EX MUNIFICENTIA
FERDINANDI III. M. E. D.
DIE 3. IUNII 1791.

9.7.345

XXVII 17[illegible]
[illegible]
1754
Digitized by Google

CHRISTOPHORI CELLARII

COMPENDIVM

ANTIQVITATVM ROMANARVM.

NVNC

EX MANVSCRIPTO LIBRO

INTEGRVM EDITVM

ET

ADNOTATIONIBVS

ILLVSTRATVM

A

M. IO. ERN. IMMAN. WALCHIO.

EDITIO SECVNDA.

HALAE MAGDEBVRGICAE,

SVMTIBVS ORPHANOTROPHEI.

MDCCLIX.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

M. IO. ERN. IMMAN. WALCHIVS.

INTER breuiores antiquitatum Romanarum commentarios ille locum adhuc tenuit, qui CELLARII, meritorum de politioribus litteris laude ac fama maxime florentis, nomen præ ſe fert ac nunc noua forma ratio-

Digitized by Google

neque adornatus in lucem producitur; nec mediocrem eorum, qui harum rerum amatores ſunt ac de illis recte ſentiendi habent facultatem, ſibi conciliauit fauorem.

Primam lucem liber hic adſpexit, poſtquam celeberrimus illius auctor e vita abierat, anno poſt natum ſeruatorem MDCCX. ac quamuis in iſto deeſſent, quorum ſcientia ne tirones quidem carere poſſunt, præſertim expoſitio *de ſacris Romanorum*, hancque ob cauſſam multi ſuſpicarentur, partes quasdam opuſculi huius interiiſſe; aut id ab auctóre ſuo inchoatum quidem, minus autem abſolutum eſſe: tantum tamen abfuit, vt illud fauore legentium careret; vt multis ſe commendaret, hique firma ſtatutaque ſententia ſibi perſuaderent, ab hoc in primis duce viam ad antiquitatum harum notitiam apte atque adcommodate monſtrari poſſe. Id tantum optarunt, vt, ſi fieri poſſet, prætermiſſa reſtituerentur atque ita liber ipſe pleniorem ſuam ac iuſtam formam reciperet. Cui voluntati ſatisfecit vir ad cæleſtis gaudii domicilium haud ita pridem translatus et ob merita ſua in bonas litteras poſteritati maxime commendatus,

HIE-

HIERONYMVS FREYERVS, atque opuſculo huic augendo et ornando ſubuenit. Qualem ad id operam adhibuerit, ipſe in præfatione enarrat ac his vtitur verbis: *Interim vt iactura illa, quam hoc modo fecerunt traditi in noſtram diſciplinam iuuenes, ſi non ex toto, quod promittere, temerarium foret; tamen ex parte quadam et pro virili reſtitueretur, libellum integrum cum cura pertractaui: quæ ſumme neceſſaria deeſſe videbantur, cum ex publicis doctoris huius prælectionibus, quibus olim auditor ipſe interfueram; tum aliunde ſuppleui: adſerta teſtimoniis, vndique conquiſitis, comprobaui ac tandem res omnes eo ordine atque ita digeſſi ac diſtribui, vt ſuo quæque loco et facile adeo poſſint inueniri.* Editio hæc anno MDCCXV prodiit ac tantam gratiam apud antiquitatum Romanarum cultores ſibi comparauit, vt non ſolum eam ſex aliæ ſequutæ ſint; ſed etiam vir clariſſimus IO. PETR. ANCHERSENIVS, libellum hunc ſub inſcriptione: *Breuiarium antiquitatum Romanarum Cellario-Freyerianum*, in publicam emiſerit lucem ac ſingularem commentationem de *notitia Romæ generali* addiderit, qua de Romæ nominibus, origine, incrementis, magnitudine et aliis

rebus, ad vrbem hanc ſpectantibus, exponitur.

Nunc ſcriptum hoc iterum nouo habitu adparet. Exhibetur illud ope libri, qui manu auditoris CELLARII adcurate exaratus ac benigniore fortuna ad me delatus fuit, multo auctius, præſertim in ea parte, quæ *de diis ac ſacris antiquioris Romanæ gentis* exponit, ita vt octo et decem capita, antea omiſſa; præter hæc autem, maiorem teſtimoniorum copiam atque vberiores rerum variarum interpretationes complectatur. Nec eſt, quod diuerſitas librorum manuſcriptorum diuerſæque ex illis natæ editiones opuſculi huius admirationem tibi moueant ac materiam præbeant, de fide atque auctoritate illius, tamquam fœtus, quem CELLARII ingenium excluſit, dubitandi. Omnia ſane bene et recte inter ſe cohærent. Laudatus enim CELLARIVS in ſcholis ſuis antiquitates Romanas aliquoties enarrauit ac diuerſam, eas explicandi, rationem iniit. Tradidit litteras has nonnullis iuriſprudentiæ cultoribus, eo conſilio, vt ſtudia eorum, quæ ad legum ſcientiam

ſpe-

ſpectabant, adiuuaret ac lucem illis accenderet, hancque ob cauſſam veteres iure conſultos, veluti teſtes, ſæpe aduocauit: de ſacris Romanorum tacuit atque in variis argumentis explanandis ſectatus eſt breuitatem. Aliis temporibus ad eumdem laborem antiquitatis huius illuſtrandæ ſe contulit ac pro conditione auditorum vberiorem commentandi rationem adhibuit.

Nec ſolum tamen librum, prout iſtum manu ſcriptum accepi, ſed ſimul etiam *adnotationes*, quibus illum illuſtraui, iuris publici nunc facio. Modum, iſtas conficiendi, eum mihi præſcripſi, vt breviter dicta fuſius ediſſererem ac probarem: prætermiſſa, quum neceſſaria eſſe viderentur, iuſto ordine adderem ac notitiam recentiorum ſcriptorum, qui in ſingulis argumentis percenſendis ſuam collocarunt operam, ſuppeditarem, vt maioris ſcientiæ cupidi habeant, quo ſe vertere poſſint. Præter hæc, *quinque adpendices* acceſſerunt, quarum *primam* de *aſſe Romanorum* et *ſecundam* de *nominibus Romanorum* iam addidit FREYERVS: *tertiam* de *conuiuiis Romanorum* ex

IVSTO LIPSIO ſumſi et in libellum hunc transtuli: *quartam* de *vita domeſtica Romanorum* ac *quintam* de *ædificiis et ſupellectili* eorum ipſe conſcripſi, quæ omnia argumenta auctor tranſierat. Tu autem, LECTOR BENEVOLE, mihi ac ſtudiis meis faueas, et, ſi quid erratum; aut minus adcurate traditum eſt, benignius interpreteris, oro. Ienæ, anno chriſtiano MDCCXLVII.

CONSPECTVS GENERALIS

COMPENDII

ANTIQVITATVM ROMANARVM.

LIBER I.

DE SACRIS ROMANORVM.

SECTIO I. DE DIIS Pag. 1.

CAP. I. de ordine et diuiſione deorum 1
II. de Ioue 12
III. de Iunone 17
IV. de Minerua 21
V. de Veſta 24
VI. de Cerere 28
VII. de Marte 31
VIII. de Bellona 33
IX. de Vulcano 34
X. de Neptuno 36
XI. de Diana 37
XII. de Appolline 39
XIII. de Mercurio 42
XIV. de Venere 43
XV. de Iano 45
XVI. de Baccho 49
XVII. de Caſtore et Polluce 50
XVIII. de Bona Dea 51
XIX. de Hercule 52

SECTIO II. DE COLLEGIIS SACRIS 58

CAP. I. de collegiis ſacris ac ſacerdotiis generatim 58
II. de collegio pontificum 61
III. de pontifice maximo 64
IV. de collegio augurum 69
V. de decemuiris et quindecimuiris ſacris faciundis 74

* 5 CAP. VI.

CAP. VI. de flaminibus Pag. 78
VII. de ſeptemuiris epulonum 81
VIII. de ſaliis 83
IX. de lupercis 87
X. de arualibus fratribus 89
XI. de fecialibus 91
XII. de rege ſacrificulo 93
XIII. de veſtalibus virginibus 94

SECTIO III. DE FESTIS DIEBVS SEV FERIIS 108
CAP. I. de diuiſione dierum feſtorum 108
II. de feriis generalibus, et quidem de lectiſternio 110
III. de nouemdiali ſacro 114
IV. de ſupplicationibus 114
V. de ludis placando numini factis 117
VI. de feſtis ſpecialioribus, et quidem de feriis latinis 122
VII. de ſaturnalibus 125
VIII. de liberalibus 129
IX. de quinquatribus 130
X. de conſualibus 132
XI. de cerealibus 132
XII. de calendis 133
XIII. de vulcanalibus 135
XIV. de parilibus 136
XV. de faunalibus 138
XVI. de lupercalibus 138
XVII. de terminalibus 139
XVIII. de lauatione matris deum 140
XIX. de floralibus 142
XX. de bonæ deæ ſacro 143
XXI. de vere ſacro 144
XXII. de ludis ſecularibus 145

SECTIO IV. DE RITIBVS AC CEREMONIIS SACRIS 150
CAP. I. de albis et nigris victimis 150
II. de litatione 157

CAP. III.

CAP. III. de coronis in ſacrificiis Pag. 15
IV. de vittatis, ſacrificantibus et victimis 167
V. de ara ceſpititia 162
VI. de victima fugiente 162
VII. de ritu verrendi crinibus fana 163
VIII. de inferiarum ritu 166

LIBER II.

DE MAGISTRATIBVS ROMANORVM.

SECTIO I. DE MAGISTRATIBVS ANTIQVIS 168
CAP. I. de regibus 168
II. de interrege et interregno 175
III. de conſulibus 177
IV. de conſulibus ordinariis et ſuffectis 183
V. de ritibus conſules conſtituendi 186
VI. de officio conſulis 188
VII. de lictore conſulari 189
VIII. de tribunis militum conſulari poteſtate 190
IX. de decemuiris 190
X. de prætoribus 191
XI. de ædilibus 198
XII. de tribunis plebis 202
XIII. de tribunis ærarii 209
XIV. de quæſtoribus 209
XV. de cenſoribus 214
XVI. de dictatoribus 221
XVII. de magiſtro equitum 226
SECTIO II. DE MAGISTRATIBVS NOVIS SVB CÆSARIBVS 232
CAP. I. de nouis magiſtratibus generatim 232
II. de præfecto prætorio 233
III. de præfecto vrbi 235
IV. de præfectura ærarii militaris 236
V. de præfecto ærario 237
VI. de differentia ærarii et fiſci 239
VII. de curatoribus viarum 240
VIII. de curatore aluei tiberini 241

CAP. IX.

CAP. IX. de legato conſulari ſiue principis Pag. 242
X. de procuratoribus cæſaris 244
XI. de quæſtoribus principis ſiue cæſaris 246
XII. de præfecto claſſis vtriusque 246
SECTIO III. DE MAGISTRATIBVS POSTERIORIS ÆVI 249

LIBER III.
DE MILITIA ROMANA.

SECTIO I. DE ORDINIBVS MILITVM 256
CAP. I. de militibus Romanorum 256
II. de ſacramento militari 260
III. de legionibus 263
IV. de diuiſione legionis reſpectu armorum et ætatum 268
SECTIO II. DE ORDINIBVS DVCVM 270
CAP. I. de ducibus 270
II. de imperatoribus 272
III. de legatis ducum ſeu præſidum 274
IV. de tribunis militum 276
V. de centurione 279
VI. de ductoribus equitum 281
VII. de ſociorum militia 282
SECTIO III. DE ARMIS 282
CAP. I. de armis Romanorum generatim 282
II. de parma, ſcuto et galea 284
III. de ocrea 285
IV. de gladio 287
V. de pilo 288
VI. de lorica 289
VII. de criſta 291
SECTIO IV. DE SIGNIS MILITARIBVS 291
CAP. I. de aquila 291
II. de vexillo 293
III. de labaro 293
IV. de claſſico et tuba 294
SECTIO V. DE MACHINIS BELLICIS 295
CAP. I. de ariete 295

CAP. II.

CAP. II. de balliſta Pag. 299
III. de helepoli 301
IV. de turre rotata 301
V. de muſculo 302
VI. de teſtudine 302
VII. de corona 303
SECTIO VI. DE MILITIA NAVALI 303
CAP. I. de roſtris 303
II. de nauibus 304
SECTIO VII. DE PRÆMIIS MILITIÆ ROMANÆ 305
CAP. I. de coronis 305
II. de triumpho 307
III. de ouatione 311

LIBER IV.

DE ANTIQVO IVRE POPVLI ROMANI.

SECTIO I. DE IVRE CIVIVM ROMANORVM 314
CAP. I. de ortu et progreſſu ciuitatis Romanæ 314
II. de priuilegiis ciuis Romani 318
III. de ſtatu proletariorum et capite cenſorum 325
SECTIO II. DE IVRE QVIRITIVM, LATII ET ITALICO 325
CAP. I. de differentia iuris Quiritium et Latii 525
II. de iure Latii 326
III. de iure italico 328
SECTIO III. DE IVRE MVNICIPIORVM, COLONIAR. ET PRÆFECTVRARVM 330
CAP. I. de iure municipiorum 330
II. de iure coloniarum 330
III. de iure præfecturarum 332
IV. de iure trium liberorum 335
SECTIO IV. DE COMMVNICATIONE CIVITATIS IN PROVINCIIS 336
SECTIO V. DE IVRE PROVINCIARVM 337
CAP. I. de adpellatione prouinciarum 339

CAP. II.

CAP. II. de adminiſtratione prouinciarum Pag. 341
III. de diuiſione prouinciarum 342

LIBER V.

DE IVDICIIS, LEGIBVS ET COMITIIS ROMANORVM.

SECTIO I. DE IVDICIIS 349
CAP. I. de iudicibus 349
II. de loco iudiciorum 357
III. de accuſatore et reo 360
SECTIO II. DE LEGIBVS ROMANORVM 376
CAP. I. de legibus generatim 376
II. de ſenatus conſulto 380
III. de plebiſcito et populiſcito 384
IV. de rogationibus 385
V. de hiſtoria legum 386
VI. de edicto prætoris 391
SECTIO III. DE COMITIIS 392
CAP. I. de diſtributione populi, comitia habentis 392
II. de variis comitiorum generibus 399
III. de loco comitiorum 405
SECTIO IV. DE PETITIONE HONORVM 407

LIBER VI.

DE ORDINIBVS ROMANORVM, AC DIVERSO EORVM STATV.

SECTIO I. DE ROMANORVM ORDINIBVS 410
CAP. I. de ordine ſenatorio 410
II. de ordine equeſtri 423
III. de ordine plebeio 430
SECTIO II. DE STATV HOMINVM DIVERSO APVD ROMANOS 433
CAP. I. de ſtatu liberorum 433
II. de ſtatu ſeruorum 439

LIBER VII.

DE ROMA LITTERATA.

SECTIO I. DE ROMANORVM STVDIIS ANTE SVLLAM Pag. 446
SECTIO II. DE ROMANORVM STVDIIS POST SVLLANA TEMPORA 459
SECTIO III. DE STVDIIS PROVINCIALIVM 486

LIBER VIII.

DE ROMA LVDIBVNDA.

SECTIO I. DE LVDIS GENERATIM 491
CAP. I. de cauſſa ludorum 491
II. de diuerſitate ludorum 493
SECTIO II. DE LVDIS SPECIATIM 494
CAP. I. de ludis circenſibus 494
II. de ludis ſcenicis 504
III. de venationibus 516
IV. de naumachia 517
V. de ludis gladiatoriis 517

LIBER IX.

DE VESTIMENTIS ROMANORVM.

SECTIO I. DE VESTIBVS VIRORVM, IN VRBE VSITATIS 530
CAP. I. de toga 530
II. de materia togæ 533
III. de togarum differentia 535
IV. de prætexta puerili 538
V. de trabea 538
VI. de abolla 539
VII. de læna 540
VIII. de ſyntheſi 540
IX. de lacerna 541
X. de pænula 543
XI. de tunica 544
SECTIO II. DE VESTIBVS MILITARIBVS 547
SECTIO III. DE VESTIBVS MVLIERVM 550

LIBER

LIBER X.

DE FVNERIBVS ROMANORVM.

SECTIO I. DE EXSEQVIIS Pag. 558
II. DE COMBVSTIONE 564
III. DE SEPVLTVRA 569
IV. DE RITIBVS QVIBVSDAM POST SEPVLTVRAM 572
V. DE CONSECRATIONE PRINCIPVM 573

LIBER XI.

DE INSCRIPTIONIBVS ET RE NVMMARIA ROMANORVM.

SECTIO I. DE INSCRIPTIONIBVS 580
II. DE NVMMIS 584
CAP. I. de variis nummorum generibus 584
II de cognitionis nummariæ vſu 596
III. de rei nummariæ ſcriptoribus 598

ADPENDIX PRIMA.

DE ASSE ROMANORVM. IN SEX TABVLIS 605

ADPENDIX SECVNDA.

DE NOMINIBVS ROMANORVM EX CAROLO SIGONIO ET ONVPHRIO PANVINIO 609

ADPENDIX TERTIA.

DE RITV CONVIVIORVM APVD ROMANOS EX IVSTO LIPSIO 614

ADPENDIX QVARTA.

DE NVPTIIS, SVSCEPTIONE, EDVCATIONE LIBERORVM ATQVE ADOPTIONIBVS 621

ADPENDIX QVINTA.

DE ÆDIFICIIS AC SVPELLECTILI VETERVM ROMANORVM 633

LIB.

LIB. I.
DE SACRIS ROMANORVM a)
SECT. I.
DE DIIS.
CAP. I.
DE ORDINE ET DIVISIONE DEORVM.

§. I.

In ſacrorum gentilium deſcriptione primum de ipſis diis illorum eorumque ordine ac diuiſione aliquid prænotandum eſt. Omnes dii, ſaltem plurimi, fama meritorum in cælum fuerunt opinione hominum ſublati. Vnde CICERO

a) de religione ac ſacris veterum Romanorum commentati ſunt: MICH. ANGEL. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE, cuius *muſeum Romanum* merito ſibi hic vindicat locum: GVILIELM. CHOVLIVS libro *de religione Romanorum*, qui ſæpe variisque linguis in lucem prodiit: BVRCK. GOTTH. STRVVIVS *in antiquitatum Rom. ſyntagmate;* ſiue *de ſacrorum ceremoniis.* His addi poſſunt, qui, quum generatim de religione gen-

CICERO *lib. I. Tuſcul. quæſt. cap. 12. totum prope cælum*, inquit, *nonne humano genere completum eſt?* id quod alii tantum ad minores deos, ex heroibus factos, referebant, vt idem ex antiqua le-

ge

gentium ſuperſtitioſarum ſcripſerunt, ſimul ſacris veterum Romanorum lucem adtulerunt: GERARD. videlicet IO. VOSSIVS, *de theologia gentili;* ſiue *de origine ac progreſſu idololatriæ:* DAN. CLASENIVS *in theologia gentili*, quæ non ſolum ſeparatim emiſſa; ſed etiam *in tom. VII. theſ. ant. Græcar. Gronouii p. 1.* translata fuit: IOS. LAVRENTIVS *in variis ſacris gentilium, in quibus de eorum religione, diis, templis,* cet. *agitur*, quæ itidem *in memorato theſauri antiquitatum Græcarum tomo*, p. 133. exſtant: EDVARDVS baro DE CHERBVRY, cuius liber *de religione gentilium errorumque apud eos cauſſis* ab EZECH. SPANHEMIO animaduerſionibus illuſtratus eſt, quæ *vol. IV. part. I.* p. 138. *miſcellaneorum Lipſienſium nouorum* inueniuntur: ANDR. SCHOTTVS *tractat. de priſca religione & diis gentium:* BALTH. BEBELIVS *diſſert. IV. de theologia gentili, ex antiquis nummis illuſtrata:* ANT. BANNIERIVS *in la mythologie & les fables expliquées par l'hiſtoire:* STEPH. FOVRMONTIVS *in reflexions critiques ſur les hiſtoires des anciens peuples:* BERNH. DE MONTFAVCON *in antiquité expliquée.* ROB. MILLARSII, MICH. MORGVESII, THOM. TENNISONII aliorumque non mentionem facio, in quibus percenſendis operam ſuam collocarunt: IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar. cap. VIII.* p. 232. BVRCK. GOTTH. STRVVIVS *bibliotheca antiquitatum generali*, eius *ſyntagmati antiquit. Rom.* præmiſſa & ven. SIGM. IAC. BAVMGARTENIVS *not. ad hiſtoriam vniuerſalem, tom. III.* p. 505. Veteres generis huius ſcriptores profanos & ſacros itidem tacitus prætereo.

ge adfert TVLLIVS *lib. II. de legib. cap. 3.* Ipſe autem non dubitat, etiam maiorum gentium deos a nobis, id eſt, hominibus, profectos in cælum eſſe, vti demonſtrauit *lib. I. Tuſcul. quæſt. cap. 13.* Quamuis autem ſapientiores vanitatem deorum agnoſcerent riderentque multitudinem, vt de SOCRATE, PLATONE, CICERONE conſtat; b) tamen, quod abuſus ita invaluerit, in præſenti nobis omnium, etiam vulgi opinione creditorum, numinum demonſtranda eſt ratio atque conditio, vt caligo illorum temporum & miſeranda hominum cæcitas magis magisque adpareat.

§. II.

b) idem ex aliorum teſtimoniis patet. MAXIMVS *Tyrius* dicit: *in eo leges vbique terrarum atque opiniones convenire videbis, deum eſſe vnum regem omnium & patrem: huic multos additos eſſe deos alios, qui ſupremi illius filii ſint & quaſi in imperio collegæ. In eo græcus cum barbaro: mediterraneus cum inſulano, ſapiens conſentit cum ſtulto, diſſ. I.* p. 7. ed. DAVISII. Reliqua veterum hac de re effata exhibent: PETR. DAN. HVETIVS *quæſtion. Alnetan. lib. II. cap. 2.* p. 80. ſeq. IO. DOVGTÆVS *analect. nou. teſt.* p. 88. THOM. GALEVS *not. ad Iamblichum de myſter. Aegypt.* p. 199. & 266. IO. ALB. FABRICIVS *in delectu argumentorum & ſyllabo ſcriptor. de verit. relig. chriſt p.* 312. & *bibliograph. antiqu. lib. VIII. cap 5 p.* 232. RADVLPHVS CVDWORTHVS *ſyſtem. intellectual. cap. IV. p.* 517. ed. cel. IO. LAVR. MOSHEMII: IOS. AVERRANIVS *in lezzioni toſcane num. IV.* quod opus poſt mortem auctoris cura FRANC. ANTONII GORII Florentiæ prodiit.

§. II.

Diuiſio deorum c) erat in *maiorum gentium* & *minorum* deos. Quam diſtinctionem ipſe CICERO dicto ex *Tuſculan. quæſt.* loco a patricio Romanorum ordine ad cælum & deos adplicuit.

Maiorum gentium dii, qui & *magni* vocantur, diſtinguebantur in *conſentes* & *ſelectos*, vt AVGVSTINVS *lib. V. de ciuit. dei cap. 13.* expoſuit. *Conſentes*, qui ita etiam in marmoribus adpellantur, apud GRVTERVM *inſcript.* p. XIII. de-

c) præter antiquiores, HESIODVM, APOLLODORVM cum aliis *ſcriptoribus hiſtoriæ poeticæ*, a THOM. GALEO, Pariſ. MDLXXV. coniunctim editis: DIODORVM *Siculum*, HYGINVM aliosque *mythographos latinos*, a THOM. MVNCKERO Amſtelod. MDCLXXXI. in lucem emiſſos; præcipue vero VARRONEM & CICERONEM, de diis paganorum hominum ſcripſerunt: LILIVS GREG. GYRALDVS *ſyntagm. de hiſtoria deorum:* ALEXANDER AB ALEXANDRO *genial. dieb.* a TIRAQVELLO illuſtratis: VINCENTIVS CHARTARIVS *in imaginibus deorum:* ABRAAM. ORTELIVS *deorum dearumque capitib.* PETRVS MVSSARDVS *hiſtor. deorum:* FRANC. POMEVS, cuius *pantheon mythicum* ſatis notum eſt. Præter EILHARDI LVBINI *facem poeticam*, addi poſſunt: SAM. PITISCVS *lexic. antiquit. Rom.* BERNARD. MONTFAVCONIVS, iam laudato opere egregio: *antiquité expliqueé* inſcripto & vterque *Græuianus* & *Gronouianus theſaurus.* Ex nummis fabuloſæ de diis hiſtoriæ lucem accenderunt: PATINVS, VAILLANTIVS, BEGERVS, SPANHEMIVS; ex gemmis vero CHIFFLETIVS, GOLTZIVS, GORLÆVS, BELLORIVS, WILDIVS. De reliquis taceo.

definiuntur, quod ii fuerint, quos Iupiter ad concilium d) adhibuerit, numeranturque duodecim. ENNII verſiculis, ab APVLEIO de *deo Socratis* conſeruatis, ita expreſſi ſunt:

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Ioui' Neptunus, Vulcanus, Apollo.

His maioribus addebantur, quos *ſelectos* dicebant, octo, vt putatur: Ianus, Saturnus, Genius, Sol, Orcus, Liber, Tellus, Luna.

Minorum gentium dii fuere, quos dixere *indigetes*, e) quod nomen etiam habemus apud LIVIVM *lib. VIII. cap. 9.* TIBVLLVM *lib. II. eleg.*

d) hi duodecim dii *conſentes*, id eſt, *conſidentes;* vel *conſentientes* dicti ſunt, quia conſiliarii Iouis habebantur. Iſtis numinibus *conſeſſus* deorum conſtituebatur. Mentionem illius inſcriptio apud GRVTERVM *p. II. num* 11. facit, cui ea addi poſſunt, quæ hac de re erudite CLAVD. SALMASIVS *not. in Spartian. vit. Adr. cap. XIV. tom. I. ſcript. hiſt. Auguſt.* p. 138. ex priſcis lapidibus aliisque veterum teſtimoniis obſeruauit. Ob eumdem conſeſſum etiam dii vocantur *πάρεδροι*, de quibus, præter laudatum SALMASIVM, EZ. SPANHEMIVS *not. ad Callim. hymn. in Iou.* v. 67. p. 28. STEPH. LE MOYNE *not. ad var. ſacr.* p. 382. GISB. CVPERVS *lib. IV. obſ.* 3. & *Harpocrat.* p. 149. & 152. inprimis vero GEORG. D' ARNAVD de *diis παρέδροις* videndi ſunt.

e) hi *indigetes* dii, qui & *ſemidei* vocantur, a *ſemonibus;* ſiue ſemihominibus, qui illis inferiores ſunt, & ab OVIDIO *ibid.* v. 81. *plebs ſuperum* vocantur, ſunt diſtinguendi. Ab his *nouenſiles* differebant, qui ex

eleg. 5. v. 46. Quales fuerint, MACROBIVS *lib. I. ſomn. Scip. cap. 9.* ex HESIODO his verſibus, latine translatis, effert:

indigetes diui fato ſummi Iouis hi ſunt
quondam homines, modo cum ſuperis humana tuentes
largi ac munifici, ius legum nunc quoque nacti.

Homines ergo fuerunt, propter beneficiorum memoriam pro diis culti a poſteris, vt: Hercules, deus Fidius, Caſtor, Pollux, Aeſculapius, Quirinus; ſiue Romulus, Priapus, Vertumnus & virtutum ac potentiarum nomina, Fortunæ, Salutis, Honoris, Pietatis, Libertatis, Concordiæ, Mentis, Pudicitiæ, Fidei, Victoriæ, Iuuentutis: nam & his aras & templa exſtruxerunt.

In minorum deorum cenſu erant etiam dii *ruſtici* & *plebeii*, quorum præcipuus Pan; ſiue Syluanus; aut, ſi diſtincti hi fuerunt, cognati tamen & eiusdem muneris; item: Pales, dea paſtorum, Flora, Pomona, & qui ſupra indigetibus adnumeratus eſt, Priapus, porcorum cuſtos, Robigus & Epona, de qua MINVCIVS *Felix cap. XXVIII.* & nos ad illum. His miniſtri iungebantur Fauni, Satyri, Sileni. Quo pertinent etiam nymphæ varii generis, montium, ſiluarum, agrorum, quæ ſingulari nomine Dryades,

peregrinis diis recepti & de nouo magiſtratus auctoritate conſecrati erant: conf. PETR. FABRVM *lib. III. ſemeſtr. cap. I.* p. 2. & GERH. IO. VOSSIVM *etymolog. tom. I. operum* pag. 346.

des, Hamadryades, Naiades aliisque vocabulis adpellantur. In plebeiis diis erant etiam *domeſtici*, Lares, Penates, Forculus, Cardia ceteri; item: Cloacina & alia monſtroſa nomina. Nuptiarum præter maiores Iunonem, Venerem, Hymenæus proprius erat. Fuit etiam Terminus, quem ruſticis diis; vel regionum adnumeres. f)

§. III.

f) ſecundum vetus ius pontificium, cuius CICERO *lib. II. de legibus cap.* 8. meminit, tria conſtituuntur genera deorum. I. *dii maiorum gentium*, qui omnibus erant communes & pro paganorum hominum opinione res humanas, immo totum vniuerſum, adminiſtrabant, poſtquam ſeſe ex terra, quam ipſos primum incoluiſſe, iſti adfirmabant, in Olympum ob hominum ingraveſcentia ſcelera contulerant: conferantur: IO. MARSHAMVS *canon. chronic. ad ſec. IV.* p. 53. PETR. DAN. HVETIVS *concord. rationis & fidei, lib. II. cap.* 12. p. 138. & PETR. BVRMANNVS *Iou. fulger. cap. I.* p. 226. Hi maiorum gentium dii in *conſentes* & *ſelectos* diuiſi ſunt. Ad *conſentes* relati fuere Iuno, Apollo, Diana, Mercurius, Minerua, Mars, Venus, Neptunus, Ceres, Vulcanus, Veſta; ad deos autem *ſelectos:* Ianus, Saturnus, Genius, Sol, Luna, Orcus, Bacchus, Bona dea, quæ etiam Fauna, Fatua & Veſta priſca eſt adpellata. II. *Minorum gentium dii;* ſiue ea numina, quæ ob merita cæleſtibus adnumerata ſunt, itidem varii erant ordines. Alii enim dii vocati ſunt *indigetes* ac *ſemidei*, vt Hercules, Deus Fidius, Caſtor & Pollux, Aeſculapius, Quirinus: alii *ſemonum*, quaſi *ſemihominum*, nomen habuerunt, Vertumnus videlicet, Priapus, cet. Alii *nouenſiles*, de quibus ſupra dixi, adpellati ſunt. Duobus his generibus nu-

§. III.

Præterea aliæ claſſes deorum erant minorum; quibus tamen maior aliquis; vel plures ex iis præſidebant. Tales fuere *marini* dii & *aquatiles*, quo-

minum acceſſerunt: III. *virtutes diuinæ*, vt Fortuna, Pietas, Iuſtitia, Salus, Victoria, Pax, Felicitas, Securitas, Spes, Prouidentia, Concordia, Fides aliaque numina.

His addita eſt *plebs deorum*, quæ vero inter ſe erat diuerſa. In hunc cenſum cadebant I. *dii ruſtici* tam maiores, vt Pan, Syluanus, Terminus, Bonus euentus, Robigus; quam minores, vt dea Ruſina, Collatina, Vallonia, Tutilina, cet. II. *dii, qui parturientibus præerant*, vt deus Conſeuius, dea Mena, Iuno Fluonia, Sentinus, Pilumnus aliaque horrenda nomina. III. *matrimonii præſides*, quo Hymenæus, Domiducus, Virginenſis, Subigus, Viriplaca aliique pertinent. IV. *dii, variis hominum actionibus præfecti*, Volupia videlicet, Iuuentus, Angerona, Cloacina, Feronia, Liburna, Adeona, Abeona. V. *numina aquatilia*, ad quorum claſſem Tritones ac nymphæ fluuiatiles pertinent. VI. *auerrunci dii*, vt Auerruncus, Febris, Pauor, Pallor, Tempeſtates. VII. Singularem ordinem *adiuncti deorum* conſtituunt, vt Bellona, Nemeſis, Cupido, Gratiæ, Salacia, Cabiri, Lares, Penates, Lemures, Furiæ, Parcæ, Nymphæ, cet.

Ad nullam certam claſſem *dii peregrini* referri poſſunt, vt Iſis, Serapis, qui & Oſiris dictus eſt, Anubis, Apis, Harpocrates, Canopus fuerunt. Hæc omnia, quæ breuiſſimis dixi, pluribus illuſtrant præter ſupra memoratos GYRALDVM, CAVSSEVM & VOSSIVM, BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom. cap.* I. p. 63. ſeq. & SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom.* De ceteris, numina diuidendi, rationibus THOM. REINESIVS *inſcript.* p. 3. ſq. conſuli poteſt.

quorum præſides Neptunus, Oceanus, Thetys, quibus ſuberant tamquam miniſtri Tritones; aut Triton & Nereus ac Nereides nymphæ, dii fluminum & fontium, vt Tiberinus pater erat: etiam nymphæ lacuum, vt Egeria. g)

Dii *inferi*, quorum præſes Pluto; ſiue Orcus, qui & Iouis Stygii & Ditis patris nomen habet vxoremque Proſerpinam, Cereris filiam. Pertinent huc generatim omnes dii manes, quorum miniſter erat Charon portitor: miniſtræ Furiæ; ſeu Eumenides; ſiue Diræ, quæ nominantur: Alecto, Megæra, Tiſiphone. Quo & Parcæ pertinent Noctis filiæ: Clotho, Lacheſis, Atropos, quia circa funera verſantur: licet alii ſuperis eas adnumerent; iudices quoque inferorum huc trahendi ſunt: Minos, Aeacus, Iouis filius, Rhadamantus.

§. IV.

g) Nymphæ Romanorum diuerſi fuere generis. Aliæ enim montibus: aliæ fontibus, campis, mari aliisque locis præerant. Fuerunt nihil aliud; quam feminæ antiquiſſimis temporibus celebriores. Sic *Egeria* Numæ familiaris: *Acca Laurentia* Romuli nutrix; *Anna Perenna* Didonis ſoror: *Carmenta* Euandri mater: *Flora* notiſſimum ſcortum fuit. Sæpe Nymphæ a locis, vbi commorari credebantur, ſunt adpellatæ, Corycides videlicet, Dodonides, Iſmenides, Lelegeides, cet. In antiquis monimentis dormientes amphorisque nitentes reperiuntur: conf. LVC. HOLSTENIVM *comm. in vet. pictur. nymphæum referentem tom. IV. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 1800. & GEORG. FABRICIVM *deſcript. vrb. Rom.* p. 119.

§. IV.

Dii *auerrunci* h) colebantur, vt malum auerterent; nec nocerent: quales fuere: ipſe Auerruncus, Faſcinus, vnde: *præfiſcine dixerim*, Febris, Pallor, Pauor, Robigus & ſimiles.

§. V.

Præter hos erant dii *peregrini*, ex peregrinis gentibus aduecti Romam, vt: Iſis, Serapis; ſiue Oſiris, Cybele; ſiue magna mater, Mithra, Perſarum deus: conf. CVRTIVS *lib. IV. cap.* 13. & alii. Tandem aliquid de diis *litterarum ac artium* dicendum erit: Apolline, Minerua; ſiue Pallade, Muſis; ſiue Camenis eorumque ſedibus, fluminibus, fontibus. Hæc ſufficiant de diis eorumque in claſſes diſtributione.

§. VI.

Sic creditum a vulgo paganorum fuit. Sapientiores ethnici ſub fabulis phyſicam interpretationem quærebant; nec iis tantum contenti fuere, quas in planetarum nominibus etiam nunc expoſitiones retinemus; aut etiam in aliis aſtris, non

h) *auerrunci* dii ii fuerunt, qui mala ab hominibus auerterent. Quæ opinio ex antiquiſſima veterum ſententia de duobus principiis, quorum alterum bonum; alterum vero malum eſſet, fluxit, vti de hac re plura obſeruant: PETR. BAELIVS *lexic. hiſtor. & crit. tom. IV.* p. 868. ed. germ. IAC. THOMASIVS de *ſtoica mundi exuſtione*, p. 29. & IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiquar. cap. VIII.* p. 238. De ipſis auerruncis diis OLAVS BORRICHIVS *ant. vrb. Rom. facie*, *cap. X.* §. 8. & MARTIN. LIPENIVS *de ſtrenis cap. I.* §. 6. agunt.

non errantibus, vt Herculis; ſed ſubtiliori etiam interpretationi intenti fuerunt, vt ad elementa quoque decurrerent, quamuis incerti ſemper & inſtabiles, vt ſolet in falſis rebus & erroribus.

§. VII.

Eiusmodi interpretationes phyſicas pene multas habet MACROBIVS, quem alibi adlegabimus. Sufficiat nobis, ex TERTVLLIANO, antiquiſſimo chriſtianorum ſcriptore, aliquid in hanc rem adnotaſſe. Hic *lib. I. aduerſ. Marcion. cap. 13. p. 439. indignas ſubſtantias*, inquit, *ipſi illi ſapientiæ profeſſores deos pronuntiauerunt, vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuerſa cæleſtia, vt Strato cælum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato ſidera, quæ genus deorum igneum adpellat*, & paucis interiectis: *ipſa vulgaris ſuperſtitio communis idololatriæ, quum in ſimulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus ſuum ingenio obumbrat figurans Iouem in ſubſtantiam feruidam, & Iunonem eius in aëriam; ſecundum ſonum Græcorum vocabulorum; item Veſtam in ignem, & Camenas in aquam, & magnam matrem in terram, ſeminalia demeſſam, lacertis aratam, lauacris rigatam. Sic & Oſiris, quod ſemper ſepelitur, & in viuido quæritur, & cum gaudio reperitur, reciprocarum frugum & vividorum elementorum & recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta leones Mithræ philoſophantur.*

CAP.

Cap. II.

DE IOVE.

§. I.

Ivpiter, qui in nummis ſcribitur: *Iuppiter*, ab antiquis etiam in recto caſu *Iouis*, a ciceRONE exponitur *iuuans pater*. Nam *lib. II. de nat. deor. cap.* 25. *ipſe*, inquit, *Iupiter*, id eſt, *iuvans pater*, *quem conuerſis caſibus adpellamus a iuuando Iouem*, *a poëtis pater diuumque hominumque dicitur*. Homo fuit, Saturni, regis Cretenſis, filius, de cuius ortu, educatione, morte & ſepulcro minvcivs felix *cap.* XXI. & XXII. lactantivs *lib. I. diuin. inſtitut. cap.* 11. & de altaribus eius *eodem libro cap.* 21. *ſect.* 41. conſulantur. Vnde etiam modo *imberbem* ſtatuerunt veteres, id eſt, puerum; ſiue paruum, quem *Veiouem* adpellabant, de quo ovidivs *lib. III. faſt.* v. 430. gellivs *lib. V. cap.* 12. legantur: adde notas noſtras ad minvcivm felicem p. 75. modo vocatur *barbatus*, grandines & fulmina iaciens.

§. II.

Epitheta eius & cognomina ſunt plurima, ex quibus potiora & frequentius occurrentia hæc ſunt:

I. *Optimus maximus*. cicero *lib. II. de nat. deor. cap.* 25. *Iupiter a maioribus noſtris Optimus maximus dicitur: & quidem ante Optimus, id eſt, beneficentiſſimus; quam maximus, quia maius eſt certeque gratius, prodeſſe omnibus,*

bus, quam opes maximas habere. Nulli autem deorum; præter Ioui tribuerunt ethnici hæc coniuncta cognomina.

II. *Seruator*, *Conſeruator*, in marmorum inſcriptionibus paſſim legitur.

III. *Tonans*, *fulgurans* i) itidem in inſcriptionibus, & apud poetas etiam chriſtianos PRVDENTIVM, SEDVLIVM & ſimiles, qui etiam deum ſæpe abſolute *tonantem* vocant.

IV. *Stator*, de cuius nominis origine LIVIVS *lib. I. cap.* 12. hæc habet: *at tu pater deum hominumque, hinc ſaltem arce hoſtes: deme terrorem Romanis, fugamque fœdam ſiſte. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam vrbem eſſe, voueo.* k)

V. *Fe-*

i) Iouis *tonantis* fit mentio apud PROPERTIVM *lib. IV. eleg.* 1. STATIVM *Theb. lib. VIII.* v. 468. LVCANVM *pharſal. lib. I.* v. 195. GRVTERVM *inſcript.* p. XXI. *num.* 6. p. CCXXXII. *tab.* 4. p. LXXII. *num.* 5. & in nummo apud LÆVIN. TORRENTIVM *not. in Sueton. vit. Aug. cap. XXIX.* Probe vero Iupiter tonans a Ioue Capitolino, cui pari modo tonitrua & fulgura adſignantur, diſtinguendus eſt, quod ex SVETONIO *vit. Aug. cap. XCI.* §. 4. patet: adde PETR. BVRMANNVM *Iou. fulgerat. cap. XIV.* p. 318. & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 219.

k) ab hoc templo Iouis *ſtatoris*, in palatii radice poſito, diuerſum erat illud, quod a M. Attilio Regulo votum & exſtructum fuit, vti LIVIVS *lib. X. cap.* 36. teſtatur. In nummis Antonini Pii & Gordiani figura humana, a tergo nuda conſpicitur, quæ dextra haſta nititur; ſini-

V. *Feretrius.* Origo huius nominis habetur apud LIVIVM *lib. I. cap. 10.* Nomen ipſum eſt a feretro, l) quo arma, quæ dux duci detraxerat, publice a victore geſtabantur, vt Ioui ſuſpenderentur, inde dicto FERETRIO, qui etiam templum ſub eo nomine habuit. Exempla ſunt apud FLORVM *lib. I. cap. I. §. 11. cap. XII. §. 9.* & PROPERTIO, qui ita canit *lib. IV. eleg. 11. v. 1.*

nunc Iouis incipiam cauſſas aperire Feretri.

& *v. vult.*

hinc Feretri dicta eſt ara ſuperba Iouis.

VI. *Capitolinus*, m) a Capitolio, vbi templum habebat ampliſſimum, ita dictus. Origo eſt apud LI-

ſiniſtra vero fulmen tenet cum hac inſcriptione: IOVI STATORI. A Græcis ſcriptoribus, nominatim DIONYSIO *Halicarnaſſeo*, ſæpe ζεὺς ὀρθώσιος vocatur: conferantur: GVIDO PANCIROLLVS *deſcript. vrb. Rom. tom. III. theſ. ant. Rom.* GRÆVII, p. 339. & SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 363.

l) eamdem deriuandi rationem & IAC. PERIZONIVS *animadu. hiſtor. cap. VII.* p. 248. amplexus eſt, quamquam alii Feretrium Iouem a ferendis ſpoliis; vel victimis ſic dictum fuiſſe, credunt: legantur: IAC. DALECHAMPIVS *not. ad Plin. lib. II. cap.* 53. IO. FREINSHEMIVS *not. ad Flor. lib. I. cap.* 10. §. 6. ONVPHR. PANVINIVS *de triumphis, cap. VIII.* ANTON. PIGHIVS *annal. vrb. Rom.* p. 128. & IVL. CÆS. BVLENGERVS *de triumph. cap. XXXVII.*

m) conf. PLINIVM *panegyr. cap. CXIV.* §. 1. Capitolino iſti Ioui *optimi maximi* cognomen datum fuit. Eius & ſæpe in inſcriptionibus fit mentio, vti ex GRVTERO p. XVIII. *num.* 3. p. CCCXXXII. *num.* 3. p. MIX, *num.* 5. cognoſci poteſt.

LIVIVM *lib. I. cap. 10.* vbi de æde Iouis, in Capitolio dedicata, quam mox voçat *inclytum templum.* Hinc CICERO eum *Capitolinum* dixit abſolute *orat. pro domo ſua cap. penult.* his verbis: *quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominat, precor ac quæſo.* n)

VII. *Imperator.* Diximus de eo ad PLINII *panegyricum cap. V. ſect.* 4. Iouem & *Imperatoris* titulo in Capitolio cultum fuiſſe, vnde omen Traiano ſumebatur, quum templum Iouis ingrederetur & forte populus *imperator, imperator* clamaret, Iouem precans, ipſum etiam Traianum imperatorem futurum eſſe, vti

n) nomen a celebri illo Capitolino monte, in quo eius templum conſtitutum fuit, accepit, de cuius fatis multa TACITVS *lib. III. hiſt. cap.* 72. tradidit. Habebat hoc templum cellam, præ reliquis ſacram, quæ nemini profano patebat, & in quo duæ aureæ coronæ, quarum alteram Galli; alteram vero Carthaginienſes *Ioui optimo maximo* conſecrauerant, cuſtodiebantur. In eodem templo & Iunonis ſacellum fuit, in quo anſeres ſacri ali & in arca lapidea libri Sibyllini conſeruari ſolebant. De Iouis Capitolini ornamentis, fulmine videlicet aureo, MINVCIVS FELIX *Octau.* p. 218. ed. GRONOVII & LIVIVS *lib. XXXII. cap. I.* de barba aurea PERSIVS *cap. XXI ſat. II.* v. 58. & SVETONIVS *Calig. cap. LII.* §. 2. & de ſceptro aureo OVIDIVS *faſt. lib. V.* v. 45. videndi ſunt: adde: IAC. OISELIVM & IAC. GRONOVIVM *not. ad memoratum Minucii Felicis locum* p. 219. IVST. RYCQVIVM de *Capitol. cap. XIX.* & SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 359.

vti ſtatim etiam factus eſt. LIVIVS *lib. VI. cap. 29. Quintius triumphans ſignum Praeneſte deuectum Iouis imperatoris in Capitolium tulit.*

VIII. *Latiaris;* ſiue *Latialis.* CICERO *orat. pro Milone*, *cap. XXXI. tuque*, inquit, *ex tuo edito monte Latiaris*, *ſancte Iupiter*, *aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti.* Hic colebatur latinis feriis in monte Albano, de quibus infra in feſtis. Vide interim, quæ ad *orat.* illam notauimus. Adde LACTANTIVM *diuinar. inſtit. lib. I. cap. 22.* Hæc præcipua ſunt cognomina. o) Alia, a locis variis deſumta, vbi colebatur, in *indice Lactantiano* vide.

CAP.

o) vocatus etiam eſt *anxurus*, teſte VIRGILIO *Aeneid. lib. VII.* v. 799. *conſeruator* in inſcriptionibus apud GRVTERVM p. XIX. *num.* 1. XXII. 13. & in nummis Domitiani & Diocletiani: *Ammon*, cui arietis cornua, a quibus & *cornigeri* nomen trahebat, vindicabantur, vti ex MACROBIO *ſaturn. lib. I. cap.* 21. p. 305. SILIO *Italico lib. IX.* v. 298. p. 467. ed. DRAKENBORCHII & LVCANO *pharſal. lib. IX.* v. 514. p. 713. ed. OVDENDORPII conſtat: *cuſtos* in *inſcriptionibus* GRVTERI p. XIX. *num.* 6. & 7. & SENECA *lib. II. nat. quæſt. cap.* 45. *Elicius* apud OVIDIVM *lib. III. faſt.* v. 327. & PLINIVM *lib. II. cap.* 53. de quo & PETR. BVRMANNVS *Iou. fulgerat. cap. IX.* p. 286. videndus eſt: *Herceus* teſtibus OVIDIO *Ib.* v. 284. & LVCANO *pharſal. lib. IX.* v. 979. *Dolichenus* in inſcriptione apud GRVTERVM p. XX. *num.* 4. ſeq. *inventor* ibidem p. 21. *num.* 8. *hoſpitalis*, id quod ex CICERONE *lib. III.* de *fin. cap.* 20. patet, vt multa alia eiusmodi cognomina tacitus prætercam, quæ recitarunt

LIL.

Cap. III.

DE IVNONE. p)

§. I.

IVNO, Iouis ſoror & coniux, aërem phyſice, vt diximus, videbatur ſignificare. Addimus CICERONIS locum ex *lib. II. de nat. deor. cap. 26.* *aër*,

LIL. GREG. GYRALDVS *hiſt. deor. ſynt. II* p. 78 ſq. IO. ROSINVS *ant. Rom. lib. II cap.* 5. BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom* p. 84. 85. & SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II* p. 357 ſq.

p) ſexum in diuinis numinibus plerique veterum paganorum hominum & nominatim Romani commenti ſunt, vbi obſeruandum eſt, vetuſtiſſimos eorum vim actiuam & procreandi res, facultatem diis, paſſiuam vero & vti dicitur, materialem cauſſam deabus adſcripſiſſe, quumque numina hæc cum ipſa natura rerum confunderent, factum eſt, vt deos *ἀῤῥενοθήλεις* ſtatuerent, ſiue mares & feminas ſimul, qui idem in rerum productione efficerent, quod in hominum generatione mas & femina præſtare ſolent, de qua Græcorum Romanorumque opinione GISB. CVPERVS *apotheoſ. Homeri*, p. 227. ſq. IO. CAROL. SCHOTTVS *noua explicat. Homeri apotheoſ.* p. 52. & IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiqu.* p. 235. videndi ſunt. Saturno reſpondent Rhea, Mater deum, Idæa mater: Ioui Iuno, Diana, Minerua: Vulcano Proſerpina: Marti Venus: Neptuno Salacia: Quirino Hora. Vti maribus Genii; ſic feminis Iunones adtribuuntur: conferantur: PLAVTVS *mercat. act. IV. ſcen. I.* v. 24. SENECA *epiſt. CX.* p. 514. TIBVLLVS *lib. III. eleg. vlt.* PLINIVS *lib. II. cap.* 7. p. 8. ed. GRONOVII aliique, quo & hæc apud GRVTERVM p. XXV. *num.* II. pertinet inſcriptio: IVNO-

aër, vt Stoici diſputant, interiectus inter mare & cælum, Iunonis nomine conſecratur, quæ eſt ſoror & coniux Iouis, quod & ſimilitudo eſt aëris & cum ea ſumma coniunctio. Effeminarunt autem eum Iunonique tribuerunt, quod nihil eo eſt mollius.

§. II.

Epitheta ipſi tribuuntur etiam varia, vt:

1) *Regina:* CICERO *pro domo cap. LVII. te, Iuno regina, precor:* q)

2) *Conſeruatrix*, in multis inſcriptionibus: r)

3) *Soſpita;* vel, vt in nummis eſt: *Siſpita.* CICERO *pro Milone cap. X.* Lanuuinum eius cultum memorat, cui *flamen prodendus fuerit a Milone dictatore.* Vide, quæ ibi notauimus ex LIVIO *lib. XXI. cap. 62.* & *lib. XXII. cap. 1. lib. XXIII. cap. 31.*

4) *Lu-*

NIBVS IVLIÆ ET SEXTILIÆ, vbi Iunones non ſunt Sextilia & Iulia; ſed earum Iunonibus; ſiue geniis poſitus eſt hic lapis: adde IO. GEORG. GRÆVIVM *præf. ad tom. V. theſauri antiquitatum Romanar.* In alia inſcriptione apud IAC. GVTHERIVM *de vet. iur. pontif. lib. III. cap.* 16. p. 154. ad natalitia feſta Auguſti & Tiberii cæſarum Genii *thure & vino* inuitantur, quumque ibidem & *bonæ deæ* fit mentio, GVTHERIVS credit, hoc nomine Iunonem, vxoris imperatoris genium, indicari; quod vero non admodum probabile eſſe videtur.

q) adde: LIVIVM *lib. V. cap.* 21. & 22. *lib. XXXVII. cap.* 37. inſcriptiones apud REINESIVM p. 56. 57. & GRVTERVM p. IV. *num.* 7. 8. 12. p. XXIV. *num.* 6. & 7. p. MLXIII. *num.* 4. & IAN. BROVCKHVSIVM *not. in Propert. lib. IV. eleg.* 5. v. 63. & 22.

r) vti patet ex GRVTERO p. XXV. 2. & 4.

4) *Lucina*, quatenus partui credebatur præſidere. Vnde illud TERENTII in *puerperio: Iuno Lucina; fer opem*, & VIRGILII: *Lucinæ experta labores*: s)

5) *Lacinia.* LACTANTIVS *lib. II. cap. 7. §. 16.* Iunonis Laciniæ templum in Brutiis Italiæ memorat, etiam LIVIVS *lib. XLII. cap. 3.* & VIRGILIVS *lib. III. Aeneid.* v. 552. A loco ita denominata fuit:

6) *Moneta*, a monendo t) ſic Iuno dicta: CI-

CE-

s) Iunonem *Lucinam* a luce dictam eſſe, plerique conſentiunt; quam ob cauſſam vero nomen hoc iſta acceperit, de eo inter ſe diſcrepant. Quoniam Iuno per ordinem partubus præerat, multi ex eo, quod lucem infantibus daret, eam ita adpellatam eſſe, ſibi perſuadent. Videas IOS. LAVRENTIVM *de ſponſal. cap. I.* IO. MEVRSIVM de *puerperio cap. I.* GVIDO PANCIROLLVS *vrb. Rom. deſcript.* p. 362. eam *Luciniam* adpellat; ſed falſo. Sine dubio Iunonem *Laciniam*, de qua VIRGILIVS *Aeneid. lib. III.* v. 552. & PETR. BELLORIVS *numiſm. Epheſ. tab. III.* legendi ſunt, in mente habuit, eamque cum Lucina Iunone confudit. Ad hæc in PLINII teſtimonio, ad quod prouocat, nec Luciniæ; nec Laciniæ Iunonis facta eſt mentio. In omnibus enim probatis editionibus illud ita legitur: *quem Alexander Thebarum expugnatione captum in Cyme dicauerat eidem deo*: adde IO. GEORG. GRÆVIVM *præf. ad tom. III. theſ. ant. Roman.* Plura de Iunone Lucina adferunt: SAM PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 357. & BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom.* p. 88.

t) adde HENR. DODWELLI *prælection. Cambden.* p. 730. In adpellationis huius rationem præcipue in-

 qui-

CERO *lib. I. de diuinat. cap. 45. ſcriptum a multis eſt, quum terræ motus factus eſſet, vt ſue plena procuratio fieret, vocem ab æde Iunonis ex arce extitiſſe: quocirca Iunonem illam adpellatam Monetam.* LACTANTIVS *lib. I. cap. 12. §. 11.* aliorſum refert, nempe ad Iunonis ſimulacrum, quod loquutum fingebatur, quum a Veiis Romam transferretur.

§. III.

Sunt adhuc cognomina, a locis, vbi præcipue hæc dea colebatur, petita, cuiusmodi MINVCIVS *Felix cap. XXV. §. 16.* ſic collegit: *Iuno nunc Argiua: nunc Samia: nunc ſæua dicitur.* VIRGILIVS *lib. I. Aeneid. v. 5. ſeq.* poteſt eſſe interpres de epithetis: *Samia* & *ſæua.* u)

CAP.

quirit DAVID. HOFMANNVS *diſſ. de dea Moneta* §. IV. p. 9. cui iungendi ſunt: PETRVS SEGNINVS *numiſmat. ſel.* p. 7. & IAC. DE WILDE *gemm. antiqu.* p. 28.

u) ſic etiam *Patulcia* dicta eſt, vti patet ex REINESII *inſcript.* p. 60. quam adpellationem ex eo iſtam accepiſſe, cel. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diſſ. de diis clauigeris* §. XI. p. 25. ſuſpicatur, quod veteres eam partuum & matrimonii præſidem habuerint: adde: GVIL. FLEETWOODVM *ſyll. inſcript.* p. 10. & GROSEVM DE BOSE *diſſ. de Iano veterum* p. 37. & 38. Præter hæc, varia habuit cognomina Iuno, de quibus præſertim videndi ſunt: LIL. GREGOR. GYRALDVS *hiſtor. deorum ſyntagm. III.* p. 113. ſq. & IAC. SPONIVS *miſcellan. eruditæ antiquitatis* p. 80. ſq. Inter alia dicta eſt *februalis*, quoniam menſe februario ſacra ipſi fiebant: conferatur: IO. LOMEIERVS *de luſtrat.* cap.

Cap. IV.
DE MINERVA.

§. I.

MINERVA eſt vis ingenii & prudentiæ. Inde fingitur Iouis cerebro nata ſine matre.x) Quidquid ergo ex ingenio & prudentia erat, tribue-

cap. IV. pag. 24. *Iuga* & *Iugatina* in inſcriptione apud GRVTERVM p. XXV. *num.* 3. quoniam coniuges iungebat: *pronuba*, quia nubentibus præerat, teſte VIRGILIO *Aeneid. lib. IV.* v. 166. *cinxia* a cingulo, quo ſponſa ornata fuit, quam in rem legantur: BARN. BRISSONIVS *de ritu nuptiar. tom. VIII. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 1028. & IO. GOD. VNGERVS *anal. ſacr.* p. 25. De Iunone *Argiua* CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plin.* p. 42. de *Feronia* THOM. REINESIVS *inſcript.* p. 58. de *Curite* GISB. CVPERVS *obſeru. lib. II. obſ.* 2. & MARC. ZVER. BOXHORNIVS ad *Plutarchi quæſt. Rom. LXXXVI.* p. 1050. deque *Caprotina* ARNOBIVS *aduerſus gentes lib. III.* p. 118. & MACROBIVS *ſaturnal. lib. I. cap. II.* euoluendi ſunt. De Iunone Cypra, Domiduca, Fluonia, Gabina, Gamelia, Kalendari, Nuptiali, Opigena, Populonia, Samia, Sororia, Vnxia aliisque variis eius cognominibus nihil commemoro.

x) quia ex Iouis capite Mineruam eductam eſſe, fingebant veteres, ea *Capita*, vt nonnulli volunt, dicta eſt. Patet hoc præcipue ex OVIDII *lib. III. faſt.* v. 835. ſeq. vbi variæ nominis huius cauſſæ adferuntur. Partus eius exhibetur in patera apud MICH. ANGELVM CAVSSEVM DE LA CHAVSSE *inſign. pont. max. tab.* 322. p. 322. cum quo ea conferri poſſunt, quæ LIL. GREG. GYRALDVS *ſynt. dear. XI.* p. 339. doctiſſimi

buebant Mineruæ, vt: hominum in ciuitates congregationem, cet.

§. II.

Inde πολιοῦχος cognominata fuit apud PAVSANIAM in *Laced. cap. XVII.* PINDARVM in *olymp. hymn. V. v. 23.* Etiam conſeruatio ſocietatum, quia ex ratione & prudentia eſt, Mineruæ imputabatur, teſte CICERONE *pro domo cap. LVII. te Capitoline, teque Iuno, regina, & te cuſtos vrbis Minerua, quæ ſemper adiutrix conſiliorum meorum, teſtis laborum extitiſti, precor ac quæſo.*

§. III.

Eadem & *Pallas* dicitur, y) ac præſertim armata fingitur, quia prudentia hominum vrbiumque

CALLIMACHI ad *hymn. in Pallad.* interpretes & LAVR. BEGERVS *meleagrid.* p. 9. 24 & 25. hac de re obſeruarunt. Fabula hæc ex eo orta fuiſſe, videtur, quod Mineruam vim ingenii & prudentiæ deamque ſapientiæ eſſe, ſtatuerunt veteres; has vero mentis virtutes in cerebro ſedem ſuam habere, crediderunt: conf. IAC. DE WILDE *ſelect. numiſm.* p. 98. Figuram eius varia ratione nobis veteres exhibent, vti ex PAVSANIA *Attic.* p. 22. APVLEIO *metam. lib. X.* p. 346. & VIRGILIO *Aeneid. lib. VIII.* v. 429. patet, quibus antea memoratus DE LA CHAVSSE *ſimulacr. deor. cap. IX. & X.* & IO. NICOLAI de *ſubſtrat. veſt.* p. 51. adiungendi ſunt.

y) de hoc nomine eiusque origine digni ſunt, qui legantur: LIL. GREG. GYRALDVS *ſyntagm. deorum XI.* p. 340. CASP. PEVCERVS de *diuinat.* p. 176. SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II* p. 579. & ex priſcis SERVIVS *ad Virgil. Aeneid.* I. v. 43.

que fortiſſimum munimentum eſt: etiam bella; niſi ex ratione & prudentia, numquam feliciter geruntur. z) CICERO *lib. III. de nat. deor. cap. 21. Iupiter*, ait, *genuiſſe Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt.* Olei etiam inuentionem a) huic tribuebant, vt ex VIRGILIO *lib. I. Georg. v. 18.* patet:

- - - - *oleæque Minerua*
inuentrix.

CAP.

z) ea de cauſſa a poetis *armiſona* & *armipotens* dicitur, vt apud VIRGILIVM *Aen. lib. VII. v. 544.*

- - *tum numina ſancta precamur*
Palladis armiſonæ.

In gemmis etiam Mineruæ armiſonæ caput galeatum apud IAC. DE WILDE *antiqu. gemm. illuſtr*, p. 27. occurrit. Inde & *pugnax* ab OVIDIO *lib. III. triſt. eleg.* 9. v. 7. & *lib. I. eleg.* 4. v. 76. *bellatrix* vocatur, quo & referri debet, quod Minerua ſæpe cum *victoria* coniuncta in antiquis monimentis conſpiciatur. Notum etiam eſt, deam hanc ipſam *victoriæ* nomine a veteribus cultam fuiſſe, quod ſatis EVRIPIDES *Ion*, v. 487. & v. 1529. aliique ſcriptores teſtantur: conf. IO. MEVRSIVS *lect. Atticis lib. V. cap.* 20. EZ. SPANHEMIVS *de Veſta & prytanibus græcor. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 693. & GISB. CVPERVS *apotheoſ. Hom.* p. 171. 172. Quibus addi poteſt, quod dea hæc inter numina tutelaria ac præſides vrbium locum habuerit, vt pluribus probat NICOL. SCHWEBELIVS *diſſ.* de *Ioue* πολιούχῳ §. IV. p. 5 ſq.

a) multorum artificiorum inuentrix habebatur hæc dea, teſte ISIDORO *lib. XIX. cap.* 20. qui *Mineruam*, inquit, *gentiles primam lanificii vſum monſtraſſe, hanc*

CAP. V.

DE VESTA.

§. I.

VESTA non vno modo deſcribitur: vel terra; vel ignis, quod conciliant, quia ignes ſub terra ſint. CICERO *lib. II. de leg. cap.* 12. *ab* ἑϛίας *fo-*

etiam telam ordiſſe & coloraſſe lanas perhibent. Oliuæ quoque hanc dicunt inuentricem & fabricæ multarumque artium repertricem. Ideoque illi vulgo opifices ſupplicant. Præſertim ipſi tibiarum inuentio adſignata eſt, cuius rei varia apud veteres exſtant teſtimonia quæ THOM. BARTHOLINVS de *tibiis lib. I. cap.* 3. p. 17. IVL. CÆS. BVLENGERVS de *theatro* p. 221. & GISB. CVPERVS *Harpocrat.* p. 142. collegerunt. Inde & Minerua *muſica* nominatur a veteribus auctoribus, quam in rem PLINIVS *hiſt. nat. lib. XXXIV. cap.* 8. & ex recentioribus IVST. LIPSIVS *excurſion. in Tacit.* p. 173. 174. ed. Pariſ. conſulendi ſunt. Quum & iſtud numen ſapientiæ & artium liberalium præſes habitum ſit, in ſcholis, ludis atque gymnaſiis maxime eſt cultum. Quare & ſtatuæ eius, quas *hermathenas* vocabant antiquiores, in bibliothecis atque academiis ponebantur, cuius rei exemplum apud CICERONEM ad *Attic. lib. I. ep.* 3. habemus: conf. IAC. RÆVARDVS *coniect. lib. I. cap.* 10. p. 18. In eiusmodi Hermathenis Mercurius & Minerua coniungebantur, ad ſignificandum, doctrinam, cui Minerua præerat, nihil ſine eloquentia, cuius Mercurius habebatur præſes, eſſe vide IAC. SPONIVM *miſc. eruditæ antiquitatis ſect. I. art.* 4. [illegible] 9 ſq. EDMVNDVM FRIGELIVM de *ſtat. Rom. cap. XXIV.* Hinc & apud LAVR. BEGERVM *contemplat. dactyl. Gorlæi* p. 7. & 8. ad aram Mi-

foco deducit. *Veſta*, inquit, *quaſi focus vrbis*, *vt Græco nomine eſt adpellata, quod nos proprie idem Græ-*

Mineruæ philoſophi diſputantes conſpiciuntur. Vti vero generatim omnium ſcientiarum; ita inprimis medicæ artis habebatur præſes, credebantque veteres, eam poteſtate, morbos ſanandi, inſtructam eſſe. Quæ etiam cauſſa eſt, cur illa adpellata ſit *Hygæa* apud PAVSANIAM *Atticis* cap. 23. p. 54. & SVIDAM *lex. tom. III.* p. 824. ed. CVSTERI ac *Pæonia* itidem PAVSANIÆ *Attic. cap. II.* & cur Minerua & Aeſculapius haud raro coniungantur, qua de re euoluendus eſt EZ. SPANHEMIVS *epiſt. IV. ad Morellum* p. 218. Præterea Minerua *medica* vocatur in hac apud GRVTERVM p. MLXVII. *num.* 3. inſcriptione: MINERVÆ MEDICÆ CABARDIÆ, a quo ignoto loco p. LXXXI. *num.* 8. *Cabardiacenſis* adpellatur: adde THOM. REINESIVM *inſcr.* p. 144. Huc & alia inſcriptio pertinet, quæ apud ALDVM MANVTIVM *orthogr.* p. 198. IAN. GRVTERVM p. LXXXI. *num.* 9. & GISB. CVPERVM *apotheoſ Homeri* p. 300. aliosque ita legitur: MINERVÆ MEMORI COELIA IVLIANA INDVLGENTIA MEDICINARVM EIVS INFIRMITATE GRAVI LIBERATA D. P. quam MARC. ZVERIVS BOXHORNIVS *quæſt. Rom. cap. I.* p 916. immerito pro adulterina & ſubſtituta inſcriptione habet, vt recte monſtrat IO. GEORG. GRÆVIVS *præf.* ad *tom. V. theſ. ant. Rom.* Inuocabant eam ægroti & inter eos etiam ii, qui in templis eius incubabant ac per ſomnia auxilium ab ipſa exſpectabant, quo recuperato, vota, antea ob morbi ſanationem concepta, perſoluebant. Plura de Minerua, medicinæ præſide, dabunt: IO. HENR. MEIBOMIVS *comm. in iusiur. Hippocr.* p. 62. CHRIST. CELLARIVS *diſſ. academicis*, a venerando patre iunctim editis, p. 234. IO. HARDVINVS *nummis anti-*

Græcum interpretatum nomen tenemus. OVIDIVS *faſt. lib. VI. v. 291.*

nec tu aliud Veſtam; quam viuam intellige flammam.

canit: paullo ante tamen, *v. 267.*

Veſta eadem eſt, quæ terra: ſubeſt vigil ignis utrique.

& *v. 299.*

ſtat vi terra ſua: vi ſtando Veſta vocatur.

Genus & originem idem OVIDIVS *memorato loco v. 285.* prodidit:

ex ope Iunonem memorant Cereremque creatas ſemine Saturni: tertia Veſta fuit. b)

§. II.

quis popul. & vrbium illuſtrat. in eius *operibus ſelectis*, p. 121 ſeq. IO. HENR. SCHVLZIVS *hiſt. medicin. period. I. ſect. II. cap. I.* p. 74. EZ. SPANHEMIVS *epiſt. IV. ad Morell.* p. 218. ANTON. FRANCISC. GORIVS ad *muſeum Florent. tom. II.* p. 118. aliique.

b) Veſta Saturni ac Rheæ filia fuit. Sorores habuiſſe fertur Cererem & Iunonem & fratres: Plutonem, Neptunum & Iouem. Nonnulli Veſtam ignem; alii vero terram eſſe, ſtatuunt; quamuis nonnulli recte obſeruent, diſcrimen ſtatuendum eſſe inter Veſtam maiorem, Vrani; quæ cæli vxorem & inter minorem, Saturni & Rheæ filiam, & vti per illam terram; ſic per hanc ignem intellectum eſſe adfirmant. Multi Veſtæ nullum extitiſſe ſimulacrum volunt, hancque in rem non ſolum ad OVIDIVM *faſt. lib. VI.* v. 291. 297. ſed & ad nummos veteres prouocant, qui ſæpius Veſtam ſolum ſub igne ardente repræſentarent; contrarium vero CICERO probat *lib. III.* de *nat. deor. cap.* 32. & *lib. III.* de *orat. cap.*

§. II.

Sic videmus, Veſtam ſecundum fabulas Iunonis Cererisque ſororem fuiſſe. De cultu Veſtæ & Veſtalibus infra dicemus.

Cap.

cap. 3. ac VIRGILIVS *Aeneid. lib. II.* v. 296. idemque confirmant nummi, qui Veſtam, habitu matronæ, ſtolatam, & velato capite exhibent, vti ex IVST. LIPSIO *loco excitato* p. 1081. EZ. SPANHEMIO *diatr. de Veſta & prytanibus Græcorum* p. 681. ſeq. & PETR. BVRMANNO *Iou. fulgerat. cap. XIII.* p. 314. patet, qui Veſtæ nomen ex eo ortum eſſe, putat, quia dea hæc *vi ſua ſtaret;* pro CICERONIS tamen adducto teſtimonio probabilius eſt, id a græco verbo *ἑστία, foco*, deducendum eſſe. CHRIST. BECKMANNVS *orig. latin. lingu.* p. 355. GERH. IO. VOSSIVS *etymol.* voc. *Veſtalis tom. I. operum* p. 639. EDVARD LEIGH *crit. ſacr.* p. 13. ab ebraica voce אֵשׁ *ignis* & ידן *dominus* vocabulum hoc deriuant. Quamuis vero dea hæc ſemper virgo fuiſſe, crederetur, quia ignis nihil producat, ideoque & apud EVSEBIVM *lib. III. præpar. euang.* cap. II. a Porphyrio numini huic virginis adſcribatur habitus; attamen & *mater* ab antiquis eſt dicta, vti patet ex VIRGILIO *lib. I. Georg.* v. 499. ex *inſcript.* apud GRVTERVM p. CXXI. ex nummo apud EZECH. SPANHEMIVM *de Veſta & prytan. græc.* p. 681. atque ex Veſtæ ſimulacro, Puteolis reperto, quod in gremio infantem fert, apud IVL. CÆS. CAPACCIVM *de reb. Neapol. lib. I.* p. 242. idque ea ex ratione, quia & hæc Veſta vulgo pro terra habebatur, & inter numina vrbis præcipua tutelaria referebatur. De ipſa Veſta, eius templis, cultu, ſimulacris, cet. plura exhibent præter memoratos celeberrimos viros, IVST. LIPSIVM & EZ. SPANHEMIVM; GERH. IO. VOSSIVS de *idolol. lib. IX.*

Cap. VI.
DE CERERE.
§. I.

Ceres, c) ſaturni filia, Iunonis & Veſtæ ſoror, vt iam ex Ouidiano carmine cognouimus. In Sicilia habitaſſe, dicitur, vnde & *Ennæa* poetis Ceres eſt. Dicta eſt & *Ennenſis* apud CICERONEM *lib. IV. in Verrem cap. 49.* quia Sicilia frugum feraciſſima, quarum hæc dea inventrix dicebatur. d) VIRGILIVS *lib. I. Georg. v. 147.*

prima

IX. cap. 22. LIL. GREG. GYRALDVS *hiſt. deorum ſynt. IV.* p. 150. ONVFR. PANVINIVS de *ciuit. Rom. cap. XXIX.* IAC. DE WILDE *gemm. illuſtr.* p. I. ſeq. aliique.

c) de Cerere expoſuit IO. HENR. EGGELINGIVS *myſteriis Cereris & Bacchi*, quæ Bremæ MDCLXXXII. in lucem emiſſæ, & *tom. VII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII denuo recuſæ ſunt. Varia contra explicationem EGGELINGII monuerat IOACH. FELLERVS in *actis eruditorum* ann. MDCLXXXIII. p. 144. adverſus quos quum iſte eodem anno *cenſuram cenſuræ myſteriorum Cereris & Bacchi* edidiſſet, FELLERVS MDCLXXXV. reſpondit ſuamque de libro eius latam ſententiam defendit. Multa etiam, ad fabulam de Cerere pertinentia, exhibent: HIERON. ALEXANDER *antiqu. tabulæ marmor. explicat. tom. V. theſ. antiq. Rom.* GRÆVII p. 747. ſq. & MICH. ANG. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE *deor. ſimulacris tab. VI. p. 772. memorati tomi theſ. antiqu.*

d) idem confirmant: OVIDIVS *lib. V. metam.* v. 341. HYGINVS *fab.* CCVII. PLINIVS *lib. VII. cap.* 56. aliique

prima Ceres ferro mortales vertere terram inſtituit.

Quum enim filiam, a Plutone raptam, per orbem terrarum requireret, e) varias gentes dicitur;

que, quos larga manu exhibet THOM. DEMPSTERVS *paral. ad Roſin. ant. Rom.* p. 142. inde & *frugifera* apud GRVTERVM *inſcript.* p. XXVI. *num.* 8. & *num.* 9. *mater agrorum* dicitur ipſique corona, ex ſpicis facta, ab antiquis adſcribitur: conf. TIBVLLVM *lib. I. eleg. I.* v. 21. aliosque, quos memorat CAROLVS PASCHALIVS de *coron. lib. VII. cap.* 15. p. 501. vbi & ſpicas Cereri oblatas fuiſſe, obſeruat. Ob eamdem rationem ei agricolæ inſtrumenta ſua, agris colendis & arandis inſeruientia, dedicarunt, quia Ceres fruges inuenerit, quum antea maiores eorum glandibus vitam ſuſtentare debuerint, quod multa veterum auctorum teſtimonia confirmant; per glandes vero quoscunque arborum fructus intelligi, vt credam, mouet me locus XII. *tabularum*, in quo *glandem in alienum fundum procidentem colligere*, permiſſum fuit: conf. IAC. RÆVARDVS *comm. in leg. XII. tabul. cap. XXVI.* GVIL. STVCKIVS *antiqu. conuiual. lib. II. cap.* 8. LVD. CÆL. RHODIGINVS *lib. XVI. lect. ant. cap.* 3. p. 835. CONR. RITTERSHVS. *ad leg. XII. tab. claſſ. III. cap.* 9. ANT. AVGVSTINVS *ad leg. XII. tabul.* §. 43. Vt frugum inuentio Cereri; ſic earum ſatio Triptolemo adſignata eſt, qui eam iuſſu Cereris hominibus monſtrauerit, vt teſtes ſunt HYGINVS *fabul. cap.* 147. 259. & 277. multique alii apud THOM. DEMPSTERVM *paralip. ad Roſin.* p. 143.

e) fiebat hoc duabus ardentibus facibus, de quibus OVIDIVS *lib. V. metam.* v. 341. aliique plures canunt. Inde & hæc dea ab eodem poeta *tædifera*, græce δᾳδοῦχος eſt adpellata, epiſt. II. v. 42. adde LIL. GREG. GY-

RAL-

Cap. VI.
DE CERERE.

§. I.

Ceres, c) ſaturni filia, Iunonis & Veſtæ ſoror, vt iam ex Ouidiano carmine cognouimus. In Sicilia habitaſſe, dicitur, vnde & *Ennæa* poetis Ceres eſt. Dicta eſt & *Ennenſis* apud CICERONEM *lib. IV. in Verrem cap. 49.* quia Sicilia frugum feraciſſima, quarum hæc dea inventrix dicebatur. d) VIRGILIVS *lib. I. Georg. v. 147.*

prima

IX. cap. 22. LIL. GREG. GYRALDVS *hiſt. deorum ſynt. IV.* p. 150. ONVFR. PANVINIVS de *ciuit. Rom. cap. XXIX.* IAC. DE WILDE *gemm. illuſtr.* p. I. ſeq. aliique.

c) de Cerere expoſuit IO. HENR. EGGELINGIVS *myſteriis Cereris & Bacchi*, quæ Bremæ MDCLXXXII. in lucem emiſſæ, & *tom. VII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII denuo recuſæ ſunt. Varia contra explicationem EGGELINGII monuerat IOACH. FELLERVS in *actis eruditorum* ann. MDCLXXXIII. p. 144. adverſus quos quum iſte eodem anno *cenſuram cenſuræ myſteriorum Cereris & Bacchi* edidiſſet, FELLERVS MDCLXXXV. reſpondit ſuamque de libro eius latam ſententiam defendit. Multa etiam, ad fabulam de Cerere pertinentia, exhibent: HIERON. ALEXANDER *antiqu. tabulæ marmor. explicat. tom. V. theſ. antiq. Rom.* GRÆVII p. 747. ſq. & MICH. ANG. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE *deor. ſimulacris tab. VI. p. 772. memorati tomi theſ. antiqu.*

d) idem confirmant: OVIDIVS *lib. V. metam.* v. 341. HYGINVS *fab.* CCVII. PLINIVS *lib. VII. cap.* 56. aliique

prima Ceres ferro mortales vertere terram inſtituit.

Quum enim filiam, a Plutone raptam, per orbem terrarum requireret, e) varias gentes dicitur;

que, quos larga manu exhibet THOM. DEMPSTERVS *paral. ad Roſin. ant. Rom.* p. 142. inde & *frugifera* apud GRVTERVM *inſcript.* p. XXVI *num.* 8. & *num.* 9. *mater agrorum* dicitur ipſique corona, ex ſpicis facta, ab antiquis adſcribitur: conf. TIBVLLVM *lib. I. eleg. I.* v. 21. aliosque, quos memorat CAROLVS PASCHALIVS de *coron. lib. VII. cap.* 15. p. 501. vbi & ſpicas Cereri oblatas fuiſſe, obſeruat. Ob eamdem rationem ei agricolæ inſtrumenta ſua, agris colendis & arandis inſeruientia, dedicarunt, quia Ceres fruges invenerit, quum antea maiores eorum glandibus vitam ſuſtentare debuerint, quod multa veterum auctorum teſtimonia confirmant; per glandes vero quoscunque arborum fructus intelligi, vt credam, mouet me locus XII. *tabularum*, in quo *glandem in alienum fundum procidentem colligere*, permiſſum fuit: conf. IAC. RÆVARDVS *comm. in leg. XII. tabul. cap. XXVI.* GVIL. STVCKIVS *antiqu. conuiual. lib. II. cap.* 8. LVD. CÆL. RHODIGINVS *lib. XVI. lect. ant. cap.* 3. p. 835. CONR. RITTERSHVS. *ad leg. XII. tab. claſſ. III. cap.* 9. ANT. AVGVSTINVS *ad leg. XII. tabul.* §. 43. Vt frugum inuentio Cereri; ſic earum ſatio Triptolemo adſignata eſt, qui eam iuſſu Cereris hominibus monſtraverit, vt teſtes ſunt HYGINVS *fabul. cap.* 147. 259. & 277. multique alii apud THOM. DEMPSTERVM *paralip. ad Roſin.* p. 143.

e) fiebat hoc duabus ardentibus facibus, de quibus OVIDIVS *lib. V. metam.* v. 341. aliique plures canunt. Inde & hæc dea ab eodem poeta *tædifera*, græce δᾳδοῦχος eſt adpellata, epiſt. II. v. 42. adde LIL. GREG. GY-

RAL-

tur; ſiue fingitur potius, agriculturam docuiſſe.

§. II.

Epitheta illius præter localia, ante data, ſunt: f)
1) *Alma:* apud VIRGILIVM *Georg. lib. 1. v. 7.*
Liber & Alma Ceres.
2) *Flaua: ibid. v. 96.*
flaua Ceres alto ne quidquam ſpectat Olympo.
quia fruges maturæ flaueſcunt. Hinc frequenter id nominis pro ipſis frugibus poſitum eſt. Notum illud comici: *ſine Cerere & Libero* cet. VIRGILIVS *lib. VIII. Aeneid. v. 187.*
dona laboratæ Cereris Bacchumque miniſtrant.

LV-

RALDVM *hiſtor. deor. ſynt. XIV.* p. 425. In eius ſacris eamdem ob cauſſam faces vſurpabantur, vt LACTANTIVS *lib. I. diuin. inſtitut. cap.* 21. teſtatur, quod ita fiebat, vt vnus ab ara facem accenſam manu comprehenderet, & ad certum in templo locum ſe conferret, vbi alter eam exſpectabat, qui ſumtam facem iterum alteri & ſic porro tradebat, vti vetus obſeruat ſcholiaſtes IVVENALIS *ſat. XV.* v. 141. De Cereris ſacris præ ceteris ſcripſerunt: IO. MEVRSIVS in *Eleuſiniis ſacris tom. VII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII p 109. & IO. HENR. EGGELINGIVS *loco memorato.*

f) de Cerere *cornigera* videatur EZECH. SPANHEMIVS *diſſ. VII. de vſu & præſtant. numiſm. tom. I.* p. 394. & de Cerere *mammoſa* GISB. CVPERVS *apotheoſ.* p. 253. A STATIO *lib. IV. ſilu.* v. 8. & 50. *Actæa* a VIRGILIO *lib. II. Aeneid.* v. 713. ob ereptam filiam *deſerta:* a CICERONE *orat. Verrin. IV. cap.* 49. ab Enna, Siciliæ vrbe, vbi maxime culta eſt, *Ennæa,* a MANILIO *lib. II. aſtron.* v. 442. ob fruges, quibus præeſſe ea credebatur, *ſpicifera* eſt dicta.

LVCANVS *lib. VI. v. 381.*

- - - *ſatis eſt populis fluuiusque Ceresque.*

Chryſippus apud CICERONEM *lib. I. de nat. deor. cap. 15.* dixit: *æthera eſſe eum, quem homines Iouem adpellarent, quique aër per maria manaret, eum eſſe Neptunum terramque eam eſſe, quæ Ceres diceretur.*

CAP. VII.
DE MARTE.

§. I.

MARS g) eſt ipſe Iouis filius, h) vt fabulæ habent, Poetis ſæpe dictus *Mauors* i) per epen-

g) Mars per ordinem in antiquis monimentis ſagatus conſpicitur, nonnumquam etiam nudus cum pallio, haſta, galea, clypeo; vel tropæo & parazonio ad latus: ſæpe etiam equo inſidens; vel in curru, qui a duobus equis vehitur, exhibetur. Additus quoque eſt nonnumquam gallus, qui, milites vigilantes eſſe debere, ſignificat: conf. ABR. ORTELIVS *deor. & dear. cap. I. num.* 15. LIL. GREG. GYRALDVS *hiſt. deor. ſynt.* X. p. 314. BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom.* p. 95. LAVR. BEGERVS *contempl. gemmar. dactyl.* GORLÆI p. 35. IAC. DE WILDE *antiqu. gemmis illuſtr.* p. 95. ſq.

h) vt HESIODVS *Θεογον.* v. 921. habet. Ab OVIDIO *lib. V. faſt.* v. 249. Mars a Iunone ſine viro & ſolum tacto flore conceptus fingitur.

i) id quod ex GRVTERO *inſcript.* p. LVI. *num.* 13. patet, vbi etiam pag. ſequenti *num.* 1. & 2. *Mauortius* dicitur.

epentheſin vt apud VIRGILIVM *lib. X. Aeneid.* v. 755.

iam grauis æquabat luctus & mutua Mauors ſunera.

§. II.

Fingebatur, Thraciæ & Getharum regioni, quod populos haberet bellicoſos, præſidere. VIRGILIVS *lib. III. Aeneid.* v. 35. canit:

Gradiuumque patrem, Gethicis qui præſidet armis.

Nam *Gradiuus* etiam poetis eſt dictus Mars, k) bellorum deus. Sic idem poeta *lib. X. Aeneid.* v. 542.

- - - - arma
lecta refert humeris tibi, rex Gradiue, tropæum.

§. III.

Epitheta l) eius ſunt varia: *armipotens*: vid. LVCRETIVM *lib. I. v. 34.* *Thracius*, *vltor*, *victor*, vtrumque crebrum in inſcriptionibus.

CAP.

k) de hac adpellatione ita loquitur SERVIVS ad VIRGILII *lib. I. Aeneid.* v. 296. *gradiuus Mars adpellatus eſt a gradiendo in bella, vltro citroque; ſiue a vibratione haſtæ, quod Græci dicunt κραδαίνειν; vel, vt alii dicunt, quia gramine ſit ortus*: adde BARNAB BRISSONIVM *lib. I. de form.* p. 49. Marti Gradiuo ſalios legit Numa, vt LIVIVS *lib. I. cap.* 20. refert: conf. TOB. GVTHBERLETHVM de *ſaliis cap. IV.* p. 18

l) ſic vocatur Armiger, Belliger, Biſultor, communis, Enyalius, Heſus, Olloudius, pater, ſaliſubſulus, ſequutor, Victor, Vincius, deus inuictus, quæ omnia ex inſcriptionibus & LILIO GREG. GYRALDO *hiſtor. deor.*

Cap. VIII.
DE BELLONA.

§. I.

Bellona m) ſoror Martis fingitur, & etiam bellorum dea. HORATIVS *lib. II. ſat. 3. v. 223.*

gau-

deor. ſynt. X. p. 317. cognoſci poſſunt. *Siluanus* dicitur a *ſiluis*, quum non ſolum iis ac venationi præfuit; ſed etiam apud Thraces eius delubrum in ſilua ſtetit, vt STATIVS *lib. VII. Theb.* v. 40. habet. Marti vltori veteres gladios ſuos, facinori cuidam inſigniori deſtinatos, conſecrare ſolebant, teſte SVETONIO *vit. Aug. cap.* XXIV. §. 10. cui addantur: IVST. RYCQVIVS de *Capitol cap.* XXVIII. THOMAS REINESIVS *epiſt. XIX.* p. 51. & SAM. PITISCVS *not. ad Suetonium* p. 559. Varia, lectu digna, de Marte obſeruat GAILLARD. GVIRANVS *explic. duor. vetuſt. numiſm. Nemauſenſ. tom. I. theſ. ant. Rom.* ALB. HENR. DE SALLENGRE p. 1040.

m) de Bellona videndi ſunt: LAVR. BEGERVS *contempl. gemmar. dactyl.* GORLÆI p. 24. IAC. DE WILDE *loco memorato*, p. 86. atque alii. Numini huic adiungenda eſt *Nemeſis*, quæ etiam inter militaria numina locum habuit, & de qua IO. GEORG. GRÆVIVS *lection. Heſiod.* p. 78. IAC. PERIZONIVS *not. ad Aelian. var. hiſt. lib. XIII. cap.* 2. p. 852. ed. GRONOVII. IO. ALBERTI *obſ. ſacr.* p. 286. IO. MICH. DILHERRVS *diſput. tom. I.* p. 242. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *miſcellan. pollit. hum* p. 60. & IO. CONR. SCHWARZIVS *nou. & adcuratior. explicatione Nemeſeon quarumdam a* MONTFAVCONIO *collectarum* expoſuerunt.

gaudens Bellona cruentis.

SILIVS *Italicus lib. V.* v. 221.

ipſa facem quatiens ac flauam ſanguine multa
ſparſa comam, medias acies Bellona pererrat.

§. II.

Ενυὼ græce dicitur, etiam a latinis. Idem SILIVS *lib.* X. v. 203.

- - - *veluti nondum ſatiaſſet Enyo*
iras ſæua truces.

Vide, quæ nos ibi ex Heſychio & Martiali notavimus.

CAP. IX.
DE VVLCANO.

VVLCANVS n) Iunonis ſolius filius ſecundum HESIODVM *theog.* v. 927. o) quamquam HOMERVS *Iliad. X.* v. 577. eum ex Ioue con-

n) apud MICH. ANG. CAVSSEVM DE LA CHAVSSE *deor. ſimulacr. tab. XIX. tom. V. theſ. ant. Rom.* p. 777. Vulcanus exhibetur pileatus, malleum dextra: ſiniſtra forcipem tenens, formaque ac facie deformis. Per ordinem altero pede claudus fingitur, qua de re IO. GEORG. GRÆVIVS *lection. Heſiod.* p. 13. conſuli poteſt. In nummis gentis Aureliæ frequenter caput eius barbatum; forceps vero pone ceruicem viſitur. Legendi ſunt: ABR. ORTELIVS *capit. deor. & dearum tab. XIII.* BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom.* p. 104. & IAC. DE WILDE *antiquis gemmis illuſtrat.* p. 120.

o) idem & LVCIANVS de *ſacrif. tom. I. operum* p. 365. ed. GRÆVII teſtatur; quod vero Iuno ex Ioue Vulcanum conceperit, de eo præter HOMERVM, PHVRNVTVS *de natura deorum cap. XIX.* videndus eſt.

conceptum dicat. Ignis ſignificatur, ſicut ipſe præſidere fingebatur officinis, igne laborantibus, & ſuas ipſe habere officinas, in quibus fulmina Iouis cuderet & deorum heroumque arma: vid. VIRGILIVM *lib. VIII. Aeneid.* v. 415. ſeqq. Hic poeta officinam illam in Vulcaniis inſulis finxit, præſertim in illa, quæ Lipara dicitur; CICERO autem fabricam eius memorat in Lemno inſula *lib. III. de nat. deor. cap. 22. Vulcanus tertius*, inquit, *ex tertio Ioue & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe. Quartus, Menalio natus, qui tenuit inſulas, prope Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur.* Hoc vero natum ex fabularum falſitate, vt, ſi illæ non congruerent ſibi, plures vnius nominis deos fingerent, quemadmodum de Ioue factum, de Mercurio & ſic etiam hic de Vulcano.

§. II.

Claudicaſſe illum, tradunt, p) quod cælo ceciderit in Lemnum. Hinc exagitat gentiles MINV-

p) hinc a COLVMELLA *lib. X.* v. 419. *tardipes; Lemnius* vero a VIRGILIO *lib. VIII. Aeneid.* v. 454. & OVIDIO *metam. lib. IV.* v. 184. vocatur, quia, in Lemnum præcipitatus, crus fregerit. Vulcani vxor *Maia* dicta fuit, vt habet MACROBIVS *lib. I. ſaturnal cap.* 12 Ei, vt ſocii, addebantur *Cabiri*, deorum alias miniſtri & metallorum inuentores, qui apud Samothracas præcipue ſunt culti; plura autem de illis STEPH. LE MOYNE *var. ſacr.* p. 382. IOS. IVST SCALIGER *coniect. ad Varron.* p. 23. IO. SELDENVS *de diis Syris ſyntagm. II. cap.* 16. p. 361. ADRIAN. RE-

MVCIVS FELIX *cap. XXI. §. 13.* Interpretationem hanc tradit IO. CLERICVS *ad Heſiodum loc. excit. p. 132.* Iunonem celebrem aliquem fabrum adoptaſſe, qui ἥφαιςος, id eſt, *Vulcanus*, vocatus fuerit.

CAP. X.
DE NEPTVNO.

NEPTVNVS q) fingitur princeps deorum marinorum, quod eleganter LACTANTIVS interpretatur *lib. I. cap. 2.* eum cum Ioue ita re-

LANDVS *diſſ. miſc. part. I.* p. 293. HIER. ALEANDER *explicat. tab. Heliac. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 761. TOB. GVTHBERLETHVS *diſſert. philol. de myſteriis deorum Cabirorum* & IO. ANT. ASTORIVS *diſſ. de diis Cabiris*, litteris mandarunt.

q) Neptunus, Saturni & Opis filius, Iouisque frater fuiſſe; in ſortitione vero totius vniuerſi maris imperium tenuiſſe, fertur. Multi exiſtimant, Neptunum antiquis iam Romæ temporibus *Conſi* nomine cultum eſſe; alii autem recte obſeruant, Conſum Iſidis filium & quidem deum conſiliorum, eumdemque fuiſſe, qui alias *Sigalion* & *Harpocrates* eſt cognominatus, quique inde digitum, ori admotum, in monimentis antiquis habet, ad indicandum, conſilia ſecreta reticenda; nec patefacienda eſſe: conf. GISB. CVPERVS *Harpocrat.* p. 27. MARC. ZVERIVS BOXHORNIVS *quæſt. Rom. XL. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 967. Per ordinem nudus & barbatus cum tridente & delphino conſpicitur; nonnumquam vero in veſte cærulea, quæ maris colorem imitatur, adparet. Quandoque cum equis & cetis mari tranquillo incedit. Plura de Neptuno videbis, apud MICH. ANG. CAVSSEVM DE LA

CHAVS-

regnum diuiſiſſe, vt ipſe inſulas acciperet: Iupiter partes mediterraneas. Nam frater Iouis dicitur fuiſſe Neptunus. Eius formam, munus, miniſtrum Tritonem deſcribit VIRGILIVS *lib. I. Aeneid. v. 138. ſqq.* Glaucis oculis eum depictum fuiſſe, ridet MINVCIVS *dicto loco.*

CAP. XI.
DE DIANA.

DIANA r) Iouis & Latonæ filia, Apollinis ſoror, virgo venatrix: Genus eius ſcripſit HESIODVS *theogon.* v. 918. HORATIVS etiam de illa

CHAVSSE *ſimulacr. deor. tab. VII.* p. 772. EZ. SPANHEMIVM diſſ. VII. de *vſu & præſtant. numiſmat. tom. I.* p. 390. LAVR. BEGERVM de *bello & excidio Troiano* p. 8. & 26. IAC. DE WILDE *antiqu. gemmis illuſtrat.* p. 36. ſq. IO. FRIED. GVHLINGIVM *diſſ.* de *barba deorum* §. IV. & XIV. p. 5. & 13. IO. NICOLAI de *ſubſtrat. veſtium* p. 91. Adiungunt Neptuno *Salaciam*, quæ a *ſalo* & *cieo* ſecundum VARRONEM *de lat. lingua lib. IV.* p. 14. eſt adpellata, vt quæ *ſalum ciere;* ſiue mare mouere, credebatur: item *Veniliam;* ſiue exæſtuationem maris, a *veniendo* ita dictam, quia vnda ad litus venit: conf. IO. ROSINVM *ant. Rom. lib. II. cap. XIII.* p. 150. Dati etiam Neptuno comites ſunt Tritones, Nereides, Naiades & Sirenæ cum buccinis, de quibus VIRGILIVS *lib. X. Aeneid.* v. 209. PLINIVS *lib. IX. cap.* 5. & OVIDIVS *lib. I. metam.* v. 333. CATVLLVS *lib. III. eleg.* 6. AVSONIVS *Moſell.* v. 170. 179. conſulendi ſunt.

r) Diana eadem eſt, quæ luna, & inde in inſcriptionibus non ſolum *Lucina*, quæ cum Iunone Lucina non eſt

 con-

illa euolui poteſt *lib. III. Od. 22.* vbi vocatur *montium cuſtos, nemorumque virgo, Diua triformis,*

confundenda; ſed etiam *Lucifera* dicitur. Inuocabatur a parturientibus, vt ex HORATIO, CICERONE, MACROBIO & TERTVLLIANO adparet; ex recentioribus autem: LIL. GREG. GYRALDVS *hiſt. deor. ſynt. III.* p. 119. IO PETR. BELLORIVS *deſcr. ſepulcr. Naſonis tab. VIII* IO. MEVRSIVS *de puerperio cap. I.* THOM. BARTHOLINVS *de puerperio vet.* p. 25. aliique id pluribus oſtendunt. Praeterea illa & venationibus praeerat, quare *Nemorenſis* & *Nemoreſis* apud GRVTERVM p. XLI. *num.* 7. & 8 p. XXXIX. *num.* 8. ab HORATIO vero *lib. III.* od. 22. v. 1. *montium cuſtos* vocatur. Ex his omnibus ſatis patet, quam ob rem Dianae huius imago ſaepe multis mammis & vberibus ornata conſpiciatur, & cur cum lunula bicorni in fronte eam pingant veteres, eaque, vt venatrix, alte ſuccincta, crinibus in nodum contortis, arcum manu tenens, pharetram in dorſo ceruumque; aut canem venaticum ante pedes habens, in antiquis monimentis exhibeatur. Nouae ſponſae & primo partu leuatae mulieres ipſi zonam, venatores vero, teſte CLAVDIANO *de IV. conſul. Honorii.* v. 160. arcum & pharetras ceruorumque cornua, quae templis eius adfigebantur, ac praedae caput vel pedes exuuiasque conſecrabant. In nummis cum facibus expreſſa eſt: vnde & a Graecis φώσφορος; a Romanis vero, vt iam obſeruaui, *Lucifera* dicta eſt; conf. EZECH. SPANHEMIVM *not. ad Callimachum* p. 132. ANT. BORREMANSIVM *var. lect.* p. 211. PETRVM SEGVINVM *numiſm. ſelect.* p. 12. IOS. MONTERCHIVM *comm. ad rariora maximi moduli numiſmata* p. 2. De ipſa Diana eiusque apud veteres cultu prae ceteris GVIL. CHOVLIVS *de relig. vet. Rom.* p. 70. ſq. CLAVD. MENETREIVS *ſymbol. Dianae*

mis, id eſt, quæ in cælo Luna, in terris Diana venatrix, apud inferos Hecate eſt, s) & *carmine ſeculari* ineunte:

Phœbe ſiluarumque potens Diana.

PLINIVS inter venationes litteris operam dans huc adluſit *lib. I. epiſt. 6. §. 3. experieris non Dianam magis montibus; quam Mineruam inerrare.*

CAP. XII.
DE APOLLINE.

§. I.

APOLLO, t) qui idem & Phœbus eſt, Latonæ & Iouis filius, Dianæ frater. Natus fingitur in inſula Delo eiusque monte, Cyntho. Hinc *De-*

næ Epheſ. ſtat. tom. VII. theſ. ant. Græc. GRONOVII p. 357. ſeq. FRANC. DE REBATV *delineat. Dianæ Arelatenſis tom. I. theſ. antiqu. Roman. Sallengriani* p. 599. videndi ſunt. His addi poſſunt ii, qui de Diana Epheſia eiusque templo ſunt commentati, a IO. ALB. FABRICIO *bibliograph. antiquar.* p. 298. IO. CHRIST. WOLFIO *cur. philol. & crit. ad actor.* XIX, 27. IO. IARKIO *not.* ad EL. SCHEDIVM *de diis germanis* p. 118. memorati, quibus POLENVS adiungendus eſt, cuius de hoc argumento commentatio Romæ ſub hac inſcriptione prodiit: *diſſertazione ſopra il tempio di Diana d' Efeſo.*

s) adde: PRVDENTIVM *lib. I. contra Symm.* v. 365. CLAVDIANVM *de rapt. Proſerp. lib.* I. v. 15. AVSONIVM *gryph.* v. 18.

t) de eius figura videndi ſunt: CICERO *lib. I. de natur. deor. cap.* 30. MACROBIVS *lib. I. ſaturn. cap.* 17.

Delius Apollo dicitur a CICERONE *lib. III. de nat. deor. cap. 36.* & VIRGILIO *Aeneid. lib. III. v.* 162. & *maternam Delum* idem poeta *lib. IV. Aeneid. v.* 144. dixit. Et *Cynthius* a monte illo abſolute vocatur, itidem apud VIRGILIVM *eclog. VI. v. 3.* & *georg. lib. III. v. 36.*

§. II.

Lyra ei; ſiue cythara a poetis tribuitur: conf. HORATIVS *lib. III. od. 4.* & *lib. IV. od. 15.* etiam arcus & ſagittæ apud eumdem *carmin. ſecular. v. 61.* u) quia credebatur carminis auctor, x) præ-

ARNOBIVS *lib. VI. aduerſ. gent.* p. 197. ex recentioribus IAC. DE WILDE *ant. gemm. illuſtr.* p. 7. OCTAV. FERRARIVS *de re veſtiar. lib. I. cap.* 3. IO. NICOLAI de *ſubſtrat. veſt.* §. X. p. 40. De tripode ipſi adſignato, obſeruandum eſt, eum vas ternis præditum pedibus, cui ſacerdos, quæ reſponſa dedit, inſidebat, fuiſſe, conf. MICH. ANG. CAVSS. DE LA CHAVSSE *inſign. pont. max. tab. X. XI. & XII. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 317. & IAC. SPONIVM *miſc. erud. antiq.* p. 118.

u) inde ab OVIDIO *lib. I. met.* v. 441. *arcitenens*, a Græcis vero τοξόφορος, ἑκατηβόλος & ἑκατηβελέτης vocatur, de quo interpretes ad SVETONIVM *vit. Neron. cap XXXIX.* §. 5. legendi ſunt.

x) inprimis medicinæ habebatur auctor atque inuentor: conferatur inſcriptio apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 173. cui IAC. PHIL. THOMASINVS de *donariis cap. XXIII.* HIERON. ALEANDER *tab. Heliac. explicat. tom. V. memorati* p. 711. IO. HENR. MEIBOMIVS in *iusiur. Hippocrat. cap. IV.* CHRIST. CELLARIVS *diſſ. academicis*, p. 232. adiungendi ſunt. Eamdem ob rationem ſæpe in antiquis tam Græcorum; quam

præſes Muſarum, vt eodem *carmine* eſt v. 62. ac peritus iaculandi ſagittis: vide OVIDIVM *lib. I. metam. fab. VIII. v. 441.* Idem credebatur fatidicus & plurium auctor oraculorum, *Delphici*, *Patarei*, *Colophonii* & ceterorum. Hinc dicitur *Delphicus* Apollo a CICERONE *lib. I. de diuin. cap. 37.* Apollo *Pythius lib. II. offic. cap. 22.* y) quia Pytho & Delphi eadem vrbs.

§. III.

Sunt & alia cognomina, z) quæ cuncta fere oraculi aliquid adiunctum habebant, vt *Grynæus* Apollo apud VIRGILIVM *lib. IV. Aeneid. v. 345.*

quam Romanorum monumentis *ἀλεξίκακος*, *ἰατρὸς*, *Pæan*, *Conſeruator*, *σωτὴρ* adpellatus eſt: adde EZ. SPANHEMIVM *not. in Callimachi hymn. in Apoll.* p. 3. 76. IO. HENR. SCHVLZIVM *hiſt. medicinæ period. I. ſect. II. cap. 1. §. 16.* DAN. CLERICVM dans *l' hiſtoire de la medicine part. I. lib. 1. cap. 7.*

y) vide, præter multos alios, IO. ANDR. BOSIVM *not. ad Nepotem Miltiad. cap. I. §. 3.*

z) Apollo adpellatus etiam eſt & GRANNVS & BELENVS. De illo nomine exponunt: BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom.* p. 92. & CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diſſ.* de *Aeſculap. & Hygea* p. 17; de hoc vero præter BERTHALDVM, IVRIEV, LE MOYNE & BRAVNIVM, conſulendi ſunt: BERN. DE MONTFAVCON dans l' *antiquité expliquée tom. II. part. II lib. II. cap. 4. §.* p. 390. & PHIL. A TVRRE *diſſ. de Beleno veterum Aquileienſ. deo* p. 255. eius *monumentorum veteris Antii.* De reliquis Apollinis cognominibus agit SILVESTER LVRSENIVS *diatrib.* de *Apolline & rarioribus eius cognomin.* eius *libro de templo & bibliotheca Apollinis Palatini* addita.

Colophonius teſte LACTANTIO *lib. I. cap.* 7. & *Smintheus ib. §. 9.* Laurus ipſi ſacra erat, apud VIRGILIVM *eclog. VII. v. 62.* de qua re eiusque ficta origine pluribus OVIDIVS *lib. I. metamorph. fab. 9.* agit. Miſſis fabulis, ſol Phœbus eſt & Apollo; tamen, ſi mauis diſtinguere, Apollo homo ſagax & prudens fuit, vt inde inuentor artium & elegantiorum litterarum, etiam per prudentiam ſuam vates futurorum crederetur.

CAP. XIII. DE MERCVRIO.

§. I.

MERCVRIVS, Iouis & Maiæ filius, Atlantis per filiam nepos: vid. HORATIVM *lib. I. od. 2. v. 43.* & *od. 10.* Natus eſt in monte Cyllene; inde & *Cyllenius* cognominatus fuit, VIRGIL. *Aeneid. lib. IV. v. 252.* Nuntius deorum fingebatur: a) ideo alæ ipſi aptatæ ad pedes. *ibid. v. 237.* & apud HORATIVM *lib. I. od. 10.*

§. II.

a) eadem de cauſſa & eloquentiæ præeſſe, exiſtimabatur, & Græci eum Ἑρμῆν a græca voce ἐρεῖν adpellabant, teſtibus PHVRNVTO de *natura deorum cap. XVI.* p. 164. & PORPHYRIO apud EVSEBIVM *præpar. euang.* p. 114. Rem ipſam pluribus enarrant: THOM. GALE *not. in Iamblichum* p. 182. LVD. CÆL. RHODIGINVS *ant. lect. lib. XXIX. cap.* 14. p. 1633. IAC. OISELIVS *not. ad Minuc. Felic.* p. 184. EZ. SPANHEMIVS *not. ad Ariſtoph. Plut.* v. 1111. p. 267. ed. KVSTERI. Quare Paullus, propter ſingularem, qua præditus erat, loquendi vim, Mercurius habebatur, *act. XIV.* 12.

§. II.

Vt vero in incertis fabulis fluctuabant pagani; ita plures Mercurii efficti. Lege LACTANTIVM *lib. I. cap. 6. §. 2.* qui eiusdem *libri cap. 10. §. 7.* vere ipſum furem & nebulonem dixit. Callidus enim & fraudulentus homo fuit, ideoque etiam mercaturæ præfectus erat.

CAP. XIV.
DE VENERE.

§. I.

VENVS eſt indigna, de qua multis agatur. b) Libidinoſiſſima mulier in Cypro orta credebatur; ſiue ex ſpumo maris nata, eodem primo aduecta, & quidem ad vrbem Paphon, vbi poſtea potiſſimum colebatur, & *Paphia* cognominaba-

b) Venus in ſtatuis, nummis & gemmis diuerſo exprimitur modo. Plerumque nuda, quandoque ſtolata, raro armata, cum pomo in dextra & temone in ſiniſtra adparet: conferantur: BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ant. Rom. cap. I.* p. 99. LAVR. BEGERVS *theſ. Brandenb. part. I.* p. 170. & in *meleagrid.* p. 5. IAC. DE WILDE *ant. gemm. illuſtr.* p. 48. 49. Nonnumquam barbata conſpicitur, vt ex MARC. ZVER. BOXHORNIO *quæſt. Rom. XIII. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 936. poteſt cognoſci. Semper apud veteres differentiam inter Venerem popularem ac cæleſtem; ſiue Vraniam fuiſſe, monſtrant PETR. IVRIEV dans l'*hiſtoire des dogmes & des cultes part. IV. cap.* 7. p. 691. & CAROL. PATINVS *comm. in antiquum Marcellinæ monumentum* p. 407.

batur, apud VIRGILIVM *georg. lib. II. v. 64.* Vrbs hæc, nefandis ſacris profanata, ab apoſtolo euangelii luce purgata illuſtrataque fuit, quum ibi Simonem magum miraculo compeſcuit & Sergium proconſulem ad Chriſtum adduxit.

§. II.

Cognomina alia ſunt *Amathuſia*, c) apud TACITVM *lib. III. annal. cap. 62.* ab Amathunte, Cypri vrbe & *Erycina*, ab Eryce, Siciliæ monte. Quæ religio etiam Romam translata fuit, & ibi quoque templum exſtructum ſub *Erycinæ Veneris* nomine. Ideo autem Romani hoc nomen ſanctius colebant, quia fama; vel fabula erat, Romanos ab Aenea, Veneris filio, genus deriuare: præſertim cæſares gentem ſuam Iuliam ab Iulio, Aeneæ filio, voluere deductum eſſe. Vnde & templum & multæ inſcriptiones VENERI GENETRICI; id eſt, cæſarum matri, factæ. CICERO *lib. III. de nat. deor. cap. 23.* plures recenſet Veneres, vt fere omnes deos ſuos pagani propter diuerſas originum deriuationes multiplicabant, & aliam ex ſpuma procreatam refert: aliam ex Ioue & Dione, quæ nupſerit Vulcano: aliam *Syriam* adpellat, Tyroque conceptam, quæ *Aſtarte* vocetur, quod ipſum nomen *Aſtoreth* eſt idoli Sidoniorum, *2 reg. XXIII, 13.* Alia cognomina ſunt: d) *Cy-*

c) adde: CATVLLVM XLVIII. 51. & VIRGILIVM *Cir. v. 242.* & *lib. X. Aeneid. v. 51.*

d) de eiusmodi cognominibus pluribus ediſſerunt iam memorati PITISCVS & GYRALDVS. Veneris filius Cupi-

Cytherea, apud HORATIVM *lib. I. od.* 4. *Dionaea* a *Dione*, quae ſecundum CICERONEM mater fuerat; ſed nomen commune & filiae eſt apud SILIVM *lib. VI. v.* 697. Vnde *Dionaea mater*, intellige, Aeneae: vid. VIRGILIVM *lib. III. Aeneid. v.* 19. *eclog. IX. v.* 47.

CAP. XV.
DE IANO.

§. I.

In ſelectis diis praecipui erant: IANVS, rex Italiae, Saturnum, a Ioue pulſum, excipiens: vid. VIRGILIVM *lib. VIII. Aeneid. v.* 319. *ſeq.*

§. II.

Fingitur bifrons apud VIRGILIVM *lib. VII. Aeneid. v.* 180. & MINVCIVM FELICEM *cap. XXI. §.* 13. qui ſequenti *cap. XXII.* id quoque de Iano rege, Saturnum excipiente, prodidit & vtrumque hominem eſſe, probauit.

§. III.

Numa Pompilius templum Iano Romae ea lege condidit, vt ſemper pateret belli tempore, & clauderetur, quum vbique pax eſſet & arma quieſce-

pido fuit, de quo IVL. CAROL. SCHLAEGERVS *diſſ. de nummo Alex. M. cap. VIII. ſqq.* IAC. SPONIVS *miſc. eruditae antiqu.* p. 8. & IO. GEORG. GRAEVIVS *praef. ad tom. V. theſ. antiquit. Rom.* ediſſerunt,

eſcerent. e) Raro itaque clauſum in bellicoſa ciuitate hoc templum fuit, ſtatim a conditu ſub Numa, iterum poſt Punicum primum bellum. Deinde patuit vsque ad Auguſtum, qui ter clauſit, quia eo imperante, verus princeps pacis homo naſcebatur, atque ſic hoc quoque a paganis, quamquam non animaduertentibus, ſignificandum erat: vide VELLEIVM PATERCVLVM *lib. II. cap. 38. §. 3.* & *hiſtoriam* noſtram *antiquam.* f)

CAP.

e) ex eo *Patulcius* & *Clauſius* eſt vocatus. Pacis enim tempore clauſæ erant ianuæ templi, quod illi conſecratum erat; durante vero bello, iſtæ patebant OROSIVS *lib. VII. cap.* 2. adfirmat, tempore nati Chriſti templum hoc clauſum fuiſſe; ſed errauit ſine dubio, quum eo anno bellum cruentiſſimum in Germania, Druſo & Tiberio ducibus, eſt geſtum Legantur: HENR. NORISIVS *oenotaph. Piſanis diſſ. II. cap.* 10 *tom. III. operum* p. 309. & IO. MASSONIVS *in Iani templ Chriſto naſcente reſerat.* aliique, a IO. ALB. FABRICIO *bibliograph. antiquar.* p 295. memorati. De Iano eiusque cultu præſertim videndi ſunt: GROSEVS DE BOSE *diſſ. de Iano veterum & nummis nonnullis, eum reſpicientibus*, quæ gallice Pariſiis MDCCV. prodiit: PHILIPPVS VENVTI, qui Romæ commentationem ſub hac emiſit inſcriptione: *diſſertazione ſopra il tempio di Giano.* Speciatim de Iano *claui. ero* CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diſſ. de diis clauigeris* p. 4. agit.

f) reliqui ſelecti dii, a noſtro auctore omiſſi, ſunt:

I. *Saturnus*, ſub cuius regimine tempora omnium feliciſſima; ipſum vero a Ioue filio regno expulſum fuiſſe,

iſſe, veteres perhibent. Habebatur deus temporum, atque vt ſenex valde decrepitus, falcem manu tenens, triſtis & pallidus & cum ſerpente, qui caudam propriis dentibus mordebat, nonnumquam etiam cum filio paruulo, quem deuorare vellet, repræſentabatur. Præſidebat hortis & cuſtos ruris habebatur. Saturno *Lua* adſcripta eſt a *luendo*; ſiue expiando ſic dicta, teſte A. GELLIO *lib. XIII. cap.* 21.

II. *Genii*, qui etiam ad ſelectorum deorum claſſem referuntur, & de quorum natura, indole atque officiis HENRICVS LINDENBROGIVS *obſeruationibus ad Cenſorinum de die natali*: IO. TAFFINVS de *ludis ſecularibus cap.* XIII. GEORG. WONNA *diſſ. III. de geniis*, Ienæ MDCLXIII. habitis: ANTON. FRANC. GORI *diſſ.* de *genio domeſtico*, quæ *tom. III.* eius *muſei Etruſci* exſtat, & PASSERI *comm.* de eodem argumento aliique videndi ſunt. Ipſos genios expreſſos videbis apud IO. CIAMPINI *vet. mon. tom. II.* p. 2. & MICH. ANGELVM CAVSSEVM DE LA CHAVSSE *tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 785. De geniis loci, qui certis regionibus præeſſe, credebantur, vid. GISB. CVPERVM *lib. III. obſeru.* p. 335. *Harpocrat.* p. 242. & EZ. SPANHEMIVM *diſſ. III. de vſu & præſt. numiſm.* p. 187. Genio bono *lares*, ac genio malo *lemures* illique *penates*, vt numina cognita, addebantur, ac cum iis pro præſidibus & cuſtodibus hominum putabantur, de quibus pluribus agunt: EZ. SPANHEMIVS de *Veſta diatrib. tom. V. theſ. Græviani* p. 666. PASSERI *comm. de ara ſepulcrali.* MARC. ZVER. BOXHORNIVS *quæſt. Rom. VI.* aliique, a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar. cap. VIII.* p. 260. memorati.

III. *Sol*, princeps ſiderum, deus inuictus; vel omnipotens ac *Mithra* dictus, de quo numine eiusque ſa-

ſacris præter alios legi poſſunt: GISB. CVPERVS *Harpocrat.* p. III. IAC. SPONIVS *miſcell. erudit. antiquit.* p. 87. Cultus huius numinis in oriente & in primis apud Perſas maximus fuit, vt ex SAM. PITISCO *not. ad Curtium lib. IV. cap.* 13. & GER. IO. VOSSIO *de idol. lib. II. cap.* 9. p. 350. patet. Negavit hoc THOM. HYDE *hiſt. relig. vet. Perſar. cap. IV.* p. 106. ſed merito refutatur A PHIL. A TVRRE *monument. vet. Antii* p. 194.

Luna, ſoror ſolis fuit, & *Latona*, itemque *Lunus deus* nonnumquam dicta eſt, de qua SPARTIANVS *vit. Caracall. cap. VII.* & IAC. SPONIVS *miſc. erud. ant.* p. 90. euolui poſſunt.

IV. *Orcus*, quem ita græco nomine; alias vero *Ditem* & *Dieſpitrem* itemque *Iouem Stygium*; vel *Summanum* dicebant antiquiores, cuiusque inſcription. apud GRVTERVM p. MXV. *num.* 7. & apud CICERONEM *de diuin. lib. I. cap.* 10. mentio fit; ipſam vero Plutonis figuram eleganter deſcribit CLAVDIANVS *lib. I. de raptu Proſerp.* v. 77 Putabatur pro præſide ac rectore totius inferorum regni, qui mortuos ad tribunal ſuum prouocaret, iisque præmia & ſupplicia diſtribueret, teſte CLAVDIANO *loco excitato* v. 55. De eius vxore Proſerpina ARNOBIVS *lib. V.* p. 171. deque tribus, qui ſub ipſo erant, iudicibus, Aeaco, Minoe & Rhadamantho: eius miniſtro Charonte, qui mortuorum animas in alterum transferret orbem, deque furiis, Parcis & Harpyiis GYRALDVS *hiſt. deor. ſynt. VI.* p. 201 ſq. legendus eſt. Plutonem hunc non eumdem eſſe cum deo Pluto, diuitiarum præſide, docet inſcriptio apud GRVTERVM p. XXI. *num.* 8.

CAP. XVI.

CAP. XVI.
DE BACCHO.

BACCHVS, g) Iouis & Semeles filius, bis natus, OVID. *metam. lib. III. v.* 310. Vini colendi auctor fertur, vt notum eſt. h) Vocatur &

g) conf. etiam CICERONEM *lib. II. de nat. deor. cap.* 24. Simulacra eum mox vt iuuenem: mox vt ſenem exhibent. Sæpe adparet nudus, & in capite cornua gerens, quod etiam pampineis, hedera & ficulneis frondibus ornari ſolebat. OVIDIVS *lib. IV. metam.* v. 17. ei muliebrem adſignat figuram. De Tigride & panthera, ei vindicata, lege eumdem *lib. III. metamorph.* v. 666. Eius comites Sileni, Satyri, Bacchæ, Thiyæ, Mimallones & Baſſarides nymphæ fuere.

h) eamdem ob rationem ei thyrſus, vua & cantharus adſcribitur: lege TIBVLLVM *lib. II. eleg.* 2. DIODORVM *Siculum lib. II.* p. 211. TACITVM *lib. XI. annal. cap.* 31. PROPERTIVM *lib. III. eleg.* 3. & SIDONIVM APOLLINAREM *carm. XXII.* v. 30. Vindemia redeunte, Bacchum ſacrificiis aliisque ſacris ceremoniis & Græci & Romani honorare ſolebant: conf. IO. DOVGTÆVM *analect. vet. teſt. exerc.* 155. p. 413 ſq. ISAAC. CASAVBONVM de *poeſi ſatirica lib. I. cap.* 5. & EZECH. SPANHEMIVM *not. ad Ariſtoph. nub.* v. 310. p. 181. ed. KVSTERI. Bacchus & inter deos artis medicæ tutelares locum habuit, quod multis exemplis DAN. VINCKIVS *amœnitat. philologico-medicis cap. I.* §. 6 probauit. Plura de hoc numine adferunt: LAVRENT. BEGERVS *diſſ. de Cranaë inſ.* p. 26. IO. HENR. EGGELINGIVS, *myſt. Cereris & Bacchi tom. VII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII, p. 57. ANT. VAN DALE *diſſ. IX. ad antiquit.*

Lar. Antiquit. D

& *liber pater* apud CVRTIVM, *Lyæus*, *Bromius* apud OVIDIVM *lib. IV. metam.* v. 11. Inſignia eius ſcripſit eleganter SILIVS *lib. VII. v. 195.* Vitia & crimina eius oſtendit LACTANTIVS *lib. I. cap. 10. §. 8.*

CAP. XVII.
DE CASTORE ET POLLVCE.

§. I.

Hi *Dioſcuri*, id eſt, Iouis filii i) *in actis apoſtolorum* vocantur. k) Sed alter tantum Iouis putabatur: alter hominis filius; qui vero ita amore iuncti fuiſſent, vt immortalis mortali alternas vices in cælo conceſſerit: vid. SI-

quit. & marmor. ſpectant. p. 84. ſq. CHRIST. KORTHOLTVS *not. ad Iuſtinum martyr.* p. 19. ed. GRABII: IAC. SPONIVS *miſcell. erud. antiq.* p. 25. aliique plures apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 239.

i) alii dicunt, Pollucem & Helenam Menelai vxorem, Iovis; Caſtorem vero & Clytemnæſtram, quæ Agamemnoni nupſit, Tyndari liberos fuiſſe.

k) eorum ſidera coniuncta nautis periclitantibus ſalutem adferre credebantur, vnde & ſæpe naues ab iis nomen ſuum accipiebant, vt ex memorato ab auctore loco *actor.* XXVIII, 11. patet: adde IO. ALBERTI *obſ. ſacr.* p. 288. EZ. SPANHEMIVM *not. ad Callimachum* p. 556. & *de vſu & præſt. numiſm. tom. I.* p. 475. vbi plura de his Dioſcuris leguntur: & VIRGILIVM *lib. VI. Aeneid.* v. 121.

SILIVS *lib. IX. v. 295. lib. XIII. v. 805.* l) & MINVCIVS FELIX *cap. XXI. §.16.* Mater ipſorum Læda, Lacedæmonia.

§. II.

Aetas fuit breui ante Troianum bellum, quia ſocii erant belli Argonautici. Præſides artis equeſtris, pugilatus & aliorum certaminum credebantur: item fauſta ſidera nauigantium. Vid. MINVCIVS *cap. VII. §.3.* & *cap. XXI. §.5.*

CAP. XVIII.
DE BONA DEA. m)

SIC FAVNA; ſiue FATVA antiquiſſima regina fuit adpellata, & a matronis & virginibus Veſtalibus ita culta in pontificis; ſiue conſulis do-

l) quod ideo fictum a paganis hominibus eſſe, videtur, quoniam in ſidus geminorum tranſlati eſſe, dicebantur, quorum alter, vbi oritur, alter occidit. Vterque & Caſtor & Pollux *Caſtores* dicebantur: conf. HENR. DODWELLVS *præl. Cambelen* p. 694.

m) bona dea eadem, quæ Veſta priſca; ſiue tellus fuit, ideoque ab auctore ad deos ſelectos referri debuiſſet. In inſcriptionibus ſæpe *magna mater deum, mater magna, mater Idæa, dea Phrygia, mater Berecyntia* vocatur: conf. MACROBIVS *ſaturn. lib. I. cap.* 12. AVGVSTINVS *de ciuit. dei lib. VII. cap.* 24. & in primis LVCRETIVS *lib. II.* v. 598. De hoc numine ſingularem commentationem LAVRENT. PIGNORIVS ſub hac inſcriptione edidit: *magnæ deum matris Idææ & Attidis initia, ex vetuſtis monumentis eruta*, quæ *tom. VII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII p. 505. exſtat.

domo, vt nefas & ſummum piaculum eſſet, vllum maſculum hominem per eos dies intra ædes illas verſari. Quibus ſacris quum Clodius ancillæ veſtibus irrepſiſſet, & in ea cauſſa Cicero teſtimonium perhibuiſſet, inexpiabile odium Clodii adverſus Ciceronem exortum eſt. CICERO ſæpe huius rei meminit *pro Milone cap. III. & V.* & *pro domo;* maxime vero de *harusp. resp. cap. XVII.* & *parad. IV.* vbi *opertum bonæ deæ* vocatur propter illam occultationem. LACTANTIVS etiam conſuli poteſt *lib. I. cap. 22. §. 9.* & *lib. III. cap. 20. §. 4.*

Cap. XIX.
DE HERCVLE.

§. I.

HERCVLES, n) qui & *Alcides* vocatur, VIRGIL. *eclog. VII. v. 61.* & *lib. VI. Aeneid. v. 801.* ex illo numero deorum eſt, qui propter me-

Ab Iſide numen hoc diſtinctum fuiſſe, probat inſcriptio apud GRVTERVM p. XVII. *num.* 2. Taurobolium huic numini, vt Attidi criobolium, proprium fuit, de quo VAN DALE *diſſ. IX. ad ant. & marmora ſpectant.* p. 1. ſq. & IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pont. lib. IV. cap.* 13. legendi ſunt.

n) de exuuiis leonis, quibus Hercules ornatus in antiquis conſpicitur monimentis deque pomis eius aureis ac clava, a qua ab OVIDIO *lib. I faſt.* v. 543. *clauiger* dicitur deque arcu & ſagittis eius videndi ſunt: ALBRICVS de *deorum imaginibus cap. XXII.* MICH. ANG. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE *de ſimul. deor. cap.* XXX.

·ita & præclare facta fuerint conſecrati. Mul-
e eo fabulati ſunt & duodecim eius laboribus,
quæ

XX. HIERON. ALEANDER *tab. Heliac. explic.* *m. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 715. & GER.). VOSSIVS de *idololatr. lib. II. cap.* 15. in primis ETR. DAN. HVETIVS *demonſtrat. euang. propoſ. IV.* 273. conſulendus eſt, qui in originem numinis hu-s adcurate inquirit. Habebatur in numero deorum alium, vnde & itinera facturi ipſi ſupplicare ſolebant, ıa dere EVERH. OTTO *de tutela viar. publ. part.* *cap.* 10. p. 178. ſq. & NIC. BERGIER de *publ. &* *ilitar. imp. Rom. viis lib. IV. ſect.* 43. §. 10. legantur. e Hercule *ſomniali*, qui incubantibus in eius templis ımnia mittere, credebatur, CLAVD. SALMASIVS *ercit. Plin.* p. 248. & IAC. SPONIVS de *aris igno-r. deor. tom. VII. theſ. ant. Rom.* GRONOVII p. 268. *miſcell. erud. ant.* p. 100. exponunt. De Hercule xano, Tiburtino, Tricoſo 10. GEORG. GRÆVIVS *præf.* *tom. V. theſ. ant. Rom.*, de Hercule *inuicto* IAN. ıOVCKHVSIVS *not. ad Tibull.* p. 74 & 400. de *guſano* BOXHORNIVS *quæſt. rom. I.* de *Muſagete*)MVNDVS FRIGELIVS de *ſtatuis* p. 24. & IAC. ıIL. TOMASINVS de *donar.* p. 169. de Hercule *ſan-* DAN. HEINSIVS *not. ad Ouidium lib. VI. faſtor.* 213. & 10. PASSERATIVS *not. in Propert. lib.* *. eleg.* 10. v. 71. conferri poſſunt.

Herculem hunc Sabinos *Sancum* adpellaſſe Romæ-e *dei fidii* nomine cultum eſſe, FESTVS voc. *propter* VARRO de *lat. lingu.* p. 14. ex recentioribus vero , MICH. DILHERRVS *diſp. tom. I.* p. 65. probant, o & inſcriptiones apud GRVTERVM p. XCVI. *num.* eq. pertinent, vbi deus ille Fidius SEMO SANCVS pellatur. Indigites enim dii *ſemones* haud raro dicti ıt. Eiusmodi inſcriptionem IVSTINVM *martyrem*

 fe-

quæ quod non omnia concordabant, pro more etiam plures finxere Hercules: vid. CICERO de *nat. deor. lib. III. cap. 16.*

§. II.

Plures Hercules tradunt nobis ii, qui interiores & reconditas litteras ſcrutantur, ibidemque ſex numero narrant. Sed hæc ita commiſcentur; vt tamen vulgo vnum fuiſſe, creditum fuerit, qui ex Hiſpania bellum per Italiam in Indiam vsque protulerit. Notæ ſunt etiam *tragœdiæ*, quæ Senecæ tribuuntur, *Hercules furens* & *Hercules Oetaus*. Vitia eius & refutationem diuinitatis habet LACTANTIVS *lib. I. cap. 9.* Et quoniam in hoc falſo numine nomina deorum finiemus, ἐπίκρισις adhuc adiicienda eſt Ciceronis ex *lib. III. de nat. deor. cap. XV. & XVI. iam vero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Herculem, Aeſculapium*, o) *Tyndaridas. Romulum noſtri alios-*

feſelliſſe, vt Simoni mago ſtatuam erectam fuiſſe, crediderit, dudum ſolide, præſertim contra pontificis romani ſectatores, ab eruditiſſimis viris, quos venerandus pater *hiſt. eccl. ſec. I. cap. 4. ſect. 1.* §. V. p. 476. memorauit, eſt monſtratum. De reliquis Herculis cognominibus SAM. PITISCVS *lexic. antiq. Rom. tom. II.* p. 268. conſulendus eſt.

o) Aeſculapius præſertim artis medicæ deus tutelaris fuit, qui vel a patre; vel a Chirone Centauro, cui alendum eum pater tradiderat, artem hanc didicit, vt veteres perhibent. Eum inſigni legatione Epidauro expetitum, forma draconis in Italiam veniſſe, VALERIVS MAXIMVS *lib. I. cap. 8. §. 2.* aliique teſtantur. Mortuos illum

aliosque complures, quos quaſi nouos & adſcriptitios ciues, in caelum receptos, putant.

Hac

lum reſuſcitaſſe & a Ioue, ne plures mortales artem medicam diſcerent, fulmine deletum fuiſſe, poetæ fingunt. Multa habet in antiquis inſcriptionibus cognomina, vel ab eius ſanandi peritia; vel a locis, vbi inprimis eſt cultus, ſumta. Fingitur modo barbatus: modo imberbis, vt in nummo Antonini Pii apud EZECH. SPANHEMIVM de *vſu & præſt. numiſm. tom. I.* p. 181. Signum eius fuit draco, quem ANDR. MORELLVS *ſpecim. rei nummar. tab. XII.* p. 132. exhibet, quod animal diis; inprimis vero Aeſculapio ob eius felicitatem, vigilantiam, ſalutem & potentiam veteres adſcripſerunt, cuius rei forſan ſerpens æneus, ſalutis cauſſa in ſolitudine erectus, occaſionem dediſſe, videtur, qua de re PETR. DAN. HVETIVS *demonſtrat. euang. propoſ. IV. cap. 8. p.* 166. & EZ. SPANHEMIVS *epiſt. I. ad Morellum p.* 69. videndi ſunt. De ipſo Aeſculapio eiusque cultu ex multis ſcriptoribus hic adduxiſſe, ſufficiat: CHRIST. CELLARIVM *diſſ. academ.* a venerando patre editis, p. 255 ſq. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVM *diſſ. de Aeſculapio & Hygea, diis* φιλανθρώποις, OCTAVIVM FALCONERIVM *inſcription. athleticis tom. VIII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII p. 2343 ſq. IO. HENR. SCHVLZIVM *comp. hiſt. medicinæ lib. I. cap. 8. p.* 44 *ſq.* aliosque a SAM. PITISCO *lex. ant. Rom. tom. I. p.* 50. memoratos. Ad deos indigetes pertinet etiam *Quirinus;* ſiue: *Romulus*, quem ſemper cum armis ac haſta; vel cum fratre Remo lupam lactantem exhibet antiquitas, & de quo LIVIVS *lib. I. cap.* 16. VIRGIL. *lib. VIII. Aeneid.* v. 631. & FLORVS *lib. I. cap.* 1. legendi ſunt. VERTVMNVS antiquiſſimus Faliſcorum deus fuiſſe, dicitur, qui frugibus autumni & mercaturæ apud Romanos præficiebatur

Hæc igitur indocti, quid vos philoſophi, qui meliora? omitto illa, & *cap. XVI. ſed vt hæc concedan-*

tur ac in omnes formas ſeſe transferre poſſe mentesque humanas pro voluntate ſua vertere ac diſponere poſſe, credebatur: adde HORATIVM *lib. I. epiſt.* 20. v. 1. & PROPERTIVM *lib. IV. el.* 2. v. 1 ſq. De *Priapo,* qui apud veteres & *Portumnus* vocabatur ac hortis præerat eiusque obſcena imagine IO. IAC. BOISSARDVS *antiquitat. tom. VI.* p. 36. IAN. GRVTERVS *inſcript.* p. XCV. & ex veteribus HORATIVS *lib. I. ſerm. eclog.* 8. v. 1. ſq. VIRGILIVS *eclog. IV.* p. 34. & PRVDENTIVS *Symmach. lib. I.* v. 111. conſulendi ſunt. Omnes eiusmodi dii ad indigetes referebantur a Romanis. Ab his *virtutes diuinæ aafectionesque animi* diuerſæ ſunt, quas pariter diuino proſequuti ſunt cultu Romani iisque templa & ædes conſecrarunt, vti hoc de *Fortuna, Virtute & Honore, Mente, Pietate, Fide, Spe* aliisque numinibus tam veterum loca; quam inſcriptiones perhibent, de quibus præ ceteris digni ſunt, qui legantur: BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Roman.* p. 134. *ſeq.* LIL. GREG. GYRALDVS *hiſtor. deor. ſynt. I. p.* 26. *ſq.* & IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiquar. cap. VIII. p.* 261. Infima deorum ſors comprehendebat omnia iſta numina, quæ vel agris ac ruri; vel aliis vilioribus mortalium actionibus præfecti eſſe, credebantur. Ad ruſticos deos *Pan* referendus eſt, antiquiſſimus Arcadum deus & ab Euandro Romam traductus, atque ab iis etiam ſub *Luperci* & *Fauni* nomine cultus, cuius figuram optime SILIVS *Italicus lib. XIII.* v. 326. p. 665. ed. DRAKENBORCHII & MINVCIVS FELIX *Octau.* cap. XXI. p. 206. ed. GRONOVII deſcribunt. De Fiſtula eius, quam primus ex arundinibus compoſuiſſe, fertur, TIBVLLVS *lib. II. el.* 5. v. 29. & VIRGILIVS *eclog. II.* v. 31. ſq. teſtes ſunt: adde: ABR. ORTELIVM *deor.*

dantur reliqua, qui tandem non modo concedi; ſed omnino intelligi poſſunt? quum fruges Cererem, vinum Liberum dicimus, genere quidem ſermonis nos vtimur vſitato; ſed ecquem tam dementem eſſe, putas, qui illud, quo veſcamur, deum eſſe, credat? Nam, quos ab hominibus perueniſſe, dicis, ad deos, tu reddes rationem, quemadmodum id fieri potuerit; aut cur fieri deſierit? & ego diſcam libenter.

§. III.

Poſt Ciceronem autem crebro factum, vt imperatores in numerum deorum referrentur; verum illud irridet etiam PLINIVS *paneg. cap. II.* adde LACTANTIVM *lib. I. de falſ. relig. cap. 15.* Tales in deorum numerum relati, vt ſæpe loquitur EVTROPIVS, dicebantur potius *diui*, quam *dei* latine, vt *diuus Cæſar, diui fratres*, id eſt, Marcus & Lucius Antonini. Græci autem non diſtinguunt inter diuum & deum; ſed vterque Θεὸς & STRABO ſæpe Καῖσαρ ὁ Θεὸς *lib. VIII.* X. &

deor. dearumque capit. cap. II. fig. 33. & ANDR. CHRIST. ESCHENBACHIVM *diſſ. de conſecratis gentil. lucis* p. 183. eius *diſſertationum academicar.* De *Siluano* HORATIVS *lib. II. ep. 1. v. 139.* & VIRGILIVS *eclog. X.* v. 48. conferendus eſt: de deo *Termino* eiusque cultu exſtat diſſertatio in *memoriis Treuoltinis* anni MDCCVI. menſ. auguſt. p. 1380 ſq. de reliquis vero diis ruſticis tam maioribus; quam minoribus, iisque, qui variis hominum actionibus præerant, iam laudatus BVRC. GOTTH. STRVVIVS *loco memorato* egit, ad quem breuitatis cauſſa lectorem remittimus.

X. & *XIII.* Adde PÆANIVM *lib. VII. cap. 8. §. 6.* Euectio ad eiusmodi honorem diuinum vocabatur latine *conſecratio*, Græce *ἀποθέωσις*, cuius ritum HERODIANVS deſcripſit.

SECT. II. DE COLLEGIIS SACRIS.

CAP. I. DE COLLEGIIS SACRIS AC SACERDOTIIS GENERATIM. p)

CICERO de *harusp. reſp. cap. IX.* diſtinguit eiusmodi collegia atque munera nonnulla. *Maiores noſtri*, inquit, *ſtatas ſollemnesque ceremo-*

p) de ſacerdotibus; ſiue iis, qui apud veteres Romanos ſacrorum curam habebant eaque adminiſtrabant, generatim obſeruandum eſt, Romulum, teſte DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. II. ſ. 92.* iam binos ſacerdotes ex ſingulis curiis ſimul cum eorum vxoribus ad ſacerdotia elegiſſe; Numam vero Pompilium omnia iſta munera in octo claſſes, in curiones videlicet; flamines, tribunum celerum, augures, virgines Veſtales, ſalios palatinos, feciales & pontifices diuiſiſſe. Eligebantur iſti ex viris, ſumma dignitate conſpicuis, vt ex CICERONE *pro domo, cap. I.* diſci poteſt, & quidem initio pontifex maximus comitiis tributis: rex ſacrificulus centuriatis: flaminesque curiatis a populo; reliqui vero ab ipſo collegio, vti ex LIVIO *lib. XI. cap.* 42. conſtat; quod vero ius eligendi ſub tribunatu Cn. Domitii Athenobarbi a collegiis ad populum, teſtantibus SVETONIO *vit. Neronis cap. II.* §. 1. p. 727. ed. PITISCI & CICERONE *orat.*

monias pontificatu: rerum bene gerendarum au-ctoritates augurio: fatorum veteres prædictiones Apol-

orat. II. de leg. agrar. cap. 7. translatum fuit. Hoc populi priuilegium poſtea a Sylla abrogatum: a Tito Atio Labieno reſtitutum: ab Antonio iterum populo ademtum; Panſa vero conſule denuo plebi conceſſum fuit. Sub imperatoribus, qui ſacerdotes eligendi poteſtatem ſibi, vt DIO CASSIVS *lib. LI.* p. 457. refert, vindicarunt, numerus ſacerdotum valde auctus eſt. Per legem priſcam, ad quam DIO *Caſſius lib. XXXIX.* p. 99. prouocat, duo ex vna gente in vno ſacerdotio eſſe, non potuerunt, quapropter etiam nepotum Auguſti alter pontifex, alter vero augur fuit, vt inſcriptio apud GRVTERVM p. CCXXXIV. *num.* 4. docet; filius tamen ſine vlla difficultate patri ſuccedere potuit, quemadmodum ex CICERONIS *orat. philippic. XIII. cap.* 5. patet. Sacerdotum plurium munera per vitæ tempus durabant, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II.* p. 92. & PLVTARCHVS *quæſt. LXVII.* huius rei teſtes ſunt: conf. CAROL. SIGONIVM de *iur. Rom. lib. I. cap.* 19. & IAC. GVTHERIVM de *vet. iur. pontif. lib. I. cap.* 8. p. 15. Erant immunes ac liberi non ſolum a militia; ſed etiam ab omnibus oneribus, quæ extra ordinem erant præſtanda, qua de re DIONYSIVS *Halicarnaſſeus loc. memorato*, APPIANVS *bell. ciuil. lib. II.* p. 306. & SYMMACHVS *lib. X. ep.* 54. legendi ſunt. Vtebantur toga prætexta: capitis ornamenta erant apex, tutulus ac galerus. In nummis modo cum calceis: modo nudis pedibus ſacrificantes exhibentur. Sacerdotes ipſi commode in duas claſſes diuidi poſſunt. Nonnulli ſingularis cuiusdam dei ſacris præfuerunt. Sic luperci Panis: Potitii Herculis: Sodales Titii Sabinorum deorum: Salii Martis: Veſtales virgines Veſtæ ſacerdotes fuerunt. Alii contra ea nulli certo numini ad-

Apollinis, vatum libris; portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri putarunt. Quibus verbis CICERO diſtinguit quatuor collegia: pontificum, augurum, decemuirum, ſiue quindecimuirum & tandem aruſpicum. q)

CAP.

addicti erant; ſed generatim certa ſacra adminiſtrarunt, vt pontifices, qui toti pra erant religioni rebusque ad deorum cultum pertinentibus: fratres aruales, qui pro arborum frugibus: curiones, qui pro curiis ſacrificabant: augures, qui auſpicia curabant, quo & aruſpices, feciales, quindecimuiri ſacris faciundis: rex ſacrificulus: ſeptemuiri epulonum aliique referri debent: conf. CAROLVS SIGONIVS de *ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 19.

q) GISB. CVPERVS *lib. IV. obſ. cap.* 13. obſeruat, quatuor ſumma pontificum collegia fuiſſe, pontificum, augurum, quindecimuirum & ſeptemuirum Epulonum; non autem aruſpicum, vti noſter auctor putat. Idem cum CVPERO probant: HENR. NORISIVS *cenotaph. Piſanis diſſ. II. cap.* 5. & IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. V. theſ. ant. Rom.* Præter antiquiores: VARRONEM, FABIVM PICTOREM aliosque, de ſacerdotum Romanorum iuribus, priuilegiis atque officiis commentati ſunt: POMPONIVS LÆTVS de *ſacerdotiis Romanor.* RAPHAEL. VOLATERRANVS de *magiſtrat. & ſacerdot. Rom.* qui duo ſcriptores a PHILIPPO CAROLO iunctim *antiquitatibus Rom.* p. 267 ſq. additi ſunt: ONVPHR. PANVINIVS in prioribus CXLV. *capitibus* eius *libr. de ciuitate Romana:* PAVLLVS MERVLA *tract. de ſacerdotibus Romanorum:* IAC. GVTHERIVS *lib. IV. de vet. iur. pontificio:* CAROL. SIGONIVS *de antiquo iure ciuium Roman. lib. I. cap.* 19. Non eſt, quod GVIL. SCHOV-

LI-

CAP. II.
DE COLLEGIO PONTIFICVM.

§. I.

PONTIFICES erant, penes quos cura religionis ac ceremoniarum fuit. Rex Numa conſtituit, creatis pontificibus patricii generis quatuor, quibus deinceps additi quatuor plebeii, vt octo eſſent. LIVIVS *lib. IV. cap.* 4. dicit: *pontifices, augures, Romulo regnante, nulli erant: ab Numa Pompilio creati ſunt*, & *lib. X. cap.* 6. *rogationem promulgarunt, vt, quum quatuor augures quatuor pontifices ea tempeſtate eſſent placeretque, augeri ſacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur*, & *cap.* 9. *octo pontificum, nouem augurum numerus factus.* r)

§. II.

LII WOLFGANGI LATZII aliorumque mentionem faciam, qui a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar. cap. XIII.* p. 451. & BVRC. GOTTH. STRVVIO *ſynt. ant. Rom.* p. 555. percenſentur.

r) Sulla poſtea numerum pontificum auxit, & , vti ex hoc, ab auctore excitato, LIVII loco patet, illos, qui olim ſcribæ apud pontifices fuerunt, ipſorum pontificum ordini adnumerari voluit. Eiusmodi ſcribæ inſcriptio apud GRVTERVM p. CCCVI. *num.* 6. mentionem facit, vbi de Q. Ingenuo Maximiano traditur, quod fuerit SCRIB. PVBLICVS. PONTIF. Toti collegio, quod ante octo conſtitit viris, ſeptem addidit hic Sulla &, vt illi *maiorum;* ita hi *minorum* nomen nacti ſunt, vti ex GRVTERO *inſcript.* p. CCCLX. *num.* 4. p. CCCCXI. *num.* 1. p. CCCCXXIII. *num.* 4. conſtat: adde

§. II.

Pontifices quatuor patricii *maiores* dicebantur, plebeii *minores*. Ita inſcriptiones apud GRVTERVM p. 361. *num.* 1. & p. 370. *num.* 3. PONTIFICI MAIORI: vid. CICERONEM de *aruſp. reſp. cap. VI.* & LIVIVM *lib. XXII. cap.* 57. qui ſcribit: L. *Cantilius, ſcriba pontificis, quos nunc minores pontifices adpellant.*

§. III.

Et pontifices & augures dicebantur *ſacerdotes*, eorumque munera *ſacerdotia*, erantque ita in ſacris collegiis, vt & ſenatores ſimul poſſent eſſe, ſummisque honoribus conſulatus, præturæ ac ſimilibus præfecti. Non ergo ipſi pontifices ſacrificarunt; ſed miniſtri & viliores homines, qui *ſacrificuli* ac *popæ* s) vocabantur. Pontifices autem

adde ONVPHR. PANVINIVM *de ciuitate Rom. cap. XXXIII.* ANDR. DOM. FLOCCVM *de poteſt. Rom. lib I. cap.* 8. p. 163. POMPONIVM LÆTVM *de ſacerdot. Rom. cap. X.* p. 277. & HENR. NORISIVM *cevotaph. Piſan. diſſ. I. cap. V.* Vsque ad annum vrbis Romæ DCL. ab ipſo collegio pontifices electi & cooptati ſunt; poſt hoc vero tempus per legem *Domitiam* ipſa electio collegio erepta & ad populum translata eſt. Magna quidem fuit pontificum auctoritas; tribunis tamen plebis parere debebant, teſte CICERONE *pro domo, cap. XLV* Lege IAC. GVTHERIVM *de vet. iur. pontificio lib. II. cap. II. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 101. Sacerdotes etiam aliis reipublicæ officiis fungi potuiſſe, patet ex ANT. VAN DALE *diſſ. IX. ad ant. & marm. ſpect.* p. 42.

s) *popæ* ii fuerunt, qui victimas ad aras ducebant, easque malleo percutiebant: conf. OVIDIVS *lib. I. faſtor.* v. 319.

:m tantummodo curam & inſpectionem ſacro-
ım & ceremoniarum habebant. t)

CAP.

319. Alii erant *cultrarii*, qui victimæ cadenti cultrum ſupponebant, de quibus SVETONIVS *vit. Caligul. cap. XXIX.* videri poteſt; alii vero *victimarii*, qui aquam, molam atque ignem in aris parare ſolebant, teſte LIVIO *lib. XL. cap.* 29. adde IAC. GVTHERIVM de *vet. iur. pontificio lib. II. cap.* 14. *p.* 108. ADR. TVRNEBVM *aduerſar. lib. XVIII. cap.* 5. 10. SAVBERTVM de *ſacrific. cap. VI.* SAM. PITISCVM *not. in Sueton. vit. Calig. cap. XXXII.* §. 8. p. 577. aliosque, qui in eiusdem *lex. ant. Rom. tom. III. p.* 123. memorantur.

t) omnes res, quæ ad religionem ac deorum cultum, rite inſtituendum, ſpectabant, ſenatus ad pontificem maximum remittebat, qui collegio eas proponere & latam ab iſto ſententiam ſenatui renuntiare debebat, vbi ſæpe fiebat, vt in difficilioribus cauſſis & alii ſacerdotes conuocarentur. Vtrumque ex LIVIO *lib. XXXIV. cap.* 44. & CICERONE *pro domo cap. VII.* patet, quem locum egregie illuſtrat BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom. cap. XII.* p. 584. Vbi tamen probe eſt obſeruandum, pontifices a ſenatu in iis potiſſimum rebus, quæ ad ſacra diiudicanda pertinebant, conſultos eſſe; de reliquis vero cauſſis ipſum ſenatum ſententiam dixiſſe, omniaque diſpoſuiſſe, vti hoc de procuratione portentorum ex LIVIO *lib. I. cap.* 20. de deſtruendis Serapidis & Iſidis fanis ex DIONE CASSIO *lib. XL.* p. 142. de edicendo nouendiali ſacro ex LIVIO *lib. XLII. cap.* 3. de ſupplicationibus decernendis ex eodem ſcriptore *lib. XXXI. cap.* 8. patet. Sæpe vnus pluribus ſacerdotiis ſimul præerat. Videantur: ANT. VAN DALE *diſſ. IX. ad antiqu. & marmora ſpect.* p. 8 & 81. & CHIFFLETIVS in *Geminio titulo ſepulcral. tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 619.

CAP. III.
DE PONTIFICE MAXIMO.

§. I.

PONTIFICVM collegio & omnibus aliis ſacris collegiis, vt augurum, veſtalium u) cet. præerat pontifex maximus ſumma auctoritate, quem Numa inſtituit, teſte LIVIO *lib. I. cap. 20. huic*, inquit, *ſacra omnia exſcripta exſignataque adtribuit, quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque vnde in eos ſumtus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica privataque ſacra pontificis ſcitis ſubiecit, vt eſſet, quo conſultum plebs veniret, ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus peregrinosque adſciſcendo, turbaretur. Nec cæleſtes modo ceremonias; ſed iuſta quoque funebria placandosque Manes, vt idem pontifex edoceret: quæque prodigia fulmini-*

u) pontifex maximus vti in omnia ſacerdotia; ita inprimis in virgines veſtales imperium habebat, quemadmodum ex OVIDIO *lib. III. faſt.* v. 417. conſtat. Eas ſingulari ritu capiebat, teſte A. GELLIO *lib. I. cap.* 12. p. 76. ed. GRONOVII ac de criminibus & delictis earum cum collegio ſententiam ferebat, teſtibus CICERONE de *haruspic. reſp. cap. VII.* & LIVIO *lib. IV. cap.* 44. p. 308. Quapropter etiam a PLVTARCHO *vit. Num.* p. 44. ἐπίσκοπος veſtalium dicitur, IVST. LIPSIVS *ſyntagm. de Veſta & Veſtal. cap. V. & VI. tom. III. operum* p. 1084 ſq. PAVLLVS MANVTIVS de *legibus cap. II.* in *Roſini antiquit. Rom.* p. 825. & BARNAB. BRISSONIVS de *formul. lib. I.* p. 118. pluribus monſtrant.

nibus alioue, quo viſo miſſa ſuſciperentur atque curarentur. x)

§. II.

x) nomen *maximi* etiam ii acceperunt, qui in collegio, vbi erant, principes fuerunt: lege ANT. VAN DALE *loco excit.* p. 97. Officia ac munera pontificis maximi ad has potiſſimum partes reduci poſſunt: I) praepoſitus erat toti cultui diuino omnibusque rebus ſacris, curabatque ea, quae ad ceremonias ſpectarunt, ac prouidebat, ne religio detrimentum caperet, vti ex TACITO *lib. II. cap.* 91. PLVTARCHO *vit. Numae*, p. 67. & LIVIO *lib. I. cap.* 20. p. 30. ed. CLERICI conſtat, quo & referenda eſt inſcriptio apud IAC. GVTHERIVM *de iur. vet. Pontificio, lib. I. cap.* 12. p. 27. vbi CONSERVATOR CEREMONIARVM PVBLICARVM pontifex maximus vocatur: II) vbi actus religioſi, vt dedicationes templorum, vota, obſecrationes aliique huius generis ritus inſtituebantur, praeibat pontifex maximus, adhibitis certis ac ſtatutis dicendi formulis, quas SENECA *conſolat. ad Martiam cap. XIII.* p. 166. *pontificale* adpellat *carmen*, cui LIVIVS *lib. V. cap.* 41. p. 381. & VALERIVS *Maximus lib. VIII. cap.* 13. §. 2. p. 724. ed. THYSII aliique adiungendi ſunt: III) anni diſponendi atque annalium conficiendorum curam habebat, vt MACROBIVS *lib. I ſaturnal. cap.* 12. p. 242. & *lib. III. cap.* 2. p. 387. item CICERO *de oratore lib. II. cap. II.* p. 105. confirmant, quo & SVETONIVS referendus eſt, quando de Auguſto *cap. XXX.* refert, eum, vt pontificem maximum, annum ad priſtinam redegiſſe rationem: IV) cognoſcebat de cauſſis adrogationum atque adoptionum, vti hoc ex GELLIO *lib. V. cap.* 19. p. 338. ed. GRONOVII & CICERONE *pro domo cap. XIV.* patet; vbi tamen notari debet, non ipſos pontifices rogationem ad populum tuliſſe; ſed eos ſolum arbitros in hac cauſſa fuiſſe: addo

§. II.

Propter neceſſitatem ſacrorum non licebat ei, extra Italiam proficiſci, primusque, qui egreſſus eſt, Publius Licinius Craſſus, conſul & ſimul pontifex maximus, qui contra Ariſtonicum profe-ctus in Aſiam, victus cæſusque fuit, de quo LI-VII

CAROL. SIGONIVM *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 10. V) pari modo & de cauſſis, quæ ad matrimonia ſpectabant, iudicabat. Reliqua, quæ inprimis in veſtalium virginum cauſſa ipſi tradita erant, officia ſilens tranſeo. Præterea multa iura ac priuilegia cum pontificatu maximo erant coniuncta. Omnes ſacerdotes, immo etiam rex ſacrorum, teſte LIVIO *lib. II. cap.* 2. ipſi erant ſubiecti. Habitabat in domo publica, quam priſcum Numæ palatium prope Veſtæ templum fuiſſe, EX SVETONII, DIONIS CASSII, PLVTARCHI aliorumque teſtimoniis comprobat BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom.* p. 581. Eius inſignia ac veſtes, quæ prætexta, lituus, albogalerus & inſtrumenta ſacrificiorum fuerunt, tacitus prætereo. Num pontifex maximus legis ferendæ habuerit poteſtatem? num Italia abeſſe potuerit ac imperio & iure, exercitum imperandi, præditus fuerit? diſquirit IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. I. cap. XIII ſq.* p. 28 ſeq. Primum pontificem Numa, teſte LIVIO *lib. I. cap.* 20. creauit, &, quoniam idem *lib. IV. cap.* 14. plurium, a Numa creatorum, pontificum meminit, coniici facile poteſt, in priori loco ſupremi in numero pontificum ſolam fieri mentionem, qui poſtea *maximus* eſt cognominatus. Circa bellum Punicum primus T. Coruncarius ex plebe honorem hunc obtinuit, vt VELLEIVS *lib. I. cap.* 128. teſtatur. Ipſos pontifices maximos veteris Romæ recenſet ONVPHRIVS PANVINIVS *lib. V. faſtor. Rom.* p. 94 & 330 ſq.

VII *epitome* LIX. conſulatur. Poſtea lex illa & conſuetudo negligebatur, vt exemplo Iulii Cæſaris, itidem pontificis maximi & poſt eum Marci Lepidi abunde conſtat.

§. III.

Etſi autem cura & dignitas eius fuerit ampliſſima; tamen non in magiſtratibus numerabatur; ſed in priuatis, vt CICERO clare dixit *orat. I. Catilin. cap. I.* quod Scipio Naſica pontifex maximus Tiberium Gracchum priuatus interfecerit.

§. IV.

Tanta autem auctoritas y) tantumque momentum in pontificatu maximo erat poſitum, vt imperatores auguſti inde ab Octauio Auguſto ſemper hoc munus & titulum ſibi reſeruauerint; z) nec

y) quamuis pontificis maximi dignitas eſſet ſumma; tamen & ipſi collegio, ſine quo nihil fere ſuſcipere poterat, erat ſubiectus, &, quum ſuam poteſtatem a populo pariter, ac toto collegio nanciſceretur, prouocatio ab ipſo ad collegium & a collegio ad populum locum habebat: conf. LIVIUM *lib. XXXIV. cap.* 44. *lib. XXXVII. cap.* 51. & LAMPRIDIVM *vit. Alex. Seueri cap. XXI.*

z) quum enim omnis reſpublica religionum ceremoniis & legibus humanis continetur, imperatores Romani, ne quidquam abſolutæ eorum poteſtati deeſſet, & ſummum hoc ſacerdotium ſibi vindicarunt. Poſt Lepidi mortem Auguſtus pontificatum maximum ſuſcepit, quem honorem populus, viuo adhuc Lepido imperatori ſuo detulerat; recuſauerat vero eum tam diu; quam Lepidus in vita erat, vt APPIANVS *bell. ciuil. lib. V.* p. 746. refert, cui SVETONIVS *vit. Auguſti cap.* XXXI.

nec poſtea alius apud Romanos vsque in chriſtiana tempora pontifex maximus factus eſt, qui non idem imperator eſſet, cæſar & auguſtus.

CAP.

XXXI. §. 1. adiungendus eſt. Vsque ad tempora Alexandri Seueri vnum tantum fuiſſe pontificem maximum, hocque honorificum nomen imperatores non ſolum geſſiſſe; ſed etiam ipſos ſacra adminiſtraſſe, chriſtianosque cæſares vſque ad Gratianum adpellationem hanc retinuiſſe, fuſe probat IO. ANDR. BOSIVS *exercitationibus* duabus: altera de pontifice maximo romæ veteris: altera vero *de pontificatu maximo imperatorum Romanor.* quæ eiusdem *notitiæ ſcriptorum eccleſiaſticorum* p. 219. additæ ſunt & exſtant etiam *tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII, p. 225. ſq.

Merito quæritur: num, quando plures imperatores ſimul imperium tenuerunt, omnes; an vnicus ſolum ex iis pontificatum maximum geſſerit? PANVINIVS, BVLENGERVS, ROSINVS, aliique exiſtimarunt, omnes ſimul eo nomine vſos fuiſſe; GVTHERIVS vero & SELDENVS crediderunt, omnes quidem pontifices adpellatos eſſe; vnum autem ex illis eumque ſolum pontificem maximum fuiſſe. Ab his diſcedunt BOSIVS, SPANHEMIVS, NORISIVS ac PAGIVS, qui adfirmant, ſub regimine Balbini ac Pupieni demum introductam eſſe conſuetudinem, pluribus ſimul *pontificis maximi* adpellationem adſignandi. Quæ omnia diligenter percenſet BOVHIERIVS *in diſſertation ſur le grand pontificat des empereurs Romains*, edit. Diuion. MDCCXLII. vbi ex inſcriptionibus probatur, quod iam ſub Tito & Veſpaſiano conſuetudo hæc, pluribus ſimul nomen iſtud honorificum vindicandi, fuerit. De eodem argumento etiam IACOB. ELSNERVS *ſchediaſmat. critico, quo auctores aliaque antiquitatis monimenta emendantur, vindicantur & exponuntur, cap. vlt.* commentatus eſt: adde ANT. VAN DALE *diſſ. IX. antiquit. & marm. illuſtr. inſeruient. p.* 175 *ſq.*

CAP. IV.
DE COLLEGIO AVGVRVM.

§. I.

AVGVRES dignitate non impares erant pontificibus, adeoque auguratus munus clariſſimum. a) Differentia inter auguratum & pontificatum ſupra in pontificibus ex CICERONE *de haruſp.reſp.cap.IX.*demonſtrata fuit,quod ſtatæ ſollemnesque ceremoniæ pontificatu: rerum bene

a) augures primum Romulus inſtituit,quumque tres eſſent antiquitus tribus, Ramnes, Titienſes & Luceres; ita totidem etiam augures conſtituit, ac ſingulis tribubus proprium dedit augurem, teſte LIVIO *lib.IV.* p.219. Poſtea quartus augur, & ſine dubio a Seruio Tullio, qui & quartam addidit tribum, adiectus eſt. Hi omnes ex patriciis legi ſolebant,donec anno vrbis CCCCLIV.his quatuor auguribus quinque & ex plebeiis acceſſerunt, vt LIVIVS *lib. X. cap.6.* p.194. & *cap.* 9. p.197. refert. Sulla deinde numerum eorum ad XV. auxit, ita, vt plenum collegium augurum conſtitueretur, cui, qui præſidebat, *magiſter collegii augurum* dictus eſt. Munus eorum potiſſimum in eo conſiſtebat, vt de rebus tam publicis, quam priuatis earumque euentu ex auium volatu ac cantu, ac tripudio voluntatem deorum cognoſcerent ac de futuris rebus pronunciarent: conf. CICERONEM *lib. II. de legibus cap.*8. LIVIVM *lib. IV. cap.* 31. Sæpe hoc munus cum aliis ciuilibus officiis coniunctum fuit, teſte CICERONE *lib. X. epiſt.* 4. *ad famil.* quod & multæ apud GRVTERVM inſcriptiones confirmant. Ne auguralis ſcientia arcana plebi innoteſceret, ſacerdotium hoc nemini, ne ob maxima quidem flagitia, adimi potuit: lege PLVTARCHVM *quæſt. Rom. XCVII.*

ne gerendarum auctoritates augurio contineantur. Idem CICERO *lib. I. de nat. deor. cap.* 44. ita effert: *cur ſacris pontifices, cur auſpiciis augures præſunt?* Munus ergo illorum erat, auſpicia & auguria, b) hoc eſt, initia omnium rerum ſollemnium & publicarum procurare.

§. II.

b) haud abs re erit, quædam hic breuiter ac ſtrictim de ſcientia augurali veterum Romanorum addere. Vti ex CICERONE *lib. II. de diuinat. cap.* 6. videmus, ſex diuinationum fuerunt genera. Illæ enim ex extis, auibus, ſideribus, ſortibus, ſomniis & librorum fatidicorum libris ſumi ſolebant. Ad auguralem diſciplinam quod adtinet, auſpicia petebantur:

I. *ex auibus*, partim ex earum cantu: partim ex volatu, & vt illæ *oſcines*; ita hæ *præpetes* atque *alites* nuncupabantur: conf. CICERONEM *lib. I. de diuinat. cap.* 53. FESTVM voce: *præpetes:* A GELLIVM *lib.* VI. c. 6. & SERVIVM *ad Virgilii lib. III. Aeneid.* v. 261. Omnia, tam bona; quam infauſta, non ſolum ex ipſa cæli parte, quæ ab auguribus baculo curuo, *lituo* dicto, deſignata erat & *templi* nomen habebat, vbi mox ſiniſtra: mox dextra eius pars pro bono exiſtimabatur ſigno; ſed etiam ex ipſis auibus earumque diuerſis ſpeciebus pendebant; vbi tamen vero obſeruari debet, quod priſcam illam, a Romulo introductam, Etruſcam diſciplinam auguralem Numa immutauerit:

II. *ex pullis*, qui in cauea, *auguraculi* nomen habente, a *pullariis* adſeruabantur. His *offa;* ſiue puls offerebatur, quem ſi auide accipiebant, & aliquid ex illo in terram decidebat, pro optimo habitum eſt augurio. Dictum illud fuit *tripudium ſoliſtimum*, quod idem eſt; ac *terripauium*. Veteres enim vocabulum *pauire* pro *ferire* vſurparunt. Nam aliqua offæ pars in terram cadere;

§. II.

Hi quoque *ſacerdotes* dicebantur & *auguratus ſacerdotium*, vt ex PLINIO *lib. IV. epiſt. 8.* adparet,

re; pullus vero terram *pauire;* id eſt, ferire debebat, quamuis alii *tripudium* a tripode ortum eſſe, credant: conf. CICERO *lib. II. de diuin. cap.* 34. PLVTARCHVS *Grach.* p. 832. FESTVS voce: *puls:* p. 386. *auctor. latin. lingu.* GOTHOFREDI LIVIVS *lib. X. cap.* 40.

III. *ex cælo*, quum augures ex tonitru, fulgure & fulminibus, quorum varia, teſtibus SENECA *lib. II. nat. quæſt. cap.* 39. & AMMIANO *Marcellino lib. XXIII.* p. 341. exſtitere genera, futurarum rerum euentum prædicerent, quod augurium tantam apud veteres ſibi vindicauit auctoritatem, vt & ipſa comitia diſturbare ac diſtrahere potuerit, quemadmodum ex LIVIO *lib. XL. cap.* 42. conſtat. Petebantur a diis eiusmodi fulmina, id quod *impetrare*, a quo vocabulo nota illa augurum loquendi formula: *impetritum* orta eſt, ac *Iouem elicere*, adpellabant: conf. PLINIVS *lib. II. cap.* 53. LIVIVS *lib. I. cap.* 31. *lib. XXVIII. cap.* 2. VIRGILIVS *lib. IX. Aeneid.* v. 630. LVCANVS *lib. I.* v. 533.

IV. *ex diris;* ſiue ſignis triſtibus, de quibus præter ceteros, CICERO *lib. I. de diuinat. cap.* 17. & OVIDIVS *lib. XV. metamorph.* videndi ſunt. Ipſa auſpicia, vbi ad loca, iis deſtinata, referuntur, triplicis erant generis: I. *vrbana*, quæ vel in ſingulari montis Palatini loco, *arcis auguratorii* & *auguraculi* nomen habente; vel in omnibus vrbis collibus, ſi Auentinum montem exceperis, poſt noctem mediam haberi potuerunt ab auguribus, qui læna; vel trabea induti, capite velato, tam ſedentes; quam cubantes cum ſuo lituo cæli regiones in quatuor partes, diuidere ac cum votis & precibus auguria exſpectare ſolebant: II. auſpicia ex-

ret, quod perſæpe a ſummis viris & conſularibus ambiebatur, vnde dignitas eius inclareſcit. Sic Cicero, Appius Pulcher & Plinius iunior augures fuere, omnes conſulares. Initio quatuor tantum erant, a Numa Pompilio conſtituti: vide LIVIVM *lib. IV. cap. 4.* & *lib. X. cap. 6.* Quinque additi ſunt poſtea plebeii, eodem *lib. X. cap. 6. & 9.* Sulla auxit, vt eſſent quindecim, quibus vnum denuo ſuperaddidit Iulius Cæſar: vid. LIVII *epitom. LXXXIX.* Auſpicia & auguria curarunt præſertim in comitiis & aliis rebus magnis agendis.

§. III.

Illorum ergo erat, de cælo ſeruare, & ſi ſiniſtrum aliquid obſeruauerint, obnunciare, atque ita comitia dirimere, quod in ipſorum poteſtate erat. CICERO *Philipp. II. cap. 33. quid videras?* inquit, *quid ſenſeras? quid audieras? nec enim de cælo ſeruaſſe dixiſti; neque hodie dicis*, & paucis interiectis: *magna tua potius; quam rei-*

extra vrbem, quæ omnes maiores magiſtratus in locis ſeptis & ſub libero poſitis cælo, adhibito augure, vel in ipſo tabernaculo; vel extra iſtud, capiebant, & tentorito rite capto, ſacrificiisque peractis, ſigna cæleſtia a Ioue expetebant & immotis oculis ſerenum cælum intuebantur: III. *in caſtris*, vbi ante aram auguralem quæcunque auguriorum exhibebantur genera. Præterea auguria erant maxime, vti euenerant, vel *oblatiua;* vel *impetrita;* vel *ſtatiua.* De reliquis eorum generibus, pedeſtribus videlicet, piacularibus, caducis, aliisque taceo.

reipublicæ calamitate ementitus es auſpicia: obſtrinxiſti populum romanum religione. Augur auguri, conſul conſuli obnunciaſti. Adde *pro domo cap. XV.* vbi dicitur: *augures reſponderunt, quum de cælo ſeruatum ſit, cum populo agi non poſſe.* LVCANVS *lib. V. v. 395.*

nec cælo ſeruare licet, tonat augure ſurdo. c)

c) de auguribus videndi ſunt: ONVPHR. PANVINIVS *de ciuit. Rom. cap. XVII.* MICH. ANG. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE *de inſignib. pontif. max. tab. II.* ANDR. DOM. FLOCCVS *de poteſtat. Rom. lib. I. cap.* 4. p. 153. POMPON. LAETVS *de ſacerdot. Rom. cap. V.* p. 271. & BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom. cap. XII.* p. 594. De ipſis veterum auguriis, auſpiciis, ſcientia augurali, variis diuinationum generibus, cet. ſcripſerunt præter antiquiores, VERANIVM, APPIVM *Pulchrum* & IVLIVM *Obſequentem*, AVGVSTINVS NIPHVS *lib. II. de auguriis:* IO. PIERIVS VALERIANVS *de fulminum ſignificationibus:* IVL. CÆS. BVLENGERVS, cuius commentationes *de auguriis & auſpiciis: de ominibus: de prodigiis: de terræ motu & fulminibus tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII exſtant: IO. BAPTISTA BELLVS *diatr. de partibus templi auguralis:* ANDR. CHRIST. ESCHENBACHIVS *diſſertat. academ.* p. 551. & BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom. cap. VI.* p. 252, quibus alii, a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar. cap. XI.* p. 418. memorati, adiungendi ſunt.

Cap. V.

DE DECEMVIRIS ET QVINDECIMVIRIS SACRIS FACIVNDIS.

§. I.

Horvm munus erat, libros Sibyllinos d) adire & interpretari iuſſu ſenatus: deinde etiam alia ſacra procurare, livivs *lib. X. cap. 8.* Si-

d) inter varios veterum Romanorum libros ſacros, qui ad cultum deorum, oraculorum ac diuinationum ſcientiam ſpectabant, principem ſibi vindicant locum *libri Sibyllini*, quorum hiſtoriam a. gellivs *lib. I. cap. 19.* p. 99. ed. gronovii & dionysivs *Halicarnaſſeus lib. IV.* p. 259. memoriæ prodiderunt. Adibant eos Romani tempore ſeditionum ac turbatæ reipublicæ, inprimis, quando prodigia aliaque funeſta ſigna adparuerant. Fuerunt libri illi Romæ vſque ad bellum Marſicum, quo cum Capitolio, in cuius templi cella ſubterranea adſeruabantur, concremati ſunt, in quorum locum poſtea alii ex ceteris vrbibus partim delati; partim deſcripti libri a Romanis ſunt ſubſtituti. De iis commentati ſunt præter dan. classenivm, georg. moebivm, anton. van dale aliosque, qui de oraculis veterum paganorum nominum expoſuerunt: onvphr. panvinivs *tr. de Sibyllis:* erasm. schmidivs *oration. de Sibyllis & libris Sibyllinis:* isaac. vossivs *de Sibyllinis:* david. blondelivs *de Sibyllis*: servativs gallævs *diſſertationib. de Sibyllis earumque oraculis.* Multos alios, a io. alb. fabricio *biblioth. Græc. lib. I. cap. 29. tom. I.* p. 167. memoratos, prætereo. Quæ ad noſtra tempora peruenerunt, oracula Sibyllina, a io. obsopoeo & memorato servatio gallæo in lucem edi-

Sibyllinorum librorum hiſtoriam ad CICERONIS *orat. III. Catilin. cap. 4. §. 9. p. 186.* expoſuimus, vbi Cicero *fata Sibyllina* vocat, quæ conſulebantur a Romanis, quoties in magno quodam periculo conſilia explicari non poterant. A Tarquinii ſuperbi ætate cuſtodiebantur huiusmodi libri in Capitolio vſque ad bellum Marſicum, quo, incenſo Capitolio, ipſi quoque conflagrarunt. Qui vero poſtea libri Sibyllini erant, collecti fuerunt hinc inde in Italia & prouinciis ex variis fragmentis vaticiniorum, quæ Sibyllarum nomen præferebant. TACITVS *lib. VI. annal. cap. 12. quod a maioribus*, inquit, *quoque decretum erat, poſt exuſtum ſociali bello Capitolium, quæſitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam & Italicas colonias carminibus, Sibyllæ vna; ſeu plures fuere; datoque ſacerdotibus negotio, quantum humana ope potuiſſent vera diſcernere. Igitur hinc quoque notioni quindecimuirum is liber ſubiicitur:* adde SVETONIVM *vit. Aug. cap.* XXXI. §. 1.

§. II.

edita, merito ſuppoſita & poſt Chriſtum natum confecta habentur, quamuis SCHMIDIVS, VOSSIVS & IO. CRASSETVS *diſſ. de oraculorum Sibyllinorum veritate* eorum antiquitatem tueri voluerint. Quæ adhuc in vtramque partem de horum librorum auctoritate atque ætate ſunt diſputata, fuſe enarrantur a SERVATIO GALLÆO, FABRICIO, quorum iam mentionem feci, ac TOBIA ECKARDO *in non chriſtianorum de Chriſto teſtimoniis cap. II.* p. 18.

§. II.

Ipſe Tarquinius primum duumuiros, ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο conſtituit ad libros iſtos cuſtodiendos, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV.* p. 259. tradit. Poſtea decemuiris id negotium commiſerunt & tandem quindecim. LIVIVS *lib. VII. cap.* 27. dd) *peſtilentia*, inquit, *ciuitatem ador-*

dd) incertum eſt, a quo hic decemuirum ordo auctus ſit. Sine dubio id Sulla fecit, qui etiam aliorum ſacerdotum ampliauit numerum. Teſte enim DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. IV.* p. 260. ante Sullæ tempora numerus denarius adhuc fuit; CICERONIS vero ætate quindecimuiri iam exſtitere, vti ex eius *lib. VIII. epiſt.* 4. *ad famil. tom. I.* p. 451 ed. GRÆVII patet. SERVIVS *ad Virgil. lib. VI Aeneid.* v. 73. poſtea ſexaginta viros conſtitutos fuiſſe, ſcribit; qui tamen quindecimuirum retinuiſſent nomen. Nemini, præter quindecimuiros, libros Sibyllinos inſpiciendi, facultas dabatur, quapropter & quindecimuiri ipſi, iuſſu Auguſti, libros, vetuſtate conſumtos, vt DIO CASSIVS *lib LIV.* p. 532. refert, deſcribere debebant, &, vt ſolis his libris tempus ſuum conſecrare poſſent, ab omnibus aliis muneribus vrbanis, ſecus ac alii ſacerdotes, erant liberi. Proprie Apollinis fuerunt ſacerdotes, quare etiam in domo ſua tripodem æneum habuerunt, auctore SVETONIO *vit. Aug. cap. LII.* id quod & eorum nummi, qui tripodem & delphinum præ ſe ferunt, teſtantur. Apud FLAVIVM VOPISCVM *vita Aurelian. cap. XIX. pontifices* vocantur hi quindecimuiri, quia, vt SALMASIVS *not. ad hunc locum tom. I. ſcriptor. hiſt. Aug.* p. 463. docet, multi ex eiuſmodi quindecimuiris pontificum munere ſunt functi. In illorum cura & ludos ſeculares fuiſſe, ex TACITO *lib. XI. annal. cap. II.*

§. 3.

adorta, coëgit ſenatum, imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos inſpicerent, eorumque monitu lectiſternium fuit, & *lib. XXII. cap. 9. quod non ferme decernitur, niſi, quum tetra prodigia nunciata ſunt, decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur, qui, inſpectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli cauſſa votum Marti foret, id non rite factum, de integro & amplius faciendum eſſe.* Et *lib. XXXVI. cap. 37. eorum prodigiorum cauſſa libros Sibyllinos ex ſenatus conſulto decemuiri quum adiſſent, renunciarunt, ieiunium inſtituendum Cereri eſſe.* Sub cæſaribus autem erant quindecimuiri, vt ſupra ex TACITI loco conſtitit. Quum autem adhuc decemuiri eſſent, erant quinque patricii, quinque plebeii, quod LIVIVS *lib. VI. cap. 42.* obſeruauit.

§. III.

His præterea etiam ſacra quædam facienda commiſſa ſunt. LIVIVS *lib. X. cap. 8.* ita ſcribit: *decemuiros ſacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antiſtites eosdem Apollinaris ſacri ceremoniarumque aliarum plebeios, videmus.* Vnde etiam *decemuiri ſacrorum* adpellantur *lib. VI. cap. 42.*

§. IV.

Chriſtiani ſcriptores ſæpe etiam prouocant ad Sibyllina oracula, vt chriſtianam veritatem inde aduerſus paganos comprobent, vt videmus apud LA-

§. 3. *tom. II. operum* ed. PICHONII patet, cui ONVPHR. PANVINIVS *de ludis ſecular. tom. IX. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 1071. adiungendus eſt.

LACTANTIVM *lib. I. de falſ. relig. cap. 6. §. 7. lib. II. cap. 11. §. 18. cap. 12. §. 20. lib. IV. cap. 6. §. 17.* Verum credibile haud eſt, illos verſus eſſe veterum Sibyllarum, quum ſæpe multo clarius de deo & Chriſto loquantur, quam vel ipſi prophetæ veteris teſtamenti. Probabilius ergo eſt, a pio homine; ſed chriſtiano in recenti eccleſia compoſitos illos verſiculos eſſe; aut, ſi veteres Sibyllarum verſus, interpolatos, vt eo facilius paganis hominibus, qui maximi hæc oracula faciebant, perſuaderent, id quod inter tot innumeras ſchedas, hinc inde diuerſis regionibus atque prouinciis diſperſas, non facile obſeruari ac dignoſci potuit. e)

CAP. VI.
DE FLAMINIBVS.

§. I.

Flamines dicuntur quaſi *filamines*, a filis, quæ in ornatu ipſorum ex galero dependebant, vt FESTVS POMPEIVS interpretatur.

§. II.

Flamines igitur ſacerdotes f) erant & maioris quidem dignitatis. Numa Pompilius tres cre-

e) de quindecimuiris his pluribus exponunt: ALEXANDER AB ALEXANDRO *lib. III. genial. dier. cap.* 16. PETR. TAFFINVS *de anno ſecul. Rom. tom. VIII. theſ. ant. Rom.* p. 494. ONVPHR. PANVINIVS *de ciuit. Rom. cap. XXXV.* aliique.

f) flamines ſacerdotes quidem fuerunt; non vero pontifices;

creauit: g) flaminem dialem, id eſt, iouialem, qui omnium maximus erat, vt Ioui ſacra faceret: huic

ces; ita tamen in eorum collegium recepti fuiſſe, videntur, vt quando ſenatus rem maioris momenti ad pontifices detulerat, & ipſi ſedem in eorum collegio habuerint, quod ex CICERONE *pro domo cap. XLIX.* luce clarius poteſt comprobari: adde ONVPHR. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. XII.* Flamines hi ſingulare collegium non conſtituebant, quoniam ſinguli alicuius dei ſacris præerant, quæ quilibet per ſe adminiſtrare debebat, vt ex CICERONE *lib. II. de legib. cap.* 8. diſcimus, quando autem nonnumquam in inſcriptionibus *flaminis diuorum omnium* fit mentio, ſciendum eſt, flaminis pariter ac pontificis nomen ſacerdotes publicos municipiorum geſſiſſe & ſacerdotem præcipuum hoc nomine inſignitum fuiſſe.

g) flamines a Numa inſtitutos fuiſſe, præter LIVIVM *lib. I. cap.* 20. DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II.* p. 124. AVRELIVS VICTOR *cap. III.* §. 1. p. 40. & LACTANTIVS *lib. I. diuin. inſtitut. cap.* 22. confirmant. Romulo primam eorum creationem adſignat PLVTARCHVS *vit. Num.* p. 64. ſed iſte ſcriptor in Romana hiſtoria tantam fidem, quantam alii, ſibi non vindicauit. Creabantur flamines a populo comitiis tributis, ita, vt pontifex maximus tres nominaret, ex quibus vnus a populo electus & conſtitutus eſt, vt ex VALERIO MAXIMO *lib. VI. cap.* 9. A. GELLIO *lib. XV. cap.* 27. & LIVIO *lib. XXXVII. cap.* 54. conſtat. Flaminibus certis de cauſis ſacerdotium eripi potuiſſe, itidem LIVIVS *lib. XXVI. cap.* 23. & VALERIVS MAXIMVS *lib. I. cap. I.* §. 4. docent. Vxores flaminum *flaminicæ* adpellabantur, quarum MACROBIVS *lib. I. ſaturn. cap.* 16. TACITVS *lib. IV. annal. cap.* 16. §. 6. GELLIVS *lib. X. noct. Attic. cap.* 15. TERTVLLIA-

huic duos flamines adiecit, Marti vnum, alterum Quirino: vide LIVIVM *lib. I. cap. 20. Flamen dialis* Iouis adſiduus ſacerdos erat; nec poterat ab vrbe abnoctare, vt LIVIVS *lib. V. cap. 52.* tradit; neque licebat, exercitum videre, quod AVLVS GELLIVS addit *lib. X. cap. 15.* vbi plura de hoc flamine eiusque dignitate leguntur. h)

§. III.

Poſtea ſupra tres illos, a Numa conſtitutos, creati fuerunt & alii flamines; ſed minores qualis fuit *flamen carmentalis*, apud CICERONEM de *claris orator. cap. 14.* & plures in provin-

LIANVS *exhortat. ad caſtit. cap. XIII.* p. 672. ed. RIGALTII, & inſcriptio apud GRVTERVM p. 322. *num.* 2. mentionem faciunt. De flamineo, quod eiusmodi flaminicæ geſtarunt, SOLERIVS, ſiue, qui ſub hoc nomine latet, THEOPH. RAYNAVDVS *de pileo*, p. 140. videndus eſt.

h) de flamine diali eiusque dignitate, officiis ac eximiis priuilegiis legi poſſunt: ONVPHR. PANVINIVS *de ciuit. Rom. cap. XXV.* ANDR. DOMINIC. FLOCCVS *de poteſt. Rom. lib. I. cap. 5.* PAVLLVS MERVLA *de ſacerd. Rom. cap. II. §. 9.* IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontificio lib I. cap. 31. tom. V. theſ. ant. Rom.* p. 65 ſq. IAC. OISELIVS *animaduerſion. in Gellii lib. X. noct. Attic. cap.* 15. & SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 162. Flamini diali iusiurandum vetitum fuiſſe, ex veterum ſcriptorum teſtimoniis *comm. de antiquor. chriſtian. doctor. de iureiurando ſentent. cap. I. §. 2.* p. 8. monſtraui. De patrimis ac matrimis, quæ flamini diali in ſacris ſeruiebant, MARC. ZVER. BOXHORNIVS *quæſt. Rom. XXXV.* legatur.

vinciis, i) vt paſſim in inſcriptionibus adparet; maxime autem diuorum; ſiue cæſarum, in deorum numerum relatorum, flamines conſtituebantur, qui a diis ſuis, quos colebant, cognomen adepti ſunt, vt flamines Auguſtales, k) Flauiales, Traianales cet. etiam alio caſu flamen Claudii, flamen Adriani, paſſim in inſcriptionibus. l)

CAP. VII.
DE SEPTEMVIRIS EPVLONVM.

§. I.

Non antiquiſſimum hoc collegium fuit; ſed poſtquam multiplicarentur ſacrificia & ceremoniæ poſt Annibalis bellum primum triumviri

i) flamines etiam in municipiis fuerunt, quorum formæ prope ad ſimilitudinem reipublicæ Romanæ accedebat: conf. CICERONEM *pro Milone cap. X.* Erant ex ordine decurionum, a quibus etiam, vt ex lapide priſco apud GRVTERVM *inſcript.* p. CCCCXXXVIII. *num.* 7. patet, creari ſolebant.

k) conf. de his LAVRENTII THEODORI GRONOVII *marmor. baſ. Coloſſi Tib. Cæſ. erecti cap. XI. tom. VII. theſ. ant. Græc.* GRONOVII p. 475. & HENR. DODWELLVM *prælection. Cambden.* p. 1613. ſeq. HENR. NORISIVM *cenotaph. Piſan. tom. III. operum* p. 117.

l) de flaminibus plura exhibent: IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontificio lib. I. cap.* 6. 11. & 29. ſq. ONVPHR. PANVINIVS *de ciuitat. Rom. cap. XII. XXVI. & XXVII.* & præ ceteris HENR. NORISIVS *cenotaph. Piſanis diſſ. I. cap.* 4. *tom. III. operum* p. 79. & *diſſ. II. cap.* 5. p. 204.

viri epulones facti m) adiunctique pontificibus ſunt, vt epulas ſacrificiorum curarent. Originem ita deſcripſit LIVIVS *lib. XXXIII. cap.* 42. *Romae*, inquit, *eo primum anno triumuiri epulones facti*, & CICERO *lib. III. de orat. cap.* 19. ſub Lucii Craſſi perſona, qui proxime ante Sullam fuit: *pontifices veteres;* ſeu maiores, *propter ſacrificiorum multitudinem tres viros epulones eſſe voluerunt, quum eſſent ipſi a Numa, vt etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti.*

§. II.

Poſtea auctus eſt numerus & *ſeptemuiri* facti, haud dubie a Sulla, qui numerus erat Ciceronis tempore & belli ciuilis. LVCANVS *lib. I.* v. 602.

ſeptemuirque epulis feſtis.

Caeſar quidem, vt apud DIONEM *lib. XLIII.* extremo p. 272. eſt, dicitur tres ſeptemuiros addidiſſe; verum non probatum id videtur; aut in vſum introductum fuiſſe. Nam in inſcriptione antiqua,

m) ſine dubio numerum eorum, vt reliquorum ſacerdotum, Sulla auxit. Vbi enim oratio Craſſi apud CICERONEM *lib. III. de oratore cap.* 19. cum iis, quae LVCANVS *lib. I. pharſal.* v. 602. habet, comparatur, ſatis adparet, ante Sullam triumuiros; ſtatim vero poſt eum ſeptemuiros extitiſſe. Dignitatem ſeptemuirum haud minimam fuiſſe, ex inſcriptionibus apud GRVTERVM p. CCXXXV. *num.* 10. & CCXXXVI. *num.* 9. patet. Horum ſeptemuirum collegium ex quatuor ſummis extitiſſe, ſupra probaui.

qua, Auguſto, Cæſaris diui filio, dicata apud GRVTERVM *inſcript.* p. CCXXVII. *num.* 1. legitur: COLLEG. VIIVIR. EPVLON. Hoc munus; vel collegium videtur ipſe CICERO *ſeptemuiratum* adpellaſſe, *Philipp. I. cap.* 38.

CAP. VIII.
DE SALIIS.

§. I.

SALIOS, Martis n) ſacerdotes, Numa Pompilius inſtituit duodecim, o) iisque tunicæ pi-

n) Mars hic, in cuius honorem ſalii inſtituti ſunt, *Gradiui* habuit nomen, de quo iam ſupra quædam memoraui. Ante Romanorum tempora Herculis ſacerdotes hi ſalii fuerunt: conf. VIRGILIVM *lib. VIII. Aeneid.* v. 285. & MACROBIVM *lib. III. ſaturnal. cap.* 12.

o) hi duodecim, a Numa inſtituti, ex ſolis ſumebantur patriciis, qui quum ſacra in palatio celebrarent, inde *palatini* ſunt dicti. Poſt Numam Tarquinius ſalios *albanos*: Tullus Hoſtilius *collinos*, qui & *quirinales*, *agonales* & *agonenſes* adpellabantur, conſtituit, vt diſerte DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II.* p. 129. teſtatur. SERVIVS igitur ad *lib. VIII. Aeneid.* v. 285. errat, quando collinos hos ſalios a quirinalibus diſtinguit; vtrorumque vero Numam eſſe auctorem, ſcribit. Eodem loco *pauoriorum* & *pallioriorum* facit mentionem; de quibus vero omnes ceteri tacent ſcriptores. Quodſi ii re ipſa exſtiterunt, a Pauore & Pallore numinibus ſine dubio nomen ſuum nacti ſunt. Inſcriptio apud GRVTERVM p. MXXIX. *num.* 6. docet, & imperatores ſalios ſuos poſtea accepiſſe: adde HENR. DODWELLVM *prælect. Cambden.* p. 163.

pictæ p) inſigne dedit, & ſuper tunicam æneum pectori tegumen cæleſtiaque arma, quæ *ancilia* q) adpellabant, ferre, ac per vrbem ire, canentes carmina r) cum tripudiis ſollemnique ſal-

ta-

p) geſtabant ſalii tunicam pictam, æreo balteo cinctam, &, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II.* p. 129. refert, togam, quam, ne in ſaltando ipſis impedimento eſſet, fibula contraxerunt, id quod etiam gemma apud LEONARD. AVGVSTINVM *tom. I. num.* 152. confirmat. In capite apices atque æneas galeas: in dextra lanceam; aut virgam; ſiniſtra vero ancile habuerunt & ſic, gladiis ſuis inſtructi, ad tibiæ ſonum ſaltarunt & inter ſaltandum hymnos cecinerunt: lege DIONYSIVM *Halicarnaſſeum loco excitato* p. 129. & PLVTARCHVM *vit. Num.* p. 67.

q) *ancilia* ſcuta parua & rotunda Martique ſacra fuerunt. Tradunt veteres, eiusmodi ſcutum æneum anno octauo regni Numæ, quo peſtilentia vrbem inuaſerat, de cælo in regis huius manus decidiſſe, idque ab Egeria diuinitus eſſe miſſum, addito reſponſo, eam vrbem, in qua ancile iſtud adſeruaretur, omnium potentiſſimam eſſe futuram. Ne autem iſtud furto auferretur, per Veturium Marmurium, in cuius honorem vltimo feſti die carmen ſingulare cantabant, multa alia eiusmodi ſcuta fabricanda Numam curaſſe, referunt. Atque iſta ſcuta *anciliorum* habuerunt nomen: conf. TOB. GVTHBERLETHVS *de ſaliis, cap. XII. ſq.* IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontificio lib. I. cap.* 11. *tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 26. ALDVS MANVTIVS *tr. de parma, clypeo, ſcuto, pelta & ancile*, qui *tom. I. theſauri antiquitatum Romanarum Sallengriani* exſtat: IO. DAN. RAMVS *diſſ. de ancilibus Romanorum*, Hafniæ MDCCVI. edita aliique.

r) carmina, quæ a Saliis in honorem omnium hominum

ca-

tatu s) iuſſit. Hæc LIVII ſunt verba & deſcriptio *lib. I. cap. 20.* t) Rex Tullus Hoſtilius alios duo-

canebantur, *axamenta* dicta ſunt; verſus autem, ſingulis diis conſecrati, a nominibus eorum, vt *Iunonii*, *Mineruii*, cet. ſunt adpellati. Multa de his axamentis habet TOBIAS GVTHBERLETHVS *libro memorato cap. XIX.* cui GERH. IO. VOSSIVS *etymol.* voc. *axis*, *tom. I. oper.* p. 70. adiungendus eſt.

s) is, qui motibus certis præſiliebat, a CAPITOLINO *vita Marc. Antonini cap. IV. tom. I. ſcript. hiſt. Auguſtæ* p. 302. *præſul* vocatur, qui, quum præſultaret, *amtruare* dictus eſt; *redamtruare* vero reliquorum fuit ſaliorum, vt LVCILIVS *ſat. IX.* v. 28. & FESTVS voc. *redamtruare* p. 399. obſeruant. Pari modo is, qui præcinebat, *vates* eſt adpellatus, vt CLAVD. SALMASIVS *not. ad memor.* CAPITOLINI *locum* animaduertit. Qui ſaliis præerat, nominabatur *magiſter* habebatque poteſtatem, reliquos inaugurandi.

t) quis primus Salios inſtituerit, eſt incertum. Nonnulli eorum auctorem *Arcadem* Salium: alii Saonem Samothracem: alii porro Euandrum eſſe, volunt. Hoc eſt certiſſimum, ſalios apud Græcos non vſitatos fuiſſe; probabile autem eſt, Romanos eos ad imitationem Pyrrhichiæ ſaltationis; vel Curetum inſtituiſſe. Numa illos quidem primum Romam tranſtulit; antea vero iam in aliis Italiæ ciuitatibus ſub Herculis ſacerdotum nomine cogniti fuere, quod ex SERVIO *ad Virgilii lib. VIII. Aeneid.* p. 285. patet. Diem, quo ancilia mota ſunt, calendares Romanorum faſti, a BVCHERIO, HERWARTO & LAMBECIO editi, ad VII. idus martii referunt; alii vero ipſis calendis martiis feſtum hoc initium habuiſſe contendunt. Plura de his ſaliis exhibent: STEPH. LE MOYNE *not. ad var. ſacra* p. 362. 366. ANDR. DOM. FLOCCVS *de poteſt. Rom. lib. I. cap. 7.*

duodecim addidit, vt eſt apud DIONYSIVM *Halicarnaſſ. lib. III.* p. 173.

§. II.

A ſaltatu illo *ſalii* dicti ſunt. Hinc HORATIVS *lib. I. od. 36. v. 12.*

neu morem in ſalium ſit requies pedum.

Idem *lib. IV. od. 1. v. 28.*

- - - pede candido
in morem ſalium ter quatient humum.

VIRGILIVS *lib. VIII. Aeneid. v. 285.*

tum ſalii ad cantus incenſa altaria circum.

Peractis ſacris & ſaltatione ſalii opiparis epulis excipiebantur, vnde prouerbium: *ſaliares epulæ.* HORATIVS *lib. I. od. 37. v. 2.*

- - - nunc Saliaribus
ornare puluinar deorum
tempus erat dapibus, ſodales.

Adde

GISB. CVPERVS *lib. IV. obſ.* I. SAM. PITISCVS *not. ad Sueton. vit. Othon. cap. VIII.* p. 892. SAL. DEYLINGIVS *obſ. ſacr. part. III.* p. 420. & inprimis TOB. GVTHBERLETHVS *de ſaliis.* Nonnulli, ad quos STEPH. LE MOYNE præſertim pertinet, putant, Paullum ad ſollemnia ſaliorum feſta animum ſuum aduertiſſe, quando *Rom. XIII,* 12. *arma lucis* opponit *operibus tenebrarum* armisque iniuſtis ac violentis; quæ vero ſententia non admodum multam probabilitatis ſpeciem præ ſe habere, videtur: conf. SAL. DEYLINGIVM *loco memorato;* AMELIVM; ſiue, qui ſub hoc nomine latet, PETR. ZORNIVM *in der Erörterung der ſchwerſten Schriftſtellen neuen Teſtam. part. II.* p. 828. & IO. CHRIST. WOLFIVM *cur. phil. & crit. tom. II.* p. 269.

Addc FESTI POMPEII, antiquiſſimi grammatici, explicationem, quam ad Mirandulæ epiſtolas adſcripſimus p. 53. & SVETONIVM *vit. Claud. cap. XXXIII.*

CAP. IX.
DE LVPERCIS.

§. I.

LVPERCI erant Panis ſacerdotes, u) ex antiqua Arcadum inſtitutione, vnde ritus per Euandrum in Italiam translatus, quem ita LIVIVS *lib. I. cap. 5.* deſcribit: *Nudi iuuenes lyceum Pana venerantes, per luxum atque laſciuiam currebant.* Flagellabant flagello, ex loro caprino facto, mulieres & ancillas obuiam venientes. x)

§. II.

u) luperci dicti ſunt a nomine *Lupercus*, quod Pan, teſte IVSTINO *lib. XLIII. cap. I.* p. 603. gerebat, & forte ea de cauſſa, quoniam vt deus paſtorum ac ruſticus lupos a grege arcere, exiſtimabatur. Tres fuerunt illorum ſocietates. Alii *Fabiani:* alii *Quinctiliani:* alii denique, quos Iulius Cæſar, vt SVETONIVS *vit. eius cap. LXXVI.* §. 2. & DIO *lib. XLV.* p. 243. referunt, addidit, *Iuliani* ſunt adpellati. Duorum priorum OVIDIVS *lib. II. faſtor.* v. 377. facit mentionem: conf. SAM. PITISCVS *not. ad memoratum Suetonii locum* p. 129. ADR. TVRNEBVM *lib. VII. aduerſar. cap.* 3. aliosque.

x) luperci eiusmodi, quum per vrbem diſcurrerent, obuenientium tam mulierum, quæ hac verberatione fœcunditatem augeri exiſtimabant; quam virorum terga cædebant. Hoc *catomidiari* adpellabant, vt vetus *ſcholiaſtes* ad *Iuuenalem ſat. II.* v. 142. & ex eo SALMA-

§. II.

Ineptum & ſpurcum ſacrum; nihilominus magni factum a Romanis, vt ſummi viri etiam hoc ſacerdotium ambirent, quemadmodum de Marco Antonio conſule refert CICERO *Philipp. II. cap.* 33. & 34. inter lupercos lupercalibus ludis & ipſum Lupercum cucurriſſe.

§. III.

Omiſſos aliquamdiu hos ludos Auguſtus reſtituit: vid. SVETONIVM *eius vit. cap. XXXI.* Locus Romæ his turpiſſimis ſacris dicatus, dicebatur *lupercal*, VIRGILIVS *lib. VIII. Aeneid. v.* 343.

- - - *gelida monſtrat ſub rupe lupercal*
Parrhaſio dictum Panos de more lycei.

Adde, quæ nos ad dictam *Philipp. II.* notauimus; & conf. in primis PRVDENTIVM *in Romano* v. 161.

SIVS *not. ad Spartianum vit. Adriani cap. XVIII.* p. 170. obſeruat, hæcque vox non inſtrumentum, quo iſti luperci flagellabant; ſed locum corporis, ab illis percuſſum, ſignificat. Τὸ κάτωμον enim; ſiue κάτωμα eſt pars ſub collo inter ſcapulas, quam Latini *interſcapulum, interſcapilium;* vel *conſcalpium* vocant. Ex hoc SVETONIVM *vit. Claudii cap. XXVII.* §. 7. nonnulli emendare ac ibi pro *catenis verberatum*, legere volunt: *catomis verberatum*, qua de re SAM. PITISCVS *not. ad hunc locum* conſuli poteſt. De voce *catomidiare* præter PITISCVM & SALMASIVM, ADR. TVRNEBVS *lib. I. aduerſar. cap.* 28. p. 31. EZ. SPANHEMIVS *not. ad Callimachum hymn. in Cerer.* v. 45. p. 694. PETR. BVRMANNVS *not. ad Petronium* p. 626. & *interpretes Ouidii, tom. III. operum* p. 111. ed. BVRMANNI euoluendi ſunt.

v. 161. ſeq. egregie hos impuros ritus exagitantem.

CAP. X.
DE ARVALIBVS FRATRIBVS.

§. I.

ROMVLI inſtitutum erat, ſumtum ex numero filiorum nutricis Accæ Larentiæ, de qua GELLIVS *lib. VI. cap.* 7. ita ex Sabino Maſſurio refert: *ea mulier ex duodecim filiis maribus vnum morte amiſit: in illius locum Romulus Accæ Laurentiæ ſeſe filium dedit ſeque & ceteros eius filios fratres aruales adpellauit. Ex eo tempore manſit collegium fratrum arualium, cuius ſacerdotii inſigne eſt ſpicea corona & albæ infulæ.* Eadem tradit PLINIVS *lib. XVIII. cap. 2.*

§. II.

Munus eorum ita deſcribit VARRO *lib. IV. de lat. lingu. cap. 15. p. 15. fratres aruales dicti ſunt, quia ſacra publica faciunt, propterea vt fruges ferant arua.* Hoſtiæ dicebantur *ambaruales.* FESTVS POMPEIVS, p. 249. *ambaruales hoſtiæ, quæ pro aruis a duobus fratribus ſacrificabantur.* Ex inſcriptionibus conſtat, nobiliſſimos viros hoc in collegio fuiſſe. y)

CAP.

y) fratres aruales, quorum numero duodecim fuerunt, ab ipſo collegio cooptatos fuiſſe, probabile eſt. Is, qui huic præerat collegio, vt in ceteris eiusmodi ſocietatibus, *magiſtri* geſſit nomen, quod inſcriptiones fra-

trum arualium apud IAC. SPONIVM *miſc. erud. antiquit.* p. 5. ſq. & GRVTERVM p. CXVIII. abunde confirmant. Sacrificia arualia, teſtibus VIRGILIO *eclog. V.* v. 79. 80. ac TIBVLLO *lib. I. eleg. II.* v. 34. in honorem Bacchi & Cereris eum potiſſimum in finem publice quotannis, ſub initium veris, quo germen ex terra emergit, inſtituebantur, vt agri foecundi redderentur omniaque, quæ iis ac pecori totique agriculturæ nocere poſſent, auerterentur. Sacrificium hoc *ambarvale* dicebatur, quoniam hoſtia tribus repetitis vicibus circum arua ducebatur, quam tota familia, quernis coronis ornata, ſequebatur, hocque ritu peracto & libatione finita, victima cædi atque immolari, additis precibus, a CATONE *de re ruſt. cap. CXLI.* recitatis, ſolebat, quæ omnia VIRGILIVS *lib. I. georg.* v. 343. fuſe deſcripſit. In eiusmodi ſacris porcam potiſſimum atque agnam immolatam eſſe, inſcriptiones arualium fratrum docent. Hac ratione officium illorum in eo potiſſimum erat poſitum, vt ſacris ſuis foecunditatem meſſis procurarent. CVIACIVS *lib. II. obſeruat. cap.* 5. monet, fratres aruales de definiendis ac deſcribendis terminis ac finibus, qui apud veteres Romanos ſacri habebantur, ſententiam ferre debuiſſe, hocque ex veteri comprobat gloſſa, vbi aruales fratres *δικασταὶ διαγινώσκοντες περὶ ὅρων* vocantur. Inſignia eorum infulas albas & coronas, ex ſpicis conflatas, fuiſſe, PLINIVS *lib. LXVIII. hiſtor. nat. cap.* 2. & A. GELLIVS *lib. VI. noct. Attic. cap.* 7. p. 358. ed. GRONOVII tradunt. De his fratribus arualibus ALEXANDER AB ALEXANDRO *lib. I. genial. dier. cap.* 26. *tom. I.* p. 196. eiusque interpres ANDR. TIRAQVELLVS ac GISB. CVPERVS *lib. IV. obſ. cap.* 13. videri poſſunt.

CAP. XI.

Cap. XI.
DE FECIALIBVS. z)

§. I.

Varro feciales a fide dictos exiſtimat *loco indicato*, quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iuſtum conci-

z) ad ius feciale quod ſpectat, id a Sergio Reſio originem habere, VALERIVS MAXIMVS *epit. de nomin. rat.* p. 849. ed THYSII & AVRELIVS VICTOR *de vir. illuſtr. cap. V.* §. 4. referunt. *Fecialium* collegium Numa, quum bellum Fidenatibus ob excurſiones, in agro Romano factas, eſſet indicturus, inſtituit, vt ex DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. II.* p. 131. patet; ius vero ipſum ac bellicas ceremonias formulamque, bellum indicendi, Ancus Martius demum, rex Romanorum quartus, ab antiqua gente Aequicolis, vt LIVIVS *lib. I. cap.* 32. p. 47. tradit, accepit. Officium horum fecialium copioſe DIONYSIVS *Halicarnaſſeus loco excitato*; breviter autem CICERO *lib. II. de leg. cap.* 9. enarrat, quando ita pro veteri pontificio iure ſcribit: *fœderum pacis, belli, induciarum oratores, feciales, iudices ſunto, bella diſceptando.* Adhibebantur itaque feciales ad fœdera, quæ ante meridiem a *patre patrato*, totius collegii huius præſide, partim per immolationem vel porcæ; vel porci; partim per lapidem, qui teſte POLYBIO *lib. III. cap.* 21. abiiciebatur, per populi & ſenatus auctoritatem, tactis in fidei pignus & aris & ſacris, & firmatis a patre patrato iureiurando fœderis pactis, ſanciebantur: vid. LIVIVM *lib. I. cap.* 24. CAROL. SIGONIVM *de antiquo iur. Ital. lib. I. cap. I.* BARNAB. BRISSONIVM *de form. lib. IV.* p. 356. aliosque. Ante legem Domitiam feciales ab ipſo collegio, de

ciperetur bellum & vt fœdere fides pacis conſtitueretur.

§. II.

Ex his mittebant, antequam conciperetur bellum, qui res repeterent, & per hos etiam nunc fit fœdus. Non enim putabant Romani veteres, iuſtum bellum eſſe, quod per fecialem non prius fuerit hoſtibus indictum, quibus verbis in repetendo; aut in dicendo vſus fuerit fecialis, a) deſcripſit GELLIVS *lib. XVI. cap.* 4. & LIVIVS *lib. I. cap.*

de quo LIVIVS *lib. XXXVI. cap.* 3. agit, cooptati; poſt illam vero populi curiatis comitiis creati eſſe, videntur. Caput illorum lana velatum; tempora vero verbena ornata fuiſſe, VIRGILIVS *lib. XII. Aeneid.* v. 120. & PLINIVS *lib. XXII. hiſt. natur. cap.* 2. p. 753. teſtantur.

a) comitiis curiatis &, poſt Seruium regem, centuriatis bellum decernebatur, vbi id feciales non prohibebant. Quum res repeterentur, populi iuſſu ad fines hoſtium quatuor mittebantur feciales, verbena ornati, vt deos, fœderum vltores, teſtes facerent, ex quibus vnus clara voce *res ſibi dari*, ſollemni poſcebat formula, quæ ſi non darentur, poſt tres & triginta dies pater patratus bellum indicebat, proiecta a feciali quodam in hoſtium fines haſta ferrata; aut ſanguinea præuſta. Qui ritus poſtea, aucto in immenſum Romano imperio, in agro prope vrbem, qui *hoſtilis* dicebatur, eſt obſeruatus, teſte OVIDIO *lib. VI. faſt.* v. 205. vt ſuperſtitioni plebis ſatisfieret. Præterea feciales de iniuriis, quæ a ſociis factæ erant, ſententiam ferre ac curare debuiſſe, ne legati violarentur; aut alia contra leges pacis ac belli induciarumque fierent, ex ſupra memorato DIONYSII *Halicarnaſſei* teſtimonio, VALERIO MAXIMO *lib. VI. cap.* 6. §. 3. & 5. & LIVIO *lib. IX. cap.* 10. patet.

cap. 24. & 32. qui & exempla præbet *lib.IX. cap.* 10. & 45. quo vltimo loco legitur: *feciales venerant, res repetitum.* b)

Cap. XII.
DE REGE SACRIFICVLO.

§. I.

Sacrificia quædam fuerunt regum propria, quæ ab alio; quam rege non poterant celebrari. Regibus igitur exactis, ne illa ſacra ceſſarent, conſtitutus eſt quidam rex ſacrorum, qui magna quidem dignitate erat; omni autem alio magiſtratu debebat abſtinere. Per hunc illa regia ſacra erant procuranda. Dicebatur *rex ſacrificulus.* LIVIVS *lib. II. cap.* 2. *rerum deinde*, inquit, *diuinarum habita cura &, quia quædam publica ſacra per ipſos reges factitata erant, ne vbi regum deſiderium eſſet, regem ſacrificulum creant.*

§. II.

Id ſacerdotium pontifici ſubiecere, c) ne additus nomini honos libertati, cuius tum primaria erat

b) de hoc argumento vide: ANDR. DOM. FLOCCVM *de poteſt. Rom. lib. I. cap.* 9. ONVPHR. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. XXXII.* MARC. ZVER. BOXHORNIVM *quæſt. Rom. XXX.* & inprimis IOANN. IENSIVM *commentat. de fecialibus pop. Rom.* quæ in eiusdem *ferculo litterario*, Lugd. Batav. MDCCXVII. edito, p. 51. exſtat.

c) factum hoc eſt, ne nomine ſuo, Romanis tam inuiſo, ab

erat cura, officeret. Idem etiam *regem ſacrificum* dixit *lib. XL. cap. 42. de rege ſacrifico ſufficiendo in locum C. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Seruilium pontificem maximum fuit & L. Cornelium Dolabellam duumuirum naualem, quem vt inauguraret pontifex, magiſtratu ſeſe abdicare iubebat.* Vocatur etiam *rex ſacrorum* a CICERONE *pro domo cap. XIV.* & de *aruſp. reſp. cap. VI.*

CAP. XIII.
DE VESTALIBVS VIRGINIBVS.
§. I.

VESTALES VIRGINES d) erant ſacerdotes Veſtæ, per quam tellurem intelligebant, vt ſu-

abuteretur. Quapropter etiam cum populo agere, ei non licebat, &, poſtquam ſacra fecerat, ſe confeſtim, quaſi in fuga eſſet, ex conuentu proripere debebat, vt ex PLVTARCHO *quæſt. Rom. LXII.* diſcimus. Vide etiam de eo DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. IV.* p. 269. Vxor eius *regina* vocabatur, vti hoc non ſolum ex MACROBIO *ſaturnal. lib. I. cap.* 15. ſed etiam ex hac apud GRVTERVM inſcriptione, p. MLXXXVII. *num.* 8. diſcimus: REX SACRORVM AVGVR CVM MANLIA L. F. FADILLA REGINA SACRORVM. Manſit regis ſacrificuli ſacerdotium vſque ad Theodoſii ſenioris tempora. FESTVS voc. *regia* teſtis eſt, domum ſacrificuli *regiam* adpellatam fuiſſe. Plura de eo ONVPHR. PANVINIVS *de ciuit. Rom. cap. XXXVI.* ANT. VAN DALE *diſſ. IX. antiquit. & marmor. illuſtrand. inſeru.* p. 200. IAC. OISELIVS *not. ad Gellii lib. XV. cap.* 26. aliique exhibent.

d) inter varia genera feminarum, quæ ſacris præficiebantur,

ſupra *cap. V.* expoſuimus. Antiqua religio & ante Romam conditam Albanis vſitata, quemadmodum Romuli mater etiam traditur talis virgo veſtalis fuiſſe; reges autem Romani in certiorem formam atque locum redegerunt.

§. II.

Numa inſtituit quatuor huiusmodi virgines, & templum dedicauit. Tarquinius Priſcus duas addidit, ſecundum PLVTARCHVM rex Seruius, qui numerus poſtea conſtanter ſic ſeruatus fuit, vt non plures; quam ſex eſſent huius ſacri ordinis virgines. e) Hæc de numero earumque officio & diſciplina pluribus perſequitur DIONYSIVS *Halicarnaſſ. lib. II. p. 125. ſq.*

§. III.

tur, & de quibus BERNH. DE MONTFAVCON *palæogr. græc.* p. 160. CAROL. PATINVS *commentar. ad vetus monumentum Marcellinæ* IO. SAVBERTVS *de ſacrificiis, cap. VIII.* aliique exponunt, virgines Veſtales principem ſibi vindicant locum. Præter has, etiam Romæ aliæ feminæ ſacerdotes, vt ſacerdos Cereris, flaminum vxores, virgines ſaliares, ſacerdotes bonæ deæ aliæque fuerunt.

e) fiebat hoc ea de cauſſa, vt populus, qui in ſex diſtributus erat partes, nimirum: in primos & ſecundos Tiſienſes, Ramnes & Luceres, ſingularem ſacrorum haberet miniſtram. Sex hæ Veſtales ſæpe in nummis comparent, quarum prima teſtibus OVIDIO *lib. IV. faſt.* v. 639. SVETONIO *vit. Caeſ. cap. LXXXIII.* §. 1. *vit. Domit. cap. VIII.* §. 13. & PLINIO *lib. IV. epiſt. II. virgo maxima* eſt adpellata, de qua ONVPHR. PANVINIVS *de ciuit. Rom. tom. I. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 227 & 275 videndus eſt.

§. III.

Electionem illarum & ætatem GELLIVS *lib. I. cap. 12.* tradit. Eligebantur a pontifice maximo, f) quod ſingulari verbo *capere* g) dicebant, vt itidem GEL-

f) pontificis maximi erat, vt in id inquireret: num virgo capienda idonea ad hoc ſacerdotium ſit; necne. Ratio vero habebatur non ſolum ætatis & generis, quod honeſtum eſſe debebat; ſed etiam corporis, quoniam omnes, qui lingua debili erant, aurium ſenſum amiſerant; aut aliam corporis labem habebant, ab iſto ſacro munere excludebantur. Lege Papia ſancitum fuit, vt per pontificem maximum viginti ex populo legerentur virgines, ex quibus demum in publico ac præſentia totius populi ſortitio fieri ſolebat, quod SVETONIVS *vit. Aug. cap. XXXI.* teſtatur, cui TACITVS *lib. II. annal. cap.* 86. adiungi debet. Per totum miniſterii ſui tempus iſtæ virgines caſtitatem ſanctiſſime cuſtodire debebant, cuius rei cauſſam OVIDIVS *lib. VI. faſtor.* v. 287. ſq. & CICERO *lib. II. de legib. cap.* 12. reddunt. Initiatarum capillus detondebatur, qui ad arborem, *lotum* dictam, deuectus, in terra abſcondi ſolebat, teſte PLINIO *lib. XV. hiſt. natur. cap.* 44.

g) dicebatur *capi*, quia eam pontifex maximus, quaſi vi *captam* a patre eiusque poteſtate abducebat. Inter capiendum pontifex his vtebatur verbis: *ſacerdotem Veſtalem, quæ ſacra faciat, quæ ious ſiet, ſacerdotem Veſtalem facere, pro populo Romano quiritibusque vtei, quæ optima lege fouit, ita te amata capio*, vti verba hæc ex *libro primo Fabii Pictoris* GELLIVS *lib. I. noct. Attic. cap.* 12. p. 77. ed. GRONOVII recitat atque obſeruat, virginem Veſtalem, ſimul vt capta atque in Veſtæ atrium deducta & pontificibus tradita fuerit, ſine eman-

GELLIVS docet & hiſtorici confirmant. Non autem maior; quam decem annorum; nec minor; quam ſex annorum capiebatur. Triginta annis deæ ſeruire debebant, decem, vt diſcentes, decem, vt colentes, decem, vt docentes. h) Tum, peractis triginta annis, in ſacerdotio, abire a ſacris licebat: etiam nubere. i) Hoc de annis DIONYSIVS *dicto loco.*

§. IV.

Lex illis impoſita perpetuæ virginitatis ſub defoſſionis pœna. Munus autem earum fuit, ignem in foco Veſtæ perpetuum conſeruare, ne ex-

emancipatione ac ſine capitis minutione e patris poteſtate exiiſſe & ius, teſtamenti faciundi, adeptam eſſe.

h) hac de re SENECA eleganter ita ſcribit: *virginum Veſtalium more, quæ, annis inter officia diuiſis diſcunt facere ſacra, &c, quum didicerint, docent, de vit. beat. cap.* XXIX.

i) poſt triginta hos annos matrimonium inire, ipſis quidem erat licitum; quoniam autem earum coniugia infauſta habebantur, plurimam partem in priſtino ſuo ſtatu vsque ad vitæ finem permanebant, cum quibus ea conferri poſſunt, quæ IVST. LIPSIVS *de Veſta & Veſtalibus cap. VII.* de Albanis obſeruat Veſtalibus, quibus paullulum duriores hac in re leges præſcriptæ erant, vti hoc ex emendato DIONYSII *Halicarnaſſei* loco probat.

exſpiret. k) Exſtinctionis culpa flagris luebatur. l)

§. V.

k) quare ignem perpetuum Veſtæ conſecrauerint veteres, docet PHVRNVTVS *de nat. deorum. cap. XXVIII.* & quare eius templum, in quo ſacer iſte ignis ſumma adſeruabatur cura, rotundum fuerit, ex PLVTARCHO *vit. Num.* p. 67. diſcimus. Ignis iſte, cui alendo præerant huiusmodi virgines, in ipſa ara, quam VALERIVS MAXIMVS *lib. I. cap. I.* §. 7. *foculum* vocat, poſitus eſt, teſtibus LVCANO *lib. IX. pharſal.* v. 992. & SILIO *Italico lib. I.* v. 542. atque, vt ex VALERIO MAXIMO *lib. IV. cap.* 45. §. 1. conſtat, in vaſis fictilibus fuit reconditus; non tamen erat flamma, ex oleo; aut alia materia ardens; ſed ex ſubſtratis cineribus & lignis alebatur. Quando per negligentiam; aut ſomnum Veſtalium exſtinctus erat, quod inter prodigia omnium maxima numerabatur, nouus ignis primo martii die, quo nouum auſpicabantur annum, teſtibus MACROBIO *lib. I. ſaturnal. cap.* 12. & OVIDIO *lib. III. faſt.* v. 149. non ex alio igne accendi ſolebat; ſed, vti FESTVS voce *ignis* refert, *mos erat, tabulam felicis materiæ tam diu terebrare, quousque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret.* Aliam accendendi rationem, ope videlicet ſolis atque vaſculi, per quod radii ſolis, quemadmodum apud nos in ſpeculis cauſticis fieri ſolet, in vnum cogebantur, veteribus vſitatam fuiſſe, tradit PLVTARCHVS *vit. Num.* p. 66. quem morem & Romanos in vſu habuiſſe, ex IVLIANO *orat. IV.* probant: DION. PETAVIUS *not. ad hunc locum* p. 267. & EZECH. SPANHEMIVS *de Veſta & Prytan. Græcor. tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 690. contra LIPSIVM, qui hoc *ſynt. de Veſta & Veſtalibus cap. VIII.* negauerat.

l) exempla rei huius VALERIVS MAXIMVS *lib. I. cap. I.* §. 6. & LIVIVS *lib. XXVIII. cap. II.* exhibent.

§. V.

Simulacrum nullum in templo fuit, præter *palladium*, m) Troia, vt credebatur, adlatum, quod HERODIANVS *lib. I. cap. 14.* dixit; vel cælo delapſum, vt CICERO *Phil. XI. cap. 10.* quod tantæ ſanctitatis apud ipſos fuit, vt nec vlli homini illud adſpicere licuerit, præter veſtales. HERODIANVS *lib. V. cap. 6.* παλλάδος ἄγαλμα κρυπτὸν καὶ ἀόρατον σέβουσι Ρωμαῖοι, *Palladis ſignum occultum colunt Romani.* n)

§. VI.

m) de palladio hoc LIVIVS *lib. XXVI. cap.* 27. refert, *Veſtæ ædem petitam & æternos ignes & conditum in penetrali fatale pignus imperii Romani eſſe;* quid vero iſtud imperii pignus fuerit, de eo ipſi veteres diſcrepant, vti hoc ex DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. II.* p. 196. atque ex PLVTARCHO *vit. Camill.* p. 139. patet. Communis opinio eſt, id palladium fuiſſe: ſiue ſimulacrum quoddam ligneum, de cælo delapſum, tutelareque Troianorum numen, quod Græci ex arce Troiana, vbi in templo Palladis ſanctiſſime adſeruatum fuit, clam & furto abſtuliſſent, a quibus poſtea Aeneas id cum omnibus Troianorum ſacris in Italiam deduxiſſet Lauiniique collocaſſet, ex quo loco deinde illud ab Aſcanio Albam Longam translatum; ſub rege vero Tullio Hoſtilio Romam deuectum ſit. Veteres de hac re ipſi diſſentiunt, quorum ſententias PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. III.* p. 14 recitat.

n) Multa de hoc palladio obſeruat IVSTVS LIPSIVS *libro excitato cap. IX.* variosque nummos, quibus id conſpicitur exhibet. In gente quoque Iulia nummi exſtant, in quibus Aeneas ſiniſtra Anchiſem humeris tolerans, dextraque palladium gerens viſitur; in num-

§. VI.

Iura, priuilegia, honores veſtalium erant eximii, o) nec earum aliqua in publicum prodibat;

mo autem apud LAVR. BEGERVM *contemplat. gemmar. dactyl. Gorlaei* p. 24. Diomedes, palladium auferens, exhibetur. In interiori templi Veſtae parte teſte LVCANO *lib. IX. pharſal.* v. 993. id abſconditum adeoque ſacrum habitum fuit, vt ne virginibus Veſtalibus, praeter eam, quae *maxima* adpellata eſt, id videre, licitum fuerit, quod ex LVCANO *lib. I. pharſal.* v. 597. haud difficulter colligi poteſt. De palladiis praeter LIPSIVM & GVTHERIVM, ii conſuli poſſunt, quos PETR. ZORNIVS *in der Erörterung der ſchwerſten Schriftſtellen neuen Teſtaments part. II.* p. 313. indicauit.

o) virgines Veſtales eximiis fruebantur priuilegiis ac iuribus. Habebant enim non ſolum lictorem; ſed iſtis etiam, confirmante hoc DIONE *Caſſio lib. XLVII.* p. 338. ab Auguſto ea conceſſa erant, quae matribus trium liberorum permittebantur, vt idem ſcriptor *lib. LV.* p. 549. teſtatur. Sontes per earum occurſum fortuitum a ſupplicio liberabantur: vid. PLVTARCHVM *vit. Num.* p. 66. Vſae ſunt, vti & reliqui ſacerdotes, carpento, quod TACITVS *lib. XII. annal. cap.* 42. PRVDENTIVS *lib. II. contra Symmach.* v. 1087. & IVST. LIPSIVS *not. ad Tacit. loc.* comprobant. Incedebant cum vittis ac veſte praetexta, limbo purpureo ornata, auctore OVIDIO *lib. III. faſt.* v. 30. Caput earum vel velatum; vel capillus in nodum contortus erat, vt nummi teſtantur. Adhibebantur vt legati in cauſſa pacis & ad impetrandam veniam in delictis, quod TACITVS *lib. III. hiſt. cap.* 81. & *lib. XI. annal. cap.* 31. docet. Alebantur ex publico, adſignatis ipſis praediis ac collatis in iſtas ſtipendiis eximiis, vt ex LIVIO *lib. I.*

bat; niſi lictore præeunte & populum ſubmovente, quemadmodum ipſæ etiam ortu & ſanguine erant nobiliſſimæ & clariſſimorum parentum filiæ. Quæ ſenior inter illas erat, vocabatur *maxima veſtalis*, vti eſt apud SVETONIVM *vit. Domitian. cap. VIII.* & PLINIVM *lib. IV. epiſt. II. §. 6.*

§. VII.

Exemplum exſtincti ignis tradit LIVIVS *libr. XXVIII. cap. 11. terruit animos*, inquit, *hominum, ignis in æde Veſtæ extinctus, ob quam cauſſam cæſa flagro eſt veſtalis, cuius cuſtodia noctis eius fuerat, iuſſu Publii Licinii pontificis. Id quamquam nihil portendentibus diis, ceterum negligentia humana acciderat; tamen & hoſtiis maioribus procurari, & ſupplicationem ad Veſtæ* ſcil. templum *haberi placuit.*

§. VIII.

Exemplum falſo adcuſatæ habet LIVIVS *lib. IV. cap. 44. Poſthumia virgo veſtalis de inceſtu cauſſam dixit, crimine innoxia, ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem ingeniumque liberius, quam virginem decet, parum abhorrens famam.*

§. IX.

Exempla defoſſarum idem LIVIVS tradit *lib. VIII. cap. 15. Minutia veſtalis ſuſpecta primo propter*

lib. I. cap. 20. & TACITO *lib. IV. annal. cap. 16.* conſtat. Conceſſus fuit ipſis locus honeſtior in ſpectaculis, cuius rei SVETONIVM *vit. Aug. cap. XLIV.* teſtem habemus.

pter mundiorem iuſto cultum, *inſimulata deinde apud pontifices*, id eſt, apud collegium pontificum, in quo pontifex maximus præſes erat, *ab indice ſeruo; quum decreto eorum iuſſa eſt ſacris abſtinere, facto iudicio, viua ſub terram ad portam Collinam, dextra via ſtrata, defoſſa, ſcelerato campo. Credo ab inceſtu id ei loco nomen factum.* Deinde *lib. XXII. cap. 57. duæ veſtales eo anno Opimia atque Floronia ſtupri compertæ, & altera ſub terram, vt mos eſt, ad portam Collinam necata fuerat: altera ſibimet ipſa mortem conſciuerat.* Præterea epitom. LIV. *lib. LXIII. tres ſimul virgines veſtales inceſtu damnatæ dicuntur, idque inceſtum vindicatum.* Inſigne exemplum eſt etiam apud PLINIVM *lib. IV. epiſt. 11.* vbi ſupplicium adcuratius deſcribitur, & *ſubterraneum*, vt vocat, *cubiculum.* Supplicium ſtupratorum etiam LIVIVS habet *lib. XXII. cap. 57. Lucius Cantilius, qui cum Floronia*, veſtali virgine, *ſtuprum fecerat, a pontifice maximo eo vsque virgis in comitio cæſus erat, vt inter verbera exſpiraret.* Et PLINIVS *epiſt. dicta: Celer, eques Romanus, cui Cornelia veſtalis obiiciebatur*, ac ſi cum ea rem habuiſſet; *quum in comitio virgis cæderetur in hac voce perſtiterat: quid feci? nihil feci.* Durauit hic cultus Veſtæ vsque ad chriſtianos imperatores, & Theodoſius omnem demum abrogauit, vt teſtis eſt ZOSIMVS *lib. V. cap. 38. §. 4 & 6.* p)

p) præter hos, a noſtro auctore recenſitos, ſacrorum miniſtros, varii fuerunt, qui, quum hic omiſſi ſunt, breviter

viter pro ordine recitari debent. In hunc cenſum cadunt:

I. *aruſpices*, dignitate auguribus inferiores, & a Romulo inſtituti, vt ex victima eiusque extis, futura prædicerent ac numinum voluntatem exponerent: vide CICERONEM *lib. II. de leg. cap.* 8. & DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. II.* p. 90. Conſulebantur etiam de fulguribus, quibus expiandis præfecti fuerunt, teſtibus: SENECA tragico, *Troad.* v. 355. p. 392. VIRGILIO *lib. X. Aeneid.* v. 175. & IVVENALI *ſat. VI.* v. 586. quod & inſcriptio apud GRVTERVM p. XXI. *num.* 4. docet. Qui his aruſpicibus miniſtrabant, *adiutores haruſpicum* dicebantur, quod lapis priſcus apud GRVTERVM p. CCCIV. *num.* 5. confirmat. *Vicarii haruſpices*, quorum ENNIVS apud CICERONEM *lib. I. de diuinat. cap. vlt.* & IVVENALIS *ſat. VI.* v. 584. meminerunt, haruſpicibus reliquis dignitate inferiores erant, & priuatis etiam, per præmia inuitati, reſponſa ex aſtrorum ſignis atque in manu; aut fronte obſeruatis ductibus dabant. Acceperunt Romani hoc diuinationis genus ab Etruſcis, idque duabus potiſſimum conſtitit partibus. Primum enim aruſpices in extis inſpiciendis verſabantur. Generatim obſeruarunt, num omnia exta integra ac ſana; an tabefacta, pallida, vlceroſa ac languida ſint: num aliquid abſit; an ſuperſit numque ipſa hoſtia, ad ſacrificium adducta, ſponte ſequatur; nec ne; aut triſtes edat mugitus; præterea autem flamma, thure, mola ſalſa, aqua aliisque rebus vel fauſta; vel infauſta prædicere ſolebant. Speciatim oculos ad cor & iecur; præcipue vero ad fibras, fiſſum & caput aduerterunt, vti hæc omnia ex OVIDIO *lib. XV. metam.* v. 136 & 813. ex SENECA *Thyeſt.* v. 756. CICERONE *lib. I. de diuinat. cap.* 10 & 52. & TIBVLLO *lib. II. eleg.* 1. aliisque patet. Deinde & ex fulguribus futurorum interpretes ac nuntii eſſe, voluerunt, & vti augures de quocumque,

quod extra ordinem in cælo comparuit, ſigno; ita haruſpices inprimis de locis, fulmine tactis, conſulti ſunt. Quoniam vero in iſto loco, qui fulmine percuſſus erat, *bidentis;* ſiue ouis ſacra fiebant, iſte *bidental* nominatus eſt. Sæpe etiam fulgura formabantur eaque ſub lapide infra terram, cui operculum, *puteal* dictum, imponi ſolebat, condebantur, quorum *fulgurum conditorum* non ſolum FESTVS voce *Scribonianum;* ſed etiam IVVENALIS, LVCANVS, PLINIVS aliique, quos BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom.* p. 294. recitat, mentionem faciunt.

II. *ſodales Titii*, qui in honorem Tatii, Sabinorum regis, a Romulo inſtituti ſunt, vt Sabinæ gentis fauorem ſibi eo magis conciliaret, teſte TACITO *lib. II. hiſt. cap.* 95. §. 2. Poſtquam autem & imperatoribus, inter deos relatis, certa decernebantur ſacra, ii & ſuos ſingulares acceperunt flamines, quibus, vt in miniſterio adiuncti, ſodales addebantur, ab iſto imperatoris nomine, cuius ſacris præerant, nuncupati. Sic alii Marciani, alii Heluiani, Alexandrini Veriani, Flauii, Adrianales, Seueriani, Aureliani ſunt dicti, inter quos præcipue in inſcriptionibus ſodalium Auguſtalium fit mentio, qui ſæpe cum ſodalibus Titienſibus coniunguntur. Sumebantur ex decurionibus; collegium vero eorum ſex conſtabat viris, quam ob rem & *ſeuiri Auguſtales* in GRVTERO *inſcr.* p. LXIV. *num.* 6. vocantur. Sæpe etiam *magiſtrorum Auguſtalium* in inſcriptionibus, vti apud RAPH. FABRETTVM *inſcript.* p. 90. & IAN. GRVTERVM p. CCCXX. *num.* 12. p. CCCLXXII. *num.* 7. p. DCCXXXVII. *num.* 7. fit mentio, quos eosdem cum *magiſtris larum diuinorum & magiſtris larum Auguſtorum & genii caſaris* eſſe, multi non ſine probabilitate credunt: conf. HENR. NORISIVM *cenotaph. Piſan. diſſ.* I. *cap.* 6. THOM. REINESIVM *epiſt. XXXI. ad Rupertum.* p. 156. VAL. CHIMENTELLIVM *marmor. Piſan. de honore biſell. cap.* L. BVRC. GOTTH.

GOTTH. STRVVIVM *ſynt. ant. Roman. cap. XII.* p. 614.

III. *curiones*, quorum triginta Romulus pro numero curiarum conſtituit, vt pro ſingulis curiis ſacra fierent, quod ex DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. II.* p. 93. patet. Vide de illis: NICOL. BERGIERIVM *de viis militar. lib. V. ſect. 8. p. 62. tom. X. theſ. ant. Rom.* GRAEVII: CLAVDIVM PRAEVOTIVM *de magiſtrat. Rom. cap. I.* HENR. DODWELLVM *praelect. Cambden.* p. 702. ANT. VAN DALE *diſſ. X. ant. & marmor. illuſtrand. inſeruientib.* p. 86. Hos curiones nonnulli inepte cum *magiſtris curiae* confundunt.

IV. *Cereris ſacerdos Graeca.* Vti enim ex CICERONE *pro Balbo cap. XIV.* diſcimus, ſacra Cereris ſemper per Graecas ſacerdotes ſunt adminiſtrata, quo & inſcriptiones apud *Gruterum* p. CCCIX. *num.* 2. & 3. & p. CCCVIII. *num.* 4. referendae ſunt.

V. *ſacerdos dei ſolis inuicti Mithrae*, qui in ſaxis litteratis etiam *ſolis ſacerdos: pater patrum dei ſolis inuicti Mithrae. pater patratus* D. S. I. M. vocatur. Sacerdotes hi ſolemni ritu ad ſacra haec, quae maxime diuerſa erant, vt priſcus lapis apud GRVTERVM p. CCCIII. *num.* 12. docet, initiati atque in antro quodam, teſte IVSTINO *martyre dial. cum Tryphon. iudaeo* p. 296. conſecrati ſunt.

VI. *Bacchae* & *Orgiophantae*, Bacchi ſacerdotes, a quibus ſacrificia ipſi inſtituebantur, atque in iſtis ſimulacra Bacchi lignea & fictilia, quae *oſcilla* dicere veteres ſolebant, in altiſſimis arboribus ſuſpendebantur: vid. IAC. PHILIPPVM THOMASINVM *de donariis cap. XXVII.* Sacerdotum horum princeps *archibucolus dei liberi* in inſcriptione apud GRVTERVM p. XXVII. *num.* 4. dicitur.

VII. *galli*, ſacerdotes matris deum; ſiue Cybeles. Erant caſtrati, in memoriam Atyos, qui deae huic perpetuam caſtitatem ſpoponderat; ab ipſa vero, poſt-

quam ſangaritidem nympham amore inſolito proſequi cœpit, ad furorem adactus, ſibi ipſi teſticulos, vti referunt, abſciderat. Quam ob cauſſam & eius ſucceſſores ſe, vt furibundi, gerere & inter furorem vaticinia edere ſolebant: vid. LVCANVM *lib. I.* v. 561. IVVENALEM *lib. VI.* v. 513. & PLINIVM *lib. XXXV. hiſt. natural. cap.* 12. Qui huic collegio præerat, *Archigallus* eſt dictus: conf. CLAVD. SALMASIVM *not. ad Ael. Lamprid. vit. Heliogab. cap. VII. p.* 806. ONVPHR. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. XXXVIII.* FRID ADOLPH. LAMPIVM *de cymbal. vet. lib. II. cap.* 16. ANDR. DOM. FLOCCVM *de poteſt. Rom. lib. I. cap.* 12. ANT. VAN DALE *diſſ. IX. antiquit. & marmor. illuſtrand. inſeruient.* p. 150. ſq. BVRMANNVM, CVPERVM, VOSSIVM alioſque ſilentio tranſeo.

VIII. *duumuiri & triumuiri ſacri*. quorum illi comitiis tributis pro lege Papiria, eo potiſſimum fine creati ſunt, vt ædem, quæ ab aliquo erat vota, rite dedicarent ac conſecrarent, cuius rei exempla apud LIVIVM *lib. II. cap.* 42. & *lib. XXXV. cap.* 41. ſunt; hos vero ad ædes ſacras collapſas reficiendas adhibitos eſſe, idem hiſtoricus *lib. XXV. cap.* 7. confirmat. Fuerunt & alii ſacerdotes Romæ, cultui certi cuiusdam numinis præfecti, vt *Potitii* & *Pinarii*, *Bellonarii*, cet. quorum illi Herculis; hi vero Bellonæ adminiſtrarunt ſacra; quamuis illorum in antiquis ingenii monimentis haud frequens fiat mentio. Qui inter eiusmodi memoratos ſacerdotes primum habebant locum, *antiſtites* & *magiſtri* adpellabantur; vtraque tamen honorifica adpellatio & certis ſacerdotibus adtributa eſt, vti hoc de Cereris ſacerdotibus, de magiſtris Egeriæ, Feroniæ, Auguſtalibus, fani Dianæ, larum diuinorum ſatis compertum eſt.

Ad

Ad miniſtros denique ſacerdotum pertinent:

I. *camilli* atque *camillæ*, ſacerdotum liberi; vel alii pueri ac puellæ: conf. DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. II.* p. 92. & MACROBIVM *lib. I. ſaturnal. cap.* 8.

II. *flaminii & flaminiæ*, flaminis dialis eiusque vxoris miniſtri.

III. *æditui*, qui ſacris ædibus præfecti & pro diverſis numinum templis diſtincti erant.

IV. *curatores;* ſiue ii, in quorum cura non ſolum ipſa templa ac fana numinum; ſed etiam ipſa ſacra fuiſſe videntur, vt inſcriptiones docent.

V. *kalatores*, qui ſacerdotum ſerui ac praecones fuerunt: vid. GRVTERVM p. CCCV. *num.* 5. p. CXXI. *num.* 1. FESTVM voc. *kalator.*

VI. *præciæ* & *præclamitatores*, qui flaminibus præibant, &, vt homines opere abſtinerent, exclamabant, ne ſacra polluerentur. *Scribas* pontificum: *lictores* virginum Veſtalium: *præficas* in funeribus, laudum mortui interpretes ac praecones: *deſignatores*, qui toti funebri pompæ præerant: *tibicines* ac *fidicines*, *veſpas*, ſiue: *veſpillones*, pauperum cadauera tempore veſpertino efferentes aliosque ſacerdotum miniſtros tacitus prætereo.

SECT. III.

SECT. III.
DE FESTIS DIEBVS SEV FERIIS. q)

Cap. I.
DE DIVISIONE DIERVM FESTORVM.

Festi dies Romanis non vnius generis erant; ſed quidam *ſtati* & ad certum menſem certumque tempus adligati, certisque dedicati numi-

q) ſtatæ ſollemnesque ceremoniæ principem in veteri Romano pontificio iure abſoluunt partem. Ad ipſum *ius pontificiale*, & *ius religionis* & *ius ceremoniarum* vocatum, quod adtinet, id ex Etruſcorum diſciplina Numa, harum rerum peritiſſimus, ſumſit: ex eo ſacrorum ritus præſcripſit & omnia, quæ ad numinum cultum pertinent, per octo libros rite digeſſit, ſecundum quos poſtea, vt LIVIVS *lib. I. cap.* 32. refert, Ancus Martius omnia diſponenda curauit, tam quæ ad ipſos deos; quam eorum cultum totamque ſpectabant religionem. Eiusmodi ſacrorum ritus, ne illi ex memoria hominum per longum temporis ſpatium diſcederent, quernis tabulis inciſos fuiſſe, DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. III.* p. 178. teſtatur. CVRTIVS INGHIRAMIVS ſeculo ſuperiori *Etruſcarum antiquitatum fragmenta* Florentiæ edidit, eaque pro veris antiqui pontificii iuris reliquiis harum rerum æſtimatoribus obtrudere voluit; LEO vero ALLATIVS ſatis fraudes INGHIRAMII oſtendit, quod & GER. IO. VOSSIVS *de hiſt. latin. lib. I. cap.* 9. fecit: adde BVRC. GOTTH. STRVVIVM *ſynt. ant. Rom. cap. II.* p. 190. vbi & antiquiores

minibus: alii *generales* erant, & quouis tempore poterant inſtitui, variiſque numinibus dedicari, prout res & ſtatus reipublicæ, exigebat, r) vt lecti-

res iuris pontificii commentatores, inter quos VARRO, IVL. CÆSAR, LABEO ANTISTIVS & FENESTELLA principes ſunt, recitantur. Nonnulla veteris huius iuris pontificii veſtigia apud SENECAM *epiſt. CVIII.* A. GELLIVM *lib. I. cap.* 12. *lib. IV. cap.* 6. LACTANTIVM *de falſa religione lib. I. cap.* 6. & MACROBIVM *lib. III. ſaturnal. cap.* 5. inueniuntur.

r) de feriis veterum Romanorum, præter antiquiores: FERRIVM, FLACCVM, IVLIVM, MODESTVM aliosque commentati ſunt: PETR. MORESTELLVS in *Alypio; ſiue; de priſcorum Roman. feriis:* SIBRANDVS TETARDVS SICCAMA *in præcidaneis ad faſtos calendares Romanorum* & RVDOLPH. HOSPINIANVS *tract. de feſtis iudæorum & ethnicorum.* PAVLLVM MERVLAM, LIL. GREG. GYRALDVM, IO. LVD. RVELLIVM, BVRC. GOTTH. STRVVIVM aliosque tacitus prætereo. Feriæ eiusmodi erant vel *publicæ*, vel priuatæ. Illæ diuidebantur I. in *ſtatiuas*, quæ ab vniuerſo populo certis & conſtitutis diebus ac menſibus celebrabantur, prouti Agonalia, Carmentalia, Cerealia, Conſualia, Lupercalia, Faunalia, Parilia, Floralia, Terminalia, Liberalia atque alia fuerunt: II. in *conceptiuas*, quæ ſingulis annis a magiſtratibus indici ſolebant, vt latinæ & ſementinæ feriæ: paganalia ac compitalia: III. in *imperatiuas*, quæ noua ex cauſſa conſtituebantur, ob bellum videlicet bene ac fortiter geſtum: ob prodigia aliasque ob rationes. Eam enim ob rem nouemdialia indicta eſſe, apud LIVIVM *lib. I. cap.* 31. habetur, quoniam lapidibus pluiſſe, nuntiatum fuerit, cui ea, quæ *lib. XXXIV. cap.* 45. leguntur, addi poſſunt. Ferias eiusmodi ſumma proſeque-ban-

lectiſternium, nouemdiale ſacrum, ſupplicationes, ludi placando numini facti & ſimiles. Ex ſtatorum numero ſunt: Faunalia, Lupercalia, Terminalia, Cerealia, Liberalia, Quinquatrus, Lauatio matris deum, Parilia, Floralia, Bonæ deæ ſacrum, Conſualia, Vulcanalia, Saturnalia, calendæ, feriæ latinæ, ver ſacrum, ludi ſeculares.

CAP. II.
DE FERIIS GENERALIBVS ET QVIDEM DE LECTISTERNIO.

§. I.

TANTA ſuperſtitio erat paganorum, vt crederent, placari deos epulis & lectiſterniis poſſe, quibus ipſi dii, quaſi ad cœnam; vel conuivium

bantur reuerentia Romani, adeo, vt non ſolum ab omnibus operibus, præter ea, quæ ob neceſſitatem peragenda erant, abſtinerent: omnem forenſem ſtrepitum, iudicia aliasque his ſimiles actiones intermitterent tabernasque clauderent; ſed etiam lites, iurgia ac qualemcunque læſionem differrent, id quod ex VIRGILIO *lib. I. georg.* v. 268. & MACROBIO *lib. I. ſaturnal. cap.* 15. diſcimus, quibus IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. III. cap.* 14. & BRISSONIVS *de form.* p 259. adiungi debent. Ex hoc patet, eiusmodi ceſſationem a iure dicundo aliisque forenſibus cauſſis *iuſtitium* adpellatum fuiſſe. Vtebantur puris veſtibus, vt OVIDIVS *lib. I. faſt.* v. 71. docet: limina domuum ornabantur lauro, ſimulacrisque deorum flores adpendebantur, cuius rei SENE-

vium inuitarentur. s) Originem LIVIVS deſcribit *lib. V. cap. 13. triſtem hyemem grauis peſtilens-*

SENECAM *epiſt. LXVIII.* teſtem habemus. Matutinis potiſſimum horis, poſtquam ab æditno templa aperta fuerant, numina ſua hymnis & precibus veteres coluiſſe, ex ARNOBIO *lib. VII. aduerſ. gent.* p. 237. & SENECA *epiſt. XCV.* diſcimus.

s) inter præcipua feſta ſollemnia veterum Romanorum locum obtinent *lectiſternia*, quibus ad deorum ſimulacra puluinaria collocabantur atque, ſtratis floribus ac frondibus virentibus ante numinum ædes, conuiuia ex victimis immolatis parabantur, ad quæ ſenatores patriciique cum ſua familia, pueri ingenui & libertini ac virgines cum coronis ac lauris, thenſis ac ferculis deorum procedere pacemque ab iis expetere ſolebant. Ad conuiuia hæc dii inuitabantur ipſisque, quaſi præſentibus, lecti ſternebantur, qui non priuati; nec vſui communi deſtinati; ſed ſingulares, hisque ſollemnibus epulis ſpeciatim conſecrati fuerunt, vt aperte ARNOBIVS *lib. VII. aduerſ. gent.* p. 238. docet. Apud Græcos iam *lectiſternia* in vſu fuiſſe, non ſolum ex VALERIO *Maximo lib. II. cap.* 10. ſed etiam ex ATHENÆO & *veteri ſcholiaſte Pindari* aliisque teſtimoniis patet, quæ ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Suetonium, vit. Cæſ. cap. LXXVI.* p. 91. commemorat. Lecti ipſi nonnunquam in nummis conſpiciuntur, qua de re VAL. CHIMENTELLVS *de honor. biſell. cap. XXXI.* IO. FOY. VAILLANTIVS *fam. Rom. tom. I.* p. 292. & EZ. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 193. legi poſſunt. Ex LIVIO *lib. V. cap.* 10. *lib. XXII. cap.* 10. patet, ea lectiſternia a quindecimuiris ſacris faciundis in honorem Iouis, Iunonis, Neptuni, Mineruæ, Martis, Veneris, Apollinis, Dianæ, Vulcani, Veſtæ, Mercurii ac Cereris, hacque ratione in honorem deorum potiſſi-

lensque omnibus animalibus æſtas excepit: libri Sibyllini ex ſenatus conſulto aditi ſunt. Duumuiri ſacris faciundis, lectiſternio tunc primum in vrbe Roma facto, per dies octo Apollinem Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, tribus, quam ampliſſime tum adparari poterat, ſtratis lectis placauere: priuatim quoque id ſacrum celebratum eſt. Tota vrbe patentibus ianuis, promiſcuoque vſu rerum omnium in propatulo poſito, notos ignotosque paſſim aduenas in hoſpitium ductos ferunt.

§. II.

tiſſimum conſentium celebrata fuiſſe. Meminit tamen *lib. XXI. cap.* 42. alius lectiſternii, quod *Iuuentuti* paratum atque inſtructum fuit. Deabus ſellas, vt diis lectos, poſitas eſſe, ex TACITO *lib. XV. annal. cap.* 44. cognoſci poteſt. Vincti etiam, niſi flagitii grauitas id interdicebat, ex vinculis liberi dimittebantur, quod & apud alias gentes, iudæos nominatim, in ſacris paſchatis tempore vſitatum fuiſſe, ex *Matth. XXVII*, 15. & *Io. XVIII*, 39. diſcimus, quæ conſuetudo etiam apud Græcos pariter ac Romanos in feſtis ſollemnioribus recepta erat. Lege: CORNEL. ADAMI *obſeru. ſacr.* p. 185. IAC. LECTIVM *ad Modeſtinum de pœnis tom. I. theſ. iur. Rom. Euerh. Ottonis* p. 145. SAM. PETITVM *ad leges Atticas* p. 38. IO. MEVRSIVM *Græcia feriat.* p. 164. IO. LAVRENTIVM *var. gentil. ſacr. tom. VII. theſ. ant. Græc. Gronovii* p. 21. SCHMIDII, GODOFREDI, LYDII, TRILLERI aliorumque non mentionem facio, quos IO CHRIST. WOLFIVS *cur. phil. & crit. tom. I.* p. 396. & IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiquar. cap. X. §. 6.* p. 314. recitant.

§. II.

Exempla plura poſtmodum apud LIVIVM occurrunt *lib. VII. cap. 2. hoc & in ſequenti anno peſtilentia fuit, eo nihil dignum memoria actum, niſi quod pacis deum expoſcendæ cauſſa tertio tum poſt conditam vrbem lectiſternium fuit.* Et *lib. XXI. cap. 61.* ad expianda prodigia lectiſternium dicitur adhibitum : *lectiſternium Cære, & ſupplicatio Fortunæ in Algido, Romæ quoque lectiſternium Iuuentuti & ſupplicatio ad ædem Herculis indicta ſunt.* Addi poſſunt exempla, ex *lib. XXII. cap. 1.* ex libris Sibyllinis *decembri iam menſe in æde Saturni Romæ immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum & eum lectum ſenatores ſtrauerunt & conuiuium publicum.* TACITVS quoque *lib. XV. cap. 44.* hunc ritum ſub Nerone obſeruatum fuiſſe, teſtis eſt. t) Vide & FLORVM *lib. I. cap. 7.*

CAP.

t) plura de lectiſterniis exhibent: PHIL. A TVRRE *monument. vet. Antii* p. 318. IAC. PHIL. TOMASINVS *de donar. cap. IV. tom. XII. theſ. ant. Rom. Grævii*, p. 2149. IO. LOMEIERVS *de luſtrat.* p. 28. 70. & 481. ALSTORPHIVS *de lectis veterum* p. 168. PHIL. LVD. HANNEKENIVS *de cur. domeſt. Rom. tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 1272. & IOS. LAVRENTIVS *de prandio & cœn. veterum cap. XXI.* Alios a SAM. PITISCO *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 403. & IO. IARCKIO *not. ad Schedium de diis German.* p. 98. excitatos tacitus prætereo.

Cap. III.
DE NOVEMDIALI SACRO.

§. I.

Originem tradit livivs *lib. I. cap. 31. Romaniſque quoque* ſub rege Tullo H-ſtilio *ab eodem prodigio*, id eſt, quo lapidibus pluiſſe, ferebatur, *nouemdiale ſacrum publice ſuſceptum eſt; ſeu voce cæleſti, ex Albano monte miſſa, nam id quoque traditur; ſeu aruſpicum monitu. Manſit certe ſolemne, vt, quandocunque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur.*

§. II.

Cauſſa ergo, has ferias agendi, potiſſimum erat pluuia lapidum. Exempla exſtant apud livivm *lib. XXI. cap. 62. quod lapidibus pluiſſet in Piceno, nouemdiale ſacrum edictum*, & *lib. XXV. cap. 7. lib. XXIX. cap. 14.*

Cap. IV.
DE SVPPLICATIONIBVS.

§. I.

Dvplicis generis erant ſupplicationes: *triſtes*, pro auertendis malis, quas nos dicimus *Buſstage*, & *lætæ*, apud nos: *Danckfeſte*, quibus pro victoria; aut republica conſeruata gratiæ diis per vnum; aut plures dies agebantur, &, ſi ſolemniores eſſent, ad omnia puluinaria, hoc eſt, in omnibus templis, quorum pars erant

erant puluinaria, deorum ſimulacra imponebantur.

§. II.

Prioris generis u) multa exempla ſunt apud LIVIVM *lib. X. cap. 23. eo anno prodigia multa fuerunt, quorum auerruncandorum cauſſa, ſupplicationes in biduum ſenatus decreuit. Publice vinum ac thus ſacrificiis præbitum, ſupplicatum iere frequentes viri feminæque lib. XXV. cap. 7. horum prodigiorum cauſſa diem vnum ſupplicatio fuit*, & *lib. XLI. cap. 9. eorum prodigiorum cauſſa, conſules maiores hoſtias immolarunt & diem vnum circa omnia puluinaria ſupplicatio fuit*, & *lib. XXVIII. cap. 11.* exemplum ſupra in Veſtalibus adductum fuit.

u) ſupplicationes triplicis ſunt generis. Nonnullæ ob res præclare geſtas inſtitutæ fuerunt: aliæ pro felici & optato rerum gerendarum, inprimis armorum ſucceſſu decernebantur, cuius rei exempla apud LIVIVM *lib. XIII. cap. 1. lib. XXXVII. cap. 47. lib. XXI. cap. 17.* habemus, a quibus eæ differunt, quæ ad placandos deos atque auertendam illorum iram, per triſtia prodigia nuntiatam; vel ob infelices res geſtas factæ ſunt, vti hæc omnia itidem ex LIVIO *lib. X. cap. 23. lib. XXXVIII. cap. 36. lib. XL. cap. 54. lib. XXVII. cap. 23.* diſcimus. Decernebantur a conſulibus ex ſenatus conſulto, erantque vel *vniuerſales* ac omnibus diis communes; vel *particulares*, quæ ſingularis numinis propriæ erant, vt ex LIVIO *lib. XXXI. cap. 62.* & TACITO *lib. XV. annal. cap. 44.* patet.

§. III.

Lætarum ſupplicationum exempla frequentiora ſunt. LIVIVS *lib. V. cap. 23. Romam, vt nunciatum eſt, Veios eſſe captos, quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ; velut ex inſperato immenſum gaudium fuit. Et priusquam ſenatus decerneret, plena omnia templa Romanorum matrum, grates diis agentium, erant. Senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, ſupplicationes decernit.* Et *lib. VIII. cap. 33. conueniens eſſe, propter Quinti Fabri victoriam, ciuitatem in lætitia, in ſupplicationibus ac gratulationibus eſſe.* CICERO *Catil. III. cap. 6. ſupplicatio diis immortalibus pro ſingulari eorum merito meo nomine decreta eſt; quod mihi primum poſt hanc vrbem conditam togato contigit*, ſcilicet disiecta Catilinæ coniuratione. Aliam ſupplicationem meruit victis hoſtibus in Amano Ciliciæ monte, de qua COELIVS ad *Ciceronem lib. VIII. ep. 11.* CATO ad eundem *lib. XV. ep. 5. §. 3 & 4.* in qua oſtendit, ſupplicationem eiusmodi vel triumpho præferendam eſſe, & maioris faciendam. Cæſari ſupplicationes ex bello Gallico decretæ ſunt quindecim dierum, *lib. II. de bello Gallic. cap. 35.* & viginti dierum, *lib. IV. cap. 38. §. 4.* Plura exempla apud CICERONEM habes *orat. III. cap. 10.* ineunte. x)

CAP.

x) eiusmodi ſupplicationes imperatoribus magis ad oſtentationem, quam ad gratias iis referendas inſtituebantur.

Cap. V.
DE LVDIS PLACANDO NVMINI FACTIS. y)

§. I.

Cæcitas ethnicorum ex eo vel maxime cognoſci poteſt, quod, quum deum colendum eſſe, & inſtante periculo placandum cognouerint; mo-

tur. Non ſemper iſtæ cum triumpho coniunctæ erant. Facilius enim ſupplicationes; quam triumphos victores obtinere potuerunt. Protrahebantur per plures dies, vt ex LIVIO *lib. XXXVIII. cap.* 44. patet, eorumque numerus, ſuccedente tempore, mirum in modum creſcebat, adeo, vt quum antea tres, poſtea, teſtibus CÆSARE *de bell. Gall. lib. II. cap.* 35. & DIONE CASSIO *lib. XXIX.* p. 94. viginti, quadraginta, immo ſexaginta dies celebrauerint Romani, quod ex CÆSARE *lib. IV. de bell. Gall. cap.* 38. DIONE CASSIO *lib. XLIII.* p. 226. & *lib. XL.* p. 144. conſtat. Bello ciuili eiusmodi ſupplicationes non fiebant: conf. CAROL. SIGONIVS *de ant. iure prouinc. lib. II. cap.* 7. IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontific. lib. I. cap.* 35. p. 71. PETR. TAFFINVS *de anno ſecul. cap. XV.* & SAM. PITISCVS *not. ad Sueton.* p. 47.

y) ludi ipſi in *publicos* & *priuatos* poſſunt diuidi. *Illi* in deorum: *hi* in magiſtratuum atque defunctorum honorem inſtituti ſunt. Et, vti omnes ad religionem ac ſacra referebantur, quum numquam ſine ſacrificiis peragi ſolerent; ita publici inprimis ad deorum cultum varias ob cauſſas pertinebant. Deos enim ſuos iſtis quaſi demulcere eosque ad benefaciendum inuitare: iratos placare & ſalutem populi a numinibus expetere, ſibique plebis gratiam colligere voluerunt. Ludos ſce-

 nicos

modum autem diuini cultus adeo ignorarunt, vt ludis ſcenicis aliisque ſimilibus ludicris, placari deum, & ad mitiorem de hominibus ſententiam perduci poſſe, crediderint.

§. II.

Eius abſurdæ rei exempla habemus apud varios ſcriptores, vt apud CICERONEM *Catil. III. cap. 8.* quum triſtia ſigna de cælo obſeruaſſet, eorumque cauſſas aruſpices conſulti reſpondiſſent: *cædes atque incendia & legum interitum & bellum ciuile ac domeſticum, & totius vrbis ac imperii occaſum adpropinquare, niſi dii immortales omni ratione placati ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res vlla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt.* Originem huius ritus prodidit LIVIVS *lib. VII. cap. 2.* Quum dixiſſet, in peſtilentia eius anni lectiſternium fuiſſe factum, addit: *quum vis morbi nec humanis conſiliis; nec ope diuina leuaretur, victis ſuperſtitione animis, ludi quoque ſcenici noua res bellicoſo populo, nam Circi modo ſpectaculum fuerat, inter alia cæleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.* Idem tradit CENSORINVS *de die natali cap. XII.* niſi

nicos ad iram diuinam auertendam ita inſtitutos eſſe, LIVIVS *lib. VII. cap. 2.* teſtatur, cui TACITVS *lib. XIV. annal. cap. 23.* & CICERO *lib. II. de officiis cap. 17.* addendi ſunt. Plura de hoc argumento exhibent: IAC. GVTHERIVS *de iure pontif. lib. III. cap. 18.* EVER. OTTO *de ædil. colon. & municip. cap. XI.* aliique, quos infra recitabo.

niſi grata, inquit, *eſſet muſica diis immortalibus, qui conſtant ex anima diuina profecto, ludi ſcenici placandorum deorum cauſſa inſtituti non eſſent; nec tibicen omnibus ſupplicationibus in ſacris ædibus adhiberetur.* Hæc vt intelligas, ſciendum eſt, muſicæ potiſſimum locum in theatro fuiſſe, ideoque comœdias tragœdiasque metrice fuiſſe conſcriptas, vt modulamini muſices adcommodarentur. z) Quæ

z) his a noſtro auctore memoratis feſtis generalioribus addi debent:

I. *amburbium*, quo vrbs & pomœrium, vbi inſignis calamitas contigerat; ſcelus graue admiſſum erat; aut prodigium vrbi imminere videbatur, purgari ſolebant. Et quia hoſtia circa vrbem ducebatur, expiationis hoc feſtum *amburbium*, teſte VOPISCO *vit. Aureliani cap. XX. tom. II. ſcript. hiſt. Aug.* p. 462. hoſtia vero ipſa *amburbialis*, vt FESTVS docet, dicta eſt. Huius *amburbii* mentionem faciunt: IVLIVS OBSEQVENS *de prodigiis cap.* 53. APVLEIVS *lib. III. metam.* p. 71. & LVCANVS *lib. I. pharſal.* v. 593. conf. ADR. TVRNEBVM *lib. XVIII. aduerſ. cap.* 17. p. 554. IO. LOMEIERVM *de luſtrat. cap. XXX.* p. 358. & CLAVD. SALMASIVM *not. ad memorat. Vopiſci locum*, p. 462.

II. *ambarualia*, quibus agri Romani purgati ſunt. Et quemadmodum *priuati* a patre familias, teſte TIBVLLO *lib. II. eleg. I.* ita *publici*, de quibus hic ſermo eſt, a fratribus arualibus menſe maio quotannis fieri ſolebant, vt agris fœcunditas conciliaretur. Eorum apud VIRGILIVM *lib. I. georg.* v. 345. & APVLEIVM *lib. III. ab init.* fit mentio, qui ea *luſtrale piamentum* vocat, cui VOPISCVS *vit. Aurel. cap. XX.* & TIBVLLVS *lib. II. eleg. I.* adiungendi ſunt, vbi aperte

Quæ hoc loco tantum commemoraſſe ſufficiat, quum de ipſis ludis & variis eorumdem generibus

amburbium ab ambarualibus diſtinguitur. Hoc contra SCALIGERVM *not. in Feſtum* voce *Amtermini* obſeruandum eſt, qui ſacrificium amburbiale & ambaruale idem eſſe, pronuntiauit, cui ſententiæ etiam SERVIVS *comm. in Virgilii eclog. III.* v. 77. claris verbis contradicit.

III. *ſuouetaurilia;* ſiue *ſolitaurilia* erant ſacrificia, quibus ex inſtituto Seruii Tullii per ſingulos quinque annos vrbs purgabatur & quæ ſue, oue & tauro peragi ſolebant: conf. LIVIVM *lib. I. cap.* 44. DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. IV.* p. 225. FESTVM voce: *ſolitaurilia* & adde: PAVLL. MANVTIVM *de ciuit. Rom. tom. I. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 33. 10. SAVBERTVM *de ſacrific. cap. IV.* IAC. GVTHERIVM *de vet. iur. pontif. lib. IV. cap.* 18. & HENR. NORISIVM *diſſ. de votis decennalibus imperator.* p. 76. In fratrum arualium votis apud GRVTERVM *inſcript. p. CXXI. num. I. ſolitaurilia maiora* commemorantur, de quibus IAC. GVTHERIVS *lib. IV. de iure pontif. cap.* 18. p. 210. conſulendus eſt. Iſta ſolitaurilia in toreumate expreſſa videbis apud IAC. SPONIVM *miſc. erut. ant.* p. 309.

IV. *peruigilia*, quæ vel ſacrorum; vel lætitiæ cauſſa inſtituta ſunt, vt ex TACITO *lib. II. hiſt. cap.* 68. §. 2. & SVETONIO *vit. Caligul. cap. LIV.* videmus. Illa, de quibus hic loquimur, erant tam publica; quam privata, &, vti de his GALBÆ hiſtoria apud SVETONIVM *vit.* eius, *cap. IV.* teſtatur; ita de illis, quæ proprie huc ſpectant, diſerte idem ſcriptor *vit. Aug. cap. XCIV.* agit ac ſignificat peruigilia, eiusmodi non per totam noctem duraſſe. BEROALDVS hunc Suetonii locum falſo explicat de incubatione, quæ ad priuata tantum ſacra pertinebat, vti & recte quidem obſeruauit CASAV-

BO-

bus infra pluribus expoſituri ſimus. Nunc a generalibus feriis ad ſpeciales progrediendum eſt.

CAP.

BONVS p. 285. ed. GRÆVII; in eo tamen a veritate diſcedit, quando in Apollinis æde incubationem peractam eſſe, in dubium vocat. Eum enim inter numina fuiſſe, quæ ægrotis incubatoribus per ſomnia auxilium præſtiterunt, probant non ſolum varia illius cognomina in inſcriptionibus, quæ ſcientiam eius medicam produnt; ſed etiam ea, quæ de Coo, ipſi conſecrato, templo veteres referunt, in ara videlicet, ibi poſita, morbi medelas inſcriptas fuiſſe, more incubantium, qui præſcriptam a numinibus medicinam tabulis incidendam & poſteris tradendam curare ſolebant. Adde DIODORVM *ſiculum biblioth. hiſt. lib. V.* p. 341. ex quo hæc omnia ſatis confirmari poſſunt.

V. *ieiunia.* Veteres pagani homines vti in vniuerſum ſibi perſuaſerunt, ſe ieiuniis, ad certum tempus inſtitutis, gratiam ac fauorem numinum ſibi conciliare poſſe; ita ſpeciatim Romani ſollemne tale ieiunium in honorem Cereris ex libris Sibyllinis edixerunt, quemadmodum hoc ex LIVIO *lib. XXXVI. cap.* 37. cognoſcimus, cui CLEMENS *Alexandrinus protrept.* p. 13. atque ARNOBIVS *lib. V.* p. 175. adiungendi ſunt; præter hos autem: GVIL. STVCKIVS *deſcript. ſacrificiorum gentil.* p. 250. LVD. CÆL. RHODIGINVS *lib. XXVII. lect. ant. cap.* 20. & SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 304.

VI. *nudipedalia*, quo die feſto nudis pedibus Romani incedere eoque iratos deos placare ac pro terra, ob ſolis ardorem areſcente, pluuiam a numinibus impetrare volebant. Nonnulli ritum hunc a iudæis deduxerunt; eos vero ANTON. BYNÆVS *de calceis ebr. lib. II. cap.* 4. §. 5. refellit. Huius conſuetudinis mentionem faciunt TERTVLLIANVS *de ieiuniis cap. XVI.* STATIVS

H 5 *lib.*

Cap. VI.
DE FESTIS SPECIALIORIBVS ET QVIDEM DE FERIIS LATINIS.

§. I.

Antiqvvm ſacrum erat, ab Albanis ad Romanos transmiſſum, quod quotannis monte Albano a quadraginta ſeptem populis Latii Ioui Latiali; ſiue Latiari celebrabatur. Taurus Ioui communi nomine populorum immolatus. Quisque autem populus ad epulas ſingulare adferebat, quæ in illis feriis & in monte Albano inſtituebantur. Primum vnus dies erat: deinde additus alter, tertius itidemque quartus, quod ex dionysio *Halicarnaſſeo lib. IV. p. 250.* conſtat, a) vbi ritum ipſum, & *lib. VI. p. 366.* vbi

lib. IX. Thebaid. v. 672. aliique plures apud memoratum bynævm ac pitiscvm *loco indicato* p. 652.

VII. ſingularis etiam ſollemnioris ritus *claui figendi*, peſtis tempore maxime vſitati, livivs *lib. VII. cap. 3.* his verbis mentionem facit: *lex vetuſta eſt priſcis litteris verbisque ſcripta, vt qui prætor maximus ſit, idibus ſeptembribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea ex parte, qua Mineruæ templum eſt. Eum clauum, quia raræ per ea tempora litteræ erant, notam numeri annorum fuiſſe, ferunt eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum ſit.*

a) idem & confirmat plvtarchvs, qui *vit. Camill.* p. 151. *adiectus inſuper Latinis dies vnus*, inquit, *vt quaternis diebus agerentur. Illarum tempore, quo pu-*

vbi ampliationem deſcripſit: crebra mentio apud LIVIVM eſt *lib. V. cap. 17.* his verbis: *Latinas ſacrumque in monte Albano rite non concepiſſe*, & *cap. 19. iam ludi Latinaeque inſtaurata erant*, & *lib. XXI. cap. 63. latinarum feriarum mora*, & *lib. XXII. cap. 1. Latinis feriis actis, ſacrificio in monte Albano perfecto*, & *lib. XXXII. cap. 1. feriae Latinae pontificum decreto inſtauratae ſunt.*

§. II.

Non habebant ſtatum diem; ſed poterant alio atque alio menſe celebrari, quemadmodum inuenimus menſe aprili actas apud LIVIVM *lib. XLIV. c. 19.* maio *lib. XLI. cap. 16.* nouembri *lib. XLV. cap. 3.* Indefinitum ergo tempus erat, vnde LIVIVS *lib. XLII. c. 10.* ſcribit: *conſules Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in prouinciam abituros ſe denuntiarunt.* Vbi notes ex DIONIS CASSII *lib. XLVI.* conſules non potuiſſe auſpicato ex vrbe ad bellum & in prouinciam abire, niſi prius feriis Latinis rite celebratis, quas ſi neglexiſſent, putat ſuperſtitioſe DIO *Caſſius*, infeliciter bellum geri, quod ſibi videtur exemplis obſeruaſſe. b) Nam conſules & omnes magiſtratus Roma-

publice quondam induciae inter Romanum populum Latinosque firmatae ſunt, incboari bellum, non decebat.

b) de feriis, vbi ceremoniae quaedam in iis ob negligentiam intermiſſae erant, a pontificibus reſtauratis, LIVIVM *lib. XXXII. cap. 1. lib. XXXVII. cap. 3. lib. XLI. cap. 16*, de quadrigis vero, in Capitolio hoc tempore certanti-

mani intereſſe illis ſacris in monte Albano debebant.

§. III.

An etiam Latiali Ioui ibidem ſanguine humano litatum fuerit, quod videntur chriſtiani ſcriptores paganis obieciſſe, diſputatum eſt in notis ad LACTANTIVM *lib. I. cap. 21. §. 3.* & MINVCIVM *Felicem cap. XXX. num. 4.*

CAP.

tibus, ac de victore, abſynthium bibente, PLINIVM *lib. XXVII. cap* 7. deque præfectis vrbis, quivsque ad magiſtratuum, ferias has celebrantium, reditum in vrbe imperio fungebantur, IVL. CAPITOLINVM *vit. Antonini philoſ. cap. IV.* & TACITVM *lib. VI. annal. cap. II.* teſtes habemus. CASAVBONVS *in memorato Capitolini loco* pro: *præfectus feriarum latinarum*, legit: *præfectus vrbi feriarum latinarum;* eos vero magiſtratus *præfectos feriarum latinarum* dictos eſſe, docent duæ hæ inſcriptiones apud GRVTERVM: altera p. CCCXIII. *num. 9.*

M. AVREL. VICTORI
C. V.
PRÆF. FERIAR.
LATIN. SACERDOTI.
DEI. SOLIS.

altera p. CCCLVI. *num. I.*

M. ANTONII. ANTII. LVPI. PR.
PATRICII. AVGVRIS. QVÆST. SODAL. TITII.
TRIB. MIL. LEG. II. ADIVTR. PIÆ FIDEL. XVIR
STL. IVD. PRÆF. FER. LAT.

Cap. VII.
DE SATVRNALIBVS.

§. I.

Satvrni feſtum erat in memoriam ſeculi aurei, c) quod, Saturno in Italia regnante, fuiſſe credebatur, quotannis menſe decembri inſtitutum, dictumque d) *Saturnalia.* Eo feſto ſervis

c) ſaturnalia ſunt inſtituta, vt ex livio *lib. II. cap.* 21. colligi poteſt, anno vrbis CCLVII. Iam ante Romam conditam in Græcia cognita fuerunt; quod macrobivs *lib. I. ſaturnal. cap.* 7. teſtatur, cui varron. *lib. V. de lat. lingua* p. 34. adiungendus eſt.

d) hinc macrobivs *lib. I. ſaturnal. cap.* 7. *ſaturnalibus*, inquit, *tota ſeruis licentia permittitur.* Fiebat hoc ad celebrandam memoriam temporum feliciſſimorum, quæ, Saturno regnante, fuiſſe, perhibebantur, ita vt iſtis omnes parem libertatem habuiſſent; nec inter ſeruum ac dominum vllum diſcrimen locum habuiſſet. Quapropter & ſerui ad dominorum ſuorum menſam diſcumbebant eorumque miniſterio fruebantur, quod claris verbis, præter athenævm, seneca *epiſt. XLVII.* docet. Cumque Romani alias veſtes forenſes: alias domeſticas haberent & inter has nonnullæ cœnæ eſſent propriæ; dies vero iſti continuis conſumerentur epulis, apparet inde, quare & in publico his temporibus eiusmodi veſtimentis vſi fuerint, quod alias vt maximum reputabatur opprobrium. Indicat conſuetudinem hanc martialis *lib. XI. epigr.* 6. v. 1. & *lib XIV. epigr. I.* v. 1. atque ex illo loco etiam conſtat, pileos in ſignum libertatis plebem geſſiſſe. Vti his ſaturnalibus domini; ita feminæ *matronalibus* ſuis epula parabant, id quod ea de cauſſa menſe martio factum

vis domini præbebant epulum iisque miniſtrabant ipſi, & licentius pro lubitu agere, ſeruis erat permiſſum.

§. II.

Primum vno die celebratum fuit; deinde duobus, tribus, e) tandem ſeptem diebus, f) in quibus tamen quinque dies vere feſti erant. Vid. MACROBIVM, *lib. I. ſaturn. cap. 11.* Clamatum tum IO SATVRNALIA, g) item: BONA SATVR-

ctum eſſe, ſcribit MACROBIVS *lib. I. ſaturnal. cap.* 12. vt ſub initium anni ſerui ad nouum excitarentur obſequium: conf. MARTIALEM *lib. V. epigr.* 81. v. 10. & SVETONIVM *vit. Veſp. cap. XIX.* ex quo etiam videmus feſto hoc die maritos feminas muneribus ac donis ornaſſe, id quod ſimiliter feminas feciſſe, ex MARTIALIS memorato loco patet.

e) quis quartum addiderit diem, incertum eſt. Quintum adieciſſe Caligulam, SVETONIVS *vit.* eius *cap. XVII.* & DIO CASSIVS *lib. LIX. p.* 644. teſtantur: conf. SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium* p. 541.

f) ſeptem ſaturnalium dies expreſſis his verbis nominat MARTIALIS *lib. XIV. epigr.* 72. v. 2. p. 756.

Saturni ſeptem venerat ante dies.

Ipſa ſaturnalia quinque abſoluta ſunt diebus; reliqui vero duo dies feſtiuitatibus atque omnis generis lætitiis deſtinati erant: conf. IVST. LIPSIVS *lib. I. ſaturn. cap.* 3. & 4. *tom. III. operum* p. 879.

g) de hoc adclamandi genere vide MARTIALEM *lib. XI. epigr.* 2. & adde: BARN. BRISSONIVM *de formul. lib. VIII.* p. 720. IVSTVM LIPSIVM *libro memorato* p. 876. & FRANC. BERNHARDIN. FERRARIVM *de adclamat. vet. lib. VII. cap.* 16.

TVRNALIA. LIVIVS *lib. XXII. cap. 1.* hæc habet: *poſtremo decembri iam menſe ad ædem Saturni Romæ immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum, & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia diem ac noctem clamatum, populusque eum diem feſtum habere ac ſeruare in perpetuum iuſſus.* CICERO *Catil. orat. III. cap. 4.* dicit: *Lentulo & aliis Saturnalibus cædem fieri atque vrbem incendi placuiſſe: Cethego nimium id longum viſum.* Licentiam ſeruorum, teſtatur, etiam PLINIVS, non Romæ modo; ſed in villis etiam fuiſſe, *lib. II. ep. 17. §. 24. in hanc ego diætam*, inquit, *quum me recipio, abeſſe mihi etiam a villa mea videor magnamque eius voluptatem præcipue Saturnalibus capio, quum reliqua pars tecti licentia dierum feſtisque clamoribus perſonat. Nam nec ipſe meorum luſibus; nec illi ſtudiis meis obſtrepunt.* Munera etiam mittebantur inter ingenuos his feſtis diebus. h)

§. III.

h) inter alia dono dederunt *cereos* atque *ſigillaria.* Illis ſignificabant, Saturnum luminibus colendum eſſe, per quem ex tenebroſa & obſcura vita ad lucem quaſi perveniſſent. Hæc; ſiue ſigillaria, parua ſimulacra erant atque ex ære, argento & auro; aut alia materia conflari & pueris inprimis donari ſolebant: vide SVETONIVM *vit. Claud. cap. V.* MARTIALEM *lib. XIV. epigr.* 178. p. 77. SPARTIANVM *vit. Caracall. cap. I.* & *vit. Adrian. cap. XVII.* MACROBIVM *lib. I. ſaturnal. cap.* 10. ex recentioribus autem: MARTIN. LIPENIVM *de ſtrenis cap.* II. THOM. GATAKERVM *not. in Antonin. cap. VI.* §. 3. p. 207. IACOB. CVIACI-

§. III.

Idem PLINIVS *lib. IV. ep. 9.* Baſſum principi dixiſſe, ait, *ſola ſe munuſcula duntaxat natali ſuo; aut ſaturnalibus accepiſſe, & plerisque miſiſſe.* Adde MARTIALEM *lib. IV. epigr. 88.*

Nulla remiſiſti paruo pro munere dona
Et iam ſaturni quinque fuere dies.

Scholæ etiam ceſſabant i) iis diebus, ad quod idem PLINIVS *lib. VIII. ep.* 7. adludit: *tu in ſcholam reuocas, ego adhuc ſaturnalia extendo,* & MARTIALIS *lib. V. epigr. 84.*

IACIVM *lib. XI. obſeruat. cap.* 30. CASPAR. GEVARTIVM *not. ad Statium lib. I. ſil.* 6. v. 17. p. 67. ed. VEENHVSENII: PHILIPP. BEROALDVM, LÆVINVM TORRENTIVM & SAM. PITISCVM *not. in Suetonium vit. Claud. cap. V. p.* 641. ADR. TVRNEBVM *lib. II. aduerſ. cap.* 2. p. 36. & *lib. XXIII. cap.* 28. p. 797. Hinc & ille locus, vbi eiusmodi puerilia dona exponebantur, Romæ *ſigillariorum* habuit nomen.

i) differebantur etiam ſenatorum conuentus ac iudicia, omnisque ceſſabat ſtrepitus forenſis, id quod ex SVETONIO *vit. Aug. cap. XXXII.* §. 9. SENECA *epiſt. XVIII. tom. II. operum* p. 65. & MARTIALI *lib. VII. epigr.* 27. patet. De ſaturnalibus lege FRID. RAPOLDVM *not. ad Horatium* p. 318. IVSTVM LIPSIVM *lib. I. ſaturnal. ſermon. cap.* 2. *tom. III. operum* p. 873. *ſq.* IOH. BAPT. CASALIVM *de vrb. & imper. Rom. ſplendore part. II. cap.* 5. aliosque, a SAM. PITISCO *lexic. ant. Roman. tom. III.* p. 339. memoratos.

CAP. VIII.
DE LIBERALIBVS.

MEMINIT horum CICERO *lib. XII. ep. 25.* quæ incipit: *Liberalibus litteras accepi tuas.* Erat autem Libero, id eſt, Baccho, ſacer dies, k) XVI. cal. april. quemadmodum OVIDIVS *lib. IV. faſt.* v. 713. canit.

tertia poſt idus lux eſt celeberrima Baccho.

CAP.

k) *liberalia* ad impetrandum vberiorem vini prouentum a Baccho die XVI. calendar. april. ita inſtituta ſunt, vt matronæ decrepitæ ac ſenes, hedera coronatæ, in omnibus vrbis partibus cum foculo ac placentis, ex lacte, ſeſamo ac melle, cuius Bacchus inuentor habebatur, ſederent: transeuntes ad liba eiusmodi emenda adhortarentur & pro emtoribus, libi parte foculo impoſita, ſacrificarent. Lege VARRONEM *lib. V.* p. 46. FESTVM voce: *liberalia* p. 305. & inprimis OVIDIVM *lib. III. faſtor.* v. 766. ex quo & patet, eo tempore pueros, poſita prætexta, togam ſumere, ſolitos fuiſſe: conf. RVDOLPH. HOSPINIANVM *de feſtis iud. & ethnic.* p. 128. & BVRC. GOTTH. STRVVIVM *ſynt. ant. Rom. cap. IX.* p. 419. Bacchanalia, quæ fuſe TACITVS *lib. XI. cap.* 31. deſcribit, eidem quidem numini deſtinata; á liberalibus vero diſtincta fuerunt. Celebrabantur noctu, quumque in illis nimia committerentur ſtupra ac flagitia, a ſenatu prohibita ſunt, vt LIVIVS *lib. XVII. cap.* 18. habet; præter quem legas: FLAV. BLONDVM *Rom. triumph.* p. 37. & IO. NICOLAI *de ritu Bacchanal. tom. VII. theſ. ant. Græc. Gronovii*, p. 173. HERRENSCHMIDII, KRANEWITTERI, MANITII aliorumque de hoc argumento commentationes ſilentio prætereo.

CAP. IX.
DE QVINQVATRIBVS.

§. I.

QVINQVATRVS l) ſecundum Varronem duplices erant, maiores XIV. calend. april. & minores idibus iunii. De maioribus ſic ſcribit OVIDIVS *faſt. lib. III. v. 809.*

Vna dies media eſt & fiunt ſacra Mineruae
Nominaque a iunctis quinque diebus habent.

Pluribus diebus enim agebantur, quod Auguſtus epiſtola ad Tiberium apud SVETONIVM *cap. LXXI.* teſtatur, quando ſcribit: *non quinquatrus ſatis iucunde egimus.* m) *Luſimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calfecimus.* Et quia Mineruae ſacrae erant, ſcholis etiam ferias

l) *quinquatria* a Graecis ſcriptoribus, nominatim DIONYSIO *Halicarnaſſeo* & ATHENAEO *panathenaea* vocantur, quoniam Graecorum panathenaea cum hoc feſto vnum idemque ſunt. Nomen nacta ſunt aut a numero dierum, iis deſtinatorum; aut ab ipſo tempore, quoniam poſt quintum id. mart. celebrari ſolebant. Conſulas: VARRONEM *de lat. lingu. lib. V.* p. 33. & OVIDIVM *lib. III. faſtor.* v. 890. Epulum Mineruae in veteri Romano calendario ad menſem ſeptembrem transfertur. Palladi in Auentino monte XIV. dies cal. Iulii ſacer fuit. Lege OVIDIVM *lib. VI. faſtor.* v. 727.

m) pueris in primis ſummam adferebant laetitiam, quod HORATIVS *lib. II. epiſt* 2. v. 197. p. 655. innuit, & SYMMACHVS *lib. V. epiſt.* 83. p. 341. iſtud feſtum *pueriles* vocat *ferias.*

rias adferebant & magiſtris donaria, quæ *miner-valia* n) vocabantur. HORATIVS *lib. II. epiſt. 2. v.* 197. canit.

Ac potius puer vt feſtis Quinquatribus olim,
Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.

OVIDIVS *lib. III. faſt. v. 829.*

Nec vos turba feri cenſu fraudata magiſtri
Spernite: Diſcipulos attrahit illa nouos.

§. II.

Quæ vt intelligantur, cum primis conſuli TERTVLLIANVS poteſt *de idololatr. cap. X.* qui etiam hoc feſtum *Mineruulia* dixit. CICERO quoque *quinquatruum* mentionem habet *lib. II. ep. 12. ad famil. ſollicitus eram de rebus vrbanis, ita tumultuoſæ conciones, ita moleſtæ quinquatrus adferebantur.* Hæc de maioribus.

§. III.

Minorum; vel minuſculorum explicationem habet OVIDIVS *lib. VI. faſt. v. 693. ſq.*

Hæc vbi perdocuit, ſupereſt mihi diſcere, dixi,
Cur ſit quinquatrus illa vocata dies.
Martius, inquit, agit tali mea nomina feſta
Eſtque ſub inuentis hæc quoque turba meis.

n) *mineruulia* iſta a mercede, quam præceptores idibus per ſingulos menſes accipiebant, diuerſa erant atque in munuſculis conſtabant, quæ diſcipuli primo ſuo ad magiſtrum ingreſſu offerre ſolebant: conf. ANGEL. POLITIANVM *miſcell. cap. XXI.* p. 243. GER. IO. VOSSIVM *etymol.* voc. *mineruul. tom. I. oper.* p. 373. & IO. CHRIST. SAGITTARIVM *otio Ienenſ. diſſ. IX. cap.* 5. §. 3. p. 251.

CAP. X.
DE CONSVALIBVS.

CONSVALIA quaſi Neptunalia ſunt feſta, Neptuno equeſtri ſacrata XII.cal. ſeptembr. Originem docet LIVIVS *lib. I. cap. 9. Romulus ludos ex induſtria parat Neptuno equeſtri ſollemnes: conſualia vocat.* Adde, quæ ad *Eutrop. lib. I. cap. 1.* notauimus. Plura de iis *Varro lib. V. de lat. lingu.* DIONYSIVS *Halicarnaſſ. lib. I. p. 26. & lib. II. p. 100.*

CAP. XI.
DE CEREALIBVS.

§. I.

CEREALIA, id eſt, Cereris ſacra a ſolis feminis peracta V. idus aprilis. De his CICERO *pro Balbo cap. XXIV. ſacra Cereris ſumma maiores noſtri religione confici ceremoniaque voluerunt, quæ, quum eſſent adſumta de Græcia, & per Græcos ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata.*

§. II.

Lugentibus non licebat intereſſe, o) vt ſcribit LIVIVS *lib. XXII. cap. 56. totam vrbem opplevit*

o) celebrabantur noctu & ſacerdotes, faces manibus tenentes & diſcurrentes, more fanaticorum, ſacra in Cereris, ob inuentam Proſerpinam, honorem peragebant. Ideoque etiam faces adhibitæ ſunt, quia Cererem filiam ſuam iis

vit luctus, vt ſacrum anniuerſarium Cereris intermiſſum ſit, quia nec lugentibus id facere eſt fas; nec vlla in illa tempeſtate matrona expers luctus fuerat.

Cap. XII.
DE CALENDIS.

§. I.

Omnes calendæ erant Iunoni ſacratæ. Sic ovidivs *lib. I. faſt. v. 55.*

indicat Auſonias Iunonis cura calendas,
idibus alba Ioui grandior agna cadit.
nonarum tutela deo caret, cet.

martiæ autem calendæ ſpeciatim Marti quoque ſacrabantur a matronis, quia iis credebatur prœlium, inter Romanos & Sabinos intra vrbem factum, intercurſu Sabinarum diremtum eſſe.

§. II.

Munera feminæ mittebant, etiam ſeruis præbebant epulum, p) vt viri Saturnalibus, quod ex

iis quæſiuiſſe, perhibebant fabularum ſcriptores. Impios ſceleratosque per præconem, qui præclamabat, retentos & amotos; adpropinquantes vero, vbi non initiati erant, capite punitos eſſe, livivs *lib. XXXI. cap.* 14. aliique teſtantur. Ab his cerealibus alii Cereris ludi, XIII. cal. maii habiti & ab ovidio *lib. III. faſtor. v.* 677. deſcripti, diuerſi erant: conf. rvd. hospinianvs *de feſtis iudæor. & ethnic.* p. 148.

p) vid. ſupra *cap. VII. not.* h) Iſtæ calendæ omnium cele-

ex SOLINI *cap. 1.* conſtat, etiam ex TIBVLLI *lib. III. eleg. 1.* in principio & MARTIAL. *lib. X. ep. 24. v. 3.*

CAP.

lebratiſſimæ fuere, quum iis noui anni auſpicium fieret, & comitia initium ſuum haberent, hæcque conſuetudo vsque ad bella Punica obſeruata eſt, poſt quæ calendis ianuariis ea incipi ſolebant. Vti calendæ in Iunonis; ita idus in Iouis tutela erant; nonæ vero nulli numinum ſpeciatim conſecratæ fuerunt, quod OVIDIVS *lib. I. faſtor.* v. 55. habet. De ipſa nominis ratione VARRO *lib. V. de lat. lingu.* p. 35. & MACROBIVS *lib. I. ſaturnal. cap.* 14. legendi ſunt. Calendæ ianuariæ pari feſtiuitate celebratæ ſunt. Quisque in iis nouum ſuum inchoabat opus & amici ſibi inuicem fauſta quæuis precabantur ac munera, *ſtrenarum* nomine adpellata, mittebant, de quibus præter veteres AVSONIVM, SYMMACHVM, MARTIALEM aliosque, DION. PETAVIVS *not. ad Iuliani miſopogon.* p. 306. PHILIPPPVS HORSTIVS *ſchediaſm. de ſtrenis votisque ianuariis:* IAC. SPONIVS *diſſ. de ſtrenar. origine tom. IX. theſ. ant. Græc.* GRONOVII p. 205. MARTIN. LIPENIVS *hiſt. ſtrenarum ciuilium & eccleſiaſt.* THEODOR. MARCILIVS *hiſt. ſtrenarum* agunt. HIERON. BOSSII, RENATI IOSEPHI TVRNEMINE ac reliquorum, a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar.* p. 330. memoratorum, non mentionem facio. De muneribus, quæ imperatoribus oblata ſunt, IO. TRISTANVS *tom. II. hiſt. imperat.* p. 643. & IAC. GOTHOFREDVS *comm. ad codic. Theodoſ. tom. II.* p. 439. videndi ſunt.

Cap. XIII.
DE VVLCANALIBVS.

VVLCANI ſacra X. cal. ſept. in vetuſto calendario Romano notantur. q) Nocturni ignis in iis vſus erat, & antelucanam hoc tempore

q) inſcriptio apud GRVTERVM p. LXI. *num.* 3. docet, populum hoc feſto animalia in ignem conieciſſe, eo præſertim fine, vt incendia ab vrbe auerterentur. Eruditos eo tempore lucubrare cœpiſſe, confirmat PLINII locus, a noſtro auctore excitatus, quem egregie illuſtrauit MARC. ANTON. MVRETVS *var. lect. lib. XVIII. cap.* 13. cuius verba merito heic deſcribam: *erat in conſuetudine poſitum, vt de menſe auguſto vulcanalibus lucubrare inciperent; ſed id tantum ἀφοσιώσεως χάριν plerique faciebant, eodem plane modo, quo calendis ianuarii ſuas quisque artes modice attingebat, auſpicandi cauſſa. Ita Plinius iunior auunculum ſuum*, lucubrare, *inquit*, a vulcanalibus incipiebat, non auſpicandi cauſſa; ſed ſtudendi. *Negat eum ita feciſſe, vt ceteri ſolebant, qui tunc dicis tantum cauſſa incipiebant lucubrare ac deinde id differebant ad finem autumni.* Hæc lucubratio, cuius eruditi apud Romanos vulcanalibus, id eſt, X. calend. ſeptembris auſpicium faciebant, matutina fuit, quod ex eodem Plinii loco adparet, vbi verba: *ſtatim a nocte multa*, non ſolum tempus vltra noctis medium ſignificant; ſed etiam veſpertinas horas plane excludunt. Veterum Romanorum induſtriam plane ſingularem fuiſſe, vel ex eo conſtat, quod, vt PLINIVS de auunculo ſuo ſcribit, ſtatim prima & ſecunda poſt mediam noctem hora animum litterarum ſtudiis conſecrauerint. Aeſtiuis menſibus, ante vulcanalia videlicet, Romanos itidem noctis horas ſcientiarum culturæ dediſſe, teſtis eſt, præter CICERO-

re lucubrationem inchoabant, quamquam auſpicandi cauſſa tantum plerique, vtpote omittentes eam poſtea ad finem fere autumni. Quo reſpicit PLINIVS *lib. III. ep. 5. §. 8.*

CAP. XIV.
DE PARILIBVS.

§. I.

PARILIA XI. cal. maii, qui natalis credebatur vrbis Romæ eſſe, r) celebrabantur, a *pariendo* dicta, quia illo tempore omnia noua terra pro-

NEM, LVCRETIVS *lib. I.* v. 141. Alia, quæ huc ſpectant, diligenter perſequutus eſt auctor noſter *diſſ. de vigiliis & lucubrationibus veterum*, in eiusdem *diſſertat. academ.* a venerando patre in lucem emiſſis, p. 403. ſq.

r) NICOL. HEINSIVS *not. ad Ouidium lib. IV. faſtor.* v. 721. aliique obſeruant, in plurimis antiquis libris, manu exaratis, *parilia* legi. Nonnulli IX. cal. mai. alii X. huius menſis die Romæ vrbis iacta fundamenta fuiſſe, contendunt; plurimi tamen & ex veteribus XI. nominant diem. Ab iſtis parilibus; ſiue a die natali Romæ etiam anni vrbis huius numerabantur, vt CENSORINVS *de die natal. cap. XVII.* refert, dum *& quidem*, inquit, *ex parilibus vnde anni vrbis numerantur:* adde OVIDIVM *lib. XIV. metam.* v. 18. PROPERTIVM *lib IV. eleg.* 4. atque alios multos. Pro vndecimo die etiam PLVTARCHVS *vit. Romul.* p. 23. pugnat. Varii ritus a paſtoribus præcipue in iſto feſto obſeruabantur. Purgabant iſti ouilia ſua: ſollemni ritu luſtrabant oues: populus in vrbe expiabatur ſuffimento, quod ex ſanguine equino; cineribus vitulorum, ex

proferat atque pariat. Inde *Parilitium* dicitur *ſidus Hyadum*, vt PLINIVS notat *lib. XVIII. cap. 26.* vel potius maxima illius ſtella *oculus tauri*.

§. II.

CICERO feſti huius diei ſæpe meminit *lib. II. ad Atticum epiſt. 8. lib. IV. ep. 9. lib. XIV. ep. 14.* Et eumdem natalem vrbis eſſe, teſtatur *lib. II. de diuin. cap. 47.* & PLINIVS *lib. XVIII. cap. 26.*

§. III.

Quidam ſcribunt *Palilia*, quaſi Pales paſtorum dea nomen dederit, OVIDIVS IV. *faſt.* v. 721. canit:

I 5 *nox*

ex vteris matrum exciſorum & a veſtalibus virginibus in *fordicidiis*, vti adpellabantur, antea combuſtorum, atque ex ſtipulis fabalibus componi & prunis ardentibus imponi ſolebat. Pali deæ lacte, ſapa ac milio ſacra perſoluebant; iis vero omnibus finitis & precibus fuſis, acerui, ex congeſto fœno; aut collectis ſtipulis facti, accendebantur, quos, vt corpora ſua expiarent, tranſilire ſolebant, vt hæc omnia fuſe OVIDIVS *lib. IV. faſtor.* v. 629. ſq. deſcribit, cui addantur: GVIL. STVCKIVS *antiqu. conuiual. lib. I. cap.* 16. WOLFG. LAZIVS *comm. reipubl. Rom. lib. XI. cap.* 2. IO. LOMEIERVS *de luſtrat. cap. XXIX.* IS. CASAVBONVS *not. in Perſium* p. 115. SAM. PITISCVS *not. ad Sueton.* p. 539. Inter alios poſt bellum Hiſpanienſe Iulio Cæſari decretos honores & hic fuit, quod palilibus ſacra fierent ob nuntium, de victoria eius tempore iſto ſub veſperam adlatum, vt DIO CASSIVS *lib. XLIV.* p. 234. refert. Sic & iſte dies, quo Caligula imperii auſpicium fecit, *paliliorum* nomen habuit, vt SVETONIVS *vit. eius cap. XVI.* obſeruat.

nox abiit oriturque aurora. Palilia poſcor
non poſcor fruſtra, ſi ſauet alma Pales.
alma Pales, faueas paſtoria ſacra canenti.

Cap. XV.
DE FAVNALIBVS.

§. I.

Hoc etiam inter ruſtica feſta referendum, idibus februarii quotannis celebrandum, de quo OVIDIVS *lib. II. faſt. v. 193.*

idibus adgreſſis fumant altaria Fauni
hic, vbi diſcretas inſula rumpit aquas.

id eſt, in inſula Tiberina; ſiue ſacra, vbi ſacellum & ara Fauni fuit.

§. II.

Alias Fauni ſollemnitas erat menſe decembri, de qua HORATIVS *lib. III. od. 18. v. 10.*

quum tibi nonæ redeunt decembres,
feſtus in pratis vacat otioſo
cum boue pagus.

Cap. XVI.
DE LVPERCALIBVS.

Lvpercalia Pani ſacra erant XV. cal. martii. Ritum eorum ſupra iam deſcripſimus in lupercis, Panis ſacerdotibus. Lege præter LIVIVM, ibi citatum, etiam PLVTARCHVM *in Romulo p. 31.* & OVIDIVM *faſt. lib. II. v. 267.*

Cap.

Cap. XVII.

DE TERMINALIBVS.

TERMINVM etiam Romani pro deo colebant, in cuius tutela eſſent termini agrorum, vt FESTVS POMPEIVS ait. s) De numine eo etiam FLORVS conſulatur *lib. I. cap.* 7. Hinc Terminalia inſtituit Numa Pompilius, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II. p.* 133. refert, quæ VIII. cal. martii magna ruſticorum ſollemnitate celebrabantur: conf. OVIDIVS *faſtor. lib. II. v.* 655.

Cap.

s) veteres plurium numinum cultores diuina veneratione etiam Terminos deos, qui a Vialibus differunt, ſunt proſequuti. Eorum religio iam a Numa, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II.* p. 153. tradit, eſt inſtituta. Illorum faciem mox vt barbaram; corpus vero vt inverſam pyramidem effingebant: mox ſolos lapides quadratos, oleo vnctos ac floribus coronatos, tanquam ſimulacra, habebant. Feſtum eorum magna ruſticorum ſollemnitate celebrabatur; eo tamen diſcrimine, vt antiquiſſimis temporibus deo huic nulla animalia ſacrificarent; quæ conſuetudo vero ſequenti tempore immutata fuit. conf. DIONYSIVM *Halicarnaſſeum loco memorato*, PLVTARCHVM *vit. Num.* p. 70. OVIDIVM *lib. II. faſtor.* v. 641. ſq. & ex recentioribus IAC. SPONIVM *miſcell. erud. antiqu.* p. 42. VB. GOLZIVM *numm. Aug.* p. 23. THOM. DEMPSTERVM *paralip. ad Roſinum lib. IV. cap.* 7. EVERH. OTTONEM *de tutela viar. publicar.* p. 31. ſq.

Cap. XVIII.
DE LAVATIONE MATRIS DEVM.

§. I.

Mater magna; ſiue deum credebatur Saturni coniux, Iouis mater, fuiſſe, cuius antiquum ſimulacrum Romani oraculo, vt ferunt, moniti, Peſſinunte, Phrygiæ vrbe, aduexerunt, ſummaque coluerunt religione.

§. II.

Id ſimulacrum quotannis in amniculo Almone lauandum erat, t) qui dies etiam in fe-

t) feſti huius in vetuſto calendario, menſe maio, poſt quinquatria, vt ex HEERWARTO, PETAVIO & LAMBECIO, EZ. SPANHEMIVS *not. in Callimachi lauacr. Pallad.* p. 526. obſeruat, fit mentio. Ad VI. enim *cal. april.* exſtat vocabulum: LAVATIO, quo ſatis tempus huius feſti deſignatur. Acceperunt Romani ritum, Cybeles tam ſimulacrum; quam carpentum lauandi, a Phrygiis, vti hoc ex ARRIANO *tactic.* p. 75. comprobari poteſt, qui ceremoniam hanc Phrygiam fuiſſe, aperte confirmat. Fiebat lauatio ipſa in fluuio Almone, qui non procul ab vrbe Tiberi miſcebatur, vt ex hoc AMMIANI MARCELLINI teſtimonio *lib. XXXIII. cap.* 3. conſtat: *ad diem VI. calend. quo Romæ matri deorum pompæ celebrantur annales & carpentum, quo vehitur ſimulacrum, Almonis vndis ablui*, perhibetur. Reliqua ſilentio prætermitto, quæ de hac lauatione obſeruarunt: IVST. LIPSIVS *epiſt. miſcell. LXXV.* IO. LOMEIERVS *de luſtrat. cap. XXVI.* VALESIVS *not. in Ammiani Marcellini loc. memorat.* CASP. BARTHIVS *not. ad Claud. de bello Gildon.* v. 120.

feſtis habebatur. OVIDIVS *lib. IV. faſt. v. 337.* canit:

> *eſt locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo,*
> *illic purpurea canus cum veſte ſacerdos*
> *Almonis dominam ſacraque lauit aquis.*

Et

v. 120. & EZECH. SPANHEMIVS *not. ad Callimach.* p. 527. Vt Cybele; ita & Venus eodem menſe Romæ pari ratione lota eſt, quemadmodum ex PLVTARCHO *vit. Num.* p. 72. & ex his OVIDII *lib. IV. faſt.* v. 135. verſibus conſtat:

> *aurea marmoreo redimicula tollite collo,*
> *demite diuitias, tota lauanda dea eſt.*

In cauſſas ritus huius, qui tam apud Græcos; quam Romanos notiſſimus fuit, inquirit ſumma diligentia EZECH. SPANHEMIVS *loco excitato*, exiſtimatque, eum ea ex ratione adhibitum eſſe, quoniam ſimulacra in templis pariter, ac priuatarum ædium veſtibulis per puluerem, aues aliasque cauſſas inquinata ac polluta fuiſſent, quam ob rem & factum eſſet, vt parua ſigna aliaque donaria, ſimulacris nominum adfixa, lauaſſent. His addit, ſupplices, quibus aſylum ſimulacra præbebant, ea contrectare, ſolitos fuiſſe veteresque crediderſſe, quod ipſa numina eiusmodi lauacris recrearentur ac delectarentur. Quæ rationes ita comparatæ quidem ſunt, vt aliquid ad hanc, lauandi Cybelem, conſuetudinem contribuiſſe videantur; iis vero totam rem confici, vel ex eo mihi perſuadere non poſſum, quod poſitis his cauſſis, Romani omnia fere deorum ſuorum ſimulacra lauare debuiſſent; quod tamen eos feciſſe, nullibi legimus. Occulta quædam ſine dubio in Cybeles ac Veneris cultu fuit ratio, quæ plurium numinum cultores, vt feſtum hunc diem inſtituerent, excitauit atque adduxit.

Et SILIVS *Ital. lib. IIX. v.364.*

- - tepidoque fouent Almone Cybelem.

Vbi LVCANI quoque teſtimonium in notis ex *libro II. v.600.* adiecimus.

CAP. XIX.
DE FLORALIBVS.

PVDENDAM horum originem, poſtmodum fabulæ velamine tectam, eleganter deſcripſit LACTANTIVS *lib. I. cap.10. §. 6. & 7.* Deam autem finxerunt eſſe, quæ floribus præſit, vnde ludi eius primum IV. cal. maii celebrati ac deinde in ipſum maium translati ſunt: u) OVIDIVS *faſt. lib. V. v.195.*

CAP.

u) auctorem noſtrum, vt videtur, feſellit BORRICHIVS *qui antiqu. vrb. fac. cap. VII.* §. 6. ex adducto OVIDII effato probare voluit, feſtum hoc primum menſe aprili celebratum; poſtea vero in maium translatum eſſe. Poeta ne verbo quidem huius rei mentionem facit, vt ex his ipſis verſibus *lib. V. faſt.* v. 183. ad quos prouocauit, cognoſci poteſt:

mater, ades, florum ludis celebranda iocoſis:
diſtuleram partes menſe priore tuas.
incipis aprili: tranſis in tempora maii.
alter te fugiens, quum venit alter, habet.
quum tua ſint cedantque tibi confinia menſum,
conuenit in laudes ille, vel iſte tuas.

Poeta initium illorum menſi aprili ac finem maio adſignat; inde vero nullo modo ſequitur, ferias has ex vno in alterum translatas eſſe menſem. Sic & FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. IV. cap.* 3. & 7. errauit, quando

Cap. XX.

DE BONÆ DEÆ SACRO.

Bonæ deæ ſacrum calendis maii fiebat, ob dedicatum eodem die in Auentino monte templum: ovidivs *faſt. lib. V. v. 155.* Antiquiſſima hæc regina fuit, Fauna etiam & Fatua adpellata, quam matronæ & veſtales virgines in pontificis, conſulis; vel prætoris domo ita colebant, vt nefas & ſummum piaculum eſſet, vllum maſculum hominem per eos dies intra ædes illas verſari. Vide plvtarchvm *in Cæſare p. 711.* & *Cicero p. 870.* ac ipſum ciceronem *pro Milone cap. V.* & *de baruſp. reſp. cap. XVII.*

Cap.

do ſtatuit, feſta Floræ duplicia fuiſſe, quum alterum menſe aprili; alterum vero menſe maio celebratum ſit. Illud feſtum in theatro vici Patricii habitum fuiſſe, credit, quo nudæ meretrices impudicis ac obſcœnis geſtibus ſe in conſpectum populi dederint; quum contra ea illud, quod in menſem maium incidiſſet, feſtum venationi caprearum ac leporum in circo areæ Grimanæ deſtinatum fuerit. Sed decepit ſe vir, alias doctiſſimus. ovidivs enim feſtum & meretricum & caprearum non diſtinguit; nec diſcrimen locorum, quod iſte ſibi finxit, innuit. Adhæc ii, qui veteris Romæ rudera perquiſiuerunt, veſtigia circi huius in ipſo patricio vico conſpici, referunt, vt ex fvlvio obſeruat memoratus borrichivs *ant. vrb. Rom. facie cap. VII.* §. 4. & 5.

Cap. XXI.
DE VERE SACRO.

§. I.

Festis diebus poſſumus etiam adiicere *ver ſacrum*, quo quidem victimæ ſignificabantur; a tempore autem nomen ſuum habebat. Magnis in periculis vouebant Romani, quæcumque proximo vere nata eſſent animalia, immolaturos, vt festvs pompeivs deſcripſit. livivs aliquoties meminit *lib. XXII. cap. 9. pontifex maximus populum conſulendum de vere ſacro cenſuit, iniuſſu populi voueri non poſſe.* Et *lib. XXXIII. cap. 44. conſules ver ſacrum ex pontificum iuſſu fecere.* Clarius idem rem exprimit *lib. XXXIV. cap. 44. ver ſacrum factum erat priori anno: id quum pontifex non eſſe recte factum collegio renuntiaſſet, de integro faciendum arbitratu pontificum cenſuerunt. Ver ſacrum videri pecus, quod natum eſſet inter calend. mart. & pridie calend. maias.*

§. II.

An etiam homines, intra hos menſes nati, ad ver ſacrum pertinuerint, disquirebatur. livivs videtur negare, pecus nominans ex pontificum decreto, non homines: pompeivs autem festvs in voce *Mamertini* exemplo & oraculi auctoritate adfirmat, quod non quidem immolati fuerint pueri; ſed quod, quum adoleuiſſent, patria decedere, iuſſi ſint. Sed ſemper; aut ſæpius id factum eſſe, probabile haud eſt.

CAP. XXII.
DE LVDIS SECVLARIBVS. x)

§. I.

FESTI dies erant quouis reuoluto ſeculo celebrati. Non autem certum, centeſimo quouis anno actos hos ludos eſſe, quia de numero annorum ſeculi diſceptatur, & vulgo centum anni conficiunt ſeculum: alii centum quinque, alii centum decem ad hos ludos requiſiuerunt, de quo ex CENSORINO diſputamus in *oratione V.* programmatibus noſtris ſubiecta, p. 593. ſq.

§. II.

Originem deſcripſit ZOSIMVS *lib. II.* ineunte. Ritus & ceremonias eiusdem *libri cap. V.* vbi in primis præparatio luſtrationis eſt deſcripta. y) Addi

x) ludi ſeculares in honorem Apollinis & Dianæ præcipue per tres dies & noctes continuas ita inſtituti ſunt, vt in omnibus theatris ludi; in templis vero ſacrificia exhiberentur. Fiebat hoc ad conſeruandam incolumitatem imperii & ad fauorem deorum toti populo conciliandum. In Apollinis Palatini templo die Feſto tertio viginti ſeptem pueri nobiles & totidem virgines carmen ſeculare canere debebant.

y) de his ludis ſecularibus ex veteribus expoſuerunt: FESTVS voce: *ludi ſeculares:* VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap.* 4. CENSORINVS *de die natali cap. XVII.* AVGVSTINVS *lib. III. de ciuit. dei cap.* 18. ex recentioribus vero ANGELVS POLITIANVS *miſcell. cap. LVIII.* ONVPHR. PANVINIVS *lib. de ſecularibus ludis*, qui non ſolum ſeparatim prodiit; ſed etiam *tom. I. miſcellaneorum* GAVDENTII ROBERTI & *tom.*

Addi poteſt HORATII *carmen ſeculare* & SVETONIVS *vit. Aug. cap.* XXXI. item *Claud. cap. XXI. Domit. cap. IV.* z)

SECT.

tom. XI. *theſaur. ant. Rom. Græuii* denuo in lucem editus eſt: PETR. TAFFINVS *lib. de anno ſeculari & ludis ſecularibus Romanor.* IVSTVS RYCKIVS *ſyntagm. de anno ſeculari, iubilæo & annis ſollemnibus diuerſarum nationum:* IO. ADOLPH. TVRRETINVS *quæſtionibus academicis de ludis ſecularibus:* cel. IO. MATTH. GESNERVS *comment. de opinatis ſecularium ludorum notis in nummis Rom. gentium:* interpretes ad *Catulli poem. XXXV.* & ad *Horatii carmen ſeculare: lib. I. od.* 21. *lib. IV. od.* 6. FLORENTIVM DE BRVIN, OLDERMANNVM alioſque, qui de his ludis ſecularibus ſcripſerunt, ſilens prætereo.

z) eiusmodi ferias complures habuit vetus Roma, quibus diis ſuis debitum exhibere voluit cultum. Præter eas, a noſtro auctore recitatas, memoranda ſunt:

I. *ex feſtis diebus deorum conſentium*: *vinalia*, quorum alia IX. cal. maii; alii vero XIV. cal. ſeptembr. celebrabantur, ita, vt illa Veneri; hæc vero Ioui ſacra fuerint, quamuis & veteres duos hos feſtos dies inter ſe confunderent: *feriæ Iunonis*, cui vt omnes calendæ; ita calendæ februarii *Soſpitæ:* iunii *Monetæ:* iulii *Caprotinæ* dedicatæ erant. Diana idibus augusti a venatoribus: Mercurius idibus maii: Mars calendis martii ac iunii itidemque idib. octobr. colebantur, vt *equiniorum*, in eiusdem numinis honorem III. cal. & idib. martii inſtitutorum, haud mentionem faciam. Veneri calendæ aprilis; Neptuno vero præter X. diem cal. auguſt. & *conſualia*, calendæ ſeptembris;

Veſtæ

Veſtæ autem idus iunii ſacræ erant. Plures eiusmodi ferias ſilentio transmitto.

II. *ex feſtis diebus deorum ſelectorum* obſeruanda præcipue ſunt: *agonalia*, quæ pariter ac calendæ ianuariæ Iano ſacra erant: *feralia*, quæ IX. cal. martii in Plutonis deorumque inferorum honorem ita inſtituta ſunt, vt mortuis parentarent; eorum vero manes placarent & ad ſepulcra, in pauperum vſum, epulas, *ſilicernium* dictas, deferrent: *opiconſiua*, quæ Veſtæ priſcæ conſecrata; a bonæ autem deæ ſacris, ſupra ab auctore memoratis, diuerſa fuerunt, a quibus & *opalia*, d. IV. cal. ianuarii celebrata, diſtingui debent.

III. *ex feſtis deorum indigetum* in cenſum veniunt: *feſtum Herculis*, a Romulo iam inſtitutum: *Caſtoris & Pollucis*, d. VI. cal. februarii: *Aeſculapii*, calendis ianuarii: *Quirini*, d. XIII. cal. martii: Portumni, menſe auguſto celebratum. De reliquis taceo.

IV. *ex feriis virtutum*, vt feſti dies *Fortunæ*, quos calendaria vetuſta ad VIII. cal. iunii: ad VIII. cal. iulii: VIII. id. iunii & ad calendas decembris referunt. *Victoriæ*, cal. nouembris: *Paci*, III. cal. februar. *Concordiæ*, d. XVII. cal. februarii & *Menti*, VI. id. iunii ſacra facta ſunt.

V. *ex feſtis diebus ruſticorum*, præter *lupercalia*, *faunalia* & *terminalia*, ſupra expoſita, notanda ſunt: *robigalia*, quibus deo Robigo ouem canisque exta cum thure & vino ſacrificabant: *fornacalia*, farris torrendi gratia a Numa inſtituta, aliaque.

VI. *ad feſtos dies deorum*, qui variis actionibus hominum præerant, ac alias ferias reliquorum numinum & nympharum pertinent: *angeronalia*, *volturnalia*, *matralia*, *furinalia*, feſti dies dearum *Carnæ* & *P-*

næ: lararia, compitalia, lemuralia, carmentalia, ſacra *Annæ perennæ* aliaque. His & eæ adiungendæ ſunt feriæ, quæ publicæ quidem fuerunt; attamen in deorum memoriam haud inſtitutæ, vt *chariſtia*, quibus cognati conueniebant & mutua dona dabant, & quæ a *chariſiis*, gratiarum peruigilio, diſtincta erant. Sic & *hilaria*, d. VIII. cal. aprilis: *fontinalia*, d. III. id. octobr. *lucaria*, d. XIV. cal. auguſti: *populifugia*, d. III. non. iul. *fugalia*, *armiluſtria* multaque alia huius generis in vſu fuerunt: conf. BVRC. GOTTH. STRVVIVM *ſynt. ant. Rom. cap. IX.* p. 437.

VII. *ex feſtis diebus imperatorum* multæ etiam feriæ commemorari poſſent; quas vero ſilentio breuitatis cauſſa prætereo. Adeo enim proceſſit adulatio, imperatoribus facta, vt tanta feriarum multitudo non ſufficeret, quin & imperatoribus ſingularia ſacra decernerentur atque in calendariis ii dies adnotarentur, quibus lucem primam adſpexerant: imperium & alia officia, ciuilia ac ſacra, acceperant & quibus illuſtre factum, in bello præſertim, præſtiterant. Hoc feſtos dies adeo auxit, vt imperatores ipſi, nominatim CLAVDIVS, NERO, VESPASIANVS & ANTONINVS philoſophus de diminuendis & in breuiorem ſummam contrahendis feriis cogitare debuerint, quemadmodum ex DIONE CASSIO *lib. LX.* p. 676. TACITO *lib. IV. hiſt. cap.* 40. & CAPITOLINO *vit. Anton. philoſophi cap. X. tom. II. ſcript. hiſt. auguſt.* p. 330. intelligi poteſt.

VIII. *ex feſtis diebus priuatis* memoranda ſunt: I) *ſacra gentilitia*, a quibuslibet familiis celebrata, quemadmodum ſacrificia & ſollemnes feriæ gentis Fabiæ, Claudiæ, Appiæ, Aemiliæ, Iuliæ & Corneliæ teſtantur. Neceſſe erat, vt caput familiæ in iſtis ſacris adeſſet, quod ex PLVTARCHO *vit. Fabii* p. 118. & LIVIO *lib. XLIII. cap. II.* conſtat. Videantur: CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 8.* p. 116.

p. 116. IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. II. cap* 5. p. 82. PETR. BVRMANNVS *de vectigal. cap. XI.* p. 164. IVSTINIANVS THOELDENIVS *comm. de ſacris Romanorum gentilitiis* aliique plures: II) *dies funerum* atque *expiationum*, qui, vt ex MACROBIO *lib. I. ſaturnal. cap.* 16. patet, feriis priuatis adnumerabantur: III) *natales dies.* Non ſolum enim deorum, vrbium, imperatorum aliorumque illuſtrium virorum dies, quibus in lucem editi erant, ſumma feſtiuitate colebantur; ſed etiam priuati natalitia celebrare ſolebant, iisque partim genii ſacrificabant; partim conuiuia magnis ſumtibus inſtituebant, vt hæc IOACH. HILDEBRANDVS *de natalitiis vet. ſacris & profanis:* IO. MEVRSIVS *de puerperio veteri cap. VII.* HENR. LINDENBROGIVS *not. ad Cenſorinum de die natal.* MARTINVS DE ROA *lib. de natalium apud veteres ſollemnitate:* GVIL. STVCKIVS *lib. I. antiquit. conuiual. cap.* 16. HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 153. ſq. interpretes *ad Ouidium tom. III. oper.* p. 29. ed. BVRMANNI & *ad Ciceronis orationes tom. VI. p.* 404. ed. *Græuii:* IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. III. cap.* 16. GEORG. SIGISM. GREENIVS *commentat. de antiquitat. ſollemnium natalitiorum ex ſacrarum litterarum monimentis* aliique plures apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 619. & IO. ALB. FABRICIVM *bibliograph. antiquar. cap. XX.* p. 607. vberius exponunt. RHODII, CLAVDERI, WENDII ac reliquorum ſingulares de hoc argumento diſſertationes non commemoro.

SECT. IV. DE RITIBVS AC CEREMONIIS SACRIS a)

CAP. I. DE ALBIS ET NIGRIS VICTIMIS.

§. I.

ALBÆ victimæ diis ſuperis, nigræ inferis mactabantur. SILIVS *Italicus lib. IV. v. 548.*

- - patulis Clitumnus in aruis
candentes gelido perfundit flumine tauros.

Sci-

a) omnia, quæ ad veterum Romanorum rem ſacram ac totam religionem pertinent, commode ad quinque capita reduci poſſunt. Primum enim de diis ipſis, quos coluerunt: deinde de iis, per quos cultum numinibus præſtiterunt; ſiue de ſacerdotibus: tum de tempore, quando eos venerati ſunt; ſiue de feriis ſollemnibusque feſtis diebus: porro de modo ipſius cultus diuini ac denique de loco, vbi ſacra peracta ſunt, tradi poteſt. Tres priores tractationis huius partes expoſitæ ſunt: quum vero in tertia nimis ſtrictim ac breuiter auctor noſter verſatus eſt ac reliquas plane omiſit, omnia neceſſaria pro inſtituto noſtro ſuppleri debent. Memorandæ igitur ſunt:

I. *ceremoniæ, ante ipſum cultum diuinum* a Romanis obſeruatæ vbi potiſſimum requirebatur, vt, quum omnes profani, ſcelere; aut alio inſigniori facinore polluti, a ſacris arcerentur, ii, qui numinibus cultum præſtare volebant, non ſolum ſummæ caſtitati ſeſe traderent; ſed etiam puri & ab omni macula longe remoti, acce-

Scilicet ea regione & ad illud flumen alebantur boues albi, qui ſacrificiis adhibebantur quod etiam

accederent. Quapropter neceſſe erat, vt caput, manus & pedes: immo totum corpus ac veſtes aqua viua abluerentur; ipſi vero, antequam in templa ſe conferrent, ſacra aqua, ante ædium, diis conſecratarum, portas in vaſe adſeruata, adſpergerentur: conf. OVIDIVS *lib. VI. faſtor.* v. 775. VIRGILIVS *lib. II. Aeneid.* v. 719. *lib. VI.* v. 258. IVVENALIS *ſaturnal. VI.* v. 524. SENECA *trag. Hercul. fur.* v. 918. SVETONIVS *vit. Aug. cap.* LXXXIX. CICERO *lib. II. de leg. cap.* 10. & SILIVS *Italic. lib. VIII.* v. 124.

II. *ceremoniæ in ipſo deorum cultu peractæ.* Variæ cultus deorum partes erant, preces, ſacrificia, vota & iuramenta, de quibus ſingulis nonnulla dicenda ſunt. Preces vel ad implorandam diuinam opem atque ad gratias, numinibus agendas; vel ad mala auertenda fiebant. Erant iſtæ vel *communes;* vel *ſollemnes.* Ad *communes* quod ſpectat, Romani numina ſua ſtantes & capite velato ſalutabant: ſe in orbem dextrorſum circumuertebant: verſus orientem ſe ſiſtebant: ſimulacrorum pedes & genua, rarius os ac mentum, oſculabantur; aut, vbi id non licebat, dextram, ori admotam, labiis premere; nec non in genua procidere: immo etiam ore limina & poſtes templorum tangere ſolebant, quæ omnia ex MARTIALI *lib. XII. epigr.* 78. PLINIO *lib. XXVIII. cap.* 2. PLAVTO *curcul. act. I. ſcen. I.* v. 69. VIRGILIO *lib. VIII. Aeneid.* v. 68. LVCRETIO *lib. I.* v. 317. multisque aliis auctoribus patent. In ipſis precibus humi ſe ſæpe proſternebant, vt ex PROPERTIO *lib. III. eleg.* 15. v. 1. SENECA *oedip. act. I.* v. 71. p. 297. LVCRETIO v. 1197. ac reliquis conſtat. Tangebant aras earumque anſas, teſte VIRGILIO *lib. IV. Aeneid.* v. 218. & *lib. VI.* v. 124.

etiam *lib. VIII. v. 451.* dicitur. Inferis autem nigras victimas eſſe oblatas, præter alios teſtatur ZOSIMVS *lib. II. cap. 3. §. 5. & 6.*

§. II.

Manus verſus cælum extendebantur, quemadmodum APVLEIVS *de mund.* p. 747. HORATIVS *lib. III. od.* 23. v. 1. & OVIDIVS *lib. I. triſt. eleg.* 10. v. 21. hoc confirmant. Plura de adoratione & ſalutandi ac preces faciendi ritu exhibent: MATTH. BROVERIVS DE NIEDECK *diſſ. de veter. ac recentior. populor. adorationibus:* IO. SAVBERTVS *de ſacrificiis cap. X.* IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. IV. cap.* 14. BARNAB. BRISSONIVS *de formul. lib. I.* p. 33. In ipſis precibus deos iuſtis ſuis nominibus adloquebantur Romani, &, ſi ea certo non ſciebant, tutius eſſe, credebant, omittere iſta, quam religionem falſam inducere. Quapropter formulæ: *quisquis es: ſiue tu deus es; ſiue dea*, in Romanorum precibus haud raro audiebantur. Legas PLINIVM *lib. II. cap.* 7. MACROBIVM *lib. III. ſaturn. cap.* 9. A. GELLIVM *lib. II. noct. Attic. cap.* 27. ARNOBIVM *lib. III.* p. 104. Sæpe cumulabant deorum nomina iisque multas adſignabant honorificas ac blandas adpellationes, quam in rem videas: SAL. DEYLINGIVM *obſ. ſacr. part. III.* p. 208. CORNEL. ADAMI *obſ. ſacr.* p. 109. MARC. ZVER. BOXHORNIVM *quæſt. Rom. I.* THEODOR. GRÆVIVM & EZECH. SPANHEMIVM *not. ad Callimach. hymn. in Dian.* v. 7. p. 51. & 129. Ad morem hunc Chriſtus animum ſuum aduertiſſe videtur, quando *Matth. VI*, 7. πολυλογίαν in precibus reprehendit, præſertim, quum numinum cultores plurima bona multis verbis a diis expeterent, vt obſeruat CLAVD. SALMASIVS *de fœnor. trapezit.* p. 795. Formulas in precibus habebant ſollemnes &, quemadmodum omnes a Iano auſpicabantur Romani; ſic iſtæ pro diuerſitate rerum ac tempo-

§. II.

Præter victimas, etiam alia, iudæorum more, adhibebantur, thus maxime, ſal, vinum & ſimilia.

Thu-

poris differebant, cuius rei varia exempla apud LIVIVM *lib. VI. cap.* 16. *lib. VIII. cap.* 9. *lib. XXIX. cap.* 27. aliosque ſcriptores, a BVRC. GOTTH. STRVVIO *ſynt. ant. Rom. cap. III.* p. 210. memoratos, legimus. Precibus finitis, rogabant, vt iis ſatisfacerent numina, additis partim promiſſionibus; partim etiam nonnunquam minis: conf. IO. ALB. FABRICIVM *bibliogr. antiqu. cap. XI.* p. 366. Quodſi dii & repetitas preces non exaudiebant, eos conuiciis adficiebant, vt ex STATIO *lib. VI. Theb.* v. 196. intelligitur: adde IO. MABILLONIVM *itin. Italic.* p. 79. Immo adſunt exempla, quod veteres templa diruerint imaginesque proiecerint, quoniam voti ſui compotes facti non fuerant, qua de re IAC. GVTHERIVS *de iur. manium lib. II. cap.* 15. IO. KIRCHMANNVS *de funer. lib. II. cap.* 11. IOS. BARNESIVS *not. ad Anacreontem pag.* 38. & SAM. PITISCVS *not. ad Suetonium vit. Calig., cap. V. p.* 518. videndi ſunt. Precibus addere ſolebant hymnos, de quibus GERARD. IO. VOSSIVM *inſtit. poetic. lib. III. cap.* 13. §. 14. p. 152. EZECH. SPANHEMIVM *not. ad Callimach.* p. 2. ANTON. BYNÆVM *de morte Ieſu Chriſti* p. 15. ANT. VAN DALE *diſſert. antiquit. & marmor. illuſtr. inſeruient. diſſ. VII. p.* 567. aliosque legas. Finito deorum cultu, conſidere ſolebant, cuius ritus rationem PLVTARCHVS *vit. Num. p.* 69. tradit, &, quando in iſto quid prætermiſſum; aut neglectum erat, id expiari debuit.

Preces *ſollemnes* ac publicæ ſacerdotum & magiſtratuum *precationes* adpellabantur, vt ex CICERONE *lib. II. de nat. deor. cap.* 20. & TACITO *lib. IV. annal. cap.* 9. §. 1. patet. In iis, quemadmodum ex PLINIO

 lib.

Thure ſacrificatum fuiſſe, paſſim teſtatur HORATIVS *lib. I. od. 36.*

et

lib. XXVIII. c. 2. conſtat, vel a diis ſuis aliquid impetrare; vel portenta aliaque infauſta ſigna ac mala auertere, & populum Romanum eiusque ſalutem numinibus commendare voluerunt. Valde inter ſe eiusmodi precationes differebant, quod diuerſa earum nomina ſatis & abunde ſignificant. Occurrunt enim in antiquis ſcriptoribus: I) *obſecrationes*, quibus deos precabantur, vt mala ab vrbe ac populo benigne remouerent. In iis formula ſollemnis fuit: *ob vos ſacro*, pro: *vos obſecro*, quum notum eſt, in his precationibus verba de induſtria transpoſita fuiſſe, quod IAC GVTHERIVS *de vet. iur. pont. lib. IV. cap.* 14 p. 203, ex FESTO probat. Sic etiam preces, quibus pro auerruncandis malis deos implorarunt *poſtulationes*; dona vero, quæ offerebant numinibus, *poſtuliones* dicebantur: vide ARNOBIVM *lib. IV.* p. 148. CICERONEM *de aruſp. reſponſ. cap.* X. & VARRONEM *lib. IV. de lingua latin.* p. 25. II) *procurationes*, quæ ea de cauſſa inſtitutæ ſunt, vt dii, vbi ſiniſtra comparuerant ſigna, placarentur, &, quamuis vox hæc generatim quæcunque expiationum genera in ſe comprehendere videatur; diuerſæ tamen procurationes ipſæ a *piacularibus ſacris* fuerunt, quæ & *expiationes* dicuntur, quando nimirum ſacrilegium commiſſum fuit: ludi non recte facti erant; aut aliud quid contra religionem commiſerant Romani. III) *conſecrationes*, quibus Romani aliquid numini dicare & ſacro vſui deſtinare ſolebant, quæ conſecrationes pro diverſitate rerum inter ſe differebant, quum quæuis bona, agros, pecuniam atque alia, vel hoſtibus detracta; vel a damnatis ciuibus ſumta, diis adſcriberent: conf. IAC. GVTHERIVM *de vet. iur. pontif. lib. IV. cap.* 22. p. 216. IV) *exſecrationes*, quæ non ſolum *publi-*

et thure & fidibus iuuat
placare & vituli ſanguine debito
cuſtodes Numidæ deos.

Et *lib. IV. od. 2. v. 51.*

- - *dabimusque diuis*
thura benignis.

Sic

blicæ; ſed etiam *priuatæ* fuerunt. *Publicæ* ſollemni ritu ita peragebantur, vt, inſtructo foco & factis libaminibus, quæuis mala diris verbis cuidam imprecarentur veteres eumque funeſto inferorum cœtui rite deuouerent, quod & priuatim ſæpe apud veteres fiebat, cuius rei teſtes ſunt: PLVTARCHVS *vit. Craſſ.* p. 55. & SVETONIVS *vit. Claud. cap. XII.* V) *reſecrationes* dicebantur, quando quis religione ſoluebatur. Vti enim veteres per vocem *obſecro* ad aliquid faciendum, quaſi præſtito iureiurando ſeſe inuicem adſtringebant; ita per vocem *reſecro* obligatio tolli ac dirimi potuit. Vide ADR. TVRNEBVM *lib. V. aduerſ. cap.* 25. IO. BAPT. HANSENIVM *de iureiur. vet. cap. IV.* p. 812. FRID. TAVBMANNVM *not. in Plautum* p. 186. & 212. VALESIVM *not. ad Ammian. Marcell. lib. XXIV. cap.* 6. VI) *luſtrationes*, quibus per aquam puram crimina expiabant & pollutos ciues purgabant. Ritus iſte Romanis maxime ſollemnis fuit, ita, vt non ſolum exercitus; ſed etiam vrbs ipſa luſtrata fuerit, qua de re IO. LOMEIERVS ſingulari de *luſtrat. libro* PETR. TAFFINVS *de anno ſeculari Rom, cap. VI.* IO. SAVBERTVS *de ſacrificiis cap. XI.* ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Theophraſtum* p. 302. ſq. & IAC. PERIZONIVS *not. ad Aelian. lib. VIII. cap.* 5. p. 490. agunt. VII) *deuotiones*, quando quemdam pro alterius: immo pro totius populi ſalute diis eorumque iræ offerebant, vt in ipſum

Sic PLINIVS *lib. X. ep. 97.* in cognitione de chriſtianis: *qui negarent, ſe eſſe chriſtianos, quum deos adpellarent, thure ac vino ſupplicarent.* Et PRVDENTIVS *periſt. hymn. III. v. 122.*

ſi mo-

ipſum pœnæ omniaque mala, quæ ab altero perpetienda erant, transferrentur, de quo ritu LIVIVS *lib. V. cap.* 41. *lib. VII. cap.* 6. MACROBIVS *lib. III. ſaturn. cap.* 9. & ex recentioribus IAC. GVTHERIVS *de vet iur. pontif. lib. IV. cap.* 15. & IO. ARNZENIVS *not. ad Aurel. Victor. de vir. illuſtr. cap. XXVII.* exponunt. VIII) *euocationes*, quibus ex oppugnatis oppidis numina euocabantur, vt iſta auxilio diuino deſtituerentur & eo facilius ſeſe poteſtati hoſtium permittere, cogerentur, cuius rei PLINIVM *lib. XXVIII. cap.* 2. LIVIVM *lib. I. cap.* 31. & MACROBIVM *lib. III. ſaturn. cap.* 9. teſtes habemus. Exiſtimarunt enim, numina ex templis pariter ac imaginibus emigrare, hasque, quaſi anima deſtitutas, relinquere; quare etiam ſimulacra catenis adligarunt, vt remanendi ipſis neceſſitas imponeretur: conf. NICOLAVM SCHWEBELIVM *diſſ. de Ioue πολιοῦχῳ*, de ipſo vero euocandi ritu: interpretes PLINII *lib. XXVIII. cap.* 2. IO. ANT. VALTRINVM *de re militar. Rom. lib. V. cap.* 5. BARNAB. BRISSONIVM *de formul. lib. I.* p. 63. ANT. BORREMANSIVM *veſper. Gorinchem.* p. 51. FRANC. IVNIVM *de dictur. vet.* p. 70. ANDR. CIRINVM *lib. de vet. Rom. cap. IV. tom. II. theſ. ant. Rom. Sallengr.* p. 54. BERGERVM *diſſ. II. de euocatione deorum ex oppidis obſeſſis:* P. C. ANSALDI *comment. de diis multarum gentium Romam euocatis*, Brixiæ ante aliquot annos in lucem emiſſa, aliosque apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 31. IX) *ſupplicationes*, de quibus ſupra quædam memoraui.

ſi modicum ſalis eminulis
thuris & exiguum digitis
tangere, virgo benigna, velis
pœna grauis procul afuerit.

Hinc prouerbium in PLINII *præfatione: mola ſalſa litant, qui thura non habent.*

CAP. II.
DE LITATIONE.

LITARE non idem eſt, quod ſacrificare; ſed feliciter & cum ſigno boni euentus victimam peragere. Ita LIVIVS *lib. VII. cap. 23. per dies aliquot hoſtiæ maiores ſine litatione cæſæ.* Et *lib. XLI. cap. 15. vsque ad litationem ſacrificari iuſſit.*

CAP. III.
DE CORONIS IN SACRIFICIIS. b)

ET ſacrificantes; & victimæ coronabantur. PLINIVS *lib. XVI. cap. 4. deorum honori ſacrificantes ſumſere* coronas, *victimis ſimul coro-*

b) antea iam obſeruaui, ad cultus diuini partes referri debere preces, ſacrificia, vota & iusiurandum. De precibus ſupra expoſui. Quapropter nunc memoranda ſunt:

1) *ſacrificia.* In omnibus illis requirebantur hoſtiæ ipſæ, quæ erant puræ, ſine maculis numinique gratæ atque acceptæ; ſacrificantes autem indicto ſilentio & lotis manibus veſtibusque puris, accedere hoſtiamque offerre debebant, quæ, poſtquam mola ſalſa adſperſa fuit, in igne,

ronatis. De perſonis ſacrificantibus videantur exempla Periclis & Xenophontis apud VALE-RIVM

igne, ſuper aram accenſo, cremabatur; exta autem ab aruſpicibus inſpiciebantur hisque finitis atque addita precandi formula, vna cum libatione ac populo dimiſſo, *epulæ ſacrificales* initium ſuum habebant, quæ vel publicæ; vel priuatæ fuerunt. Genera hoſtiarum erant diverſa I) *pro diuerſitate numinum*, quibus iſtæ offerebantur. Superis enim albæ; inferis vero diis nigræ immolabantur hoſtiæ, quarum illis ferrum imponi; his autem ſupponi ſolebat: ſanguis illarum pro ſuperis in ara adſpergebatur; harum vero in foſſa adfundebatur & pro hoc numinum diſcrimine etiam ceteri ſacrificantium ritus erant diuerſi: II) *pro diuerſo fine*, quem ſacrificantes habebant. Exhibebantur enim ſacrificia, vel ad agendas diis gratias; vel ad impetrandam in rebus ſuſcipiendis deorum opem & conciliandum ſibi ipſorum fauorem; vel ad auertenda mala: III) *pro diſcrimine temporis*, quo ſacrificia inſtituebantur. Alia enim ſtata & ſollemnia: alia fortuita fuerunt. IV) *pro diuerſitate ipſorum ſacrificantium*, pro qua commode ſacrificia in publica & priuata diuidi poſſunt. Quæ iam ſtrictim & breuiter de ſacrificiis veterum Romanorum dixi, fuſius explicarunt, qui data opera hoc argumentum perſequuti ſunt: GVILIEL. STVCKIVS, PAVLLVS MERVLA, GVIL. CHOVLIVS, IO. SAVBERTVS, GVIL. OVTRAMVS aliique, quos IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. ant. cap. XI.* p. 352. laudat. De coronis in ſacrificiis, quarum auctor noſter meminit: IOS. ARNDIVS *miſcell. ſacris* p. 151. IAC. OISELIVS *not. ad Minucium Felic.* p. 340. CORNEL. ADAMI *exercit. exeget.* p. 306. IOH. DOVGTÆVS *analect. ſacr. exc. LIV.* THOM. REINESIVS *not. ad inſcript. XLI.* p. 83. exponunt. De vaſis atque inſtrumentis ſacrificalibus: acerra, thuribulo, cultris, præfericulo, ſimpu-

RIVM MAXIMVM *lib. V. cap. 10.* PRVDENTIVS *in Romano v. 10.1.*

huc

pulo, patera, adſpergillo, ſecuri, malleo, ligula, cochleari, cet. MICH. ANG. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE *in inſignibus pontificis maximi, tom. V. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 313. commentatus. Speciatim de ſimpulo, quo vinum libabatur, PHILIP. RVBENIVS *lib. II elect. cap.* 8. de *ſiſtris* vero FRID. ADOLPH. LAMPE *de cymbal. vet. cap. XXI.* IAC. SPONIVS *miſcell. erud. ant. ſect. I. art.* 7. *tab.* 49. BENEDICT. BACHINVS & IAC. TOLLIVS *de ſiſtris tom. VI. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 409. IO. PETR. BELLORIVS *expoſit. ſymbolici deæ Syr. ſimulacri, tom. VII. theſ. ant. Græc. Gronouii.* p. 425. & 509. ſq. ſcripſerunt.

II) *vota*, quæ vel publica; vel priuata fuerunt. Priuati enim pro quibuscunque rebus vota nuncupabant & diis, ſi deſiderio eorum iſti ſatisfacerent, dona promittebant. Ita templa, aras, ſigna, ſtatuas, ludos, aurum, argentum cet. vouere & vt eo magis ſe ad præſtanda ea, quæ promiſerant, obſtringerent, vota ſua tabulis inſcribere ſolebant, quas obſignatas ſimulacris deorum, vt ex LVCIANO *in philopſeude* p. 482. & IVVENALI *ſat. IX.* v. 139. cognoſcimus, cera adglutinarunt. Impetrata petitione, *voti ſui damnati eſſe*, dicebantur debebantque ea, quæ vouerant, conſecrare. Memoratis tabellis alias adiungebant, in quibus vel totius voti hiſtoria, addito & ſuo & numinis nomine, perſcripta; vel caſus, pericula ac fata, quorum cauſſa votum ſuſceperant, depicta fuerunt, teſtibus IVVENALI *ſat. XIV.* v. 302. PERSIO *ſat. I.* v. 88. ac CICERONE *lib. III. de nat. deor. cap.* 37. Tabellæ iſtæ pariter ac dona parietibus ac columnis templorum adfigebantur, quod LIVIVS *lib. XL. cap.* 51 docet. Iſta vota, vt a quibuscunque priuatim; ita in primis ſollemni more ac conceptis verbis a

ma-

huc taurus ingens, fronte torua & hiſpida;
ſertis reuinctus; aut per armos floreis;
aut impeditis cornibus deducitur:
nec non & auro frons corruſcat hoſtiæ;

Hinc

magiſtratibus nuncupabantur, præſertim, ſi in bellum ac prouincias proficiſcendum; aut ſalus populi numinibus commendanda erat: vid. LIVIVM *lib. XXII. cap.* 19. *lib. XXVI. cap.* 2. *lib. LV. cap.* 25. Hæc vota dicebantur *quinquennalia*, quoniam ea plurimam partem ſub hac conditione faciebant magiſtratus, vt dii per quinque annos rempublicam ſaluam atque incolumem ſervarent. De *vere ſacro*; ſiue voto, quo diis immolanda vouebantur pecora, quæcunque illo anno a calendis martiis vſque ad calendas maii naſcerentur; ſupra expoſitum fuit. De his votis videantur: *Alex.* AB ALEXANDRO *lib. III. dier. genial. cap.* 22. IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. IV. cap.* 13. CHRISTOPH. SCHVTZIVS *diſſert. de votis veterum*, & in primis IAC. PHIL. THOMASINVS *de donariis, anathemat. & tabellis votiuis*; de votis vero imperatorum decennalibus erudite egerunt: HENR. NORISIVS *diſſ. de votis decennalibus, tom. II. operum* p. 1176. & ANTON. PAGI *diſſ. hypatica; ſiue de conſulibus cæſareis.*

III) *iusiurandum.* De ratione iurandi: formulis hanc in rem adhibitis: loco, vbi iusiurandum Romani concipiebant: eius diuerſis ſpeciebus: periurio aliisque huc pertinentibus fuſe expoſuerunt: BARNAB. BRISSONIVS *lib. VIII. de formul.* p. 707. IO. SELDENVS *ad marmor. Oxonienſ.* p. 43. IO. BAPT. HANSENIVS *de iureiurando veterum:* STEPH. TRELIERIVS *lib. de iureiurando:* ERYCIVS PVTEANVS *ſchediaſm. de iureiurando antiquorum:* IO. NICOLAI *diatr. de iuramentis Ebræorum, Græcorum, Romanorum aliorumque populorum.*

Hinc intelligis *act. XIV. v. 15.* ταύρους καὶ στέμματα, *tauros coronatos.*

CAP. IV.
DE VITTATIS, SACRIFICANTIBVS ET VICTIMIS.

VITTA ex lana; vel lino erat, qua crines conſtringebantur ſacrificantium. Ipſis quoque victimis impoſitæ vittæ. VIRGILIVS *lib. V. Aeneid. v. 366.*

- - *velatum auro vittisque iuuencum.*

OVIDIVS *lib. XV. metam. v. 130. 131.*

victima labe carens:

- - *vittis præſignis & auro.*

PRVDENTIVS *in Laurentio v. 526.*

vittatus olim pontifex.

Arboribus quoque ſacris & ſtatuis deorum vittæ dabantur. PRVDENTIVS *aduerſ. Symmach. lib. II. v. 1009.*

- - *fumificas arbor vittata lucernas*
ſeruabat.

& in *Romano v. 302.*

lana diſcolora in ſtipite.

& imperatores Theodoſius cum filiis *lib. XII. cod. Theod. de paganis ſacrific. redimita vittis arbore.*

CAP. V.
DE ARA CESPITITIA.

ARA gentilium plerumque ceſpite ſtruebatur. Eadem *Theodoſ. lex: erecta effoſſis ceſpitibus ara.* SILIVS *Italicus lib. IV. v.* 703.

gramineas vndis ſtatuit ſocialibus aras.

Vide, quæ nos ibi notauimus & *lib. XVI. v.* 263.

& ſimul exſtructis ceſpes ſurrexerat aris.

HORATIVS *lib. I. od.* 19. *v.* 13.

hic viuum mihi ceſpitem, hic
verbenas pueri ponite thuraque.

CAP. VI.
DE VICTIMA FVGIENTE.

TRISTE omen habebatur, quum victima, ad aram adducta, profugeret. TACITVS *lib. III. hiſt. cap.* 56. §. 2. *dirum omen, profugus altaribus taurus.* SILIVS *lib. V. v.* 63. *ſq.*

nec rauco taurus ceſſauit flebile ad aras
immugire ſono, preſſamque ad colla bipennem
incerta ceruice ferens, altaria liquit.

& *lib. XVI. v.* 265. *ſq.*

quum ſubito abruptis fugiens altaria taurus
exſiluit vinclis.

CAP.

Cap. VII.
DE RITV VERRENDI CRINIBVS FANA.

In magnis periculis matronæ, panſis crinibus proſtratæ, humi ſupplicabant diis ſuis, &, quum inter precandum mouerentur, crinibus quaſi templa verrebant. Vnde formula illa frequentius occurrit, vt apud LIVIVM *lib. III. cap.* 7. *ſtratæ paſſim matres crinibus templa* c) *verrentes*, *ve-*

c) ſupereſt, vt pauca de locis, cultui numinum conſecratis, addam. In hunc cenſum cadunt: *luci, templa, fana, delubra* ac *ſacella*. *Luci* antiquiſſimis temporibus religioni & ſacris aptiſſimi habebantur, vt ex illuſtribus oraculorum ſacrorum teſtimoniis, quæ IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar. cap. IX.* p. 290. exhibet, patet. Quo altiores in eiusmodi ſiluis ſacris & quo denſiores arbores erant, ita, vt rami ac folia omnes ſolis radios arcerent; eo maiorem menti ſanctitatem luci iſti inferre poſſe, credebantur. A *lucendo* nomen acceperunt, quoniam in iis lumina in deorum honorem accendebantur. In iſtis ponebant ſimulacra & ſuper ea, ne aeris ac pluuiæ iniuria iis officeret, tecta ſtruebantur, quæ templis originem dediſſe videntur; quamuis alii alias hac de re tueantur ſententias. Romani in ipſa vrbe lucos duos, & triginta, vt memorant ſcriptores, habuerunt, inter quos luci Veſtæ, Egeriæ, Camœnæ, Furinæ, Veneris, Iunonis Lucinæ, larum, querquetulanus, Caii & Lucii aliique numerantur: vide de hoc argumento differentes: ANT. VAN DALE *de orig. & progreſſu idololatr. cap. II.* LAVR. BEGERVM *ſpicileg. antiqu.* p. 52. PHIL. RVBENIVM *lib. II. elector.*

L 2 *cap.*

veniam irarum cæleſtium finemque peſti expoſcunt. Et *lib. XXVI. cap.* 19. *vndique matronæ in publicum effu-*

cap. 34. ANDR. CHRIST. ESCHENBACHIVM *de conſecratis gentilium lucis* p. 133. ſq. PETR. IVRIEV *in hiſtoire critique des dogmes* & *des cultes part. IV. cap.* 1. p. 753. quibus addendus eſt canonici CHECOZZI *tr. de idololatr. in lucis,* qui exſtat in *ſaggi di diſſertationi accademiche del academia di Cortona vol. I. part.* 2. PETRITZII, MAGNI, DRESLERI aliorumque ſingularium diſſertationum non mentionem facio, quæ percenſentur apud IO. ALB. FABRICIVM *bibliogr. antiquar. cap. IX.* p. 290. PETR. ZORNIVM *biblioth. antiqu. exeget.* p. 384. & IO. FARKIVM *not. ad* EL. SCHEDIVM *de diis germanis*, p. 495. *Templa* antiquiſſimo æuo rotunda; poſtea vero quadrata exſtructa ſunt, vti nummi veteres & VITRVVIVS *lib. I. cap.* 5. teſtantur. In ædificandis iſtis *inaugurationis* & *dedicationis* ratio habebatur. Illa in eo poſita fuit, vt augures ſpatium, quod templum occupaturum eſſet, rite definirent: vt area ipſa, quemadmodum TACITVS *lib. II. hiſt. cap.* 53. refert, ſollemni ritu purgaretur: lapis fundamenti, *auſpicalis* dictus, a magiſtratu, ſacerdotibus ac populo protraheretur: rite conſtitueretur atque argentum pariter ac aurum aliæque rudes metallorum partes fundamento iniicerentur. Hæc; ſiue *dedicatio*, poſt conditum templum per conſules; aut imperatores, nonnunquam & per duumuiros, ad id electos, conſenſu populi ac ſenatus auctoritate ita fiebat, vt pontifex claris, deſtinatis ac ſollemnibus verbis præiret: poſtem, vbi aditus templi erat, manu teneret, quod CICERO *lib. II. de leg. cap.* 11. & OVIDIVS *lib. I. faſt.* v. 603. aperte innuunt, & tunc ſacrificia ac ludi inſtituerentur. Hæc dedicatio etiam locum habuit in templis reſtitutis, quæ per vetuſtatem collapſa erant, quod lapis priſcus apud GRV-

effuſæ circa deum delubra diſcurrunt, crinibus paſſim aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus

GRVTERVM p. C. *num.* 6. confirmat. Præter innumera ſacella & ædiculas, CCCCXXIV. celebria templa Romæ fuerunt, vt ex *veteri notitia imperii* HENR. KIPPINGIVS *ant. Rom.* p. 149. obſeruat. Simulacra in iſtis templis ita conſtituta erant, vt faciem ad occaſum ſolis conuerterent, quoniam adorantes verſus orientem ſtare & ſic cultum numinibus præſtare debebant, de quibus ſimulacris, imaginibus earumque ratione, præter ſupra de diis Romanorum laudatos ſcriptores: EDMVNDVS FRIGELIVS *de ſtatuis illuſtr. Romanor. cap. II.* & BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom. cap. I.* p. 81. videndi ſunt; de templis vero ſcriptores a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiqu. cap. IX.* p. 294. & IVL. MINVTOLO *diſſ. de templis Roman. tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 100. memorati ſunt. Delineationes; ſive, vti vocantur, *ichnographias* templorum Romanorum exhibent: CLAVD. RVDBECKIVS *tom. I. atlantic.* p. 247. IAC. SPONIVS *itinerar. tom. II.* p. 28. & 36. & BERNHARDVS DE MONTFAVCON *diar. Italic.* p. 224. Tres potiſſimum partes Romanorum habuerunt templa: *cellam ſanctiorem: partem interiorem*, ſacris faciendis deſtinatam, & *exteriorem*, ad varia negotia, commercia & conuiuia adhibitam. A templis in eo diuerſæ erant *ædes ſacræ*, quod hæ per augures non conſtitutæ eſſent; nec ſenatus conſulta in iis fierent. Delubra a templis quidem diſtincta fuerunt; ſæpe tamen ab antiquis ſcriptoribus confunduntur. SERVIVS ad *Virgilii lib. II. Aeneid.* v. 225. delubrum eſſe, dicit, *quod vno tecto plura complectatur numina*. Alii delubrum adpellari aiunt *locum ante templa, vbi aqua currat:* conf. FESTVS voce: *delubrum*. VARRO contra ea apud MACROBIVM *lib. III. ſaturnal.*

nus ad deos & cælos tendentes, orantesque, vt vrbem Romam a manibus hoſtium eriperent, matresque Romanas & liberos paruos inuiolatos ſeruarent. Et SILIVS *Italicus lib. VI. v. 560.*

aſt aliæ, laceris canentes crinibus, alta
verrunt tecta deum.

CAP. VIII.
DE INFERIARVM RITV.

§. I.

INFERIÆ erant ſacrificia, in funere diis manibus oblata; aut annua etiam memoria a cognatis repetita. Peragebantur non ſolum atris vi-

nal. cap. 4. delubrum *quemcunque locum, vbi deus poſitus ſit, nominari*, ait, quæ omnium probatiſſima videtur ſententia: conf. CONR. SAM. SCHVRZFLEISCHIVM *diſſ. de templorum antiquit.* p. 755. eius *operum hiſtoric. politic.* & NIC. BERGIERIVM *de viis milit. lib. V. cap.* 8. Sacella in eo a templis differebant, quod hæ ædes ſacræ muro tantum ſeptæ & ſine tecto fuerint. Fana a templis diuerſa fuiſſe, ex LIVIO *lib. X. cap.* 40. patet; per ordinem vero hoc vocabulum ab auctoribus pro quouis ædificio, cultui numinum deſtinato, vſurpatur. Alii *ſacellum* locum paruum fuiſſe, contendunt, qui deo cuidam conſecratus & ara ornatus fuerit, qua de re, præter ſupra memoratos auctores: BVRC. GOTTH. STRVVIVS *ſynt. ant. Rom. cap. XI.* p. 510. conſulendus eſt. Loca ſacra priuata *lararia* & *ſacraria* dicebantur: illa laribus: hæc ſingulari cuidam deo conſecrata fuerunt.

victimis; ſed præcipue lacte, melle, oleo & ſimilibus. In cæde vindicanda etiam noxii homines ad aram cædebantur. Deducunt nomen ab *inferis;* FESTVS autem ab *inferendo*, quia formulæ conſuetæ erant: *ferre inferias* & *inferre.* VIRGILIVS *lib. IX. Aeneid. v. 215.*

abſenti ferat inferias decoretque ſepulcro.

& *lib. III. Aeneid. v. 66.*

Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte
ſanguinis & ſacri pateras.

§. II.

Alia exempla apud eumdem ſunt *lib. X. v. 519.* & *lib. XI. v. 82.* omnium autem clariſſime hic ritus cognoſcitur ex columna; ſeu cenotaphio Lucii Cæſaris, quod Piſis in Italia adhuc viſitur, cui inſcriptum legitur: *inferiæ mittantur bosque & ouis atri infulis cærulis infulati, diis manibus eius mactentur, eæque hoſtiæ eo loco adoleantur, ſuperque eas ſingulæ vrnæ lactis, mellis, olei fundantur.*

LIB. II.
DE MAGISTRATIBVS ROMANORVM. d)

SECT. I.
DE MAGISTRATIBVS ANTIQVIS.

Cap. I.
DE REGIBVS.

§. I.

Vt vbique gentium, quod IVSTINVS obſeruat *lib. I. cap. 1.* prima forma imperii penes reges fuit; ita etiam Romani, pro temporum conſuetudine reges ſibi præſe-

d) memorandi hic ſunt ii, qui tam generatim de forma reipublicæ Romanæ; quam ſpeciatim de magiſtratibus Romanorum expoſuerunt. Ad illos quod ſpectat, primi omnium poſt renatas litteras fuerunt: FLAVIVS BLONDVS, RAPHAEL VOLATERRANVS, IVL. POMPONIVS LÆTVS aliique nonnulli; pro temporis vero, in quod eorum ætas incidit, ratione nondum ſatis politi; nec ea doctrinæ copia; nec iis ſubſidiis inſtructi erant, quæ hoc litterarum genus efflagitabat, vt recte indicat IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. I. theſ. ant. Rom.* Qui hos exceperunt: ONVPHR. PANVINIVS, CAROL. SIGONIVS, PAVLLVS MANVTIVS atque alii, pulcre perfecerunt, quæ ſupra memo-

fecerunt; e) quorum vero poteſtas per ſenatum populumque quodammodo reſtricta erat. Centum Romulus ſenatores creauit, quibuscum im-

morati ſcriptores inchoata reliquerant. Rationes reipublicæ Romanæ ſtrictim & breuiter perſequutus etiam eſt PETR. IOS. CANTELIVS, cuius *de republica Romana liber* ſæpius in lucem exiit. Inter hos; ſiue eos, qui de magiſtratibus veterum Romanorum commentati ſunt, locum ſibi vindicant: ANDR. DOMINICVS FLOCCVS *lib. II. de poteſt. Rom.* IVL. POMPONIVS LÆTVS *lib. II. de magiſtrat. Rom.* CLAVD. PRÆVOTIVS *de magiſtratibus populi Romani* & FRANCISCVS HOTTOMANNVS *de magiſtratibus Romanis eorumque inſtitutione, tom. II. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1864. Alios, a IO. ALB. FABRICIO p. 487. memoratos, conſulto prætereo.

e) nunquam populus Romanus ad tantum, in quo collocatus fuit, gloriæ & maieſtatis faſtigium perueniſſet; niſi mature de capite ſibi præficiendo, quod omnibus præſit, ita cogitaſſet, vt eius poteſtatem certis finibus circumſcripſiſſet. Quos poſtquam ſupergrediebantur iſti populi Romani duces, *reges* adpellati, imperiumque in tyrannidem conuertebant; iugum, ſibi impoſitum, iuſto tempore ſentiebant Romani hocque eo citius excutiendum erat, quo magis illud non ſolum toti libertati; ſed etiam omni gloriæ, ad quam quotidie maiori niſu adſpirabant, officere videbatur. Nunquam Romani caput ſuum ad tantum culmen extollere: gentes deuincere iisque imperare potuiſſent, vbi ſibi ipſis ab vno, abſoluta potentia prædito, imperari, paſſi fuiſſent: conf. ONVPHR. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. I.* p. 193. & anonymum ſcriptorem in den *Betrachtungen über die Vrſachen der Gröſſe und des Verfalls der Römer.* pag. 3.

perii conſilia communicaret: conf. LIVIVS *lib. I. cap. 8.* EVTROPIVS *lib. I. cap. 1.* quibus totidem adiecit Tarquinius Priſcus, quos deinde *minorum gentium* adpellabant: vid. LIVIVS *lib. I. cap. 35.* & populi poteſtas ſub regibus ex prouocatione Publii Horatii, tergeminorum fratrum victoris, facta, non inuito Tullo Hoſtilio, elucet apud LIVIVM *lib. I. cap. 26.*

§. II.

Reges ipſi mirabili ordine ac ſucceſſione; nec ſine prouidentia ita ſe ſequuti ſunt, vt ex minima republica fieret omnium maxima & potentiſſima. Romulus enim heroico ingenio fundamenta iecit, vrbe ad Tiberim condita. Numa religionem in populum ſemibarbarum induxit: conſtituendæ reipublicæ inprimis neceſſariam, vt fides & integritas ſeruetur, quod vinculum eſt generis humani. Tertius rex, Tullus Hoſtilius, arma tractare iuuentutem docuit, vt contra iniurias respublica noua defenderetur. Quartus rex, Ancus Martius, rempublicam ampliauit, coloniam deduxit, vt mare liberum haberet, proſpexit: & , vt tuta eſſet etiam altera Tiberis ripa, Ianiculum trans Tiberim muniuit & ponte vrbi iunxit. Quintus, Tarquinius Priſcus, græcus genere, maieſtati corroborandæ ſplendorem addidit & ornatum, ſine quo contemtui ſunt imperantes. Sextus, Seruius Tullius, cenſum egit, id eſt, numerum ciuium iniit, vt ſciret, quot arma tractare poſſent, & in mores ſingulorum, etiam opes inquiſiuit, vt tributa pro opum conditione impone-

nerentur. Septimus rex, Tarquinius Superbus, id eſt, tyrannus, ſuis & ſuorum iniuriis fecit, vt Romani exactis regibus in libertatem ſeſe vindicarent & pro regia conſtituerent rempublicam liberam poſt CCLIII. annum vrbis conditæ: vid. LIVIVM *lib. I. cap.* 7. *ſeq.* EVTROPIVM *lib. I. cap.* 1. *ſeq.* ee)

§. III.

De poteſtate regum f) quæritur: fueritne abſoluta, nec ne? POMPONIVS quidem *lib. II.* *§.* 14.

ee) de creatione regum Romanorum ita loquitur DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV.* p. 242. *defuncto rege, populus ſenatui deferebat poteſtatem, conſtituendæ, ad quam placeret, formam reipublicæ. Senatus interreges creabat. Illi virum eligebant optimum, quem, ſiue ex indigenis eſſet; ſiue ex ciuibus; ſiue ex peregrinis, regem conſtituerunt. Si ergo electum ab iis regem ſenatus probaſſet populusque adprobaſſet & auſpicia confirmaſſent, adſumebat is imperium. Quodſi horum trium aliquid deeſſet, alter nominabatur, & poſt hunc tertius; niſi in ſecundum liquide hominum pariter & deorum ſuffragia conſenſiſſent.*

f) poteſtatem regum qualem fuiſſe, ex iis patet, quæ de eorum muneribus DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II.* p. 87. ita tradit: *primum, vt ſacrificiorum & reliquorum ſacrorum penes eum eſſet principatus per eumque gereretur, quidquid ad placandos deos adtinet. Deinde, vt legum ac conſuetudinum patriarum haberet cuſtodiam omnisque iuris, quod vel natura dictat; vel pacta & tabulæ ſanciunt, curam ageret. Vtque de grauiſſimis delictis decerneret, leuiora permitteret ſenatoribus, prouidendo interim, ne quid in iudiciis peccaretur vtque ſenatum cogeret: populum in concionem convo-*

§. 14. pandect. de origine iuris dicit, reges omnem poteſtatem habuiſſe. Sed nec hoc putamus abſolute interpretandum eſſe, quia Romulus præſentiens, Italos, vti alios Europæos, ſeruitutem ferre non poſſe, centum ſibi ſenatores adlegit, g) quorum conſilio rempublicam adminiſtraret, qui nonnunquam acriter cum eo decertarunt: conf. LIVIVS *lib. I. cap. 8.* & EVTROPIVS *lib. I. cap. 1. num. 3.* Deinde quod ex fragmento Ciceronis *apud Senecam ep. CVIII.* conſtat, prouocatio ad populum etiam a regibus fuit. Exemplum clarum habet LIVIVS *lib. I. cap. 26.* h)

§. IV.

vocaret: primus ſententiam diceret; quod pluribus placuiſſet, ratum haberet. Quamuis autem maiore in bello; quam in pace fruerentur poteſtate reges & rationes illius gerendi ipſis ſolis permitterentur; ad id tamen imperium eorum ſe non extendebat, vt, ſine conſenſu ac iuſſu populi, pacem facere; aut bellum finitimis populis indicere potuerint; ſed hac in re ſummum arbitrium relictum erat populo, vt itidem hoc ex indicato DIONYSII *Halicarnaſſei* teſtimonio colligi poteſt.

g) conf. IO. SARIVM ZAMOSCIVM *de ſenat. Rom. lib. I. cap. 3.* De Romulo manifeſte hoc teſtatur LIVIVS, quando *memorato* a noſtro auctore *loco* dicit: *quum iam virium haud pœniteret, conſilium deinde viribus parat: centum creat ſenatores.* Poſtea vero & ceteros reges idem feciſſe, ex FESTO intelligi poteſt, quando ita ſcribit: *præteriti ſenatores quondam in opprobrio non erant. Vt enim reges ſibi legebant ſublegebantque, quos in conſilio publico haberent.*

h) de inſignibus, quibus Romanorum reges a populo ſe diſtinguebant, quædam addenda ſunt. Fuerunt illa: 1) *ſce-*

§. IV.

Pulſis regibus propter tyrannidem Tarquinii Superbi & filiorum, manſit etiam in libera republica

pu-

I) *ſceptrum eburneum;* ſiue baculus, ex ebore factus, quem, quum ius dicerent, tanquam iuſtitiæ & veritatis pignus, in manu habere ſolebant: conf. CICERONEM *pro ſext. cap. XXVI.* & adde: CASP. BARTHIVM *lib. XXIII. aduerſar. cap.* 2. & ADR. TVRNEBVM *lib. XXII. aduerſar. cap. XII.* II) *toga purpurea,* de qua infra plura dicturus ſum: III) *ſella curulis,* quam adpellationem ſella hæc ex eo accepit, quod reges in curru, cui iſta imponebatur, ad ius, in foro dicendum; vel ad alia negotia publica vehi ſolebant. Acceperunt hanc ſellam ab Etruſcis: ſpeciatim, vt SILIVS *Italicus lib. VIII. punicor.* v. 487. innuit, a Viterbienſibus, Etruriæ populo, a quibus & alias conſuetudines adſumſerunt. Recte nonnulli obſeruarunt, veteres Romanos multum ad potentiam ſuam contribuiſſe, quia deuictarum gentium ritus, vbi hos ſuis meliores agnoſcebant, receperint. Ipſa ſella, de qua hic loquor, ex ebore, vt HORATIVS *lib. I. epiſt.* 6. v. 53. p. 564. docet, compoſita fuit. Erat, quod OVIDIVS *lib. IV. ex Pont. epiſt.* 5. v. 18. & marmora ſatis produnt, alta atque ſignis figuriſque cælatis ornata habebatque pedes incurvos, qui ad leoninorum pedum formam fere efficti fuiſſe, videntur; ita tamen, vt duo poſteriora ligna anterioribus paullo altiora eſſent, quemadmodum nummi oſtendunt. Carebat ſella fulcro; ſiue ea parte, in qua dorſum reclinari ſolet; ſuperiorem vero eius partem, in qua rex ſedebat, ex loris ac linteis, ſuper quæ pelles & coria ponebantur, contextam fuiſſe, adeſt probabilitatis ſpecies. Vtebantur hac ſella non ſolum reges; ſed etiam ſequenti tempore conſules, prætores atque ædiles, non ſolum domi; ſed etiam, ſi extra vrbem ad bella

pro-

publica rex ſacrorum; ſiue rex ſacrificulus, de quo ſupra in ſacris Romanorum abunde actum fuit.

proficiſcendum erat; immo quoque in ſpectaculis, vbi & per adulationem mortuis illuſtribus viris eiusmodi ſellæ poni ſolebant. Fuſius hoc argumentum perſequuntur: IO. SCHEFFERVS *de re vehic. lib. II. cap.* 16. p. 199. VALER. CHIMENTELLVS *marmor. Piſan. de honor. biſellii* c. II. ſq. *tom. VII. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 2025. EZECH. SPANHEMIVS *de vſu & praeſtant. numiſm. diſſ. VI.* p. 584. ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Sueton.* p. 200. HENR. NORISIVS *de nummo Dioclet. cap. V. tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 412. IV) *corona aurea*, quod claris verbis DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV. cap.* 74. & 75. teſtatur. V) *lictores duodecim*, cum faſcibus & ſecuribus, quorum originem nonnulli Romulo: alii Tullo Hoſtilio & rurſus alii Tarquinio Priſco adſignant. LIVIVS Romulo hoc apertis verbis tribuit, quando *lib. I. cap.* 8. *Romulus*, inquit, *tum cetero habitu ſe auguſtiorem: tum maxime, lictoribus duodecim ſumtis, fecit*, vbi & obſeruat, per imitationem Etruſcorum id factum fuiſſe. Eligebantur ex infima Quiritium plebe, vt LIVIVS *lib. II. cap.* 55. docet, ex quo haud indubie colligitur, eos liberos: nec ſeruos fuiſſe, quod & ex CICERONE *in Piſon. cap. XXIII.* conſtat, vbi iſtis togæ ius adſcribitur. Officium lictorum in eo potiſſimum, poſitum erat, vt virga eunti magiſtratui locum facerent & obuenientes cedere, iuberent, teſte LIVIO *lib. VIII. cap.* 33. Non bini & bini; ſed alter poſt alterum præibat, faſces portabat, & accedentes de exhibendo prætereunti magiſtratui honoris cultu monebat, qui diuerſi fuit generis, vt ex SVETONIO *vit. Caeſ. cap. LXXVIII.* PLVTARCHO *vit. Pomp.* p. 637. & DIONE CASSIO *lib. LXIII.* p. 717. diſcimus. Ciues Romanos iuſſu magiſtratus pu-

fuit. Hic vero non reip. gerendæ; ſed certis tantum ſacris, olim ab ipſo rege peractis, præfectus fuit; nec vero ſumma auctoritate; ſed ſubiectus pontifici maximo.

Cap. II.
DE INTERREGE ET INTERREGNO.

§. I.

Non modo poſt Romuli aliorumque regum, vt Numæ, Tulli Hoſtilii, mortem res ad interregnum rediit, vt quinos ſingulos dies nouus in-

puniebant perduellesque, ciuitate ademta, virgis cædebant ac ſecuri caput eorum amputabant; qua in re a carnificibus ita diuerſi erant, vt hi funeſtiora in ſeruos ſupplicia exſequi eosque cruci adfigere, ſtrangulare, cet. debuerint: conf. THOM. REINESIVM *ad inſcript.* p. 43. & alios apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 461. Hi iidem ſunt, qui alias & nominatim *act. XVI*, 35. ῥαβδοῦχοι adpellantur: vide LVD. CÆL. RHODIGINVM *lect. ant. lib. VII. cap.* 29. p. 380. & IO. MICH. DILHERRVM *diſput. academ. tom. I.* p. 238. VI) *celeres;* ſiue trecenti iuuenes, quorum decem ex ſingulis curiis, vt regii corporis cuſtodes eſſent, Romulus elegit. De origine nominis diſcrepant ipſi veteres, quum alii a primo eorum duce, Fabio Celere, alii a celeritate, alii denique a græco vocabulo κέλης eos ita adpellatos fuiſſe, autumant: conf. CLAVD. SALMASIVS *exerc. Plin.* p. 57. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. II. cap.* 3. & IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. I. theſ. ant. Rom.* Qui his præfectus erat, *tribunus celerum* adpellatus eſt, habuitque proximam a rege dignitatem atque auctoritatem.

interrex regnaret: vid. LIVIVM *lib. I. cap. 17. 21. 32.* ſed in libera etiam republica id fuit obſervatum, vt ſi conſules reipublicæ cauſſa abeſſent; aut morbo impedirentur; aut vitio creati eſſent, interrex comitiis habendis proderetur. i)

§. II.

Prodebatur autem patricius a patricio, vt CICERO ait *pro domo cap. XIV.* & æque circumſcriptus erat quinque dierum ſpatio, vt olim poſt Romuli mortem. Nec moris fuit, vt qui primus proditus eſſet interrex, comitia haberet; ſed is, peractis quinque diebus, alium prodebat, & ſic deinceps, ſi comitia differrentur. Hæc nos docuit ASCONIVS PEDIANVS *in orat. pro Milone Ciceronis ad init.* Hinc poſt duos interreges dicuntur conſules creati apud LIVIVM *lib. VII. cap. 17.* & *lib. IX. cap. 7.* poſt tres *lib. V. cap. 31.* poſt quinque *lib. VIII. cap. 17.* poſt vndecim *lib. VII. cap. 21.* poſt quatuordecim *lib. VIII. cap. 23.* Adde CICERONEM *lib. VII. ep. 11. ad Trebat.*

§. III.

Ceterum inde a Tarquiniis ita exoſum Romanis fuit regium nomen, vt ferre deinceps in perpetuum non poſſent in republica gerenda; nec id

i) *prodere* ſollemne eſt verbum, in creandis his magiſtratibus vſitatum, vt docet CICERO *pro domo cap. XIV.* Hic ſolus fuit magiſtratus, ad quem plebs non admiſſa eſt. Initio enim ad officia eiusmodi publica ſoli patricii vocabantur; ſuccedente vero tempore nullus fuit magiſtratus, ſi memoratum interregis exceperis munus, ad quem plebs non adſpirauit eumque obtinuit.

id cæſares admitterent, quamuis re ipſa reges eſſent & regiam exercerent poteſtatem; ſed blandioribus eam vocabulis occultarent, *imperatoris*, *principis*, *pontificis maximi*, *tribunitiæ poteſtatis*.

CAP. III.
DE CONSVLIBVS.

§. I.

Exactis regibus, libera reipublicæ forma inducta & imperium conſulare, ac duo conſules creati in ſingulos annos. k) Numeri rationem dat EVTROPIVS *lib. I. cap. 8.* vt ſi alter malus eſſet, ab altero collega pari poteſtate coerceri poſſet, exempli gratia l) Caius Antonius, Catilinæ

k) *conſules* dicti ſunt, hacque adpellatione ſignificatum eſt, eos non regere pro ſuo arbitrio & voluntate rempublicam; ſed in omnibus rebus, ad iſtam ſpectantibus, conſilio ſenatus vti, eumque conſulere debere. Num ii & *iudices* nuncupati fuerint, diſquirit IAC. PERIZONIVS *de prætorio* §. *IV. ſq.*

l) ſummam in eo prudentiam ciuilem monſtrarunt veteres romani, quod binos ſemper elegerint conſules. Vti enim per id impediebatur, quo minus imperium hoc conſulare in tyrannidem deflecteret; ita multum ad ſplendorem imperii Romani amplificandum eiusque gloriam, in altius euehendam, hoc inſtitutum contribuit. Quilibet per breue, quod eius regimini fixum & conſtitutum erat, temporis ſpatium nomen ſuum illuſtrare, hoſtes vincere, imperii fines dilatare & de republica bene mereri, in animum induxerat. Populum inde conſules ſemper ad

næ ſtudens, a Cicerone collega functione provinciæ ad meliorem mentem reuocatus eſt, quod SALLVSTIVS tradit *Catil. cap. 26.* Temporis annui hæc cauſſa datur apud eumdem EVTROPIVM, ne quis diuturnitate imperii ad opprimendam rempublicam inuitetur, vt Cæſaris exemplo poſtea factum fuit. Additæ leges, quæ *Valeriæ* m) dicebantur, Valerio Poblicola auctore, quæ

ad gerenda excitabant bella, id quod ſenatui eo gratius erat, quo magis per id ſeditioſus animus huius populi a ciuilibus motibus ac querelis auocabatur. Vſque ad Cæſaris tempora conſules hos binos alternis diebus; poſtea vero vnumquemque per totum menſem imperium tenuiſſe, ex antiquo fragmento variisque LIVII teſtimoniis contra REINESIVM probat HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 668.

m) P. Valerius Poplicola duas leges, vt ex PLVTARCHO *vit. Poplicol.* p. 102. DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. V.* p. 292. & VALERIO MAXIMO *lib. IV. cap.* 1. patet, promulgauit: alteram, ne quis Romæ magiſtratum gereret iniuſſu populi; alteram, vt prouocatio a magiſtratu ad populum permitteretur & ille, ſine huius ſuffragiis collectis, ciuem prouocantem flagris, mulcta, aut ſupplicio extremo adficere, minime auderet, quæ poſterior lex repetitis poſtea vicibus renouari ac reſtitui debuit, quoniam ea patriciis, qui populi iura omni modo ſupprimere ſtudebant, intoleranda videbatur. Repetita igitur eſt anno vrbis conditæ CCCIV. L. Valerio Poplicola Potito & M. Horatio Barbato conſulibus, teſte LIVIO *lib. III. cap.* 55. & M. Valerio Coruo, anno CCCCLII. vt idem ſcriptor *lib. X. cap.* 9. confirmat, & a M. Porcio Læca, qui & grauiorem pœnam violatoribus decreti huius indixit. Legis ipſius inſigne mo-

quæ erant de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum, & ne quis magiſtratum gereret iniuſſu populi; neue pœnam de ciue ſumeret ſine illius conſenſu, de quibus LIVIVS *lib. II. cap. 8.* DIONYSIVS *Halicarnaſſ. lib. V. p. 292. edit. Sylburg.* Sæpe leges illæ, quæ de pœnis erant, fuerunt repetitæ, vt eſt apud LIV. *lib. III. cap. 55.* & *lib.*

monimentum poſteritati in nummo gentis Porciæ conſeruatum eſt, vbi vir paludatus, medius inter togatum prouocantem & lictorem, ad pœnam exſequendam promtum, conſpicitur, addita inſcriptione ab altera parte: PROVOCO; ab altera vero: P. PORCIVS LÆCA. Hanc legem poſtea C. Sempronius Gracchus, poſtquam ea in deſuetudinem abierat, reſtituit: conf. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 6. FVLVIVS VRSINVS *de famil. Rom.* p. 229. PAVL. MANVTIVS *de leg. cap. XVI.* IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. II. cap.* 10. LAVR. BEGERVS *contin. theſ. Brand.* p. 578. & PETR. ZORNIVS *comm. de Paulli ſingular. fatis in carcere caſtrenſi arcis Antoniæ, in muſeo Bremenſ. part. II.* p. 382. IOH. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr. part. I.* p. 283. & inprimis EZECH. SPANHEMIVS *orb. Rom. cap. XXIV.* p. 379. Ad has leges diuinum Paullum Hieroſolymis prouocaſſe, quum tribunus plebis eum flagellis cædendum iuſſiſſet, interpretes ad *act. XXII,* 25. obſeruant: adde de hoc eximio veterum Romanorum priuilegio: BARNABAM BRISSONIVM *ſelect. ex iur. ciuil. antiqu. lib. III cap* 9. IVSTVM LIPSIVM *de cruce lib. II. cap.* 3. *tom. III. operum* p. 1176. LAVRENT RAMIRES, DE PRADO *pentecontarch. cap. XXXVII.* p. 298. CHRIST. CELLARIVM *diſſ. acad.* p. 728. & IO. ERN. BVTTNERVM *diſſ. de ciuitate Romana virgidemiis exacta.*

X. *cap.* 9. Tandem a Marco Porcio Catone, a quo lex Porcia fuit nominata, quæ non tantum capitale ſupplicium; ſed verbera etiam & virgas a ciuibus remouebat, cuius ſæpe mentio eſt apud Ciceronem in Verrem; ad quam etiam apoſtolus Paullus ſæpe prouocauit, vt ciuis Romanus.

§. II.

Vt auctoritas conſulum maior eſſet, vtrumque duodecim lictores præcedebant ſinguli, & qui maior; vel ſenior erat, eius lictores faſces præferebant virgularum, quibus ſecuris indita erat. Quamuis in vrbe plerumque, ne ſeueriores viderentur, faſces geſtati ſunt ſine ſecuribus. PLVTARCHVS in *vit. Poblicolæ tom. I. p. 102.* hæc expoſuit, vtpote, qui primus ſuſtulit ſecures de faſcibus, quo terrorem ciuibus minueret, ipſeque eſſe & videretur popularis. n)

§. III.

n) primi conſules fruebantur poteſtate regia & omnibus fere inſignibus, quibus reges a populo ſe diſtinxerunt, vbi togam pictam & coronam auream exceperis, quamvis & ipſis poſteriori principum ætate conceſſum fuerit, non ſolum eiusmodi toga; ſed etiam in faſcibus laurea vti, id quod antea ſolis victoribus, vt ſummi honoris ſignum, datum ac permiſſum fuit. Sic etiam ſecures ſequenti æuo faſcibus illigarunt, quos Valerius Poplicola, qui populi iura ſummo ſtudio & conſeruare, & ampliare ſtuduit, exemerat. Obſeruandum tamen eſt, conſulum poteſtatem antiquiori tempore maiorem extitiſſe; quam recentiori, eamque magis magisque debilitatam atque imminutam, legibus variis ſancitis, fuiſſe, quod præſertim per conceſſam plebi facultatem,

ad-

§. III.

Quod vero alter conſulum tantummodo faſces habuerit, ex LIVIO adparet *lib. IX. cap. 8. Publius, penes quem faſces erant.* Principio certus annus & ætas o) huic magiſtratui non erat, quia

aduerſus magiſtratum ad populum prouocandi, factum eſt. Igitur ſplendida ac regia inſignia oſtentationis ſolum cauſſa vſurpabant, quibus fucum faciebant; re ipſa vero exigua vtebantur poteſtate, quæ omnia rite oſtendit IVST. LIPSIVS *de magiſtrat. vet. pop. Rom. cap. VIII. tom. III. operum*, p. 1439. ſq. Et, quamuis conſules ſub imperatoribus omnem fere amiſerint poteſtatem; notatu tamen dignum eſt, eam, vt ex SVETONIO *vit. Calig. cap. XXVI.* patet, nihilominus *ſummam* vocatam, hocque honorificum nomen conſulum regimini fere ſemper ſeruatum fuiſſe.

o) ratio habebatur non ſolum *gentis;* ſed etiam *ætatis.* Ad *gentem* quod ſpectat, ſoli patricii ab initio regimen hoc ſibi vindicarunt. Vti vero plebs quoque omnes magiſtratus adfectabat; ita etiam anno vrbis conditæ CCCLXXXVII. primus de plebe conſul creatus eſt, quod cum quæſtoribus ann. CCCXLIV. cum tribuno militum, conſulari poteſtate, anno CCCLIII. cum ædilibus curulibus ann. CCCLXXXVIII. cum magiſtro equitum ann. CCCLXXXV. ac dictatore an. CCCXCVII. contigit. De *ætate* ſi quæras, LIVIVS quidem *lib. XL. cap.* 43. ſcribit, primum a L. Villio, tribuno plebis, rogationem latam eſſe, *quot annos nati quemque magiſtratum peterent;* ſed iam ante certum annorum modum in petitione honorum requiſitum eſſe, ex eius *lib. XXV. cap.* 2. & *lib. XXXII. cap.* 7. patet. Quapropter probabile eſt, ante hanc Villiam legem ætatis quidem rationem quodam modo habitam; minus autem quicquam certum definitum ac conſtitu-

quia tunc temporis plerique ſenatores, ex quibus conſules legebantur, erant grandioris æui. Macedonico demum bello eiusmodi leges conſtitutæ ſunt, quæ *annales;* ſeu *annariæ* dicebantur. LIVIVS *lib. XL. cap. 43. eo anno rogatio primum lata eſt ab Lucio Iulio tribuno plebis, quot annos nati quemque magiſtratum peterent caperentque.* FESTVS POMPEIVS: *annaria lex dicebatur ab antiquis ea, qua finiuntur anni magiſtratus capiendi.* Rationem adfert CICERO *Philipp. V. cap. 17. legibus annalibus, quum grandiorem ætatem ad conſulatum*

ſtitutum eſſe, ac Villium an. DCXXIV. L. Manlio Acidino Fuluiano & Q. Fuluio Flacco conſulibus, abolitis reliquis legibus, nouas, quæ *annales* & *annariæ* appellabantur, ſanxiſſe, & honores petentibus certum annorum numerum præſcripſiſſe. Incertum eſt: num ad omnes magiſtratus lex iſta ſpectauerit; an ad curules ſolum; nec dici poteſt, quem annum magiſtratibus hæc lex conſtituerit. Videas: PAVLL. MANVTIVM *de leg. cap. VI.* IAC. CVIACIVM *lib. XXI. obſ. cap.* 32. PETR. CRINITVM *de honeſt. diſciplin. lib. VIII. cap.* 13. p. 143. IVST. LIPSIVM *de magiſtrat. Rom. cap. IV.* p. 1431. In municipiis & coloniis eiusmodi legem etiam viguiſſe, ex PLINIO *lib. X. epiſt.* 84. colligitur. In faſtis & legum ſubſcriptionibus ſæpe occurrit: CONSVLE, NOBILISSIMO PVERO, vbi obſeruandum eſt, ſub imperatoribus legem hanc neglectam; immo imperatorum filios paruulos atque impuberes conſules deſignatos eſſe, quod filiorum Seueri imperatoris & Ioniani principis exempla confirmant, qua de re IAC. GVTHERIVM *de officiis dom. Aug. lib. I. cap.* 12. & SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 554. conſulas.

tum conſtituebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur. His legibus præſtitutus conſulatui eſt annus tertius & quadrageſimus, CICERO *ibidem: quid Macedo Alexander? nonne tertio & trigeſimo anno mortem obiit, quæ eſt ætas noſtris legibus decem annis minor; quam conſularis.*

§. IV.

Pauci ab his legibus fuerunt excepti, & quidem antequam ferrentur, iuuenes conſulatum geſſerunt M. Valerius Coruinus, de quo EVTROPIVS *lib. II. cap. 3.* Scipiones Africani, maior apud eumdem EVTROPIVM *lib. III. cap. 2.* collato cum LIVIO *lib. XXI. cap. 46.* minor *epit. Liv. L.* & tum lex lata fuerat. Exemtus etiam Pompeius fuit, vt CICERO *pro lege Manil. cap. XXI.* & EVTROPIVS *lib. V. extrem.* referunt.

CAP. IV.
DE CONSVLIBVS ORDINARIIS ET SVFFECTIS.

§. I.

ORDINARII conſules dicebantur, qui calend. ian. conſulatum inibant, p) & a quibus in faſtis

p) eodem die etiam in capitolio ſacrum conſulare faciebant noui conſules. Huc multi trahunt verba SVETONII *vit. Auguſti cap. XCV. primo conſulatu ei, augurium capienti, duodecim ſe vultures, vt Romulo, oſtenderunt*; quum vero ſignum hoc Auguſto, vt candidato; non autem, vt conſuli, comparuit, merito hæc verba

 de

faſtis annus denominabatur, q) qui idcirco ***annum aperire*** & *faſtos reſerare* dicebantur apud PLINIVM

de augurio, quod magiſtratum inituri ante vrbem ſub cælo libero capere ſolebant, explicari debent, quæ etiam IS. CASAVBONI *not. ad hunc locum* eſt ſententia.

q) inter ſingularia iura ac priuilegia, quibus conſules Romani fruebantur, etiam id fuit, quod, vti Athenis ab archonte; ita etiam Romæ a conſulibus anni nominarentur, quod etiam ſub imperatoribus vsque ad annum chriſtianorum DXLI. qui eſt annus vrbis MCCXCII. factum eſt. In his faſtis medio anno ſuffectorum conſulum non mentio fiebat, & ſi etiam illi in tabulas referebantur; eorum nominibus tamen numerus annorum haud adſcriptus eſt. Illud multas in veterum hiſtoriarum monumentis peperit tenebras, quum iſta ſæpe ad conſules ſuffectos, qui in faſtis haud leguntur, prouocant. Ipſi etiam faſti, vti nonnunquam inter ſe diſſentiunt; ita in primis in Traiani temporibus ſuſpecti ſunt, quemadmodum iam dudum ab eruditis obſeruatum eſt. Multi in eo ſuam operam collocarunt, vt conſules pro temporum ordine rite enarrarent. Præter BARTHOLOMÆVM MARLIANVM & STEPHANVM VINANDVM PIGHIVM, qui faſtos magiſtratuum Romanorum perſequuti ſunt, memorandus eſt: ONVPHR. PANVINIVS *libris V. faſtorum a Romulo rege vsque ad Carolum V.* cui multum in hac litterarum parte debemus, quamuis non negandum ſit, eum nonnunquam erraſſe, quod exemplis HENR. NORISIVS *diſſ. I. de nummo Diocletiani tom. I. theſ. ant. Rom.* ALB. HENR. DE SALLENGRE p. 396. ſeq. monſtrauit. Ad eum ſe in hoc ſtudiorum genere adiunxerunt: CAROL. SIGONIVS, cuius *commentarii in faſtos conſulares a Romulo vsque ad imperat. Tiberium*, Venetiis MDLVI prodierunt: ANTONIVS PAGI *diſſ. hypa-*

NIVM *panegyr. cap. LVIII.* Horum ſi quis mortuus eſſet, antequam finiretur conſulatus; aut alia de cauſſa magiſtratu deceſſiſſet, alius in locum ſufficiebatur, r) quod raro olim contingebat; ſub cæſaribus autem frequentiſſime, quia hi nomen ſuum in faſtis ſcribi annis ſingulis cupiebant; vt vero curam & laborem declinarent, plerumque poſt aliquot menſes conſulatum ſuum alii dederunt. Qui ergo in alterius locum ſubrogati erant, dicebantur *conſules ſuffecti.* LAMPRIDIVS *vit. Alex. Seuer. cap. XLIII. conſules quoscumque vel ordinarios, vel ſuffectos creauit & ſenatus ſententia nominauit.* SVETONIVS *vit. Galbæ cap. VI. conſulatum per ſex menſes ordinarium*

patica; ſiue de conſulibus cæſareis: THEODORVS IANSON. AB ALMELOVEEN *libris II. faſtorum Romanorum conſularium*, quorum prior ſecundum annorum ſeriem; poſterior vero pro litterarum ordine digeſtus eſt; PHILIPPVS LABBEVS, cuius *deſcriptio conſulum, ex quo primi ordinati ſunt; ſiue integri faſti conſulares, quos idatianes docti viri hactenus adpellarunt, tom. XI. theſ. ant. Rom.* GRÆVII, p. 241. exſtant. Alios faſtos conſulares vſque ad annum vrbis MCVII. ex codice manu exarato bibliothecæ cæſareæ edidit HENR. NORISIVS, qui non ſolum ſeparatim cum eius *libr. de anno & epochis Syro-Macedonum* prodierunt; ſed etiam *tom. II.* operum p. 594. & *tom. XI. theſ. ant. Rom. Græuiani* p. 404. exſtant. Reliquos, a IO. ALB. FABRICIO *bibliograph. antiqu. cap. XIV.* p. 489. memoratos, conſulto prætereo.

r) conſules *ſuffecti* in inſcriptionibus etiam *ſuffragatores* vocantur, vt ex IAC. SPONIO *miſcell. erud. ant.* p. 115. patet.

rium geſſit; de eodem autem EVTROPIVS *lib. VII. cap. 10. ſæpe conſul, ſæpe pro conſule*, quod non de ordinario conſulatu; ſed de ſuffecto eſt intelligendum. Idem SVETONIVS *vit. Caſar. cap. LXXX. Quinto Maximo ſuffecto, trimeſtrique conſule theatrum introeunte cum lictor animaduerti ex more iuſſiſſet, ab vniuerſis conclamatum eſt: non eſſe conſulem eum.* Hoc enim primum exemplum erat, quo princeps ſine ſontica cauſſa alium ſibi, improbante populo, ſuffecerat. Quid? quod idem Iulius ad aliquot horas pridie cal. ian. Caninium conſulem ſuffecit, mortuo Q. Fabio, id quod CICERO exagitat *lib. VI. ep. 30.* Adde SVETONIVM *vit. Auguſt. cap. XXVI.* & *dialog. de orat. cap. XXVII.*

CAP. V.
DE RITIBVS, CONSVLES CONSTITVENDI.

§. I.

ELECTIO conſulis fiebat comitiis centuriatis, s) quæ inde & *conſularia* dicebantur, in campo martio, vbi conſul ſedens candidato, ante gre-

s) conſules *deſignati* per hanc ſollemnem formulam in comitiis a conſule decedente declarabantur: *vt ea res mihi magiſtratuique meo populo plebique Romanæ bene ac feliciter eueniat*, quibus peractis, populus ſenatusque circa ædes creatorum conſulum conueniebant: illos ſalutabant ac poſtea in capitolium, vt ibi ſacrificaretur;

gremium ſuum ſtanti, prælegebat carmen comitiorum, hoc eſt, iurisiurandi formulam. *Idem mox in roſtris iurauit & in curia ſenatum ad communes curas hortatus eſt:* vid. PLINIVM *paneg. cap. LXIII. ſeq.* Atque hæc fiebant cal. ianuar. aliquot vero menſibus t) ante in eodem campo electio per ſuffragia populi facta fuerat, a quo tempore dicebantur *conſules deſignati*, vsque ad calendas ianuarii u), quibus decedebant priores con-

tur; ex capitolio vero in curiam deducebant, poſt quem ritum in domum ſuam ipſi, ſenatu eos comitante & gratulationes faciente, ſe recipiebant, quod ex CLAVDIANO *in Eutrop. lib. II. v.* 63. OVIDIO *lib. IV. ex Pont. epiſt.* 4. v. 29. ſq. *epiſt.* 9. v. 17. & 18. patet.

t) hoc intelligendum eſt de conſulibus ordinariis, qui quinque menſes ante creationem deſignabantur. Suffecti enim ſtatim, poſtquam electi erant, magiſtratum inibant. Per quinque hos menſes competitores de ambitu contra deſignatos ſolliciti erant, quoniam ii, qui criminis huius conſulem deſignatum inſimulare poterant, in eius locum ſubſtituebantur: vide SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 552.

u) fiebat hoc maxima cum lætitia & noui conſules occaſionem quærebant, ſibi quouis modo fauorem populi conciliandi. Hinc aurum argentumque in populum ſpargebant, quæ conſuetudo, quoniam magnos efflagitabat ſumtus & alia incommoda inde emergebant, ab imperatoribus plane ſublata eſt, vt ex legibus, hanc in rem latis, videmus. Sumtuoſa inſtituebant conuiuia, ac ſenatores atque equites Romanos ad iſta inuitabant, teſte PLINIO *lib. XIV. cap.* 15. Vt populo ſe multum commendarent, cum tanto adparatu ac ſumtibus ludos ſcenicos inſtituerunt, vt opibus plane exhaurirentur, & de-

conſules. Noui officium, auſpicato & ritibus, quos diximus, inibant. x)

§. II.

Decedens conſul y) magiſtratu, candidatum ſucceſſorem *in verba adigebat* in campo, in quæ ipſe ante annum iurauerat; aut potius ambo deſignatos adigebat conſul maior; ſiue ſenior. Ritum hunc idem PLINIVS *paneg. cap. LXXVII.* deſcripſit.

CAP. VI.
DE OFFICIO CONSVLIS.

OFFICIVM conſulis erat, curare publica, id eſt quæ ad pacem, bellum, fœdera & alia reipublicæ pertinebant; priuati autem iuris contro-

depoſito conſulatu, in paupertate ſæpe viuere deberent: conf. IVL. CÆS. BVLENGERVS *de imperio Rom. lib. I. cap.* 19.

x) tam ii, qui conſulatum deponebant; quam, qui inibant, iusiurandum præſtare debuerunt: illi iurabant, ſe nihil contra leges feciſſe; hi vero, ſe nihil contra iſtas eſſe facturos, vt ex PLINIO *panegyr. cap. LXIV.* conſtat.

y) ſecedens conſul ante decem ab eius conſulatu annos faſces conſulares recipere non potuit. L. Cornelio Sulla enim & Q. Cæcilio Metello conſulibus, lex lata eſt, cuius ſententiam APPIANVS *de bello ciuil.* p. 412. ita exhibet: *ad hæc*, Sulla videlicet, *edixit*, *ne quis eundem magiſtratum iterum ſuſciperet*, *niſi poſt decimum annum.* De conſulibus *honorariis* ſub imperatoribus, qui

trouerſias ad prætores remittebat, quos nihilominus *collegas* adpellabat: vide PLINIVM *loco indicato* & adde CICERONEM *orat. III. Catil. cap.* 2. vnde ſimul diſcitur, conſulem prætoribus imperaſſe etiam alia, quæ reipublicæ cauſſa expedienda erant.

CAP. VII.
DE LICTORE CONSVLARI.

SVPRA dictum, duodecim lictores conſulem præceſſiſſe, non tantum terroris & auctoritatis cauſſa; verum etiam, vt ſequenti conſuli viam facerent, ſubmoto populo. HORATIVS *lib. II. od.* 16. *v.* 9.

> *non enim gazæ; neque conſularis*
> *ſubmouet lictor miſeros tumultus*
> *mentis, & curas laqueata circum*
> *tecta volantes.*

PLINIVS *paneg. cap. LXXVI. §.* 8. *nemo perturbabatur, nemo ſubmouebatur.* LIVIVS *lib. XLV. cap.* 7. *donec conſul lictores miſiſſet, qui ſubmouendo iter ad prætorium facerent.* SENECA eleganter *ep. XCIV. non eſt, quod feliciorem eum iudices, cui ſubmouetur, quam quem lictor ſemita deiicit.*

CAP.

qui ſolam conſulis dignitatem & nomen; nullam autem adminiſtrationem habuerunt, conferas ANTON. PAGI *diſſ. hypatic.* p. 70. & GVIDONEM PANCIROLLVM *de magiſtrat. municip. cap. VII.*

Cap. VIII.
DE TRIBVNIS MILITVM CONSVLARI POTESTATE.

§. I.

Interrvptvm conſulare munus fuit per decemuiros ad biennium fere: deinde per tribunos militum conſulari poteſtate, qui diutius imperarunt; quorum autem certus non erat numerus. Initio tres erant, vt eſt apud livivm *lib. IV. cap. 6. & 16.* deinde quatuor *lib. IV. cap. 31.* aliquando ſex; aut octo *lib. V. cap. 1. & 31.* adde evtropivm *lib. II. cap. 1.*

§. II.

Qui conſulatu functi erant, dicebantur *conſulares*, quemadmodum, qui prætura, *prætorii*: qui ædilitate, *ædilitii*. Exempla paſſim exſtant: coniuncta ſingulorum ordinum habes apud evtropivm *lib. V. cap. 6. §. 6.*

Cap. IX.
DE DECEMVIRIS.

§. I.

Decemviri electi erant, vt leges Romanis ex atticis Solonis conſcriberent & ſumma poteſtate, z) ceſſante interim conſulatu, promul-

z) respublica primis ſuis temporibus admodum paucas habebat leges, & regum latæ in controuerſiis ſententiæ earum obtinebant vim. Quum vero conſules omnia pro vo-

mulgarent: a quibus primum X. tabulæ legum factæ; poſtea, quum nonnulla deeſſe viderentur, duæ adiectæ, vt XII. *tabulæ* legum fierent, quæ ſunt frons omnis iuris Romani, vti ex fragmentis hodieque adparet.

§. II.

Ad biennium vix durauit hic decemuiratus. Quum enim decemuiri poteſtate ſua ſequenti anno abuterentur, abrogata fuit poteſtas, & conſules reducti. Vide LIVIVM *lib. III. cap. 32. ſeq.* EVTROPIVM *lib. I. cap. 16.* & *lib. II. ff.* de O. I. §. 24.

CAP. X.
DE PRÆTORIBVS.

§. I.

OLIM nullus magiſtratus, exactis regibus, Romæ erat; niſi conſules. Quum vero hi bellis gerendis aliisque negotiis publicis detine-

voluntate ſua iudicarent; nec raro iniuſtitiam ſuam proderent, iam anno CCXCI. a populo ac tribunis plebis, de emendando confuſo hoc reipublicæ ſtatu eſt cogitatum, quod inſtitutum octo annos poſt, anno vrbis videlicet CCXCIX. exſequi ſuſceptum eſt. Legati hanc ob cauſſam in Græciam mittebantur, qui leges Athenienſium, Solonis potiſſimum aliarumque ciuitatum deſcriberent. Iſti *ann. CCCII.* reuerterunt, atque ex his Romam delatis legibus notiſſimæ illæ decemuirales compoſitæ ſunt, de quibus infra plura dicendi locus erit.

nerentur, a) additus fuit nouus magiſtratus, prætor b) vnus, qui ius in vrbe diceret. c) Creſcente

a) prætores duas ob cauſſas inſtituti ſunt: primum, quoniam conſules ob continua bella muneri ſuo in vrbe ſatisfacere haud potuerunt: deinde, vt patriciis eſſet ſolatium, qui indigne ferebant, quod plebeii ad conſulatus honorem admiſſi fuiſſent: conf. IO. GOTTL. HEINECCIVM *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr. part. I.* p. 46.

b) *prætoris* nomen antea, quam hic magiſtratus inſtitutus eſt, omnibus, qui munere fungebantur, adſignatum fuiſſe, probant GERH. NOODTIVS *probabil.* p. 16. GER. IO. VOSSIVS *etymol.* voc. *prætor* & IO. GOTTL. HEINECCIVS *libro indicato* p. 55.

c) neceſſe eſt, vt de iurisdictione prætorum eiusque limitibus quædam hic adferantur. Quemadmodum ius aliud *priuatum:* aliud *publicum* fuit; ita & iudicia alia *publica;* alia vero *priuata* fuerunt. Publica iudicia ab *extraordinariis* & iudiciis populi diſcerni debent. Ita; ſiue *publica* propter crimina ad rempublicam pertinentia, inſtituebantur, & de iis leges latæ erant, pœnæque in illis finitæ, ac ſecundum iſtas quicunque poſtulare ſolebant, qui publici criminis aliquem volebant adcuſare; niſi eſſent, quibus iure id haud licitum fuit. In iſtis publicis iudiciis antequam quæſtiones perpetuæ receptæ fuerunt, vel quæſitores & iudices de criminibus cognoſcebant; vel ipſis prætoribus prouincia hæc ſpeciatim deferebatur. In illis; ſiue *extraordinariis* aut conſul; aut totus ſenatus; aut princeps, nec non præfectus vrbi de iis cognoſcebat criminibus, de quibus nullæ leges exſtabant; aut pœna nulla conſtituta fuit. Hæc; ſiue *iudicia populi* ab ipſo populo ea de cauſſa inſtituebantur, vt maieſtatis aliaque crimina, in quibus de capite ciuis quærebatur, vindicarentur: conf. IO. GE-

te autem ciuitate & multis peregrinis aduentantibus, creatus eſt alius prætor, qui *peregrinus* ad-

GEORG. GRÆVIVS *præfat. ad tom. II. theſ. antiquit. Roman.* & IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr. part. II.* p. 310. Quod ad iudicia *priuata* attinet, quisque in iis ius ſuum perſequebatur, quum contra ea in iudiciis publicis vel ipſe populus; vel adcuſator populi nomine crimina vindicare deberet. Priuata hæc iudicia initio reges; deinde conſules & decemuiri, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. X.* p. 627. ac LIVIVS *lib. III. cap.* 33. teſtantur, ac denique prætores habebant, atque in iis *iurisdictionem* ita exercebant, vt pro conditione edicti atque ipſius, de quo diſceptabatur, negotii, vel ipſi ius dicerent; vel litigantibus iudices darent. Vbi enim de *iure* controuerſia erat, ipſe prætor cognouit; quando vero *de facto* diſputabatur, iudices ab eo ſingulares conſtitui ſolebant, qui rem rite diiudicabant ſententiasque ſuas, in vrnam coniectas, prætori exhibebant, vt, iſtis inter ſe comparatis, de lite pronuntiaret, qua de re CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap.* 12. GER. NOODTIVS *de iurisdict.* p. 130. IO. GOTTL. HEINECCIVS *libro memorat.* p. 212. legendi ſunt. Ipſe prætor vel in loco, iuri dicundo *deſtinato;* vel in *plano* ius dixit. Locus *deſtinatus* erat tam in comitio, quo olim omnes lites agitatæ ſunt; quam in foro, & quidem pro tribunali, loco ampliſſimo & ſpectabili in comitio, fere hemicycli ſpecie introrſum curuato, in quo ſella curulis poni ſolebat. Eo ſe multo mane conferebat prætor, &, hora tertia per accenſum exclamata, eos accedere iubebat, qui ius poſcerent. Secum habebat quinque equites totidemque ſenatores, *adſeſſores* vocatos, qui a tergo prætoris ſedebant, non eo fine, vt ius ipſi dicerent; ſed potius, vt in re dubia inſtruerent ſuis conſiliis prætorem. Qui lo-

adpellatus eſt ab eo, quod inter peregrinos ius diceret; prior autem ille, qui ciuibus in vrbe ius red-

loco hoc vel de cauſſis cognouit & ius accedentibus dixit; vel conſilium rogantibus præbuit; vel conuentum; ſiue quæſtionem inter partes indixit. Ad primum munus quod ſpectat, iſtud tribus his verbis continebatur: *do, dico, addico.* Dabat *enim prætor,* vt HEINECCII *libro memorato part. I.* p. 48. verbis vtar; *actionem & exceptionem;* dabat *bonorum poſſeſſionem:* dabat *iudices, arbitros, recuperatores:* dabat *tutores ex lege Atilia.* Dicebat *interdicendo, quoties de poſſeſſione agebatur: indicebat aduocata concione ferias, ſi quando terra in vrbe tremuiſſet.* Addicebat *denique veluti facta in iure, ceſſione, mancipatione,* ceter. Cognoſcebat quæque pro tribunali ſuo ſecundum ordinem aduenientium, niſi ſe faciliorem hac in re erga illos, qui ex longe remotis locis aduenerant, præbere volebat, quod SENECA *epiſt. CVI.* ſatis innuit. Quæ iam obſeruaui, ea exemplis probant: IVST. LIPSIVS *de magiſtrat. Rom. cap. X.* FRANC. ROBORTELLVS *de iudiciis* p. 15. CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap.* 9. ſq. PAVLLVS MANVTIVS *de legib. cap. XIX.* inprimis ſupra memoratus GER. NOODTIVS *libro excitato. Tribunal,* pro quo ius dicebat prætor, maiorum tantum magiſtratuum proprium fuit; minores vero in ſubſelliis pronuntiabant. In inſcriptionibus, vt apud REINESIVM *claſſ. II. num.* 44. magiſtratibus municipalibus tribunal adſignatur; illud tamen, de ſubſelliis eſt intelligendum, vt recte obſeruat HEINECCIVS *loco indicato* p. 214. Ius dicebat etiam prætor, vt ſupra indicaui, in *plano,* idque vel domi; vel in via fiebat, ita, vt ſella, quæ poſt prætorem vehebatur, in plano poneretur: prætor ſederet ac ius, adſtante hominum multitudine, diceret. Qui *de plano* poſtula-

reddebat, d) dictus eſt *prætor vrbanus.* e) De his POMPONIVS *lib. II. ff. 0. I. §. 27. 28.* & LIVIVS

bant ius, per ordinem magiſtratui libellos tradebant; prætor vero per ſubſcriptionem reſpondebat, vt HEINECCIVS ibidem probat.

d) præter hoc munus prætoris, quod in iure dicendo poſitum fuit, eum etiam oportuit ludos, præſertim in circo, edere, teſte IVVENALI *ſat. IX.* v. 192. cui IO. GEORG. GRÆVIVS *ſyntagm. diſſ.* p. 548. & interpretes *Suetonii* p. 609. ed. GRÆVII adiungendi ſunt. Abſentibus conſulibus, munere eorum fungebatur, vt ex LIVIO *lib. X. cap.* 45. patet: ſenatum cogebat: ſententias rogabat: comitia & conciones ad populum habebat aliaque, quæ ad conſulum officium ſpectabant, ſuſcipiebat, quum in abſentia illorum ſummus in vrbe magiſtratus eſſet; nec hanc ob cauſſam plures; quam decem dies ab vrbe abeſſe poſſet, auctore GELLIO *lib. XIII. cap.* 5. Anno magiſtratus ſui ad finem perducto, in prouincias proficiſcebantur prætores. Vltimis imperii Romani temporibus iurisdictio prætorum fere omnis exſpirabat & ad præfectos prætorio transferebatur, ipſis ſola ludorum cura ac poteſtate, quæ ad hos ſpectabat, relicta: conf. FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. III. cap.* 16.

e) prætor vrbanus maiori dignitate; quam peregrinus, præditus fuit, vnde & apud OVIDIVM *lib. I. faſtor.* v. 52. *honoratus;* apud FESTVM autem voce: *maior conſul, maior* dicitur. Quoniam imperii fines quotidie latius extendebantur, anno vrbis DCV. conſtitutum fuit, vt duo prætores, *vrbanus* & *peregrinus* res priuatas cognoſcerent; reliqui vero capitalium criminum quæſtionibus, quæ, quoniam perpetuo durabant, *perpetuæ* dictæ ſunt, præficerentur, quum ante, vt ſupra indicaui, extra ordinem a populo quæſtores ſingu-

VIVS *lib. IV. cap. 1.* & *lib. VIII. cap. 15.* vbi ex plebe etiam creatum prætorem ſcribit; de aucto autem prætorum numero, de eorumque officiis poſt Punica bella adcurate ibidem POMPONIVS §. 32. quorum ſumma eſt, tot prætores fuiſſe additos, quot prouinciæ in ditionem venerant. Vide & LIVIVM *epit. XIX.* & *lib. XXXII. cap. 27. lib. XXXIII. cap. 26.*

§. II.

Creſcentibus criminibus, quæſtiones publicæ ſunt conſtitutæ & iuridicæ cauſſæ inter prætores diſtributæ, atque a Sullano tempore vsque ad Ciceronem octo prætores in vrbe fuerunt, & Cicero inter octo primus, vt ipſe in *Piſonem cap. I.* & *pro leg. Man. cap. I.* teſtatur. Iulius Cæſar XII. vel, vt DIO *Caſſius lib. XLIII. p. 237.* habet, XIV. fecit prætores: Auguſtus XVI. Claudius adiecit duos, vt fierent XVIII. quem numerum imperator Nerua reſtituit, quum a Tito minutus fuiſſet: f) vide de his POMPONIVM *loco indicato.*

§. III.

gulares ad id creari ſolerent. Quæſtiones perpetuæ de *repetundis: de ambitu, maieſtate, peculatu, ſicariis, parricidiis*, cet. inſtituebantur.

f) vt pauca de edictis atque inſignibus prætorum hic adferantur, neceſſe erit. Edicta, quæ, vt HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. lib. I. tit. 2. §. 23. p. 49.* probat, a peregrinis pariter atque vrbanis prætoribus promulgabantur, vel *generalia*; vel *ſpecialia* fuerunt. Illa a quouis prætore, priusquam ius dicebat, in albo; ſiue, vt nonnulli volunt, in *pariete dealbato*, proponebantur.

Con-

§. III.

Poſtquam ſic omnes illi prætores iudiciis vel publicis; vel priuatis in vrbe occupati eſſent, in prouincias miſſi ſunt *proprætores*, id eſt, qui prætura functi fuerant anno ſuperiore; vel ante biennium; qui vero etiam ſæpiſſime ſimplici vocabulo *prætores* dicebantur. Tandem maiores prouinciæ per *proconſules* ſunt rectæ; medio-

Continebant eæ ipſam rationem iuris dicundi, quam per totum annum prætor ſequi, conſtituerat. Hæc; ſiue *ſpecialia*, in certis cauſſis dabantur; quæ vero ad alias ſimiles cauſſas non extendi ſolebant. Talis, edicta proponendi, conſuetudo quum varias in iure confuſiones gigneret, anno vrbis conditæ CCCCLXXXVII. a C. Cornelio, tribuno plebis abrogata ac conſtitutum eſt, vt in poſterum ex edictis perpetuis ius diceretur; vbi tamen prætori nihilominus permiſſum fuit, ea, inito magiſtratu, vel augere; vel immutare. Tempore poſtea Adriani imperatoris Saluius Iulianus omnia hæc edicta prætorum collegit ac rite diſpoſuit, quod deinde *edictum perpetuum* & *ius honorarium* dictum eſt. Inſignia prætorum fuerunt: prætexta, ſella curulis, tribunal, haſta, gladius, ſex lictores cum faſcibus. Alii, duos lictores prætorem habuiſſe, contendunt; ſed veteres ſcriptores, PLVTARCHVS, POLYBIVS aliique numeri ſenarii mentionem faciunt. Qui duos fuiſſe, putant, non diſtinguunt tempora. Antiquiori enim æuo duos tantum habuerunt lictores; quibus poſtea quatuor additos eſſe; ſed ſine ſecuribus, probat EZ. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. diſſ. X. tom. II.* p. 114. cui CAR. SIGONIVM *de ant. iur. ciuil. Rom. lib. I. cap.* 20. addas, qui hoc negat & prætoribus prouincialibus ſolum ſex adſignandos eſſe lictores, ſtatuit.

cres per proprætores. Paruas qui adminiſtrabant, poſteriori æuo tantum *præſides* dicti fuerunt.

§. IV.

Prætores, late dicti, erant exercituum rectores: vnde *cohors prætoria*, & ipſum *prætorium* adpellantur. Sed de his non proprie hoc loco agimus. De edicto prætoris etiam dicemus infra, vbi de Romanorum legibus & iudiciis exponemus. g)

CAP. XI. DE AEDILIBVS.

§. I.

Non vnius generis ædiles erant; omnes vero a cura ædium publicarum nomen habebant. Primum duo ædiles creati ſunt eodem anno, quo tribuni plebis ſunt facti, poſtquam populus ex monte ſacro in vrbem reuertiſſet. DIONYSIVS *Halicarnaſſeus* hunc nexum temporis docet *lib. VI.* tribunorum autem originem ad annum decimum ſextum poſt exactos reges refert. EVTROPIVS *lib. I. cap. 12.* Hi vocabantur ædiles plebe-

g) plura de prætoribus, præter SAM. PITISCVM, etiam memoratos GER. NOODTIVM & HEINECCIVM, exhibent: CHRIST. FRID. FRANCKENSTEINIVS *de ærario pop. Rom. obſ. XV.* HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 438. & 727. *interpretes Pomponii in titul. digeſtor. de origine iur.* WOLFGANG. LAZIVS *de republ. Romana lib. II.*

beii, qui de plebe ſumebantur, & etiam plebis curam gerebant, præſertim in rebus venalibus moderandis, qua officii parte iidem erant, qui Græcis dicebantur ἀγορανόμοι. Horum meminit LIVIVS *lib. III. cap. 57.*

§. II.

Nobiliores erant, qui *ædiles curules* dicebantur, quorum originem LIVIVS *lib. VI. cap. 42.* & *lib. VII. cap. 1.* deſcribit: *annus hic erat*, inquit, *inſignis noui hominis conſulatu: inſignis novis duobus magiſtratibus prætura & curuli ædilitate.* Erant itidem duo, quod ibidem LIVIVS probat, dicens: *patres ædilitatem Cneio Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni, ſuarum gentium viris, gratia campeſtri dederunt.* Initio etiam patricii ad hoc munus eligebantur: tandem ad alios quoque ordines illud venit. gg)

gg) horum originem ſic narrat LIVIVS *lib. VI. cap. 42. ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem ſenatus cenſeret eſſe, meritoque id, ſi quando vnquam alias deum immortalium cauſſa libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent, & dies vnus ad triduum adiiceretur, recuſantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum a patriciis eſt iuuenibus; ſed id honoris deum immortalium cauſſa libenter acturos, vt ædiles fierent. Quibus quum ab vniuerſis gratiæ actæ eſſent, factum ſenatus conſultum, vt duo viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret.*

cres per proprætores. Paruas qui adminiſtrabant, poſteriori æuo tantum *præſides* dicti fuerunt.

§. IV.

Prætores, late dicti, erant exercituum rectores: vnde *cohors prætoria*, & ipſum *prætorium* adpellantur. Sed de his non proprie hoc loco agimus. De edicto prætoris etiam dicemus infra, vbi de Romanorum legibus & iudiciis exponemus. g)

CAP. XI.
DE AEDILIBVS.

§. I.

NON vnius generis ædiles erant; omnes vero a cura ædium publicarum nomen habebant. Primum duo ædiles creati ſunt eodem anno, quo tribuni plebis ſunt facti, poſtquam populus ex monte ſacro in vrbem reuertiſſet. DIONYSIVS *Halicarnaſſeus* hunc nexum temporis docet *lib. VI.* tribunorum autem originem ad annum decimum ſextum poſt exactos reges refert. EVTROPIVS *lib. I. cap. 12.* Hi vocabantur ædiles plebe-

g) plura de prætoribus, præter SAM. PITISCVM, etiam memoratos GER. NOODTIVM & HEINECCIVM, exhibent: CHRIST. FRID. FRANCKENSTEINIVS *de ærario pop. Rom. obſ. XV.* HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 438. & 727. *interpretes Pomponii in titul. digeſtor. de origine iur.* WOLFGANG. LAZIVS *de republ. Romana lib. II.*

beii, qui de plebe ſumebantur, & etiam plebis curam gerebant, præſertim in rebus venalibus moderandis, qua officii parte iidem erant, qui Græcis dicebantur *ἀγοϱανόμοι*. Horum meminit LIVIVS *lib. III. cap. 57.*

§. II.

Nobiliores erant, qui *ædiles curules* dicebantur, quorum originem LIVIVS *lib. VI. cap. 42.* & *lib. VII. cap. 1.* deſcribit: *annus hic erat*, inquit, *inſignis noui hominis conſulatu: inſignis nouis duobus magiſtratibus pretura & curuli ædilitate.* Erant itidem duo, quod ibidem LIVIVS probat, dicens: *patres ædilitatem Cneio Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni, ſuarum gentium viris, gratia campeſtri dederunt.* Initio etiam patricii ad hoc munus eligebantur: tandem ad alios quoque ordines illud venit. gg)

N 4 §. III.

gg) horum originem ſic narrat LIVIVS *lib. VI. cap. 42. ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem ſenatus cenſeret eſſe, meritoque id, ſi quando vnquam alias deum immortalium cauſſa libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent; & dies vnus ad triduum adiiceretur, recuſantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum a patriciis eſt iuuenibus; ſed id honoris deum immortalium cauſſa libenter acturos, vt ædiles fierent. Quibus quum ab vniuerſis gratiæ actæ eſſent, factum ſenatus conſultum, vt duo viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret.*

§. III.

Horum officium & ornamenta h) variis locis CICERO deſcripſit *orat. in Verrem VII. cap.* 14. de

h) pro munere ſuo curabant omnes res venales, inprimis, quæ ad cibum atque annonam ſpectabant: obſeruabant, vt iuſtæ adhiberentur menſuræ: vt luxus nimius tam cibi; quam veſtium aliarumque rerum infringeretur: vt ædificia publica pariter ac priuata conſeruarentur: collapſa repararentur; plateæ vero ac viæ ſemper eſſent mundæ ac politæ. Præterea libidines fornicum ac popinarum coercebant, atque animum ad id adhibebant, ne vrbi per incendia; aut alios funeſtos caſus detrimentum adferretur. Præfecti quoque erant ludis eorumque curam in ſe ſuſcipiebant, quæ omnia veterum confirmant teſtimonia. De prohibitis popinis, ganeis ac interdicto menſaram luxurioſo adparatu, ædiliumque hac in re officio vide: SVETONIVM *vit. Tiber. cap. XXXIV.* §. 2. *vit. Claud. cap. XXXVIII.* §. 4. TACITVM *lib. III. annal. cap.* 55. §. 1. & PLAVTVM *capt. act. IV. ſcen.* 2. v. 43. de veſtium cura SVETONIVM *vit. Auguſt. cap. XL.* §. 10. de viis, ab ædilibus conſervatis itidem SVETONIVM *vit. Veſpaſ. cap. V.* §. 4. PLAVTVM *ſtich. act. II. ſcen.* 11. *v.* 28. aliosque apud PITISCVM *not. ad hunc locum* p. 950. de munere, non ſolum ædificia publica ædesque ſacras tuendi; ſed etiam vrbem ac paſcua publica curandi incendiaque auertendi DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. III. cap.* 57. LIVIVM *lib. I. cap.* 56. aliaque teſtimonia apud EZECH. SPANHEMIVM *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 144. PETR. BVRMANNVM *Iou. fulgerat.* p. 119. & 202. ISAAC. CASAVBONVM *ad Suetonium* p. 166. ed. GRÆVII & HENR. DODWELLVM *prælect. Cambden.* p. 730. De ornamentis, quibus ædiles vrbi ſplendorem conciliare, ſtuduerunt, lege LIVIVM *lib.*

de ſeipſo loquens: *nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim, mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum ceremonia Cereri, Libero Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populo plebique Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate & religione Ioui, Iunoni Mineruæque eſſe faciundos: mihi ædium ſacrarum procurationem: mihi totam vrbem tuendam eſſe commiſſam.*

§. IV.

Ludos plerumque ſuo priuato ſumtu faciebant, eo plus gratiæ a populo conſequuti, quo ſplendidiores ludos ediderant. Vnde apud CICERONEM *lib. II. offic. cap.* 17. Mamerco dicit, *prætermiſſionem ædilitatis repulſam conſulatus attu-*

lib. IX. cap. 40. & SVETONIVM *vit. Cæſ. cap. X.* §. 1. & de ludis, quibus præerant, CICERONEM *lib. III. de leg. cap.* 3. & *in Verrem V. cap.* 14. de prouincia, meretrices non tolerandi, SENECAM *de vit. beat. cap. VII.* & IO. GOTTL. HEINECCIVM *comm. ad leg. Iul. & Pap.* p. 131. de iurisdictione in annonam, rem frumentariam cibariamque ac menſuras IVVENALEM *ſat. X.* v. 101. PERSIVM *ſat. I.* v. 128. & MARTIALEM *lib. V. eleg.* 81. v. 4. Plura de his officiis exhibet SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 39. De ipſis ædilibus vid. interpretes *Pomponii de origine iuris:* ANDR. TIRAQVELLVM *not. ad Alexandrum ab Alexandro lib. IV. cap.* 4. EZ. SPANHEMIVM *loco memorato* p. 143. ſq. IO. AVGVST. OLEARIVM *diſſ. de ædilibus Romanorum* & inprimis EVERH. OTTONEM *de ædilibus coloniar. & municip.*

tuliſſe; L. Craſſum contra laudat, quod magnificentiſſima ædilitate functus fuerit, ibid. *cap. 16.* Magnificentia autem hæc in ludis conſiſtebat. Vid. & Cœlii *epiſt. ad Ciceronem* proconſ. & huius ad illas reſponſiones quibus, ille a Cicerone petit, vt pantheras ſibi ad ludos ex prouincia mittat.

§. V.

Tandem Iulius Cæſar duos ædiles *cereales* addidit, qui frumenti curam haberent, vt notat DIO CASSIVS *lib. XLIII. ſub fin. p. 239.* quorum autem tam frequens mentio; aut etiam tanta dignitas; aut gratia non erat, quanta erat ædilium curulium, qui præcipue intelliguntur, quoties ædilium abſolute fit mentio. Curules dicti a curuli ſella, ſplendido magiſtratus maioris ornamento.

CAP. XII.
DE TRIBVNIS PLEBIS.

§. I.

TRIBVNI plebis erant, qui plebis cauſſam adverſus potentiores, id eſt nobiles & patricios defendebant ac tuebantur. Cauſſam noui huius magiſtratus dedit oppreſſio plebis & procerum iniuria, qua factum, vt plebs vrbe excederet; nec reuocari poſſet; niſi impetrato ex ſuo ordine magiſtratu, qui libertatem ipſius tueretur: qui & adſiduus in ſenatu & apud conſules eſſet, illorumque decretis contradiceret, ſiue inter-

tercederet, ſi illa duriora in plebem ac iniquiora eſſent. i) Hiſtoriam ſuppeditat LIVIVS *lib. II. cap. 32.* & EVTROPIVS *lib. I. cap. 12.*

§. II.

Initio duo tribuni plebis creati ſunt; k) qui vero mox tres ſibi collegas addiderunt, vt quinque eſſent. LIVIVS ibid. *cap. 33. & 58.* Breui poſt tem-

i) quando enim magiſtratus aliquid contra plebis libertatem, iura ac priuilegia moliri, ſibi ſumebant, maximum populi in tribunorum poteſtate præſidium erat poſitum, quippe qui omnia, contra plebem inſtituta, dirimere vnica hac voce: VETO, poterant: adde BARNAB. BRISSONIVM *de formul.* p. 271. IVSTVM LIPSIVM *de magiſtrat. Rom. cap. XV.* & PAVLL. MANVTIVM *de leg. cap. XXXVI.* Romanorum hiſtoria effuſe ac larga manu huius rei ſuppeditat exempla, &, quamuis, vti etiam ex FREINSHEMIO *not. in Flor. lib. III. cap. 13.* patet, non negari poſſit, iſta poteſtate tribunos ſæpe abuſos eſſe; ſæpe tamen egregia iuſtitiæ ſuæ animique, ab omni partium ſtudio alieni, documenta dederunt, cuiusmodi varia teſtimonia VALERIVS MAXIMVS *lib. VI. cap. 5.* recitat. Quoniam cuſtodes libertatis populi erant, diu vetitum fuit, tribunos ex patriciis ac ſenatoribus petere, & quamuis & hoc poſtea, vt ex LIVIO *lib. III. cap. 65.* videmus; permitteretur; amittebant tamen ii patriciorum iura, & ſe plebeiorum ordini adnumerare eorumque iura contra patricios tueri debebant. Vnicum patriciorum tribunorum exemplum apud LIVIVM legimus; alios tamen patricios idem munus adfectaſſe, ex CICERONE *pro dom. cap. XIII & XIV.* patet.

k) de numero tribunorum plebis eiusque mutatione vide ONVPHR. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. LXVIII.* & IVST. LIPSIVM *de magiſtrat. Rom. cap. XIV.*

tempore, id eſt, triceſimo ſexto anno a primis tribunis decem creati ſunt, l) quamquam CICERO *in orat. pro C. Cornelio*, cuius fragmenta ASCONIVS ſeruauit, in alterum a primis tribunis annum id ipſum referat. Digna verba, vt integra repetantur: *tanta*, inquit, *in illis*, ſcilicet Romanis plebeiis, *virtus fuit, vt annos poſt XVI. reges exactos propter nimiam potentium dominationem ſecederent, leges ſacratas ipſi ſibi reſtituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienum, qui hodie mons ſacer nominatur, in quo armati conſederant, æternæ memoriæ cauſſa conſecrarent. Ita quoque auſpicato poſtero anno decem tribuni plebis comitiis curiatis creati ſunt.* Hæc CI-

l) obſeruata eſt in eorum creatione conſuetudo, vt, ſi per legitima ſuffragia decem non electi erant, ii, qui deerant, non a populo; ſed a rite electis tribunis cooptarentur. Hoc manifeſte docet LIVIVS, quando *lib. III. cap.* 64. ita ſcribit: *M. Duillius comitia habuit &, quinque tribunis plebis creatis, quum præſtudiis aperte petentium nouem tribunorum alii candidati tribus non explerent, concilium dimiſit; nec deinde comitiorum cauſſa habuit. Satisfactum legi aiebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modo vt relinquerentur, ſanciret, & ab iis, qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. Recitabatque rogationis carmen, in quo, ſi tribunos plebei decem rogabo, ſi quos minus hodie decem tribunos plebei fecerint: hi tum vti quos ſibi collegas cooptaſſint, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint, vt illi, quos hodie tribunos plebei feceritis.* Hunc vero morem a L. Trebonio anno ſequenti poſt habita a M. Duillio comitia abrogatum eſſe, itidem LIVIVS *cap. ſequenti libri memorati* docet.

CICERO, qui niſi memoria lapſus fuit, ex illius verbis videtur aliquid excidiſſe, vt etiam ASCONIVS obſeruauit. Nam altero anno tres additi duobus primis, vt quinque eſſent: XXXVI. anno creati demum decem, vt LIVIVS, ad quem ASCONIVS etiam prouocauit, probatum dedit.

§. III.

Ampliſſimæ poteſtatis m) hic magiſtratus erat, quam-

m) tanta fuerunt inſtructi poteſtate, vt ſenatus edicta reſcindere: nouas leges contra ſenatus voluntatem promulgare: comitia tum plebis; tum ſenatus cogere ac dimittere: militum delectus vetare: conſules in carcerem coniicere: condemnatos abſoluere aliaque contra magiſtratuum leges ac edicta ſuſcipere potuerint, quæ omnia ex VALERIO MAXIMO *lib. I. cap.* 1. §. 9. *lib. II. cap.* 2. §. 7. CICERONE *lib. III. de leg. cap.* 7. *de orat. lib. III. cap.* 1. APPIANO *de bell. ciuil. lib. II.* p. 445. DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. X.* p. 657. & 667. LIVIO *epit. LV.* aliisque apud ONVPHR. PANVINIVM *loco memorat.* & LYCKLAMAM *de magiſtrat. cap. IV.* patent. Habuerunt quidem facultatem, ſenatum, vt ex SVETONIO *vit. Aug. cap. XXIII.* & A. GELLIO *lib. XIV. cap.* 7. & 8. conſtat, cogendi; non autem id, quoties volebant, fieri poterat. Ideo & ſub Auguſto, tribunicia iam poteſtate prædito, alio patrum decreto opus fuit, vt, quoties is vellet, ſenatum conuocare poſſet, quemadmodum DIO *Caſſius ad annum DCCXXXII.* refert. Sulla poteſtatem tribunorum valde imminuit, vt ex LIVII *epit LXXXIX.* patet; a Cotta vero & Pompeio magno omnia eorum iura reſtituta ſunt. Extra vrbem nullam habuerunt poteſtatem. Eorum domus die noctuque patebant, vt omnes oppreſſi ad eos ſe ſtatim conferre & auxilium eo-

quamuis non dignitatis. n) Infra enim curules magiſtratus erat; toti autem ſenatui eiusque decre-

eorum implorare poſſent. Eamdem ob cauſſam per diem integrum; niſi feriis latinis, ab vrbe abeſſe non potuerunt.

n) magiſtratus enim proprie non extiterunt tribuni, &, quamuis *viatorem* & *prehenſionem* haberent; vocandi tamen iure deſtituti fuerunt, quod GELLIVS aperte docet *lib. XIII. cap.* 12. Ante curiam ergo ſedebant in ſubſelliis, donec ſenatus conſulta ad ipſos ferebantur, hæcque vel probabant; vel, vbi quid continebant, quod libertati populi officere videbatur, denegato ſuo conſenſu, irrita reddebant: conf. VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap.* 2. §. 7. Iure inde quæritur: quomodo CICERO *pro Quint. cap. XX.* dicere: *per eum magiſtratum*, tribunos videlicet, *qui auxilii cauſſa conſtitutus eſt*, ac TACITVS *lib. XII. annal. cap.* 64. cum iſta conſpirare potuerit? quum res ipſa & ex priſcis PLVTARCHVS *quæſt. LXXXI.* doceat, tribunos magiſtratibus reliquis haud adnumeratos fuiſſe. Quæ dubia quæſtio vt remoueatur, obſeruandum eſt, aliam fuiſſe rationem tribunorum, antequam ſenatores ordini eorum adſcripti fuerunt: aliam poſtquam per legem quamdam tribuni plebis ex ſenatoribus eligi ſolebant, quod ex SVETONIO *vit. Aug. cap. X.* §. 4. *cap. XL.* §. 9. & PLINIO *lib. II. epiſt.* 9. colligi poteſt. Hoc enim patres ex prudentia ciuili inſtituerunt; quoniam autumabant, virum ſenatorium non tam ſeuere contra ſenatum acturum eſſe; quam adhuc ſoli ex plebe tribuni fecerant. Ad hoc iam, ante iſtam legem, quamquam de tempore nihil certi definiri poteſt, plebiſcitum Atinium a C. Atinio Labeone factum fuit, quo tribunis plebis ſenatoria dignitas & ius, ſententiam dicendi, conceſſa eſt, vt GELLIVS *lib. XIV. cap.* 8. docet. Hac ergo ratio-

cretis poterat reſiſtere, id quod, *intercedere* vocabant; noſtrates autem ſemibarbare dicunt *proteſtari*. Sub cæſaribus tamen creuit dignitas eius, quia in ſingulos annos omnes imperatores inde ab Auguſto tribunitiam poteſtatem adſumſerunt, & in titulis ſuis per annos numerarunt, quod ſpecioſo hoc & amabili nomine dominationem regiam & ſenatus oppreſſionem poterant occultare. o) CICERO *lib. III. de legibus cap.* 7. ita de poteſtate hac ſumma infit: *habet conſul, vt ei reliqui magiſtratus omnes pareant, excepto tribuno;* & *cap.*

tione etiam tribuni plebis *magiſtratus* a Cicerone vocari potuerunt.

o) nouum hoc ſpecimen erat ciuilis imperatorum prudentiæ. Quum enim ipſi; præter ceteros magiſtratus, ſummum ſacerdotium & poteſtatem tribuniciam ad ſe raperent, tota populi Romani libertas extinguebatur ac ſupprimebatur. Tribunicia poteſtas, vt ISAAC CASAVBONVS *not. ad Sueton.* p. 160. ex DIONE obſeruat, Auguſto, anno DCCXXIV. poſt victum Antonium, decreta fuit; ſuſcepta autem ab ipſo eſt anno demum DCCXXXI. quamuis iam anno DCCXVIII. victo Pompeio, ipſi ſpecies quædam huius poteſtatis adſignata fuiſſet. Nihil aptius ad vindicandum ſummum imperium Auguſto contingere potuiſſet, quam hæc tribuniciæ poteſtatis conceſſio. Eo enim Auguſtus *ſacroſanctus* reddebatur, per iura nimirum tribunorum, qui, vt LIVIVS *lib. III. cap.* 55. teſtatur, omnes pro ſacroſanctis putabantur. Immo Auguſti potentia hac in re latius extenſa fuit; quam reliquorum tribunorum, quum eum etiam extra vrbem, intra proximum milliare, auxilium implorantibus opem ferre potuiſſe, veterum ſcripta monimenta teſtantur, quod ius nulli vnquam tribuno ante Auguſtum datum erat.

cap. 10. *Nimia*, inquit, *eſt poteſtas tribunorum plebis, quis negat? ſed vis populi multo ſævior, multoque vehementior, quæ, ducem quod habet interdum, lenior eſt. Quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo e decem ſana mente ſit?* De Auguſti inſtituto TACITVS *lib. III. annal. cap. 56. §. 1.* ita loquitur: *Tiberius, fama moderationis parta, mittit litteras ad ſenatum, quis poteſtatem tribuniciam Druſo petebat.* Id ſummi faſtigii vocabulum Auguſtus reperit, ne regis; aut dictatoris nomen adſumeret; ac tamen adpellatione aliqua cetera imperia præmineret. Qui præterea nouem numero ſub cæſaribus tribuni plebis erant, eorum poteſtatem, quæ reſtricta admodum erat, & veteris quaſi vmbra, quam ſolus imperator vſurpabat, deſcripſit PLINIVS *lib. I. ep. 23.* Initio tantum plebeii erant: poſt etiam nobiles ſeu patricii; ſed a plebeio homine adoptati; quæ vero lex ſub cæſaribus negligebatur, vtpote qui etiam tribuniciam poteſtatem quotannis nouam capiebant, etſi nomine concretiuo abſtinerent. p)

CAP.

p) de tribunis plebis ac tribunicia poteſtate conferas: HENR. DODWELLVM *prælect. Cambden.* p. 417. ſeq. p. 573. ſq. p. 680. ſq. IVSTVM LIPSIVM *lib. II. elect. cap.* 13. ANT. PAGI *critic. in Baron. annal. tom. I.* p. 103. IAN. VINCENT. GRAVINAM *de ortu & progreſſu iur. ciuil. lib. I. cap.* 27. ONVPH. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. LXVIII.* FRANC. HOTTOMANNVM *de magiſtrat. Rom. lib. I. tom. II. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1888. aliosque.

Cap. XIII.
DE TRIBVNIS ÆRARII.

§. I.

HORVM meminit CICERO *orat. IV. Catil. cap.* 7. qui minoris ordinis præfecti erant, eorumque vſus & officium, pecuniam de ærario in ſtipendium militum adnumerare, vt ASCONIVS deſcribit *in Cic. orat. III. Verrinam de prætura vrbana.* q)

§. II.

Iudicibus etiam populi loco intererant, quando illa ex tribus ordinibus eſſent mixta, quod patet ex eiusdem ASCONII *commentario in Cic. orat. pro Marc. Scauro ſub fin.*

Cap. XIV.
DE QVÆSTORIBVS.

§. I.

QVÆSTVRA primus & infimus gradus honorum fuit, quem iuuenes etiam ante trigeſimum

q) ipſi non cuſtodes carceris erant, quum munus hoc *commentarienſes* haberent; ſed prouinciam accipiebant, ad columnam Meniam cauſſas ſceleratorum aliorumque improborum ac viliorum hominum cognoſcendi eosque puniendi; aut in carcere cuſtodiendos commentarienſi tradendi. His in carcere cuſtodiis commentarienſis quidem præerat; ſed ſuperior earum cura triumuiris commiſſa eſt, quod ex PLAVTO *act. I. ſcen. I. v.* 3. *Cellar. Antiquit.*

ſimum annum adſcendere poterant. r) Poſt conſules creati fuerant quæſtores, creſcente republi-

LIVIO *lib. XXII. cap.* 26. VALERIO MAXIMO *lib. VIII. cap.* 4. §. 2. aliisque patet.

r) quæſtores triplicis fuerunt generis. Alii quæſtores *vrbani*, qui ærario præfuerunt: alii *prouinciales* & alii denique *capitales* extiterunt, qui in maleficia, parricidia ac reliqua crimina inquiſiuerunt; quod vero munus anno DCLXV. a quæſtoribus capitalibus ad triumuiros capitales translatum eſt. Ad quæſtores vrbanos quod ſpectat, de eorum prima inſtitutione numeroque aucto TACITVS *lib. XI. annal. cap.* 22. ſcribit: *quæſtores, regibus etiam tum imperantibus, inſtituti ſunt, quod lex curiata oſtendit, a L. Bruto repetita, manſitque conſulibus poteſtas eligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primum Valerius Poſtumius, Aemilius Mamercus LXIII. anno poſt Tarquinios exactos, vt rem militarem comitarentur. Dein gliſcentibus negotiis duo additi, qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullæ viginti creati, ſupplendo ſenatui, cui iudicia tradiderat.* Munus eorum potiſſimum in eo poſitum fuit, vt pecuniam publicam, quam respublica ex vectigalibus, præda ac damnatorum bonis accipiebat, cuſtodirent: ea, quæ ſumtu reipublicæ ſoluenda erant, exhiberent & in commentarios accepti atque expenſi referrent: conf. PETR. BVRMANNVS *de vectigal. pop. Rom.* p. 112. Hinc & haud raro in ſaxis litteratis hæ loquendi deprehenduntur formulæ: STATVAM PECVNIA PVBLICA PONENDAM CENSVIT: LOCARI SVMTV PVBLICO PLACVIT. Adhæc non ſolum leges & ſenatus conſulta cuſtodire; ſed etiam ſigna militaria ex ærario ad conſules, quando in bellum proficiſcendum erat, mitte-

blica, quum antea ipſorum munus ipſi conſules adminiſtrarent. POMPONIVS *de origine iuris lib. II. §. 22. quum ærarium populi auctius eſſe cœpiſſet, vt eſſent, qui illi praeeſſent, conſtituti ſunt quæſtores, dicti ab eo, quod inquirendæ & conſeruandæ pecuniæ cauſſa creati erant.* Initio duo tantum erant, qui dicti ſunt *vrbani quæſtores*: poſt additi totidem, vt duo in vrbe manerent: duo conſulibus in bello adeſſent. LIVIVS *lib. IV. cap. 43. moles diſcordiarum inter plebem ac patres exorta eſt, cœpta ab duplicando quæſtorum numero, vt præter duos vrbanos quæſtores, duo conſu-*

tere: legatos exterarum gentium excipere: iis hoſpitium præbere &, vbi ægrotabant, eorum valetudinis curam habere debebant. Iſtud ex DIONE CASSIO *lib. LIV.* p. 546. & SVETONIO *vit. Auguſt. cap. XCIV.* illud ex LIVIO *lib. III. cap. 69. lib. VII. cap. 23.* hoc vero ex VALERIO MAXIMO *lib. V. cap. 1. §. 1.* ſatis comprobari poteſt. Tantam habuerunt auctoritatem, vt imperatores, ex bello redeuntes, non prius nanciſcerentur triumphi honorem; quam apud quæſtores iureiurando confirmauerant, numerum & ciuium amiſſorum & hoſtium occiſorum in litteris ad ſenatum recte definitum ac ſcriptum fuiſſe: conf. VALERIVM MAXIMVM *lib. II. cap. 8. §. 1.* Quoniam inter minores magiſtratus referebantur, atque hanc ob rem neque vocationem; neque prehenſionem habebant, comitiis tributis creati ſunt; antea autem a conſulibus; & poſtea in curiatis comitiis legi ſolebant. Nullam quidem habebant iurisdictionem; nonnunquam tamen ipſis minores cauſſas a maiori magiſtratu ad inquirendum datas eſſe, varia comprobant exempla.

libus ad miniſteria belli præſto eſſent: adde *cap. LIV.* & *epit. lib. XV.*

§. II.

Italia ſtipendiaria facta, duplicatus numerus, & octo creati. LIVIVS *epit. XV. quæſtorum numerus ampliatus eſt, vt eſſent octo.* TACITVS *lib. XI. cap.* 22. de quæſtoribus agens: *mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia & accedentibus prouinciarum vectigalibus.* Addit ibidem Tacitus, Sullam viginti conſtituiſſe ſupplendo ſenatui, quia quæſtores etiam ſenatores erant. Ex his etiam mittebantur in prouincias, vt præſidi adeſſent, s) & pecuniam ac vectigalia tractarent, ideoque vt numerus vbique ſufficeret, Iulius Cæſar apud DIONEM *lib. XLIII. p.* 237. dicitur, quadraginta quæſtores creaſſe. In prouincias ituri,

s) ſingulæ prouinciæ ſuum habebant quæſtorem, ſi ſolam Siciliam exceperis, quæ ea de cauſſa duos nacta eſt quæſtores, quoniam in veterem & nouam prouinciam diuidi ſolebat. Adiuuabant præſidem, ita, vt hic cauſſas controuerſiasque tam publicas; quam priuatas cognoſceret; quæſtores autem pecuniam reditusque prouinciales adminiſtrarent, ac tabulas publicas conficerent: rem frumentariam adminiſtrarent, atque arma publica & ſigna cuſtodirent. Maiore hanc ob rem fruebantur poteſtate; quam quæſtores vrbani. Vrbani enim neque lictores & viatores; neque vocationem, prehenſionem & iuriſdictionem habebant; omnibus vero his prouinciales quæſtores inſtructos fuiſſe, docent: CICERO *in Verrem orat. III. cap.* 78. *pro Planco cap. XLI. de diuinat. cap. XVII.* & SVETONIVS *vit. Cæſ. cap.* 7. §. 1.

ituri, ſortiebantur æque, ac ipſi præſides. Quia vero ſors priſcis ſancta erat, præſes prouinciæ quæſtorem, ſorte ſibi datum, filii loco habebat, & ille præſidem loco parentis. Hoc CICERO tradit tum alibi, *Verrina* videlicet *orat. III. cap. 15.* tum *lib. II. ep. 19.* & *lib. XIII. ep. 10.* Adde NEPOTEM *Catonis vita cap. I.* vbi nexus ille *neceſſitudo ſortis* adpellatur: adde *Ciceronem diuin. in Verrem cap. XIX.*

§. III.

Hi prouinciales quæſtores, decedente prætore; ſiue proconſule, in prouincia tamdiu relinquebantur, vt eam vice præſidis adminiſtrarent, donec nouus præſes adueniret. CICERO *lib. II. epiſt. 15. ego de prouincia decedens, quæſtorem Cœlium præpoſui prouinciæ. Puerum inquis? at quæſtorem, at nobilem adoleſcentem, at omnium fere exemplo: neque erat ſuperiore honore vllus, quem præficerem.* Alii erant *quæſtores Cæſaris;* ſiue principis, qui & candidati principis dicebantur: & quæſtura ipſa hæc *palatina* dicta, ideoque oppoſita vrbanæ & prouinciali; ſed de his eorumque munere dicemus infra, quum agendum erit de mutatione magiſtratuum ſub cæſaribus. t)

CAP.

t) plura de quæſtoribus exhibent: ſupra laudatus FRANCKENSTEINIVS *de ærario pop. Rom. obſ. XIII. ſeq.* p. 668. *ſyntagm. Græviani:* HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 362. ſq. EZECH. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 160. FRANC HOT-

Cap. XV.

DE CENSORIBVS.

§. I.

Fortvnarvm & capitum cenſura u) a Servio rege dicitur inſtituta: vid. livivm, florvm & evtropivm in eius *vita*. Confu-

hottomannvs *de magiſtr. Rom. lib. I. tom. II. theſ. ant. Rom.* grævii: p. 1884. clavd. prævotivs *de magiſtrat. Rom. cap. XIV.* De quæſtoribus candidatis, qui epiſtolis principis, in ſenatu legendis, præerant, vid. gvid. pancirollvm *notit. dignit. imper. orient. cap. LXXIII.*

u) cenſum ſextus Romanorum, rex, Seruius Tullius, primus inſtituit, ita vt omnes ciues, qui Romæ pariter; atque extra vrbem commorabantur, bona, domicilia, prædia nominaque tam ſua; quam vxorum, liberorum, ſeruorum ac libertorum, ætatemque, præſtito iureiurando, profiteri deberent. Hæc omnia in ſingulares commentarios referebantur, eo conſilio, vt hac ratione totius regni vires eo certius cognoſci poſſent. Omnes ciues pro cenſus modo in ſex claſſes, & hæ itidem in centurias a Seruio erant diſtinctæ, pro ciuium ordine iam a nobis enarrandæ:

prima claſſis omnium ditiſſimos complectebatur ciues, eos nimirum, qui centum millia æris; ſiue M. imperiales poſſidebant. *Centuriæ* fuerunt XL. ſeniorum & XL. iuniorum, quibus XVIII. equitum & II. fabrorum additæ ſunt. Seniores poſt annum XLV. ad vrbis cuſtodiam; iuniores vero ad bella, foris gerenda, adhibebantur.

ſecunda claſſis ditiores comprehendebat, & quidem eos, qui quinque & ſeptuaginta millia æris; ſecundum no-

ſules poſtea cum non ſufficerent cenſui agendo, duo cenſores, nouus magiſtratus, inſtituti circiter an-

noſtram vero numerandi rationem, DCCL. imperiales poſſidebant. Seniorum X. & iuniorum itidem X. fuerunt centuriæ.

tertia claſſis diuitibus conſtabat. Cenſus abſoluebatur quinquaginta millibus æris, hoc eſt, D. imperial. Centuriæ communem rationem cum ſecunda claſſe habebant.

quarta claſſis continebat ciues mediocres. Cenſus conſtabat quinque & viginti millibus æris; ſiue CCL. imperialibus. *Centuriæ* itidem viginti fuerunt, quibus duæ tibicinum & accenſorum additæ erant:

in *quinta claſſe* cines modici, qui vndecim millia æris; ſiue CX. imperiales poſſidebant, locum ſuum habebant. Centuriæ extiterunt XXX. nimirum ſeniorum XV. & totidem iuniorum, cui claſſi III. tibicinum & accenſorum centuriæ additæ ſunt:

ad *ſextam claſſem* tenuiſſimi pertinebant, quorum cenſus vndecim millibus æris; ſiue CX. imperialibus minor fuit. Centuria erat vnica, in qua etiam *capite cenſi* & *proletarii*, omnesque, a militia liberi atque immunes, fuerunt. *Proletarii* dicebantur, quoniam exiſtimabatur, eos ad prolem tantum procreandam valere; *capite* vero *cenſi* adpellati ſunt, quoniam apud ipſos non pecuniæ; ſed ſolum capitis habita ratio fuit. Cenſus ipſe a luſtro maxime differebat. Cenſu enim peracto, populus demum ſuouetaurilibus luſtrabatur, & id *luſtrum conditum* vocari ſolebat. Cenſus ipſe primum in foro; deinde vero in campo Martio habitus eſt; luſtrum vero ſemper in memorato campo celebrabatur: conf. GER. IO. VOSSIVS *etymol.* voc. *luſtrum.* Quicunque nomina ſua apud cenſores profitebantur, eaque tabulis cenſualibus inſcribenda cura-

 bant,

annum vrbis CCCXI. LIVIVS *lib. IV. cap. 8. hic annus cenſuræ initium fuit rei, a parua origine or-*

bant, ii ius ciuitatis adipiſcebantur. Per hanc occaſionem multi ius hoc furtim quaſi adſequuti ſunt, & Romam commigrarunt, ita, vt legati ſociorum Latini nominis de eo haud ſemel conquererentur, ſenatusque varia edicta contra eos, qui modo hoc ciuitatis ius ſibi adquiſiuerant, promulgaret eosque, qui fraude hac vſi erant, domum redire iuberet, vt ex LIVIO *lib. XXXIX. cap. 3. lib. XLII. cap. 12. lib. XLII. cap.* 11. CICERONE *pro Balbo cap. XXIII.* & VALERIO MAXIMO *lib. III. cap* 4. §. 5 patet. Omnes ciues, qui nomina fortunasque profiteri cupiebant, Romam, vbi cenſus fiebat, commigrare debebant. In prouinciis enim non cenſus; ſed *profeſſio cenſualis* vſitata fuit, quæ in eo a cenſu differebat, vt Romæ ciues tantum cenſerentur & reipublicæ vires ciuiumque opes paterent; in prouinciis autem non proprie cenſus fieret; ſed per profeſſionem cenſualem noua onera ac tributa exigerentur: conf. AMMIANVS MARCELLINVS *lib. XIX. cap.* 11. Profeſſio hæc, vt ex veteri iureconſulti fragmento apud CLAVD. SALMASIVM *de modo vſurar. cap. XIX.* p. 878. cognoſcimus, ἀπογραφὴ dicebatur, huiusque & in oraculis diuinis *Luc. II*, 1. fit mentio. Refertur ibi, ἀπογραφὴν iſtam primam fuiſſe, quam Auguſtus per Quirinium inſtituerit; quoniam vero ſatis ex hiſtoriarum monimentis & nominatim ex IOSEPHO patet, antea iam cenſum peractum eſſe, obſeruandum eſt, deſcriptionem hanc a Luca πρώτην dici, ad differentiam τῆς δευτέρας, quæ ab eodem Quirinio, teſte Luca *act. V*, 37. ſuſcepta & ſub qua ſeditio Iudæ Gaulonitæ orta eſt. Sententiam hanc SCALIGER, CASAVBONVS, MONTACVTIVS, CALOVIVS, DEYLINGIVS aliique tuentur eaque probabilior videtur illa, qua πρώτη per πρώτερον exponitur,

ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta eſt, vt morum diſciplinaque romanæ penes eam regimen: ſenatus equitumque centuriæ: decoris dedecoriſque diſcrimen ſub ditione eius magiſtratus: publicorum ius priuatorumque locorum, & vectigalia populi Romani ſub nutu atque arbitrio eſſent.

§. II.

Morum caſtigatio, quæ in officio cenſorum erat, ſummam illis auctoritatem dedit, & eos fere fecit formidabiles. Pœnæ, caſtigationem comitantes, ſic referuntur ab ASCONIO PEDIANO *in Verrinam diuinationem* p. 20. *regendis*, inquit, *moribus ciuitatis cenſores quinto quoque anno creari ſolebant. Hi prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet, eiiceretur ſenatu: qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in cæritum tabulas inferretur & ærarius fieret, ac per hoc non eſſet in albo centuriæ ſuæ; ſed*

tur, vt ſatis ex MICH. WALTHERO *officin. bibl.* p. 455. atque aliis conſtat. De cenſu Auguſti conferantur: IO. MASSONIVS *in Iani templo Chriſto naſcente reſerato* p. 269. IAC. PERIZONIVS *diſſ. de Auguſtea orbis terrarum deſcriptione:* HENR. NORISIVS *cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 16. IO. HARDVINVS p. 618. *oper. ſelect.* SAL. DEYLINGIVS *obſ. ſacr. part. II*, p. 233. OBRECHTI, RICHARDI, WERNSDORFII ac reliquorum diſſertationes tacitus prætereo. De Romano cenſu generatim eiusque ratione digni ſunt, qui legantur: HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 711. PHILIPP. LVD. HANNEKENIVS *de cura domeſtica vet. Rom. tom. I. theſ. Sallengriani* p. 1323. CAROL. SIGONIVS, *de ant. iur. ciuium Rom. lib. I. cap.* 14.

ad hoc eſſet ciuis tantum, vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet. Erat etiam, ſi mitiganda pœna eſſet, multa iis, qui deliquerant, impoſita, quæ *multa;* ſiue *pecunia cenſoria* dicebatur, atque in publicum vſum adhibebatur, vel ad vias muniendas; vel ad publica condenda ædificia, quemadmodum ſtupendum illud opus viæ Appiæ ex pecunia cenſoria factum dicitur ab Appio Claudio cenſore, apud EVTROPIVM *lib. II. cap. 4. §. 7.* Exemplum feliciter actæ cenſuræ habes apud LIVIVM *lib. XLII. cap. 10.* y)

§. III.

Initio erat hæc quinquennis poteſtas; quia autem tempus longum videbatur ſummæ poteſtatis,

y) præter æſtimationem facultatum & obſeruationem morum, cenſores pro modo opum ciues in claſſes & centurias diſtribuebant: tribus nouas, teſte LIVIO *lib. X. cap. 9.* veteribus addebant, ac vectigalia & opera publica reficienda redemtoribus locabant, vt ex FESTO voc. *redemtor* patet. De vectigalibus obſeruandum eſt, ea a cenſoribus in ſingula luſtra locata fuiſſe; quoniam vero totius alicuius prouinciæ vectigalia ſimul conduci ſolebant hocque res erat magni impendii, alii in ſocietatem coibant eaque ſimul conducebant. Qui huic ſocietati præerat, *magiſter ſocietatis* adpellabatur. *Promagiſtri* in prouinciis vices huius magiſtri gerebant, atqui hi ſunt illi, qui in ſacris tabulis τελώνων nomen habent: conf. NATHAN. LARDNERVS *fid. hiſt. euang.* p. 379. IVL. CÆS. BVLENGERVS *de vectig. cap. III.* IAC. CVIACIVS *lib. VII. obſ.* 4. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. II. cap.* 4. PETR. BVRMANNVS *de vectigal.* p. 97. & p. 102. & PETR. ZORNIVS *hiſt. fiſci iud.* p. 133.

tis, & periculoſum libertati, ideo mutata res eſt & cenſura annua & ſemeſtris facta, idque lege Aemilia, quam nos docet LIVIVS *lib. IV. cap. 24.* oratione ipſius Aemilii Mamerci: *alios*, inquit, *magiſtratus annuos eſſe: quinquennalem cenſuram: graue eſſe iisdem, per tot annos magna parte vitae obnoxios viuere: ſe legem laturum, ne plus; quam annua & ſemeſtris cenſura eſſet.* Adprobatum id & factum eſt. Nam LIVIVS addit: *conſenſu ingentis populi legem poſtero die pertulit*, atque ita etiam poſteriori tempore ſeruatum fuit. LIVIVS *lib. IX. cap. 33. Appius Claudius cenſor, circumactis decem & octo menſibus, quod Aemilia lege finitum cenſurae ſpatium temporis erat, quum Caius Plautius collega eius magiſtratu ſe abdicaſſet, nulla vi compelli, vt abdicaret, potuit.* z)

§. IV.

z) primis temporibus etiam conſuetudo erat, vt nemo ante geſtum conſulatum cenſor fieret; quamuis poſtea nonnulli cenſuram ante conſulatum adepti ſint. Sic etiam antiquo aeuo nemini; niſi patriciis aditus ad dignitatem hanc patebat; deinde autem anno CCCCII. populus effecit, vt ſemper cenſorum alter e plebe; alter vero e patriciis crearetur. Vbi alter cenſorum mortuus erat, nouus non ſubſtituebatur; ſed mortui collega munus ſuum deponere debuit, vt duo de nouo cenſores crearentur. In coloniis cenſorum officio *quinquennales* functos eſſe, obſeruat HENR. NORISIVS *cenotaph. Piſan, diſſ. I. cap.* 5. Quamdiu cenſores Romae fuerint, HENR. DODWELLVS *praelect. Cambden.* p. 710. monſtrat.

§. IV.

Manſit cenſura integra ſeueritate, vsque ad tribunatum P. Clodii, qui legem tulit, vt ASCONIVS obſeruat ad *orat. Cic. in Piſonem:* ne quem cenſores in ſenatu legendo præterirent, neue qua ignominia adficerent; niſi qui apud eos adcuſatus & vtriusque cenſoris ſententia damnatus eſſet. Scipio tamen poſt aliquot annos hanc legem Clodiam diſſoluit, vt DIO CASSIVS tradit *lib. XL.* Vltimi cenſores ante ciuile bellum fuerunt Appius Pulcher & Lucius Piſo, Cæſaris ſocer. Hos nominat ibidem DIO, & de Appio quidem ipſe teſtatur CICERO *lib. III. epiſt. 13. quum hæc ſcribebam*, inquit, *cenſorem iam te eſſe, ſperabam: eo breuior eſt hæc epiſtola, &, vt aduerſus magiſtrum morum, modeſtior.*

§. V.

Sub cæſaribus ſenſim deſiit hic magiſtratus, præſertim quod tot mali imperatores timerent, ne, dum aliorum mores caſtigentur, notentur etiam ſui. Tam impudens erat Domitianus, vt per omnem vitam cenſuram ſe gerere videri vellet, & nomen etiam præ ſe ferret, auctore DIONE *lib. LIII.* Iam tum vero ſub Auguſto decreuiſſe hunc magiſtratum; aut deſiiſſe per longum tempus, docet SVETONIVS *vita eius cap. XXXVII. cenſores*, inquit, *creari deſitos longo interuallo, creauit.* Haud dubie deſierant impedimento ciuilium aliorumque bellorum. Inde ceſſauit cenſura vſque ad Claudium cæſarem, de quo SVETONIVS *cap. XVI. §. 1. geſſit & cenſu-*

ſuram, intermiſſam diu poſt Paullum Plancumque, cenſores, hi ſub Auguſto fuerant, *ſed hanc quoque inæqualiter varioque & animo & euentu.* a)

Cap. XVI.
DE DICTATORIBVS.

§. I.

Hactenvs de ordinariis magiſtratibus: ſequuntur, qui extra ordinem in ſummis periculis & neceſſitatibus fuerunt creati, dictator ſcilicet & magiſter equitum. Nam quando in extremis periculis aa) eſſent Romani, & per diſſenſionem conſulum; aut imperitiam etiam deſperarunt, liberari rempublicam poſſe, ad vnius imperium; ſed certo tempore definitum, refugiebant,

a) de cenſoribus conferas: carol. sigonivm *de ant. iur. in. Rom. lib. I. cap.* 14. & 20. ivstvm lipsivm *de magiſtrat. Rom. cap. XVIII.* franc. hottomannvm *de magiſtr. Rom. tom. III. theſ. ant. Rom.* grævii, p. 1866. henr. dodwellvm *prælect. Cambden.* p. 627. christ. sagittarivm & iac. perizonivm ſingularibus *diſſertationibus de cenſorib. Rom.*

aa) poſtea & ob alias rationes dictatorem creatum fuiſſe, comitiorum videlicet habendorum: quæſtionis exercendæ: ludorum inſtaurandorum: feriarum conſtituendarum & claui figendi cauſſa, exempla apud livivm *lib. VII. cap.* 28. *lib. VIII. cap.* 40. *lib. IX. cap.* 3. 7. & 34. *lib. XXIII. cap.* 22. confirmant.

bant, electo viro b) probatæ virtutis atque fortitudinis, cui omnes parerent, vt is rempublicam ſeruaret.

§. II.

Dictator adpellatus eſt, vel, quod *diceretur* c) a conſulibus, vt VARRO cenſet, *lib. IV. de lat. lingu.* vel ab *edictis*, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſ. lib.*

b) *dicebatur* per ordinem a conſule, qui eum captis auſpiciis, oriente nocte, obſeruato ſilentio, creabat, vt ex LIVIO *lib. IV. cap.* 13. *lib. IX. cap.* 38. & PLVTARCHO *vit. Marcell.* p. 312. patet. Nonnunquam etiam a populo eligebatur, quippe cui ſenatus permittebat, vt, quem dictatorem vellet, ipſi ſignificaret, qui poſtea a conſule creabatur, teſte LIVIO *lib. IV. cap.* 31. *&* *lib. XXVII. cap.* 5. Sulla etiam & Iul. Cæſar dictatores creati ſunt, quum apud illum interrex; apud hunc vero prætor comitia haberet: vide CICERONEM *de leg. agrar. orat. III. cap.* 2. & CÆSAREM *de bell. ciuil. lib. II. cap.* 25. Quando dictatura primum introducta ſit, definit EVTROPIVS *lib. I. cap.* 12. vbi, *dignitas noua*, inquit, *maior; quam conſulatus Romæ eſt creata, nono anno poſt reges exactos, quum gener Tarquinii ad iniuriam ſoceri vindicandam ingentem collegiſſet exercitum;* LIVIO tamen *lib. II. cap.* 18. teſte, *nec quo anno; nec quibus conſulibus; nec, quis primus dictator creatus ſit*, ſatis conſtat.

c) ita enim loquebantur veteres, quando dictator eligendus erat, vt ex SVETONIO *vit. Tiber. cap. II.* §. 7. LIVIO *lib. IV. cap.* 13. & 31. *lib. IX. cap.* 38. aliisque ſatis patet. A *dicendo* itaque *dictator* eſt adpellatus. *Magiſtrum populi* eum alias & nominatum fuiſſe, VARRO *de lat. lingu. lib. IV. cap.* 14. p. 15. *auctor. lat. lingu.* GOTHOFREDI; CICERO *de fin. lib. III. cap.* 21.

SE-

lib. V. tradit. Synonyma dictatoris ſunt: *magiſter populi* & *prætor maximus*; ſed vtriusque nominis vſus rarus, dictatoris frequentiſſimus. SENECA *epiſtol. CVIII. quem nos dictatorem dicimus & in hiſtoriis ita nominari legimus apud antiquos, magiſter populi vocatus*. De altero nomine rariori conſulatur LIVIVS *lib. VII. cap. 3.*

§. III.

Creatus autem fuit, vt ibidem LIVIVS tradit, tamquam moderator & magiſter, conſulibus adpoſitus, & quamdiu is ipſe imperaret, ceſſabat quodam modo conſulare imperium, quamuis conſules nomine tantum; non autem imperio adeſſent. Conſules *dicebant*, ita loquuntur Romani, id eſt, eligebant dictatorem, & quidem noctis ſilentio, vt LIVIVS ait *lib. IV. cap. 57.* & *lib. IX. cap. 38.*

§. IV.

Et quia dictator erat pro vtroque conſule, geminos etiam honores habebat & inſignia gemina, hoc eſt, viginti quatuor lictores, quum conſulis tantum eſſent duodecim. d)

§. V.

SENECA *epiſt. CVIII. tom. II. oper.* p. 538. & GRONOVII, & FESTVS *de verb. ſignif.* p. 121. teſtantur.

d) poteſtas dictatoris ſane magna: immo regia fuit. Poterat enim de pace belloque agere, exercitus ſcribere, educere, dimittere & omnia pro ſuo arbitrio gerere. Transferebatur totum duorum conſulum munus in vnum dictatorem: omnes magiſtratus, præter tribunos ple-

§. V.

Quum iam Roma facta eſſet potentior, id eſt, poſt punicum ſecundum bellum, & iam non in Italia, extra quam dictatorem cum exercitu ire, lege fuit vetitum; ſed in longinquis regionibus bella

plebis, munere ſuo ſe abdicabant, nec quicquam; niſi ſolum illius nomen, retinebant. Fruebatur iure, in vitam & caput ciuium ſine vlla prouocatione animaduertendi, & quidem vsque ad annum CCCIV. quo ab Horatio & Valerio conſulibus de prouocatione lex lata eſt. Præferebantur ipſi quatuor & viginti faſces cum totidem ſecuribus; ne vero ſummum hoc imperium in tyrannidem verteretur, caute prouidebant, ne iſtud ſine vllis eſſet limitibus. Hinc poteſtas dictatoris ſemeſtris fuit, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. V.* p. 331. & 334. ac DIO CASSIVS *lib. XXXV* p. 16. teſtantur, &, vbi per ſex menſium ſpatium negotium, cuius cauſſa dictator dictus fuerat, abſolutum haud eſſet, neceſſe fuit, vt magiſtratu hoc ſeſe abdicaret, niſi ob ſumma pericula grauiſſimæ adeſſent rationes, imperium eius ad tempus prorogandi: conf. LIVIVS *lib. VI. cap. I.* & PLVTARCHVS *vit. Camill.* p. 144. Præterea dictator ſine maxima neceſſitate extra Italiam abire non debuit, quod DIO CASSIVS *lib. XXXV.* p. 16. aperte confirmat; nec licitum ipſi fuit, equum adſcendere; niſi id præter ordinem honoris cauſſa a populo ei permittebatur, teſte LIVIO *lib. XXIII. cap.* 14. Sacerdotes etiam, ſi Roma abeſſet, ſacrificiorum cauſſa reuocare dictatorem potuiſſe, docet PLVTARCHVS *vit. Fab.* p. 176. Magiſtrum equitum ipſe dicebat, quem & potuit in carcerem mittere & ſupplicio adficere, vt idem PLVTARCHVS habet; bis tamen contigit, vt dictatoris & magiſtri equitum auctoritas æquaretur: vid. PLVTARCHVM *vit. Anton.* p. 919.

bella gererentur, per centum & viginti annos ceſſauit hic magiſtratus vsque ad Sullæ tempora, qui ſeipſum dictatorem fecit, & quidem, quod contra leges erat, perpetuum: conf. VELLEIVS PATERCVLVS *lib. II. cap. 28.* Poſt Sullam ad ſecundum ciuile bellum nullus itidem dictator fuit, quo Cæſar, Sullæ exemplo, ſe ipſum dictatorem creauit. Atque hic vltimus fuit. Nam, Cæſare interfecto, abolitum decreto *dictaturæ* nomen eſt, vt hoſtis iudicaretur, qui in poſterum dictatoris creandi mentionem fecerit. Videatur CICERO *orat. Philipp. I. cap. 1. 2. & 13.* e)

CAP.

e) quemadmodum in municipiis ea recepta fuit reipublicæ forma, quæ imago ac ſpecies Romanæ eſſet, hincque in iis loco ſenatus, decurionum collegium; loco conſulum, duumuiri, & præterea ædiles, quæſtores, cenſores, *quinquennales* dicti, flamines cet. fuerunt; ita & in iis dictatorem extitiſſe, CICERO *pro Milone cap. X.* teſtatur: adde HENR. NORISIVM *cenotaph. Piſan. diſſ. I. cap. 3.* IAC. SPONIVM *miſcell. erud. antiqu. p. CLXIV.* & IO. GOTTL. HEINECCIVM *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr. part. I.* p. 391. De dictatore plura tradunt: IVST. LIPSIVS *de magiſtrat. Rom. cap. XVII.* FRANC. HOTTOMANNVS *de magiſtrat. Rom. tom. II. theſ. ant. Rom. Græuiani* p. 1870. STEPH. PIGHIVS *annal.* p. 83. IO. OLEARIVS *diſſ. de dictatore*: IO. IAC. MVLLERVS *diſſ. III. de imperio dictatoris.*

A noſtro auctore recenſitis magiſtratibus addi debent varii, tam ordinarii; quam extraordinarii:

I. *duumuiri capitales*, qui de perduellionis cri-

Cap. XVII.
DE MAGISTRO EQVITVM.

§. I.

NVMQVAM fuit dictator ſine magiſtro equitum; neque magiſter equitum ſine dictatore, atque ſic collegæ erant; ſed impares poteſta-

mine iudicare debebant, ſecundum LIVIVM *lib. I. cap.* 26.

II. *duumuiri nauales*, minores magiſtratus extraordinarii: qui creati ſunt, vt claſſi inſtaurandæ ac reficiendæ præeſſent, vbi periculum Romano imminebat populo: vid. LIVIVS *lib. IX. cap.* 30. *lib. XL. cap.* 18. *lib. XLI. cap.* 1.

III. *triumuiri nocturni*, qui itidem magiſtratus minores fuerunt. Habebant prouinciam, noctu excubias faciendi atque incendia arcendi. Mentio eorum fit apud LIVIVM *lib. IX. cap.* 46.

IV. *triumuiri agrarii;* ſiue *triumuiri coloniis diuidendis.* Hi extra ordinem creabantur, quando coloniæ deducendæ erant, vt agros diuiderent: locum vrbis ædificandæ adſignarent legesque ac magiſtratus iis ſecundum optimæ reipublicæ formam darent: conf. LIVIVS *lib. III. cap.* 1. *lib. VIII. cap.* 16. *lib. XXXIX. cap.* 22.

V. *triumuiri locorum publicorum reficiendorum*, de quibus ita ſcribit LIVIVS *lib. XXV. cap.* 7. *comitia deinde a prætore vrbano de ſenatus ſententia plebisque ſcitu habita, quibus creati ſunt triumuiri bini, vni ſacris conquirendis donisque perſignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris matutæ intra portam, carmentalem; ſed & ſpei extra portam, quæ priore anno conſumtæ fuerant:*

VI. *triumuiri monetales*, qui æri, argento auroque pu-

ſtate, quia magiſter equitum parebat dictatori. Dicebatur; ſeu eligebatur magiſter equitum a di-

publice ſignando, præfecti erant. In nummis non ſolum *triumuiri;* ſed etiam *quatuoruiri* leguntur, vbi litteræ: III. VIR. A. A. A. F. F. ſignificant: *tresviri ari, argento, auro, flando, feriundo, vt* EZECH. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 167. docet: adde SERTOR. VRSATVM *de not. Rom. tom. XI. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 766. & FRANC. HOTTOMANNVM *de magiſtrat. Rom. tom. III. memorat. theſaur.* p. 1890.

VII. *triumuiri menſarii*, qui temporibus belli Punici ſecundi propter penuriam argenti, rogatione Minucii tribuni plebis, creati ſunt, vt LIVIVS *lib. XXXIII. cap.* 21. refert:

VIII. *magiſtri curiarum*, qui curiis ita præfuerunt, vt, quod ad ſalutem atque emolumentum illarum pertinebat, ſedulo adminiſtrarent. Diſtribuebant etiam pecuniam, quam imperatores, candidati aliique populo donauerant: lege FRID. TAVBMANNVM *not. ad Plaut. aulul.* p. 176. ADR. TVRNEBVM *lib. XXIV. aduerſar. cap.* 23. p. 834. & IAN. GRVTERVM *tom. I. theſ. crit.* p. 263.

IX. *viocuri;* ſiue *viarum curatores.* Hi de cauſſa conſtituti ſunt, vt viarum reparandarum ac reficiendarum curam in ſe ſuſciperent, quum ædiles propter alia negotia hoc munere amplius perfungi non poſſent. Hi viocuri cum vicomagiſtris, ſub Auguſto primum, vt SVETONIVS eius *vit. cap. XXX.* §. 1. & DIO *lib. LIV.* p. 554. referunt, creatis, non confundendi ſunt: conf. ADR. TVRNEBVM *lib. XXII. aduerſar. cap.* 17. p. 726. BARN. BRISSONIVM *ſelect. ex iur. ciuil. antiquit. lib. IV. cap.* 12. PETR. BVRMANNVM *de vectigal. cap. XII.* p. 207.

dictatore, eique imperium equeſtris militiæ datum, quia vtrumque exercitum pedeſtrem & eque-

X. *prodictator*, qui nonnunquam, abſente conſule, factus eſt, vt LIVIVS *lib. XXII. cap.* 8. teſtatur.

XI. *præfectus annonæ*, de quo obſeruandum eſt, eum itidem extraordinarium magiſtratum fuiſſe. Quando enim vrbs fame premebatur, creari ille ſolebat, vt frumentum ex prouinciis & vicinis gentibus aduehendum curaret. Maiore poteſtate poſtea dignitas hæc in Pompeium, vt CICERO *lib. IV. epiſt. I. ad Atticum* ſcribit, collata eſt, poſt quem annonæ curam Auguſtus ſuſcepit, qui ſingulis annis binos conſtituit, iisque munus, frumentum populo diſtribuendi, commiſit, vt DIO CASSIVS *lib. LIV.* p. 521. narrat:

XII. *præfectus vrbi*, quem etiam ſub libera republica fuiſſe, conſtat. Quum enim conſules Roma abirent, creati ſunt *vrbi præfecti*, ne vrbs ſine imperio ac magiſtratu relinqueretur: vid. TACITVS *lib. VI. annal. cap.* 2.

XIII. *quinqueuiri menſarii*, qui idem fere munus cum *triumuiris menſariis* habuiſſe videntur. LIVIO enim teſte, *lib. VII. cap.* 21. eo fine P. Valerio & Martio II. conſulibus creati ſunt, vt populus ex alieno ære liberaretur.

XIV. *quinqueuiri muris & turribus reficiendis*, anno vrbis DXL. creati, conf. LIVIVM *lib. XXV. cap.* 7.

XV. *quinqueuiri vigilum.* Erant illi, qui vigilias curare debebant. Adiuuabant triumuiros capitales, ita vt cis Tiberim quisque eorum regionis ſingularis ædificiis præeſſet: nocturnos cœtus diſturbaret, & incendia auerteret, quemadmodum LIVIVS *lib. XXXIX. cap.* 14. teſtatur. Multos eiusmodi minores magiſtratus breuitatis cauſſa ſilentio prætereo.

His

equeſtrem vnus dictator non poterat regere. Dictator autem ducebat exercitum maiorem, id eſt, pedeſtrem.

§. II.

His adiungi debent miniſtri magiſtratuum quo ſpectant:

I. *ſcribæ*, quorum munus fuit, vt rationes publicas in tabellas: leges & acta in commentarios referrent: conf. LIVIVS *lib. X. cap.* 46. A. GELLIVS *lib. VI. cap.* 9. NEPOS *vit. Eumen. cap. I.* §. 5. & CICERO *orat. Verrin. III. cap.* 79. ex quibus poſterioribus duobus locis, vbi inter ſe comparantur, facile conſtat, ordinem hunc primis temporibus non valde honorificum; poſtea vero maiore dignitate præditum fuiſſe. Immo ſuccedente tempore adeo æſtimatus is eſt, vt & in decurias deſcriptus fuerit, quarum non ſolum CICERO; ſed etiam SVETONIVS *vid. Claud. cap. I.* §. 6. mentionem faciunt. Nomina a magiſtratibus, quibus miniſtrabant, acceperunt. Sic *ſcribæ ædilicii, prætorii, quæſtorii, quindecimuirales* commemorantur paſſim in inſcriptionibus. *Scriba naualis*, qui in naui ſeruiebat, inter omnes ceteros ſcribas infimum occupauit locum, id quod luculenter ex PLAVTI *fragmentis* p. 1482. ed. TAVBMANNI patet. Scribas etiam nauales fuiſſe, qui toti claſſi præficerentur, docet inſcriptio apud GRVTERVM p. DLXIV. *num.* 7.

II. *lictores*, de quibus iam ſupra egi:

III. *præcones*, qui non ſolum ſacerdotibus; ſed etiam magiſtratibus ſeruiebant & ea, quæ populo ſignificanda erant, publice exclamabant. Adhibitos eos fuiſſe in auctionibus, comitiis, funeribus, iudiciis, ludis, rebus amiſſis, ſuppliciis ac concionibus, ex HORATIO *art. poet.* v. 419. CICERONE *orat. Verr. V. cap.* 15. AVL. GELLIO *lib. XII. cap.* 8. FESTO *voc. quiris*: SVETONIO *vit. Tiber. cap. II.* §. 9. *vit. Claud. cap.*

 XXI.

§. II.

Quum dictator ſe magiſtratu abdicaret, ceſſabat etiam imperium magiſtri equitum, vid. EVTROPIVS

XXI. §. I. PLAVTO *mercat. act. III. ſcen.* 4. *v.*78. & LAMPRIDIO *vit. Alex. Seueri cap. LI.* patet, quibus BARNAB. BRISSONIVS *de formul. lib. I.* p. 134. *lib. V.* p. 470. & *lib. VI.* p. 509. IAC. GVTHERIVS *de iur. man. lib. I. cap.* 18. & *interpretes Iul. Pollucis onomaſt. lib. IV. ſegm.* 91. iungendi ſunt;

IV. *accenſi*, qui Quirites ad concionem conuocare, antequam horologia introducta fuerunt, horam tertiam, meridiem & horam nonam publice exclamare: conſulibus, qui faſces non habebant, ac prætoribus, decurionibus & centurionibus præire & nonnunquam ſcribarum officio fungi ſolebant: vid. CICERONEM *de legib. lib. II. cap.* 24. SVETONIVM *vit. Caeſ. cap. XX.* PLINIVM *lib. VII. cap.* 60. & adde ONVPHR. PANVINIVM *de ciuit. Rom. cap. LXVI.* CAROL. SIGONIVM *de ant. iur. ciuil. Rom. lib. II. cap.* 15. IVST. LIPSIVM *lib. I. elect. cap.* 23. & CLAVD. SALMASIVM *de re milit. cap. XIV.*

V. *ſtatores*, qui non ſolum magiſtratuum iuſſa exſequebantur & ad alios perferendarum litterarum cauſſa mittebantur; ſed etiam cuſtodiæ reorum præfecti erant, quam in rem IAC. GOTHOFREDVM *ad cod. Theodoſ. leg. I. de cuſtod. reor.* & CLAVD. SALMASIVM *not. ad ſcript. hiſt. Auguſt. tom. I.* p. 461. conſulas:

VI. *commentarienſes*, qui carceribus præerant: carceri incluſos catenis vinciebant: inopibus vinctis iuſſu magiſtratus alimenta præbebant: numerum cuſtodiarum earumque diuerſitatem in commentarios referebant eosque triceſimo quoque die præfecto; aut iudici &, poſt extinctam reipublicæ libertatem, imperatori tradebant, ne rei in iuſto longioribus vinculis detinerentren-

PIVS *lib. I. cap. 11.* Semel æquatus magiſter equitum poteſtate dictatori bello Punico ſecundo; ſed infeliciter, vti eſt apud LIVIVM *lib. XXII. cap. 27. & ſqq.* & SILIVM *lib. VII. v. 515. ſqq.*

§. III.

Hæc de dictatore, proprie dicto, eiusque magiſtro equitum. Præterea etiam dictatores nonnunquam creati ſunt ob alias cauſſas; quam bellorum pericula, vt diſſenſiones, quæ in magnum malum poterant erumpere, dirimerent; vel aliud ſalutare populo decideret. Sic dictator creatus legitur comitiorum cauſſa apud LIVIVM *lib. VIII. cap. 23.* Item: claui figendi gratia: atque ad ſedandam peſtilentiam: vid. LIVIVM *lib. VII. cap. 3.* Etiam in aliis periculis, vt ſeceſſiones plebis erant, clauum ab dictatore fixum fuiſſe, proditum eſt: vid. LIVIVM *lib. VIII. cap. 18.* etiam feriarum conſtituendarum cauſſa, vt eſt apud LIVIVM *lib. VII. cap. 28.*

rentur: conf. BARNAB. BRISSONIVM *de formul.* p. 473. ANTON. BOMBARDINVM *de carcere cap.* XX. p. 180. GVID. PANCIROLLVM *not. imper. orient. cap.* XIII. & IAC. GVTHERIVM *de offic. domus Auguſt. lib. II. cap.* 13. Commentarienſium fit quoque mentio *actor. XVI*, 23.

VII. *optiones*, qui commentarienſis quidem miniſtri per ordinem erant; ſæpe tamen ipſi commentarienſium munere fungebantur, vt varia teſtantur veterum loca, de quibus GVIL. BVDÆVM *pandect. p.* 271. ANT. BOMBARDINVM *lib. excit. cap. X.* p. 76. THOM. REINESIVM *ad inſcript. claſſ. I. num.* 3. p. 12. adeas. Reliquorum miniſtrorum breuitatis cauſſa non mentionem facio.

§. IV.

In municipiis etiam nonnullis ſummus magiſtratus *dictator* dicebatur, qualis Lanuuii erat Titus Annius Milo, de qua re CICERO *orat. pro Milone cap. X.* Ita ſolenne Miloni erat Lanuuium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuuii Milo: adde notas noſtras.

SECT. II.
DE MAGISTRATIBVS NOVIS SVB CÆSARIBVS.

CAP. I.
DE NOVIS MAGISTRATIBVS GENERATIM.

MVTATA republica per cæſares, de quibus SVETONIVS *vit. Auguſti cap. XXXVII. quo plures partem adminiſtrandæ reipublicæ caperent, noua officia excogitauit: curam operum publicorum, viarum, aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidundi, præfecturam vrbis, triumuiratum legendi ſenatus & alterum recognoſcendi turmas equitum.* Nec tamen SVETONIVS omnes enarrauit, quia *præfecturam prætorii: præfecturas claſſium*, Miſenæ & Rauennatis ac *præfecturam ærarii militaris* omiſit.

CAP.

CAP. II.
DE PRÆFECTO PRÆTORIO.

§. I.

PRÆFECTVS prætorio prætorianos milites, qui corpori tuendo Cæſaris Romæ excubabant magno numero, regebat, & curam ſimul ſupremam gerebat captiuorum, qui per milites cuſtodiebantur. f) Mæcenatis conſilio hæc præfectura conſtituta fuit tuendo principi, vt apud DIONEM eſt *lib. LII.*

§. II.

Initio duo conſtituti ſunt præfecti, pari poteſtate, qui alternis vicibus officium ſuum facerent. Duo autem erant, vt, ſi vnus principi infidus foret, ſe is altero tueri poſſet. Hinc eſt, quod præfecto prætorii gladius datus a principe, quo is defenderet principem; aut, ſi is malus foret, obtruncaret. Traianus apud PLINIVM *panegyr. cap. LXVII.* etiam præfecti manum armauit, & XIPHILINVS in *hoc principe* dixiſſe, ait, principem, quum præfectum conſtitueret, gladio porrecto: *hoc pro me vtaris, ſi bene imperauero; ſin ſecus, contra me.* Præerat etiam ſatellitio; ſeu

 cor-

f) intelligenda hæc ſunt de iis, quos cæſares in cuſtodiam dabant. Præfuiſſe enim illos captiuis, non ſolum ex TACITO *lib. VI. annal. cap.* 23. §. 4. PLINIO *lib. X. epiſt.* 65. §. 2. & inprimis IOSEPHO *lib. XVIII. ant. iudaic. cap.* 8. ſed etiam ex Paulli exemplo *act. XXVIII*, 16. liquet.

corporis cuſtodibus, g) & initio potentia eorum modica erat & militaris tantum, non vltra prætoriana caſtra ſe extendens, in quo munere etiam erat cura vinctorum & captiuorum, vti ex *actis apoſt. cap. vlt. v. 16.* apparet, & PLINIO *lib. X. epiſt. 65.*

§. III.

Numerus, vt dictum, ab Auguſto inſtitutus binarius: aliquando vnus tantum fuit: ſub quibusdam principibus tres. Conſtantinus fecit quatuor & ſecundum illas quatuor præfecturas imperium Romanum diſtribuit, de qua re ZOSIMVS *lib. II. cap. 32. 33.*

§. IV.

Poteſtas initio non maxima erat, poſtea in tantum excreuit, vt ſecunda eſſet a principatu, vt ZOSIMVS ibidem loquitur. h) De præfectis prætorio vide EVTROPIVM *lib. VII. cap. 15. lib. VIII. cap. 1. lib. IX. cap. 14.*

CAP.

g) imperatores ſemper comites habebant præfectos iſtos. Quum enim plerique poſt Auguſtum cæſares tyranni eſſent, ſecuritas eorum vnice in militum prætorianorum fide, apud quos præfecti plurimum valebant, erat poſita. Vnde factum eſt, vt præfecti hi ſemper cum prætoriis cohortibus imperatori adeſſent eumque tuerentur.

h) habuerunt poteſtatem, promulgandi edicta: præſidibus prouinciarum, quibus præfecti erant, imperandi: iuſſu principis tributa cogendi & vectigalia, portoria ac reliquas res magni momenti adminiſtrandi, quemadmodum ex *leg. 2. 3. ſq. cod. de offic. præf. prætor. orient. & Illyr.*

Cap. III.
DE PRÆFECTO VRBI.

§. I.

Vetvs nomen; ſed ſub quo Auguſtus novum magiſtratum eumque ampliſſimum induxit. Nam ſub regibus etiam, quando hi aberant belli cauſſa, & in libera republica feriarum Latinarum tempore, quo omnes magiſtratus in monte Albano ſacra faciebant, vices ordinarii magiſtratus præfectus vrbis gerebat. Auguſtus autem ſummum magiſtratum conſtituit, cuius munia ſatis ampla in *lib. I. digeſt. tit. 12.* deſcribuntur. i)

§. II.

Illyr. patet: adde iac. perizonivm *diſſ. I. de prætor.* §. 37. *diſſ. II.* §. 43. iac. gvtherivm *de offic. dom. Aug. lib. II. cap.* 1. *ſeq.* ivl. cæsar. bvlengervm *de imper. Rom. lib. III. cap.* 2. isaac casavbonvm & lævin. torrentivm *not. ad* svetonivm p. 185. 618. & 700. ed. grævii: io. heinr. boeclervm *not. ad Herodian. lib. I. cap. IX.* p. 374. & rittervm *diſſert. de præfectura prætorii.*

i) ad munus præfecti vrbi pertinebat, vt ius diceret, præſertim inter dominos, ſeruos, libertos & patronos: vt de criminibus tutorum ac curatorum cognoſceret: fraudibus nummulariorum obuiam iret: carnis curam gereret ac quietem in populo ſtabilem redderet: vide gvidon. pancirollvm *notit. dignit. imperii occident. cap. III.* franc. hottomannvm *de magiſtrat. Rom. lib. I. tom.* 2. *theſ. ant. Rom.* grævii p. 1872. ioh. georg. grævivm *not. ad Suetonium* p. 185. & felicem contelorivm

§. II.

Differentiam præfecti vrbi priſcis temporibus & ſub cæſaribus explanat TACITVS *lib. VI. cap. 11.* Tantus ſcilicet erat præfectus vrbi, & ſub primis cæſaribus maior præfecto prætorio, vt ex illo etiam imperator factus fuerit, quod EVTROPIVS exemplo Pertinacis probat *lib. VIII. cap. 8.*

CAP. IV.
DE PRÆFECTVRA ÆRARII MILITARIS.

§. I.

HÆC etiam Auguſto auctori tribuitur a DIONE *lib. LV.* & SVETONIO *vit. Aug. cap. XLIX. vt perpetuo ac ſine difficultate ſumtus ad tuendos* milites *proſequendosque ſuppeteret, ærarium militare cum vectigalibus nouis inſtituit.* k)

§. II.

Noua hæc vectigalia erant *centeſimæ rerum venalium*, vt ex TACITO *lib. I. annal. cap. 78.* adparet; item: *viceſimæ ex hereditatibus non propin-*

RIVM *libr. de præfecto vrbis*, qui ſeriem præfectorum vrbis vsque ad ann. MDCXXX. exhibet. Non ſolum ſeparatim hic liber Romæ MDCXXXI. prodiit; ſed etiam *tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* iterum typis deſcriptus eſt.

k) fiebat hoc anno vrbis conditæ DCCLVIII. M. Aemilio & L. Aruntio conſulibus, vt STEPH. VINAND. PIGHIVS *annal.* p. 153. docet.

pinquorum. PLINIVS *lib. VII. ep. 14.* huius ve-ctigalis mentionem fecit, quum dixit, *a publicanis partem viceſimam emiſſe Corelliam.* Nam publicani in prouinciis exigebant.

§. III.

Poſtea *procuratores viceſimarum* l) conſtituti ſunt, etiam *promagiſtri*, vt notis noſtris ad PLINIVM *indicato loco* demonſtratum fuit. Alia forſan etiam noua vectigalia; ſed eiusdem leuitatis, adieciſſe Auguſtum, non dubium eſt.

CAP. V.
DE PRÆFECTO ÆRARIO.

§. I.

COMMVNE ærarium, m) diſtinctum a militari, etiam mutationem ſenſit ſub cæſaribus. Quod enim antea a quæſtoribus adminiſtrabatur, Ne-

l) eorum ſæpe in inſcriptionibus ſit mentio, vt patet ex GRVTERO *inſcript.* p. CCCLXXXIX. *num.* 7. pr. CCCCXL. *num.* 1. p CCCCXXXVII. *num.* 7. cui GVID. PANCIROLLVS *not. dignit. imper. orient. cap. LXXV.* adiungendus eſt.

m) ærarium locus publicus in æde Saturni fuit, in quem veteres Romani æs publicum antea; quam aurum atque argentum ſignatum introductum fuit, deferre ſolebant. Seruabantur ibi omnia promulgata, elephantini aliique libri publicarum rationum, ſigna militaria, leges in æc inciſæ, ſenatus conſulta, ac pecuniarum ſummæ, quas respublica acceperat. Semper opibus immenſis ærarium hoc repletum fuit, & raro tempus extitit, quo res-

Nero transtulit ad præfectos ærarii. GELLIVS *lib. XIII. cap. 24. cura ærarii a quæſtoribus ad præfectos*

respublica pecuniæ inopia laborauit, præſertim, quoniam ſemper aderant, qui ei omni modo ſuccurrerent. Nonnunquam tamen & rempublicam opibus deſtitutam fuiſſe, patet ex iis, quæ ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Theophraſt.* p. 335. tradit. Sequenti tempore ærario huic nouum additum, & *ærarium ſanctius* adpellatum fuit, quum vetuſtum non amplius opes & tabulas publicas capere poſſet. In eo potiſſimum aurum viceſimarum, quod ad vltimos reipublicæ caſus ſeruari ſolebat, ponebatur. In prouinciis itidem æraria minora extitiſſe, docet lapis apud IAN. GRVTERVM *p. XLII. num.* 12. In adminiſtratione ærarii curam geſſerunt conſules, a quibus quæſtores prouinciam hanc acceperunt, hocque vsque ad annum DCCIX. durauit, quo quum abſente Iulio Cæſare nulli crearentur quæſtores, munus hoc ad ædiles per ſeptem & decem fere annos translatum fuit. Auguſtus poſtea prætoribus; Claudius vero quæſtoribus, & poſt hunc Nero viris, prætura perfunctis, hoc negotium commiſit. Veſpaſiani tempore prætores ærario præerant; Domitiani vero & Traiani ætate quæſtorum nomen penitus abrogabatur, & ii, quorum fidei ærarium traditum erat, *præfecti ærario* adpellabantur: conf. HENR. DODWELLVM *prælect. Camb den.* p. 457. 709. ſq. De pecunia, quam reſpublica ex proſcriptionibus accepit, interpretes *Suetonii* p. 466. *edit. Græuii* & de illis opibus, quæ ope euocationis ab ærario collectæ ſunt, ANSALDVS *de euocat. deor. cap. V.* exponunt. De reditibus, ærario, fiſco & vectigalibus populi Romani ediſſerunt: ONVPHR. PANVINIVS *in imper. Rom. cap. XXII. tom. I. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 441. IVL. CÆS. BVLENGERVS *de tributis & vectigal. pop. Rom.*

CHRIST.

fectos aerarii tranſlata eſt. Sub Nerone id contigiſſe, ex TACITO non obſcurum eſt.

§. II.

Dicebantur hi *praefecti aerario Saturni*, quia in Saturni templo adſeruatio facta. PLINIVS *lib. V. ep. 15.* de Cornuto Tertullo: *mihi collega in praefectura aerarii fuit* & *lib. X. ep. 20.* ad Traianum *me indulgentia veſtra promouit ad praefecturam aerarii Saturni*, & *panegyr. cap. XCI.* vocat *officium laborioſiſſimum*, de cuius moleſtia conqueſtus fuerat *lib. I. ep. 10. §. 9.*

CAP. VI.
DE DIFFERENTIA AERARII ET FISCI.

§. I.

In libera republica vnum erat aerarium totius reipublicae. Sub caeſaribus, quum mutata eſſet forma, nouo aerario opus erat, vnde ſumtus ad principis formandam dignitatem neceſſarii depromerentur. Hoc vero non aerarium; ſed diſcriminis cauſſa *fiſcum* adpellabant, vt aerarium eſſet populi; fiſcus principis: vnde *confiſcare*, *in fiſcum redigere* poſtmodum dicebatur, vt exempla ſunt apud SVETONIVM *vit. Caligul. cap. XLI.* & FLORVM *lib. III. cap. 9.*

§. II.

CHRIST. FRID. FRANCKENSTEINIVS *obſeruat. de aerario*, quae in *Graeuiano ſyntagm. variar. diſſert.* p. 632. exſtant: PETR. BVRMANNVS *de vectigal. pop. Rom.* aliique.

§. II.

Diſcrimen autem inter ærarium & fiſcum, quorum illud populi; hic principis erat, clariſſime probatur ex PLINIO *panegyr. cap. XXXVI. non eadem*, inquit, *ſeueritate fiſcum, qua ærarium cohibes: imo tanto maiore, quanto plus tibi licere de tuo; quam de publico credis.*

§. III.

TACITVS quoque *lib. VI. cap. 2.* id aperte docet: *bona*, inquit, *Seiani ablata ærario, vt in fiſcum cogerentur:* adde *annal. lib. II. cap. 47.* & PLINIVM *paneg. cap. XLII.*

CAP. VII.
DE CVRATORIBVS VIARVM.

AVGVSTI cæſaris & hoc inſtitutum fuit, n) vt ſupra ex SVETONIO oſtendimus, vt viæ Aemiliæ apud PLINIVM *lib. V. ep. 15. ſub. init.* nun-

n) antea enim ædilibus viarum publicarum cura credita & commiſſa fuit; poſtquam vero ob alia negotia muneri ſuo, vt eos decebat, ſatisfacere haud potuerunt, ex ſenatus conſulto *quatuoruiri viarum reparandarum* creati ſunt, &, quoniam & hi ob viarum tam amplitudinem; quam multitudinem prouinciam demandatam rite adminiſtrare non poterant, ſæpe ſingulares certis viis reparandis conſtituti ſunt curatores, idque iam ante Auguſtum, qui demum, vt SVETONIVS *eius vit. cap. XXXVII.* teſtatur, magiſtratum hunc ordinarium fecit: conf. GVID. PANCIROLLVM *de magiſtr. municip. cap. XIX.* & NIC. BERGIERIVM *de viis militar. lib. I. ſect. 5. §. 4.*

nuntiatum mihi eſt, Cornutum Tertullum accepiſſe Aemiliae viae curam. Sic & Flaminiae & aliarum viarum curatores ſaepe memorantur in *inſcriptionibus.* Eorum hoc munus erat, vt viae, lapidibus ſtratae, per Italiam conſeruarentur.

CAP. VIII. DE CVRATORE ALVEI TIBERINI.

CVRATOR aluei Tiberini o) itidem ab Auguſto inſtitutus fuit, vt ripae ſemper munitae eſſent; nec fluuius vel vrbem; vel agros & campos exundationibus, quod ſaepe acciderat, vaſtaret. Inſcriptiones, quae PLINII *epiſtolis* praefiguntur, teſtantur hodieque, Plinium iuniorem aluei Tiberini & riparum curatorem fuiſſe.

CAP.

o) *curatores aluei & riparum Tiberis*, qui non ſolum fluuium coercere eumque purum ſeruare; ſed etiam terminos ſtatuere debebant, quousque habitare in ripa & aedificia ponere liceret, ab Auguſto quidem inſtituti leguntur; nihilominus iam ante eum ipſum munus exſtitiſſe, docet inſcriptio apud GEORG. FABRICIVM *deſcript. vrb. Rom. cap. XVII.* p. 193. quae ex ſenatus conſulto terminos politos eſſe, confirmat. Satis aeſtimatum hoc munus fuiſſe, ex aliis honorificis officiis, quibus hi curatores praefecti erant, patet, qua de re GRVTERVM *inſcript.* p. CCCLXXXI. *num.* 2. & 3. p. CCCXXXI. *num.* 4. CCCCLIV. *num.* 3. & 5. CCCCXLIII. *num.* 1, CCCCXVIII. *num.* 5. MXXVIII. *num.* 5. conſulas.

CAP. IX.
DE LEGATO CONSVLARI, SIVE PRINCIPIS.

§. I.

Svb libera republica in prouincias mittebantur proconſules aut prætores; p) id ſub cæſaribus pro mutatione prouinciarum etiam eſt muta-

p) duo magiſtratus ſub libera republica in prouincias mitti ſolebant, prætores videlicet, ac quæſtores; quoniam vero illorum loco nonnunquam conſules ob imminentia bella mittebantur, factum eſt, vt aliæ prouinciæ *conſulares*; aliæ *prætoriæ* dicerentur. Quando imperium vltra definitum tempus ipſis prorogabatur, illi, conſules videlicet, *proconſules*; hi vero, ſcilicet prætores, *proprætores* ſolebant adpellari: vide LIVIVM *lib. VIII. cap.* 22. & 26. *lib. XXIX. cap.* 13. *lib. XLV. cap.* 17. His magiſtratibus prouincialibus imperium populus dabat; prouincias vero ipſas ſenatus ita decernebat, vt in tumultuarias conſules; in pacificas vero prætores mitterentur. Senatus porro ituris in prouinciam mandata dabat, quantam pecuniam & quantum exercitum ſint habituri, & quæ huius generis reliqua erant. Sub imperatoribus poſtea prouinciarum, vt totius reipublicæ, facies immutata eſt. Diuiſit enim Auguſtus cum ſenatu prouincias, & quos ſenatus in eas mittebat, ii *proconſules*; quos vero Auguſtus, ii *præſides, legati cæſarum*, *præfecti auguſtales* cet. nominabantur. Cæſaris præſides non ſolum iurisdictionem; ſed etiam imperium militare habebant; hoc vero Auguſtus ſenatus proconſulibus ademit, niſi ex neceſſitate nonnunquam fieret, vt legionibus præficerentur. In prouinciis eodem modo ac Romæ ius dicebatur. Iis enim, qui tam ſub libera re-

tatum. Auguſtus enim, vt apud STRABONEM *lib. XVII. in fin.* diuiſit prouincias ita, vt pacatas populo relinqueret; præſidiis armatas vero ſibi reſeruaret. Illæ dicebantur *prouinciæ populi*; hæ *prouinciæ cæſaris*; ſiue, principis In prouinciis populi nihil fuit mutatum circa gubernatores: omnino autem in prouinciis cæſaris. Nam, qui his præerant, neque proconſules; neque prætores dicebantur; ſed *legati cæſaris*; ſiue *legati conſulares*, quibus & ciuilis adminiſtratio prouinciæ, & imperium in exercitum eiusdem prouinciæ commendata erant.

§. II.

Ab his diſtinguendi ſunt *legati legionis*; ſiue: prætorii, qui etiam in libera republica fuerant, vnicuique præſidi, qui miſſus cum imperio fuerat,

republica; quam ſub imperatoribus iſtas gubernabant, omnis in vniuerſum prouinciæ adminiſtratio credita fuit, ita vt non ſolum quæſtiones de criminibus inſtituere; ſed etiam gladii iure vti potuerint. In comitatu præſidum præter centuriones, præfectos, decuriones, ſcribas, accenſos, præcones, lictores, tabellarios, aruſpices, cubicularios, medicos cet. legati quoque & tribuni militum fuerunt: illi, vt præſidum in omni prouinciali ac bellico negotio adiutores eſſent; hi vero, vt legionibus præficerentur, ac vrbes, in quas a præſidibus mittebantur, non ſolum tuerentur; ſed etiam nonnunquam eorum vices gererent: ſeditiones ſupprimerent: cauſſas, vt ex *act. XXIII*, 23. patet, cognoſcerent: iisque cognitis, ad præſidem omnia per litteras deferrent, qui tum ſententiam dicebat, id quod per ſe tribuni facere haud potuerunt.

rat, regendi exercitus cauſſa, additi; aut quacumque in re opus erat, vbi præſes ipſe non poterat adeſſe. SVETONIVS *vit. Veſp. cap. IV.* hanc diſtinctionem clare docet: *legatus legionis*, inquit, *in Germaniam miſſus eſt: in Britanniam*, manens legatus legionis, *translatus tricies cum hoſte conflixit: inſulam Vectem in deditionem redegit: partim Auli Plautii conſularis legati; partim Claudii ipſius ductu.* PLINIVS *lib. VI. ep. 31. Maritus legato conſulari: ille cæſari ſcripſerat*, & *lib. VII. ep. 31. præerat alæ militari. Ego iuſſus a legato conſulari rationem alarum & cohortium excutere.* TACITVS *in Agricola cap. VII. legatis quoque conſularibus nimia ac formidoloſa*, legio, *erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum ſuo; an militum ingenio.*

CAP. X.
DE PROCVRATORIBVS CÆSARIS.

§. I.

QVI in libera republica vocabantur *quæſtores* prouinciarum, in prouinciis cæſarum poſtmodum dicti ſunt *procuratores*, & *procuratores cæſarum*, quorum munus erat, reditus colligere & in fiſcum principis inferre.

§. II.

In minoribus etiam prouinciis, quæ ſumtum legati proconſularis non videbantur ferre poſſe; iurisdictio quoque procuratori ſimul committeba-

batur, q) cuius rei exemplum in Pilato habemus apud TACITVM *lib. XV. cap. 44. §. 4. auctor*, inquit, *nominis*, chriſtianorum, *Chriſtus*, *qui*, *Tiberio imperante*, *per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio adfectus erat.* Vnde in legibus Romanis diſtinguitur inter procuratorem, qui vice præſidis fungitur, & qui non fungitur: vid. *cod. leg. II. de pœnis & leg. III. vbi cauſſa fiſcalis.*

§. III.

Poſteriori æuo procuratores hi *rationales* dicebantur a rationibus pecuniarum, cuius rei exemplum habemus apud EVTROPIVM *lib. IX. cap. 9.*

q) in prouincias etiam *procuratores* mittebantur, de quibus ſciendum eſt, eos quidem merum imperium proprie non habuiſſe; ſed fiſci curam geſſiſſe; nihilominus nonnunquam factum fuiſſe, vt etiam præſidum munere fungerentur, retento *procuratorum* nomine, id quod in minoribus potiſſimum prouinciis fieri ſolebat. Eiusmodi procuratores Iudæa ſemper habuit, qui etiam ob præſidialem, qua fruebantur, poteſtatem, ἐπιτροποὶ adpellati ſunt. De his procuratoribus, præſidis poteſtatem habentibus, vide: CORNELIVM VAN BYNCKERSHOECK *obſ. iur. p.* 189. *ſeq.* IVST. LIPSIVM *excurſ. in Tacit.* p. 202. ſq. IAC. CVIACIVM *obſ. iur. lib. XIX. cap.* 13. SAL. DEYLINGIVM *obſ. ſacr. part. II. obſ.* 34. p. 435. CLAVD. SALMASIVM *not. ad Spartian. vit. Adrian. cap. XII.* alioſque multos.

Cap. XI.
DE QVÆSTORIBVS PRINCIPIS; SIVE CÆSARIS. r)

Qvamqvam cæſares in prouinciis ſuis nullos habebant quæſtores; ſed qui eo munere fungebantur, vel *procuratores* dicebant; vel *rationales*; tamen in vrbe & palatio erant etiam, qui dicebantur *quæſtores principis*; ſiue *cæſaris*, item; *candidati principis* conf. *leg. digeſt. de officio quæſt.* vbi munus illorum deſcribitur, *libris principalibus*, in ſenatu legendis, vacare. Exempla apud Tacitvm ſunt *lib. XVI. cap. 27. oratio principis per quæſtorem eius audita eſt.* Et apud Svetonivm *vit. Aug. cap. LXV. libello per quæſtorem recitato notum ſenatui fecit.* Et *vit. Neron. cap. XV. orationes, ad ſenatum miſſas, præterito quæſtoris officio, per conſulem plerumque recitabat.* Adde Plinivm *lib. VII. ep. 16.* vbi plurium quæſtorum huius generis fit mentio, quem ex iam dictis intelliges.

Cap. XII.
DE PRÆFECTO CLASSIS VTRIVSQVE. s)

Avgvstvs cæſar, vt Italiæ proſpiceret ſecuritati, duas claſſes maribus perpetuas impoſuit,

r) de his iam ſupra quædam memoraui.
s) ante Auguſtum ſub libera republica iam exſtiterunt, qui

fuit, quarum altera ſupero; ſiue Adriatico mari excubaret, cuius ſedes erat portus Rauennenſis: altera infero mari; ſeu Tyrrheno, cuius ſedes eſſet circa Miſenam, Campaniæ oppidum. Hinc duo præfecti etiam conſtituti: alter claſſis Rauennatis, alter Miſenenſis, *t)* quo munere Plinius ma-

qui claſſibus præeſſent. Anno enim vrbis CCCCXCIII. Cornelius Scipio claſſi, contra Carthaginienſes mittendæ, præfectus fuit, atque, vt LIVIVS *lib. XXVI. cap.* 42. teſtatur, idem munus C. Lælius, qui ſub P. Scipionis auſpiciis militabat, adminiſtrauit. Pompeius, cui a ſenatu populoque cuncta maria commiſſa ſunt, primus eſſe videtur, qui nomen hoc præ cæteris ſibi vindicauit.

t) in locis his claſſes iſtæ duæ ea de cauſſa conſtitutæ ſunt, ne longius ab vrbe abeſſent, &, vbi neceſſitas poſtulabat, ſine mora ad omnes fere mundi partes peruenire poſſent. Miſenatium enim claſſis Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Africam, Aſiam, Aegyptum, Sardiniam atque Siciliam in proximo habebat; claſſis contra Rauennatium ita collocata fuit, vt Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum ſine multis ambagibus petere poſſet. Refert hæc VEGETIVS *lib. IV. cap.* 32. &, quando eodem loco tradit, apud Miſenam & Rauennam ſingulas legiones cum claſſibus ſtetiſſe, id pro more ſui æui dicit, quum non legiones; ſed duntaxat cohortes eæque decem fuerunt, quæ tribunos & centuriones ſuos haberent. Ad claſſes has rite diſponendas accollocandas, *ſtationes* ac *portus* conſtituebantur, additis turribus & lucernis, tempore nocturno accenſis. De illis DIO CASSIVS *lib. XLVIII.* p. 388. loquitur, quando, *in hoc lacu*, inquit, *ambobus aliis interiecto, cuius aditus anguſti tunc erant, id in-*

maior fungebatur, quum Veſuuii exhalationibus ſuffocaretur, vt ſororis filius *lib. VI. epiſt. 16.* adnotauit. *Erat*, inquit, *Miſeni claſſemque imperio præſens regebat.* SVETONIVS *vit. Aug. cap. XLIX. claſſem Miſeni & alteram Rauennæ ad tutelam ſupe-*

interſtitium, quo Lucrinus a mari dirimitur, vtrimque propter ipſam continentem, perfodit effecitque portus nauium ſtationi aptiſſimos. De his; ſiue de turribus PLINIVM teſtem habemus, qui *lib. XXXVI. cap.* 12. ſcribit: *vſus phari, nocturno nauium curſui ignes oſtendere, ad pronuntianda vada portusue introitum, ſicuti compluribus iam locis flagrant, vt Puteolis & Rauennæ.* De Miſenatium claſſe & VIRGILIVS *lib. VI. Aeneid.* v. 233. canit:

imponit ſuaque arma viro remumque tubamque.

Claſſis hæc; pariter ac altera *Rauennatium*, *prætoria* dicta eſt a veteribus, non, quod prætor iis præfectus fuerit; ſed quoniam ad tutelam principis totiusque Italiæ ab Auguſto vtraque inſtructa erat. Ab his duabus claſſibus maioribus diſtinctæ erant duæ minores, quarum altera in Gallia & quidem portu Foroiulienſi, ad tuendam Galliam & finitimam Hiſpaniæ oram, ab Auguſto, vt TACITVS *lib. IV. annal. cap.* 5. §. 1. tradit, inſtituta; altera vero, teſte eodem ſcriptore, *lib. III. hiſt. cap.* 47. in Ponto collocata fuit. SVETONIVS *vit. Veſpaſian. cap. VIII. claſſis Oſtienſis* quidem meminit; ea vero non ſingularis claſſis; ſed pars Miſenenſis fuiſſe, videtur. Præter quatuor has claſſes, quæ in mari fuerunt, Romanos etiam tres alias, primam in Rheno, ſecundam in Danubio, tertiam in Euphrate habuiſſe; IVST. LIPSIVS *de magnit. Rom. lib. I. cap.* 5. p. 682. ſeq. oſtendit, vbi ea, quæ hic breuiter de Romanorum claſſibus tradidi, fuſe enarrantur, cui IO. SCHEFFERVM *de milit. naual. lib. III. cap.* 7. adiungas.

peri & inferi maris collocauit. TACITVS vtriusque ſæpe mentionem fecit *lib. II. hiſt. cap. 100. §. 5. Lucilius Baſſus Rauennati ſimul & Miſenenſi claſſibus a Vitellio præpoſitus: lib. III. cap. 50. claſſici Rauennates:* idem *annal. lib. XIV. cap. 3. §. 4. Anicetus claſſis apud Miſenum præfectus,* & *lib. XV. cap. 51. primores claſſiariorum Miſenenſium.*

SECT. III.

DE MAGISTRATIBVS POSTERIORIS ÆVI.

§. I.

MVTANTVR magiſtratus cum tempore & alia cum nomina; tum officia ſortiuntur. Tertio chriſtianorum ſeculo, qui ſupremæ iurisdictioni in aula cæſaris præerat, dictus eſt *magiſter ſcriniorum,* u) qui ferme erat, qui noſtri temporis

Q 5 poris

u) cæſares quatuor habuerunt ſcrinia, in quibus acta, ad ius pertinentia, reponebantur, *epiſtolarum* videlicet, *memoriæ*, *libellorum* & *diſpoſitionum.* His ſingulis præerant ſinguli magiſtri; is autem, qui *magiſter ſcriniorum* vocabatur, ſupremam ſuper omnia ſcrinia habebat curam. Incertum eſt, quis imperatorum primus eos inſtituerit. SPARTIANVS *vit. Ael. Ver. cap. IV.* eorum primam fecit mentionem, qua de re CLAVD. SALMASIVS *not. in Lamprid. vit. Alex. Seueri, cap. XXXI.* IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. Auguſt. lib. I. cap. 15.* GVID. PANCIROLLVS *comm. ad notit. dignit. imper. orient. cap. XCIV. tom. VII. theſ. ant. Rom. Grævii*, p. 1579. euoluendi ſunt.

poris cancellarius: cuius honoris exemplum in Vlpiano habemus ap. EVTROPIVM *lib. VIII. cap. 14. §. 3.* Erant autem plura ſcrinia; ſeu, vt nunc vocantur, *cancellariæ:* epiſtolarum, memoriæ, libellorum, diſpoſitionum, de quibus videas, quæ SALMASIVS *ad Lampridii Alexandrum Seuerum cap. XXXI.* & nos ex ipſo ad *Sextum Rufum cap. XXII.* notauimus. x)

§. II.

x) vt modo indicaui, ſub hoc *magiſtro quatuor ſcriniorum* fuerunt quatuor inferiores magiſtri:

I) *magiſter epiſtolarum*, qui epiſtolis principum ſcribendis præerat. Primi imperatores eas vel ipſi in chartam deferebant; vel aliis dictabant. Nero poſtea *magiſtrum epiſtolarum Græcarum* inſtituit, poſt quem ſequentes imperatores ſemper eiusmodi magiſtris vſi ſunt, qui, accepto rerum argumento, litteras ſcriberent, Iis etiam legati deſideria ſua exponere, & reſponſionem per eos a principe accipere ſolebant: conf. IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. Aug. lib. III. cap.* 3.

II) *magiſter memoriæ*, qui curam laterculi minoris, in quo præfecturæ, tribunatus & præpoſituræ caſtrorum continebantur, habebat: ea, quæ princeps verbo reſpondebat, aliis dictabat: diplomata exhibebat & reſponſa, a principe ad libellos ſupplices data, in chartam deferenda curabat: conf. GVID. PANCIROLLVS *comm. ad notit. dignit. imp. orient. cap. XCV.*

III) *magiſter libellorum*, qui libellos ſupplices accipiebat: eos examinabat: principi ſententiam eorum proponebat, atque acceptam ab eo reſponſionem per ſuos miniſtros, *libellenſes* vocatos, ſcribendam curabat: conf. IVL. CÆS. BVLENGERVS *de imper. Roman. lib. I. cap.* 14. & ſupra memorati, GVTHERIVS & PANCIROLLVS.

IV)

§. II.

Deinde erant *correctores Italiae prouinciarum*, xx) id eſt, adiutores caeſaris in prouinciis Italiae regundis. Hinc in *codice Iuſtinianeo*, *in notitia imperii* & *inſcriptionibus antiquis* correctores Italiae, Etruriae, Lucaniae, Calabriae, Bruttiorum: rarius extra Italiam, vt Illyrici, Hiſtriae & Africae memorantur. Quid quaeris? praeſides erant, quos hodie *gubernatores* vocamus, vnde Tetricus ex principe talis corrector Lucaniae factus eſt, apud EVTROPIVM *lib. IX. cap. 9. num. 6.*

§. III.

Conſtantino M. imperante, praefecti praetorio quatuor conſtituti ſunt, quibus ſumma in prouinciis

IV) *magiſter diſpoſitionum* diſpoſitiones & libros imperii adſeruare eorumque curam habere debuit. Sequentibus temporibus is *comes diſpoſitionum* vocatus eſt. Imperatores enim viros omnium prudentiſſimos elegerunt, vt eos ſemper apud ſe haberent & eorum conſiliis ſalutaribus vterentur. Hi pro diuerſo, quem obtinebant, ordine & gradu, *comites primi*, *ſecundi* & *tertii* fuerunt *ordinis*. Quemadmodum vero honorificum exiſtimabatur, comitibus principis adnumerari; ita fiebat, vt *comitis* nomen ſuccedente tempore in honoris titulum tranſiret. Quare varii, depoſito priori nomine, *comites* ſe adpellari voluerunt, vti hoc de magiſtris ſacrarum largitionum, magiſtris rei priuatae, magiſtris militum aliisque conſtat.

xx) *de correctoribus imperii Romani* SIGISM. FRIDER. DRESIGIVS Lipſiae MDCCXXXIX. commentationem in lucem emiſit.

ciis data eſt poteſtas. Primus erat orientis: ſecundus Illyrici magni, quod omnem Græciam ſimul comprehendebat: tertius per Italiam & Africam: quartus Galliarum, cui etiam Portugallia & Hiſpania ſuberat. Et ad hoſce præfectos datæ plerumque leges ſunt in codice. Quando ergo plures prouinciæ erant ſub vno præfecto, in ceteris, quibus ipſi non præſidebant, *vicarios* habebant.

§. IV.

Sub vicariis erant minores; tamen etiam prouinciarum *rectores*, quorum alii *conſulares*: alii *præſides*: alii *comites*: quidam *duces*, quod militiæ ſimul præerant; dicebantur. Cuius rei exempla plurima ſunt *in notitia imperii vtriusque*. Nimirum vicarius præfecti prætorio regebat certam diœceſin, quæ eſt plurium prouinciarum adminiſtratio; ſub vicario autem erant ſingularum prouinciarum rectores, qui diſtinguebantur pro magnitudine prouinciarum; aut arbitrio imperatoris in conſulares, correctores, comites, præſides. Atque hæc in prouinciis.

§. V.

In aulam quoque noua officia, ſub iisdem prope titulis, comitum maxime, introducta. Sic *leg. I. cod.* leguntur tituli *de officio magiſtri officiorum: de officio comitis ſacrarum largitionum*, *comitis rerum priuatarum*, *comitis ſacri palatii*, *comitis ſacri patrimonii*, cetera. y)

§. VI.

y) heic memorandi ſunt:

1) *ma-*

§. VI.

Honores etiam adpellationum nouo modo diſtribuebantur. Summus titulus erat *nobiliſſimatus*,

I) *magiſtri officiorum*, qui cum *principibus officiorum* non confundi debent. Diſcrimen, quod inter hos atque illos fuit, adcurate CLAVD. SALMASIVS *not. ad Lampridii vit. Alex. Seuer. cap. XXXII.* p. 936. obſervat: *manifeſto*, ait, *diſtinguit Lampridius principes & magiſtros officiorum. Vnaquaeque officia ſuos habebant principes: qui primores & priores, & capita officii dicebantur, quique illius officii, cui praeſidebant, reuera erant magiſtri. At magiſter officiorum is erat, qui omnia officia, & principes ipſos officiorum ſub ſe habebat, & princeps quidem officii dicebatur; at magiſter officiorum tantum ſane intererat inter principem officii, & magiſtrum officiorum, quantum inter proximum ſcrinii, vt puta epiſtolarum; aut libellorum & ſcriniorum magiſtrum:* adde eumdem *not. ad Capitol. vit. Anton philoſ. cap. VIII.* p. 322. & *ad Trebell. Poll. vit. Gallien. cap. III.* p. 239. & HENR. VALESIVM *not. ad Ammian. Marcellin. lib. XXVI. cap.* 5.

II) *comes ſacrarum largitionum*, cui imperatoris theſauri & pecuniae publicae commiſſae erant. Decernebat de aedificiis publicis, theſauris inuentis, vectigalibus, commerciis, paſcuis animalium omnibusque rebus, quae ad fiſcum ſpectabant. Vocatur quoque *comes remunerationum & munerationum*: vide IAC. GVTHERIVM *de offic. dom. Aug. lib. III. cap.* 16. & GVID. PANCIROLLVM *comm. ad notit. dignit. imper. orient. cap. LXXIV.*

III) *comes rerum priuatarum*, qui priuato principis aerario praefuit. Dicitur etiam *procurator rei priuatae: magiſter rei priuatae: comes largitionum priuatarum.* Plura habes apud CLAVD. SALMASIVM *not. ad Spartian. vit. Seuer. cap. XII.* IV)

tus, qui tantum cæſaribus, quatenus diſtincti ab imperatoribus auguſtis erant, ferme, vt hodie rex Ger-

IV) *comes Palatii*, cuius officium in eo poſitum fuit, vt principis decreta publice prælegeret: reſponſa redderet: petitionibus ſubſcriberet atque curaret, vt legibus in omni re rite ſatisfieret: conf. IAC. GVTHERIVM *de offic. dom. Aug. lib. II. cap.* 18.

V) *magiſter admiſſionum*. Iis præfectus erat, qui ad fores ſtabant & diuites aliosque, principis ſalutandi cauſſa aduenientes, admittebat, de quo officio VALESIVS *not. ad Ammianum Marcellin. lib. XV. cap.* 5. p. 89. & IAC. GVTHERIVS *loco indicato lib. III. cap.* 11. fuſius exponunt:

VI) *magiſtri militum*. Dubium eſt, a quo imperatore magiſtri hi inſtituti ſint. Hoc tamen certum eſt, illos iam ſub Decio & Diocletiano fuiſſe. Tribuni militum his erant inferiores, quumque vtrique *comitum* ſibi vindicarent nomen, illi *minores;* hi vero *maiores* adpellati ſunt *comites*. Conſtantinus duos, alterum equitum; alterum peditum creauit, eisque militum regimen, præfectis prætorio ademtum, commiſit. Diuiſo imperio, plures in oriente fecit magiſtros militum Theodoſius, quod *notitia imperii* ſatis ſignificat; in occidente vero ſemper duo manſerunt: vide GVID. PANCIROLLVM *comm. ad notit. imper.* p. 1410. CLAVD. SALMASIVM *not. ad Vopiſcum vit. Aurel. cap. XVII.* p. 453. HENR. NORISIVM *cenotaph. Piſan. tom. III. oper.* p. 692. & ARNOLD. DRACKENBORCHIVM *not. ad Sil. Ital.* p. 341.

VII) *præpoſitus cubiculi*, qui cubiculariis præerat & ſummis honoribus ac priuilegiis, a GVTHERIO *de offic. dom. Aug. lib. III. cap.* 26. recenſitis, fruebatur. Cubicularii alii ſuperioris; alii inferioris ordinis fuerunt. Ad illos referuntur: *comes domorum: comes caſtrenſis: co-*

Germanorum ab imperatore, & conſanguineis imperatorum tribuebatur, & his quidem ex ſingulari imperatoris indulgentia. ZOSIMVS *lib. II. cap. 39. n. 4.* Ceteri, qui rempublicam regebant dicti *clariſſimi*, *illuſtres*, *ſpectabiles*, *egregii*, *perfectiſſimi.* Sed tamen & hæc nomina cum diſcrimine dignitatum & priuilegiorum adhibebantur: vid. *notit. imper. p. 1342. ſq.*

LIB. III.

I 3

comes ſacræ veſtis; ad hos vero: *decuriones palatii: magiſter larum*, *ſcriba cubiculi* aliique.

VIII) varia etiam *primiceriorum* fuerunt genera; ſiue eorum, qui primi in tabula cerata; aut recenſione miniſtrorum imperatoris poni ſolebant. Mentio enim in *notitia vtriusque imperii* facta eſt: *primicerii cubiculi, lampadariorum*, *notariorum*, *ſcrinii largitionum priuatarum*, *pecuniarum* aliorumque, de quibus GVID. PANCIROLLVS *comm. ad notit. dignit. imper. orient. cap. X. LXVI. LXVII. & LXXXIX.* agit. Horum miniſtrorum officia, dignitates ac viciſſitudines fuſius perſequuntur iam laudati ſcriptores: GVID. PANCIROLLVS *comm. ad notit. dignit. imperii vtriusque, tom. VII. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 1323. IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. Auguſt.* CLAVD. SALMASIVS *not. ad ſcriptor. hiſt. Aug.* & IVL. CÆS. BVLENGERVS *de Imperio Romano.* His adiungendi ſunt: IAC. GOTHOFREDI *commentarii ad codicem Theodoſianum*: THOM. REINESIVS *not. ad inſcript. vet.* GEORG. CODINVS *de officiis & officialibus curiæ & eccleſiæ Conſtantinopol.* cum animaduerſionibus FRANC. IVNII, IAC. GRETSERI & IAC. GOARI: CAROL. DV FRESNE *gloſſario* vtroque *mediæ & infimæ Latinitatis & Græcitatis*, aliique.

LIB. III.
DE MILITIA ROMANA.
SECT. I.
DE ORDINIBVS MILITVM.
Cap. I.
DE MILITIBVS ROMANORVM.

§. I.

Armis partum fuit imperium romanum: armis etiam conſeruatum; nec vero his ſolis; ſed mores etiam, & leges & æquitas adminiſtrationis, & litterarum ſtudia, in deuictis gentibus excitata, multum ad conſeruationem adtulerunt. z)

§. II.

Auctor militiæ Romanæ a) fuit Romulus; ſed rudioris & inconditæ: in ordinem digeſſit Tul-

z) de cauſſis, quibus imperium Romanum ad tantum faſtigium peruenit, egregie commentatus eſt auctor anonymus libri, qui ſub inſcriptione: *Betrachtungen über die Vrſachen der Gröſſe und des Verfalls der Römer*, ex Gallica lingua in Germanam translatus, Berolini MDCCXLII. prodiit.

a) ad rem militarem veterum Romanorum cognoſcendam faciunt: IOS. LAVRENTII *collectanea libro VI. polymath.* p. 469. ſecundum litterarum ordinem diſpoſita: *interpretes Polybii* & *Vegetii*, inter quos inprimis, præter

Tullus Hoſtilius: ornatum & præmia addidit Tarquinius Priſcus, vid. FLORVS & EVTROPIVS. In libera republica conſulum ea cura erat, & in periculis, dictatoris & magiſtri equitum. Poſtea conſulibus etiam adiuncti prætores fuerunt, quorum munus proprie erat, non tantum ius dicere in vrbe; ſed foris etiam bella gerere. Vnde prætor græce vertitur ςρατηγὸς, & *prætoria cohors*, *prætoria nauis*, ac ſub cæſaribus prætoriani hinc originem adpellationis habent.

§. III.

ter LIPSIVM, STEWECHIVS eſt; IVSTVS LIPSIVS, cuius *libri V. de militia Romana* cum *analectis ad milit. Roman. tom. III. operum* p. 13. ſeq. exſtant: FRANC. PATRICIVS *in re militar. Rom.* quem librum ex Italico ſermone in latinum LVDOLPH. NEOCORVS vertit; IO. GEORG. GRÆVIVS autem in *tomum X. theſ. ant. Rom.* p. 821. tranſtulit, in quo & reperiuntur: RATBODI HERM. SCHELII *diſſertationes de ſacramentis: de cuſtodia caſtrorum: de ſtipendio militari & equeſtri: de victu militum: de agmine Polybiano: de cohortibus legionis antiquæ*, aliæque commentationes, ad hoc argumentum ſpectantes: Præter hos memorandi ſunt: CLAVD. SALMASIVS *opere poſtumo de re militari Romanorum:* VINCENTIVS CONTARENVS *de militari Romanorum ſtipendio:* HENR. SAVILIVS *de militia Romana*, aliique multi, qui recenſentur a GABR. NAVDÆO *in ſyntagmate de ſtudio militari*, Romæ MDCXXXVII. edito, vbi p. 504. prolixa notitia ſcriptorum huius argumenti exhibetur, quam ſeparatim GEORG. SCHVBARTVS ſub inſcriptione: *bibliographia militaris*, Ienæ MDCLXXXIII. litteris deſcribendam curauit.

§. III.

Scribebantur autem milites per delectum, quem in vrbe agebat conſul: b) in Latio & Italia legatus; aut ſenator. Diſcrimen autem erat inter milites romani exercitus, vt quidam eſſent *romani ciues:* alii *ſocii*, id eſt, *Itali*, & medii quaſi inter hos, qui dicebantur *Latini nominis.* bb) Paſ-

b) tribuni militum quidem ad id potiſſimum electi erant; conſules vero ſupremam delectus habebant curam, quibus tribuni hac in re miniſtrare eorumque iuſſa exſequi debuerunt. Sedebant conſules in ſellis curulibus delectusque per ordinem in capitolio fiebat; niſi ille ob grauiores cauſſas, exempli cauſſa: ad euitandas tribunicias interceſſiones, in proximo campo inſtitueretur, vbi tribuniciæ poteſtati nullus dari ſolebat locus. Probat hæc IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. I. dial.* 3. Nemo militiam recuſare debebat; niſi quinquageſimum annum attigerat; vel honoribus & magiſtratu præditus, morbo adfectus; aut vitio corporis fœdatus erat. *Refractarii*, quod nomen militiam recuſantes habebant, pœnis coercebantur: conf. LIVIVS *lib. VII. cap.* 4. De delectu militum eiusque ratione IVST. LIPSIVM *loco memorato:* IAC. LYDIVM *agoniſtic. lib. I. cap.* 2. & BARNAB. BRISSONIVM *ad formul. lib. IV.* p. 340. adeas.

bb) de militibus Romanorum obſeruandum eſt, diſciplinæ militaris inter eos ſummam habitam fuiſſe rationem, ac furta, intemperantiam, contumaciam, adulteria, ſignorum deſertionem aliaque crimina, contra quæ ſingulares latæ erant leges, maxime punita eſſe. De diæta, victu militari, cœnis victorialibus, triumphalibus, donatiuis, cet. exponit GVIL. STVCKIVS *lib. I. antiquit. conuiual. cap.* 21. De priuilegiis veteranorum militum ſin-

Paſſim hoc diſcrimen obſeruatum legitur apud LIVIVM & SALLVSTIVM. Sublatum autem eſt poſt bellum ſociale; ſiue Marſicum, quo Italis æquale ius, quod ciues Romani habebant, adquiſitum fuit.

§. IV.

Ingenuos c) autem omnes milites eſſe oportebat & honeſtæ conditionis. Vnde in codice Theo-

ſingulari libro commentatus eſt GEORG. ACAC. ENENKELIVS BARO HOHENECCIVS. De ſtipendio militari, quod Romanis militibus per CCCL. fere annos incognitum fuit, conferendi ſunt: RATBODVS HERM. SCHELIVS *diſſertationibus de die ſtipendii: de ſtipendio ductorum equeſtri, & militari, tom. XI. theſ. antiquit. Roman. Græuii* p. 1214. ſq. & præ ceteris cel. FRID. OTTO MENCKENIVS eleganti *diſſ. de Romanorum veterum ſtipendiis militaribus.* De pœnis militum variisque earum generibus IVST. LIPSIVS *lib. V. de milit. Rom. cap.* 18. FRANC. ROBORTELLVS *diſſ. de pœnis militum & ignominiis tom. X. theſ. ant. Rom. Græu.* p. 1482. GER. SICHTERMANNVS *diſſ de pœnis militar. Roman.* & H. F. SALOMON *de iudiciis & pœnis Rom. tom. III. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 645. leguntur. De præmiis infra plura ediſſeram.

c) Romani hac in re adeo ſeueri erant, vt ne ingenuos quidem omnes admitterent; ſiquidem hiſtoria Romana teſtatur, omnes hiſtriones, præter Atellanos, antiquis temporibus nunquam; niſi ex ſumma neceſſitate, lectos eſſe. LIVIVS *lib. VII. cap.* 2. hoc confirmat, quando ita ſcribit: *eo inſtitutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu moueantur, & ſtipendia faciant, tanquam expertes artis ludicræ;* SALLVSTIVS vero *de bello*

Theodoſiano titulus eſt: *quid probare debeant ad militiam venientes.* Serui autem, ſi irrepſerant, ſupplicio ſunt adfecti, cuius rei exemplum habemus in PLINIO *lib. X. epiſt. 38.* vbi adde *notas* noſtras. In ſumma tamen neceſſitate ſerui poterant milites legi; ſed prius erant manumittendi & in libertatem vindicandi, quemadmodum poſt Cannenſem cladem octo millia ſeruorum ſunt armati; ſed adepti prius libertatem: vid. LIVIUM *lib. XXII. cap. 57.* quod breuibus ſic enarrat EVTROPIVS *lib. III. cap. 5. ſerui, quod numquam ante, manumiſſi & milites facti ſunt.*

CAP. II.
DE SACRAMENTO MILITARI.

§. I.

In militiam adſciſcebantur non temere; ſed iureiurando obſtricti, quo fidem & conſtantiam tiro-

bello ciuili p. 135. refert, *Marium milites non more maiorum; neque ex claſſibus; ſed vti cuiusque libido erat, capite cenſos pleroſque ſcripſiſſe.* Sic etiam litigioſi, criminoſi, adulteri aliique, publico iudicio damnati, a militia arcebantur: Mutatum tamen hoc fuit tempore reipublicæ labentis, quo non ſolum libertini; ſed etiam ſerui & paſtores legebantur, vt CÆSAR *de bello ciuil. lib. I. cap. 24.* teſtatur. Priſca ætate ratio etiam habita fuit *ſtaturæ*, quæ per ordinem infra pedes quinque & ſeptem vncias eſſe non debuit. Nonnulli contendunt, militibus haud permiſſum fuiſſe, vt vxores ducerent easque in caſtris haberent; vtrumque vero falſum eſt, quod fuſe oſtendit SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 568. ſq.

tirones promittebant. d) LIVIVS *lib. XXII. cap. 38.* dicit, *iuraſſe*, *iuſſu conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros.* VEGETIVS *lib. II. cap. 5. iurant*, inquit, *milites, omnia ſe ſtrenue facturos, quæ praeceperit imperator: numquam deſerturos militiam; nec mortem recuſaturos pro Romana republica.* Idem *excitato loco* etiam formulam, ſub chriſtianis imperatoribus conſuetam, recitat, iuraſſe per deum & per Chriſtum & per ſpiritum ſanctum & per maieſtatem imperatoris, quæ ſecundum deum generi humano diligenda ſit & colenda.

§. II.

Olim conſulibus iurabant: mutata republica cæſaribus, idque vocabant: *in verba eius iurare*, & in interregno ſenatui populoque Romano, vt ex TACITO *hiſt. lib. I. cap. 56.* adparet. Idem erat, *in verba adigere*; vel *adigi* apud TACITVM *hiſt. lib. IV. cap. 21.* Repetitum quotannis id iusiurandum fuit a militibus natali principis, non vitæ; ſed imperii, de quo PLINIVS *lib. X. cap. 60. 103. & 104.* conſulatur.

d) de ſacramento militari vberius commentati ſunt: GODESCHALC. STEWECHIVS *not. ad Vegetium lib. II. cap.* 97. RATBOD. HERM. SCHELIVS *diſſ. de ſacramentis. tom. X. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 1166. IAC. OISELIVS *not. ad Gellium lib. XVI. cap.* 4. IO. ANT. VALTRINVS *de re milit. Rom. lib. II. cap.* 7. IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. I. dial. 6. lib. V. dial.* 15. & *not. ad Tacit.* p. 88. & IO. BAPT. HANSENIVS *libr. de iureiurando vet. cap.* XXII.

§. III.

Id iuſiurandum *ſacramentum* dicebatur, vt apud TACITVM ſæpe eſt ſub formulis: *ſacramentum dicere alicui: ſacramentum accipere ab aliquo: ſacramento adigere legiones: in eodem ſacramento eſſe*, & *eiusdem ſacramenti milites*: vid. eumdem *lib. I. annal. cap. 28. 37. lib. hiſt. I. cap. 5. lib. II. cap. 81. lib. I. cap. 31. 46.* cet.

§. IV.

Hinc chriſtiani ad ſua myſteria hoc vocabulum e) tranſtulerunt, vt ex verbis TERTVLLIANI, antiquiſſimi ſcriptoris, clarum eſt, exempli gratia *ad martyr. cap. III. vocati ſumus*, inquit, *ad militiam iam, tum in ſacramenti verba reſpondimus*, hoc eſt, in baptiſmo: & *aduerſus Valent. cap. XXVII. in baptiſmatis ſacramento*, & de *corona cap. III. euchariſtiæ ſacramentum, omnibus mandatum a domino, antelucanis cœtibus ſumimus.* f)

CAP.

e) vocem *ſacramenti* in hac ſignificatione iam PLINIVM *lib. X. ep.* 97. iuniorem vſurpaſſe, quum ad Traianum litteras de chriſtianis eorumque ſacris ritibus ſcriberet, contra REMIGIVM CEILLERIVM monſtraui *commentat. de antiquorum chriſt. doctor. de iureiurand. ſententiis*, *cap. III. §. 5.* p. 27.

f) Tertullianum LACTANTIVS, HIERONYMVS aliique plures ſequuti ſunt. Lege de huius vocis apud chriſtianos ſcriptores vſu: MARTINVM CHEMNITIVM, *exam. concil. Trident. part. II. loc.* 10. *art.* 2. p. 276. 10. GERHARDVM *loc. theol. tom. IV.* p. 212. 15. CASAVBONIVM *exercit. XVI. ad annales Baron.*

Cap. III.
DE LEGIONIBVS.

§. I.

Exercitvs romanus g) diuidebatur in legiones, cohortes, alas, auxilia, & quæ horum partes erant. Legio autem pars exercitus ma-

ron. p. 477. & venerandum patrem *introduct. in libros ſymbol.* p. 463.

g) in exercitu tam milites; quam duces conſiderari debent: milites erant vel ciues; vel ſocii: illi legionem; hi alam conficiebant. Legio peditibus & equitibus conſtabat. Peditum ordines quatuor fuerunt. Eorum primus pauperiores & iuniores, *velites* dictos, complectebatur: in ſecundo *haſtati*; in tertio *principes*; in quarto denique *triarii*; ſiue *pilani* erant. *Principes* ætate florentiſſimi; *triarii* vero vſu exercitatiſſimi erant. Velitum exſtiterunt MCC. qui æqualiter per genera & manipulos diuidebantur, in quorum ſingulis quadraginta numerati ſunt. *Haſtati*, quorum totidem erant, in decem manipulos; hi vero itidem in duas centurias distribuebantur, quarum quælibet LX. milites comprehendebat. Principum numerus & diuiſio eodem modo ſe ſe habebat; triariorum vero dimidia tantum pars, nimirum ſexcenti fuerunt. Ordines enim & manipuli dimidiati erant. Ex tribus manipulis cuiusque generis, addito velitum manipulo, *cohors* componebatur, quæ hac ratione CCCXX. viris conſtabat; ex decem vero cohortibus *legio* fiebat, inde in legione XXX. erant manipuli. Legiones hæ, vt iam dixi, alteram exercitus Romani partem; alteram vero ſocii conficiebant. Hi in duo cornua; ſiue alas diuidebantur, quoniam ad vltimum locum exercitus collocari ſolebant, vt ciues te-

maxima, conſtans ex ciuibus Romanis, ſociis Italis ac latini nominis; ſiue, vt poſt bellum ſociale fuit, ex ciuibus & Italicis. Prouinciales auxiliis adnumerabantur. Numerus non ſemper fixus legionis; ſed primum tria millia continebat, vt VARRO dicit *lib. IV. de lat. lingu.* h) Tum vero nondum *legio* dicebatur, cuius nominis origo apud

gerent. Hac enim ratione horum vires vnitæ; ſociorum vero diſtributæ ipſisque, omnes occaſiones, quid contra Romanos ſuſcipiendi, abſciſſæ erant. Sociorum horum LX equitum MMMMCC. peditum vt plurimum fuerunt. Equites vel *extraordinarii*; vel *alares* erant. *Extraordinariorum* ducenti exſtiterunt, ex quibus vna turma quadraginta *ablectorum* ſumebatur, vt conſulibus, quaſi loco ſatellitum, eſſet. Ad *alares* quod ſpectat, eorum quadringenti erant & in decem turmas diuidi ſolebant. Pedites ſociorum itidem in *extraordinarios* & *alares* diſtincti ſunt. *Extraordinariorum* octingenti & quadraginta; *alarium* vero tria millia, trecenti & ſexaginta fuerunt; qui aut in manipulos & genera; aut in centurias & cohortes diuiſi fuiſſe, videntur. De legionibus veterum Romanorum pluribus ediſſeruerunt: RATBODVS HERM SCHELIVS *diſſ. de cohortibus legionis antiquæ:* IO. HENR. BOECLERVS *de legione Romana:* FRANC. ROBORTELLVS *de legionibus Romanorum*, quæ ſcripta *tom. X. theſ. ant. Rom. Græuii* exſtant. His addendi ſunt: WOLFG. LAZIVS *lib. V. de republ. Rom. cap. II. ſq.* CLAVD. SALMASIVS *de re militar. Rom. cap. VI.* ONVPHR. PANVINIVS *de imper. Rom. cap. XVI.* & IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. II. dial.* 5.

h) confirmat hoc PLVTARCHVS, quando *vit. Romul.* p. 24. ſcribit: *ſinguli ordines peditum habebant terna millia, tricenos equites.*

apud EVTROPIVM eſt *lib. II. cap. 3.* quam hiſtoriam LIVIVS *lib. VII. cap. 25.* proſequitur dicitque, legiones tum *quaternum millium & ducentorum peditum: equitum trecenorum* ſcriptas eſſe. Quod vero EVTROPIVS *ibid.* ſex millia cuilibet legioni dat, error eſt, quia vetuſta tempora cum ſuis confundit. h)

§. II.

Bello Punico ſecundo additi mille pedites & centum equites. hh) LIVIVS *lib. XXII. cap. 36.* nu-

h) de militia equeſtri veterum Romanorum opus ſingulare exarauit HERMANNVS HVGO. De delectu, recognitione equitum, de turmis cet. IVST. LIPSIVS *lib. II. de milit. Rom. cap.* 6. videndus eſt. Varia eorum genera, vt *lancearios*, *ferentarios*, *deſultorios*, *draconarios*; ſiue *ſigniferos* non commemoro. De acie equeſtri dictus HVGO itidem conſuli poteſt.

hh) præter EVTROPIVM, idem DIONYSIVS *Halicarnaſſeus* & PLVTARCHVS innuere quidem videntur, ille, quando *lib. II.* p. 103. ita loquitur: *rurſus Cæninenſes atque Antemnates, quotquot voluerunt, ad habitandum Romam vna cum familiis transtulit; nec agris multatos; nec pecuniis, eosque mox in tribus & curias adſcripſit, non pauciores tribus millibus, ita vt tum primum peditum Romanorum cenſerentur in vniverſum ſex millia;* hic vero *vit. Romul.* p. 30. ſcribit: *geminata vrbe*, per Sabinos videlicet, *centum ex Sabinis ſenatores adlecti, legiones conſtitutæ ex peditibus ſenis millibus, equitibus ſexcentis;* quando vero verba hæc adcurate expendimus, memorati ſcriptores non de numero militum in vna legione; ſed de numero in duabus differunt, ita, vt in vnaquaque tria millia peditum & trecenti equitum fuerint.

numero, inquit, *peditum equitumque legiones auctæ millibus peditum*, & *centenis equitibus in ſingulas adiectis*, *vt quina millia peditum*, *treceni equites eſſent*, *ſocii duplicem numerum equitum darent*, *pedites æquarent*. Ex quo adparet, imminutum antea numerum equitum fuiſſe & ad ducentos redactum, qui nunc centenis ſupplebatur, vt priſtinus numerus ſeruaretur. Eodem bello extremo Scipio inſtituit, LIVIO teſte *lib. XXIX. cap. 24.* vt ſingulæ legiones ſena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. Nec vero hoc ita ſeruatum fuit; ſed ad vetus inſtitutum, hoc eſt, ad quina millia & ducenos pedites trecenosque equites legiones reuocatæ, vt patet ex LIVIO *lib. XLII. cap. 31.* Marius rurſus, vt FESTVS auctor eſt, ſex millium & ducenorum hominum conſcripſit legiones. i) Legionum diuiſio adæquata ſit ſecundum numeros, diſcriminis cauſſa, vt prima, ſecunda, tertia, vigeſima, trigeſima, cet. etiam quædam cum cognominibus, tam virtutum, vt *gemella*, *victrix*, *fulminea* cet. quam locorum, quibus præſidio erant, vt *melitene*, *germaniciana* cet.

§. III.

i) id Marius ſine ſenatus conſulto fecerat, quod SALLVSTIVS *bello Iugurth.* p. 135. ſignificat, quando tradit, *Marium cum aliquanto maiori numero*, *quam decretum fuiſſet*, *profectum eſſe.* Non tamen poſt illum numerus hic ſemper retentus fuit. Bellis enim ciuilibus adhuc legiones quinque millibus peditum conſtabant.

§. III.

Inadæquate diuiduntur in partes, cohortes, centurias, manipulos. A priori diuiſione, quæ ſecundum numeros fiebat, milites denominantur *primarii, ſecundarii, vigeſimani* apud TACITVM & alios. Nec vero vnius numeri vna tantum erat legio; ſed inuenimus etiam plures tertias apud DIONEM, diuerſas ſecundas, octauas, nonas apud TACITVM, in quibus diſcernendis vtique cognominibus opus erat. k) Altera diuiſione partes legionis maiores erant cohortes, quæ ſingulæ conſtabant quingentis militibus, atque ita in pleniore legione ſex millia hominum, vt ſub cæſaribus erant, fuerunt cohortes duodecim.

§. IV.

Legio habebat XII cohortes, X turmas, XXX manipulos, LX centurias. Manipulus autem ex veteri diuiſione habebat duas centurias. Sed hæc notio exoleuit & ſub Antoninis noua ſignificatio huic nomini acceſſit, vt idem eſſet, quod contubernium & tantum complecteretur X milites. Vnde intelligis, quinam proprie fuerint *contubernales*. ISIDORVS *lib. II. cap. 4.* hæc tradidit: *legio habet LX. centurias, manipulos XXX, cohortes XII, turmas X.* Turmæ autem equitum erant, quod etiam VARRO teſtatur, qui *turmæ* vocabulum

k) conſuetudo, legiones ita numerandi, vsque ad Alexandri Seueri tempora, quibus DIO CASSIVS vixit, obtinuit. Is enim *lib. LV.* de hac re ita ſcribit: *ſic enim ſecundum ordinem delectum Romanæ legiones nominantur, hodieque eadem ratione cognomenta ſua ſortiuntur.*

lum dicit quaſi terma eſſe, quod ter deni equites conſtituebant turmam.

Cap. IV.
DE DIVISIONE LEGIONIS RESPECTV ARMORVM ET ÆTATVM.

§. I.

Diversi generis tela Romanis erant, quæ LIVIVS laudat *lib. XXXVIII. cap. 21.* tamquam inſigne victoriæ adiumentum.

§. II.

Erant etiam velites, haſtati, principes, pilani, triarii. Velites, 1) qui & *anteſignani* dicebantur, leui

1) velites quando primum inſtituti ſint, tradunt LIVIVS *lib. XXVI. cap.* 4. & VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap.* 3. §. 3. Quoniam Cæſaris & ſequentium imperatorum ætate ad leuiorem armaturam milites ex legionum anteſignanis lecti ſunt, ſuſpicatur inde IVSTVS LIPSIVS *de milit. Rom.* p. 115. eorum æuo velites non amplius in vſu fuiſſe; ſed horum locum ex anteſignanis ſuppletum eſſe. Arma illorum fuerunt gladius, haſta & parma, vt ex POLYBIO *lib. VI. cap.* 2c. conſtat. In acie vel ante omnia ſigna in fronte; vel inter primos manipulos; vel in viis & cornibus collocari ſolebant, quoniam ii ante omnes prodire & pugnam committere debuerunt: conf. LIVIVS *lib. XXX. cap.* 33. *lib. XXXVIII. cap.* 21. SALLVSTIVS *bell. Iugurth.* p. 105. & VEGETIVS *lib. I. cap.* 20. Pari modo in caſtris extremitatem eorum occuparunt, vt vallum & ſpatium, quod circum interiora caſtra erat, cuſtodirent ac tuerentur.

leui armatura inſtructi erant, ideoque mobiliores, quibus plerumque primus impetus & adgreſſio committebatur; ſiue leuiores pugnæ ante iuſtum prælium. Hinc *velitarii* & *velitatio* plerumque metaphorice ſumta, apud PLAVTVM, FESTVM, APVLEIVM, & *velitaria arma* apud SALLVSTIVM *bell. Iugurth. cap. CV.* Horum inprimis haſtæ erant iaculatoriæ, iisque *ferentarii funditores* adiungebantur. Funditores autem lapides funda emittebant: quidam etiam haſta ſimul iaculari vtebantur.

§. III.

Haſtati olim ſolum armati, vnde nomen hæſit: *mediocre robur inter principes & velites.* Poſt mutatum, & pilum cum gladio datum, vt plerisque legionariis, vnde *pilani dicti;* ſed præualuit nomen *haſtatorum*, quamuis fuerit haſta ademta.

§. IV.

Principes erant milites præſtantiores, qui olim pugnabant in principio aciei, vt VARRO *de lat. lingu.* ſcripſit *lib. VIII. cap. 8.* LIVIVS *lib. VIII. cap. 8. robuſtior ætas, quibus principum eſt nomen.* Poſtea minus illuſtres initiis præliorum adhibebantur, vt ſeruarentur principes.

§. V.

Tirones erant noui conſcripti, vnde CICERO *lib. VII. epiſt. 3.* Pompeii exercitum vocat *tironem & collectitium.* Vnde etiam *tirocinium* eſt primum, noui militis tentamen & ſpecimen.

§. VI.

§. VI.

Triarii, vt VARRO *lib. IV. de lat. lingu.* deſcribit, dicti ſic, quod in acie tertio ordine in ſubſidium reliquorum deponebantur; nec pugnam inibant; niſi neceſſitas & clades reliquorum poſtulaſſet. Hi *veterani* plerumque & *ſubſidiarii;* ſiue *ſubſidia* dicti, quia in genua ſæpe ſubſidebant, ne conſpicerentur ab hoſtibus. Hinc adagium de grauiori periculo poſt accepta damna: *res ad triarios rediit.*

SECT. II.
DE ORDINIBVS DVCVM.

CAP. I.
DE DVCIBVS. m)

§. I.

OLIM prætores dicebantur, qui exercitui præerant, vnde manſit, vt *cohors prætoria* adpellaretur, quæ conſulem; aut alium ſummum ducem, tamquam corporis cuſtos tuebatur; item: *nauis prætoria*, quæ ducem exercitus naualem vehebat.

§. II.

m) vt ordines ducum ac dignitatis, qua ſinguli præditi erant, gradus rite intelligantur, ſequentem tabulam ex IVST. LIPSIO *de milit. Rom.* p. 112. deſcribo:

TABVLA

§. II.

Poſt generatim dictus fuit dux, qui exercitum regebat, quando nondum meruiſſet nomen impe-

TABVLA ORDINIS IN DVCIBVS.

Duces ſunt duplices

- pro-prii, vt ſunt
  - *centuriones* in manipulis. Ordo & diuiſio eorum per genera, Velitibus exceptis, ſunt
    - *haſtatorum* decem paria. Duo primi; duo ſecundi, vsque ad decimum & pro numero ordo eſt dignitatum. Honeſtior in eodem pari, ille, qui priori centuriæ præeſt; ſiue dextræ.
    - *principum*, numero & ordine iisdem.
    - *triariorum*, numero & ordine iisdem, niſi quod hic primopilus, caput & dux legionis. Is primus centurio dicitur & aquilæ præeſt. Sunt ergo in vniuerſum centuriones ſexaginta & totidem ſuccenturiones; ſiue optiones:
  - quod ad equites ciuium; aut ſociorum, per turmas ſingulas habent tres decuriones. Sunt ergo decuriones in ala triginta & totidem optiones.
  - *tribuni*, in vnaquaque legione, ſunt numero ſeni, & totidem præfecti in quaque ala ſociali; ſiue cornu.
- com-munes, vt ſunt:
  - *legati*, conſilii cauſſa adiuncti & auxilii ad imperandum. Sunt fere bini apud Polybium, alias plures & mox pro numero legionum.
  - *imperator* ſummus, cui ius in omnes.

peratoris. CICERO *lib. VII. ep.3. extra ducem paucosque praeterea reliqui in ipſo bello rapaces.* Ducem intelligit Pompeium, nondum in illo bello imperatorem dictum, licet antea ſæpe fuiſſet.

§. III.

In libera republica duces plerumque erant conſules; aut proconſules: interdum prætores etiam, ſi diuidendi eſſent exercitus; aut in prouinciis bellum gerendum. In periculis ſummis erant dictator & magiſter equitum, de quibus ſupra dictum. n)

CAP. II.
DE IMPERATORIBVS.

§. I.

Dvx ſummus in exercitu poſt præclaram victoriam *imperator* fuit ſalutatus. o) CICERO *lib. X. ep.20. ad Attic. magnum numerum hoſtium oc-*

n) ſub imperatoribus poſterioris æui, ii, qui in prouinciis remotioribus præſidum munere fungebantur, *duces* adpellati ſunt, quorum multi in *notitia imperii* tam *orientis;* quam *occidentis* memorantur.

o) DIONIS CASSII *lib. XLIII.* p. 235. *de imperatoris* nomine effatum dignum eſt. quod hic deſcribatur: *imperatoris nomen non antiqua tantum pro conſuetudine, qua id cum alii; tum ipſe quoque ſæpius ex bello reportauerant; neque ea ratione, quod ei merum imperium abſolutamque poteſtatem deferrent, cæſari tribuerunt; ſed eo modo, quo nunc iis, qui ſummum imperium obtinent, tum primo cæſari primum impoſuerunt, tanquam*

occidimus: caſtella munitiſſima cepimus: imperatores adpellati ſumus. Et paullo poſt de Marco Bi-

quam ipſi proprium, ac paucis interpoſitis: *id vero nomen imperatoris a Iulio, quemadmodum etiam cæſaris nomen, tanquam peculiare ſummi imperii cognomen, ad omnes deinceps imperatores dimanauit: non tamen ſublata antiqua huius nominis ratione, ſed vtraque integra. Itaque iterum eis tribuitur, quum victoriam aliquam obtinuerunt. Nam qui ſunt imperatores, ſemel hac appellatione, ſicut & aliis, adeoque prima vtuntur. Qui vero bellis hac appellatione dignum aliquid geſſerunt, ii priſcum quoque ſibi nomen adſciſcunt. Vnde ſit, vt quis eorum iterum, & tertium, & pluries, nimirum quoties id meritus ſit, imperator nominetur.* Idem & confirmat APPIANVS *de bell. ciuil. lib. II.* p. 455. his verbis: *id honoris olim ducibus conferebatur a ſuis militibus, tanquam virtutis teſtimonium, quem illi poſt quoduis præclarum belli facinus admittebant; noſtra autem ætate, vt audio, nemini contingit huiusmodi adpellatio, niſi cæſis hoſtium decem millibus.*

Inſigne imperatoris fuit *paludamentum*; ſiue chlamys coccinea: conf. IVVENALEM *ſat. VI.* v. 399. Lictores eius etiam paludatos fuiſſe, contendit LIPSIVS *de milit. Rom. lib. II. cap.* 12. p. 106. hancque in rem adhæc SILII *Italici* verba, quæ *lib. IX.* v. 419. leguntur, prouocat:

isque vt Varronem procul inter prælia vidit, & iuxta ſagulo circumuolitare rubenti lictorem, noſco pompam atque inſignia noſco flaminius meao talis, ait;

alii vero recte obſeruant, imperatorem ſolum paludamento; reliquos vero ſago vſos eſſe; auctores autem veteres vtrasque voces haud raro confundere.

Bibulo; *credo*, *voluit adpellatione hac inani nobis eſſe par.*

§. II.

Acceſſit, vt ſolet, abuſus per ambitionem ad hunc titulum. CICERO *orat. Philipp. XIV. cap.* 4. *cui viginti his annis ſupplicatio decreta eſt, vt non imperator adpellaretur; aut minimis rebus geſtis; aut plerumque nullis.*

§. III.

Imperator autem ſemel dictus, non per vitam habuit nomen; ſed bellis atque præliis iteratis, *imperatoris* etiam nomen repetitum. Hinc in inſcriptionibus & nummis: IMPERATOR ITERVM; IMPERATOR SEXIES; & de Auguſto: IMPERATOR VICIES. Sic vltimis epiſtolis adiectis ad Ciceronianas *lib. X.* in titulo; ſeu præſcriptione dicitur: *M. Lepidus imperator iterum.* Titulo autem vtebantur vsque ad finem triumphi; aut in ingreſſum in vrbem Romam.

CAP. III.
DE LEGATIS DVCVM; SEV PRÆSIDVM.

§. I.

LEGATI in exercitu romano non ſunt ii, quos vulgo adpellamus, qui miſſi eſſent ad negotium aliquod agendum; ſed qui ſummum ducem exercitus; aut præſidem prouinciæ, ſi cum imperio miſſus eſſet, adiuuarent in re militari, atque ſic etiam in eo numero erant, quos hodie *genera-*

les

les adpellamus; ſubiecti tamen ſummo duci: ſiue imperatori. p) Vnde CÆSAR *lib. II. de bello ciuili cap.* 17. dicit: *eos fiduciariam operam tenere.*

§. II.

Plerumque tot erant, quot legiones. Hinc Cæſar decem legatos in Gallia habuit, quia totidem legiones: vid. CICERONEM *lib. I. ep.* 7. §. 26. Cicero habuit quatuor in Cilicia, quia etiam cum imperio miſſus erat in prouinciam, ex qua bellum gerendum erat. Vid. eius *lib. XV. epiſt.* 4. §. 17. vbi ſingulos nominat.

§. III.

Sub cæſaribus duplicis generis erant legati: primo *legati conſulares;* ſiue cæſaris, qui & ſummi rectores prouinciarum iidem erant, quaſi vicarii cæſaris: deinde *legati prætorii,* quorum ſin-

 gu-

p) legatos ab ipſis ducibus adſcitos eſſe, hoc LIVII *lib. IV. cap.* 17. teſtimonium confirmat: *legatos Quintium Capitolinum & M. Fabium Fibulanum ſequi ſe dictator iuſſit;* hoc tamen non contra ſenatus voluntatem fieri potuiſſe, ex CICERONE *pro leg. Manil. cap. XIX.* diſcimus. Munus eorum ſatis honorificum fuit, id quod non ſolum exempla illuſtrium virorum, qui legati exſtiterunt; ſed etiam ipſa muneris eorum ratio, comprobant. Imperatori enim ſemper ad latus eſſe & ſalubribus conſiliis eum inſtruere debuerunt. Numerus tam pro legionum numero: quam pro rerum conditione diuerſus erat. Pompeium in piratico bello quinque & viginti legatos ſecum habuiſſe, APPIANVS *Mithridat.* p. 92. teſtatur: conf. RAPH. FABRETTVS *ad columm. Traiani,* p. 9.

guli ſingulis legionibus iam antea etiam in libera republica erant præfecti, de qua diſtinctione ſupra in magiſtratibus ex TACITO, PLINIO & SVETONIO actum fuit.

CAP. IV.
DE TRIBVNIS MILITVM. q)

§. I.

TRIBVNI militum erat eiusmodi officium militare, cui fere reſpondet, quod noſtrates dicunt *ein Oberſter*. Sex erant in legione, ac bini alter-

q) tribunos militum Romulus inſtituit, vt VEGETIVS *lib. II. cap.* 7. teſtatur: *tribunus*, inquit, *vocatur a tribu, quia præeſt militibus, quos ex tribu primus Romulus legit.* A Græcis *chiliarchæ* vocantur, quod non ita intelligendum, ac ſi tribuni millibus ſolum præfuerint, & ſinguli tribuni in legione, quæ ſex millibus conſtabat, ſingulis millibus imperauerint; ſed ea de cauſſa ita adpellati ſunt, quoniam in Græcorum Macedonumque exercitu *millenarii* ſupra centuriones erant, poſt quos in exercitu Romano tribuni veniebant. In vnaquaque legione ſex erant tribuni, qui omnes ſimul toti legioni præfecti fuerunt, quod & perſpicue HORATIVS *lib. I. ſerm.* 6. v. 48. docet:

quod mihi pareret legio Romana tribuno.

vbi totam legionem ſibi vindicabat, quia bini & bini huic per vices imperabant. Tribuni hi poſt exactos reges a conſulibus creati ſunt, donec anno vrbis CCCXCIII. etiam populus ſibi ius hoc tribueret, teſte LIVIO *lib. IX. cap.* 30. quando ita ſcribit: *& duo imperia anno dari cœpta per populum, vtraque pertinentia ad rem milita-*

alternis vicibus præerant & legionem regebant, quod ex VEGETIO & aliis rei militaris ſcriptoribus conſtat. Olim videtur dignitas annua; aut aliquot annorum fuiſſe; poſt propter multitudinem ambientium ſemeſtre munus factum, vt videmus ex PLINIO *lib. IV. ep. 4. hunc*, inquit, *rogo ſemeſtri tribunatu ſplendidiorem facias.* r)

§. II.

litarem: vnum vt tribuni militum ſeni deni in quatuor legiones a populo crearentur, quæ antea perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorum & conſulum ferme fuerant beneficia. Bello Perſei Macedonico, quum minus idonei tribuni a populo crearentur, ius, tribunos creandi iterum ad conſules translatum eſt, vt idem ſcriptor refert *lib XLII. cap.* 31. quod vero privilegium iſti non diu tueri potuerunt. Nam illo ipſo bello populum de nouo ſibi hanc poteſtatem vindicaſſe, apud memoratum LIVIVM *lib. XLIII. cap.* 12. habemus, donec ſenatus decerneret, *vt in octo legiones parem numerum tribunorum conſules & populum crearent*, vt itidem LIVIVS *lib. XLIV. cap.* 21. loquitur. Tam equites; quam plebeios tribunos militum creabant, & quoniam ſæpe ſenatores legebantur; hi vero tunicam laticlauiam gerebant, ortum inde eſt diſcrimen inter tribunos *laticlauios* & *anguſticlauios:* conf. STATIVS *lib. V. ſilu.* I. v. 97. & SVETONIVS *vit. Othon. cap. X.* §. 2. ex recentioribus IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. II. dial.* 9.

r) hoc itidem IVVENALIS confirmat, quando *ſat. VII.* v. 88. canit:

ille & militiæ multis largitur honorem
ſemeſtri vatum digitos circumligat auro.

Memorantur etiam in antiquis ingeniorum monumentis *tribuni cohortium*, qui tribunis militum inferiores fu-

§. II.

De tribunis militaribus conſulari poteſtate EVTROPIVS inſpici poteſt *lib. II. cap. 1.* qui per multos annos rexerunt rempublicam, quia indignabatur exercitus, otioſis parere, & æquius putabant, vt qui cum vitæ periculo pro patria pugnarent, ſummos etiam honores gererent in republica ciuili. Sed poſtea diſplicuit hic magiſtra-

fuiſſe & poſt ſocios, in legionem receptos, creati eſſe, videntur. Per *tribunos caſtrorum* apud veteres ſcriptores ii ſine dubio intelliguntur, qui alias *præfecti caſtrorum* dicuntur. *Tribunatus* enim vox ſæpe late pro quauis adminiſtratione & præfectura ſumitur. Munus tribunorum fuit, vt MACER *leg. XII. de re milit.* refert, *milites in caſtris continere: ad exercitationem producere: claues portarum ſuſcipere: vigilias interdum circumire: frumentationibus commilitonum intereſſe: frumentum probare: emanſorum fraudem coercere: delicta ſecundum ſuæ auctoritatis modum caſtigare: principiis frequenter intereſſe: querelas commilitonum audire: valetudinarios inſpicere*, cum quo & LIVIVS, POLYBIVS aliique conueniunt. Sæpe ipſos tribunos ſupplicium de militibus ſumſiſſe, ex TACITO *lib. XV. annal. cap.* 60. & 68. & ex SENECA *epiſt. IV.* probari poteſt; id vero extra ordinem factum eſt; nec prius; quam honorati & ſumma dignitate conſpicui viri mortis ſupplicium ſubire debebant. Ornamenta, quibus ſe a reliquis diſtinxerunt, annulus aureus: veſtis fortaſſe paullo ſplendidior atque adparitores erant. In caſtris ſub ipſum prætorium ita diſpoſiti fuerunt, vt eorum tentoria in duas partes diuiderentur: via media, quæ ad prætorium ducebat; inter iſta tentoria relinqueretur; quisque vero ordo ſuam legionem in conſpectu haberet.

ſtratus, & conſules reuocati, quia militaribus ingeniis difficilius eſt, rempublicam gerere; quam hoſtem ſuperare.

Cap. V.
DE CENTVRIONE. s)

§. I.

Centvriones quot militibus præfuerint, ipſum vocabulum oſtendit. Reſpondet dignitati, quam dicimus *Capitain*, *Hauptmann*. In legione erant ſexaginta centuriones, t) in cohorte ſex; qui autem primus inter eos erat, primam cohortem ducens, *primipilus* dicebatur, & *primi pili centurio*, & *primus centurio*, isque dignitate æquatus fuit tribunis. Dicebatur etiam primum pilum; vel primos pilos ducere.

s) munus hoc virtute parabatur & loco præmii antiquis temporibus iis dabatur; qui fortiter ſeſe geſſerant; nonnunquam tamen cenſus habita fuit ratio, quod ex Dione *lib. LII.* p. 481. diſcimus: immo poſteriori æuo gratia & fauor in diſtribuendis muneribus præualebat, de quo vitio ſua ætate queritur Vegetivs *lib. I. cap.* 3. In ſingulis manipulis duo erant centuriones, teſte Polybio *lib. VI. cap.* 22. ea ex cauſſa, vt alter alteri opem ferret, ſi vnus ex illis vel vulneratus; vel mortuus; vel a tribuno ablegatus fuerat.

t) confirmant hoc Tacitvs *lib. I. annal. cap.* 32. & A. Gellivs *lib. XVI. cap.* 4. Vegetivs vero, quinquaginta quinque centuriones eius tempore fuiſſe, refert. Pro temporum enim diuerſitate vt militum; ita & ducum numerus diuerſus fuit.

§. II.

Inſigne u) ipſius erat vitis; vel virga vitea. CICERO *lib. V. ad Attic. ep. 20. Bibulus in eodem anno cœpit, laureolam in muſtaceo quærere; at ille cohortem primam totam perdidit centurionemque primi pili.* VELLEIVS *etiam lib. II. cap. 78.* dixit; *primi pili centurio.* CÆSAR autem *bell. Gallic. lib. II. cap. 25. primipila multis vulneribus confecto.*

§. III.

u) vt centuriones eo melius diſcernerentur, in caſſidum criſtis ſignum habuerunt; iſtud vero qualem habuerit formam, certe dici non poteſt IAC. SPONIVS *miſcell. erud. ant.* p. 255. autumat, habuiſſe illud hanc figuram: 7, quam in rem ad ſequentem prouocat inſcriptionem:

DIIS. MAN
QVARTIVS. IVNIVS. QVAR. F. PAL
HESPERINVS
7 COH. VI. VIGILVM.

Plura de centurionibus exhibent: IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. II. cap.* 8. & CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. prouinc. lib. III. cap.* 2. EZECH. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 229. & ARNOLD. HENR. WESTERHOFIVS *not. ad Terent. evn. VI.* 7. 6. Centuriones ipſi ſibi legebant duos *optiones*, qui etiam *ſuccenturiones* dicebantur, atque duos *ſigniferos*, qui ſignorum militarium curam habebant. Ceteros, qui militaribus functi officiis, manipularios videlicet, præfectos caſtrorum, quæſtores ærarii bellici, præfectos dendrophororum & fabrorum, tubicines, euocatores, medicos, cornicularios, teſſerarios, circitores aliosque breuitatis cauſſa prætereo.

§. III.

Minores, quam centurio, ductores, non facile memorantur in hiſtoria; niſi, quod VEGETIVS *lib. II. cap. 3. decani* mentionem facit, qui caput erat contubernii.

CAP. VI.
DE DVCTORIBVS EQVITVM.

§. I.

EQVITVM ductores dicti *praefecti.* VELLEIVS *lib. II. cap. 104.* de ſeipſo: *miſſus cum Tiberio praefectus equitum in Germaniam.*

§. II.

Equites autem erant vel *legionarii*, de quibus ſupra; vel *auxiliares*, qui proprie alas conſtituebant poſteriori æuo, quod ex VEGETIO *lib. II. cap. 1.* diſcimus. VELLEIVS *lib. II. cap. 117. funeſtae ex Germania epiſtolae, caeſi Vari trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum & ſex cohortium*, vbi tam alæ; quam cohortes auxiliares erant, quales cohortes a CÆSARE *lib. I. bell. ciuil. cap. 83. alariae cohortes* vocantur. Ipſæ tamen diſtinctæ ab aliis erant. VELLEIVS *lib. II. cap. 112. §. 5. fugatae alae, conuerſae cohortes ſunt: apud ſigna quoque legionum trepidatum.*

CAP. VII.
DE SOCIORVM MILITIA.

QVI *tribuni* in legionibus erant, hi *præfecti* inter ſocios: LIVIVS *lib. IV. cap. 31. C. Scribonium præfectum ſocium cum equitibus extraordinariis ſiniſtræ alæ mittit*, vbi extraordinarios nota & duplicem alam, quorum vtrumque etiam habes in LIVIO *lib. XXXV. cap. 5*.

SECT. III.
DE ARMIS.

CAP. I.
DE ARMIS ROMANORVM GENERATIM.

§. I.

LIVIVS *lib. XXXVIII. cap. 21.* hæc nobis reliquit de prælio cum Gallogræcis: *miſſilibus ex interuallo loci prælium commiſſum eſt: primo par, Gallos loco adiuuante: Romanos varietate & copia telorum. Procedente certamine, nihil iam æqui erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, male tegebant Gallos. Nec iam tela habebant, præter gladios, quorum, quum manum hoſtis non conſereret, nullus vſus erat. Saxis; nec modicis, vt quæ non præparaſſent, ſed quod cuique temere trepidanti ad manum veniſſet, vt inſueti, nec arte,*

te, nec viribus adiuuantes ictum, vtebantur. Sagittis, glande, iaculis incauti, ab omni parte configebantur; nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant, & erant deprehenſi genere pugnæ, in quod minime apti ſunt. Nam quemadmodum cominus, vbi inuicem pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita vbi ex occulto, & procul leuibus telis, vulnerantur; nec quo ruant cæco impetu, habent; velut feræ transfixæ in ſuos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & ſunt fuſca & candida corpora, vt quæ numquam niſi in pugna nudentur: ita & plus ſanguinis e multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ, & candor corporum magis ſanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis mouentur: interdum inſecta cute, vbi latior; quam altior plaga eſt, etiam glorioſius ſe pugnare, putant. Iidem, quum aculeus ſagittæ aut glandis abditæ introrſus tenui vulnere in ſpeciem vrit, & ſcrutantes, quæ vellant, telum non ſequitur; tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis peſtis verſi, proſternunt corpora humi, ſic vt paſſim procumberent. Alii ruentes in hoſtem, vndique configebantur, & quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur.

§. II.

Hinc miles tripedalem parmam habet, & in dextra haſtas, quibus nimirum vtitur. Gladio Hiſpanienſi eſt cinctus, quod ſi pede collato pugnandum eſt, translatis in læuam haſtis, ſtringit gla-

gladium. Hæc arma velitum; ſiue *velitaria*, vt SALLVSTIVS adpellat.

CAP. II.
DE PARMA, SCVTO ET GALEA.

§. I.

PARMA x) erat rotunda, & in omnes partes par a medio, vt VARRO definit *lib. IV. de lat. lingu.* *Tripedalis* per diametrum, vt LIVIVS dixit.

§. II.

Scutum autem quatuor pedes longum POLYBIO: ſed omnino productius fuit, vti ex LIVIO *lib. XLV. cap. 33.* videmus, vbi dicit: *ſcuto præ ſe erecto, ſtare galeatos, deinde, vbi feſſi ſint; innixos pilo; capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopitos ſtare.* Vmbo in clypeo & parma erat ex me-

x) de parma, clypeo, ſcuto, pelta aliisque eiusmodi corporum tegumentis, contra hoſtium vim adhibitis, dignus eſt, qui legatur: ALDVS MANVTIVS *diſſ. de parma, clypeo, ſcuto, pelta & ancili*, quæ *tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* exſtat, huicque addendi ſunt: IVST. LIPSIVS *lib. III. de milit. Rom. cap.* 1. & 2. HENR. DODWELLVS *diſſ. poſtum. de parma equeſtri, Oxon.* MDCCXIII. THOM. GVTBERLETVS *lib. de ſaliis cap. XII.* EZECH. SPANHEMIVS *not. ad Callimachum* p. 167. aliique multi a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiqu. cap. XVIII.* p. 576. memorati. De variis modis, quibus armorum exercitia veteres Romani inſtituerunt, VEGETIVS *lib. I. cap. 9. ſq.* & LIVIVS *lib. XXIII. cap. 35. lib. XXVI. cap. 51.* videndi ſunt.

metallo, quo tundebant. CVRTIVS *lib. III. cap. 10. aciem vmbonibus poſſe propelli.*

§. III.

Galea y) ex pelle & corio erat. Caſſis e lamina, vt ISIDORVS *lib. XVIII. cap. 14.* diſtinguit. Diſtinxit etiam TACITVS *de German. cap. VI. vix vni alteriue Germanorum caſſis; aut galea.*

CAP. III.
DE OCREA.

OCREÆ non tam arma erant; quam munimentum pedis; ſiue tibiæ, & olim tantum dextro pedi addebatur, z) præponendo inter pu-

y) de galearum figura ac forma multa erudite obſeruauit IAC. SPONIVS *miſcell. erudit. antiquit.* p. 254. Galeis criſtæ addebantur, id quod vetus Carum inuentum fuit, vt milites eo maiorem terrorem hoſtium animis infunderent. Vt POLYBIVS teſtatur Romani tres prælongas pinnas adhibuerunt, quæ colorem purpureum; vel nigrum habebant; qui tamen viliorum proprius fuiſſe videtur. Ante pennarum vſum, ſetis equinis vtebantur milites, vt VIRGILIVS *lib. IX Aeneid.* v. 808. docet. Plura LIPSIVS *loco memorato lib. III. dial.* 5. & CAROL. PASCHALIVS *de coron. lib. X. cap.* 19. dabunt. Inter galearum ornamenta etiam *corniculum* fuit, ex ære; vel ferro factum & in cornu formam effictum. Eiusmodi cornicula inter dona militaria, quæ militibus ob præſtitam virtutem dabantur, locum habebant: conf. interpretes SVETONII *vit. Domitian. cap. XVII.* p. 741. *ed. Grauii.*

z) hinc & LIVIVS numero vnitatis de hoc pedis munimen-

pugnandum. Ex corio erat dextri pedis ocrea, lamina interdum ſubdita; a) nec vero includebat pe-

mento nonnunquam loquitur, & VEGETIVS ſcribit *lib. I. cap.* 20. *pedites ſcutati etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogebantur accipere.* Siniſter pes ocrea quidem non indigebat, quippe quem ſcuti pars tegebat & dextro poſtpoſitus erat; ſequenti tamen tempore & iſte ocrea tegi ſolebat, quod DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV.* p. 221. confirmat.

a) ſæpe ex ſola lamina; diuerſo tamen modo, ocreæ compoſitæ erant. Nonnullæ enim ex vna lamina totæ conſtabant, vt pedi nec pugna; nec ictus nocere poſſet; aliæ vero ex diuerſis & tenuibus laminæ partibus, ita inter ſe connexis, vt vacua ſpatia relinquerentur, hisque ſolum contra ictum milites tuti erant. Ne earum pondus & grauitas impedimentum adferret, ocreæ erant breuiores. Superior enim & dextri cruris pars ſcuto munita fuit. Videantur: ANTON. BYNÆVS *de calceis lib. I. cap. 4. num.* 11. & FRANC. PATRICIVS *de re milit. part. V. ſect.* 6. Caliga itidem pedum integumentum fuit, quo Romani milites gregarii ac manipulares in bello & caſtris potiſſimum vtebantur. Soleæ vel ligneæ; vel coriaceæ & clauis minutis, qui vel ferrei; vel æneï; vel argentei & aurei erant, ſuffixæ fuerunt. Singulari opera de iis diſputat IVLIVS NIGRONIVS *libro de caliga; ſiue calceamento militari veterum*, cui CLAVD. SALMASIVS *not. ad ſcript. hiſt. Aug. tom. II.* p. 233. BARN. BRISSONIVS *antiqu. ſelect. lib. II. cap.* 5. addendi ſunt. Militum caligatorum meminit hic lapis apud GRVTERVM p. CCLXXIX. *inſcript.* 3.

HONORATI. ET. DE
CVRIONES. ET. NV
MERVS. MILITVM. CA
LIGATORVM

adde IVVENALEM *ſat. X.* v. 24.

pedem; ſed partem anteriorem tegebat, loris adſtricta. Siniſter pes etiam ocreatus fuit, vt poſtea fere ſemper; caruit tamen lamina: conf. VEGETIVS *lib. I. cap. 20.*

CAP. IV.
DE GLADIO.

GLADIVS Hiſpanienſis b) a LIVIO memoratus *lib. XXXI. cap. 34.* & *lib. XXXVIII. cap. 21.* eratque oblongior. Legionarii autem militis gladius erat breuior; ſed graui pondere; breuitas autem erat agilitatis cauſſa. SILIVS *Italic. lib. VIII. v. 376.*

pila volant: breuibusque habiles mucronibus enſes.

CAP.

b) loquitur de gladio Hiſpanienſi ita POLYBIVS *lib. VI. cap. 21. ſimul cum ſcuto eſt gladius, quem ad dextrum latus geſtat. Hiſpanienſem ipſi vocant. Eſt hic gladius & ad punctim lædendum excellens & ad cæſim ex vtraque parte feriendum vehemens.* Quo loco POLYBIVS teſtatur, Romanos in dextro latere gladium geſſiſſe; cui vero alii, vt IOSEPHVS & SIDONIVS APOLLINARIS: item nummi contradicunt, & ad ſiniſtrum femur genus hoc armorum transferunt. Vtrumque conſtare poteſt, pro conſuetudinis diuerſitate. Nec iis, qui ad ſiniſtrum latus gladium habebant, eductio eius incommoda fuit, quum ſatis notum eſt, quod ab humeris gladii pependerint: conf. IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. III. dial. 3.*

Cap. V.
DE PILO.

§. I.

Pilvm proprie piſtillum eſt: deinde telum metaphorice dictum, quod hoſtes feriret, vt pilum. Pili haſta maiori parte, id eſt, media & ſuperiori quadrangula erat, quod ex livio *lib. XXI. cap. 8.* liquet, vbi deſcribit falaricam Saguntinam, id eſt, *miſſile telum, haſtili oblongo & cetera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrum exſtabat id, ſicut in pilo, quadratum.*

§. II.

Lignum erat tricubitum & tantum fere ferrum; ſed hoc ſesquicubito prominebat, cetera pars infixa; aut adnexa haſtæ erat, vt in vniuerſum longitudo pili fuerit quatuor cubitorum & ſemis; quod ex polybio *lib. VI.* lipsivs probauit. Craſſitiem habuit ferrum & hamatum erat, vnde ingentia pila floro dicta *lib. II. cap. 7.* quibus vltra Græcorum morem vulnera patebant. Sed hæc de proprie dicto pilo, quod maius erat, diſtinctum a minori. Vtrumque vero legionarius ferebat. Vid. vegetivm *lib. II. cap. 15.* c)

Cap.

c) de pili forma adcurate ex polybii, vegetii & silii *Italici* deſcriptionibus diſputat ivst. lipsivs *loco indicato, lib. III. dial. 4.* In nummo eius figura conſpicitur apud iac. gvtherivm *de vet. iur. pontif. lib. III. cap. 16.*

CAP. VI.
DE LORICA.

§. I.

AD arma etiam lorica pertinebat, qua corpus tegebant. Nomen habet a loris, quia ex pellibus in lora conciſis olim conficiebantur, vt VARRO auctor eſt *lib. IV. de lat. lingu.* Integræ etiam pelles loco eius adhibebantur. SILIVS *lib. VIII. v. 525.* d)

pectora pellis obit, caeſi venatibus vrſi.

Deinde lamina fuit adhibita, nunc ſolida, nunc agilitatis cauſſa hamata. e) SILIVS *lib V. v. 140.*

loricam induitur, tortos huic nexilis hamos
ferro ſquama rudi, permixtoque aſperat auro.

Interdum totum corpus ita tegebatur ferro, f) & hi

d) confirmat hoc etiam VIRGILIVS, quando *lib. XI. Aeneid.* v. 679. canit:
cui pellis latos humeros erepta iuuenco
pugnatori operit.

e) ex annulis ferreis componebatur, quos eo nomine laudatus poeta *lib. III. Aeneid.* v. 467. *loricas hamis conſertas* vocat.

f) ferrum hoc; ſiue lamina, duas habebat partes, quarum altera pectus; altera dorſum tegebat. In latere vtroque fibulæ erant, quæ partem anteriorem cum poſteriori iungebant. Ex eo VALERIVS *lib. III. cap. 1. §. 24.* intelligi poteſt, quando Scæuæ duas loricas adſignat: conf. IVST. LIPSIVS *de milit Rom. lib. III. dial. 6.* p. 145. Ferreæ hæ loricæ duplicis erant generis,

hi milites *clibanarii* dicti, de quibus notauimus ad SEXTVM RVFVM.

§. II.

Hami vocabantur etiam *ſquamæ*, & ipſa lorica *thorax*: VIRGILIVS *lib. XI. Aeneid. v. 487.*

- - *Rutulum thoraca indutus ahenis*
horrebat ſquamis.

De hamis eumdem lege *lib. V. Aeneid. v. 459.* Sed & lintea; aut lanea erat lorica, leuitatis cauſſa. NEPOS *in Iphicrate cap. I.* legatur & SVETONIVS *in Galbæ cap. 19. thoracem induit linteam.*

CÆ-

ris. Nonnullæ ſolis annulis, inter ſe nexis; conſtabant: aliæ ſquameæ, in quibus ſuper annulos minutæ laminæ partes, ad formam ſquamarum piſcium, poſitæ erant. Ad hoc loricarum genus adductus ab auctore noſtro SILII *Italici* locus referendus eſt; quo & pertinet ISIODORVS, quando *lib. XVIII. cap. 13.* ſcribit: *ſquama eſt lorica, ex laminis æreis; vel ferreis concatenata, in modum ſquamarum piſcis*, & TERTVLLIANVS *de pallio cap. IV. pectus, ſquamarum ſignaculis diſculptum, textu pellucido tegendo nudauit.* Eiusmodi laminæ *plumæ*; loricæ vero ex eo *plumatæ* dicuntur. Confirmat hoc STATIVS, qui *lib. XI. Theb. v. 541.* ita canit:

- - *alte enſem germani in corpore preſſit,*
qua male iam plumis imus tegit inguina thorax;

IVSTINVS vero *lib. XLI. cap. II.* de Parthis ſcribit: *munimentum ipſis equisque loricæ plumatæ ſunt*, ad quem locum interpretes p. 583. ed. GRÆVII conferendi ſunt. Loricis, ex linteis compoſitis, quarum & noſter auctor meminit, itidem eiusmodi lamineæ ſquamæ ſupernectebantur, quod IVST. LIPSIVS *loco excitato* ex VIRGILIO comprobat.

CÆSAR *lib. III. de bell. ciuil. cap. 44. Milites aut ex ſub coactis; aut ex centonibus; aut ex coriis tunicas, aut tegumenta fecerant, quibus tela vitarent.*

CAP. VII.
DE CRISTA.

De galea ſupra fuit actum, capitis tegumento. Ei plerumque criſta imponebatur, vel ornatus; vel terroris cauſſa. Erat autem vel plumea, vt apud VIRGILIVM *lib. X. Aeneid. v. 187.* & apud SILIVM *Italicum lib. II. v. 398.* vel equina: conf. VIRGILIVM *lib. VII. Aeneid. v. 785. lib. X. v. 869.*

SECT. IV.
DE SIGNIS MILITARIBVS. g)

CAP. I.
DE AQVILA.

PRÆCIPVVM, quod integræ legionis erat, fuit aquila argentea, haſtæ præfixa, alas expandens, interdum fulminis telum gerens, vti ex hum-

g) ante aquilæ, totius legionis ſigni, vſum, manipulo fœni, loco vexilli, vtebantur Romani, vt AVRELIVS VICTOR *de orig. gent. Rom. cap. XXII.* docet. Poſtea haſta ſumebatur, in cuius extrema parte ligneolum transuerſum adfixum erat, huicque parui clypei; ſiue tabulæ adnectebantur, qui deorum, imperatorum alio-

 rum-

nummis licet conſpicere. CICERO *orat. I. Catil.* mentionem facit, & VELLEIVS in clade Variana. Qui gerebat, *aquilifer* dictus apud CÆSAREM *bell. Gallic. lib. IV. cap. 25. bell. ciuil. lib. III. cap. 64.*

CAP.

rumque illuſtrium virorum imagines referebant. Singuli manipuli vnum eiusmodi habebant ſignum, cui duo vexillarii præfuerunt; quando vero VEGETIVS ſcribit *lib. II. cap. 23. antiqui cohortes in centurias diuiſerunt, & ſingulis centuriis ſingula vexilla conſtituerunt*, obſeruandum eſt, eius æuo manipulos veteres, quorum duo in vna centuria erant, non amplius in vſu fuiſſe; ſed eorum loco centurias inductas eſſe. Adſervabantur Romæ in ærario, ex quo a quæſtoribus in campum Martium, vbi legionum delectus habebatur, deferebantur. In ſumma veneratione eiusmodi ſigna apud veteres poſita fuerunt, ita vt ea non ſolum pro diis colerent: ſed etiam inungerent & floribus quibuscunque ornarent. In caſtris ad quamque centuriam & cohortem diſpoſita eſſe, videntur, quamuis de loco eorum non conueniant, qui de argumento hoc ſcripſerunt. In caſtris ad terram defigi, & vbi ſe mouebat exercitus, rurſus extrahi ſolebant, quæ, ſi ſponte ſequerentur & facile euelli poſſent, pro bono putabatur augurio. Signa eiusmodi maximi erant ponderis, ita, vt iis portandis robuſtiſſimus miles vix ſufficeret, vt ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Sueton.* p. 126. obſeruat: conf. WOLFG. LAZIVM *lib. VII. de republ. Roman.* IVST. LIPSIVM *lib. IV. de re milit. dial.* 3. ſq. CLAVDIVM DAVSQVEIVM *not. ad Sillium Ital.* p. 248. & 291. & MICH. ANG. CAVSSEVM DE LA CHAVSSE *de ſignis militar. tom. X. theſ. ant. Rom. Grauii* p. 1528.

CAP. II.
DE VEXILLO. h)

VEXILLVM proprie velum ſigni erat, & κατ' ἐξοχὴν illud, quod penes imperatorem erat; nec niſi futuræ pugnæ ſignum proponebatur: vide CÆSAREM *lib. I. de bell. Gall. cap. 20. vexillum*, inquit, *proponendum, quod erat inſigne, quum ad arma concurri oporteret.* Generatim velum erat ſigni cohortalis, cui nomen imperatoris inſcriptum erat: vid. SVETONIVM *vit. Veſpaſ. cap. VI.* Erant etiam, quæ *cantabra* i) dicebantur, de quo ad MINVCIVM *Felicem cap. XXIX.* diximus.

CAP. III.
DE LABARO.

LABARVM k) quoque eius generis fuit, præſertim poſteriori æuo. Vnde a chriſtianis ſcri-

h) ſcriptores de vexillis veterum recitat IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiqu.* p. 555.

i) eorum mentionem etiam facit TERTVLLIANVS *apologet. cap. XVI. lib. I. adnation. cap. XII. & lex II. cod. Theodoſ. de collegiariis.* Vexillum a cantabro, vt genus a ſpecie, differebat. In cantabro enim; ſiue picto velo nomen; aut carmen inſcriptum erat; quod vero in vexillis non inueniebatur. Hac ratione omnia cantabra erant vexilla; minus autem omnia vexilla fuerunt cantabra: conf. ADR. TVRNEBVS *lib. XV. aduerſar. cap* 16. & STEWECHIVS *not. ad Vegetium lib. III. cap. 17.*

k) lege: IO. ALB. FABRICIVM *bibliograph. antiquar.* p. 555.

ſcriptoribus celebratum, quod imperatori præferebatur. PRVDENTIVS *aduerſ. Symmach. lib. I. v. 4 7.*

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro ſignabat labarum.

CAP. IV.
DE CLASSICO ET TVBA.

CLASSICVM dictum ISIDORO *Hiſt. lib. XVIII. cap. 4.* quaſi *calaſſicum* a conuocando: ſiue excitando, quod καλεῖν eſt. Deſcribit autem cornua, conuocandi cauſſa facta. *Tuba* ænea erat & in longum directa. *Cornua* olim ex bubulo erant vnde nomen hæſit: poſtea ad ſimilitudinem ex ære curuato facta. OVIDIVS *metamorph. lib. I. v. 98.*

Non tuba directi, non æris cornua flexi.

Lituus a figura *litui auguralis* dictus. FESTO genus erat buccinæ incuruæ. Memorat HORATIVS *lib. II. od. I.* & SENECA *Thyeſt. v. 576.*

iam ſilet ſtridor litui ſtrepentis.

Buccina; vel *bucina* canebatur in caſtris, ad vigilias diuturnas nocturnaſque definiendas. Vid. SILIVM *lib. VII. v. 154* & quæ nos ibi; adde *diſp. noſtr. de vigiliis veterum.*

SECT. V.

SECT. V.
DE MACHINIS BELLICIS. l)

CAP. I.
DE ARIETE.

MACHINAE ſunt tormenta, quibus in oppugnationibus vrbium vtebantur. m) Tales erant aries, balliſta, catapulta, helepolis, turris ro-

l) de machinis bellicis, præter FELICEM OSIVM, PETRVM RAMVM aliosque, præ ceteris videndus eſt IVST. LIPSIVS *libris V. poliorceticon; ſiue de machinis, tormentis & telis*, qui *tom. III. operum* p. 550. exſtant.

m) ne iuſto longior videar, reliquas machinas bellicas aliaque inſtrumenta, quibus Romani in bello & in oppugnatione ciuitatum vſi ſunt, tantum recenſere, mecum conſtitui. In hanc claſſem cadunt:

I) *crates*, quæ textu vimineo efficiebantur, & in ſubita oppugnatione in conſuetudine præcipue erant. Vſus earum triplex fuit. Iis enim non ſolum tegebant corpus foſſasque explebant; ſed etiam eas, lapidibus immiſſis, in hoſtium, ſcalarum ope adſcendentium, capita deuoluebant: conf. HIRTIVS *de bello Alex. cap. XVIII.* CAESAR *de bello Gallic. lib. VII. cap.* 81. & VEGETIVS *lib. IV. cap.* 6.

II) *ſcalæ murales*, quibus in adſcendendis vrbium muris vtebantur. Plurima earum pars erat lignea, & ex his nonnullæ complicari ac componi potuerunt. Præterea & *coriaceæ*, *reticulatæ* ac *ſtuppeæ* apud veteres Romanos haud incognitæ fuerunt: conf. STEWECHIVS *not. ad Vegetium lib. IV. cap.* 21. 10. POTTERVS

rotata & vinea. Aries fuit trabs longa, ferro grandi præfixa, quod olim figuram capitis arietini

ꝛvs *archæol. Græc. lib. III. cap.* 10. & ANTON. THYSIVS *de oppugn. vrb.* p. 158.

III) *ſambucæ*, ſcalarum fuerunt genus, quarum ope commode ex nauibus ad muros venire eosque adſcendere potuerunt. Fuſe ſambucarum harum rationem deſcripſit POLYBIVS *lib. VIII. cap.* 5.

IV) *bracbium*, valli genus, quod ceſpitibus ſtruebatur, & cui pinnæ addebantur, cuius rei HIRTIVM *de bell. Hiſpan. cap. VI.* LIVIVM *lib. XXXVIII. cap.* 5. & LVCANVM *lib. III.* v. 368. teſtes habemus.

V) *cerui*, qui trunci ramoſi erant, a cornuum, quam habebant, forma ſic dicti. Vtebantur illis veteres ad terram in vallis ſtruendis coercendam: ad iter hoſti præcludendum & impediendum: ad aggerem muniendum, quum trunci iſti in exteriori vallo eminerent & inter loricam ligneam & aggerem ipſum inſerti eſſent: conf. RATBOD. HERM. SCHELIVS *tom. X theſ. ant. Rom. Grauii* p. 1121. & IVST. LIPSIVS *lib. II. poliorc. dial.* 2. p. 526.

VI) *ſtylicæci*, quos noſtra lingua *fusſangeln* adpellamus. Eorum a CÆSARE *lib. VII. de bello Gallico, cap.* 73. HIRTIO *bell. African. cap. XXI.* mentio facta eſt:

VII) *aggeres.* Fuerunt iſti alta militaria ſepimenta, ex arboribus, virgultis, terra, ceſpite aliaque materia compoſita, quæ muris hoſtium admouebantur, vt milites e propinquo contra illos pugnare: turres his imponere & tormenta verſus vrbem eo aptius dirigere poſſent: conſulas: ANTON. THYSIVM *de oppugnat. vrb.* p. 169. & RATB. HERM. SCHELIVM *tom. X. theſ. ant. Rom. Grauii* p. 1123.

VIII)

tini habebat, vnde etiam nomen; poſtea ſimpliciter tantum acutum fuit. Hoc a militibus cum im-

VIII) *turres*, quæ ædificia bellica ex trabibus ac tabulis exſtructa & corio crudi firmata muribusque ipſis hoſtilibus longiora & ſuper rotas ea de cauſſa poſita fuerunt, vt vrbi faciliori negotio admoueri poſſent. De earum ſtructura hæc obſeruat VEGETIVS *lib. IV. cap.* 17. *præſens autem periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris admota. Plures accipit ſcalas & diuerſo genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu deſtruit muros; circa mediam vero partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, ſeptumque de vimine, quem ſubito prolatum inter turrim murumque conſtituunt, & per eum egredientes de machina bellatores in ciuitatem tranſeunt & occupant muros. In ſuperioribus autem turris illius partibus contati & ſagittarii collocantur, qui defenſores vrbis ex alto contis miſſilibus ſaxisque proſternunt:* adde HIRTIVM *de bello Alexandr. cap.* I. CÆSAREM *de bello Gall. lib II. cap.* 30. LIVIVM *lib. XXI. cap.* II. AMMIANVM MARCELLINVM *lib. XX. cap.* II. aliosque.

IX) *pontes*, quorum varia apud veteres fuerunt genera. Vbi enim ſubito flumen traiiciendum erat, pontes partim ex iunctis inter ſe ratibus: partim ex doliis; ſiue cupis: partim ex vtribus, ſtramento repletis, componebantur, vt ex CÆSARE *de bello Gallic. lib. I. cap.* 12. HERODIANO *lib. VIII. cap.* 4. & 8. videmus. Inprimis de poſteriori pontium genere erudite commentatus eſt CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diſſ. de colleg. vtriculariorum* §. *XV. ſq.* p. 43. eius *miſcell. polit. humanit.*

X) *terebra* arietis genus fuit, ita facta, vt in extremitate gladii; ſiue mucronis ſpeciem haberet, & in muris foramina efficeret. Eius figuram exhibet IVST. LIPSIVS *libro memorato* p. 558. XI)

impetu agitato muros perforabant; IOSEPHVS *de bell. iud. lib. III. cap. 9.*

CAP.

XI) *ſcorpiones*, qui a catapultis ita differre videntur, vt ex illis maiores; ex his vero minores emiſſæ fuerint ſagittæ. Mentio huius tormenti militaris fit apud LIVIVM *lib. XXVI. cap. 47.* VEGETIVM *lib. IV. cap. 22.* & HIRTIVM *de bello Afric. cap. XXXI.*

XII) *iacula*, quorum duo fuerunt genera. Alia erant ex ligno ſolum confecta, ad quorum claſſem ardentes ligneæ haſtæ, contra hoſtes proiectæ, & *faces* adpellatæ: item *ſudes;* ſiue gladii lignei præuſti variaque præpilata miſſilia pertinent. Alia ferrea fuerunt, ad quorum genus haſtæ, lanceæ, veruta, gæſa & alia inſtrumenta referri debent; quæ tamen armis potius; quam machinis bellicis adnumeranda ſunt. Eadem eſt ratio] fundorum, armentorum, arcuum cet. de quibus prolixe IVST. LIPSIVS ſæpius laudatis *poliorcet. libris* egit.

XIII) *currus falcatus*, qui a LVCRETIO *currus falcifer:* a SILIO *Italico couinus falcatus* & a LIVIO *quadriga falcata* dicitur. Deſcribit eius formam CVRTIVS *lib. IV. cap. 9. §. 5.* quando ita loquitur: *& inter radios rotarum plura ſpicula eminebant in aduerſum; aliæ deinde falces ſummis rotarum orbibus & aliæ in terram demiſſæ, quidquid obuium concitatis equis fuiſſet, amputaturæ;* LIVIVS vero *lib. XXXVII. cap. 41.* de hoc inſtrumento ſequentia prodidit: *falcatæ quadrigæ in hunc maxime modum erant. Cuſpides, circa temonem ab iugo decem cubita exſtantes, velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces; altera æquata iugo; altera in terram deuexa: illa, vt quicquid a latere obiiceretur, abſcinderet; hæc vt prolapſos ſubeuntesque contingeret.* RA-

DE-

Cap. II.

DE BALLISTA.

Ballista machina erat, qua trabes ferratæ, vt tela arcu, excutiebantur: *catapulta* iaciebat molares lapides; ſicuti funda minores. Sic

CÆ-

PERVS, SCHEFFERVS, STEWECHIVS aliique multam in eo poſuerunt operam, vt rite formam horum curruum deſcriberent atque exhiberent; minus vero inter ſe conueniunt, quia non rite intellexerunt verba CVRTII, in quibus maiorem difficultatem ineſſe, ſibi perſuadent; quam re ipſa adeſt. Curtius ſpiculorum & falcium in curribus mentionem facit &, ſpicula inter radios eminuiſſe; falces vero duplices fuiſſe, tradit, dum alias ſummis rotarum orbibus hæſiſſe; alias autem in terram ita demiſſas eſſe, ſcribit, vt quodcunque obuiam concitatis equis venerit, amputauerint. Ex vocabulo illius *obuium* merito colligitur, poſterius falcium genus ea abſcidiſſe, quæ in ipſa via ideoque ſub ipſo curru fuerunt, hocque & innuit LIVIVS, quando *loco memorato* ſcribit: *cuſpides, circa temonem ab iugo decem cubita exſtantes, velut cornua habebant.* Quæ vbi obſeruantur, Curtii verba ſatis luculenta eſſe arbitror. Nam aperte ſignificat:

1) quod falces fuerint in ſummis rotarum orbibus; ſiue in ea rotæ totius parte, quæ *canthus* adpellatur. Hæ falces verſus terram deflexæ fuiſſe, videntur, vt omne, quod iuxta vtraque currus latera erat, eo facilius abſcinderent & dirimerent. Atque eo ſpectant verba: *aliæ deinde falces ſummis rotarum orbibus hærebant:*

2) quod falces in axi ipſa fuerint; ſiue in ea trabe, circa quam tota rota vertitur. In medio totius axis adeoque ſub ipſo curru falces fuiſſe, ſane non ſolum ex

Cur-

CÆSAR diſtinguit *de bell. ciu. lib. II. cap.* 2. *num.* 2. & *cap.* 9. *num.* 3. Alius loquendi vſus erat anti-
quio-

Curtio patet, qui falces has quæuis obuia abſcidiſſe, refert; ſed etiam ex ipſa re colligi poteſt. Secundum Livium enim in terram demiſſæ erant; quodſi vero in axium extremitatibus fuiſſent, nullum plane habuiſſent vſum; niſi ipſis rotis longiores exſtitiſſent; hoc vero rotarum curſum impediuiſſet. Ad hæc, ſi etiam non longiores fuiſſent; facile tamen comprehendi poteſt, in ipſis falcibus canthi has axium falces impingere neceſſario debuiſſe; quod vero itidem currum retardaſſet. *In terram demiſſæ* dicuntur hæ falces, quoniam ſub ipſo curru in axibus ita oblique adfixæ erant, vt earum extremitates terram fere tangerent. Indicat quoque Curtius:

3) quod ſpicula his falcibus Romani addiderint. Quoniam autem CVRTIVS refert, ea inter rotarum radios eminuiſſe, id de modiolis, in quibus rotarum radii defixi erant, intelligendum eſſe, credo. In extrema enim modiolorum parte ita adfixa fuiſſe, videntur, vt recta a duobus currus lateribus prominerent: cum ipſa rota ac radiis circumagerentur &, quicquid a latere erat, grauiter vulnerarent. IAC. PERIZONIVS *in Curtio vindicato* p. 164. ſq. itidem currus falcatos deſcripſit, quamuis formam horum curruum non plane adcurate exhibuiſſe videatur, præſertim in eo falcium genere, quæ ſub ipſo curru fuerunt. De iis, quæ STEWECHIVS, SCHEFFERVS, HVGO, THYSIVS, RITISCVS aliique de hoc argumento ediſſeruerunt, conſulto taceo.

XIV) *tollenon* itidem inſtrumentum bellicum fuit. De eius forma ſic ſcribit VEGETIVS *lib. IV. cap.* 21. *tollenon dicitur, quoties vna trabes in terram prealte defigitur, cui in ſummo vertice alia transuerſa trabes* *len-*

quiorum, balliſtis lapides, & trabes catapultis tribuentium. Vid. CICERONEM *Tuſcul. lib. II. cap. 24.* & PLAVTVM *capt. act. IV. ſcen. 2. v. 16.* quos etiam poſt Cæſarem Tacitus, Seneca aliique imitantur.

CAP. III.
DE HELEPOLI.

HELEPOLIS turris militaris genus fuit, poſteriori æuo ad expugnandas vrbes inuentum, cuius ſtructuram deſcripſit AMMIANVS *in Iuliani expeditione lib. XXIII. cap. 5.*

CAP. IV.
DE TVRRE ROTATA.

TVRRIS rotata ex ligneis contabulationibus conſtabat, vt altitudinem muri æquaret; vel ſuperaret & rotis imponebatur, vt facilius ad muros admoueri poſſet. Si quid proximum acceſſum impediret, ponticulus Superiori parti adiunctus in murum demittebatur. Vid. LIVIVM *lib. XXI. cap. 11.* & adde CVRTIVM *lib. IV. cap. 6. num. 9.* & *lib. VIII. cap. 10. num. 32.*

CAP.

longior dimenſa medietate connectitur, eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus; ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depreſſoque, alio capite eleuati imponuntur in murum: adde STEWECHIVM *not. ad hunc locum* & IVST. LIPSIVM *poliorcet.* p. 483.

CAP. V.
DE MVSCVLO.

MVSCVLVS & vineæ erant machinæ, quibus milites vrbem oppugnantes tegebantur. CÆSAR *de bell. ciuil. lib. II. cap. 10. cap. 2. num. 1. & de bell. gallic. lib. VII. cap. 27. num. 2.* pluteus autem aſſeres ad milites a latere: vel fronte etiam defendendos, quamquam & integræ machinæ ſic dictæ leguntur. Vid. CÆSAREM *de bell. gallic. lib. VII. cap. 25. num. 1. & de bell. ciuil. lib. I. cap. 25. num. 10. lib. II. cap. 9. num. 5.*

CAP. VI.
DE TESTVDINE.

TESTVDO ſequitur, hoc eſt, continuata ſcutorum inter ſe ſupra militum capita iunctorum ſeries: qua tecti ſuccedere ad murum; aut inuadere hoſtem; aut repellere inuadentem tuto poterant. LIVIVS *lib. XLIV. cap. 9. lib. XXXI. cap. 39.* CÆSAR *de bell. gall. lib. II. cap. 6. num. 2.* CVRTIVS *lib. V. cap. 3. num. 9. 21. 23.* FLORVS *lib. III. cap. 10. num. 13.* DIO *lib. XLIX p. 409.* Inferiores autem ſcriptores *teſtudinum* nomine tamquam communi machinarum tegentium vocabulo vtuntur, vt vineas etiam & alia huiusmodi comprehendat. De his ſingulis præclare agit & adcurate LIPSIVS in *poliorceticis* & *de militia romana.*

CAP.

Cap. VII.
DE CORONA.

Corona ſupereſt & circumuallatio, quibus vrbes olim capiebantur. Corona erant milites circa vrbem conſtituti, ita, vt vir quaſi virum tangeret: vt nihil ingredi: nihil egredi inuitis oppugnatoribus poſſet. Quod vero eruptiones timendæ erant, coronam non ſimplicem, ſed duplicem, vt vna ſubſidio alteri eſſet; ſæpius etiam triplicem faciebant. Id dicunt hiſtorici, vrbem corona capi, quod plerumque fiebat in tumultuaria & feſtinata oppugnatione. Exempla vide apud Cæsarem *de bell. gall. lib. VII. cap. 72. num. 23.* & Livivm *lib. XLIII. cap. 18.* Circumvallatione vallum circa vrbem erigebatur, quod diſtinctum multis turribus & caſtellis erat, defenſionis cauſſa: Cæsar *de bell. gall. lib. VII. cap. 11. num. 1.* & Cicero *lib. XV. ep. 4. num. 21.*

SECT. VI.
DE MILITIA NAVALI.

Cap. I.
DE ROSTRIS.

Navalis militia vim maximam in roſtris habebat, quæ ex ferro conſtabant. Olim hæc adunca erant, inſtar roſtri auium, vnde nomen hæſit: poſtea directa & plerumque triſulca, inſtar tridentis. Hoc ferrum magni ponderis præfixum

fixum proræ erat ex parte inferiore: vnde, ſi nauis remigio agitaretur in hoſtilem nauem, perforari poterat & deprimi. CÆSAR *de bell. gall. lib. III. cap. 13. num. 8.* & *de bell. ciuil. lib. III. cap. 101. num. 2.* HIRTIVS *de bell. Alexandr. cap. 44. num. 4.*

CAP. II.
DE NAVIBVS.

§. I.

NAVIBVS vtebantur veteres minoribus agilitatis cauſſa; ſed quod magnitudini deerat, multitudine ſupplebatur. Sic legimus, bello Punico primo vtramque rempublicam, romanam & Carthaginienſem, claſſem habuiſſe: ſingulas nauium trecentarum, quadringentarum & plurium: EVTROPIVS *lib. II. cap. 12. num. 1. 4. 6.*

§. II.

Bellicis his, ſiue roſtratis nauibus addebantur aliæ onerariæ ad commeatum bellicumque adparatum aduehendum: LIVIVS *lib. XXXII. cap. 18.* & PLVTARCHVS *in Pompeio p. 624.*

§. III.

Liburnæ naues ex leuiorum biremium genere erant: a Liburnis, populo Illyriæ, qui inuenerat, ita dictæ. APPIAN. *Alexandr. de bell. ciuil. lib. II. p. 452.* EVTROPIVS *lib. II. cap. 10. num. 9.* Remis vero vtebantur veteres plerumque, quoniam his opus eſt in mari medi-

ter-

terraneo, in quo malacia ſæpe; ſeu ventorum quies ſuboritur. n)

§. IV.

Ceterum nauis, quæ ducem ferebat, dicta fuit *prætoria*, quemadmodum milites nauales, diſtincti a remigibus, vocabantur *claſſiarii*. LIVIVS *lib. XXXVII. cap. 29.* & TACITVS *annal. lib. XV. cap. 51. num. 1.*

SECT. VII.
DE PRÆMIIS MILITIÆ ROMANÆ.

CAP. I.
DE CORONIS.

§. I.

PRÆMIA erant vel militum; vel ſummorum ducum. Militum vt plurimum coronæ erant:

n) antiquitates, quæ ad rem veterum nauticam pertinent, illuſtrarunt: IO. SCHEFFERVS *lib. IV. de milit. nauali*, qui Vpſal. MDCLIV. prodierunt: LIL. GREG. GYRALDVS *libr. de nauigiis, tom. I. operum* p. 571. STEWECHIVS *not. ad vltimum Vegetii librum*. His addendi ſunt ſcriptores, qui in theſauris antiquitatum Græcarum Gronouii & Romanarum Græuii exſtant; STEPHANVS videlicet DOLETVS *libr. de re nauali*: CÆLIVS CALCAGNIVS *comment. de re nautica*: IOS. LAVRENTIVS *diſſ. de varietate nauium*: MARC. MEIBOMIVS *libr. de fabrica triremium*: CONSTANTINVS OPELIVS, qui ipſe forſan SCHEFFERVS eſt,

erant: minorum ducum etiam *corona*; o) item *haſta pura:* ſummorum ducum *triumphus;* aut ſigna triumphalia: etiam ſupplicationes.

§. II.

Coronarum genera deſcribit GELLIVS *lib. V. cap. 6.* In iis primum erat *corona ciuica*, maximæ omnium dignitatis, ex fronde querna facta, quæ dabatur *ob ciuem ſeruatum*, id eſt, quando quis romanum ciuem, in acie trucidationi; aut captiuitati proximum, feruaſſet. Vide PLINIVM *lib. XVI. cap. 4.* Iulius Cæſar tali corona donatus eſt adoleſcens, apud SVETONIVM *cap. II.* etiam imperatoribus offerebatur a ciuibus, quando illi rempublicam ſeruaſſent, vt eſt apud CAPITOLINVM *in vit. Marci cap. XII.*

§. III.

epiſt. de fabrica triremium, Meibomio oppoſita: ISAAC. VOSSIVS *diſſ. de triremium & Liburnicarum conſtructione.* Plures ſcriptores recenſet IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar.* p. 549.

o) de variis his coronarum generibus præ ceteris digni ſunt, qui legantur: CAROLVS PASCHALIVS, cuius opus *de coronis* Paris. MDCX. & Lugd. Batau. MDCLXXI. prodiit: ANSELMVS BANDVRVS *ad antiqu. Conſtantin.* p. 477. IOACH. IO. MADERVS *libr. de coronis ſacris pariter & profanis:* IOANNES CIAMPINI *tom. I. vet. monument. cap. XIV.* GAILLARDVS GVIRANVS *tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 1021. FORESTO FORESTI *in trattato delle gentilizie inſegne, volgarmente dette arme delle famiglie*, Brixiæ, ante aliquot annos edito, vbi pari modo de coronis triumphalibus, oualibus & ciuicis Romanorum exponit.

§. III.

Secundum erat *obſidionalis corona*, quæ dabatur ei, qui obſidione vrbem liberauerat, vel caſtra.

§. IV.

Tertium, *corona muralis* dabatur ei, qui primus in murum hoſtilem adſcendiſſet, apud LIVIVM *lib. X. cap. 46. lib. XXVI. cap. 48.*

§. V.

Quartum *corona caſtrenſis*, quæ etiam *vallaris* dicebatur, data ei fuit, qui primus hoſtium caſtra pugnans introiit. LIVIVS *lib. XXX. cap. 28.* exemplum habet.

§. VI.

Quintum *corona naualis*, quæ data fuit ei, qui nauali prælio primus in nauem hoſtium tranſilierat. Vocata etiam eſt corona *roſtrata* a roſtratis nauibus apud PLINIVM *lib. XVI. cap. 4.* Huius generis coronam Agrippa meruit bello Siculo, Pompeio victo, vt apud DIONEM eſt *lib. XLIX. p. 400.*

CAP. II.
DE TRIVMPHO.

§. I.

TRIVMPHVS ſummus honor erat, qui Romanis poterat contingere. Re enim, bello feliciter geſta, & multis millibus hoſtium

cæſis, p) ita, vt pauci in exercitu romano deſiderarentur, victori triumphus a ſenatu q) decretus eſt.

§. II.

Ingens pompa: ſenatus egrediebatur vrbe, aliique proceres, vt victorem introducerent, qui curru ſublimis vehebatur, a quatuor albis equis tracto, laureatus, purpuratus, in capitolium per forum & viam ſacram adſcendebat. Præibant currum nobiles captiui, catenis vincti: præferebantur fercula varii generis, quæ pretioſiſſimam prædam continebant, & pictas imagines vrbium captarum, ducum cæſorum aliorumque memorabilium. Exercitus ſequebatur lætabundus & licentius etiam iocabundus. r) Peractis in capito-

p) quodſi dux auguſtum hoc triumphi præmium auferre volebat, is vltra quinque millia hoſtium legitimorum in vna acie, ſuis auſpiciis ita occidere debuit, vt ad imperium Romanum hac victoria inſignis redierit fructus, teſtibus HORATIO *lib. IV. od.* 14. *v.* 33. & VALERIO MAXIMO *lib. II. cap.* 8. §. 1.

q) triumphum etiam legatis conceſſum eſſe ex ſententia eius, qui prouinciam tenuit, DIO CASSIVS obſeruat, p. 382. A ſenatu per ordinem decernebatur triumphus, quamuis & hoc, inuito eo, ab ipſo populo factum eſſe, ex DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. IX. cap.* 50. diſcamus.

r) die a ſenatu præfinito, imperator, veſte triumphali & laurea ornatus, in curru pretioſo, rotundo & ex ebore facto, per vrbem ad Capitolium ducebatur. Currum trahebant per ordinem equi albi; nonnunquam autem cerui, leones, tigrides; aut elephanti: conf. EZECH. SPAN-

tolio ſacris, epulum publicum dabatur, per omnem ciuitatem, ſenatui & proceribus in capitolio.

§. III.

De curru s) & lauro t) res nota eſt, adeo, vt et-

SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 216. In tanta pompa primi incedebant lictores & magiſtratus, quos tubicines, victimæ & captarum vrbium, montium ac fluuiorum ſimulacra ſequebantur. Poſt hoc conſpectui offerebantur aurum, argentum, æs rude, tabulæ, ſigna aurea, argentea, ærea & eburnea, gemmæ ac varii generis veſtes pretioſæ; deinde vero coronæ, militibus Romanis virtutis cauſſa adſignatæ: gentium victarum arma: pecunia ſignata; vaſa argentea & aurea: elephanti gentium victarum: currus aliaque ducum captiuorum ornamenta: ipſi reges captiui cum tota familia: reliquæ gentes bello captæ: lictores laureati atque is, qui victis inſultabat. Tum currus cum imperatore triumphante ſequebatur, ita, vt non ſolum ante; ſed & poſt eum tubicines ac alii cum pretioſis ſuffimentis incederent. Denique propinqui eius: miniſtri & ſcutiferi, legati, tribuni aliique exercitus duces: ipſi exercitus Romani, in legiones, cohortes, centurias & manipulos diſtributi, conſpiciebantur. Imagines triumphi huius Romanorum imperatorum exhibent: PETR. IOS. CANTELIVS *de republ. Rom.* p. 219. SAM. PITISCVS *not. ad Suetonium vit. Cæſ. cap. LXXX.* p. 136. LAVR. BEGERVS *not. ad Florum lib. II. cap.* 12. ac reliqui.

s) de curru triumphali vide HENR. NORISIVM *diſſ. de nummo Dioclet. cap. V. & VI. tom. I. theſ. Sallengriani*, p. 413. ſq. & SIGB. HAVERCAMPVM *not. ad Tertulliani apologet. cap. XXXIII.* p. 288.

t) triumphanti corona propter nimium pondus ſuſtineba-

etiam hæ ſimplices voces interdum ſignificent triumphum u) FLORVS *lib. IV. cap. 12. digna res lauris, digna curru ſenatui viſa.* De ferculis ibidem agitur in triumpho Cæſaris. De equis, de captiuis ante currum OVIDIVS *lib. I. de arte amand. v. 214.* canit;

quatuor in niueis aureus ibis equis:
ibunt ante duces, onerati colla catenis.

§. IV.

Adclamatio erat, x) IO TRIVMPHE! OVIDIVS *lib IV. triſt. eleg. 2.*

- - - *ioque*
miles io, magna voce, triumphe canit.

Singula videtur CICERO complexus eſſe *in Piſon. cap. XXV. quid tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis & tribuni? quid tota illa pompa? ina-*

tur a ſeruo publico; non autem a carnifice, vt ISIDORVS habet Seruus hic publicus ſimul attendere iubebat imperatorem ad vltimi ſupplicii inſtrumenta, currui adpenta, quæ tintinnabulum & flagellum erant: conf. ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Sueton.* p. 281. ed. *Græuii.*

u) triumphi ius longe maius atque illuſtrius fuiſſe; quam laureæ, ſatis monſtrat laudatus CASAVBONVS *not. ad eundem ſcriptorem* p. 721.

x) de hoc adclamandi modo fuſe diſſerit: FRANC. BERNARDIN. FERRARIVS *de vet. adclamat. & plauſu lib. IV. cap. 9. lib. VI. cap. 9.* ſq. EZ. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 223.

inania ſunt iſta: mihi crede, delectamenta pæne puerorum. z) ·

CAP. III.

DE OVATIONE.

§. I.

Hæc de triumpho maiori. Erat etiam triumphus minor, quem *ouationem* dixerunt, a verbo *ouare*, quod eſt, *minorem triumphum agere*, quando videlicet minus illuſtris victoria

V 4 fu-

z) de triumphis Romanorum præter MARLIANVM, SIGONIVM, PIGHIVM aliosque videndi ſunt: ONVPHR. PANVINIVS *comm. de triumpho*, qui cum notis IOACH. IO. MADERI *tom. IX. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1336. exſtat: FRANC. MODIVS *lib. II. de triumphis, ludis & ſpectaculis veterum*; IO. NICOLAI *libr. de triumphis*: HVB. GOLTZIVS *faſt. magiſtr. & triumph. Rom.* IO. SERVILIVS *de admirandis antiquor. oper. lib. III. cap. LX. ſq.* MARTINVS DE GVICHARDO *noct. Granzouian. de triumphis antiquis*: EZECH. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 210. SAGITTARII, TRABITII, RVPERTI, SCHIEFERDECKERI aliorumque ſingulares de hoc argumento diſſertationes tacitus prætereo.

De ſpoliis bellicis, tropæis, arcubus triumphalibus, columnis, obeliſcis cet. commentati ſunt: IVL. CÆS. BVLENGERVS *libr. de triumphis, ſpoliis bellicis, tropæis, arcubus triumphalibus*: FRANC. MODIVS *libr. excitato cap. XXVII.* FORTVNAT. SCACCHVS *in myrothetio III. cap. XXIII.* p. 890. NIC. BERGIERIVS *de publ. viis imper. lib. II. cap.* 40. HENR. NORISIVS *cenotaph. Piſan. diſſ. III.* p. 413. IO. BAPT. CASALIVS *de vrb. ac imper. Rom. ſplendor. part. II. cap.* I.

ſuerat. In eo differentia vt plurimum erat a) quod triumphantes curru inuehebantur in vrbem; ouantes equo; aut pedibus; vt plurimum vero pedibus ibant. Exempla ſunt apud VELLEIUM *lib. II. cap. 96. huius victoriæ compos Nero*, forſitan Tiberius, *ouans triumphauit*, & *cap. 122. quis dubitare poteſt, quin ex Armenia recepta ordinatisque rebus orientis, ouans triumphare debuerit? & Vindelicorum Rætorumque victor curru vrbem ingredi?*

§. II.

Sic, quo minus nobilis victoria bello ſeruili erat, Perpernæ apud FLORUM *lib. III. cap. 19.* minor triumphus tributus fuit: *de ſeruis ouatione contentus fuit, ne dignitatem triumphi ſeruili inſcriptione violaret.* Apud LIVIUM quoque exempla occurrunt *lib. XXXI. cap. 20.* & *lib. XLI. cap. vlt.* Vtrobique formula: *vt ouans vrbem iniret.* Et *libr. XXXIV. cap. 10. ouans vrbem eſt ingreſſus.*

§. III.

Quando vero iis quoque, qui ſibi digniſſimi triumpho videbantur, per inuidiam, vt fit, interdum negatus fuit triumphus, ipſi, contumeliam non ferentes, in monte Albano triumpharunt citra

tra

a) diſcrimen, quod inter ouationem & triumphum fuit, fuſius oſtendunt ſupra memorati de triumphis ſcriptores, inter quos FRANC. MODIUS inprimis commendandus eſt. Sæpe vocem *ouationis* de ſolemni triumpho vſurpatam fuiſſe, GEORG. HENR. URSINUS *obſeruat. philol. cap. IX.* docet.

tra ſenatus auctoritatem. Exempla eius rei ſunt apud LIVIVM *lib. XXXIII. cap. 23. Q. Minucius quum aduerſum omnem ſenatum videret, in monte Albano ſe triumphaturum dixit*, & *lib. XLII. c. 21. Caius Cicereius, expoſitis, quas in Corſica res geſſiſſet, poſtulatoque fruſtra triumpho in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt ſine publica auctoritate fieret, triumphauit.*

§. IV.

Quum cæſares rerum potirentur, ſibi ſolis eximium triumphi honorem rati conuenire, ducibus ſuis poſt victoriam tantum inſignia; vel ornamenta triumphalia conferebant, qui honor poſtea inter priuatos fuit maximus; SVETONIVS *vit. Auguſt. cap. 38. nec parcior in bellica virtute honoranda, ſupra triginta ducibus iuſtos triumphos & aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curauit.* Adde TACITVM *in Agric. cap. 40.* & *lib. I. annal. cap. 72.*

§. V.

Cum triumpho conuenientiam etiam habebat *depoſitio lauri in gremio Iouis*, qua quaſi gratiæ actæ ſunt Ioui pro victoria conceſſa. Ritus deſcribitur apud PLINIVM *paneg. cap. VIII. p. 7. adlata erat ex Pannonia laurea, id agentibus diis, vt inuicti imperatoris exortum victoriæ inſigne decoraret. Hanc imperator Nerua in gremio Iouis collocarat: quum repente ſolito maior & anguſtior aduocata hominum concione deorumque, te filium ſibi, hoc eſt, vnicum auxilium feſſis rebus adſumſit. Inde quaſi depoſito imperio, qua ſecuritate, qua*

gloria lætus, nam quantulum refert, deponas; an partiaris imperium? niſi quod difficilius hoc eſt, non ſecus ac præſenti tibi innixus, tuis humeris ſe patriamque ſuſtentans, tua iuuenta, tuo robore inualuit? adde notas noſtras & hæc SVETONII verba *vit. Domitiani cap. VI. de Cattis Dacisque poſt varia prælia duplicem triumphum egit. De Sarmatis lauream modo capitolino Ioui retulit.*

LIB. IV. DE ANTIQVO IVRE POPVLI ROMANI

SECT. I. DE IVRE CIVIVM ROMANORVM.

CAP. I. DE ORTV ET PROGRESSV CIVITATIS ROMANÆ.

§. I.

Ivs ciuitatis Romanæ b) fuiſſe maximæ & ampliſſimæ dignitatis, tam ex ſacra Paulli apoſtoli, qui bis ad illud prouocauit tamquam ci-

b) ex quo imperium Romanum ſeſe per vniuerſum fere terrarum orbem extendit, quatuor fuere ei ſubiectorum homi-

ciuis: c)quam ex profana hiſtoria luculentum eſt. Sub regibus non quidem optimo iure ciues vtebantur-

minum genera, quatenus iura, quibus quilibet horum ordinum fruebatur, conſiderantur. Aliud enim ius ciuitatis: aliud Latii: aliud italicum & aliud prouinciale fuit. Cuius rei teſtimonium præbent hæc imperatoris Claudii apud TACITVM verba, *lib. XI. annal. cap. 24. omnia, patres conſcripti, vetuſtiſſima creduntur, noua fuere plebeii magiſtratus poſt patricios; Latini poſt plebeios, ceterarum Italiæ gentium poſt Latinos;* de prouincialium vero iure SVETONIVS *vit. Veſpaſ. cap. IX.* videndus eſt. Quodſi de origine diuerſorum horum iurium ac priuilegiorum quæratur, obſeruandum eſt, eam ex variis fœderum generibus ortam eſſe. Triplex ſocietatis ineundæ ratio Romanis vſitata erat, quum prima per ſponſionem; ſecunda per pactionem; tertia vero per fœdus abſolueretur. Fœderum porro diuerſæ erant ſpecies. Modo enim victis pax concedebatur, quorum conditio omnium miſerrima erat: modo gentes, armis viribusque pares, ſocietatem inibant & pacem faciebant: modo ii, qui nunquam antea hoſtes fuerant, fœdus & amicitiam conſtituebant. Pro hoc fœderum diſcrimine ipſa quoque iura ac priuilegia & deteriora; & honeſtiora erant.

Multi iura iſta ciuitatis Romanæ illuſtrare & doctis perſequi commentariis, ſuſceperunt. Inter hos principem ſibi vindicant locum: CAROL. SIGONIVS *de antiquo iure ciuium Rom.* EZECH. SPANHEMIVS *orbe Romano;* ONVPHR. PANVINIVS *de imperio Rom. cap. V.* HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 194. ſq. PETR. IOS. CANTELIVS *de republ. Rom.* p. 182. & IOH. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr.* p. 262. ſq.

c) conf. auctoris *diſſertationem de ciuitate Romana Paulli,* quæ

bantur, adſcitis in ciuitatem quibusque peregrinis, etiam hoſtibus deuictis: d) CICERO *pro Bal-*

quæ in eiusdem *diſſ. academ.* p. 710. exſtat IO. MICH. DILHERRVM *diſſertation. philol. tom. I.* p. 236, IO. ERNEST. BVTTNERVM *diſſ. de ciuitat. Romana, virgidemiis exacta* & SALOM. DEYLINGIVM *obſ. ſacr. part. III.* p. 388. Alios breuitatis cauſſa ſilens tranſeo.

d) prudenti ſane conſilio hoc feceruntRomani, quippe quibus nihil magis curæ erat; quam multitudinem ciuium numeroſiorem reddere. Tota enim vrbis ſalus in armorum vi erat collocata. Hinc Romulus iam Cæninenſibus, Camerinis, Antemnatibus, Cruſtuminis, qui in vrbem ſe contulerant, ciuitatis iura impertiuit, vt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus antiquit. Rom. lib. II.* p. 103. & III. LIVIVS *lib. I. cap.* 13. & TACITVS *lib. XI. annal. cap.* 24. teſtantur. Idem & ſub ceteris regibus &, poſt hos exactos, ſub libera republica factum eſt, id quod ex CICERONE *pro Balbo cap. XXXI.* & LIVIO *lib. VI. cap.* 4. patet. Poſtea non iis tantummodo, qui Romæ & in agro Romano ſedem ſibi conſtituerant, vt adhuc factum erat; ſed & peregrinis aliarum ciuitatum incolis: immo victis hoſtibus iura ciuium Romanorum concedebantur. Vti vero eiusmodi populi ciuitate donati *municipes;* ita illi, qui Romæ ipſi commorabantur, *ciues ingenui* adpellati ſunt. Municipes tam in ſuo municipio; quam Romæ magiſtratus gerere & honores petere potuerunt. Deinde, quo magis dignitas Romanæ ciuitatis creſcebat; eo parcioresRomani in conferendis eiusmodi iuribus fiebant, ita, vt vix quibusdam Latii populis ea dederint. Ad hæc accedebat etiam, quod poſt tertium Sp. Caſſii conſulatum, anno vrbis conditæ CCLXVII. pro diuerſa ſociorum conditione, ciuitas Romana mox ſine ſuffragii iure; mox cum eo de-

Balbo cap. XIII. Exactis regibus aucta ciuium dignitas, & breui poſt ampliati honores, plebeio magiſtratu inducto.

§. II.

deferri ſoleret: conf. A. GELLIVS *lib. XVI. cap.* 13. & LIVIVS *lib. VIII. cap.* 14. *&* 17. *lib. IX. cap.* 43. Per legem porro Iuliam & Plotiam cum omnibus Latinis atque Italis ciuitas hæc communicabatur, ita, vt ex eo tempore omnes per vniuerſum Latium & Italiam pari iure vterentur. Tempore Iul. Cæſaris Gallia Ciſalpina, tam ciſpadana; quam tranſpadana, vna cum Venetis ius ciuitatis nanciſcebatur, id quod ab eodem imperatore Gaditani aliique ciuitatum Hiſpaniæ incolæ; per teſtamentum vero, ab Antonio poſtea confirmatum, Siculi acceperunt. Imperatores Auguſtus, Tiberius & Cajus Caligula ciuitatem paucis dederunt, ne dignitas illius, vbi omnes ea fruerentur, diminueretur. Claudius imperator Latinis, naues fabricantibus, non ſolum quiritium ius dedit; ſed etiam Galliam comatam iure, ſuffragia ferendi & honores petendi, ornauit. Neronem Achaiæ incolis libertatem; Galbam vero Bargiaſenſibus, Lacobrigenſibus, Veſontinis aliisque: Othonem Lingaribus: Veſpaſianum Stobienſibus ciuitatem dediſſe, nummi veteres & varia auctorum effata confirmant. Traianus & Adrianus itidem maxime liberales ſeſe geſſerunt. Nonnulli etiam Adriano huic notiſſimam illam conſtitutionem de ciuitate, cum vniuerſo Romano vrbe communicata, adſignant; alii vero rite monſtrarunt, iſtam nec Adriano; nec Antonino imperatori; aut Commodo aliisque; ſed iure meritoque Caracallæ tribuendam eſſe. Ex his igitur, quæ duce HEINECCIO *loco memorato* tradidi, ſatis patet, ciuitatem Romanam primum Romæ agrique Romani incolis, tum nonnullis Latii municipiis: poſtea vniuerſo Latio atque toti Italiæ; deinde variis extra Italiam oppidis ac denique

§. II.

Creuit autem romana ciuitas, receptis peregrinis, quod inſolens apud Græcos erat; & Romæ maxime factum poſt captam a Gallis vrbem. Actum quidem aliquoties de peregrinis reiiciendis; ſed CICERO *lib. III. officiorum cap. 11.* inhumanum dixit.

§. III.

Nec peregrinis modo ciuitas; ſed ſeruis etiam bene meritis aliquando ſimul cum libertate data fuit. CICERO pro *Balbo cap. IX.*

CAP. II.
DE PRIVILEGIIS CIVIS ROMANI.

§. I.

Ius ciuitatis ſimpliciter *ciuitatem* adpellant ſcriptores. Et hæc tum in aliis priuilegiis, e) puta libertatis, ſuffragiorum, honorum; tum maxi-

que omnibus, pro hac Caracallæ conſtitutione in orbe Romano ingenuis conceſſum fuiſſe.

e) haud abs re erit, omnia ciuis Romani iura ac priuilegia diſtincte; ſed breuiter recitare. Sunt iſta:

1) *ius libertatis*, cuius variæ erant partes. Liberi enim erant Romani: 1) *a dominorum poteſtate*, quum nemo ciuium Romanorum ſeruus; niſi per captiuitatem; aut doloſam venditionem; fieri poſſet, teſte CICERONE *pro dom. cap. XXIX.* 2) *ab impotente regum dominatione.* Per legem enim tribunitiam, a Iunio Bruto latam Romani; quemdam regnare imperiumque ſibi ſoli vindicare, haud patiebantur: 3) *a duriore magiſtratuum impe-*

xime in vinculorum, verberum ac necis remotio-
ne, lege Cornelia & Porcia, conſiſtebat, vt de
iure

perio, quo per leges Valerias, a P. Valerio Poplicola promulgatas & poſtea a L. Valerio Coruo, M. Porcio Læca & Sempronio Graccho confirmatas, prouocatio a magiſtratu ad populum concedebatur & magiſtratibus omnis poteſtas, ciuem Romanum extremo ſupplicio, flagris, verberibus adficiendi ac in vincula duriora, ſine ipſius populi conſenſu, ducendi, adimebatur: videatur CICERO *orat. Verrin. V. cap.* 54. ſq. Atque hæc eximia populi iura tribuni plebis maxime tuebantur ac, quo minus infringeretur eorum auctoritas, impediebant: 4) *a ſæuitia creditorum*, qui primo obæratos ciues vincire: ad ſeruitutem cogere: bona eorum inter ſe diſpertire ac ſæuam immanitatem ac crudelitatem contra eos exercere poterant, vt ex *legibus duodecim tabularum* & GELLIO *lib. XX. noct. Attic. cap. I.* patet. Hanc vero licentiam poſtea lex Poetilia anno vrbis conditæ CCCCXXVII. C. Poetilio & L. Papirio conſulibus, præcidit, quam in rem LIVIVS *lib. VIII. cap.* 28. legendus eſt:

II. *ius ſuffragiorum*, quo libere ſuffragia ſua ferre potuerunt, id quod ante in comitiis fiebat voce; quum vero iſtud nonnunquam periculoſum videretur, libertas ipſis etiam conceſſa eſt, per tabellas ſententiam ſuam dicendi, quo leges a tribunis plebis, A. Gabinio, L. Caſſio, C. Papirio Carbone & Cælio Caldo latæ, pertinent: conf. CICERONEM *lib. III. de leg. cap.* 16.

III. *ius gentilitatis*. Romulus enim vniuerſum populum in duas gentes diuiſit. Qui enim in ciuitate genere, ſapientia atque opibus eminebant ac ſalutaria ipſi in imperio ſuppeditabant conſilia, illos adpellauit *patres*; reliquos vero omnes *plebem*. Qui ergo ex plebe erant, *plebeii*; qui vero ex patribus, *patricii* vocati
ſunt.

iure teſtamenti, connubii, hereditatis, poteſtatis patriæ & militiæ legionariæ taceamus. Vide ci-

ſunt. Quælibet gens ſingularia ſua iura habebat, quæ prima ætate apud patricios in auſpiciis & magiſtratuum gerendorum poteſtate potiſſimum poſita erant, quamvis omnia fere priuilegia patriciorum, per quæ iis ſolis aditus ad ſenatum, ſacerdotia, magiſtratus & iudicia patebat, cum plebe poſtea communicata ſint, qua de re iam ſupra egi:

IV. *ius connubiorum.* Vetita erant enim connubia inter patricios & plebeios: connubia ingenuorum cum libertinis: Latinorum cum ciuibus Romanis, & generatim omnia matrimonia cum peregrinis ac barbaris. Sæpe tamen ſequenti tempore leges iſtæ non valuerunt atque a populo, ſenatu ac principe poſtea ius, cum peregrinis matrimonium contrahendi, Romanis conceſſum fuit. Immo per legem Papiam libertinas ducere vxores, ciuibus licitum fuit, præter ſenatores eorumque liberos, quibus hoc non permittebatur: conf. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 9.* Vnde & in inſcriptionibus *coniugii libertarum* fit mentio, apud GRVTERVM p. DLXVII. *num.* 8. p. DCCCCXXXV. *num.* 5. atque alios:

V. *ius patriæ poteſtatis*, quod apud Romanos maius, quam vnquam apud alios fuit populos. Pater enim in filium habebat ius vitæ & necis: facultatem, eum exponendi, abiiciendi, ad opus grauiſſimum condemnandi eumque ter vendendi, quod ne cum ſeruis quidem fieri, licebat. Præterea omnia bona, quæ filii adquirebant, pater ſibi vindicare eosque etiam, ſine cauſſa addita, exheredare poterat. Habebant hanc poteſtatem non ſolum in liberos; ſed etiam in nepotes ac pronepotes. Quo cultiores vero Romani fiebant; eo magis hæc ſeveriora iura mutata ſunt, imprimis ſub imperatoribus, qui

CICERONEM *pro Rabir. cap. IV. in Verrem orat. VII. cap. 66.* LIVIVM *lib. X. cap. 9. act. XVI. v. 37. & cap. XXII. v. 25.*

§. II.

qui patriam hanc poteſtatem cum ſuo imperio non conuenire, exiſtimarunt. Plura dabit IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. antiqu. Roman. iurisprud. illuſtrant.* p. 140.

VI. *ius legitimi dominii.* Dominium apud Romanos vel *quiritarium* & *legitimum;* vel *bonitarium* & *naturale* fuit. Dominium *legitimum* adquirebatur per iuſtam hereditatem: per mancipationem, ceſſionem in iure, emtionem ſub corona: auctionem, traditionem, adiudicationem; aut legem ſingularem conſtitutam. Diſcrimen inter dominium *quiritarium* & *bonitarium* præcipue in eo poſitum fuit, quod domini *quiritarii*, re vſucapta, ab omnibus litibus ac iurgiis liberi eſſent; ſecus autem hoc in dominis *bonitariis* ſe habebat. Videantur: CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. II.* p. 150. WILH. ALOON *de manumiſſ. cap. I. ſq.* BARN. BRISSONIVS *ſelect. antiqu.* p. 78.

VII. *Ius teſtamenti.* Ciues ſoli teſtamentum facere & hereditatis participes fieri poterant:

VIII. *ius vſucapionis.* Vſucapio eſt adquiſitio rei alienæ per vſum legitimi temporis. Fruebantur hoc iure ſoli ciues; peregrinus autem rem alienam per poſſeſſionem ſibi vindicare non potuit. Legantur: CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. II.* IAC. RÆVARDVS *ad leg. XII. tabul. cap. XVII.* & CONR. RITTERHVSIVS *ad easdem leg. cap XIII. ſq.*

IX. *ius census.* De cenſu iam ſupra diximus. Ciues tantum in cenſum referebantur, & qui nomina ſua cenſualibus tabulis inſcribenda curabant, illi ciuitatis etiam Romanæ iura nanciſcebantur;

§. II.

Ciuitas romana adimi non poterat, niſi quis ſponte deſereret, vt in aliam reciperetur.

CI-

X. *ius militiæ.* Antiquis temporibus in legiones Romanas nemo; niſi ciuis Romanus, & quidem ingenuus & in quinque claſſibus cenſus adlegebatur; libertini vero, capite cenſi, hiſtriones aliique huius generis homines excludebantur, quæ omnia ſub imperatoribus inuerſa & mutata ſunt:

XI. *ius tributorum & vectigalium*, de quibus poſtea plura dicemus:

XII. *ius ſuffragiorum*, quo ciuibus omnibus in comitiis libera ſuffragia, a Romuli ſtatim tempore, permiſſa erant. De ipſis comitiis infra fuſius exponendi, locus erit:

XIII. *ius magiſtratuum ac ſacerdotiorum.* Magiſtratus pariter ac ſacerdotia nemo; niſi ciues Romani & inter hos prima ætate ſoli patricii gerere potuerunt; ſuccedente vero tempore vtrosque honores & plebs ſibi vindicauit, paucis exceptis. Ex ſacerdotiis regis ſacrorum, flaminum maiorum, ſaliorum palatinorum, potitiorum, pinariorum, lupercorum ac curionum munera ad plebem non tranſierunt, id quod in magiſtratibus de interrege itidem obſeruandum eſt. Sub imperatoribus alia rei huius fuit ratio, quum ſuo arbitrio & ſacerdotia & magiſtratus aliis traderent: immo etiam eiusmodi munera peregrinis committerent, quod variis exemplis IO. GOTTL. HEINECCIVS *libro excitato* p. 336. confirmat:

XIV. *ius ſacrorum*, quod in colendis propriis Romanorum diis poſitum fuit. Non permittebant enim ciues Romani, vt peregrini dii Romæ publice colerentur, &, quamuis priuatim nonnumquam hoc fieri, conceſſerint; attamen non ſemper id licitum erat. Sæpe enim

fa-

CICERO *pro Cæcina cap. XXXIII. XXXIV. XXXV.* & *pro domo cap. XXX.* Nec exſilii pœna eam adimebat; nec interdictio ignis & aquæ; quod ex eodem Ciceronis loco *pro domo* patet; niſi ciuis ſcriberetur in ea vrbe, vbi exſulabat. Non enim poterat aliquis Romæ & alibi ſimul ciuis eſſe, quod exemplo *Attici* apud NEPOTEM *cap. III. num 1.* conſtat, propterea oblatam ſibi ab Athenienſibus ciuitatem recuſantis.

§. III.

Amittebatur autem ciuitas, ſi quis ad vltimum ſupplicium damnatus eſſet, ſiue *in metalla;* aut *in inſulam deportatus.* f) Vide *leg. VI. digeſt. de in-*

X 2

fana ſerapidis, Iſidis atque aliorum numinum Senatus populique auctoritate diruta eſſe, apud LIVIVM legimus. Scriptores de ſacris peregrinis ſupra adduxi, quibus CORN. VAN BYNCKERSHOECK *de relig. peregr. diſſ. II.* p. 246. addendus eſt. De iure ciuium Romanorum, quod in inſtituendis ſacris priuatis habuerunt, itidem ſupra commentatus ſum.

f) *deportatus* a relegato differt. Bona enim per ordinem deportatus relinquere; nec ſecum ſumere poterat; id quod autem relegato; niſi ob alias cauſſas ea ipſi ademta erant, permittebatur. Ad hæc reus in aſperrimas deportabatur inſulas; cum relegato vero hac in re mitius agebatur. Iura ciuitatis, quæ ad ius ciuile pertinent, omnia per ſe amittebat ideoque nec teſtamentum facere; nec hereditatem adire; nec ſuffragii priuilegio, quum in inſula inculta verſaretur, frui poterat; at vero iura, quæ ad ius gentium pertinebant, retinuit. Deportatus enim non ſeruis; ſed liberis hominibus adnumeratus fuit, vti obſeruat PAVLLVS MANVTIVS *de legib. cap. XIX.* p. 844.

interdictis & relegatis. In republica libera quidem grauiſſima exſilii pœna erat interdictio ignis & aquæ; ſed his tamen plerumque ciuitas ſeruata fuit, vt ex CICERONE *pro domo cap. XXX.* conſtat; licet de ſua ætate POMPONIVS *iureconſultus leg. XVII. digeſt. de legationibus* aliter ſentiat. At ſub cæſaribus *deportatio in inſulam* grauiſſimum exſilii genus habebatur: ciuitatem adimens, etiam bona & fortunas: vide VLPIANVM *leg. VI. digeſt. de interdictis & relegatis & deportatis*, & ibidem *leg. XIV.* vbi deportationem a relegatione diſtinguit.

§. IV.

Vt ergo breuiter dicamus, ciuitas romana tripliciter amittebatur: *exſilio grauiore;* ſeu deportatione, de qua iam dictum; *poſtliminio*, quando, qui ciuis romanus factus erat, in priſtina patria rurſus erat ciuis ſcriptus: *reiectione*, ſi quis ſponte in coloniam latinam proficiſcebatur: CICERO *pro Balbo cap. XII. pro Cæcina cap. XXXIII.* Excipiendi tamen hic ſunt municipes Italiæ, quorum duplex patria erat: altera *loci*, in qua nati, cuius iura ſemper retinebant: altera *iuris*, id eſt, Roma, in cuius ciuitatem tranſcripti erant. Prior in legibus etiam *origo* vocatur & *originalis patria:* vide *leg. XXII. digeſt. ad municipalem*, cetera.

§. V.

Ad ea igitur, quæ in legibus dicuntur, recte intelligenda, diſtingui debent ius ciuitatis romanæ, ius Quiritium, ius Latii; vel Latinorum, & ius

ſus italicum, etiam ius municipiorum, coloniarum & præfecturarum. Ius *ciuitatis* iam expoſuimus. Sequitur, vt de reliquis etiam agamus, ſi prius de proletariis & capite cenſis pauca adiecerimus.

Cap. III.

DE STATV PROLETARIORVM ET CAPITE CENSORVM.

§. I.

SÆPE fit mentio *proletariorum* & *capite cenſorum* apud ſcriptores. Illi erant tenuiſſimi pauperrimique in plebe romana; hi vero, qui vel nullo; aut perquam paruo ære cenſebantur.

§. II.

Vtrique autem fuerunt ciues, iura ciuitatis, vt ſunt connubii, teſtamenti, patriæ poteſtatis, cetera habentes; ſed ſine ſuffragio & ſine ſpe honorum adipiſcendorum: vid. GELLIVM *lib. XVI. cap. 10.*

SECT. II.

DE IVRE QVIRITIVM, LATII ET ITALICO.

Cap. I.

DE DIFFERENTIA IVRIS QVIRITIVM ET LATII.

CONTROVERSIA eſt inter eruditos de *iure Quiritium & Latii.* Nimirum ius Quiritium quibusdam eſt ipſum ius Latii: aliis idem,

quod ius ciuitatis. Sed præferenda illorum ſententia, qui ab vtroque diſtinguunt: vt maius, quam ius Latii; minus, quam ius ciuitatis. g) Vide PLINIVM *lib. X. ep. 4. num. 2. cum nota noſtra: ep. 6. num. 2. ep. 22. num. 1. ep. 105.* & SVETONIVM *in Claudio cap. XIX.*

CAP. II.
DE IVRE LATII.

§. I.

Ivs *Latii* medium erat inter ius ciuitatis romanæ & italicum. Nam qui illud conſequutus erat, ciuis romanus poterat fieri, ſi magiſtratum geſſiſſet

g) *ius Quiritium* ad ea, quæ iuris priuati ſunt; *ciuitas* vero *Romana* ad illa, quæ iuris publici ſunt, pertinet, vt recte ex SPANHEMIO & SIGONIO obſeruat IOH. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurispr. illuſtrant.* p. 280. Idem exiſtimant IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. Aug. lib. I. cap.* 37. aliique plures, atque in his etiam auctor noſter cum *hoc loco*; tum *diſſertat. de Paulli Rom. ciuit.* §. X. quamuis *adnotat. ad Plinium lib. X. ep.* 4. aliam prodat ſententiam ac ſcribat: *ius Quiritium eſt ius Romanæ ciuitatis.* Priuatum ius ciuis Romani in cenſu, militia, tributis, vectigalibus, ſuffragiis, honoribus ac ſacris erat poſitum; publicum autem ad libertatem, connubia, patriam poteſtatem, legitimum dominium, teſtamentum & vſucapionem ſpectabat, qua de re adeas: SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium* p. 669. PAVLLVM MANVTIVM *de ciuit. Rom. tom. I. theſ. ant. Rom.* GRÆVII p. 9. ONVPHR. PANVINIVM *de imper. Rom. cap. IX.* aliosque.

ſiſſet domi; aut relicta domi ſtirpe Romam conceſſiſſet ad habitandum, vt de aliis priuilegiis nunc taceamus. Vide *Appianum Alexandrum de bello ciuili lib. II. p. 443.* STRABONEM *lib. IV. p. 186.* LIVIVM *lib. XLI. cap. 8.* & adde ONVPHRIVM PANVINIVM *imperatorum romanorum cap. IX.*

§. II.

Manſit iùs Latii etiam poſtea, quum Latini ciuitatem romanam accepiſſent omnes. Sed tum apud exteros fuit, & coloniis pluribus datum a cæſaribus, de quibus *pandectarum toto titulo XV. de cenſibus* agitur. h)

CAP.

h) Latini, quum per longum tempus cum Romanis bella geſſiſſent, pacis demum conditiones acceperunt, per quas ipſis a Romanis permiſſum erat, vt agros ſuos & leges haberent, cui priuilegio nouum deinde fœdus acceſſit, anno vrbis conditæ CCCLX. factum, atque in hoc ſancitum fuit, vt *inter Romanos latinasque ciuitates omnes pax æterna eſſet; neque ipſæ inter ſe bellarent; neque aliunde hoſtes inducerent; neque hoſtibus tutos tranſitus præberent; ſed bello oppreſſis opem pro virili ferrent; ſpoliorum ac prædæ partem æqualem haberent; priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent, hisque legibus nihil addi denique poſſet; niſi ſi Romanis Latinisque ita placuiſſet, quemadmodum* DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. VI.* p. 115. refert. His conceſſis iuribus non ſolum antiqui; ſed etiam noui Latii populi contenti fuerunt, donec bello Marſico per legem Iuliam & Plotiam omnes ſocii ac Latini nominis; item Italici ciuitatem acceperunt. Ad ipſa iura Latinorum quod atti-

Cap. III.
DE IVRE ITALICO.

Ivs *italicum* erat quodam modo minus ac deterius, quam ius Latii; maius tamen & commodius iure prouinciarum, quemadmodum CARO-

net, ii libertate iuris gentium; non autem iuris Quiritium fruebantur. Non liberi erant a verberibus, teſte APPIANO *de bell. ciuil. lib. II.* p. 443. nec connubia cum Romanis promiſcue inire poterant & ipſum ſponſaliorum ius Latinum a Romano diuerſum fuit, vt ex GELLIO diſcimus *lib. IV. noct. Attic. cap.* 4. Num ius patriæ poteſtatis ac mancipationis habuerint, eſt res dubia; illud vero certum eſt, quod teſtamenta haud fecerint. Vtebantur ſuis legibus; permiſſum tamen & ipſis erat, vt Romana inſtituta reciperent; ſua vero abrogarent; ſiue, quemadmodum veteres dicere ſolebant: poterant *populi fundi* fieri, de qua re NICOLAI RIGALTII, ISMAEL. BVLLIALDI & HENR. VALESII obſeruationes, quæ *tom. II. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1925. exhibentur, videndæ ſunt. Hac tamen receptione nec Quiritium; nec ciuitatis ius populi hi adipiſcebantur. Sic & Latini Romæ nunquam cenſebantur; niſi furtim irreperent, id quod nonnunquam factum eſſe, legimus. Iure militiæ quidem fruebantur; ſed id quoque a Romanorum ciuium iure fuit diuerſum. Arma enim pro defenſione ſua, iniuſſu populi, ſumere non potuerunt; nec, vt legionarii; ſed ſolum, vt ſocii, militarunt, id quod iam ſupra obſeruaui. A tributis ac vectigalibus ceterorum populorum Romani Latinos quidem immunes præſtabant; ipſi tamen certa tributa ac vectigalia Romanis pendere debebant, quæ tolerabiliora; quam Italorum & prouincialium, fuerunt. Ius

ſuſ-

ROLVS SIGONIVS *de antiquo iure Italiæ lib. I. cap. 21.* demonſtrat. Acceperant illud a Romanis victoribus ciuitates Italiæ, extra Latium & Galliam cisalpinam (quæ in prouinciis cenſebatur) ſitæ, ante bellum ſociale; ſiue italicum: poſt quod tempus rarior illius mentio eſt. i)

X 5 SECT.

ſuffragii habebant, vt ex LIVIO *lib. XXV. cap.* 3. patet ideoque & ad ferenda ſuffragia euocabantur; attamen ex vrbe ſecedere debebant, quoties conſulibus libuit. Magiſtratus Romæ non gerebant, teſte LIVIO *lib. VIII. cap.* 4. & *lib. XXIII. cap.* 22. Ad ius ſacrorum quod ſpectat, Romanis propria erant ſacra; præter nonnulla, quæ Latini cum Romanis communia habuerunt eaque ſimul cum ipſis Romæ celebrarunt, cuius generis præcipue Dianæ ſacra & feriæ Latinæ fuerunt, de quibus iam antea quædam monui: conf. LIVIVS *lib. I. cap.* 15. & DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. I.* p. 250.

i) in multis partibus, vbi iura ipſa ſpectamus, conuenerunt Latini cum Italis; in eo autem ab illis erant diverſi, quod nec ſuffragiorum; nec ſacrorum iure vſi ſint Itali, prout Latini quoque præterea non priuilegium habuerint, ciuitatem, geſto in patria magiſtratu, adipiſcendi, quomodo apud Latinos fieri ſolebat. Plura de hoc argumento ſuppeditabit cel. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diſſ. de iure Italico*, Altorfi, MDCCXLI.

SECT. III.
DE IVRE MVNICIPIORVM, COLONIARVM ET PRÆFECTVRARVM.

CAP. I.
DE IVRE MVNICIPIORVM.

§. I.

ROMA caput Italiæ κατ' ἐξοχὴν & per Synecdochen *vrbs* vocabatur, ſuppreſſo ſæpiſſime proprio illius nomine. Nec facile de alio Italiæ oppido vocabulum vrbis adhibent. Præter Romam, quæ erant in Italia oppida, triplicis generis fuerunt: municipia, coloniæ, præfecturæ. Differentiam inter municipium k) & coloniam GELLIVS docet *lib. XVI. cap. 13.* ex quo pauca hæc excerpimus. Municipes ſunt ciues romani ex municipiis, legibus ſuis & ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo romano honorarii

k) iura municipalia ab initio eæ ſolum ciuitates, quæ intra Italiam ſitæ erant, a Romanis acceperunt; poſtea vero & extra Italiam cum armis Romanorum translata ſunt, & varia in exteris prouinciis oppida iſta habuerunt, vt ex PLINIO *lib. III. hiſt. nat. cap. II.* conſtat. Tria municipiorum genera FESTVS voc. *municipium* commemorauit, quem locum egregie EZECH. SPANHEMIVS *vrb. Rom.* p. 37. & ex eo IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtrant.* p. 389. illuſtrauit. De magiſtratibus in municipiis ſupra expoſui.

rii participes, a quo munere capeſſendo adpellati videntur. Hæc GELLIVS; ſed loquitur de municipiis poſt ſociale bellum.

§. II.

Ante bellum ſociale ſuo tantum iure vtebantur *municipia;* ſeu Italiæ ciuitates, quod italicum adpellari conſueuit, quemadmodum paullo ante dictum eſt; tributum autem & militem populo romano dabant, vt latini. Ac tum quidem ius ciuitatis erat penes ſolam vrbem Romam. Indignabantur autem Latini: indignabantur omnes Itali, quod bellum pro Romanis facerent; nec tamen æqualibus vterentur priuilegiis. Vnde multæ ſeditiones, & tandem etiam bellum grauiſſimum, quod *ſociale, italicum* & *marſicum* adpellatur, quo Itali, deficientes ab vrbe romana, poſt mutuas clades tandem id conſequuti ſunt, vt, qui arma ponerent, ius ciuitatis obtinerent: FLORVS *lib. III. cap. 18.* LIVIVS *ep. LXXX.* VELLEIVS *lib. II. cap. 16.* EVTROPIVS *lib. V. cap. 2.* A quo tempore ciuitas, quæ lege Iulia (L. Iulii Cæſaris) teſte CICERONE *pro Balbo cap.* XXI. iam antea data erat Latio, toti Italiæ conceſſa fuit, ceſſauitque hinc, quod toties in Liuio & apud Salluſtium legitur: *ciuis latini nominis & ſocii.*

§. III.

Retinebant ergo municipia leges ſuas & ſtatuta vetera; ius autem ciuitatis hac conditione impetrauerant, vt honores poſſent petere; ſeu munera capere in vrbe romana: vnde etiam nomen ipſis hæ-

hæſit, & factum, vt potiores vrbes Italiæ municipia Italiæ ſint adpellata. Ipſum autem ius, quo fruebantur, duplicis erat ordinis: cum ſuffragio & ſine illo, vti ex GELLIO *lib. XVI. cap. 13.* adparet. Ceterum & hoc obſeruandum hoc loco eſt, in iure romano & æqualibus libris ſæpe municipia vocari quasuis ciuitates.

§. IV.

Deinde lege Plotia etiam peregrinis, qui in vrbe quadam italica ciues ſcripti fuerant, ius ciuitatis romanæ certis conditionibus datum eſt, quod ex CICERONE *pro Archia cap. IV.* conſtat.

CAP. II.
DE IVRE COLONIARVM.

§. I.

COLONIÆ oppida erant ex vrbe Roma, vel ex Latio, quæ populum acceperant ſuum. GELLIVS *loco citato: coloniæ ex ciuitate quaſi propagatæ ſunt,* 1) *& iura inſtitutaque omnia populi ro-*

1) a Romuli ſtatim tempore, colonias deducendi, conſuetudo repetenda eſſe, videtur, quod inſtitutum poſtea Romani diligenter ſequuti ſunt, prudenti ſane conſilio, vti hoc quilibet videbit, qui has a CAROL. SIGONIO *de ant. iur. Ital. lib. II. cap.* 2. p. 625. adlatas rationes accuratius perpendet: *cur autem illi*, inquit, *hunc morem, ſemel vſurpatum, numquam poſtea intermiſerint, vt aut quotidie nouas colonias deducerent; aut veteres renouarent, cauſſas potiſſimum ſex reddi poſſe reperio, dum mecum diligenter veterum annalium verba con-*

romani, *non ſui arbitrii*, *habent*. Quæ conditio magis obnoxia & minus libera; quam municipiorum. Præſtabilior tamen exiſtimatur propter maieſtatem populi romani, cuius quaſi effigies paruæ ſimulacraque eſſe videntur. Deſcripſit his verbis GELLIVS colonias ciuium romanorum, præter quas aliæ erant, quæ vocabantur *latinæ*: m) verbi gratia LIVIVS *lib. XXXIX. cap.* 55. il-

conſidero: vnam, ad priores populos coercendos: alteram, ad hoſtium incurſiones reprimendas: tertiam ſtirpis augendæ cauſſa; quartam, plebis vrbanæ exhauriendæ: quintam, ſeditionis ſedandæ: ſextam, vt præmiis milites veteranos adficerent. De ritibus, qui in coloniis transportandis obſeruati ſunt: legibus agrariis, triumuiris, decemuiris, vigintiuiris, coloniæ deducendæ, vrbis & agri per aratrum circumſcriptione aliisque huc pertinentibus rebus memoratus CAROL. SIGONIVS *loco indicato* videri poteſt. Ipſas deductas colonias pro ordine litterarum, nonnulli recenſuerunt, quos enarrat IO. ALB FABRICIVS *bibliograph. antiqu.* p. 499 De ipſis coloniis adeas: IVST. LIPSIVM *de magnit. Rom. lib. I. cap.* 6. IO. BAPT. CASALIVM *de vrb. ac Rom. imp. ſplend. part. I. cap.* 2. aliosque. De magiſtratibus in coloniis videas cel. CHRIST. GOTTL. SCHWARZII *miſcell. polit. human.* p. 20.

m) colonorum, qui in colonias migrabant, iura, ipſis conceſſa ac ſtatus expendi poſſunt. Nomine *iurium* coloniæ diuerſi fuerunt generis. Aliæ erant *coloniæ ciuium Romanorum*, quæ omnia ciuitatis Romanæ iura impetrauerant, vbi iura ſuffragii gerendorumqne magiſtratuum exceperis, quamquam in definiendis reliquorum horum priuilegiorum limitibus non conſentiunt eruditi. Legantur: LIVIVS *lib. XXXIX. cap.* 56. &

DIO

55. illud agitabant, vti colonia aquilæa deduceretur. Nec ſatis conſtabat, vtrum latinam; an ciuium romanorum deduci placeret: poſtremo latinam potius coloniam deducendam patres cenſuerunt. Triumuiri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum ciuium ſunt deductæ. Hinc notetur formula: *coloniam deducere*, quam etiam CICERO *Philip. II cap. 40.* ineunte, aliquoties repetit iis verbis, quibus ſimul ritum deductionis deſcribit, quia a triumuiris, eius rei cauſſa

DIO CASSIVS *lib. XLIII.* p. 233. Aliæ *coloniæ Latinæ* dicebantur, quibus ne iura quidem Quiritium conceſſa fuerunt. Ab his *coloniæ italici iuris* differebant, quæ deterioris erant conditionis; quam Latinæ, ac denique *coloniæ prouinciales* erant, quæ omnibus viliores; nec a tributis immunes exſtiterunt; niſi id raro contingeret: vide de his coloniarum iuribus LÆVIN. TORRENTIVM *not. ad Sueton.* p. 14. *ed. Græuii.* CAROL. SIGONIVM *de ant. iur. Ital. lib. III. cap.* 3. EZECH. SPANHEMIVM *ad conſtit. imper. exercit. I.* §. 10. Sic & prouinciæ in *ſtatu* ſuo diuerſæ fuerunt. Aliæ enim militares; aliæ plebeiæ erant, quarum illæ ex militibus veteranis; hæ vero ex ciuibus conſtabant: vid. APPIANVM *de bell. ciuil. lib. III.* p. 552. & CAROL. SIGONIVM *loco excitato.* In nummis coloniæ plebeiæ ex aratro; militares autem ex ſigno plebeio, iis impreſſo, cognoſcuntur. Nummi, qui aratrum & ſigna coniungunt, ſignificant, primam deductionem ex ciuibus; ſupplementum vero ex veteranis militibus factum fuiſſe, quam in rem RAPHAEL. FABRETTVS *ad columu. Traiani*, p. 10. & HENR. NORISIVS *cenotaph. Piſan. diſſ. I. cap.* 22. legendi ſunt.

cauſſa creatis, cum vexillo deducebantur coloni, & locus coloniæ; aut ambitus, aratro deſignatus eſt, vide quæ notauimus ad illum Ciceronis locum. Numerum deductarum coloniarum & ordinem per Italiam recenſet VELLEIVS PATERCVLVS *lib. I. cap. 14. 15.*

§. II.

Noua etiam diuiſio notanda inter coloniam militarem, & eas, quas duplicis generis iam deſcripſimus. VELLEIVS *dicto capite XIV.* ita diſtinguit, vt aliæ iuſſu ſenatus ſint deductæ; aliæ militares. De his ait: *militarium & cauſſæ & auctores ex ipſo præfulgent nomine:* verbi gratia Auguſta emerita, Cæſar Auguſta & Halica in Hiſpaniis. Nam etiam extra Italiam poſtmodum coloniæ deductæ, non tantum militares; ſed etiam aliæ. VELLEIVS *dicto loco cap. XV. Carthago in Africa prima extra Italiam colonia condita eſt.* Sed hoc tantum de conatu Caii Gracchi; nec enim ante Auguſtum cæſarem vere deducta fuit; niſi aquarum ſextiarum colonia vno anno prius fuerit deducta. Sub cæſaribus nimium multiplicatæ coloniæ.

CAP. III.
DE IVRE PRÆFECTVRARVM.

§. I.

PRÆFECTVRÆ oppida Italiæ erant deterioris conditionis: vide *notas* noſtras ad CICERONIS *Catilinariam III. cap. 2. p. 207.* & adde

FESTVM in hoc vocabulo, qui exempla præbet plurima.

§. II.

Ius tamen ciuitatis non omnibus idem fuit; ſed maius quibusdam cum iure ſuffragii, & minus ſine illo. VELLEIVS *lib. I. cap. 14.* clare diſtinxit. *Campanis*, inquit, *data eſt ciuitas partique Samnitum ſine ſuffragio.* Et paucis interiectis: *Sabinis ſine ſuffragio data eſt ciuitas:* & mox: *ſuffragii ferendi ius Sabinis datum.*

CAP. IV.
DE IVRE TRIVM LIBERORVM.

§. I.

De iure ciuium quando egimus, non alienum erit, addere de iure trium liberorum, cuius crebra mentio in Plinianis *epiſtolis.*

§. II.

Origo eſt inde a bello ciuili Cæſaris repetenda, quo multæ claræ familiæ Romanorum ſunt exſtinctæ. Quam ob cauſſam Auguſtus legem tulit de maritandis ordinibus, cuius conſultationes apud DIONEM CASSIVM leguntur. Nam multi fugiebant matrimonium metu, ne aliquando tempora eiusmodi mala recurrerent. Recurrerunt autem omnino ſub Tiberio, Caligula, Nerone, Domitiano, vt denuo Nerua & Traianus neceſſe habuerint, nouis legibus ac priuilegiis reipublicæ conſulere. Tum inſtitutum fuit ius trium liberorum, qui minimus numerus eſt, non ex-

excluſis, qui liberos habebant plures. Ampliora autem priuilegia his, qui liberos reipublicæ educabant, conceſſa fuerunt, præſertim circa hereditates: quam iis, qui viuebant in cælibatu; aut ſterili matrimonio. Principi tamen licuit aliquando ſingulari clementia, eos etiam, quibus morte erepti fuerant, aut ſterilitate matrimonii laborabant, pares facere parentibus multorum liberorum. Hæc clare traduntur a PLINIO *lib. II. ep. 13. num. 8.* vbi *notas* noſtras adde, & *lib. VII. ep. 16. num. 2.* itidem cum *notis* noſtris, & *lib. X. ep. 2.* ineunte & *ep. 95. num. 2.* Adde reſponſionem Traiani *ep. 96.* n)

SECT. IV.

DE COMMVNICATIONE CIVITATIS IN PROVINCIIS. o)

§. I.

SVCCESSV temporis migrauit etiam ciuitas in prouincias. Galliæ ciſalpinæ, præſertim ciſpadanæ (nam Gallia italica in prouinciis cenſebatur vsque ad Auguſti tempora) data ciuitas poſt Italiam, teſte STRABONE *lib. V. ineunte.* Transpa-

n) reliquæ ciuitates, quæ neque ad municipiorum; neque ad coloniarum; aut præfecturarum ordinem pertinebant, *fœderatæ* dictæ ſunt.

o) de hoc argumento iam ſupra quædam obſeruaui, ex quibus auctor noſter commode ſuppleri poteſt.

padanae primo datum ius Latii; Iulius autem Caeſar addidit ciuitatem: DIO CASSIVS *lib. XLI.* p. 170. & ASCONIVS *in Piſonianam.* Hinc Gallia illa ciſalpina a veſtitu romano dicta fuit *togata.*

§. II.

A Iulii Caeſaris temporibus ius ciuitatis romanae etiam prouincialibus extra Italiam dari, coeptum eſt: Gallis praeſertim, Hiſpanis & aliis; nec vero integris prouinciis; ſed ſingulis hominibus; aut oppidis de Caeſare bene merentibus: SVETONIVS *in Caeſare cap. XXIV. & XLII.* Plura ex inſcriptionibus de Hiſpanorum municipiis adferri poſſunt. Sic vsque ad Antoninorum tempora ciuitas pluribus in diuerſis prouinciis fuit conceſſa, quibusdam tantum ius Italiae, vt adparet ex *leg. L. digeſt. tit. 15. de cenſibus.*

§. III.

Tandem *leg. XVII. digeſt. de ſtatu hominum* VLPIANVS: *in orbe*, inquit, *romano qui ſunt, ex conſtitutione Antonini ciues romani effecti ſunt.* Diſputari ſolet: quis ille Antoninus fuerit. Quidam *Pium* intelligunt: alii *Marcum.* Sed verior ſententia, eſſe Antoninum Caracallam, quia haec conſtitutio non vt beneficium lata eſt; ſed vt fiſcus augeretur, & pater ipſius Seuerus dicitur apud *Spartianum cap. I. natus ante ciuitatem omnibus datam.*

§. IV.

Nihilominus poſt Caracallam etiam memorantur, nonnunquam in prouinciis manſiſſe iuris ita-

italici, quod arguit, vel mutatam fuiſſe Caracallæ conſtitutionem; vel a quibusdam non acceptum illud Antonini priuilegium, contentis veteri, quo vtebantur, iure Italiæ, quod immunitatem dabat: ſuffragia negabat & honores in vrbe capiendos.

SECT. V.
DE IVRE PROVINCIARVM.

CAP. I.
DE ADPELLATIONE PROVINCIARVM.

§. I.

A *vincendo* dicuntur prouinciæ, quia bello adquiſitæ erant; ſiue, vt FESTVS loquitur, a populo romano prouictæ, id eſt, ante victae. p)

§. II.

p) ISIDORVS *orig. lib. XIV. cap. 5. prouinciæ ex cauſſa*, inquit, *vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quæ ad alios reges pertinebant, quum in ius ſuum Romani vincendo redigerent, procul poſitas regiones prouincias adpellarunt.* Conditio eorum ex iure prouinciali, quod alias *forma* & *formula prouinciæ* dicitur, æſtimanda eſt. Quum vero leges prouinciarum, a ſenatu, poſtquam imperator eas ſubegerat, promulgatæ, iniquiores ac duriores fuerunt; quam quæ Latio atque Italiæ datæ erant, facile ex eo patet, earum quoque ſtatum deteriorem ac miſeriorem fuiſſe; quam Latinorum atque Italorum. Prouinciarum omnium ratio in eo conueniebat, vt non ſuis; ſed Romanis legibus ac magiſtratibus vterentur & vectigalia pendere deberent:

§. II.

Erant autem prouinciae omnes extra Italiam; niſi quod Gallia ciſalpina; ſiue circumpadana ante

conſ. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. prouinc. lib. I. cap.* I. GVID. PANCIROLLVS *notit. dignit. imper. orient. cap. XCIX.* IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtrant.* p. 365. ſq. Ad leges quod attinet, quæ victo populo præſcribebantur, illæ triplicis generis erant. Primum enim ipſe imperator a ſenatu Romano, poſtquam litteras de ſuperatis hoſtibus ad eum dederat, decem ſenatores legatos accipiebat, quibus in conſilium adhibitis, certas victæ genti leges publice propoſuit, vti LIVIVS *lib. XXXIII. cap.* 18. & APPIANVS *Libyc.* p. 84. teſtes ſunt. Deinde ſæpe nouas leges Romani ſanciebant easque & a prouinciis ſeruari volebant, quemadmodum de lege Iulia & Titia conſtat. His denique accedebant edicta proconſulum, quippe qui, quum in prouincias proficiſcerentur, noua edicta promulgare atque ita componere ſolebant, vt partem illorum ex anteceſſoris edictis ſumerent; partem nouam ipſi adderent & quædam vrbanorum in ſua transferrent prouincialia edicta. Videantur: CICERO *lib. V. ad Attic. ep.* 21. *lib. VI. ep.* 1. *lib. III. ad famil. ep.* 8. & ex recentioribus CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. prouinc. lib. II. cap.* 5. & EZECH. SPANHEMIVS *orb. Rom. exercit. II. cap.* 8. p. 182. Ad magiſtratus prouinciarum quod ſpectat, ſupra iam obſeruaui, aliam ſub libera & aliam ſub exſtincta republica eorum faciem exſtitiſſe: temporibus liberæ reipublicæ præſides & quæſtores miſſos eſſe illosque vel prætores; vel conſules exſtitiſſe; æuo autem cæſarum a ſenatu proconſules; ab imperatoribus autem præſides, procuratores, legatos, correctores cet. prouinciis præfectos fuiſſe. Denique prouinciæ etiam tributa ſoluere Romanis debebant; vbi

ante Auguſti tempora etiam in prouinciis fuit cenſa, vt clariſſime patet ex CÆSARIS *ciuili bello* & ex CICERONIS *Philippicis* & *epiſtolis lib. X. & XI.*

CAP. II.
DE ADMINISTRATIONE PROVINCIARVM.

§. I.

ADMINISTRATIO prouinciarum primum *prætoribus* committebatur, quos *proprætores* etiam dicebant; deinde *proconſulibus* quoque, quorum dignitas & prouincia maior erat; quam prae-

vbi tamen obſeruandum eſt, hos victis populis annuum ſtipendium ac tributum impoſuiſſe; aut agros omnes ademiſſe, qui in publicum reipublicæ patrimonium redigi; a nouis colonis occupari; aut victis ea conditione reddi ſolebant, vt ex eorum prouentu partem respublica acciperet. Atque hi *vectigales*; illi vero *tributarii* adpellati ſunt. Vectigales ex agris ſuis *decumas*; ex paſcuis *ſcripturas*: ex portubus, per quos merces vehebantur, *portoria* ſoluebant, quæ fuſius illuſtrarunt: FLAVIVS BLONDVS *Rom. triumphant.* p. 106. IVL. CÆSAR. BVLENGERVS *de vectigal. cap. IX.* CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 16. PETR. BVRMANNVS *de vectigal. pop. Rom.* p. 2. ſeq. Apud quem Romæ, poſt eiectos reges, poteſtas fuerit vectigalia inſtituendi, non facile definiri poteſt, quoniam veterum teſtimonia hac de re diuerſa ſunt; probabile tamen eſt, ad ſenatum hoc ius pertinuiſſe. Sub imperatoribus fere omnia, quæ de prouinciis dixi, inuerſa ſunt.

prætorum: LIVIVS *lib. XXII. cap.* 27. & CICERO *Philipp. XI. cap.* 12.

§. II.

Quoniam autem inæquales erant prouinciæ, & vna opimior, quam altera, ſorte diſtribuebantur ad contentionem excludendam: CICERO *lib. I. ep.* 9. *num.* 74. & *lib. VIII. ep.* 8. *num.* 21. Interdum ſine ſortione de illis conueniebat inter præſides, quod *parare* prouincias; vel *comparare* dicebant: CICERO *lib. I. epiſt.* 9. *num.* 74. & LIVIVS *lib. XXXII. cap.* 8. & *lib. XXXVIII. cap.* 33.

§. III.

In prouincia præſides omnia agebant more romano, forum inſtituentes in præcipuis vrbibus: CICERO *lib. III. ep.* 6. *num.* 8. & *lib. V. ad Attic. ep. vltima.* Vocabant etiam *conuentus iuridicos*; quorum plures erant in vna prouincia: PLINIVS *lib. III. cap.* 1. 2. 3. Habebant ſecum etiam cauſſidicos romanos, qualis erat Trebatius apud Cæſarem in Gallia, ad quem exſtant CICERONIS *epiſtolæ libr. VII.*

CAP. III.
DE DIVISIONE PROVINCIARVM.

§. I.

PROVINCIÆ aliæ erant *prætoriæ*; aliæ *conſulares*, q) quas *proconſulares* etiam dicebant,

q) non tamen exiſtimandum eſt, quod aliæ prouinciæ ſemper

bant, & rurſus aliæ *præſidales*, quæ accedebant ſub cæſaribus, pro diſcrimine magiſtratuum, qui ad eas regendas a ſenatu vel principe mittebantur: CICERO *lib. VIII. ep. 8. num. 21. Phil. I. cap. 8.* & SEXTVS RVFVS *cap. IV. & V.*

§. II.

Sed & alia prouinciarum diuiſio ac diuerſa pro diuerſis temporibus obſeruanda eſt. Alia enim ratio fuit liberæ reipublicæ ante Auguſtum cæſarem; alia ſub Auguſto & deinceps, quum Claudius præcipue ac Traianus aliquid adieciſſent: alia etiam ſub Diocletiano, Conſtantino ac ſequentibus, vtpote qui nouis ſubdiuiſionibus multiplicarunt prouincias. Et Iuſtinianus aliquid mutauit, circa quæ tempora illæ diuiſiones ortæ videntur, quæ in eccleſiaſticis occurrunt. Quod vt eo fiat clarius, exemplis quibusdam demonſtrandum eſt.

§. III.

Inde a Punicis bellis Hiſpania diuiſa erat in *citeriorem* & *vlteriorem*, quod LIVIVS docet *lib. XXXII. cap. 28.* & CICERO *pro leg. Man. cap. 12.*

per prætoriæ; aliæ vero ſemper conſulares fuerint. Nomina enim pro eorum, qui eas regebant, ſtatu mutabantur, ita, vt, ſi miſſus prætor erat, *prætoriæ*: ſi conſul, *conſulares* adpellatæ ſint. Exemplo Macedonia eſſe poteſt, quæ tamdiu conſularis prouincia erat, quamdiu Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Torquatus & C. Antonius, viri conſulares, eam adminiſtrarunt; quum vero Cn. Octauius, prætorius, ſuccederet; tum ea ex prouincia conſulari prætoria facta eſt.

cap. 12. Auguſtus autem cæſar tres fecit Hiſpanias: *Tarraconenſem*, quæ fere citerior fuerat, *Bæticam* & *Luſitaniam:* STRABO *lib. XVII. p. 840.* & DIO *lib. LIII. p. 503.*

§. IV.

Gallia olim in tranſalpinam & ciſalpinam diviſa fuit. CICERO *cap. XLI. pro Mur.* & *cap. XII. pro leg. Man.* *Ciſalpina* autem pars erat Italiæ. r) *Tranſalpina* etiam *comata* s) dicebatur, & pars Alpibus atque Italiæ propior *braccata;* ciſalpina autem *togata* poſt ſociale bellum: DIO *lib. XLVI. p. 326.* & PLINIVS *lib. III. cap. 4.* Tranſalpina Ciceroni quoque *vlterior* Gallia vocatur; ſiue *vltima*, & ciſalpina *citerior* in *Phil. VII. cap. 1.* & do *prou. conſ. cap. XV.*

§. V.

Iulius Cæſar tranſalpinam in tres partes diuiſit, *celticam*, *aquitanicam & belgicam;* pars autem, a Romanis iam olim obtenta, κατ' ἐξοχὴν dice-

r) Galliam ciſalpinam antiquiſſimis temporibus Vmbri & Hetruſci tenuerunt; qui poſtea autem a Gallis tranſalpinis ſede ſua ſunt expulſi. Circa annum DXXX. hanc Italiæ partem prouinciam factam eſſe, ex eo colligendum eſt, quod poſt hunc annum coloniæ plures in illam deductæ ſint: vid. PAVLL. MANVTIVM *de legibus cap. X.* & auctorem noſtrum *notit. orb. antiqu. tom. I.* p. 631.

s) vocabatur *comata*, quoniam, vt DIO CASSIVS *lib. XLVI.* p. 326. refert, Galli iſti comam geſſerunt oblongam eoque habitu ſe ſe a reliquis diſtinxerunt. Mentionem huius Galliæ comatæ CATVLLVS *carm. XXIX. v. 3.* & LVCANVS *lib. I.* v. 442. faciunt.

dicebatur *prouincia.* Vide eius *de bell. gall. lib. I. cap. 1. num. 1.*

§. VI.

Auguſtus cæſar quatuor conſtituit partes, prolatis etiam terminis Iulii: *Narbonenſem, lugdunenſem, aquitanicam* & *belgicam.* STRABO *lib. IV. p.* 177. In belgica autem poſtmodum duas ad Rhenum fecit prouincias adpellauitque *Germaniam ſuperiorem* & *inferiorem*, quia germanicæ gentes in illas regiones traductæ fuerant. Vtramque dixerunt vno nomine *Germaniam cisrhenanam*, reſpectu Romanorum; vt tamen vtraque ſic prouincia manſerit pars *Galliæ belgicæ.* DIO *lib. LIII. p.* 503. & TACITVS *lib. IV. annal. cap.* 73. *num.* 1.

§. VII.

Tandem Diocletiani & Conſtantini tempore, quum nouæ vbique ſubdiuiſiones fierent, vel ſola Gallia XIV. prouincias accepit. Vid. SEXTVS *Rufus cap. VI.*

§. VIII.

In Græcia etiam prouinciæ pro temporibus aliter atque aliter ſunt diſtributæ. Olim erat *Græcia libera* diſtincta ab regnis *Macedoniæ* & *Epiri.* Poſt bella Romanorum Macedonica & Achaicum Romani duas ex vniuerſa Græcia prouincias fecerunt: *Macedoniam*, quæ per proconſules regebatur, & *Achaicam*, qua omnis Græcia libera continebatur, id eſt, Achaia propria, Peloponeſus, Attica, Bœotia, Locris, Phocis, Aetolia, Acarnania &

pars Epiri. t) Et hæc Græciæ diuiſio valet etiam in nouo teſtamento, vt *act. XIX. v. 21. Rom. XV. v. 26. 1 Theſſ. I. v. 7.* & de Achaia ſola, *2 Cor. I. v. 1.*

§. IX.

In Aſia citeriore, u) quanta Romanis paruit, prouinciæ erant *Aſia propria;* ſiue κατ' ἐξοχὴν *Aſia* dicta, hoc eſt, regnum Attalorum, quemadmodum id nomen ita acceptum habemus, *act. II. v. 9.* & *apoc. I. v. 4. & 11.* item *Bithynia*, quæ aliquando proconſules habuit: etiam prætores ſiue proprætores, qualis Plinius minor erat conſulari poteſtate, vti ex eius *lib. 10. ep. 77.* noſtrisque ad eam *notis* conſtat: & *Cilicia*, prouincia proconſularis, cuius proconſul ipſe Cicero fuit & cui adiectæ tum erant tres ex Aſia diœceſes, in veteri Phrygia maiori ſitæ, quemadmodum ex *lib. III. ep. 8. num. 15. lib. XIII. ep. 67. num. 1.* & aliis vtriusque huius *libri epiſtolis* diſcimus.

§. X.

Syria etiam prouincia Romanorum fuit, cuius multa mentio eſt in CICERONIS *epiſtolis* & quam *Lucas* quoque memorat *cap. II. v. 1.*

§. XI.

De Iudæa prouincia operæ quoque pretium eſt,

t) conferas CLAVD. SALMASIVM *exercit. Plinian. tom. I.* p. 568. & GEORG. RAPHELIVM *adnotat. in nou. teſtam. ex Polybio* p. 480.

u) lege ONVPHR. PANVINIVM *de imper. Rom. tom. I. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 398. & *notit. dign. imper. orient. cap. CII.* præ ceteris autem CAROL. SIGONIVM *de ant. iur. prouinc. lib. I.* cap. 10. p. 72.

eſt, hic ex hiſtoria antiqua aliquid repetere. Nimirum illa regnum Archelai fuit, quem *Matthæus* nominat *cap. II. v. 22.* nec vero amplior; quam Iudæa propria & regio Samaritana, quoniam Galilæa & Peræa a tetrarchis regebantur. Fius autem præſides Pilatus, Feſtus, Felix, neque proconſules fuerunt, neque prætores; ſed, vt a TACITO *lib. XII. annal. cap. 54. num. 6.* & *lib. XV. cap. 44. num. 4.* denominantur, *procuratores cæſaris.*

§. XII.

Ad illuſtrandum præſens argumentum faciunt etiam illæ prouinciæ, quas imperatores quidam addiderunt. Auguſtus adiecit Pannonias, Aegyptum, Noricum, Rætiam, Vindeliciam, Germanias, id eſt, Germaniam cisrhenanam in ſolo gallico ſitam, & alias. DIO *lib. XLIX. p. 413. & 414. lib. LIV. p. 534. & 536. lib. LIII. p. 503.* SEXTVS *Rufus cap. VII.* SVETONIVS *in Auguſto cap. XVIII. & XXI.* Claudius Britanniam & Mauritanias; EVTROPIVS *lib. VII. cap. 8. num. 3.* & DIO *lib. LX. p. 670. 671.* Traianus Daciam, Aſſyriam, Arabiam & plures: EVTROPIVS *lib. VIII. cap. 2.* Quasdam ex his remiſit Adrianus; Daciam Aurelianus. EVTROPIVS *lib. VIII. cap. 3. num. 3. & lib. IX. cap. 9. num. 10.* Et ſic fere manſit vsque ad Diocletianum & Conſtantinum, & tum numerus prouinciarum per nouas ſubdiuiſiones mire auctus fuit. Vide SEXTVM *Rufum cap. IV. ſeq.* LACTANTIVM *de mort. per-*

perſecut. cap. VII. num. 4. & ZOSIMVM *lib. II. cap. 33.* x)

§. XIII.

Tandem & illa prouinciarum diuiſio commemoranda eſt, quam Auguſtus nouo modo inſtituit, vt & odium regni euitaret; & tamen ſummam potentiam teneret cum exercitibus. Pacatas enim; nec indigas præſidii reliquit ſenatui & populo, quæ veteri more per proconſules & proprætores cum quæſtoribus adminiſtrabantur; limitaneas autem & alias, quibus opus erat militari præſidio, ſibi reſeruauit. Et hæ dicebantur *prouinciæ cæſaris*; vel *principis*, quemadmodum is, qui pro cæſare regebat eas; non proconſul; nec proprætor; ſed legatus principis; vel cæſaris adpellatus fuit. Pro quæſtoribus autem erant ibi *procuratores cæſaris*, qui reditus curabant; niſi quod in minoribus prouinciis, vt Iudæa erat, etiam iurisdictionem habebant.

LIB. V.

x) poſſem hic non ſolum ea, quæ de prouinciis Romanorum auctor noſter commentatus eſt, fuſius explicare; ſed etiam ab ipſo omiſſas vel ſolum nominatas prouincias, ipſam videlicet italiam, Siciliam, Sardiniam, Corſicam, Illyricum, Cyprum, Africam, Numidiam, Mauritaniam & quæ ſub imperatoribus acceſſerunt, Ræetiam, Noricum, Pannoniam, Moeſiam, Daciam, Britanniam, Aegyptum, Galatiam, Rhodum, Lyciam, Arabiam, Meſopotamiam, Armeniam, cet. illuſtrare ac monſtrare, quo ſtatu ante Romanos fuerint: quas ſocietates cum iis iſti inierint: quæ bella geſſerint: quomodo in poteſtatem Romanam venerint & quibus legibus ac conditionibus pacis vſi fuerint; niſi hoc nimis ab inſtituto meo remotum eſſe, arbitrarer.

LIB. V.
DE IVDICIIS, LEGIBVS ET COMITIIS ROMANORVM. y)

SECT. I.
DE IVDICIIS.

CAP. I.
DE IVDICIBVS.

§. I.

IVDICIA z) antiquitus penes reges

y) de iudiciis veterum Romanorum ſcripſerunt: CAROL. SIGONIVS *lib. III. de iudiciis Roman. tom. II. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 1684. SIBRANDVS TETARDVS SICCAMA *lib. II. de iudicio centumuiral. in memorato theſauri Græuiani tomo*, p. 1824. FRANC. POLLETVS *hiſtoria for. Rom.* quæ cum *auctario* PHIL. BROIDÆI *Arienſis* Francofurti MDCLXXVI. prodiit: PETR. ÆVODIVS *libr. de public. iudiciorum ordine:* CAROL. BRETVS *de ordine antiquor. iudicior. ciuil. apud Rom.* qui *tom. II. theſ. antiquitatum Rom. Sallengriani* exſtat: H. F. SALOMON, cuius *de iudiciis & pœnis ac de officiis vitæ ciuilis Romanorum commentar. tom. III. memorati theſ.* legitur & HENR. DODWELLVS *prælect. Cambden.* p. 717.

z) varia fuerunt apud Romanos iudiciorum genera. Commode ea in priuata & publica poſſunt diuidi. In priuatis res priuatorum eorumque controuerſiæ indicaban-

ges a) erant, & his expulſis, primi quo-
que

bantur, hæcque erant vel ***priuata*** per eminentiam ſic dicta; vel *centumuiralia.* Publica vel ordinaria; vel extraordinaria fuerunt, quibus *iudicia populi* adiungenda ſunt eaque plerumque publica, raro priuata. Priuatorum enim vnicum habemus exemplum apud LIVIVM *lib. III. cap.* 71. Vniuerſe in publicis iudiciis de criminibus, ad rem publicam pertinentibus, ſententia ferebatur coram quæſtoribus, a populo conſtitutis, &, quoniam cuiuis e populo actio in iis permittebatur, inde & ***publica*** dicta ſunt. Diſcrimen inter iudicia publica ordinaria & extraordinaria adcurate ita docet GRÆVIVS *præf. ad tom. II. theſ. ant. Rom. publica iudicia erant de criminibus, de quibus lex certa lata erat, & finita illa lege pœna, ſecundum quam legem poſtulabatur a quocunque ciue, qui publici criminis aliquem volebat accuſare, niſi eſſent, quibus iure id non licebat. Publica dicebantur, & quia pertinebant ad ſtatum publicum; ſiue reipublicæ, non ad priuatorum ſtatum, vt iudicia priuata, & quia ex legibus publicis oriebantur. Extraordinaria erant, quæ ex legibus publicis non oriebantur; ſed in quibus quærebatur de criminibus, de quibus aut nullæ leges erant; aut ſi leges eſſent, quum crimen atrocius duceretur; quam vt ſecundum leges iudicaretur, puniendum eſſe. In iudiciis publicis ſortiebantur inter ſe prætores, quam quisque deberet exercere quæſtionem, de vi, de adulterio: in extraordinariis cognoſcebant aut conſules; aut totus ſenatus; aut princeps, aut præfectus vrbi intra centeſimum lapidem; aut præf. præt. vltra centeſimum lapidem; aut in prouinciis imperatoris legati aug. pro præt. in populi vero proconſules.*

a) reges iudiciis præfuiſſe, DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib.* X. p. 627. his teſtatur verbis: *olim quamdiu regnatum*

que conſules b) exercebant. Poſt, creſcente republica, quum conſules omnibus negotiis non ſufficerent, duo praetores ſunt creati, qui priuatarum rerum iudiciis praeeſſent; conſules autem curarent publica. Praetorum alius erat *vrbanus;* ſeu vrbis: alter *peregrinus:* ille inter ciues & ciues ius dicebat: c) hic inter peregrinos & ciues; aut peregri-

tum eſt in vrbe, regum arbitrio dirimebantur lites, & quod iuſtum illi iudicaſſent, id erat pro lege.

b) conſulibus prouinciam hanc poſt excuſſum regium iugum delatam eſſe, ex his memorati ſcriptoris verbis, quæ eodem loco leguntur, comprobari poteſt: *translato deinde a regibus ad annuos conſules imperio, inter cetera officia regia, iuris quoque dicundi munus ad eos deuenit, ita, vt, quacunque de re orta eſſet inter ciues controuerſia, illi de iure reſponderent.* Conſules etiam iudicum nomen geſſiſſe, ex LIVIO *lib. III. cap.* 55. patet, vbi de lege Horatia ita loquitur: *fuere, qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege conſulibus quoque & prætoribus, quia iisdem auſpiciis, quibus conſules crearentur, cautum eſſe: iudicem enim conſulem adpellari. Quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum conſulem iudicem; ſed prætorem adpellari mos fuerit.* De tempore, quando hoc nomine conſules vti inceperint, diſputat IAC. PERIZONIVS *diſſ. de prætorio* §. IV. ſq.

c) ius dicebat prætor, ac per id iuriſdictio ipſi pariter ac reliquis magiſtratibus adſignabatur. Vt vero pateat, quod diſcrimen inter iuriſdictionem & imperium fuerit, obſeruandum eſt, magiſtratuum quatuor iura apud Romanos exſtitiſſe, quorum primum in *imperando:* ſecundum in *iure dicundo:* tertium in *referendo* & quartum in *auſpicando* verſabatur. Per *imperium* magiſtra-

grinos ſolos, romano tamen imperio ſubiectos. Plures poſtmodum praetores creati; ſed prouinciarum, qui pro conſulibus in prouinciis ius dicerent. Circa Sullana tempora auctae ſunt quaeſtiones, & ob id praetorum etiam numerus auctus, qui in vrbe manerent; vt tamen vnus praecipue *prætor vrbis;* ſeu *vrbanus* vocaretur.

§. II.

Praetor erat praeſes iudicii: adſeſſores eius dice-

ſtratus ius *edicendi, vocandi ac prehendendi* nanciſcebatur. De *edictis*, quæ promulgabantur, ante edictum perpetuum, iam ſupra dixi. *Vocatio* ad abſentes, quos vocare poterat; *prehenſio* vero ad præſentes ſpectabat, quos in vincula abducendi, facultatem habebat. Recte ex eo oſtendit CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. c.* 20. eos, qui iure vocandi præditi fuerint, lictores, viatores & ſeruos publicos ſecum habuiſſe; qui vero prehendere tantum poterant, viatores ſolum & ſeruos publicos comites duxiſſe; &, qui neutro vſi ſint iure, ſolis ſeruis publicis ſtipatos fuiſſe. *Iurisdictio* pertinebat ad quemuis iure magiſtratus; imperium vero non; niſi lege curiata, additis auſpiciis, concedi potuit. Ipſa iurisdictio duabus tantum abſoluebatur partibus, *decreto* ſcilicet & *iudicis datione*, qua de re infra plura dicturus ſum: conf. CAROL. SIGONIVS *loco memorato:* NICOL. GRVCHIVS *refutat. ad poſterior. Carol. Sigonii de binis magiſtratuum comitiis & de leg. curiat. diſputationem cap. I. tom. I. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 755. GERH. NOODTIVS *de iurisdict. & imperio lib. I. cap.* 2. ANTON. SCHVLTINGIVS *enarrat. part. prior. digeſtor. tit. de iurisdict* p. 195. & 10. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurispr. illuſtr.* p. 210.

cebantur *iudices*, d) quorum magnus erat numerus, præſertim in *centumuirali iudicio*, quod ita a nu-

d) prætores aut ipſi iudicabant; aut iudices dabant. Vbi enim de iure diſceptabatur, prætor iudicium ferebat; quando autem de facto fuit controuerſia, iudices litigantibus a prætore exhibebantur: conf. IO. GOTTL. HEINECCIVS *loco memorato*. Quoties prætor ius dixit, in conſilium accinit *adſeſſores*, qui in iure dicendo ipſi adſiſterent ac conſiliis ſapientibus eum inſtruerent: conf. *leg. I. digeſt.* & *leg. vlt. de offic. adſeſſ.* Hinc & ipſorum officium *leg penult. de proxenet.* vocatur *adſeſſura.* Eiusmodi adſeſſor fuit Cornelius Laco apud SVETONIVM *vit. Galb. cap. XIV.* & Tiberius, vt idem memorat ſcriptor *vit.* eius *cap. XXXIII.* Eorum & mentionem faciunt LAMPRIDIVS *vit. Alex. Seueri cap. XXI. & XLVI.* & SPARTIANVS *vit. Peſcenn. Nigr. cap. VII.* Inde ſæpe iudicum acceperunt nomen, vt conſtat ex leg. XVI. *digeſt. de manumiſſ. vind.* & *leg. II. C. de vindicta & apud conſil. man.* conf GVID. PANCIROLLVS *notit. dignit. imper. orient. cap VIII.* IVL. POLLETVS *for. Rom. lib. V. cap. 6.* IAC GVTHERIVS *de offic. dom. Aug. lib. II. cap. 4.* IVST. LIPSIVS *not. ad Tacit. lib. VI. annal. cap. 29.* IO. GEORG. GRÆVIVS *not. ad Ciceron. lib. XV. epiſt. 2. ad famil.* PETR. BVRMANNVS *not. ad Quintil. inſt. orat.* p. 454. GER. NOODTIVS *de iurisdict. & imperio* p. 137. SAM. PITISCVS *not. ad Suetonium* p. 866. & IO. GOTTL. HEINECCIVS *loco indicato* p. 216. Prætor diebus *faſtis & intercîſis*: poſt eracta demum ſacra; ſiue poſt meridiem, ius dicebat; *nefaſtis* vero omnia quieſcebant. Ex illis diebus, quibus ius dicere licitum erat, alii poſtulationibus: alii cognitionibus: alii decretis: alii aliis negotiis iudicialibus deſtinati erant. Poſt ſolis occaſum omnis per ordinem ceſſabat forenſis ſtre-

a numero rotundo vocabatur; quamuis centum quinque ordinario modo &, FESTO auctore, ſæpe plures eſſent, de qua re ad PLINII *lib. I. ep. 5. num. 4.* plura diximus.

§. III.

Non autem erant iudices perpetui; ſed ſorte legebantur ad certam aliquam cauſſam, ne pars litigantium poſſet ſuſpectos habere. CICERO *pro Milone cap. XVI.* Iidem etiam iureiurando e) ad-

ſtrepitus. Quare de Auguſto obſeruat SVETONIVS, vt rem inſolitam, quod *in noctem nonnunquam ius dixerit, vit.* eius *cap. XXXIII.* ad quem locum ISAAC. CASAVBONVS alia hac de re effata adfert. Vt ex eodem ſcriptore *vit. Claudii cap. XXIII.* patet, ante hunc imperatorem, alia negotia ciuilia æſtiuis: alia hibernis menſibus, vt videtur, peracta ſunt. Refertur enim memorato loco, *Claudium rerum actum, diuiſum antea in hibernos æſtiuosque menſes, coniunxiſſe.* Ipſi iudices ſedebant; nonnunquam tamen in leuioribus cauſſis, quæ facile & ſine mora expediri potuerunt, etiam ſtabant. Lege: ISAAC. CASAVBONVM *not. ad Sueton. vit. Aug. cap. LIII.* IAC. OISELIVM *not. ad Gellium lib. XIV. noct. Attic. cap.* 2. GEVER. ELMENHORSTIVM *not. ad Minuc. Felic.* p. 35. ARNOLD. DRAKENBORCHIVM *not. ad Sil. Ital.* p. 372. IO. LVD. BVNEMANNVM *not. ad Lactant.* p. 801. & IO. FRID. IVGLERVM *comm. de iudice ſedente, ex antiquit. deriuato.*

e) præter multa alia de hoc iureiurando effata, ſpectant & huc ſequentia IVSTINIANI imperatoris verba *leg. vlt. cod. de iudic.* quando dicit: *cui non eſt cognitum, antiquos iudices non aliter iudicialem calculum accepiſſe; niſi*

adſtricti erant ad ſincere iudicandum. Meminit iurisiurandi eius CICERO *pro Roſcio Amer. cap. III.* & ASCONIVS *in Verr. II.* vbi etiam de ſortitione iudicum & ſubſortitione agit, ſi quidam fuiſſent a reo; aut accuſatore reiecti.

§. IV.

Iudices pro temporum diuerſitate ex diuerſis ordinibus lecti. Caius Gracchus iudicia, ſenatui adempta, equitibus dederat: Sulla poſt quadraginta annos ſolis ſenatoribus; poſt decem autem annos Aurelius Cotta legem tulit, vt ſenatores & equites romani ac tribuni ærarii (hi plebem repræſentabant) ſimul iudicarent atque iudicium conſtarent ex omnibus tribus ordinibus: PLVTARCHVS *in Gracchо* p. 837. APPIANVS *lib. I. de bello ciu. p. 363.* & ASCONIVS *in cap. 3. diu. Verr.* Atque ita manſit per Ciceronis tempora, quod ex *Miloniana* eius *cap. II.* & ex *lib. II. ad Quintum fratrem ep. 8. ſub finem* conſtat; *ſenatorum*, inquit, *vrna copioſe abſoluit: equitum adæquauit: tribuni ærarii condemnarunt.* Ex quibus ſimul videmus, non promiſcuos; ſed ſingulos ordines ſeparatim in iudicio ſediſſe. Tandem Iulius Cæſar ſolis ſenatoribus iudicia mandauit: DIO *lib. XLIII. p. 226.*

Z 2 §. V.

niſi prius iuramentum præſtitiſſent, omni modo ſe cum veritate & legum obſeruatione iudicium eſſe depoſituros.

§. V.

Sententiæ iudicum a quolibet in tabella f) ſcribebantur paucis litteris, in quibus A abſolutionis nota erat, C condemnationis; ſi autem cauſſa nondum eſſet liquida, ſcribebant N. L. id eſt, *non liquet*, quæ nota ampliationis dicebatur. ASCONIVS *in Verr. I. cap.* 7. De vrna paullo [illegible] an- [illegible]

f) erant tres tabellæ: prima *abſolutionis*: ſecunda *condemnationis*: tertia *ampliationis*, quarum ſingulæ cera obductæ fuerunt, vt ſatis CICERO *orat. Verrin. II. cap.* 32. & de *diuinat. cap. VII.* teſtatur. Dabantur ab eo, qui quæſtioni præerat, per ordinem poſt actiones, ab vtroque oratore peroratas; nonnunquam tamen & ante illas. Quamuis hæc, ſententias ferendi, ratio ita eſſet comparata, vt quilibet, ſine omni metu ac periculo, quid ſentiret, pronuntiare poſſet, idque tam occulte fieret, vt nemo ſcire potuerit: abſolueritne is, qui tabellam in vrnam coniecit, reum; an damnauerit? nonnunquam tamen doloſe quidam egerunt, & de remedio cogitarunt, per quod cognoſcere poſſent, qui reo fauerent & qui ipſi obſtarent, vt ex his ASCONII *in Ciceron.* p. 56. verbis patet: *Terentius Varro abſolutus eſt a Q. Hortenſio, qui corruptis iudicibus hunc metum adiunxit ad gratiam, vt diſcoloribus ceris inſignitas iudices tabellas acciperent, vt timeret vnusquisque eorum, ne fidem pactionis non ſeruaſſe videretur, ſi non in tabula, quam vnicuique datam meminiſſet Hortenſius, ex nota ceræ ſcilicet diſcoloris, abſolutum Varronem reperiret.* Videas CAROL. SIGONIVM *de iudic. lib. II. cap.* 22. & FRANCISC. POLLETVM *for. Rom. lib. V. cap.* 8. In codice hæc tabella *periculum* dicitur; quamuis GVIL. BVDÆVS *in pandect.* p. 61. *breuiculum* legat: conf. IO. GEORG. GRÆVIVM & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. vit. Claud. cap. XV.*

ante ex CICERONE diximus. Et hæc de iudicibus.

CAP. II.
DE LOCO IVDICIORVM.

§. I.

Locvs iudiciorum erat forum, g) vt omnes poſſent audire, quæ iudicarentur. *Centumuiralia* autem *iudicia*, h) quæ cauſſas minoris

g) in foro, vbi iudicia agebantur, nec tribunalia; nec ſubſellia firma & perpetua erant; ſed ad tempus tantum exſtruebantur, quoties ea neceſſaria videbantur. Probari hoc poteſt ex SVETONIO *vit. Claud. cap. XVII.* ad quem locum ita commentatur IS. CASAVBONVS: *videntur, vt aliarum rerum publico præſtandarum; ita tribunalium & ſubſelliorum fuiſſe mancipes, qui ad mandatum ius dicturi, pecunia ſua illa exſtruerent, eamque poſtea pecuniam a litigatoribus repeterent. Simillimum eſt, quod olim Athenis & Romæ etiam fieri ſolitum circa theatra, priusquam perpetuæ voluptatum ſedes fuiſſent ædificatæ.*

h) centumuirale iudicium centum & quinque viris conſtabat, qui ex tribubus legi & a decemuiris litibus iudicandis cogi ac conuocari ſolebant, vt, prætore præſide, certis ſeſſionum diebus de controuerſiis priuatis iudicarent. Habebatur id, vt PLINIVS *lib. V. epiſt.* 21. & QVINTILIANVS *lib. XII. inſtit. cap.* 5. teſtes ſunt, in baſiliea Iulia. Quænam cauſſæ in iis peractæ ſint, aperte CICERO docet, quando *lib. I. de orat. cap.* 38. refert, in iis *vſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, adluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum; aut ratorum iura verſari.*

ris momenti, vt teſtamentorum, hereditatum & ſimiles habebant, quemadmodum ex CICERO-NE

ſari. Poſteriori tamen tempore de ſolis hereditatum controuerſiis iudicaſſe illi videntur: conf. *interpretes* SVETONII p. 681. ed. GRAEVII. Prætor vrbanus illorum præſes erat atque in ſella prætoria conſidebat; centumuiri vero ſe in quatuor tribunalia diuidebant. Singulis tribunalibus decemuiri præerant, vt, haſta, iudicii centumuiralis ſigno, adpoſita, tanquam quæſtionis iudices, ſuffragia colligerent. Inſtituti ſunt hi decemuiri anno vrbis conditæ DXIII. Q. Lutatio Cercone & A. Manlio Torquato conſulibus, quemadmodum SIBRANDVS TETARDVS SICCAMA *de iudicio centumuiral. lib. I. cap. 9.* ſuſpicatur, quamuis PIGHIVS aliique eorum primam originem ad annum DXX. referant. Quanquam, vbi cauſſas, de quibus cognouerunt, reputamus, priuatorum iudiciorum claſſi iſta centumuiralia iudicia adnumeranda ſunt; valde tamen a priuatis iudicibus hi centumuiri differebant, id quod memoratus SICCAMA *excitati libri cap. VI.* abunde monſtrauit; qui vero in eo errat, quod centumuiros in tribunalibus conſediſſe, ſcribit, quippe cui ſententiæ PLINIVS *lib. VI. epiſt. 33.* aperte contradicit, eosque perinde ac iudices priuatos ſubſelliis vſos eſſe, teſtatur; adde CICERONEM *de orator. lib. I. cap. 62.* Creatos a populo centumuiros eſſe, itidem SICCAMA magis credit; quam comprobat. FESTI enim, ad quem prouocat, locus id non oſtendit. Centumuiri magiſtratus quidem erant; ſed ad minorum ordinem referebantur; nec ſententias ſuas latas exſequi poterant, quod prætori ſoli commiſſum fuit. Auguſti & ſequentium imperatorum æuo numerus horum iudicum auctus eſt. PLINIVS enim *lib. VI. ep. 33.* centum & octoginta centumuiros memorat, quæ omnia SICCAMA *loco indicato* fu-

NE *lib. I. de orat. cap. 38.* conſtat, & quadrupliciter diuiſa erant; exercebantur in baſilica iulia, vt *notis* ad PLINIVM *lib. I. ep. 18. num. 3.* probauimus, quibus adde ea, quæ dicta ſunt ad *lib. I. ep. 5. num. 4.* Vix autem dubium, quin baſilica illa in foro fuerit. i) Hinc actiones & cauſſæ forenſes adpellantur.

§. II.

Erant præterea iudicia, quæ in ſenatu agebantur, grauiora ſcilicet & publica prouinciarum, quando proconſules, aut proprætores a prouinciis, quas male rexerant, adcuſabantur: & in his po-

fuſius probat, cuique CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap. 22.* ONVPHR. PANVINIVS *de ciuit. Rom. cap. LXII.* & FRANC. POLLETVS *for. Rom. lib. III. cap. 14.* adiungendi ſunt.

i) baſilicam Iuliam in foro fuiſſe, ex PLVTARCHO *vit. Galbæ* p. 1065. patet, vbi refert, quod, Galba in forum veniente, primum equites & deinde pedites a baſilica aduolauerint. Quoniam præter baſilicam Iuliam, alia, a Paullo nomen habens, Romæ exſtitit; vtraque vero, vt ex STATIO *lib. I. ſilu. I. v. 29.* colligitur, a lateribus equi Domitiani, in media fori parte poſiti, collocata fuit. ALEX. DONATVS *de vrb. Rom.* p. 618. eam a dextra parte non longe a templo Iulii Cæſaris fuiſſe, ſuſpicatur ex SVETONIO, qui *vit. Caligul. cap. XXXVII.* refert, eum nummos non mediocris ſummæ e faſtigio baſilicæ Iuliæ per aliquot dies ſparſiſſe in plebem: *ex his verbis*, inquit, DONATVS, *credibile eſt, baſilicam colli Palatino propinquam fuiſſe, vt Caius e palatio; ſiue e ponte, quo Palatium & Capitolium iunxit, eius faſtigium adire percommode ſeſeque in ædes illas ſuperiores recipere poſſet.*

poſteriore tempore ſæpe cæſares præſidebant. PLINIVS *lib. II. ep. 11. num. 9. 10.* & *lib. III. ep. 9. num. 21. & 23.* Etiam alia interdum iudicia cæſares ad ſe in aulam traxerunt; PLINIVS *lib. VI. ep. 31. num. 1.*

CAP. III.
DE ACCVSATORE ET REO.

§. I.

Accvsator k) in vna cauſſa non ſemper vnus erat; ſed poterant plures eſſe; contra reo etiam permiſſum, plures adhibere defen-

k) antea, quam ad prætorem adcuſator ſe cum reo conferebat, prius amici litem inter priuatos parietes componere, tentabant, quorum opera vbi ſine laboris erat fructu, tum in ius reus ab adcuſatore vocabatur: conf. BARNAB. BRISSONIVS *de form. lib. V.* p. 366. GER. NOODTIVS *de pact. & transact.* p. 648. & IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr.* p. 721. Quodſi & vocatio in ius, quæ priuata auctoritate ab actore fiebat, fruſtra ſuſcipiebatur, & reus in ius ſequi, recuſabat, adſtantibus actor adclamabat: LICET ANTESTARI, aduenientesque, tactis auriculis, teſtes inuocabat, quod reus in ius ſequi noluerit, quo facto ipſi licitum erat, tergiuerſantem reum in ius rapere. Permiſſum etiam fuit, fures, lenones & raptores ſine anteſtatione ad tribunal trahere; contra ea vetitum erat, honeſtiores, item: parentes, patronos, impuberes & puellas; niſi impetrata erat a prætore venia, in ius vocare, & nefas quoque habebatur, matronas in ius vocatas tangere & reum de domo ſua

ſenſores, l) Vt vero ſinguli ſingulas haberent ora-

ſua vi abſtrahere, morboque & ſenio confectos ad prætorem vi abducere. Omnes hos duriores, cum reo agendi, modos, ſuccedente tempore & Roma cultiore reddita, lenitos eſſe, ex Romana hiſtoria ſatis conſtat. Quando autem plane hæc in ius vocatio deſierit, non ſatis liquet. Nonnulli putant, id Vlpiani & Paulli ætate factum eſſe. Ipſa anteſtatio legibus decemuiralibus inducta & confirmata erat; diſputant tamen interpretes de vera verborum, quibus lex continetur, lectione, vt ex GOTHOFREDI, ROSINI, RÆVARDI, SALMASII aliorumque ſententiis, a IO. NIC. FVNCCIO *leg. XII. tab. illuſtrat.* p. 63. ſeq. memoratis, conſtat. De hoc anteſtationis ritu conferantur: ANT. AVGVSTINVS *de leg. cap. LII. tom. II. theſ. ant. Roman. Græuii* p. 1321. CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap.* 18. p. 1706. IAC. RÆVARDVS *ad leg. XII. tab. cap. V. tom. I. operum.* p. 344. FRANC. POLLETVS *de for. Rom. lib. V. cap.* 1. PHIL. PAREVS *elect. Plautin.* p. 344. IAC. CVIACIVS *lib. VII. obſ.* 16. p. 283. GVIL. BVDÆVS *not. in Pandect.* p 214. FRID. RAPPOLTVS *not. ad Horatium* p. 211. IO GOTTL. HEINECCIVS *loco memorato* p. 222. & IO. NIC. FVNCCIVS *leg. XII. tab. illuſtrat.* p. 60. Quodſi vindices dabat reus; aut in via litem cum actore componebat, dimittebatur; ſin vero minus id factum fuerat & coram prætore vterque, & actor & adcuſatus, comparuerat, actor indicabat, qua actione vti & qua ex cauſſa agere vellet, quod *actionem edere*, dicebatur. Sæpe enim plures actiones in vnam cauſſam incidebant, ex quibus vna eligenda atque edenda erat: vid. PLAVTVM *Perſ. act. IV. ſcen. I. v.* 8.

l) quando actor a prætore actionem poſtulabat, reus ſimul aduocatos petebat, qui cauſſam eius coram prætore optime

orationes, quod maxime in grauioribus cauſſis fiebat, praeſertim iis, quae in ſenatu agebantur, vt

me defenderent. His peractis, vbi reus opes, quas *immobilia bona* vocant, non poſſidebat, actor rogabat, ſibi dari vades; ſiue eos, qui pro reo ſeſe obſtringerent; ſponſionem præſtarent ac promitterent, ſe velle in ſe culpam ac pœnam, vbi reum ſtato iudicii die non ſiſterent, ſuſcipere. Hi vades actori, ſi lis erat priuata; populo vero in iudiciis publicis certam pecuniæ ſummam ſpondebant, quod ex LIVIO *lib. III. cap.* 13. p. 184. luculenter comprobari poteſt. Sæpe, vt actor eo tutior eſſet, rei, vbi opes poſſidebant, non ſolum pecuniam pollicebantur; ſed etiam prædes dabant: conf. CLAVD. SALMASIVS *de mod. vſur. cap. XVI.* p. 684. Quando vades, vbi prædiis deſtituti erant, haud idonei habebantur, neceſſe erat, vt adcuſatus vsque ad definitum iudicii diem, qui per ordinem perendinus erat, vel in carcerem commigraret; vel, vbi dignitate præditus fuit, in domo iudicis, qui a PLAVTO *mercat. act. IV. ſcen.* 3. *v.* 36. *ſequeſter* adpellatur, maneret, vt ibi leuiori modo detineretur. Quando igitur reus actori fideiuſſores dabat, *vadimonium promittere;* ſi vero non ſe ſiſtebat, *vadimonium deſerere*, dicebatur, quam in rem legas GELLIVM *lib. VII. noct. Attic. cap. I.* & CICERONEM *pro Quint. cap. XIV. ſq.* eisque addas: CLAVD. SALMASIVM *de mod. vſurar. cap. XVI.* p. 695. ADR. TVRNEBVM *lib. XII. aduerſar. cap.* 8. p. 365. IAC. OISELIVM *not. in Gellium lib. XVI. cap.* 10. BARN. BRISSONIVM *de formul. lib. V.* p. 369. & CAROL. SIGONIVM *de iudic. lib. I. cap.* 21. Ad differentiam inter voces: *fideiuſſor, vindex, vas* & *præs* quod attinet, obſeruandum eſt, *fideiuſſorem* generatim eum ſignificare, qui pro altero ſe obſtringit; *vindicem* fuiſſe eum, qui priuata auctoritate ſeſe adver-

ſa-

vt ex PLINII *lib. II. ep. 11.* adparet, præſcriptum tempus erat, quot horis vteretur quisque ad dicendum, ideoque *clepſydra* adhibita in iudicio, quæ tempus definiret: ll) PLINIVS *lib. I. ep. 23. num. 2.* & *lib. VI. ep. 5. num. 5. 7.* m)

§. II.

ſario deuincit, vt reus a ſeuera anteſtatione liberetur: *prædem* ſponſorem in litibus priuatis; *vadem* vero in publicis & capitalibus rebus exſtitiſſe: conf. BARNAB. BRISSONIVM *de formul. lib. V.* p. 392. & ARNOLD. DRAKENBORCHIVM *notis ad Liuium lib. III. cap.* 13. Sequiori æuo voces hæ ſæpe inter ſe permixtæ & ita confuſæ ſunt, vt nonnulli vix ſibi perſuadere poſſent, diſcrimen inter vades ac prædes re ipſa exſtitiſſe.

ll) adde MARTIALEM *lib. VI. epigr.* 35. v. 1. & *lib. VIII. epigr.* 7. *v.* 1. Inſtituta eſt hæc conſuetudo poſt tertium Pompeii conſulatum, ante quem liberum fuit oratoribus, quamdiu loqui & perorare vellent. Sæpe tamen & poſt hunc introductum morem, oratores liberum ſibi expetebant tempus, ne ſpatium temporis definitum iis aut nimis breue; aut nimis longum eſſet: conf. LVD. CÆL. RHODIGINVM *lib. XVIII. lect. antiqu. cap. 9.* PETR. FABRVM *lib. II. ſemeſtr. cap.* 25. GVIL. BVDÆVM *ad pandect.* p. 266. IVL. POLLETVM *for. Rom. lib. I. cap.* 11. GOTTL. CORTIVM *ad Plinium lib. XI. epiſt.* 14. & IOACH. KVHNIVM *not. ad Iul. Pollucem lib. VIII. ſegm.* 113.

m) reus, vbi ſe non ſiſtebat, & vadimonium deſerebat, bona ſua, quæ ex edicto poſtulanti actori adiudicabantur, amittebat: leg. CICERONEM *orat. pro P. Quinctio cap. VI.* Quodſi vero vterque, & reus & adcuſator, ſtato iudicii die comparuerat, *actionem* ſuam intendebat actor ſignificabatque reo: quid contra eum proferre vellet & quam ob cauſſam eum in ius vocauerit?

Actio-

§. II.

Hi accuſatores & defenſores dicebantur *cauſſidici*, *patroni cauſſarum* &, ſi illuſtriores eſſent, *ora-*

Actiones hæ pro rerum diuerſitate, de quibus controverſia erat, maxime erant diuerſæ; illas autem fuſius hic perſequi, nimis longum & ab inſtituto alienum foret. Plura dabunt: CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap.* 21. BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. V.* p. 371. ſq. & IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iuriſprud. illuſtrant.* p. 233. Omnes actiones certis formulis, a quibus nunquam diſcedebant veteres, erant conſignatæ. Quando ipſa actionis intentio concepta erat, a prætore vel *iudices*; vel *arbitri*; vel *recuperatores* poſtulabantur: *iudices* videlicet in omnibus actionibus, quæ ſtricti iuris erant; *arbitri* in cauſſis, quæ *bonæ fidei & arbitrariæ* dicuntur; *recuperatores* vero in rebus recipiendis, reddendis ac in controuerſiis de facto. Videantur: CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap.* 21. 22. BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. V.* p. 416. CLAVD. SALMASIVS *de modo vſurar. cap. XVII.* & SAM. PITISCVS *not. ad Sueton. vit. Neron. cap. XVII.* p. 757. Iudices, arbitri ac recuperatores, poſtquam a reo probati fuerant, a prætore certa formula addicebantur, quo facto, ſatisdationes poſtulabantur, non ſolum ab ipſo rei, quæ in controverſia erat, poſſeſſore; ſed etiam a procuratoribus & poſſeſſorum; & actorum. Reus enim ſatisdabat, *iudicatum ſolui*, id eſt, ſe nihil deterius in poſſeſſione facturum, remque, vbi iudicium contra eum ferretur, reſtituturum, &, ſi id non faceret, poteſtati petitoris plane ſe permiſſurum ac iudicio exhibiturum eſſe, id quod etiam procurator rei, vbi hic abſens erat, ſpondebat. Procurator actoris *ſatisdare* debuit, ſe rem ratam eſſe habiturum. In iudiciis *perſonalibus* reo ſolum neceſſi-

tas

oratores; non autem *aduocati*, qui amici erant reorum, rogati, vt reis in iudicio tantum præſentia

tas imponebatur, ſe de exitu litis exſpectando obſtringendi, quod pro diuerſitate adcuſati vel iureiurando; vel ſola promiſſione; vel ſatisdatione fiebat. Pecunia, quæ deponebatur, *ſacramentum* adpellata eſt, qua de re BARN. BRISSONIVM *de form. lib. V.* p. 394. adeas. His peractis, fiebat *litis conteſtatio*; ſiue totius rei, de qua controuerſia orta erat, enarratio, ex vtraque parte facta. Tum ipſum iudicium, a iudice ferendum, initium ſuum habebat, id quod per ordinem die tertio poſt litis conteſtationem ita ferebatur, vt iudex, ſe ex lege iudicaturum eſſe, iuraret: vterque litigantium *iusiurandum calumniæ* præſtaret & defenſores *cauſſam perorarent*, id eſt, vel breuiter; vel multis & artificioſis verbis litigantes defenderent. Orationes, contra adcuſatum recitatæ, atque *adcuſationes* adpellatæ, ſæpe longiſſimæ & ita comparatæ fuerunt, vt in illis ſingula crimina recitarentur, eaque teſtibus locupletibus fideque dignis confirmarentur, qua de re CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. II. cap.* 17. *lib. III. cap.* 9. *ſeq.* & FRANC. POLLETVS *for. Rom. lib. I. cap.* 12. videndi ſunt.

Supra obſeruaui differentiam inter iudicia publica ac priuata. Reſtat, vt de his quædam breuiter dicam. His præfuerunt initio reges; poſtea vero conſules; per breve tamen tempus, vt ex LIVIO conſtat. Lege enim Valeria de prouocatione non multo poſt reges exactos lata, conſtitutum eſt, vt non conſul; ſed ii, quos populus quæſtionibus publicis præfecerat, de capite ciuis quærere debeant, qua propter quæſtiones modo dictatori: modo conſulibus: modo cuidam ex prætoribus committebantur, teſte LIVIO *lib. IX. cap.* 26. & *lib. IV. cap.* 51. Anno DCIV. quæſtiones perpetuæ introductæ ſunt

tia ſua adeſſent, quorum gratia iudices mouerentur. *Aduocationes* autem erant mora & tempus, quod

ſunt, & ſex prætores per ſortem inter ſe iurisdictionem vrbanam, peregrinam & quæſtiones perpetuas de maieſtate, de repetundis, ambitu & peculatu inter ſe ita dividebant, vt quatuor ſinguli ſingularibus quæſtionibus: reliqui duo præturis, alter vrbanæ: alter peregrinæ præeſſent: conf. CICERO *Brut. cap. XXVII.* Quam ob rem & Sullæ tempore, aucto quæſtionum perpetuarum numero, etiam prætorum augebatur numerus; ita tamen, vt ſenatus pro ſuo arbitrio hac in re agere potuerit, quemadmodum ex CICERONE *de finibus lib. II. cap.* 16. & *Brut. cap. XXII.* liquet. Habebantur hæc iudicia in foro & inter iudices principem ſibi locum vindicabat *iudex quæſtionis*, qui cum quæſitore non confundendus eſt, vt QVINCTILIANVS *lib. VIII. inſt. orat. c.* 3. docet. Hic, vti datam actionem exercebat: iudices ſortiebatur quæſtionesque habebat; ita ipſe prætor iudices, quibus quæſtionis iudex præerat, cogebat & dimittebat. Poſtquam rei in ius vocati erant, adcuſator à quæſitore rogabat, vt ipſi *nomen deferre* & adcuſandi partes ſuſcipere, permitteretur, quoniam mulieres, pupilli, infames & maioris flagitii ſuſpecti: immo magiſtratus adcuſari non poterant, & ſæpe plures deprehendebantur, qui nomen deferre volebant, ita, vt antea iudicandum fuerit, cui munus hoc concedendum eſſet, quo facto, reliqui adcuſationi illius ſubſcribere ſolebant: vid. CICERO *diuinat. in Verrem. cap. XV.* GELLIVS *lib. II. noct. Attic. cap.* 4. & SALOMON *de iudiciis Rom. cap. LVII.* His peractis conſtitutoque die, ipſa *nominis delatio* fiebat, præſtito ab adcuſatore iureiurando, ſe adcuſationem non calumniandi cauſſa ſuſcepiſſe. Delatio nominis libello ſubſcripto, qui omnia & ſingula crimina recenſebat, facta eſt, quæ vbi con-

quod a iudice petebant, dum amicos aduocarent. Vide, quæ ad CICERONIS *lib. VII. ep. 11. num. 1.* notata-

conſiteretur reus, *æſtimatio litis* fiebat; ſin vero negaret, nomen eius inter reos recipiebatur. Nominis delationem igitur recipiebat prætor & certum diem, qui pro lege Licinia & Iulia per ordinem perendinus erat, conſtituebat, niſi adcuſator ad inquirenda crimina, ſi inprimis in repetundarum crimine reus verſabatur, longius poſceret tempus: vid. ASCONIVM *ad Ciceron.* p. 1815. Reus interim & ſæpe cum tota ſua familia, teſte LIVIO *lib. IV. cap.* 42. veſtes obſoletas & ſordidas induebat ac patronos quærebat, quorum numerus diuerſus erat. Quum vterque, & reus; & adcuſator, per præconis citationem ſe ſiſteret, coram iudicibus, qui partim per *electionem*; partim per *ſortitionem* dari; tum vero a litigantibus adprobari & iureiurando obſtringi debebant, ipſa cauſſa cognoſcebatur & quidem per duas actiones, quarum altera ab adcuſatore; altera vero a patronis rei ſuſcipiebatur. Adcuſator rei crimina ſingulatim percenſebat & quidem in grauioribus potiſſimum cauſſis artificioſa & copioſiore oratione. Crimina teſtimoniis confirmabantur, quæ triplicis generis erant. Alia erant *ſeruorum*, ex quibus veritatis teſtimonium exprimebatur vi tormentorum, nimirum *aculei*, corpora miſere diſtrahentis & extendentis: *laminarum candentium* aliorumque huiusmodi inſtrumentorum, hæcque teſtimonia *quæſtiones* adpellabantur. Alia teſtimonia *liberorum hominum* fuerunt, qui ſine tormentis rei alicuius teſtes, præſtito iureiurando, eſſe potuerunt, vbi ita comparati erant, vt fide digni haberi poſſent. His accedebat teſtimoniorum genus, *tabellarum* nomine adpellatum, quo omnis generis ſcripturas, adcuſati ſcripti litteras, tabulas accepti & expenſi aliaque complecti veteres ſolebant. Ad alteram actionem, quæ adcuſatis per-

tauimus. Poſtea, quum ex aduocatis talibus quidam etiam defenderent reum, factum eſt, vt *aduocatorum* nomen etiam cauſſidicis tribueretur, quod VLPIANVS tradit *leg. I. §. 10. digeſt. de extraordinariis cognitionibus.* Aduocati autem non erant ipſi cauſſidici; ſed cognati reorum & amici, qui cum reo in iudicium ibant, vt illorum numero & auctoritate iudices haberet faciliores, ex

permittebatur, quod ſpectat, obſeruandum eſt, patronos pariter ac laudatores multum laboris & operæ conſumſiſſe in reo, ab imminente periculo liberando. Patroni in eo elaborabant, vt factum, cuius cáuſſa reus adcuſatus erat, defenderent; aut, id reum feciſſe, negarent, quapropter teſtes vel ſuſpectos reddere, vel teſtimonia eorum ad adcuſati emolumentum, atque vſum conuertere ſtudebant: conf. CICERO *pro Cluent. cap. XVIII. & XL. in Verr. orat. V. cap.* 23. Laudatores virtutes reorum recitare eorumque merita artificioſis verbis amplificare ſolebant hique in defenſione rei vel incipiebant; vel finem faciebant: conf. CICERO *pro Cluent. cap. XL.* Quodſi per leges *comperendinatio* non concedebatur, iudices iuſſu prætoris ſecundum ſupra memoratum modum ſuffragia ferebant, quibus collectis, ſententia pronuntiabatur, qua reus vel condemnari; vel abſolui; vel tota res ad adcuratiorem cognitionem reſeruari ſolebat, quod, vbi decernebatur, tota rei actio denuo initium ſuum habebat. Reus condemnatus tribunorum auxilio pœna indicta ſe liberare, ſtudebat. Sæpe etiam ea mitigabatur, quod varia in veteribus ſcriptoribus confirmant exempla. Omnia, quæ hic breuiter dixi, illuſtrant, quos in hac iudiciorum publicorum enarratione ſequutus ſum: CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. II. cap.* 1. ſeq.. & IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtrant.* p. 310.

ex quibus, qui ſanguine erant proximi, miſerabili habitu & lacrimis mouebant iudices. Vide de his & *aduocandi* verbo, quæ ad PLINIVM *lib. IV. ep. 17. §. 2.* ex SENECA *lib. I. de clementia cap. 9.* & GRONOVII *in locum illum commentario* adnotauimus.

§. III.

Rei ſunt accuſati, qui non modo de cauſſidicis & defenſoribus ſolliciti erant, & amicos aduocabant; verum etiam laudatores quærebant. De laudatione reorum vide, quæ ad CICERONIS *lib. I. ep. 9. num. 8. & 13.* notauimus, & adde ASCONIVM *pro Scauro ſub finem: laudauerunt*, inquit, *Scaurum conſulares nouem horum magna pars per tabulas laudauerunt, quia aberant.* n)

§. IV.

n) præter hæc quædam de pœnis & variis cuſtodiarum generibus, apud Romanos vſitatis, addenda ſunt. Apud ISIDORVM *lib. V. orig. cap.* 27. octo pœnarum genera recenſentur:

I. *damnum;* ſiue mulcta, quæ antiquiſſimis temporibus, ſi grauiſſima erat, duabus ouibus & triginta bobus conſtitit. Docet hoc FESTVS voce *multam non licebat*, inquit, *quondam pluribus triginta bobus & duabus ouibus quemquam multari.* Poſt exactos reges; anno videlicet vrbis conditæ CCXLVIII. per legem Ateriam Tarpeiam loco pecoris æs adhibitum eſt, ita, vt in ſingulis ouibus æris deni & in boues centeni conſtituerentur: conf. BARN. BRISSONIVS *ant. ſelect. lib. I. cap.* 3.

II. *vincula*, quæ quidem proprie ad cuſtodiam reorum pertinebant; ſæpe tamen & loco pœnæ adhibita

§. IV.

Rei; ſiue adcuſati erant ſqualidi, id eſt, ſine ornamento & munditie, vt miſero illo habitu fa-

ſunt, præſertim ſi duriora eſſent & iis iniicerentur, quorum dignitati carceris & vinculorum ignominia repugnabat. Huc pertinet & *ſempiterna cuſtodia* in carcere, quæ apud Romanos quidem vetita; nonnunquam tamen ab illis vſurpata fuit, donec a Theodoſio magno penitus ea abrogaretur: conf. IAC. GOTHOFREDVM *comm. ad cod. Theodoſ. tom. III.* p. 31. ed. *Ritteri:* IAC. LECTIVM *ad Aemil. Marcum de publ. iudiciis tom. I. theſ. iur. Rom. Euerh. Ottonis* p. 165. & ANT. BOMBARDINVM *de carcere & antiquo eius vſu cap. VIII.* p. 87. vbi adcurate diſputat, quomodo vincula & carceres ad pœnarum genera a veteribus ſint relata. In duriora vincula & ſqualidos carceres ciuis Romanus per ordinem haud coniici potuit:

III. *verbera*, quæ in vrbe virgis; in caſtris vero fuſtibus infligebantur. Liberi homines virgis; ſerui vero loris cædi ſolebant, qua de re RAMIRESIVS DE PRADO *pentecontarch.* p. 218. & IOANN. DOVGTÆVS *analect. nou. teſt.* p. 92. legendi ſunt. Sed virgæ quoque per leges varias a tergo ciuis Romani amotæ ſunt: vide CICERONEM *orat. Verrin. V. cap.* 54. & 62. & ſupra dicta adiunge.

IV. *talionis* pœna, quæ in legibus decemuiralibus quidem conſtituta erat; quoniam vero is, qui alterum læſerat, eam per reconciliationem cum læſo a ſe amouere poterat, non eſt dubium, quin & antiquiſſimis temporibus pœnæ huius admodum rara extiterint exempla. In legibus memoratis ſancitum eſt: SEI MEMBROM RVPSIT, NEI CVM EO PACIT, TALIO ESTOD, vt ANTON. AVGVSTINVS *ad leg. XII. tabul.* §. XXXII. IVSTVS LIPSIVS *legib. reg. tom. IV. oper.*

facilius mouerent miſericordiam iudicum. CICERO ſæpe hoc ſignificat. *Poſt reditum ad Qui-*

oper. p. 331. IOANN. NIC. FVNCCIVS *leg. XII. tabul. illuſtr.* p. 321. obſeruant. Mentionem quoque faciunt huius edicti FESTVS *in Gothofredi auctor. lat. ling.* p. 115. & A. GELLIVS *lib. XX. noct. Attic. cap. I.* qui præter alia refert: *atrociores iniurias, vt de oſſe fracto non liberis modo; verum etiam ſeruis factas, impenſiore damno vindicatas eſſe; quibusdam autem iniuriis talionem quoque adpoſuiſſe*, ac rationem ſeueræ huius legis ita addit: *ſed decemuiri minuere atque extinguere volentes huiuscemodi violentiam pulſandi atque lædendi talione eo quoque metu coercendos eſſe homines, putauerunt.* Ex quibus ſatis patet, ob metum potiſſimum, violentorum hominum animis inferendum, hanc legem eſſe promulgatam. Nemo igitur tam ſtultus facile eſſe potuit, quin cum læſo paciſceretur, & quamuis & *transactionem* is, qui alterum læſerat, repudiaret, ea talionis pœna contra reum non ſtatim adhibita eſt, quod idem GELLIVS aperte his ſignificat verbis: *namſi reus, qui depaciſci noluerat, iudici, talionem imperanti, non parebat, æſtimata lite iudex hominem pecuniæ damnabat:* conferantur præter ANTON. AVGVSTINVM, FVNCCIVM ac reliquos legum decemuiralium interpretes: THOM. DEMSTERVS *paralip. ad Roſin. antiqu.* p. 703. FRANC. POLLETVS *hiſt. fori Rom. lib. IV. cap.* 3. & IO. ANDR. DANZIVS *diſſ. de origine talionis ad mentem gentilium*, ceter. Ienæ, MDCC. habita.

V. *ignominia*, qua per cenſoris notam quis adficiebatur. CICERO *lib. IV. de republ.* apud NONIVM MARCELLVM *lib. I. cap.* 93. ita loquitur: *cenſoris iudicium nihil fere damnato adfert; niſi ruborem. Itaque, quod*

Quirites cap. III. Quinti Ciceronis fratris ſordes lugubres & ſqualorem in ſuo Marci periculo de-

quod omnis ea iudicatio verſatur tantummodo in nomine, animaduerſio iſta ignominia dicta eſt:

VI. *exſilium*, quod a relegatione multum differt. Qui enim exſilio puniebantur, non vrbe eiici ſolebant; ſed *aqua & igni interdicebantur;* quibus vitæ vero ſubſidiis quum deſtitutos ſe ſe viderent, per ſe neceſſarium erat, vt de vrbe diſcederent. Multi iam ante latam a iudicibus ſententiam abierunt, quando præuidebant, iudices eos eſſe damnaturos horumque conditio lenior fuit; quam eorum, qui latam contra ſe ſententiam in vrbe exſpectabant. Iis enim, qui ſponte ante pronuntiatam iudicum ſententiam abibant, hoſpitium non denegari potuit, quum aqua & igni ſolemniter interdictos recipere, vetitum eſſet. Pœna hæc in aliis grauior; in aliis mitior fuit, pro conſtitutis videlicet vrbis finibus, extra quos ſecedere debebant. Amittebant togæ ius, & quamuis ipſis priuilegium ciuitatis per hanc pœnam non adimeretur; deſtituebantur tamen iſto, ſimul ac in aliam exteram ciuitatem, ad quam ſeſe contulerant, ſe recipiendos curabant. Euoluantur: PAVLLVS MANVTIVS *de leg. cap. XIX.* & alii, quos SAM. PITISCVS *lex ant. Rom. tom. I.* p. 136. recitat. De relegatione & deportatione, pœnis, imperatorum æuo vſitatis, iam ſupra dixi:

VII. *ſeruitus.* Quum nemo, qui ciuis erat, ſeruus fieri; nec ſeruilibus ſuppliciis adfici poſſet, ob ſumma flagitia populi conſenſu ad mortem damnati ciuitatis iura amittere ſolebant hacque ratione capite puniendus, non tanquam ciuis; ſed vt ſeruus, vitam amittebat, quam in rem IAC. CVIACIVS *lib. XV. obſ. cap.* 22. & GERH. NOODTIVS *probab.* p. 86. legendi ſunt:

VIII.

deſcripſit. Et *pro Ligario cap. II. mutatæ veſtis* meminit, id eſt, *non candida; ſed ſordida ſquali-* *da-*

VIII. *mors*, cuius varia genera apud Romanos exſtiterunt. Ad ſupplicia enim capitalia pertinent: 1) *ſuſpendium* in arbore infelici; ſiue ea, quæ fructus non fert: conf. LIVIVS *lib. I. cap.* 26. 2) *præcipitatio de ſaxo Tarpeio;* ſiue de rupe Tarpeia, quæ in auſtrali vertice montis capitolini ſita, maximæ altitudinis fuit, vt obſeruat FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. V. cap.* 11. & OLAVS BORRICHIVS *ant. vrb. Rom. fac. cap. X.* §. 9. Erat in illa antiquiſſimum Romanorum ſupplicium, a Romulo ipſo contra L. Tarpeium adhibitum, cui, teſte GELLIO *lib. X. cap.* 18. tam ſerui; quam liberi ab initio obnoxii fuerunt, præſertim perduellionis & maieſtatis rei. Optime pœnæ huius locum deſcribit SENECA *lib. I. controu.* 3. ipſius vero ſupplicii PLAVTVS *trin. act. II. ſcen.* 1. v. 30. & LVCRETIVS *lib. III.* v. 1028. GELLIVS *lib. XX. noct. Attic. cap. I.* LIVIVS *lib. XXV. cap.* 7. & TACITVS *lib. VI. annal. cap.* 19. mentionem fecerunt. Poſt leges Porciam & Valeriam ſupplicium hoc paullatim obſoleuit. CÆSAR BARONIVS deiectionem de ſaxo cum præcipitatione & robore confudit, quod recte obſeruarunt: ANT. BOMBARDINVS *de carcere cap. IV.* p. 32. & IVST. RYCKIVS *de Capitol. cap. XLV.* p. 170. 3) *crux*, ſeruorum ſupplicium, de quo præter alios IVST. LIPSIVS *lib. III. de cruce tom. III. operum* p. 1141. HENR. KIPPINGIVS *de cruce & cruciariis:* CLAVD. SALMASIVS *tribus ad Thom. Bartholinum epiſtolis de cruce* atque alii plures apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 598. & IO. ALB. FABRICIVM *bibliogr. antiquar.* p. 515. commentati ſunt: 4) *ſecuris*, qua lictores capita ſontium, virgis antea cæſorum, amputare ſolebant: vide LIVIVM *lib. II. cap.* 5. *lib. XXVI. cap.* 15.

 5) *ſtran-*

daque veſte reos vſos: vide noſtras ibi *notas* & adde GELLIVM *lib. III. cap.* 4. vbi ſolitus cultus reo-

5) *ſtrangulatio*, quæ plurimam partem, vt ex SALLVSTIO *bell. Catil. cap. LV.* patet, in robore carceris Tulliani parte; non autem, quemadmodum nonnulli volunt, in Tulliano, fiebat. Huius ſupplicii exempla apud SVETONIVM *vit. Tiber. cap. LXI.* TACITVM *lib. III. annal. cap.* 50. *lib. V. cap.* 9. *lib. VI. cap.* 39. LIVIVM *lib. XXXIV. cap.* 43. FLORVM *lib. IV. cap.* 1. habemus: adde PETR. FABRVM *lib. II. ſemeſtr. cap.* 7. THOM. DEMSTERVM *not. ad Roſin.* p. 789. & SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium* p. 489. 6) *præcipitatio de robore*, qua, vti FESTVS *de verb. ſign.* p. 451. ed. *Dacerii* refert, damnati arcis anguſtis, ex robore factis & *roborum* nomen habentibus, includebantur & poſtea extracti in profundum illum carceris locum, itidem *robur* adpellatum, deiiciebantur. Dubium inde eſt: num loquendi formula: *de robore præcipitari*, ipſum carceris locum, in quem detruſi ſontes ſunt; an arcam, in quam antea compingi ſolebant, ſignificet? conf. VALERIVM MAXIMVM *lib. VI. cap.* 3. p. 543. 7) *merſio in flumen*, quod ſupplicii genus parum in vſu apud Romanos fuit, vnde & a LIVIO *lib. I. cap.* 5. *novum genus leti* vocatur. Eius & mentio fit apud SVETONIVM *vit. Aug. cap. LXVII.* Vſitatior hæc pœna fuit apud Græcos, qui eam καταποντισμὸν vocabant: apud Syros, Macedonas, Aegyptios aliosque populos. Legimus & de hoc ſupplicio ſeruatoris effatum *Matth.* XVIII, 6. apud Iudæos autem vix illius veſtigium deprehendi poteſt. Videantur: CONR. SAM. SCHVRZFLEISCHII, CHRIST. GRÆFII, CHRIST. STOCKII & GREG. LAVR. WELLII ſingulares de hoc ſupplicii genere diſſertationes: DAN. FESSELIVS *adverſar. ſacr. tom. II.* p. 68. IAC. ELSNERVS *obſ. ſacr.* *in*

reorum deſcribitur, fuiſſe ſordidam veſtem, barbam & capillos intonſos. De capillis etiam PLINIVS *lib. VII. ep.* 27. *§.* 14. conſulatur.

SECT.

in noui fœderis libros tom. I. p. 85. SAM. PITISCVS *not. ad Curtium lib. X. cap.* 4. & ad *Suetonii indicatum locum:* 8) *culleus*, cui is, qui patrem; aut cognatos occiderat, inſui & in mare profundum iactari ſolebat, quam in rem CICERO *pro Sext. Roſc. cap. XXV.* legendus eſt. De reliquis ſuppliciis: crematione, tunica moleſta, crurifragio, damnatione ad furcam, metalli coercitione atque aliis multis taceo, quæ IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiqu.* p. 513. ſeq. recenſet.

Antea; quam ſontes ac rei ſupplicio adficiebantur, ii in cuſtodiam dari ſolebant, cuius quatuor apud veteres Romanos fuerunt genera:

I. *cuſtodia in carcere.* Per ordinem carceres veterum Romanorum tres habuerunt partes: locum *communiorem*, quem LIVIVS *lib. VI. cap.* 16. & CONSTANTINVS imperator *leg. I. cod. de cuſtod. reor. veſtibulum carceris* adpellant: *locum interiorem*, qui in interiori ædificii parte conſtitui & firmiſſimis ſeris, obicibus & clauſtris firmari ſolebat, vt patet ex *act. XVI,* 24. & CHRYSOSTOMO *homil. XIV. in Matth. tom. VII. operum* p. 184. Huic ſæpe accedebat carcer *ſubterraneus*, locus per ordinem teter ac fœdus, in quem grauioris flagitii rei coniici ſolebant: vide DIODORVM *Sicul. lib. XXXI.* p. 893. LVCANVM *Pharſ. lib. II. v.* 73. TERTVLLIANVM *ad martyr. cap. II.* p. 156. PRVDENTIVM *periſteph. hym. XIII.* v. 53. & *leg. I. cod. de cuſtod. reor.* Romæ Ancus Martius teſte LIVIO *lib. I. cap.* 33. primus carcerem inſtruxit, cui partem ſubterrancam Tullius rex adiecit. Vocatur a regis nomine *Tullianum* apud VARRONEM *de lat. lingu.*

SECT. II.
DE LEGIBVS ROMANORVM.

CAP. I.
DE LEGIBVS GENERATIM.

§. I.

MAGNA amplitudo vocabuli *legis* eſt, & latinis auctoribus varia ſignificat. Proprie dicta lex, vt Aelius Capito apud GELLIVM *lib. X. cap.*

lib. IV. p. 25. *latomiæ* apud LIVIVM *lib. XXVI. cap.* 27. *lib. XXXII. cap.* 26. *lib. XXXVI. cap.* 3. adde SALLVSTIVM *de bell. Catil. cap. LVIII.* DION. CASSIVM *hiſt. Rom. lib. XLVI.* & CALPVRNIVM FLACCVM *declam. IV.* p. 797. *declam. Quintiliani ed.* BVRMANNI. Habuit Tullianum duas partes, quarum altera per eminentiam *Tullianum* adpellata eſt: altera *roboris* nomen accepit, quia ea tabulis firmiſſimis, ex robore factis, munita & obducta erat; quamuis voces: *Tullianum*, *robur*, *latomiæ* diuerſo modo a priſcis auctoribus adhibitæ & mox huic: mox illi carceris ſubterranei parti adſignatæ ſint. Fuit id in capite fori, ſub Capitolio, vt ex CICERONE *lib. V. in Verr. cap.* 30. & LIVIO *lib. I. cap.* 33. & veſtigiis latomiarum, quæ adhuc Romæ exſtant, liquet. Ab eo carcere alius, in nona regione prope Marcelli theatrum ſitus, diſtingui debet, auctore PLINIO *lib. VII. cap.* 36. & 59. Præter hæc, Romæ ergaſtula, tam publica; quam priuata fuerunt, quæ omnia vberius monſtraui *diſſ. de vinculis Paulli ex antiquitatum profanarum monimentis illuſtratis:*

II. *cu-*

cap. 20. definit, eſt *generale iuſſum populi; aut plebis rogante magiſtratu.* Dum dicit *generale*, vult

II. *cuſtodia militaris*, qua rei non in carcere ſeruabantur; ſed militibus cuſtodiendi tradebantur. Fuit hæc cuſtodia pro delicti ratione mox lenior, quando ſine catenis miles reum ſeruabat: mox durior, quum dextra illius cum ſiniſtra militis per catenam coniuncta eſſet. Sæpe tutioris cuſtodiæ cauſſa noxio duo milites additi ſunt, quæ omnia fuſe probarunt: BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. V.* p. 473. IVST. LIPSIVS *excurſ. in Tacit.* p. 187. ed. Paris. IAC. LECTIVS *ad Modeſtin. de pœn. tom. I. theſ. iur. Rom. Euer. Ottonis* p. 151. CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK *obſ. iur.* p. 17. LAVR. RAMIRESIVS DE PRADO *pentecontarch. cap. V.* p. 35. aliique plures, quos memorata *de vinculis Paulli diſſertatione* p. 39. excitaui:

III. *cuſtodia apud magiſtratus*, qua adcuſati, nobiliores potiſſimum, vbi crimen nondum confeſſi erant, conſulibus, prætoribus aliisque magiſtratibus cuſtodiendi tradebantur, de quo, adſeruandi reos, modo ANT. BOMBARDINVM *de carcere cap. XI.* p. 85. IOS. WASSE *not. ad Salluſt.* p. 141. IAC. LECTIVM *loco excitato* & GOTTL. CORTIVM *not. ad Salluſt.* p. 278. adeas:

IV. *cuſtodia apud fideiuſſores.* Supra iam obſeruaui, pro iis, qui in ius vocati erant, ſæpe ab aliis ſponſionem præſtitam fuiſſe. Quum vero eiusmodi fideiuſſores ſpopondiſſent, ſe velle culpam in ſe ſuſcipere; niſi adcuſatum ſtato iudicii die ſiſterent, ſæpe fiebat, vt iſti, ne fraudarentur, reos in domum ſuam reciperent ibique cuſtodirent: conf. IVST. LIPSIVS *not. in Tacitum* p. 8. LAVR. RAMIRESIVS DE PRADO *pentecontarch. cap. V.* p. 37. BARNAB. BRISSONIVS *de form. lib. V.* p. 472. & SAM. PITISCVS *lex. antiqu. Rom. tom. III.* p. 618.

vult omnes lege obligari debere. Atque ita lex Manilia, quam Cicero oratione defendit, proprie lex non erat; ſed potius priuilegium, quia de vno Pompeio agebat. o) Dum addit: *rogante magiſtratu*, conſenſum ordinum requirit; quia nec conſul, neque alius magiſtratus poterat legem ferre, inſciente ac inuito populo. Magiſtratus ergo, conſules, tribuni, quod legis habere vim volebant, retulerunt ad populum, interrogantes: *an velint, iubeant, hoc ita fieri.* Hinc leges dictæ ro-

p. 618. Hæc omnia *indicata diſſertatione cap.* 1. fuſius expoſui, vbi de variis cuſtodiarum generibus apud veteres Romanos commentatus ſum. In cuſtodiendis in carcere reis Romani & militibus & vinculis vtebantur. Hæc varii fuerunt generis. Alia manus vinciebant & ex catenis conſtabant, ad quarum duas extremitates annuli lati & craſſi, qui claudi & aperiri potuerunt, adnecti ſolebant: alia pedes coarctabant, quo *compedes* ac *neruus* potiſſimum, a LVCA *act. XVI*, 24. ξύλον. ab aliis *lignum*, *numellæ*, ποδακακὴ, ποδαστραβὴ vocatus, pertinent: alia collo iniiciebantur, cuiusmodi *boiæ & collaria* fuerunt.

o) hæc GELLII & MARII *Victorini* verbis illuſtrari poſſunt. Ille *lib.* X. *cap.* 20. *priuilegia*, inquit, *non ſunt generalia iuſſa; neque de vniuerſis ciuibus; ſed de ſingulis concepta: quocirca priuilegia potius vocari debent, quia veteres priua dixerunt, quæ nos ſingula dicimus;* hic vero *de art. gram.* p. 2466. *ed. Putſchii* ita ſcribit: *credo, quod ignoretis nomen, priuilegium quod dicitur. Lex enim priuilegii in vnum hominem data eſt.* Eadem tradit & CICERO *lib. III. de leg. cap.* 19. *in priuos homines leges ferri noluerunt, id eſt enim priuilegium.*

rogationes, p) id eſt, interrogationes populi, de quibus GELLIVS *dicto loco* conſulatur.

§. II.

Nata exinde eſt diſtinctio inter *legem propriam*, quæ ad ius ciuile referenda eſt; & inter *impropriam*, de ſingulorum honore, vel iuribus: item inter *legem*, *ſenatus conſultum* & *plebiſcitum*, etiam *populiſcitum*, quod nomen apud NEPOTEM *in Alcibiade cap. V. num. 4.* & *Epaminonda cap. VII. num. 4.* occurrit. q)

CAP.

p) *rogationem* nonnulli ex veteribus a lege diſtinxerunt. Perſpicue iſtud ex his FESTI verbis diſcimus: *rogatio eſt, quum populus conſulitur de vno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat, & de vna pluribusve rebus, de quibus, non omnibus ſanciatur. Nam quod in omnes homines resue populus ſciuit, lex adpellatur. Itaque Gallus Aelius ait, inter legem & rogationem hoc intereſt: rogatio eſt genus legis, quæ lex non continuo, ea rogatio non poteſt non eſſe lex, ſi modo iuſtis comitiis rogata eſt.* His adiungi poſſunt, quæ ex Aelii Capitonis ſententia A. GELLIVS *lib. X. noct. Attic. cap.* 20. ita refert: *plebiſcitum eſt lex, quam plebs, non populus, accipit; ſed totius huius rei iurisque; ſiue quum populus; ſiue quum plebs rogatur; ſiue quod ad vniuerſos pertinet, caput ipſum & origo; & quaſi fons rogatio eſt*; paucis vero interiectis ſic pergit: *ſed quanquam hæc ita ſint; in veteribus tamen ſcriptis non magnam vocabulorum iſtorum differentiam eſſe, animaduertimus. Nam & plebiſcita, & priuilegia, translato nomine, leges adpellauerunt, eademque omnia confuſo & indiſtincto vocabulo*, rogationes *dixere.*

q) haud abs re erit, diſtincte hoc loco tradere, qua ratione &

Cap. II.
DE SENATVS CONSVLTO.

§. I.

Senatvs *conſultum* decretum erat a ſenatu factum, plerumque in publica cauſſa, quum leges propriæ agant de cauſſis priuatorum. Duplex

& quibus ritibus Romani leges ſuas fecerint & confirmauerint. Leges ferre potuerunt magiſtratus maiores, vt prætores, conſules, cenſores, tribuni militum conſulari poteſtate, dictatores, interreges & ex minoribus magiſtratibus tribuni plebis. Inde non incognitæ ſunt leges Aemilia de cenſoribus & Cornelia de agris proſcriptorum, a dictatore: leges Aelia Sentia, Antonia, Ateria, Pinaria de ambitu a conſulibus: leges Acilia de repetundis, Aebutia, Aelia, Apuleia, Aquilia, Canuleia cet. a tribunis plebis latæ. Lex Cæcilia de fullonibus a cenſoribus; Aebutia vero a prætore ſancita eſt, cuius rei & multa, ſi neceſſarium foret, adferri poſſent exempla. Ipſa lex primum domi ſcribebatur ab iis, qui eam promulgare volebant, accitis amicis ſapientibus, cum quibus omnia ſtudioſe expendebant & inprimis ad id animum ſuum adhibebant: num ferenda lex ad vtilitatem reipublicæ ſpectaret; nec ne? Lex, litteris mandata, ſenatui tradebatur, quum ſine huius conſenſu cum populo agere, licitum haud eſſet, vt paull. manvtivs *de leg. cap. XXXIV.* ant. avgvstinvs *de leg. cap. IV.* barn. brissonivs *de formul. lib.* II. p. 138. io. gottl. heineccivs *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtrant.* p. 37. pluribus docent. His peractis, ea publice tamdiu ad legendum proponebatur, vt inter eum diem, quo iſta promulgari & eum, quo deinde

plex modus erat faciendi ſenatusconſultum. Præcipuus fiebat per diſceſſionem, qua in diuerſas

deinde ferri ſolebat, *trinæ nundinæ* intercederent, hacque ratione & a ruſticis omnibus, qui ad nundinas in vrbem veniebant, legi poſſet: conf. CICERO *orat. Philipp. V. cap.* II. *pro domo cap. XVI.* & MACROBIVS *lib. I. ſaturnal. cap.* 16. Locus, quo lex ferebatur, erant prata Flaminia, lucum Petilinum, nonnunquam capitolium; plurimam vero partem forum; aut campus Martius. De foro locupletem teſtem habemus CICERONEM *pro Rab. cap. VII.* vbi, *ſi lex ferretur*, inquit, *conuolaretis ad roſtra*, quippe quæ in foro extiterunt. Sanciebantur leges ante ſolis occaſum, diebus faſtis, & quidem iis comitialibus, quibus non de cælo triſtia ab auguribus obſeruata erant ſigna. Fiebat legis conſtitutio in comitiis tam curiatis; quam centuriatis & tributis, in quibus præco publice eam prælegebat, huncque ſtatim ſequebantur, qui legem ferendam partim ſuadebant; partim diſſuadebant, vti hoc ex QVINTILIANO *lib. II. inſtit. orat. cap.* 4. LIVIO *lib. XXXIV. cap.* 1. & 5. *lib. XLV. cap.* 21. CICERONE *lib. I. epiſt.* 14. *ad Atticum, pro leg. Manil. cap. XVII.* & *de amicit. cap. XXV.* liquet, quibus teſtimoniis BARN. BRISSONIVS *de form. lib. II.* p. 131. & PAVLL. MANVTIVS *de leg. cap. XXXV.* adiungi poſſunt. His peractis, in vrnam nomina centuriarum coniiciebantur, vt ſors ſignificaret, quæ centuria prima, ſecunda, quæ tertia cet. eſſe debeat in ferendis ſuffragiis. Prima inter has ſecundum LIVIVM *lib. IX. cap.* 38. *principium* vocata fuit. Niſi tribuni plebis, conſules & augures intercedebant, tum *rogatio* fiebat & quisque ciuis ad centuriam ſuam, vt ſuffragium fieret, diſcedebat. Suffragia olim voce; poſtea vero duabus tabellis ferebantur, quarum alteri inſcriptæ erant litteræ: V. R., id eſt, *vti rogas*; in

ſas ſententias ibant ſenatores. HIRTIVS *de bello Gallico lib. VIII. cap. 52.* Alter modus; ſed minus

in altera vero vocalis A, ſcilicet *antiqua probo* exſtabat. In eo loco, vbi populi ſuffragia colligebantur, exſtructi erant pro numero centuriarum *pontes*, ex tabulis atque aſſeribus facti hosque ſinguli ciues tranſibant, & ciſtulæ, quæ ponti adſtabat, alterutram tabularum immittebant, & quidem, ſi legem probabant, illam, cui litteræ, V. R, inſcriptæ erant; alteram vero, vbi ipſis, legem improbandi ac reiiciendi, aderant rationes. Quando populus, collectis & numeratis tabellis, legem ferendam comprobauerat, ea, iureiurando confirmata, æri incidebatur, quo OVIDIVS reſpicit, quando *lib. I. metam.* v. 88. canit:

nec verba minantia fixo
ære ligabantur,

& CICERO, qui *orat. Philipp. I. cap.* 13. *quod erit*, inquit, *ita geſtum, id lex erit, & in æs incidi iubebitur*, hocque & LIVIVS confirmat *lib. III. cap.* 57. vbi ſcribit: *priusquam vrbem conſules egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis XII. eſt nomen, in æs inciſas, in publico propoſuerint*; conf. IO. BRODÆVM *lib. IV. miſcell. cap.* 12. IVST. RYCKIVM *de capitol. cap. XXXII.* ANTON. AVGVSTINVM *de legib. cap. XVI.* & SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 416. & *not. ad Sueton.* p. 56. Tabulæ hæ æneæ in ærarium deferebantur, in quo opes reipublicæ, libri elephantini, ſigna militaria aliaque, ad rem publicam pertinentia, recondebantur. Leges ibi repoſitas fuiſſe, perſpicue docet SVETONIVS *vit. Cæſar. cap. XXVIII.* cum quo ea comparanda ſunt, quæ CRIST. FRID. FRANCKENSTEINIVS *de ærario pop. Rom. cap. IV.* & PAVLLVS MANVTIVS *de legib. cap. XXXVIII.* hac de

nus frequens, conſiſtebat in exquirendis ſententiis, vbi conſul ab illuſtrioribus ſententiam, quid fieri vellent, exigebat: GELLIVS *lib. XIV. cap.* 7.

§. II.

Quum *ſenatus conſultum* ſcriberetur, quod plerumque vnius hominis honorem reſpiciebat, amici & fautores illius, ſi ſenatores eſſent; aut, quicumque volebant ex ſenatu, ſcribendo aderant, eorumque nomina ipſi ſenatus conſulto inſerebantur. Exempla habes apud CICERONEM *lib. VIII. epiſt. 8. num. 12. 15.* & *lib. XV. ep. 6. num. 7. 8.* Quod autem de iis plebs non rogabatur, proprie loquendo leges non erant; certo modo autem vim legis habuerunt.

§. III.

Ceterum diſtinguuntur in *iure* ſecundum auctorum nomina, qui primi de re; vel argumento ad ſenatum retulerunt. Hinc in *digeſtis* memorantur ſenatus conſulta *Tertullianum*, Trebellianum, Macedonianum, Silanianum, Claudianum, Turpillianum, Velleianum, cetera.

CAP.

de re obſeruarunt. Quemadmodum nouæ leges ferebantur; ita antiquæ ſæpe correctæ, auctæ, & nonnumquam quoque penitus abolitæ ſunt. Si prorſus lex tollebatur, ea *abrogari;* ſi ſola pars eius delebatur, *derogari* iſta dicebatur. Quo ſtilo leges ſuas Romani conſignauerint, ex egregiis fragmentis legum Seruiliæ & Thoriæ apud CAROL. SIGONIVM *de iudiciis*, p. 610. & de *antiquo iure Italiæ* p. 638. intelligitur.

ſas ſententias ibant ſenatores. HIRTIVS *de bello Gallico lib. VIII. cap. 52.* Alter modus; ſed minus

in altera vero vocalis A, ſcilicet *antiqua probo* exſtabat. In eo loco, vbi populi ſuffragia colligebantur, exſtructi erant pro numero centuriarum *pontes*, ex tabulis atque aſſeribus facti hosque ſinguli ciues tranſibant, & ciſtulæ, quæ ponti adſtabat, alterutram tabularum immittebant, & quidem, ſi legem probabant, illam, cui litteræ, V. R, inſcriptæ erant; alteram vero, vbi ipſis, legem improbandi ac reiiciendi, aderant rationes. Quando populus, collectis & numeratis tabellis, legem ferendam comprobauerat, ea, iureiurando confirmata, æri incidebatur, quo OVIDIVS reſpicit, quando *lib. I. metam.* v. 88. canit:

nec verba minantia fixo
ære ligabantur,

& CICERO, qui *orat. Philipp. I. cap.* 13. *quod erit*, inquit, *ita geſtum, id lex erit, & in æs incidi iubebitur*, hocque & LIVIVS confirmat *lib. III. cap.* 57. vbi ſcribit: *priusquam vrbem conſules egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis XII. eſt nomen, in æs inciſas, in publico propoſuerint*; conf. IO. BRODÆVM *lib. IV. miſcell. cap.* 12. IVST. RYCKIVM *de capitol. cap. XXXII.* ANTON. AVGVSTINVM *de legib. cap. XVI.* & SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 416. & *not. ad Sueton.* p. 56. Tabulæ hæ æneæ in ærarium deferebantur, in quo opes reipublicæ, libri elephantini, ſigna militaria aliaque, ad rem publicam pertinentia, recondebantur. Leges ibi repoſitas fuiſſe, perſpicue docet SVETONIVS *vit. Cæſar. cap. XXVIII.* cum quo ea comparanda ſunt, quæ CRIST. FRID. FRANCKENSTEINIVS *de ærario pop. Rom. cap. IV.* & PAVLLVS MANVTIVS *de legib. cap. XXXVIII.* hac de

nus frequens, conſiſtebat in exquirendis ſententiis, vbi conſul ab illuſtrioribus ſententiam, quid fieri vellent, exigebat: GELLIVS *lib. XIV. cap.* 7.

§. II.

Quum *ſenatus conſultum* ſcriberetur, quod plerumque vnius hominis honorem reſpiciebat, amici & fautores illius, ſi ſenatores eſſent; aut, quicumque volebant ex ſenatu, ſcribendo aderant, eorumque nomina ipſi ſenatus conſulto inſerebantur. Exempla habes apud CICERONEM *lib. VIII. epiſt. 8. num.* 12. 15. & *lib. XV. ep. 6. num.* 7. 8. Quod autem de iis plebs non rogabatur, proprie loquendo leges non erant; certo modo autem vim legis habuerunt.

§. III.

Ceterum diſtinguuntur in *iure* ſecundum auctorum nomina, qui primi de re; vel argumento ad ſenatum retulerunt. Hinc in *digeſtis* memorantur ſenatus conſulta *Tertullianum*, Trebellianum, Macedonianum, Silanianum, Claudianum, Turpillianum, Velleianum, cetera.

CAP.

de re obſeruarunt. Quemadmodum nouæ leges ferebantur; ita antiquæ ſæpe correctæ, auctæ, & nonnumquam quoque penitus abolitæ ſunt. Si prorſus lex tollebatur, ea *abrogari;* ſi ſola pars eius delebatur, *derogari* iſta dicebatur. Quo ſtilo leges ſuas Romani conſignauerint, ex egregiis fragmentis legum Seruiliæ & Thoriæ apud CAROL. SIGONIVM *de iudiciis*, p. 610. & de *antiquo iure Italiæ* p. 638. intelligitur.

CAP. III.
DE PLEBISCITO ET POPVLISCITO.

§. I.

PLEBISCITVM ſequitur. Eſt autem *ſcitum* aliquod ſtatutum, & inde plebiſcita, vt POMPEIVS FESTVS definit, adpellantur ea, *quæ plebs ſuo ſuffragio ſine patribus iuſſit, plebeio magiſtratu rogante*. GELLIVS *lib. XV. cap.* 27. ex Lælio Felice hæc adlegat: *ne leges quidem proprie; ſed plebiſcita adpellantur, quæ tribunis plebis ferentibus accepta ſunt, quibus rogationibus patricii ante non tenebantur, donec Quintus Hortenſius dictator eam legem tulit, vt eo iure, quod plebs ſtatuiſſet omnes Quirites tenerentur.* Vide plura *leg. II. §. 8. digeſt.* de O. I. & *legis*, vbi occaſio plebiſcitorum explicatur, & legis Hortenſiæ ſimul fit mentio, & cauſſa, cur tradita ſit, adiicitur hiſce verbis: *quia multæ diſcordiæ naſcebantur de his plebiſcitis, pro legibus placuit & ea obſeruari lege Hortenſia; & ita factum eſt, vt inter plebiſcita & legem ſpecies conſtituendi intereſſent, poteſtas autem eadem eſſet.* Hinc vis, obligandi vniuerſum populum, etiam plebiſcitis data.

§. II.

Quod vero ante legem Hortenſiam plebiſcita patricios non obligarent; nec pro lege haberentur, hoc exinde fuit, quia inſciente; aut inuito ſenatu fuerant facta. Ad legem autem propriam

re-

requirebatur, vt, quamlibet a tribuno, plebeio magiſtratu, rogata eſſet; ſenatui tamen etiam, antequam confirmaretur, ad conſentiendum proponi & exhiberi deberet.

§. III.

Populiſcitum in ſe plus eſt; quam plebiſcitum, & vix differt a lege propria, quia *populus* omnes tres ordines comprehendit. *Plebs* autem ordo vnus eſt: ſaltem ſenatorium excludit: GELLIVS *lib. XX. cap. 10.*

CAP. IV.
DE ROGATIONIBVS.

§. I.

ROGATIONES ſæpe pro legibus ponuntur ap. CICERONEM & GELLIVM *lib. X. cap. 20.* Ratio hæc eſt, quia olim leges, magiſtratu rogante, ferebantur: an plebs; aut populus velit, iubeat, hoc; vel illud ita fieri. Cauſſa erat, quia in libera republica ſumma poteſtas magis apud populum; quam apud ſenatum fuit.

§. II.

Poſtea autem ſub cæſaribus mutata legum conſuetudo, principibus ſummam poteſtatem a populo ad ſe reuocantibus. Hinc pleræque leges in digeſtis & in codice ab imperatoribus dicuntur latæ ſine mentione populi, cuius iam poteſtas exſpirauerat.

Cap. V.
DE HISTORIA LEGVM.

§. I.

Qvoniam de legibus agere cœpimus, non alienum a re erit, hiſtoriam etiam atque rationem legum in libera republica; aut non longe poſt mutatam eamdem latarum, paucis explicare. Regum enim leges r) erant imperfectæ, ideo-

r) reges pro ſua, qua præditi erant, poteſtate leges ferebant; quorum tamen numerus non adeo magnus exſtitit. Leges has C. Papirius primum congeſſit, cuius collectio, *ius ciuile Papirianum* dicta & a macrobio *lib. III ſaturnal. cap. II.* laudata eſt; ea vero, præter pauciſſima fragmenta, dudum periit. Poſt renatas litteras multi in eo operam ſuam collocarunt, vt ſeruatas, quaſi ex naufragio, exiguas tabulas colligerent ac reſtituerent. Inter hos locum habent: io. gvil. forstervs *in hiſtoria iuris Rom. lib. I. cap. 6.* fvlvivs vrsinvs, qui eas Romæ MDLXXXIII. edidit: ant. avgvstinvs, cuius *de legibus* liber cum fvlvii vrsini ad leges has *notis tom. II. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1139. ſq. exſtat: ivst. lipsivs *in legibus regiis & decemviralibus, tom. IV. operum* p. 328. randvlphvs prateivs *iurisprud. vet. Draconis & Solonis cum Roman. iure legum regiarum & decemuiralium collata*, Lugd. Bat. MDLIX. anton. clar. sylvivs libro ſingulari ad *leges regias & duodecim tabular.* Paris. MDCIII. Easdem leges a lipsio, anton. avgvstino & fvlv. vrsino collectas, vna cum aliis legibus & ſenatus conſultis fridericvs sylbvrgivs *antiquitatibus Romanis* dionysii *Halicar-*

ideoque ſenatus Solonis leges petiit ab Athenienſibus, quæ, ad ſtatum romanum reformatæ, a decemuiris decem tabulis conſcribebantur pro numero decemuirorum. Sequenti anno, quæ deeſſe videbantur, ſuppleta ſunt tabulis duabus, vt duodecim fierent, qui fons eſt iuris Romani, quo hodieque vtimur, quamquam earum ſola fragmenta ſuperſunt: s) vide LIVIVM *lib. III. cap.* 34.

§. II.

carnaſſei ſubiecit. His addendi ſunt: FRANC. BALDVINI *lib. II. in leges Romuli ac leges XII. tabularum* & STEPH. VINAND. PIGHIVS *tom. I. annal. Rom.* FRANC. MODII, IO. ROSINI, THOM. DEMPSTERI, THEOD. MARCILII aliorumque non mentionem facio.

s) de legibus decemuiralibus earumque origine ſupra iam expoſitum fuit. Ipſæ æneæ tabulæ, quibus inſcriptæ fuerunt, anno vrbis conditæ CCCLXVIII: in Gallico incendio perierunt & quamuis eas denuo colligerent; nec ſolum æri inciderent; ſed etiam curarent, vt puerorum memoriæ omni ſtudio imprimerentur, ne vnquam, ſuborto incendio, ex memoria hominum effluerent; ſeculo tamen poſt ſeruatorem natum ſexto eæ amiſſæ nobisque ſola earum fragmenta relicta ſunt. Multi eruditorum ad id elaborarunt, vt iſtas reſtituerent, ex quibus præcipue ANT. AVGVSTINVS, FRANC. HOTTOMANNVS, IAC. RÆVARDVS, THEOD. MARCILIVS, DIONYSIVS & IACOBVS GOTHOFREDI, IVST. LIPSIVS, CONR. RITTERSHVSIVS aliique plures memorandi ſunt. His cel. IO. NIC. FVNCCIVS adiungi debet, cuius *leges XII. tabularum e ſuis fragmentis reſtitutæ & obſeruationibus critico*

§. II.

Creſcente republica creſcebant etiam delicta & quæſtiones. Inde nouæ leges latæ, quia ex duodecim tabulis non omnes caſus poterant diiudicari. Ex his potiſſimum eas, ſaltem præcipuas earum, memoramus, quæ apud CICERONEM occurrunt: quasdam etiam ex *digeſtis*; ſive *pandectis* adiicimus. Pleræque autem ab *auctoribus* denominantur: nonnullæ etiam a *materia.*

§. III.

Ab auctore nomen habent apud Ciceronem LEX *acilia*, repetundarum: *abutia*, de curatione & poteſtate mandanda: *alia & fuſia*, de iure comitiorum: *æmilia*, ſumtuaria: *appuleia*, de colo-

antiquariis illuſtratæ Rintelii MDCCXLIV. prodierunt. Plura de legibus his eorumque origine ac fatis exhibet EVERH. OTTO *diſſ. de legibus duodecim tabularum.*

Legum tribunitiarum, ſenatusconſultorum aliorumque edictorum fragmenta collecta & illuſtrata ſunt ab ANT. AVGVSTINO, qui ſupra *memorato de legibus libro* alium *de ſenatusconſultis* addidit: PAVLLO MANVTIO *libr. de legibus Romanis:* BARNAB. BRISSONIO *lib. II. de formul.* STEPH. VINARDO PIGHIO *annal. Rom. pop. Rom.* GEORG. SCHVBARTO *de fatis iurisprudent. Roman.* p. 578. ſq. POMPONII LÆTI, FRANC. HOTTOMANNI, PAVLLI MERVLÆ, IO. VLR. ZASII aliorumque haud mentionem facio: conf. IO. ALB. FABRICIVM *bibliothec. Latin. vol. I.* p. 808. & IO. GOTTL. HEINECCIVM *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr.* p. 3. ſeq.

loniis, de maieſtate; & alia eiusdem frumentaria: *aurelia*, iudiciaria: *cæcilia didia*, de legibus ferendis: *calpurnia*, de ambitu, & alia repetundarum: *caſſiæ*, agraria, de damnatis, & alia tabellaria de iudiciis: *cincia*, de donis & muneribus: *clodia*, frumentaria: *cælia*, de ſuffragiis: *corneliæ* plures, teſtamentaria, nummaria, de infamia, de legatis prouincialium magiſtratuum, de magiſtratibus, de maieſtate, de municipiis, de proſcriptione, de prouinciarum rectoribus: *curia*, de auctoritate patrum: *domitia*, de ſacerdotiis: *fabia*, de numero ſectatorum: *flaminia*, agraria: *flauia*, agraria: *furia*, de teſtamentis: *gabinia*, de legatis: *gellia cornelia*, de ciuibus: *hirtia*, de Pompeianis: *iuliæ*, de legationibus liberis, de prouinciis, de repetundis pecuniis, de ſacerdotiis: *iunia*, de peregrinis vrbe eiiciendis: *lætoria*, de tutelis: *liciniæ*, de curatione & poteſtate mandanda, de ſacerdotum electione, de ſodalitiis: *licinia mucia*, de ciuibus regundis: *mænia*, de magiſtratibus: *manilia*, de libertinorum ſuffragiis: *mariæ*, de nummis, de ſuffragiis: *octauia*, frumentaria: *papiæ*, de ciuitate, de peregrinis: *papiræ*, de conſecratione, & alia tabellaria de legibus: *plotia*, de vi: *pompeiæ*, de ambitu, de iudicibus: *porcia*, pro tergo & vita ciuium: *pupia*, de ſenatu, comitialibus diebus non habendo: *remmia*, de calumniatoribus: *roſcia*, theatralis: *rupilia*, de iudicibus, ſortito dandis: *ſcantinia*, contra impudicos: *ſemproniæ*, agraria, frumentaria, de capite ciuium romanorum, de pro-

prouinciis: *ſeruilia*, de ciuitate, de iudicibus, de repetundis: *terentia caſſia*, frumentaria: *thoria*, de vectigalibus: *tullia*, de ambitu: *valeria*, de tyrannide Sullæ: *varia*, de maieſtate: *vatinia*, de alternis conſiliis, de prouinciis: *voconia*, de hereditatibus feminarum, & aliæ plures. t)

§. IV.

In pandectis memorantur *aquilia*, de damno iniuriæ; *atinia*, de vſucapione: *cornelia*, de falſo, de iniuriis, de luſu, de ſicariis & veneficis: *fabia*, de plagiariis: *falcidia*, teſtamentaria: *glicia*, de inofficioſo teſtamento: *hortenſia*, de plebiſcitis: *iulia*, de ambitu, de annona, de maritandis ordinibus, de peculatu, de repetundis, de reſiduis, de vi priuata, de vi publica: *iunia vellea*, de teſtamentis: *papia poppaea*, de connubiis: *petronia*, de ſeruis: *pompeia*, de parricidis: *plautia*, de vi: *ſcribonia*, de luſitanis, & aliæ.

§. V.

Quædam leges, quamuis auctores non ignoti eſſent, a materia denominabantur. Tales ſunt *leges agrariæ* multæ, u) de agris populi diuidundis, quæ ſæpe cauſſæ tumultus exſtiterunt: *anna-*

t) aliæ eiusmodi leges enarrari poſſent, niſi id ab inſtituto paullo alienum eſſe, videretur. Qui plura deſiderat, præter PIGHIVM, HOTTOMANNVM, MANVTIVM & AVGVSTINVM adire poteſt SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom.* p. 419. ſq.

u) quo leges caſſia, licinia, flaminia, ſempronia, apuleia, tullia aliæque pertinent.

nales; ſiue annariæ, x) quæ magiſtratui certam ætatem præſcribebant: *frumentariæ* variorum: *ſumtuariæ*, y) quibus luxuria conuiuiorum prohibebatur: *tabellariæ*, z) de dicendis ſententiis & ſuffragiis ferendis per tabellas: *viceſimarum*, de vectigali viceſimæ, & ſimiles.

Cap. VI.
DE EDICTO PRÆTORIS.

§. I.

POSTERIORVM cæſarum leges ex digeſtis, codice & nouellis notæ ſunt. De *edicto prætoris* tantum pauca hic adiungimus. Qui enim iudiciis ordinariis, in foro habitis, præerat prætor vrbanus, ſub initium muneris ſui in albo ſcripta

x) legem annalem L. Villius, tribunus plebis anno vrbis DLXXIV. ſanxit, L. Manlio Acidino Fuluiano & Q. Fuluio Flacco conſulibus. Mentionem legis huius faciunt: LIVIVS *lib. XL. cap.* 43. CICERO *orat. philipp. V. cap.* 17. OVIDIVS *lib. V. faſtor.* v. 65. & ARNOBIVS *adu. gent. lib. II.* p. 95. conf. ANT. AVGVSTINVM *de legib. tom. II. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1267. PAVLL. MANVTIVM *de legib. cap. VI.* p. 1043. IVST. LIPSIVM *de magiſtrat. pop. Rom. tom. III. operum* p. 1431. & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 514.

y) huc leges ſumtuariæ: æmilia, antia, cornelia, fannia, iulia, licinia & orchia referendæ ſunt.

z) vide leges caſſiam, cœliam, gabinam, papiriam aliasque apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 421. ſq.

pta edicta proponebat, ſupplendi iuris ciuilis cauſſa, ſecundum quæ ius per annum ſuum dicturus eſſet.

§. II.

Addebat etiam certas formulas, quibus diebus & qua ratione ac modo, a partibus etiam obſeruando, id eſſet facturus. Hinc, quicquid iuſſit prætor, *edictum* poſtea vocabatur, & frequens in iure vox eſt, *prætor edicit.* Si prætor edictum anteceſſoris retinebat, vocabatur *edictum tralaticium.*

§. III.

Tandem Hadriani tempore Saluius Iulianus iureconſultus compoſuit *edictum perpetuum*, quod prætores obſeruarent; nec mutarent edicta annis ſingulis. Huius fragmenta ſatis copioſa ſuperſunt, a diuerſis edita, ex quibus intelligimus, qualia fuerint edicta prætorum. a) De auctore huius edicti vide EVTROPIVM *lib. VIII. cap. 9.*

SECT. III.
DE COMITIIS.

CAP. I.
DE DISTRIBVTIONE POPVLI, COMITIA HABENTIS.

§. I.

ROMANVS populus varie diſtributus fuit; præcipue a Seruio Tullio, ſexto rege, quam-

a) de edictis prætorum iam ſupra expoſitum fuit.

quamuis Romulus etiam, etſi ruditer, in hac parte egiſſet. Huic enim tribuunt tribus & curias, in populo inſtitutas; claſſes autem & centurias Seruio. LIVIVS *lib. I. cap.* 43. videtur, vtrumque dare Seruio, Romulo nihil; aut parum. Sed forſan ordinatius Seruius fecit, quod ruditer Romulus inſtituerat. Nam ipſe LIVIVS *lib. IV. cap.* 4. Seruio tantum tribuit deſcriptionem centuriarum claſſiumque. b)

§. II.

b) a LIVIO DIONYSIVS *Halicarnaſſeus;* ab vtroque vero PLVTARCHVS diſſentit, vt fuſe monſtrat CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 3. p. 29. De Romulo tradi ſolet, eum diuiſiſſe populum Romanum in tres tribus hæcque diſtribuendi ratio de ipſis gentibus, quæ Romæ erant; non vero de locis, vbi domicilia ſua habebat populus, deſumta erat. Tarquinius priſcus diuiſionem hanc mutauit & quamcunque tribum duplicauit, ita, vt, quum ante tres eſſent, quarum prima *Ramnenſium*, ſecunda *Tatientium;* tertia vero *Lucerum* habuit nomen, nunc primi & ſecundi Ramnenſes; primi & ſecundi Tatienſes, primi & ſecundi Luceres numerarentur. Seruius Tullius deinde, abrogato hoc, populum numerandi, modo, nouam diſtributionem inuenit, qua populum non per gentes; ſed per loca vrbis, in quibus ille habitabat, ita diſtinxit, vt ciuitatis quatuor conſtitueret partes. Ita hanc rem refert LIVIVS *lib. I. cap.* 43. *Seruius pedeſtri exercitu ornato diſtributoque, equitum ex primoribus ciuitatis XII. ſcripſit centurias. Sex item alias centurias, tribus a Romulo inſtitutis, ſub iisdem, quibus inauguratæ erant nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data & quibus equos alerent, viduæ at-*

§. II.

Hæc diſtributio licet ob alias etiam cauſſas facta eſſet; præcipuus tamen illius vſus fuit in ſuffragiis

attributæ, quæ bina millia æris in annos ſingulos penderent. Hæc omnia in dites a pauperibus inclinata onera. Deinde eſt honos additus; non enim (vt a Romulo traditum, ceteri ſeruauerant reges) viritim ſuffragium eadem vi, eodemque iure promiſcue omnibus datum eſt; ſed gradus facti, vt neque excluſus quisquam ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis eſſet. Equites enim vocabantur primi LXXX. inde primæ claſſis centuriæ; ibi ſi variaret, quod raro incidebat, vt ſecundæ claſſis vocarentur; nec fere vnquam infra ita deſcenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero, centuriis iuniorum ſeniorumque, ad inſtitutam a Seruio Tullio ſummam non conuenire. Qua trifariam enim vrbe diuiſa regionibus collibusque, quæ habitabantur partes, tribus eas adpellauit, vt ego arbitror, a tributo: nam eius quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eodem inita ratio eſt, cui & DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV.* p. 219. adiungendus eſt. Cauſſam, quare hoc ita fecerit, tradit CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 3. p. 35. *hunc autem*, inquit, *vt a Romuli ratione, atque inſtituto diſcederet, hæc, vt opinor, cauſſa adduxit. Vidit Ramnenſes, qui palatium; & Tatienſes, qui Capitolium tenebant, a Luceribus nouo, atque aduentitio populo longe numero ſuperari. Etenim quicunque in vrbem quotidie confluebant, ſeſe Luceribus adiungebant. Igitur vt omnes inter ſe tribus æquaret ac parem in omnibus multitudinem redderet, qui Palatium & Capitolium & quidquid inter eos colles ſpacii erat, habitarent, in vnam omnes*

gils ferendis. Non enim viritim & promiſcue omnibus datum eſt ſuffragium; neque enim hoc per

omnes tribum coniecit, quam a nobiliori Palatii nomine, quod in eo primum vrbs ſita fuerit, adpellauit: qui ſub vrbem veterem, quæ regio Subura dicebatur, in Suburanam: qui Eſquilias, in Eſquilinam: qui Quirinalem Viminalemque collem, in Collinam, quam, ne alteri horum collium, qui dignitate pari erant, iniuria fieret, non Quirinalem; aut Viminalem; ſed Collinam nuncupauit. Idem Seruius & totum agrum Romanorum in certas deſcripſit tribus; de numero vero earum inter ſe ne veteres quidem conſentiunt, quemadmodum ex FABII, VERNONII & CATONIS ſententiis, a DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. IV*, p. 220. recitatis, conſtat, quibus CAROL. SIGONIVM *loco indicato* p. 36. addas, vbi VARRONIS, LIVII & reliquorum ſcriptorum effata inter ſe comparat. Tribus *vrbanæ* a collibus & regionibus vrbis; ruſticæ vero a ruris; ſiue, agri partibus nomen acceperunt; multæ tamen poſtea, relicta priori adpellatione, illuſtrium familiarum nomina adſumſerunt, id quod tribus Claudia, Papiria aliæque ſatis & abunde confirmant. Poſtea plures additæ ſunt, ita, vt XXXV. eſſent, qui numerus vſque ad extrema reipublicæ tempora permanſit. Qui ergo in vrbe ſedem ac domicilium habebant ciues, in tribubus vrbanis; qui vero rura colebant, in tribubus ruſticis fuerunt. Sæpe tamen poſtea factum eſt, vt præſtantisſimi vrbis incolæ ruſticis tribubus ſe adnumerari, vellent. Hoc ea de cauſſa fiebat, quoniam ruſtica vita apud Romanos maxime æſtimabatur; cenſores vero poteſtatem acceperant, de tribubus pro arbitrio ſuo diſponendi ac ciues ex vetere in alteram tribum transferendi. Inter hos cenſores Q. Fabius anno vrbis CCCCXLIX, tenuiſſimos ex quibuscunque tribubus ciues in quatuor vr-

per multitudinem fieri potuit; ſed gradus facti; ita tamen, vt nemo excluſus videretur, qui in certa

vrbanas adlegit tribus, quemadmodum LIVIVS *lib. IX. cap.* 46. confirmat. Quum vero inde vrbanis multum de dignitate atque amplitudine per id detraheretur, factum eſt, vt præſtantiores ciues ruſticas, quæ ex eo tempore honoratiores habebantur, præferrent, iisque ſe adſcribendos curarent. Nec omnes ruſticæ habuerunt parem dignitatem &, quoniam altera altera hac in re eſſet ſuperior; inde contigit, vt & ciues ex vna ruſtica in aliam ruſticam tribum tranſirent, id quod fuſe PAVLL. MANVTIVS *de comitiis cap. II.* probat; qui tamen, vt recte monet IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. I. theſ. ant. Rom.* in eo errauit, quod omnes, rura poſſidentes, in tribum ruſticam, adſcriptos fuiſſe, exiſtimauerit: *nemo*, inquit, *veterum hoc tradidit. Hoc vero eſt credibile, omnes, qui in ruſticis tribubus cenſebantur, habuiſſe rura, vt ait* PLINIVS *lib. XVIII. cap.* 3. *ſed nemo dixerit, omnes, qui rura habebant, fuiſſe in tribum ruſticam translatos.*

Ad curias quod ſpectat, earum itidem auctor fuit Romulus, qui tres conſtituit tribus; ſingulas vero in decem curias ita diſtinxit, vt numero triginta eſſent. Ipſa vox *curiæ* etiam illis locis, in quibus ſingulæ curiæ ſacra fecerunt, adtributa eſt, de quibus ita loquitur FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. II. cap.* 1. *hæ forſan*, videlicet ædes, *vnum fuere ædificium in triginta ſacella; ſiue aulas diſtinctum. Triginta namque diſtincta inter ſe, eaque ampla, & adcurrentis ad ſacra faciunda populi capacia, nimisquam grande in eo monte ſpatium occupaſſent*, & eandem in rem ad hæc DIONYSII *Halicarnaſſei* verba prouocat: *ſacra ſua Romulus cuique curiæ partitus eſt, adſignatis in ſingulas diis & dæmonibus, quos perpetuo colerent, ſumtusque in hæc adtri-*

certa tribu, curia; vel centuria erat. Hinc comitia, qui conuentus populi ſuffragiorum ferendorum cauſſa erant inſtituti, diuiſa erant in *curiata, tributa* & *centuriata.* Prius ergo vocabula explicabimus, quam de ipſis agamus comitiis.

§. III.

Romulus apud DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. II. p.* 82. in tribus tres & curias triginta diuiſiſſe populum, dicitur; Seruius autem Tullius non tantum tribus auxit; ſed claſſes quoque addidit, cenſus agendi cauſſa, & centurias. Primo enim vrbem in quatuor tribus; ſeu partes diuiſit, easque non ab auctore; vel gentis origine, vt Romulus; ſed a locis, vbi habitabant, adpellavit *ſuburanam, esquilinam, collinam* atque *palatinam:* DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. III. p.* 203. *lib. IV. p.* 219. LIVIVS *lib. I. cap.* 36. & 43. Atque hæ quatuor *vrbanæ* dictæ ſunt. Deinde ſex populi claſſes conſtituit, cenſu & poſſeſſionibus diſtinctas. In prima claſſe erant ditiſſimi, abſolute *claſſici* dicti, a quo ritu etiam ſcriptores *claſſicos* nominarunt præſtantiſſimos, vt GELLIVS *lib. VII. cap.* 13. & *lib. XIX. cap.* 8. docet: in

tribuit ex ærario publico, quæ quoties celebrarentur, aderant curiæ ſuis vicibus epulumque diebus feſtis præbebatur curialibus, id eſt, iis, qui erant eiusdem curiæ, in aula cuique curiæ propria. De his curiis præterea ſciendum eſt, eas, auctis tribubus, non amplificatas fuiſſe easque ad ſolas tribus vrbanas; non autem & ad ruſticas ſpectaſſe, quæ in curias nunquam diuiſæ ſunt.

in ſexta tenuiſſimi. Porro claſſes ſingulas diſtribuit in ſuas centurias, ita quidem, vt primæ claſſi, adnumeratis equitibus, darentur centuriæ XCVIII, ſecundæ XXII, tertiæ XX, quartæ XXII, quintæ XXX; ſexta autem, quamquam numero ſuperiores vinceret, pro vna centuria cenſeretur atque ſic omnium claſſium eſſent centuriæ CXCIII. LIVIVS *lib. I. cap. 43.* & DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV. p. 221. ſq.* & *lib. VII. p. 464.* c)

§. IV.

Curiæ, vt dictum, erant XXX, earumque numerus numquam auctus eſt, licet tribus deinde multiplicarentur. DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. V. p. 281.* & CICERO *pro domo cap. 29.* Diuidebantur rurſus in *decurias*: vnde etiam præfecti curiarum *curiones*, & decuriarum *decuriones* adpellati ſunt: DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II. p. 82.*

§. V.

Tribuum ratio certior erat & conſtantior, earumque numerus pro tempore auctus, vt tandem fierent triginta quinque. Diuiſæ erant in *vrbanas* & *ruſticas*, quarum dignitas mutata fuit ſucceſſu temporis, vt nobiliſſimus quisque in ruſtica maluerit; quam vrbana ſcribi, quia quatuor illæ vrbanæ libertinis & nouis ciuibus tandem relinquebantur: DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV. p. 220.*

c) de claſſibus populi Romani ſupra expoſui.

p. 220. LIVIVS *lib. XXXIII. cap. 10.* CICERO *Verr. III. cap. 5.* PLINIVS *lib. XVIII. cap. 3.*

§. VI.

Nomina tribuum hinc inde ex ſcriptoribus; aut inſcriptionibus collegit CAROLVS SIGONIVS *de iure ciuium Romanorum lib. I. cap. 3.* Vnum addimus, potuiſſe aliquem in duplici tribu eſſe, pro vtroque parentum naturæ & adoptionis genere. Sic SVETONIVS *de Auguſto cap. XI.* ſcripſit: *Fabianis & Scaptienſibus, tribulibus ſuis, die comitiorum ſingula millia nummum a ſe diuidebat.* In duabus ergo tribubus Auguſtus fuit, Fabia & Scaptia, vt TORRENTIVS interpretatur & commentatur: Scaptia Iuliorum, per adoptionem; Fabia Octauiorum, per naturam. Quo pertinet inſcriptio Brixienſis lapidis apud GRVTERVM *p. 226. num. 3.*

C. IVLIO C. F. FAB. SCAPT. CÆSARI AVGVSTO.

CAP. II.

DE VARIIS COMITIORVM GENERIBVS.

§. I.

COMITIA, d) vti diximus, erant vel *curiata;* vel *tributa;* vel *centuriata*, prout populus vel

d) de comitiis Romanorum ediſſeruerunt: PAVL. MANVTIVS *de comitiis Romanorum:* NIC. GRVCHIVS *lib.*

vel per curias; vel tribus; vel centurias ſuffragia ferebat. e)

§. II.

lib. III. de comitiis Romanorum, contra quos SIGONIVS varia obſeruauit, quæ vna cum GRVCHII libris Hanov. MDCIV. edita ſunt. His addi debent: LATINI LATINII *obſeru. in libros de comitiis Rom. Nic. Gruchii*, quas IO. GEORG. GRÆVIVS *in præfat. tom. I. theſ. ant. Rom.* transferendas curauit In eodem *tomo* & memoratus MANVTII *de comitiis* liber: GRVCHII *libri illi tres* de eodem argumento cum *reſponſione ad binas Caroli Sigonii reprehenſiones:* CAROL. SIGONII *poſterior cum* Nic. *Gruchio diſputatio de binis comitiis & lege curiata* & NIC. GRVCHII *ad poſteriorem C. Sigonii diſputationem refutatio* aliaque, huc ſpectantia, leguntur. OTTO AICHERIVS itidem *libros tres de comitiis Romanorum* Salisburg. MDCLXXVIII. edidit, cui PAVLLVS MERVLA & BARTHOLOMÆVS BEVERINVS adiungendi ſunt.

e) de modo, ſuffragia ferendi, iam commentatus ſum. Quodſi quæritur: quisnam comitia habuerit? obſervandum eſt, magiſtratibus &, ſi nulli erant, interregi poteſtatem, comitia edicendi, datam fuiſſe. Deceperunt ſe hac in re IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. I. cap.* 8. & NIC. GRVCHIVS *de comit. lib. I. cap.* 11. quum adfirmant, a collegio pontificum & pontifice maximo comitia itidem haberi potuiſſe. Contrarium ex his verbis CICERONIS *epiſt. V. ad Brut.* intelligitur: *omnino Panſa viuo, celeriora omnia putabamus. Statim enim collegam ſibi ſubrogaſſet. Deinde ante prætoria ſacerdotum comitia fuiſſent. Nunc per auſpicia longam moram video. Dum enim vnus erit patricius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poſſunt*, ex quo effato hæc recte colligit IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. V. theſ. ant. Rom. ſi pontifici maxi-*

mo

§. II.

Curiata comitia, a Romulo inſtituta, ſenſim interierunt; ſaltem negligentius habita ſunt, ſicut

mo fuiſſet hoc ius, non exſpectandum fuiſſet, dum noui conſules crearentur, qui haberent comitia ſacerdotum. Quin etiam legimus ſæpe apud Liuium, comitia a conſulibus habita pontificis maximi creandi cauſſa. His duo addit loca LIVII, quæ ſententiam hanc de ſummo pontifice, comitia habendi poteſtate prædito, probabilem reddere quidem videntur; re ipſa vero, vbi iuſta iis accedit interpretatio, nihil probant. Etenim in horum altero quidem *lib. III. cap.* 54. legitur: *ibi extemplo, pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt;* ſed id plane extra ordinem factum eſt, quoniam, poſtquam decemuiri munere ſuo ſe abdicauerant, nulli tum exſtiterunt magiſtratus: & in altero quoque loco, qui *lib. XXV. cap.* 5. habetur, hæc exſtant verba: *comitia inde pontifici maximo creando ſunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit;* de horum autem vera ſententia ſic pronuntiat memoratus IO. GEORG. GRÆVIVS: *horum verborum hanc ſententiam eſſe puto, Cethegum collegii pontificum nomine petiiſſe, vt comitia haberentur, quem locum ſic intelligendum eſſe, inde patet, quod nusquam aliter; quam hic legatur a pontifice habita fuiſſe comitia pontifici maximo creando; ſed in tot aliis locis commemoretur, comitia illa habuiſſe conſules, quod nemo, credo, infitiabitur.* Errant inde, qui pontificem maximum comitia habere potuiſſe, credunt. Per ordinem conſules comitia habuerunt &, quum duo eſſent; vnus vero ſolum illa haberet, ſæpe inter ſe ſortiebantur, id quod LIVIVS *lib. III. cap.* 64. *lib. XXXV. cap.* 6. confirmat. Quanta hominum multitudo comitiis, præcipue centuriatis ac tributis, confluxerit, vel ex eo liquet, quod

vt ipſæ curiæ, quemadmodum ex DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. IV. p. 224. lib. V. p. 281. lib. IX. p. 598. & 603. &* CICERONE *contra Rullum cap. II.* cognoſcimus. f)

§. III.

quod iis non ſolum ciues, in vrbe & agro Romano habitantes; ſed omnes ex vniuerſa Italia, quibuscunque ciuitatis ius datum erat, ad ſuffragia ferenda aduolauerint. Habebantur comitia ad magiſtratus creandos: leges ſanciendas: bella indicenda: prouincias mandandas: imperium abrogandum: reum ciuem iudicandum & ob alias cauſſas, de quibus populi ſuffragia colligenda erant. Comitia curiata & centuriata non ſine auſpiciis acta ſunt, quoniam ſenatus auctoritate habebantur; tributa vero, quæ ſine ſenatus conſulto a tribunis plebis edici ſolebant, ſine auſpiciis inſtituebantur. Tempeſtate ſuborta, illa plane dirimebantur, quod CICERO *lib. II. diuin. cap.* 18. perſpicue docet. Sic etiam conſules, vel ſupplicationes decernendo; vel ferias latinas indicendo, comitia impedire potuerunt, vt ex CICERONE *lib. II. ad Quint. fratr. ep.* 7. liquet. Augures itidem diſturbarunt comitia, vbi quidquam aduerſi viſum auditumque eſſe, nuntiabant: conf. CICERONEM *de leg. lib. II. cap.* 12. & ex recentioribus: PAVLL. MANVTIVM *de leg. cap. IX.* p. 848. & PAVL. MERVLAM *de comit.* p. 17. Plura de iis, quæ hic breviter tradidi, dabunt, præter ſupra memoratos, MANVTIVM & GRVCHIVM, CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 17. GVID. PANCIROLLVS *de ciuit. Rom. cap. LIII.* aliique apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 524.

f) in comitiis curiatis, quæ omnium antiquiſſima erant, populus, per curias diuiſus, ſuffragia ferebat. Omnes res maioris momenti in iis peragebantur, donec Ser-

vius

§. III.

Tributa comitia verius erant plebis concilia; quia ſubmotis patribus; ſeu ſenatu agebantur: LIVIVS *lib. II. cap. 60.* & DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. XI. p. 726.* Deinde ad iudicia translata, & de multis cauſſisque aliis leuioribus ibidem actum, etiam de exſilio abſentium: DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. VII. p. 463. ſq.* & *lib. IX. p. 585.* Adde SIGONIVM *de iudiciis lib. III. cap. 5. & 14.*

§. IV.

Centuriata comitia erant Romæ nobiliſſima & præcipua, quibus per claſſium centurias ſuffragia ferebantur. Atque in his patricii ſuperabant plebeios: DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. VIII. p. 549.* & *lib. XI. pag. 726.* In his etiam magiſtratus maiores creati ſunt, conſules, g) præto-

vius Tullius centuriata introduceret & grauiores cauſſas ad ea a curiatis transferret, per quod obtinebat, vt ditiorum ſententiæ præualerent, quum antea ſæpe in curiatis hominum ex infima ſorte ſuffragia ob multitudinem eorum maximam haberent vim: conf. DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV.* p. 224. Habebantur ea igitur, poſtquam centuriata comitia in vſum adducta fuerant, eo potiſſimum fine, vt imperium militare magiſtratui deferretur: leges nouæ conſtituerentur & ſacerdotes crearentur, vt obſeruant: CAROL. SIGONIVS *de antiq. iur. prouinc. lib. III. cap.* 8. & NIC. GRVCHIVS *de comit. lib. III. cap.* 3. Non omnes ciues in iis ſuffragia ferebant; ſed ſolum tribus vrbanæ, quippe quæ ſolum in curias deſcriptæ erant.

g) LIVIVS *lib. I. cap.* 60. hoc teſtatur, quando, *duo*

 con-

tores, h) cenſores, & interdum quoque proconſules: i) vnde etiam comitia *conſularia*, *prætoria*,

conſules, inquit, *inde comitiis centuriatis a præfecto vrbis ex commentariis Seruii Tullii creati* ſunt. LIVIO hæc CICERONIS verba adiungenda ſunt: *illo die, quo auſpicato, comitiis centuriatis, L. Murenam conſulem renuntiaui.*

h) huius rei itidem LIVIVS auctor eſt *lib. VII. cap.* 1. ſcribens: *prætorem iura reddentem & collegam conſulibus atque iisdem auſpiciis creatum.* GELLIVS *lib. XIII. noct. Attic. cap.* 15. idem confirmat, ex quo etiam adparet, cenſores comitiis his creatos eſſe.

i) LIVIVS, *eo decurſum eſt*, ait, *vt populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet: diemque comitiis conſules edixerunt. Primo exſpectauerant, vt, qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur; quæ vt deſtituta exſpectatio eſt; redintegratus luctus acceptæ cladis deſideriumque imperatorum amiſſorum. Moeſta itaque ciuitas prope inops conſilii; comitiorum die tamen in campum deſcendit, atque in magiſtratus verſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res, deſperatumque de republica eſſe, vt nemo audeat, in Hiſpaniam imperium accipere. Quum ſubito P. Cornelius, Publii qui in Hiſpania ceciderat filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe, petere, in ſuperiore, vnde conſpici poſſet, loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora conuerſa ſunt, clamore & fauore ominati extemplo ſunt felix fauſtumque imperium; iuſſi deinde, inire confuſum ſuffragium, ad vnum omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines, P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpania iuſſerunt, lib. XXVI. cap.* 18. Omnes fere leges, a dictatoribus, conſulibus & prætoribus auctoritate ſenatus factæ, comitiis centuriatis

ria, & ſimili modo a magiſtratu, qui tum creabatur, adpellata ſunt: LIVIVS *lib. V. cap. 52. lib. X. cap. 22.* & CICERO *ad Atticum lib. IV. ep. 2.*

§. V.

Memorantur etiam *calata* comitia, quæ vero, vt GELLIVS *lib. XV. cap. 27.* interpretatur, ipſa erant curiata & centuriata; neque adeo diuerſum comitiorum genus faciebant. Calata enim ſunt conuocata, a καλῶ, id eſt, *voco*, *conuoco*: vnde & *calendæ* dictæ ſunt. Rarum nomen in antiquitate, vt mireris, qui factum ſit, vt IVSTINIANVS *inſtitutionum leg. II. titulo 10. de teſtamentis* id nomen reduxerit.

CAP. III.
DE LOCO COMITIORVM.

§. I.

Locvs comitiorum priſcis temporibus erat *comitium*, k) pars fori romani, a *coeundo* dictum,

tis quidem ferri debebant; id tamen non ſemper tam ſtrenue obſeruatum eſt. Iisdem comitiis, teſte LIVIO *lib. XXXI. cap. 16.* non ſolum bella hoſtibus indicenda decernebantur; ſed etiam iudicia capitalia exercebantur; conf. VALERIVM MAXIMVM *lib. VI. cap. 5.* Ex magiſtratibus maioribus conſules, dictatores & prætores potiſſimum comitia hæc habere potuerunt. Vt toti populo dies comitiorum innoteſceret, is antea publice per tabulas publicas ſignificabatur. Per ordinem in campo Martio iſta comitia acta ſunt. Vide ſupra memoratum NIC. GRVCHIVM *loco indicato.*

k) comitium pars fori Romani fuit, vbi roſtra poſita erant.

ctum, vt PLVTARCHVS *in Romulo p. 30.* tradit. Atque ibi comitia curiata olim habita ſunt: VARRO *lib. IV. de ling. lat.* Idem locus poſtea ſuppliciis deſtinatus fuit, ibique virgis cæſi, vti apud LIVIVM *lib. XXII. cap. 57.* & PLINIVM *lib. IV. ep. II. num. 10.* legimus, & damnatorum liberi exvſti, cuius exemplum habet TACITVS *in Agricola cap. II. num. 1.*

§. II.

Creſcente populo, amplior locus quæſitus comitiis, præſertim centuriatis, fuit: *campus martius*, inter vrbem & Tiberim ſitus, qui ſæpe etiam abſolute *campus* dicitur: DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV. p. 276.* GELLIVS *lib. XV. cap. 27.* CICERO *catilinaria I. cap. 5. catilinaria II. cap. 1. & lib. VII. ep. 30. num. 3.* Pars campi, qua digniores conſtituti erant, *ſepta* dicta, quæ diſtinguebant a promiſcua turba & quorum ſæpe fit mentio apud ſcriptores. Vid. CICERO *pro Milone*

Quum ex VARRONE *lib. IV. de lat. lingu. cap. 32.* patet, comitium hoc prope curiam exſtitiſſe, inde colligitur, id ad radices palatii, verſus capitolium, ſitum fuiſſe. Erat id a ſiniſtra curiæ parte habebatque, vti nonnulli ſuſpicantur, murum humilem, quo a reliquo fori ſpatio disiunctum erat. Immo ipſum comitium foro paullo editius fuiſſe, ex eo quidam autumant, quod id cum curia Hoſtilia, quæ itidem foro altior fuit, coniunctum exſtitit. Alii ad dextram curiæ partem id collocant. Plura habebis apud FAM. NARDINVM *Rom. vet. lib. V. cap. 2.* NIC. GRVCHIVM *de comit. Rom. lib. II. cap. 7.* ALEX. DONATVM *de vrb. Rom. lib. II. cap. 18.* & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 20.

ne cap. XV. SENECA *de ira lib. II. cap.* 7. & AVSONIVS *in gratiarum actione ad Gratianum cap. V. num.* 2.

§. III.

Neque vero magiſtratus tantum creabantur in campo; verum alia etiam ibi acta ſunt cum populo negotia, item iudicia certa & ſimilia ad rem publicam pertinentia: LIVIVS *lib. XXXI. cap. 6. lib. IV. cap. 23. lib. VI. cap. 20.* & CICERO *pro domo cap. XXX. & XXXII.*

SECTIO IV.
DE PETITIONE HONORVM.

§. I.

PETITORES honorum *candidati* 1) dicebantur a toga candida. Vnde Ciceronis oratio in toga candida contra competitores ſuos apud ASCONI-

1) candidati; ſiue ii, qui comitiis honores petere volebant, ante omnia preces ad numina mittebant, quibus deſiderium ſuum exponere ac ſupplices rogare ſolebant, vt votis dii ſatisfacerent, remque ex animi ſententia ſuccedere, iuberent: vide PERSIVM *ſat. II.* v. 39. & PLAVTVM *rud. act. I. ſcen.* 5. v. 11. Deducebant eos amici in campum Martium, vbi quibuscunque mediis fauorem populi ſibi colligere, ſtudebant. Diſtribuebant pecuniam: obuios ſalutabant ac quasuis blandas adhibebant adpellationes, vt inde plurimorum gratiam inirent ac ſuffragia eorum ſibi conciliarent, quemadmodum CICERO *lib. II. epiſt. I. ad Atticum*: PLVTARCHVS *quæſt. Rom. XLVIII.* & MARTIALIS *epigr. I.* v. 113. teſtantur.

NIVM *in fragmentis.* Plus autem eſt candida; quam alba, & ſplendorem ſuperadditum ſignificat. Petentium autem toga, vt noſcerentur ab aliis, creta candidior fiebat. ISIDORVS *Hiſpalenſis lib. XIX. origin. cap. 24. toga candida eademque cretata, in qua candidati, id eſt, magiſtratum petentes, ambiebant, addita creta, quo candidior inſigniorque eſſet.* Et PERSIVS *ſat. V. v. 147.*

. . . quem tollit hiantem
cretata ambitio.

Prohibitum quidem aliquando fuit, ne cui album in veſtimentum addere liceret, vt LIVIVS refert *lib. IV. cap. 25.* ſed non fuit obſeruatum. Difficilior autem aditus ad honores erat propter multitudinem ſuffragiorum. Quæ vero a potentioribus prius; quam a promiſcua multitudine expetenda erant, quia hæc ab illis regebatur. Inde curſare, ambire, prenſare ſoliti candidati; nec tantum per ſe; ſed etiam per amicos, qui voce, litteris candidatos commendabant aliis. Exempla ſunt apud CICERONEM *lib. II. ep. 6.* qua Milonem conſulátus candidatum Curioni commendat, & apud PLINIVM *lib. II. ep. 9.* qua ſollicitus eſt, vt Euricio tribunatum plebis impetret, & *lib. VIII. ep. 23. num. 5.* quo diſcurſu, qua vigilantia hanc ipſam ædilitatem petiit.

§. II.

Quod vero ad ipſos candidatos attinet, illorum ſtudia, curſitationes, prenſationes, omnium copioſiſ-

pioſiſſime deſcripſit MAMERTINVS *in paneg. ad Iulianum cap. XVI.* Adde AVSONII *paneg. cap. V.* vbi illa non ſolum, quæ ante ibidem in vrbe; verum etiam quæ in campo Martio a candidatis agebantur, egregie deſcribuntur.

§. III.

Etiam illo tempore, quo petebant, neceſſe erat, moribus honeſtis ſtudere, ne vitæ genere aliquem offenderent. Vnde Cicero argumentum ſumit pro Milone, eum non deſtinato animo interfeciſſe Clodium, quia candidatus fuerit, quorum eſſet, modeſtia & honeſtate ſe omnibus adprobare.

§. IV.

Hæc, quæ diximus, inepta etiam conſuetudine tolerabantur. Si vero potentiores; aut integræ tribus ac centuriæ pecunia corrumperentur, *crimen ambitus* vocabatur, quo conuictus exſilio mulctari ſolebat. Exemplum habes in CICERONE *lib. III. ep. 12.* & *lib. VIII. ep. 6.*

LIB. VI.
DE
ORDINIBVS ROMANORVM, AC DIVERSO EORVM STATV.

SECT. I.
DE
ROMANORVM ORDINIBVS.

CAP. I.
DE ORDINE SENATORIO.

§. I.

POPVLVS romanus in tres ordines (*Stænde* noſtrates vocant) fuit diuiſus: *ſenatorium*, *equeſtrem* & *plebeium*. De ſingulis nunc breuiter exponemus.

§. II.

Senatus dictus eſt a *ſenibus*, qui ſoli ob ſenilem prudentiam in eum legebantur: inde etiam *patres* adpellati, & in adlocutionibus *patres conſcripti*. SALLVSTIVS *de bello catilin. cap. VI.* & FLORVS *lib. I. cap. 1. num. 15.*

§. III.

§. III.

Origo ab Romulo eſt, qui centum ſenes, conſultationum adiutores, legit: m) LIVIVS *lib. I. cap. 8.* Tarquinius Priſcus addidit alios centum, quia ciuitas nunc auctior erat, & plures, qui dignitatem illam tueri poſſent. n) Nihilominus hi poſteriores minorum gentium ſunt adpellati. LIVIVS *lib. I. cap. 35.* Pulſis regibus, primi conſules, vt interfectorum a Tarquinio Superbo numerum ſupplerent ſimulque augerent ordinem, trecentorum ſenatum fecerunt, teſte

m) atque hi centum a Romulo conſtituti ſenatores ex ſolis legebantur patriciis. Iſte enim eos, qui ceteros virtutibus, ætate, genere, ſapientia atque opibus ſuperabant, a reliquis ſeparauit, *patriciosque* dixit, a voce *patris*, vt videtur, ſic adpellatos, quemadmodum GER. IO. VOSSIVS *etymolog.* voc. *patricii*, credit. Singulæ tum tribus ex his patriciis ternos legebant viros, id quod & curiis ſingulis mandatum fuit, ita, vt nouem & nonaginta eſſent viri, quibus ipſe, vt centenarius impleretur numerus, vnum adiecit, qui reliquis dignitate & auctoritate præcellebat.

n) hic primus fuit, qui ex plebeiis hominibus præſtantiſſimis centum ad patricios retulit eisque ſenatoriam dedit dignitatem. Ipſe enim homo nouus erat & ex peregrinis originem ſuam ducebat. Ii, qui poſt Romulum a Tarquinio atque a conſulibus, poſt expulſos reges, patribus adnumerati ſunt, communi nomine *patres conſcripti* adpellabantur, hacque nominandi ratione omnes, qui in ſenatu verba faciebant, vti, ac vniuerſum ampliſſimum ordinem ita adloqui ſolebant, qua de re BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. II.* p. 161. conſulendus eſt.

ſte LIVIO *lib. II. cap. 1.* Sic Latini tradiderunt: DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II. p. 85. & 111.* Romulum bis legiſſe centum ſenatores refert, quem clari quidem viri ſequuntur; quod autem in tanto Latinorum ſilentio non eſt admittendum.

§. IV.

Trecentorum numerus manſit vsque ad Sullæ tempora. APPIANVS *Alexandrinus de bello ciuili lib. I. p. 413.* Et licet non conſtet, quantum numerum fecerit; probabile tamen eſt, ſupra quadringentos fuiſſe, quod ita ad Ciceronis tempora ſeruatum fuit, vt ex *lib. I. ad Atticum ep. 14.* colligitur. Iulius Cæſar nimium auxit numerum & quidem ad nongentos vsque, vt DIO *Caſſius lib. XLIII. p. 237.* refert; vel ad millenos, vt SVETONIVS habet in *Auguſto cap. XXXV.* In quibus quod multi indigniſſimi eſſent (nam peregrinos etiam ex Gallia & aliunde in curiam introduxerat) Auguſtus ad priſtinum numerum & ſplendorem, qui ante ciuile bellum fuerat, redegit; aut paullo maiorem eſſe permiſit, vt tamen numerus intra ſexcenteſimum conſiſteret: DIO *lib. LIV. p. 530.* Poſteriores cæſares auxerunt aliquando; vt tamen non facile plures, quam ſexcenti ſenatores eſſent.

§. V.

Legebantur ſenatores o) ordinario modo a cenſoribus ex ordine equeſtri, vnde primi conſules

o) ſenatus primis temporibus a regibus &, poſt eorum impe-

les ſupplementum fecerunt, apud LIVIVM *lib. II. cap.* 1. cui adde *lib. IX. cap.* 29. & *lib. XXIII. cap.* 23. Nec vero plebeiis ſenatus omnino clauſus erat, quod infra de conſulibus plebeiis & tribunis in plebeio ordine oſtendemus.

§. VI.

In prima republica non cenſu; ſed morum integritate fiebant ſenatores: vnde de Valerio Publicola, primi poſt eiectos reges anni conſule, annales tradunt, adeo pauperem mortuum eſſe, vt collatis a populo nummis ſumtum habuerit ſepul-

perium abrogatum, a conſulibus lectus eſt, teſtibus DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. II.* p. 85. & LIVIO *lib. I. cap.* 8. hocque vsque ad annum vrbis conditæ CCCX. ſeruatum fuit, quo priuilegium iſtud ad cenſores tranſibat, vt CICERO *pro dom. cap. XXXI.* habet. Dictator præter ordinem nonnunquam ſenatores creare potuit, auctore LIVIO *lib. XXIII. cap.* 22. CICERO *pro ſext. cap. XLV.* ſcribit quidem: *maiores noſtri, quum regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creauerunt, vt conſilium reipublicæ proponerent ſempiternum; deligerentur autem in id conſilium ab vniuerſo populo aditusque in illum ſummum ordinem omnium induſtria pateret*, verbisque his ſignificare videtur, ſenatores a populo cooptatos fuiſſe: recte vero IO. GEORG. GRÆVIVS *not. ad hunc locum* aliique obſeruant, pro: *ab vniuerſo populo* legendum eſſe: *ex vniuerſo populo.* IO. SAR. ZAMOSCIVS *de ſenat. Rom. lib. I. cap.* 4. p. 959. verba hæc ita explicari poſſe, credit, vt conſules ius, ſenatores nominandi, habuerint quidem; ii vero tantum in ſenatum adlecti eſſent, quos populus ſuffragiis ſuis adprobaſſet, prior vero interpretatio maiorem probabilitatem ſibi vindicat.

Google

pulturæ. Vid. EVTROPIVM *lib. I. cap. 10. num. 4.* Poſtea dignitatis ſeruandæ cauſſa ſenatoribus etiam cenſus fuit definitus, vt, qui infra illum poſſideret, non poſſet ſenator fieri. Cenſus erat duplo maior; quam equeſtris ordinis, quem Auguſtus cæſar auxerat. SVETONIVS *in Auguſto cap. XLI.* hoc docet: *ſenatorum*, inquit, *cenſum ampliavit, ac pro octingentorum millium ſumma duodecies ſeſtertium taxauit ſuppleuitque non habentibus.* Supputandi hanc rationem infra de re numinaria Romanorum explicabimus. Vide interim, quæ ad PLINII *lib. I. ep. 19. num. 2.* notauimus. p)

§. VII.

p) ratio in ſenatoribus legendis habebatur: I) *fama* ac morum integritatis. Omnes enim, qui criminis nomine vel ſuſpecti; vel eius inſimulati erant, ab ordine hoc nobiliſſimo excluſi erant: conf. IO. SAR. ZAMOSCIVS *loco indicato*, p. 961. II) *generis.* Primum ſolis patriciis; deinde autem plebeiis & quidem ingenuis tantum aditus ad ſenatum patebat. Is enim a Sullæ imperio libertinis atque proſcriptorum filiis plane præcluſus erat: III) *ordinis*, qui equeſter fuit, quum ex iſto ſenatores legerentur. Vnde & Seuerus imperator apud LAMPRIDIVM *vit.* eius *cap. XIX. equeſtrem locum ſeminarium ſenatorum eſſe*, pronuntiauit: IV) *ætatis.* Primis temporibus ii ſolum, qui ætate alios præcurrebant & ex ea grauitatem atque auctoritatem nacti erant, ſenatorum ordini adnumerati ſunt, &, quamuis ſuccedente tempore id mutaretur hæcque dignitas adoleſcentibus, magno animo & virtute claris, præter ordinem deferretur; certus tamen annorum numerus candidatis his definitus ac præſcriptus fuiſſe, ex multis videtur exemplis; qualis vero ille fuerit, certe in tanto auctorum ſilentio dici haud

§. VII.

Senatores ab equitibus atque plebeiis etiam veſtitu diſtincti erant. Ille tunica erat laticlauia; ſeu latus clauus. Vnde *latum clauum accipere* eſt ſenatorem fieri. Sic Tiberius ſenatori latum clauum ademiſſe dicitur apud SVETONIVM *cap. XXXV.* hoc eſt, ex ſenatu mouiſſe. PLINIVS *libr. XXXV. cap. 1.* ſic ordines diſtinguit: *annuli*, inquit, *diſtinxerunt alterum ordinem a plebe; ſicut tunica ab annulis ſenatum tantum.*

§. VIII.

Senatorum erat *ſententias dicere*, quæ barbare *vota* adpellant: ſicut populi in comitiis *ferre ſuffragia.* Nec vero omnes rogabantur; ſed tantum

haud poteſt. Hoc extra omnem dubitationem poſitum eſt, legitimo modo neminem ante quæſturam ad hanc ſenatoriam dignitatem adſpirare potuiſſe. Adeas IO. SAR. ZAMOSCIVM *laudato libro* p. 964. V) *magiſtratus.* Nemo ſenator fieri potuit; niſi antea aliis iam magiſtratibus atque honoribus fuerat perfunctus, id quod expreſſe docet DIO *Caſſius lib. LIV.* p. 540. VI) *cenſus.* Ne ſplendor ordinis huius per inopiam domeſticam & rei familiaris anguſtiam obſcuraretur, cenſus ſenatorius equeſtri ordine duplo maior fuit. Cenſus ſenatorius octingentorum millium HS. fuit ante Auguſtum, qui, ob opes ciuium in ciuilibus bellis exhauſtas, ad quadringenta millia eum reduxit; poſtea vero eumdem, auctis ciuium facultatibus, ampliauit & ſenatorum cenſum ad decies millia; poſtea vero ad duodecies millia extendit; quæ vbi rite obſeruantur, facili negotio effata DIONIS *lib. LIV.* p. 532. & 540. ac SVETONII *vit. Aug. cap. XLI.* inter ſe conciliari poſſunt.

tum principes: hoc eſt, ſi ſub finem anni erat, conſules deſignati; deinde aut his nondum deſignatis, princeps ſenatus a cenſoribus lectus; porro qui in magiſtratu erant, quemadmodum in catilinaria cauſſa Cicero conſul poſt Silanum deſignatum conſulem rogauit Iulium Cæſarem, tum prætorem: LIVIVS *lib. XXXVI. cap. 3.* & SALLVSTIVS *de bell. catilin. cap. L. ſq.* Tribuni poterant etiam non rogati interloqui, ſuamque dicere ſententiam: CÆSAR *de bello ciuil. lib. I. cap. 2. num. 8.* q)

§. IX.

q) *rogationem* antecedebat relatio. Si enim frequens aderat ſenatus, conſul ille, apud quem faſces erant; aut, eo abſente, prætor, dictator, interrex; nec non præfectus vrbi, rem, de qua ſententia ferenda erat, toti ſenatui exponebat. Tribunis plebis licitum fuit, enarrationi ea, quæ neceſſaria ipſis videbantur, addere; aut nouam plane relationem ad ſenatum referre. De formulis, hanc in rem adhibitis, exponit BARN. BRISSONIVS *de form. lib. II. p.* 165. vbi & obſeruat, finita relatione, rogationem non verbis *præcatiuis*, vti in comitiis; ſed *imperatiuis* factam eſſe. De ipſo ordine, in rogationibus adhibito, cuius auctor noſter meminit, obſeruandum eſt, plerumque ante comitia principem ſenatus; poſt comitia vero conſules deſignatos primo loco ſententias dixiſſe. Hos ſequebantur viri conſulares, prætorii, ædilitii, quæſtorii ac tribunitii. Inter iſtos liberum erat conſuli, quem primus rogare vellet, modo id ita fieret, vt magiſtratuum ordo haud diſturbaretur. Auguſtus, vt SVETONIVS eius *vit. cap. XXXV.* refert, nullius ordinis rationem habuit, eo conſilio, vt omnes, qui ſententias ferre deberent, eo attentiores redderentur: vide IO. GOTTL. HEINECCIVM *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtrant. lib. I. tit. 2. §. 49. p. 76.*

§. IX.

Arbitrii ergo erat conſulis, præter primos rogare, quos vellet; nec in primis ſemper ordinem, niſi in deſignato conſule, ſeruaſſe ſtrictim videtur. Vnde SVETONIVS *in Caeſare cap. XXI.* refert, quem ordinem calendis ianuariis tenuiſſet, eum per totum annum ſeruaſſe. Rogabat autem ſententias conſul, tamquam director ſenatus; nec vero multos rogabat; ſed poſtquam duæ; vel tres dictæ fuerant, reliqui ſenatores, diſceſſione facta, ad hunc; vel illum, qui dixerat ſententiam, ſe conferebant, acceſſu ſuo illam confirmantes. Hinc eſt nota formula: *ire in ſententiam alicuius*, apud LIVIVM *lib. I. cap. 32. lib. V. cap. 29.* r) CICERONEM *lib. I. ep. 2. num. 4.* at-

r) ſic idem ſcriptor *lib. XXVII. cap. 34. L. Veturius & Licinius cenſores*, inquit, *eum tonderi, & ſqualorem deponere & in ſenatum venire fungique aliis publicis muneribus coegerunt; ſed tum quoque aut verbo aſſentiebatur; aut pedibus in ſententiam ibat.* Quodſi quis non plane cum reliquis conſentiebat, formula vtebatur: *huic; vel illi adſentior; & hoc amplius cenſeo.* Latis ſententiis, conſul eas vel ſupprimebat; vel pronuntiabat ac primum quidem ſignificabat, quid ipſi hac in re optimum videretur. Quisque eorum, qui aderant, vnam earum amplectebatur & ad eos, qui eiusdem ſententiæ erant, ſe conferebat, vt inde cognoſceretur, quot ſenatores hanc; vel illam adprobaſſent ſententiam Formula, qua vtebantur, hæc fuit: *qui hoc ſentitis, illuc tranſite; qui alia omnia, in illam ite, qua ſentitis;* ſiue, ſi ex duabus tantum prolatis ſententiis alterutra eligenda erat; *qui hoc ſentitis, illuc tranſite; qui alia omnia,* in

atque alios. Vnde minoris ordinis ſenatores, qui numquam dicebant ſententiam; ſed ſententiæ alterius accedebant, dicti fuere *pedarii*, vt eſt apud GELLIVM *lib. III. cap. 18.* Quod vocabulum aliquid ignominiæ videtur habere; res ipſa vero, *ire in ſententiam alterius*, per ſe non erat ignominioſa; ſed recepta in pleriſque faciendis ſenatus conſultis, quæ per diſceſſionem fiebant, de quibus ſupra dictum.

§. X.

A ſenatus conſulto autem differebat *ſenatus auctoritas*. Quum enim infrequentior iuſto ſenatus eſſet; aut tribuni plebis interceſſiſſent, ſenatus conſultum non poterat fieri; ſed ſenatus auctoritas tantum præſcribi ſolebat & de ea ad ſena-

in hanc partem, hæcque conſuetudo ea de cauſſa introducta eſt, vt illi, qui ante diſceſſionem hanc ſententiam dixerant & aliam meliorem poſt ſuam prolatam eſſe, animaduerterant, occaſionem haberent, ſuam derelinquendi atque alterius conſilio ſeſe addicendi. Loquendi formula: *qui alia omnia ſentitis*, idem eſt ac: qui *contrarium ſentitis*. Illa eam ob cauſſam Romani vtebantur, quoniam omnia, quæ *mali ominis* eſſe, videbantur, refugiebant; vox autem *contrarium* pro mali ominis ſigno putabatur. Quando conſul verba hæc dixerat, ipſe diſceſſionis faciebat initium eumque alii tum ſequebantur & in eam, quam probabant, ſententiam *pedibus ibant*. Deinde ii numerabantur &, quid plurimi ſtatuerant, id ratum habebatur. De modo, ſententiam in ſenatu dicendi, plura ſuppeditant: IO. FRID. GRONOVIVS *lib. I. obſ. cap. 22*, & OCTAVIVS FERRARIVS *lib. I. elect. cap. 10.*

natum populumque referri: s) CICERO *lib. I. ep. 2. num. 11. epiſt. 7. num. 8.* & *lib. VIII. epiſt. 8. num. 12. 17. 20. 23.*

§. XI.

s) ſenatus conſulta legum vim non habuerunt. Senatus enim non leges ſanciebat; ſed ſolum per ſenatus conſulta certa negotia diſponebat, quæ populus illius curæ ſoli commiſerat. In hoc cenſu erant pecuniæ publicæ, ærarium, controuerſiæ, in Italia ſubortæ, quæ grauiore reprehenſione dignæ videbantur: legationes, prorogationes imperii & prouinciarum: indictiones feriarum & ſupplicationum aliaque his ſimilia, quæ omnia per ſenatus conſulta expediri ſolebant; niſi ea per tribunorum plebis interceſſionem ad populum deuoluerentur. Sæpe & ipſi ſenatores ſenatusconſulta impedire potuerunt, quando videlicet vel a conſule poſtulabant, vt ſenatus numeraretur; vel ſententiam ſuam fuſe ac multis verbis exponebant, & *diem dicendo eximebant*, apud GELLIVM *lib. XIV. cap. 7.* Senatus conſultum enim nec a iuſto paucioribus ſenatoribus fieri; nec poſt occaſum ſolis concipi debuit. Sic etiam conſuli permiſſum fuit, non omnes latas ſententias publice pronuntiare; ſed eas, quæ ipſi diſplicebant, reticere ac ſupprimere; ſenatores autem cogere, vt vnam ex pronuntiatis amplecterentur. A ſenatus conſulto decretum ita differt, vt hoc de cauſſis priuatorum, per ſenatores diſcuſſis; illud vero de iis rebus, quæ vel ad plures; vel ad totam rempublicam ſpectarunt, diceretur, quemadmodum obſeruat PAVLLVS MANVTIVS *de ſenat. Rom. cap. X.* Senatusconſulta ſollemniter ſcribebantur &, vbi tribuni ea comprobauerant ac confirmauerant, vel in ædem Cereris; vel in ærarium deferebantur. Ea, quæ locis his non illata erant, etiam pro ratis ac rite factis non putata ſunt: vnde intelligi poſſunt hæc verba SVETONII *vit. Aug. cap. XCIV. ſenatum exterritum cenſuiſſe, ne quis*

§. XI.

Qui conſultabant & ſententiam dicebant ſenatores, proprio verbo *cenſere* dicebantur. PLINIVS *lib. II. epiſt. 11. num. 21. lib. V. ep. 14. num. 6.* SVETONIVS *in Caligula cap. LIX.* & *Claudio cap. VI.* In decretis faciendis dicebant: *placet*; aut, *non placet*, ſcilicet ſenatui. LIVIVS *lib. XXIII. cap. 25.* & SVETONIVS *de claris rhetoribus cap. I.*

§. XII.

Curia vocabatur vulgo locus t) ſenatus habendi, & memorabilis eſt curia *hoſtilia* ſub regibus: ci-

illo anno genitus educaretur: eos, qui grauidas vxores haberent, curaſſe, ne ſenatus conſultum ad ærarium deferretur: conf. IO. SAR. ZAMOSCIVS *de ſenat. Rom. lib. I. cap. 13.* PAVLL. MANVTIVS *de ſenat. Rom. cap. X.* CHRIST. FRID. FRANCKENSTEINIVS *de ærar. pop. Rom. cap. IV.* & SAM. PITISCVS *not. ad Suetonium* p. 356.

t) omnia loca, in quibus ſenatus conuenire voluit, ſacra auſpiciisque dedicata eſſe debuerunt, auctore GELLIO *lib. XIV. cap. 7.* Dicebantur illa *ſenacula*, vt obſeruat MINVTOLI *tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 168. Nec ipſa ſenatusconſulta; niſi captis rite auguriis, fieri potuerunt, quæ, vbi ſiniſtra erant, totum negotium ad alium diem differebatur. Hæc impedimenta quodammodo remouit Auguſtus, vt ex SVETONIO *vit. eius, cap. XXXIV.* liquet. *Legitimus ſenatus* is dictus eſt, qui ſtatis ſollemnibus diebus fiebat, id eſt, ſingulis calendis, nonis & idibus, exceptis diebus comitialibus. Diebus atris ſenatus non conuenire potuit; niſi in rebus periculoſis ac trepidis. Senatui legitimo opponebatur ſe-

CICERO *de finibus lib. V. cap.* 1. Qua incendio deleta, Sulla eodem loco inſtaurare illam & poſt eum

ſenatus indictus, quando nimirum per edictum ſenatores extra ordinem conuocabantur. Auguſtus imperator ſenatui legitimo ſingulis menſibus binos dies deſtinavit ac ſpecioſam hanc addidit rationem: *vt ſenatores minore moleſtia ſenatoria munera fungerentur*, teſte SVETONIO *vit.* eius *cap. XXXV.* ſed vera cauſſa fuit, vt ſenatus conſulta diminuerentur, quippe quæ eius imperio obeſſe & contradicere, exiſtimauit. Dies fixi, quibus ſenatus legitimus haberi potuit, in veteri calendario Romano ita exhibentur:

	IANVARIVS
Kal. Ianuar.	SENATVS LEGITIMVS
V. Id.	SENATVS LEGITIMVS
X. Kal. Febr.	SENATVS LEGITIMVS
	FEBRVARIVS
III. Non.	SENATVS LEGITIMVS
Idibus.	SENATVS LEGITIMVS
	IVLIVS
Kal. Iul.	SENATVS LEGITIMVS
XVI. Kal. Aug.	LVDI SENAT. LEGIT.
	AVGVSTVS
III. Non.	SENATVS LEGITIMVS
XVIII. Kal. Sept.	SENATVS LEGITIMVS
	SEPTEMBER
Kal. Sept.	SENATVS LEGITIMVS
Idib.	LVDI SENAT. LEGIT.
	OCTOBER
V. Non.	SEN. LEGIT. DIES ÆGYP.

eum etiam Cæſar voluit; ſed fato præuenti id opus reliquerunt Auguſto, qui *iuliam* nominavit: DIO *lib. XL. p. 143. 144. lib. XLIV. p. 242. lib. XLVII p. 388.* & SVETONIVS *in Caligula c. LIX.* Laudatur etiam *Pompeii curia*, in qua Iulius Cæſar fuit interfectus: SVETONIVS *in Cæſare cap.* LXXX. & LXXXVIII. & CICERO *de diuinatione lib. II. cap. 9.* Quod vero hoſtilia anguſtior eſſet, quam vt caperet omnem ſenatum, in ſacris ædibus; ſeu templis ſenatus ſæpiſſime congregatus fuit. Sic Cicero in *templo Iouis ſtatoris* ſenatum habuit, quum in Catilinam inueheretur, & in

NOVEMBER

Prid. Id.	SENATVS LEGITIMVS
	DECEMBER
III. Non.	SENATVS LEGITIMVS
Idib.	SENATVS LEGITIMVS

vid PETR. LAMBECIVM *not. in calendar. vet. tom. VIII. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 104. SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. III.* p. 387. & *not. ad Suetonium* p. 239. alioſque ibi memoratos.

De ſenatu, ſenatorio ordine, eius poteſtate atque officiis ſcripſerunt: PAVLL. MANVTIVS, IO. SAR. ZAMOSCIVS, FR. HOTTOMANNVS & M. ANT. MAIORAGIVS ſingularibus *de ſenatu Romano* commentationibus. His GEORG. VAVCHOPIVS adiungendus eſt, cuius liber, gallice ſub hac inſcriptione editus: *le ſenat Romain*, laudatur in *journal des ſçavans ann. MDCCII. part. II.* p. 218. Alia diſſertatio de eodem argumento exſtat *in memoires de Trevoux an. MDCCIII. menſ. iun.* 425.

in *æde Concordiæ*, quum coniurati examinarentur. Vide *orat. catilinariam I. cap. 13. orat. II. cap. 6. & orat. III. cap. 9.* Hæc templa curiæ etiam nonnumquam dicta. Vide LAMPRIDIVM in *Alexandro cap. VI.* vbi ædem Concordiæ vocat curiam.

CAP. II.
DE ORDINE EQVESTRI.

§. I.

EQVITES medius ordo erant populi romani, u) inter ſenatum & plebem; nec tantum militiæ id nomen eſt, verum etiam dignitatis, & altera ſignificatio ex priori manat, quia olim non niſi digniores illi & ſplendidiores, e quibus ſenatus legebatur, equo militabant. Supra enim diximus de militia romana, paucos in legione fuiſſe equites, quod non tantum propter nobilitatem il-

u) originem equites debent Romulo, qui ex tribubus ſingulis centum iuuenes, ingenio, opibus ac genere præſtanti præditos, legit, vt equo mererent nec ſolum regem tuerentur; ſed & in bello ciues contra hoſtium impetum defenderent. Diſtributi erant in tres centurias, priſcis tribuum nominibus: *ramnenſium*, *tatienſium* ac *celerum* adpellatas, qui centuriarum numerus & ſub Tarquinio priſco manſit, quamuis is equites valde augeret ac centum & octingentos conſtitueret. Seruius Tullius octodecim centurias equitum legit, hæcque adpellatio poſtea omnibus data eſt, qui a cenſoribus equo publico donabantur & in equeſtrem ordinem referebantur.

lorum factum; verum etiam propter paucitatem equorum in Italia, vbi ager bonus exercebatur, vt hodieque; onera aſinis & mulis portabantur: muli etiam iungebantur carpentis: lecticæ ferebantur a ſeruis, atque ita rarior vſus equorum erat.

§. II.

Signa equitum erant annulus & anguſtus clavus. x) Vtroque diſtinguebantur a plebeiis: alte-

x) inſignia equitum fuerunt:

I. *equus publicus*, quo cenſor eos ornare ſolebat, apud LIVIVM *lib. V. cap.* 7. PAVLL. MANVTIVS *de ciuit. Rom. tom. I. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 3: errat, quando ſibi perſuadet, equites, ſenatui adſcriptos, publicum equum retinuiſſe. Quamuis enim non negandum ſit, ſenatores nonnunquam equum ſuum retinuiſſe; ex eo vero non probari poteſt, id in vniuerſum ab omnibus equitibus, in cenſum ſenatorium adſcitis, factum eſſe. Præterea id ab iis tantum obſeruatum fuiſſe, videtur, qui *iure magiſtratus;* non vero *lectione ſenatoria* in ſenatum venerunt: conf. IO. GEORG. GRÆVIVM *præf. ad tom. I theſ. ant. Rom* & CAROL. SIGONIVM *de ant. iur. ciu. Rom. lib. II. cap.* 3. Sic & SIGONIVS errat, *eodem loco*, vbi Manutium refellit, quando exiſtimat, duplex equitum genus in Romana republica exſtitiſſe: alios fuiſſe equites, qui ordinem equeſtrem; ſiue ſecundum ciuium Romanorum ordinem conſtituerint; alios vero non in equeſtrem ordinem adlectos; ſed, equo priuato accepto, in bello adhibitos ibique peditibus oppoſitos fuiſſe ac vtrumque hoc equitum genus a Romulo originem ſuam accepiſſe. Sed ſe fefellit SIGONIVS & cum eo omnes, qui eius ſententiam amplectuntur. Veteres ſcriptores ſolius equeſtris ordinis men-

altero etiam a ſenatoribus: PLINIVS *lib. XXXIII, cap. 1.* Non licebat enim plebeiis, geſtare annulum;

mentionem faciunt, qui in tres centurias deſcriptus fuit; nec Romana reſpublica vſque ad Marium vnquam alios in bello habuit equites; quam qui in vrbe ſenatui opponebantur & equeſtri; ſiue ſecundo inter ſenatorium & popularem, ordine prædìti erant. Fuſe hoc docet laudatus IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. I. theſ. ant. Rom.* ibique ad ea argumenta, quæ SIGONIVS ad defendendam ſuam attulit ſententiam, erudite reſpondet:

II. *annulus aureus*, qui ordini ſenatorio & equeſtri communis fuit, Plebs enim ferreis annulis vſa eſt. Illud aperte confirmat DIO CASSIVS, quando ita ſcribit *lib. XLVIII.* p. 385. *apud antiquos Romanos non modo liberto; ſed nec ingenuo quidem vlli aureo annulo licebat vti, niſi ſenator eſſet; aut eques.* Nonnunquam tamen & plebs a magiſtratu annulis aureis donabatur, quod CICERO *orat. Verrin. III. cap.* 80. docet, dum *ſæpe noſtri*, inquit, *imperatores, ſuperatis hoſtibus, optime republica geſta, ſcribas ſuos annulis aureis in concione donarunt.* Hoc etiam ex ſequenti intelligitur inſcriptione apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 101.

D. M. S.
C. ANTONIO C. F. FLA
VINO. VI. VIRGO. IVN.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN.
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER. P. C.

lum; ſed equitibus tantum & ſenatoribus, a quibus equites tunica tantum diſtinguebantur, quæ ſe-

adde MACROBIVM *ſaturnal. lib. II. cap.* 10. SVETONIVM *vit. Caſ. cap. XXXIX.* & DIONEM CASSIVM *lib. XLVIII.* p. 385. & quamuis ſub Tiberio anno vrbis conditæ DCCLXXV. annulorum aureorum ius plebi aufferretur; haud tamen id ſequenti tempore obſeruatum eſt, id quod exempla apud SVETONIVM *vit. Galb. cap. XIV.* TACITVM *lib. I. hiſtor. cap. XIII.* & *lib. IV. cap.* 3. abunde confirmant. Legas: IO. KIRCHMANNVM *de annulis cap. XVI.* p. 156. & PETR. BVRMANNVM iuniorem *diſſ. de iure annulorum aureorum*, Traiect. ad Rhen. MDCCXXXIV.

III. *tunica anguſticlauia.* Ante Auguſtum per ordinem ſoli ſenatores *tunica laticlauia*, maximæ dignitatis ſigno, vtebantur. Hic imperator ſecundum SVETONIVM *vit.* eius *cap. XXXVII.* primus *liberis ſenatorum, quo celerius reipublicæ adſueſcerent, protinus virilem togam, latum clauum induere permiſit.* Adſunt quidem exempla, quæ confirmant, iam ante Auguſtum tunicarum harum vſum, præter ſenatores, liberis ſenatorum, patriciis conceſſum fuiſſe, vt de Cæſare, de Auguſto deque aliis ex STATIO, OVIDIO, & SVETONIO conſtat; hoc tamen ſingulare præmium virtutis ac honoris priuilegium fuit, quod paucis contingebat & extra ordinem dari ſolebat. Nec facile exempla deprehendi poterunt, ius hoc iis, qui patricii non erant, ſub conſulibus datum fuiſſe. Innuit hoc ISIDORVS, quando *lib. IX. cap.* 4. ita ſcribit: *quamuis autem ſenatoria quisquam origine eſſet, vsque ad legitimos annos eques Romanus erat; deinde accipiebat honorem ſenatoriæ dignitatis.* Auguſtus igitur primus dici poteſt, qui ius, latum clauum gerendi, ſenatorum liberis dedit. Poſtea & equites ſenatoriam hanc veſtem geſtare cœ-

ſenatoribus erat lati claui: equitibus anguſti. De vtraque tunica autem plura dicemus infra, quum de re veſtiaria agendum erit.

§. III.

Præter ea, aliud ornamentum erat equitum lege roſcia conceſſum, quæ etiam *lex theatralis* dicitur A PLINIO *lib. VII. cap. 30.* qua cautum fuit, ne quis in theatris; aut amphitheatro in quatuordecim primis gradibus ſederet; niſi cenſum poſſidens equeſtrem. Hinc in XIV. *ſedere* eſt idem, quod equitem romanum eſſe: SVETONIVS *in Cæſare cap. XXXIX. Auguſto cap. XL.* & SENECA *ep. XLIV.* Cenſus autem equeſter erant quadringenta ſeſtertia, vt clare definitum eſt a PLINIO

cœperunt, vt ex DIONE aliisque comprobari poteſt, atque inde diſtinctio inter ſenatores iuuenes & honoribus perfunctos originem ſuam habuit: conf. TACITVM *lib. VI. annal. cap. 2.* & *lib. XIII. cap. 25.* & ex recentioribus ALB. RVBENIVM *de re veſtiar. lib. I. cap. 14.* ISAAC. CASAVBONVM & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. vit. Aug. cap. XXXVIII.* IO. GEORG. GRÆVIVM *præf. ad tom. VI. theſ. ant. Rom.* & IO. MASSONIVM *vit. Ouid.* p. 39.

IV. *locus ſeparatus in ſpectaculis*, de quo vide NIC. CALLIACHIVM *de ludis ſcen. mimor. & pantomim. tom. II. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 720. ſq. IVL. CÆS. BVLENGERVM *de circ. cap. XXXV.* PAVLL. MANVTIVM *de leg. cap. III.* p. 821. ANT. AVGVSTINVM *de leg.* voc. *iulia theatralis* p. 1220. & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 247.

NIO *lib. I. ep. 19. num. 2.* & HORATIO *lib. I. ep. 1. v. 57.* y)

§. IV.

Equites romani non tantum equitibus naſcebantur; verum etiam ſenatorum filii, antequam in ſenatum legerentur, equites fuerunt vocati. Clarum exemplum præbet Pompeius apud CICERONEM *pro lege manilia cap. XXI.* cuius ætas quum longe abeſſet a gradu ſenatorio; res tamen maximas geſſit, & triumphum meruit, de quo CICERO: *quid tam inauditum; quam equitem romanum triumphare?* Et paullo poſt: *quid tam incredibile; quam vt iterum eques romanus ex ſenatus conſulto triumpharet?* Pompeius autem natus erat patre patricio & conſulari.

§. V.

Diuiſi equites erant in *vrbanos* & *ruſticanos. Illi* domicilium Romæ habebant, & ex iis præcipue legebantur ſenatores. *Ruſticani* non tantum rure degebant; verum etiam in municipiis ruſticanis. CICERO *pro Roſcio Amerino cap. XV. quid hoc?* inquit, *patres familias, qui liberos habent, præſertim homines illius ordinis* (equeſtris) *ex municipiis ruſticanis, nonne optatiſſimum ſibi putant eſſe, filios ſuos rei familiari maxime ſervi-*

y) in equitibus legendis ratio habebatur *ætatis*, pro qua octodecim circiter anni requirebantur: *generis*, quum ſub libera republica per ordinem ingenui ſolum dignitatis huius participes fieri poſſent ac denique *cenſus*, qui vt noſter auctor probat, florente republica CCCC. ſeſtert. fuit.

vire & in prædiis colendis operæ plurimum ſtudiique conſumere?

§. VI.

Inter ſtudia equeſtris ordinis, tam illorum, qui in vrbe viuebant; quam qui in agris & municipiis, erat præcipue etiam conductio vectigalium populi romani, id eſt, redituum ex prouinciis. Inde ordo publicanorum in equeſtri ordine fere continebatur. CICERO *pro Planco cap. IX. flos equitum romanorum, ornamentum ciuitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur.* Idem *pro lege manilia cap. II. equitibus romanis, honeſtiſſimis viris, adferuntur ex Aſia quotidie litteræ, quorum magnæ res aguntur in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ.* Vide plura in illa *oratione.* z)

CAP.

z) nec prætereunda hic eſt *annua equitum transuectio*, qua iſti equis ſuis inſidentes & ornamentis militaribus ornati ab æde Honoris ac Virtutis, extra vrbem poſita, ad Capitolium transuehebantur. Singulis luſtris cenſus equitum ita peragebatur, vt illi ad cenſorem, in ſella curuli ante Capitolium ſedentem, cum equis ſuis accederent, eosque ante illum traducerent. Cenſor tum de equitum agendi ratione ac moribus iudicabat eosque, qui vitam ſplendido ſuo ordine indignam, geſſerant: equos negligentius habuerant; nec in bello fortes ſe præſtiterant, equum ſuum vendere; reliquos autem, qui bonos mores omnibus comprobauerant, equum traducere iubebat. Transuectionis huius inſigne monimentum in nummo habemus, quem FRANC. MEDIOBARBVS *in numiſm. imper.* p. 83. LAVR. BEGERVS *comm. in*

CAP. III.

DE ORDINE PLEBEIO.

§. I.

PLEBS tertia pars populi romani proprie loquendo; quamquam abuſiue *populus* ipſi *plebeii* dicuntur. a) Sic apud SVETONIVM *cap. CI.* de Auguſti teſtamento: *legauit populo romano*

in Florum p. 66. & EZECH. SPANHEMIVS *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 101. exhibent. Cenſor ſimul nomina equitum publice recitabat & qui recitando in iſtis primum occupabat locum, *iuuentutis princeps* dicebatur. De annua hac equitum transuectione erudite commentatus eſt cel. IO. ERHARD. KAPPIVS *diſſ. de annua equitum Romanorum transuectione & de eorumdem recognitione & cenſura*, Lipſ. MDCCXXXIV. cui addendi ſunt IVST. LIPSIVS *de milit. Rom. lib. I. dial. V. tom. III. operum*, p. 36. & HERM. HVGO *de milit. equeſtri lib. II. cap. 1. §. 5.*

a) voces *plebis* & *populi* in antiquis ingeniorum monimentis diuerſa ratione vſurpantur, eæque ſæpe inter ſe confunduntur: vid. SVETONIVM *vit Tiber cap. LXXII. vit. Aug. cap. CII. vit. Neron cap. LVII. vit. Claud. cap. XXV. & Domit. cap. IV* MARTIALEM *lib. VIII. epigr.* 15. & PLINIVM *panegyr. cap. XXV.* Nonnunquam *plebs* opponitur *populo* & per illam viliſſima incolarum vrbis pars; per hunc autem tota ciuitas, quatenus ex patriciis & plebeiis conſtat, intelligitur: alibi *plebs* pro *populo* vſurpatur eique tribus opponitur, vt hæc inſcriptio apud ISAAC. CASAVBONVM *not. ad Sueton.* p. 305. docet:

IMP.

mano, cetera. Et apud MARTIALEM *lib. VIII. epigr. 15. v. 3.*

Dat populus, dat gratus eques, dat tura
ſenatus.

§. II.

Plebeii initio durius habiti a patriciis, ſeceſſiones fecerunt, quarum notabilis erat illa ad montem ſacrum trans Anienem amnem, quia prius revocari haud potuerunt in vrbem; quam magiſtratu ſui ordinis impetrato, qui plebis cauſſam contra ſenatum tueretur. Hi tribuni plebis ſunt vocati, de quibus ſupra egimus. Vide LIVIVM *lib. II. cap. 32.*

§. III.

Ingens ſic ius adepti plebeii; ſed his contenti non erant; niſi etiam maiora impetrarent. Impetrauerunt connubii communionem lege canuleia: LIVIVS *lib. IV. cap. 1. & 5.* Impetrauerunt etiam ius conſulatum petendi: LIVIVS *lib. IV. cap. 42.* & *lib. VII. cap. 1.* Etiam ad ſacerdotia, id

IMP. T. CÆSARI
DIVI F.
VESPASIANO. AVG.
PLEBS VRBANA
QVÆ FRVMENTVM
PVBLICVM ACCEPIT
ET TRIBVS.

Plura ſuppeditabit ISAAC. CASAVBONVS *loco indicato.*

id eſt, auguratum & pontificatum impetratus aditus: LIVIVS *lib. X. cap. 6.* b) Magnum etiam ius & dignitas erat, quod plebiſcita legibus proprie dictis & ſenatus decretis lege hortenſia ſunt æquiparata, de quibus ſupra diximus. Acceſſit, quod ſummum eſt, prouocatio ad populum contra ſenatum; aut maiores magiſtratus, vbi *populi* nomine potiſſimum plebs ſignificatur; equeſtri tamen ordine non excluſo. Vide exemplum apud LIVIVM *lib. II. cap. 56. ſeq.* Impetratum etiam, vt LIVIVS *eodem libro cap. LVI & LVIII.* habet, vt tributis comitiis, id eſt, ſine patribus, tribuni plebis crearentur.

§. IV.

Non ergo plebeius ordo tantum viles homines; aut opifices continebat; ſed magnos quoque & præſtantes viros, cuius ordinis duo erant ſumma præſidia, prouocatio ad populum & tribunatus plebis, quem etiam imperatores; ſeu cæſares omnes propter ſummam poteſtatem in ſe receperunt.

SECT.

b) De hoc argumento ſupra dixi. Plebi aditum ad curiam patuiſſe, ſatis ex DIONYSIO *Halicarnaſſeo lib. VII.* p. 469. conſtat; ſed incertum eſt, quo tempore & a quo ius hoc adepta ſit. Nonnulli Seruium Tullium: alii, ad quos SVETONIVS *vit. Aug. cap. II.* pertinet, Tarquinium Priſcum nominant. Eo tempore, quo Spurius Mælius ob adfectatam nimiam poteſtatem cæſus eſt, plebem ad ſenatum admiſſam eſſe, ex LIVIO *lib. IV. cap.* 15. quidem liquet; ſed iam ante Mælium idem factitatum eſſe, probabile videtur: conf. IO. SAR. ZAMOSCIVM *de ſenat. Rom. lib. I. cap. 6.*

SECT. II.

DE

STATV HOMINVM DIVERSO APVD ROMANOS.

Cap. I.

DE STATV LIBERORVM.

§. I.

Statvm hominum iure conſulti vocant, quando homines iure ciuili & gentium in liberos & ſeruos diuiduntur. Liberi autem vel *ingenui* ſunt; vel *libertini*. Vide de his & quæ ſequuntur *pandect. tot. tit. de ſtatu hominum & inſtitut. L. I. de iure perſonarum, de ingenuis, de libertinis.*

§. II.

Ingenui ſunt liberis nati parentibus, & hi tam libertis & libertinis certo reſpectu, quam in totum ſeruis opponuntur. c)

§. III.

Liberti ſunt e ſeruitute manumiſſi; manumiſſione autem, vt in §. III. *inſtitut. de libertinis* eſt mo-

c) ii, qui modo iniuſto in ſeruitutem venerant, quando poſtea manumittebantur, non pro libertis; ſed pro ingenuis putabantur. Quapropter filii, a patribus in ſeruitutem venditi, vti & in ſeruitute non penitus iura ciuitatis amittebant; ita & manumiſſi iura ingenuitatis recuperabant: conf. IO. GOTTL. HEINECCIVM *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtrant. lib. I. tit. V. §. 1.* p. 99.

modo maiorem & iuſtam libertatem adſequebantur fiebantque ciues romani; modo minorem, vt tantum latini iuris eſſent; infimæ autem conditionis erant, qui *dediticii* dicebantur. Ceſſarunt deinde pedetentim poſteriores ordines, & primus, qui libertatem dabat & ciuitatem romanam, maxime frequentebatur. Ad hanc autem non peruenire poterant, niſi publica auctoritate; vel prætoris in vrbe; vel proprætoris; aut proconſulis extra vrbem. Atque hæc dicebatur *manumiſſio per vindictam*, hoc eſt, virgam, quam magiſtratus capiti eius, qui manumittebatur, inferebat. Ceteri ordines libertorum inter amicos manumitti poterant, eoque peruenire ad ius latinum; aut conditionem dediticiorum. Vide de hac re, quæ notauimus ad PLINIVM *lib. VII. ep. 16. num. 4.* d)

§. IV.

d) variis modis manumiſſiones fieri apud veteres ſolebant:

I. *per cenſum*, quum conſenſu ac iuſſu domini tabulis cenſualibus nomina eorum inſcriberentur. VLPIANVS *fragm. p.* 564. *cenſu mittebantur*, inquit, *qui luſtrabili cenſu Romæ, iuſſu dominorum, inter ciues Romanos cenſum profitebantur*. Conſuetudo hæc, ſeruos iſto modo manumittendi, ſub Tiberii imperio deſiiſſe videtur, quare & in *corpore iuris* manumiſſionis per cenſum haud facta eſt mentio:

II. *per vindictam*, qua in vrbe a conſule & prætore; in prouinciis autem a proconſule ſeruus manumittebatur, in memoriam coniurationis Brutorum aliorumque iuuenum, poſt reges expulſos, conflatæ, quam, teſte LIVIO *lib.*

§. IV.

Libertini ſunt libertorum filii. Atque olim ſic diſtinguebantur, vt libertus eſſet, qui ſeruierat, poſt

lib. II. cap. 5. Vindicius, Vitelliorum ſeruus ad ſenatum detulerat, & loco præmii, ciuitatis ac libertatis iura acceperat. Quapropter conſules, ſtatim vt conſulatum adgrediebantur, memoriam manumiſſionis huius celebrare & manumiſſiones quorundam ſeruorum expedire ſolebant: conf. PETR. FABER *lib. I. ſemeſtr. cap. vlt.* p. 194. GVILIELM. A LOON *de manumiſſ. lib. I. cap.* 1. §. 2. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap.* 6. IAC. SIRMONDVS *ad Sidonium* p. 193. & IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. lib. I. tit.* 4. §. 5. p. 101. Seruus coram conſule a domino in gyrum circumagebatur, ad indicandum, eum iam eſſe liberum ac, quo vellet, abire poſſe: vid. PERSIVM *ſat.* V. v. 75. ſq. & SENECAM *epiſt. VIII.* Inter vertendum alapa ſeruo infligebatur, vti ISIDORVS *lib. IX. cap.* 4. & inprimis CLAVDIANVS *de IV. conſul. Honor.* v. 611. p. 233. docent, & tum his verbis dominus ſeruum e manu mittebat; *hunc hominem liberum eſſe volo.* His peractis, lictor caput ſerui virgula, *vindictæ* nomen habente, ter; aut quater verberabat, auctoribus IVVENALI *ſat.* V. v. 111. HORATIO *lib. II. ſat.* 7. v. 76. & PERSIO *ſat. V.* v. 88. ſeruus vero in templum Feroniæ deducebatur, vt ibi pileum, libertatis ſignum acciperet & capillus eius detonderetur, cuius rei PLAVTVS *amphitr. act. I. ſcen. I.* v. 306. mentionem facit: adde BARNAB. BRISSONIVM *de formul. lib. VIII.* p. 724. PETR. FABRVM & GVIL. A LOON *locis indicatis;* IAC. DALECHAMPIVM *not. ad Plin. lib. II. cap.* 55. SOLERIVM *de pileo.* p. 220. alioſque. Manumiſſi ſerui nomen in acta referebatur, addita manumiſſionis cauſſa, vt ex PLAVTO *perſ. act. IV. ſcen.* 3.

poſt manumiſſus; libertini autem a libertis geniti. SVETONIVS *in Claudio cap. XXIV.* Poſt-

v 14. & TERENTIO *adelph. act. V. ſcen.* 9. v. 3. colligi poteſt. Ipſi vero adſumebant etiam prænomen, nomenque patroni ſuo addebant. A patronis etiam veſte alba atque annulo donabantur:

III. *per teſtamentum*, per quod dominus his verbis ſeruo libertatem conciliabat: *dauus ſeruus meus liber eſto*, idque ex *legibus XII. tabularum*, quæ CICERO *ad Herenn. lib. I. cap.* 13. ita exhibet: *lex paterfamilias vti ſuper familia pecuniaue ſua legaſſit; ita ius eſto*: De triplici hac, ſeruum manumittendi, ratione agit BOETHIVS *ad topic. Ciceron.* p. 271. de formulis vero, in manumiſſione adhibitis: PETR. FRANC. CHIFFLETIVS *in quat. opuſc.* p. 230. & BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. VIII.* p. 724.

Poſtea & alii manumiſſionis modi in vſum adducebantur, quales fuerunt:

I) *per epiſtolam*, abſenti ſeruo a domino miſſam, per quam dominus ſeruo permittebat, vt liber viueret,

II) *per amicos*; quos dominus conuocabat ac, iis præſentibus, ſeruum manumittebat:

III) *per conuiuia*, quæ dominus inſtituebat & ſeruum, libertatis dandæ cauſſa, ſimul accumbere iubebat. Neceſſe erat, pro Iuſtiniani inſtituto, vt quinque amici, tamquam teſtes, præſentes eſſent: lege DESIDER. HERALDVM *ad Martial. epigr. IX.* p. 89. & PETR. BVRMANNVM *de iur. annulor. aureor.* p. 2. Ii, qui tribus his modis manumittebantur, non plenum ciuitatis; ſed Latinorum tantum ius adipiſcebantur. Antiquiſſimis temporibus quidem omnes manumiſſi ſerui ciuitatis iuribus fruebantur; quoniam autem ſeruorum ma-

Poſtea autem cæſarum temporibus ſæpe & ple-
Ee 3 rum-

manumiſſorum numerus magis creſcebat; inde vero ciuitas ſceleſtiſſimorum hominum colluuie onerabatur, anno vrbis conditæ DCCLXXI. M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Balbo conſulibus conſtitutum eſt, vt qui per epiſtolam; aut amicos manumitterentur, non ciuitatis; ſed Latinorum iura obtinerent. Sic etiam, ne eximia ciuium Romanorum priuilegia facinoroſis concederentur, ſub Auguſto lege Sentia cautum eſt, ne ſervi, ſceleris cauſſa publice puniti, obtenta a dominis libertate, meliori fruerentur conditione; quam dedititii. Serui *dedititii* infimum inter libertos occupant locum. Deſtituti erant iure commerciorum & mancipationum; nec teſtamentum facere; nec hereditatis participes fieri poterant. Tres igitur libertorum fuerunt claſſes. *Alii* ciuitatis ius nanciſcebantur: *alii* Latinorum priuilegia obtinebant, *Latini Iuniani* dicti; hique & nonnumquam ab imperatoribus quiritium iura impetrabant, & *alii* denique erant liberti dedititii, quorum conditio, vt iam indicaui, omnium miſerrima fuit & eo præcipue quidem nomine, quia ipſis omnis ſpes ciuium Romanorum; vel Latinorum iura conſequendi, ablata & erepta erat. Antonini Caracallæ notiſſima illa conſtitutio, qua omnibus, in orbe Romano degentibus, ciuitatis iura dabantur, ad ingenuos ſolum; non ad libertos extenſa fuit, vt recte obſeruat EZECH. SPANHEMIVS *orb. Rom. exerc. II. c. 5.* Iuſtinianus primus fuit, qui diſcrimen inter libertos & ingenuos ſuſtulit.

De manumiſſione eiusque variis ritibus ac ſpeciebus videndi ſunt: AVG. POLITIANVS *miſc. cap. XXXIV.* IO. BAPT. COTELERIVS *tom. I. patr. apoſtol.* p. 105. THOM. CRENIVS *tom. I. animadu. hiſtorico-philolog.* p. 84. CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 6.* IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurisprud. illuſtr. lib. I. tit. 4.* p. 99. *ſq.*

rumque in iure Romano, qui liberti dicendi eſſent, etiam vocantur *libertini.* Sic SVETONIVS *in Auguſto cap. XXV.* libertinos milites vocat, qui erant ex ſeruis facti liberti; ſiue manumiſſi.

§. V.

Libertas autem a ſeruis impetrabatur propter merita & fidelem ſeruitutem. Vt vero in aliis rebus omnibus accedit abuſio; ita in hac cauſſa etiam factum ſæpe, vt ſerui pecunia, vndecumque collecta, libertatem a domino redimerent, quamuis nullis inſignes eſſent meritis, e) de quo conqueritur DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. IV. p. 227.* Quamuis autem plenam ciuitatem liberti adſecuti eſſent, magisque eorum filii; tamen aliquid intererat diſcriminis, vt hi non in ruſticas tribus reciperentur; ſed tantum in quatuor vrbanas; nec in ſenatum legi poterant, niſi poſt aliquot generationes. Sic SVETONIVS *de Claudio cap. XXIV. latum clauum*, inquit, *quamuis initio adfirmaſſet non lecturum ſenatorem; niſi ciuis romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit; ſed ſub conditione, ſi prius ab equite romano adoptatus eſſet.* Quo in ipſo tamen reprehenditur a Suetonio, quod male ad exemplum proauctoris Appii Claudii prouocarit. Nam etiam apud LIVIVM *lib. IX. cap. 29.* ille Appius reprehenditur, eiusque lectio in ſenatum vocatur infamis atque inuidioſa.

CAP.

e) vide FRIDER. LINDENBROGIVM *ad codicem legum antiquar.* p. 1464.

Cap. II.
DE STATV SERVORVM.

§. I.

Servi a *ſeruando* dicti ſunt, quia, quum bello capti eſſent, non occidebantur; ſed viui ſervabantur ad dura facienda opera: *pandect. dicto loco.*

§. II.

Serui variæ conditionis erant, pro ingenio, moribus & arte diſtincti. Qui ingenio valebant & ſtudiis erant eruditi, hos maxime Romani amabant, iisque vtebantur anagnoſtis; vel a bibliotheca (bibliothecariis) quales Ciceronis fuerunt Tiro & Dionyſius fugitiuus. Vide ciceronis *epiſtolarum librum XVI.* & *lib. V. ep. 9. num. 6.* & *ep. X. num. 1.* De artibus & opificiis ſeruorum lege nepotem *in Attico cap. XIII. num. 3. vſus eſt*, inquit, *familia* (ſic ſerui proprie vocabantur, tamquam famulitium) *ſi vtilitate iudicandum eſt, optima: ſi forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri litteratiſſimi, anagnoſtæ optimi, & plurimi librarii. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domeſticus deſiderat, apprime boni.*

§. III.

Diſtincti igitur ſerui erant in *vrbanos* & *ruſticos.* f) In *vrbanis* erant chirurgi, aliptæ, vncto-

f) illi *familia vrbana;* hi *familia ruſtica* dicebantur. Vnde intelligimus verba legis XII. *tabul. paterfamilias* *vti*

ctores, ſymphoniaci, tibicines, ſuppellecticarii, a bibliothecis, anteambulones, oſtiarii, atrienſes, cubicularii, hortulani, ceteri. g) Et hi propter in-

vti ſuper familia pecuniaue ſua legaſſit, ita ius eſto; Comprobat idem hæc inſcriptio apud MANVTIVM *comm. in Ciceronis officia* p. 72. ed. GRÆVII:

. . . .
CL. - - - - PHI
LARGYRO. VNGVENTAR. IO
ISQ. FAMILIAM. SVAM. MANVMISIT
PECVNIAMQ.
LEGAVIT

adde LAVR. PIGNORIVM *de ſeruis* p. 20. CLAVD. SALMASIVM *exercit. Plinian.* p. 891. & GERARD. IO. VOSSIVM *inſtitut. orator. p.* 151.

g) his addendi ſunt ocularii, clinici, diſſectores cadauerum, balneatores, tonſores cet. In culina ſeruiebant offarii & coqui; piſtores, placentarii, procuratores peni. Conuiuia adparabant miniſtri, inter quos præcipue erant obſonatores, inuitatores; ſiue calatores, indices horarii, tricliniarchæ, inſertores epulorum & luminum, lectiſterniatores & menſarum deterſores. Ea, quæ coqui parauerant, in menſa rite collocabant ſtructores, & qui panem diſtribuebant, diribitores adpellabantur. Vino præpoſiti erant prægustatores; vaſis vero, ex quibus bibebant, aureis argenteisque varii ſerui, qui diuerſas pro eorum miniſterio in ſaxis litteratis habent adpellationes & ab his pocillatores miniſtrique aquæ calidæ & gelidæ diuerſi erant. Alii muſicam profitebantur artem, quorum iterum varia ac diuerſa genera exſtabant, quibus & comœdi, hiſtriones, ſcurræ aliique adiungendi ſunt. Alii litteris operam dabant ac dominorum filios prima

ingenium, mores & artes mitius tractabantur, & quum ſeruiſſent annos aliquot, manumittebantur tandem & liberti fiebant. *Ruſtici* ſerui operibus ruſticis erant deſtinati. Atque ad hæc quidem adhibebantur ineptiores, &, ſi malitioſi ſimul eſſent & contumaces, vt hoc genus hominum plerumque erat, ex barbaris nationibus captum; vel emtum, in ergaſtula detrudebantur, vt compedibus vincti rus colerent. Vide de vtroque genere ſingularem librum LAVR. PIGNORII *de ſeruis.*

§. IV.

Ergaſtulum autem erat locus partim ſubterraneus, ſuperiore tantum loco feneſtris paruis quo-

E e 5 dam

prima litterarum fundamenta, artem legendi, ſcribendi & numerandi docebant, vt librarii, ſcribæ, bibliopolæ, calculones, notarii, anagnoſtæ, grammatici, pædagogi cet. Alii armis eorumque cuſtodiæ, reditibus, pecuniæ, crumenæ, marſupio, frumento dominorum præerant. De gerulis lychnorum & laternarum, actoribus, diſpenſatoribus, negotiatoribus, fullonibus, artificibus, curſoribus, tabellariis, ianitoribus deque dominorum famulitio nihil commemoro. Omnia hæc ſeruorum genera eorumque officia & munera fuſe perſequitur ab auctore laudatus LAVRENTIVS PIGNORIVS *comm. de ſeruis eorumque apud veteres miniſteriis.*

Ad familiam ruſticam quod pertinet, iterum ſerui maxime inter ſe differebant. Ad horum numerum aratores, tonſores ouium, cuſtodes equorum, aſinarii, paſtores, pecoris magiſtri, villici, cuſtodes torcularium, fœni ſectores, piſcatores, venatores, aucupes, fabri aliique multi referebantur.

dam modo illuminatus, in quo nocturno tempore iacebant ſerui, quum diurno vincti laboraſſent ruri. Quindecim in vno ergaſtulo detinebantur, teſte APVLEIO *in apologia.* Ingens autem numerus talium ergaſtulorum in Italia fuit; etiam in Sicilia, vbi prædia erant Romanorum. Hinc ſeruilia bella orta, ergaſtulis effractis & demtis compedibus, de quibus legatur FLORVS *lib. III. cap.* 19. & 20. Hinc Floro ergaſtularii ſerui *catenati cultores* dicuntur *libro eodem cap. XIX. num.* 3. LVCANO *vincti foſſores*, *lib. VII. v.* 402. & ipſum *ergaſtulum* eidem FLORO *lib. IV. cap.* 8. *num.* 1. h)

§. V.

Mitiores autem domini mitius etiam ſuos tractabant; nec conſtringebant compedibus. PLINIVS *iunior* huiusmodi erat, qui de ſe *lib. III. ep.* 19. *num.* 7. ſcripſit: *nec ipſe vſquam vinctos habeo*; *nec ibi* (in villa, quam emturus erat) *quisquam ſupereſt.* Idem *lib. VIII. ep.* 16. qua de morbis & morte ſeruorum queritur *num.* 1. & 2. *ſolatia duo*, inquit; *vnum facilitas manumittendi (videor enim non omnino immaturos perdidiſſe, quos iam liberos perdidi); alterum, quum permit-*

h) quum ſæuitia dominos in villis ad id adduceret, vt & innocentes peregrinos in ergaſtula detruderent, a Tiberio ea repurgata; ab Adriano autem & poſtea a Theodoſio plane ſublata ſunt: vide CLAVD. SALMASIVM *not ad Spartian. tom. I. ſcript. hiſt. aug.* p. 172. IVSTVM LIPSIVM *lib. II. elector. cap.* 15. & GER. IO. VOSSIVM *etymolog. tom. I. operum p.* 229.

mitto ſeruis quaſi teſtamenta facere, eaque, vt legitima, cuſtodio. Mandant rogantque, quod viſum: pareo ocius. Suis diuidunt, donant, relinquunt: duntaxat intra domum. Nam ſeruis reſpublica quædam & quaſi ciuitas domus eſt.

§. VI.

Sæuitiæ genus in ſeruos erat etiam *inuſtio litterarum in fronte* i) (vnde per iocum hos ſeruos PLAV-

i) ſeruos, ex fuga retractos, ita potiſſimum punire eorumque fronti notas & ſtigmata inurere Romani ſolebant, quod confirmant AVSONIVS *epigr. XVI.*

Pergame, non recte punitus, fronte ſubiſti,
ſupplicium, lentæ quod meruere manus.
At tu, qui dominus, peccantia membra coerce:
iniuſtum falſos excruciare reos;
aut inſcribe iſtam, quæ non vult ſcribere dextram
aut profugos ferri pondere necte pedes.

& IVVENALIS *ſat.* X. v. 179.

ille tamen qualis rediit Salamine relicta —
in Corum atque Eurum ſolitus ſæuire flagellis
barbarus, Aeolio numquam hoc in carcere paſſos,
ipſum compedibus, qui vinxerat Ennoſigæum
mitius id ſane, quod non & ſtigmate dignum
credidit.

Quid vero fronti fugitiuorum inuſſerint veteres, de eo nihil certi definiri poteſt. Plerumque creditur, illis litteram F impreſſam fuiſſe; quoniam autem PETRONIVS *lib. VI. cap.* 8. p. 366. ita ſcribit: *impleuit Eumolpus frontes vtriusque*, nimirum Eucolpii & Gitonis, *& notum fugitiuorum epigrammta per totam faciem*

PLAVTVS *litteratos* vocabat, *Caſin. actu 2. ſcena 6. v. 49.*) vt, ſi fugerent, cognoſci vbique & re-

ciem liberali manu duxit; VALERIVS MAXIMVS vero *lib. II. cap.* 29. itidem de inuſtis litteris numero multitudinis loquitur, facile inde colligitur, non vnam; ſed plures litteras fugitiuis inuſtas eſſe. Sine dubio variarunt hac in re veteres, ac arbitrio eorum modo vnica littera, modo totæ ſyllabæ & voces in fronte ſeruorum ſcriptæ ſunt. LAVR. PIGNORIVS *de ſeruis* p. 15. propter memoratum PETRONII *locum* credit, ſeruis in fronte eamdem inſcriptionem depictam fuiſſe, quæ poſtea abrogato inhumano hoc, faciem fœdandi, modo, collaribus inciſa fuerit. Hæc coniectura vel ex eo mihi haud improbabilis videtur, quoniam PETRONIVS *indicato loco* impreſſas ſeruis litteras *notum fugitiuorum epigramma* dicit. Quoniam vero inſcriptiones collarium differebant, facile inde colligitur, quod ſeruorum frontibus totæ quidem voces; ſed non ſingulis vnæ eædemque inſcriptæ fuerint. Hoc in primis ex ſequentibus VLPIANI verbis *leg. I. π. de fugitiu. §. tamdiu*, colligi poteſt: *cuſtodiuntur autem tamdiu, quamdiu ad præfectum vigilum; vel ad præſidem deducantur eorumque nomina & notæ & cuius ſe quis eſſe dicat, ad magiſtratus deferantur, vt facilius agnoſci ac percipi fugitiui poſſint.* Inde ſerui hi *inſcripti, litterati, fronte notati* a priſcis auctoribus nominantur: conf. MARTIALEM *lib. III. epigr.* 21. *lib. VIII. epigr.* 75. & PLAVTVM, cuius teſtimonium auctor noſter indicauit. Inconditam hanc, cum ſeruis agendi, rationem cum aliis rudioribus Romanorum moribus abrogauit Conſtantinus, qui in noxiorum faciem litteras deferre, grauiter vetuit. Inde non defuerunt, qui legi huic morem gererent notasque litterarum, quibus antea ipſa facies ſignata fuit, in æreas laminas, collario, col-lis

retrahi poſſent. CONSTANTINVS autem *ma-*
gnus

lis iniecto, adfixas, tranſferrent. De his colli vinculis, quæ fugitiuum indicabant, varia obſeruat LAVR. PIGNORIVS *de ſeruis* p. 15. ac teſtatur, ſe collare vidiſſe apud Lælium Paſchalinum cum inſcriptione.

TENE ME, QVIA FVGI, ET REVOCA ME DOMINO MEO BONIFACIO LINARIO.

Huic duas ſequentes addit inſcriptiones, exſtantes in vna ærea lamina; vtrimque ſcripta, in cuius altera parte hæc leguntur:

TEN EMEQ
VIA FVG ETREB
OCAMEVICTOR
I ACOLIT
OADOMIN
ICV CLEM
ENTIS

in altera vero:

EVGI EVP
IOGIO EXO
PRE VRB.

quibus ſequentia ad illuſtrationem addit: *ſunt vero illæ, quæ in ipſa aduerſa leguntur, litteræ non prominentes; ſed inciſæ & quidem non ineleganter; at, quæ in eadem auerſa conſpiciuntur, in ſumma velut cute, cultelli acumine videntur exaratæ negligentius.*

gnus crudelem hunc morem lege lata ſuſtulit, quæ eſt *leg. II. codicis Theodoſiani de pœnis*, qua prohibetur, in facie ſerui; vel damnati ſcribere, quia facies ad ſimilitudinem pulcritudinis cæleſtis ſit figurata.

LIB. VII.
DE
ROMA LITTERATA
SECT. I.
DE
ROMANORVM STVDIIS ANTE SVLLAM. k)

§. I.

IMPERIORVM & rerumpublicarum, quas deus ab orbe condito eminere voluit, primas partes Romanam tuliſſe magna conſenſione, quotquot non rudes hiſtoriarum ſunt, ad vnum omnes

k) quod in vetere editione *compendii* huius exſtat, caput de ſtudiis Romanorum ſubmoui, atque in eius locum auctoris noſtri elegantem diſſertationem *de ſtudiis Romanorum litterariis in vrbe & prouinciis* anno MDCXCVIII. Halæ habitam & poſtea in eiusdem *diſſertationibus academicis* p. 341. iterum typis deſcriptam, ſubſtitui. Nec inconſulte hoc feciſſe me, credo, quum

omnes, rationibus non incertis perſuaſi, confirmant. Nullum enim vnquam imperium cum hoc vel amplitudine finium & numero prouinciarum; vel copiis & exercituum robore, & inde ſequuta victoriarum gloria; vel denique adminiſtrationis prudentia & diuturna rerum conſeruatione comparari potuit, vt non magno poſt illud interuallo relinquatur. Cauſſam magnitudinis percontati, plures quidem in armorum peritia & firmitudine inueniſſe, putant, quam nemo quidem negabit facile ad ſubigendos populos & proferendos fines contuliſſe; ſi vero nobis dicendum eſt, quod ſentimus, ingenue fatemur, illam neque vnicam nobis, neque præcipuam cauſſam magnitudinis Romanæ, quam indicauimus, videri. Prœlio enim vincere, & vrbes expugnare, ac populos in ſeruitutem redigere, etiam barbarorum eſt; at victos deditosque ad vitam manſuetiorem adducere, eosque ita in officio continere, vt non inuiti pareant, neque ſe victos eſſe; ſed auctos felicitate, fateantur; ita qui vicit, is maiori; quam armorum præſidio imputare victoriam, neceſſe habet.

§. II.

Quum autem duo ſint, quibus Romani nominis ſui magnitudinem implerunt, armorum peritia &

quum omnia, quæ adhuc *in compendio* hoc de Romanorum ſtudiis tradita fuerunt, nunc copioſius, diſtinctius & cum maiori teſtimoniorum adparatu exhibentur.

& ſtudia litterarum, atque armis arma irritentur; neque tranquilla obtineatur felicitas, conſequens eſt, vt litterarum cultura effectum ſit, vt ad tantum faſtigium Romana maieſtas eueheretur, & per tot ſæcula in eodem immota atque inconcuſſa etiam perſtaret. Liberalibus enim diſciplinis & ipſi didicerunt, qui benigne atque ex æquo imperarent, & qui illorum ditioni ſubiecti erant, in ſtudiorum ſocietatem perducti, promtiores facti ad parendum ſunt, poſtquam litterarum lumine cognouerunt, quorum imperio acceptum referrent, quod a barbarie ad vitam cultiorem, & ab inſcitia ad humanitatem & variam doctrinam traducti eſſent. Quum itaque tantos fructus ex ſtudiis percepiſſe Romanos, conſtet, operæ pretium facturi nobis videmur, ſi in ſtudia illorum, quibus tantam coniequuti felicitatem ſunt, inquiramus, vt æmulatione excitati, quod ſalubre nobis & noſtræ ſit reipublicæ, tanquam ab exemplo, in illuſtri loco ad imitandum propoſito, capiamus. l)

§. III.

l) de ſtudiis veterum Romanorum litterariis commentati ſunt: IO. WOWERIVS egregia de *polymathia tractatione*, Hamburgi MDCIV. edita & in *tom. VIII. theſ. ant.* GRÆC. *Gronouii* p. 985. translata: IO. MASSONIVS *in vita Horatii*: IO. NIC. FVNCCIVS *comment. de adoleſcentia & de virili ætate latinæ linguæ*: HERM. CONRINGIVS *de ſtudiis liberalibus vrb. Rom.* IO. ANDR. BOSIVS *de ortu, educatione & ſtudiis Iul. Agricolæ*: CONR. BVDDE *diſſ. de ſtudiis liberal. apud vet.*

§. III.

Sero in vrbe ſtudia litterarum coli & exerceri cœperunt; nec ante Punica bella quiſquam clarus iis diſciplinis inter Romanos commemoratur. Omnis doctrina antiquitus philoſophia, hiſtoria, poeſi, & oratoria arte continebatur, cui pauci ius ciuile addiderunt; ſed politiores litteræ poeſi maxime ac oratoria concludebantur. *Liuius Andronicus* primus fabulam Romæ docuit; ſeu litteraturam illam comicam a Græcis in Latinos tranſtulit, anno circiter proximo poſt finitum bellum primum Punicum. CICERONEM auctorem ſequimur in *Bruto cap. XVIII. hic Liuius*, inquit, *qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano coss. docuit, anno ipſo, antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem quarto decimo & quingenteſimo, vt hic ait, quem nos ſequimur.* Hic, id eſt, Pomponius Atticus in annalibus, qui inter colloquutores erat. Ex quibus corrigendus eſt alius locus CICERONIS *lib. I. Tuſcul. quæſt. cap. 1.* vbi legimus: *ſerius poeticam nos accepimus. Annis enim fere CCCCX poſt Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, conſulibus, anno ante natum Ennium.* Accedunt faſti, qui illos confu-

vet. Romanos: GEORG. NIC. KRIEGKIVS *de modis inclareſcendi apud Romanos* & venerandus pater *diatrib. de variis modis litteras colendi apud vet. Rom.* p. 52. & ... cius *parerg. academ.*

ſules, poſt quingenteſimum, anno XIII conſtituerunt: & GELLIVS *lib. XVII. cap. 21.* idem confirmat.

§. IV.

Quinto poſt anno, quam Liuius ingenium proferre cœperat, hoc eſt ıɔxıx vrbis conditæ, *Næuius* poeta fabulas apud populum dedit, vti apud GELLIVM *d.l.* eſt; quem breui poſt *Ennius*, bello Punico ſecundo centurio, ſequutus eſt, qui in maius meliusque Latinas litteras ingenio ſuo prouexit. m) Hunc plures exceperunt *Ca-*

m) ſub ipſam Ennii mortem Crates Mallotes, inſignis ille criticus & grammaticus, cum quo Ariſtarchus varias criticas habuit controuerſias, in vrbem venit; nec ſolum publice docuit; ſed etiam omnibus modis Romanorum animos ad litterarum culturam excitauit. Refert de eo hæc SVETONIVS *de illuſtr. grammat. cap.* 1. p. 1061. *primus igitur, quantum opinamur, ſtudium grammaticæ in vrbem intulit Crates Mallotes, Ariſtarchi æqualis, qui miſſus ad ſenatum ab Attalo rege, inter ſecundum ac tertium bellum Punicum, ſub ipſam Ennii mortem, quum in regione palatii, prolapſus in cloacæ foramen crus fregiſſet, per omne legationis ſimul & valetudinis tempus, plurimas ἀκροάσεις ſubinde fecit aſſidueque diſſeruit, ac noſtris exemplo fuit ad imitandum.* Fuit hic Crates Mallotes Timocratis filius, ſeque non ſolum philoſophiæ, Stoicæ; ſed etiam grammatices pariter ac critices diſciplinis ita tradidit, vt non ſolum Homerum felici ſucceſſu emendaret; ſed etiam nomen *Homerici & critici* ſuo tempore, vt SVIDAS *lex. tom. II.* p. 370. narrat, nanciſceretur. Ex iis, quæ SVETONIVS ſupra *indicato loco* de eo memorat, luculen-

Cæcilius, Pacuuius, Attius, Afranius, Lucilius. VELLEIVS PATERCVLVS *lib. II. cap. 9. clara per idem æui ſpatium fuere ingenia, in togatis Afranii, in tragœdiis Pacuuii, vsque in Græcorum ingeniorum comparationem euecti. --- Celebre & Lucilii nomen fuit, qui ſub P. Africano, Numantino bello eques militauerat.* Hos vt ingenio valuiſſe, non negamus; ſic arte rudes fuiſſe, ſi poſterioribus comparentur, non diffitendum eſt, id quod de Ennio OVIDIVS dixit *lib. II. triſt. v. 424.* Et CICERO *de clar. orat. cap. LXXIV. ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic latine loquendi; nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuuium male loquutos videmus.* Sub idem tempus *Plautus,* iam tum elegantioris notæ, eminuit. Itidem TVLLIVS tempus notauit *d. l. cap. XV. Plautus,* inquit, *P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos antea dixi, conſules mortuus eſt, Cato-*

lenter patet, eum in aula Pergamenorum regum in ciuilibus pariter ac publicis negotiis adhibitum & magna exiſtimatione ac dignitate præditum fuiſſe. Quando idem ſcriptor refert, eum grammaticam artem Romæ primum intuliſſe, obſeruandum eſt, voce *grammaticæ* hoc loco non indicari rudiorem eius partem; ſiue prima litterarum fundamenta, quæ iam ante Cratetem Romæ tradita fuerunt; ſed perfectam illam grammatices partem, quæ in interpretatione, explicatione atque emendatione veterum poetarum verſatur. Hoc luculenter ex SEXTO *Empirico* SVIDA aliisque teſtimoniis comprobaui *diſſ. de ortu & progreſſu artis criticæ apud vet. Romanos* §. *VIII.* p. 21, ſq.

ne cenſore, qui annus in faſtis eſt ɪↄ ʟxɪx; aut Ciceronis calculo, antea dato, ɪↄ ʟxx.

§. V.

Nec minor multo *Terentius* fuit, cultu nitidiore præclarus auctor, de quo, vt ipſe *prologo adelphorum* ait, maleuoli homines, eruditioni eius detrahentes, dixere,

homines nobiles
eum adiutare, aſſidueque vna ſcribere,

quos nobis *auctor vitæ Terentianæ* prodidit: *cum multis nobilibus familiariter vixit; ſed maxime cum Scipione Africano & C. Lælio.* Vtrumque autem, & Lælium & Scipionem, minorem intelligimus, quod *auctor vitæ Terentii* ex Feneſtella probat, intra finem belli Punici ſecundi, & initium tertii, & natum & mortuum eſſe Terentium. Quinquaginta autem anni inter ſecundum & tertium bellum ſunt. C. Lælium Terentio æqualem fuiſſe tam ſtudiis; quam ætate, etiam ᴄɪᴄᴇʀᴏ teſtatur ad *Atticum lib. VII. ep.3. Terentii*, inquit, *fabellæ propter elegantiam ſermonis putabantur a Caio Lælio ſcribi.* De Scipione, Lælii ſocio, ᴠᴇʟʟᴇɪᴠꜱ *lib. I. cap. 12. Scipio Aemilianus, vir auitis P. Africani paternisque L. Paulli virtutibus ſimillimus, omnibus belli ac togæ dotibus, ingeniique ac ſtudiorum, eminentiſſimus.* Ecce nunc elegantiora ſtudia, tempore tertii belli Carthaginienſis! & par in his ſtudiis exercendis nobiliſſimum, Scipionem & C. Lælium, quos, quod poetam amabant, adiuuabant, poetarum

cen-

cenſui potius, quam alii ordini, adſcriptos iam voluimus. n)

§. VI.

Sub idem tempus quidam hiſtorias ſcribere, non infeliciter cœperunt. *Fabius Pictor* haud dubie illorum primus fuit, quem LIVIVS *lib. XXII. cap.* 7. de prœlio ad Traſimenum lacum, tamquam *æqualem illis temporibus auctorem* ſequutus fuit. Hunc etiam Gallico bello, quod IX annis ante Annibalicum ab vniuerſa Italia geſtum fuit, interfuiſſe, idemque ſcripſiſſe, EVTROPIVS auctor eſt *lib. III. cap.* 2. Hunc latine ſcripſiſſe, ex eo conſtat, quod Catoni & Piſoni Frugi, oppido antiquis Latinis, M. TVLLIVS *lib. II. de oratore cap.* 12. coniunxit & interſeruit. An vero etiam Græcos annales ſcripſerit, vt probari videtur ex *lib. I. de diuinatione cap.* 21. non in aperto eſt. VOSSIVS mauult diuerſos ſtatuere; quam pro eodem ſcriptore habere. *Catonis Origines*, quas ſenex ſcripſit, in fragmentis adhuc ſunt commendabiles. His adiungit CICERO, vt diximus, *Piſonem*, qui Calpurnius Frugi eſt, cuius ætatem indicat *in Bruto cap. XXVII.* quia hic primus legem de repetun-

 dis,

n) de fatis artis poeticæ apud veteres Romanos ac celebribus, qui Romæ floruerunt, poetis, vide PETR. CRINITVM *de poetis Latinis:* LIL. GREG. GYRALDVM *hiſtoria; ſiue dialog. X. de poetis tom. II. operum* p. 1. GER. IO. VOSSIVM *lib. II. de poetis Latinis tom. III. operum* p. 230. & IO. NIC. FVNCCIVM *de adoleſc. Lat. lingu. cap. II.* p. 49.

dis, quæ *Calpurnia* inde dicitur, L. Cenſorino & M. Manlio coss. tulit, hoc eſt anno vrbis ıↄcv. Annales ei *exiliter ſcriptos*, ibidem tribuit. Proximus huic *L. Caſſius Hemina*, quem ludis ſæcularibus quartis interfuiſſe anno vrbis ıↄ c viii. celebratis, CENSORINVS teſtis eſt *cap. XVII.* Laudatur a variis, PLINIO, GELLIO, MACROBIO, NONIO aliisque. Poſteriores fuere *L. Siſenna, Q. Claudius Quadrigarius, Q. Valerius Antias.* VELLEIVS PATERCVLVS *lib. II. cap. 9.* de Numantino bello & proximis temporibus: *hiſtoriarum auctor iam tum Siſenna erat iuuenis; ſed opus belli ciuilis Sullani poſt aliquot annos ab eo ſeniore editum eſt. Vetuſtior Siſenna Cælius: æqualis, Rutilius, Claudiusque Quadrigarius, & Valerius Antias.* o)

§. VII.

Oratores ſuccedunt, quos non ex prima ætate arceſſimus, Menenium Agrippam, ſeditioſam plebem ex ſacro monte reuocantem: Appium Claudium Cæcum, pacem cum Pyrrho in ſenatu diſuadentem: M. Popilium, læna amictum a ſacrificio, ſeditiones itidem oratione ſedantem, de quibus LIVIVS *lib. II. cap. 32.* SILIVS *Italicus lib. XIII v. 725.* CICERO *libr. in Bruto cap. XIV;* qui, etſi naturali vi perſuaſerunt populo; quod tamen ſine arte dicendi fuerunt; neque oratores di-

o) plura de hiſtoricis veterum ſuppeditabunt GER. IO. VOSSIVS *lib. III. de hiſtoric. Latin.* aliique plures.

dicendi ſunt. CICERO *d. l. eos oratores habitos eſſe; aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſane mihi legiſſe videor.* Non ergo ante bella Punica inueniemus, quos in numero ponamus eloquentium oratorum. Primum autem cum CICERONE *cap. XV.* ponimus *M. Cornelium Cethegum*, quem Ennius audiuit, & hoc elogio in *nono annali* ornauit:

additur orator Corneliu' ſuauiloquenti
ore Cethegus Marcu', Tuditano collega.

Cenſorius *Cato*, non orationibus minus; quam *originum hiſtoricis*, & de *re ruſtica libris* clariſſimus, huic forte proximus ex iis, quorum nomina memoriæ dicata ſunt, ſucceſſit. *Antiquior quidem eſt eius ſermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros & aptior ſit oratio: ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepone Catoni*, quod CICERONIS iudicium eſt de *clar. orat. cap. XVII.* Poſt hunc maiori ſe numero proferebant, *C. Lælius* & *P. Scipio* Aemilianus, vterque *Gracchus*, Tiberius & Caius; *Seruius Galba*, *C. Carbo*, & quos alios eius ætatis laudat *d. l. cap. XXV. ſqq.* M. CICERO. Sed omnes fere ingenio & artificio dicendi ſuperarunt *L. Craſſus* & *M. Antonius*, quos TVLLIVS inter ſe comparauit *de clar. orat. cap. XXXVII.* Horum enim ætas in maioris lucis ortum iam verge-

 bat.

bat. Antonius enim Mariana ſæuitia exſtinctus eſt: Craſſus paullo ante, in morbum ex contentione vocis implicatus, exſpirauerat.

§. VIII.

Sic ſenſim eloquentia in vrbe ſuccreuit, & in dies facta ornatior, ad aliud tempus adſpirauit, quo ſupremam limam M. Tullius expoliendæ adhiberet. Mireris vero ſub idem tempus, & eodem Craſſo auctore, Latinos rhetoras vrbe expulſos eſſe, quod ſane maximum detrimentum eſt ſtudiorum & eloquentiæ. SVETONIVS *de clar. rhetor. cap. 1.* tradit, *a Cn. Domitio Aenobarbo & L. Licinio Craſſo cenſoribus* (qui Craſſus ipſemet orator eſt, quem modo laudauimus) *ita edictum eſſe: renunciatum eſt nobis, eſſe homines, qui nouum genus diſciplinæ inſtituerunt, ad quos iuuentus in ludos conueniat: eos ſibi nomen impoſuiſſe LATINOS RHETORAS: ibi homines adoleſcentulos totos dies deſidere. Maiores noſtri quæ liberos ſuos diſcere, & quos in ludos itare vellent, inſtituerunt. Hæc noua, quæ præter conſuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent; neque recta videntur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis, qui eo venire conſueuerunt, videtur faciendum, vt oſtendamus noſtram ſententiam, NOBIS NON PLACERE.* Idem GELLIVS *lib. XV. cap. 11.* repetit. Quod ſi vno anno ante bellum Marſicum ita ſancitum fuit, minus eſt, quod admiremur, LXX ante annis, Fannio Strabone & Valerio Meſſalla conſulibus, de philoſophis & rhetoribus SC. factum, VTI ROMÆ NE ESSENT, quod ibi-

ibidem SVETONIVS adnotauit. Sed non eſt, cur eius nos admiratio, quaſi iuſtam ob cauſſam, ſubeat. p) Virtus, æquum, integritas adhuc Romanis curæ erant, quo fieri non potuit, vt rhetorum & ſophiſtarum argutiæ & captiones, fictæque ad ius peruertendum controuerſiæ ac declamationes placerent. Nam rhetorum diſciplinæ, a Græcis inuentæ, multiplex tum abuſio erat & turpis deprauatio, cuius rei in declamationibus, quæ ſuperſunt, veſtigia videmus. Lactantius, non ignobilis rhetor Nicomediæ, id nos arcanum perdocére expertus ipſe & exercitus poteſt, qui quum ad Chriſti veritatem litteris mandandam ſe contuliſſet, de ſe dicit *lib. I. diu. inſtit. cap. 1. quæ profeſſio multo melior, vtilior, glorioſior putanda eſt; quam illa oratoria, in qua diu verſati non ad virtutem; ſed plane ad argutam malitiam iuuenes erudiebamus.* Scilicet ita eſt: ſenatus conſulto illo & edicto cenſorio non vera eruditio; aut ſincera oratoria; ſed fraudulenta & captioſa, quæ le-

p) auctor noſter ſenatus conſultum hoc non defendere quidem; id excuſare tamen quodammodo eo nomine vult, quod rhetorum ac ſophiſtarum argutiæ captionesque ad ius peruertendum comparatæ fuerint; Romani vero priſtinam maiorum ſuorum integritatem ac iuſtitiam ſancte ſeruare ſtuduerint. Seuera tamen cum rhetoribus agendi ratio vel eo nomine non excuſari poteſt, quod nullum diſcrimen inter veram & falſam ſtatuerit oratoriam: conf. IO. NIC. FVNCCIVM *de adoleſcent. lat. lingua* p. 171. IS. CASAVBONVM & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. de illuſtr. grammaticis* ac interpretes GELLII *lib. XV. noct. Attic. cap.* 11.

legibus inſidiatur, & vſum forenſem peruertit, expulſam priſci Romani, cordatiſſimi mortales, voluerunt, quod recte & ordine cenſemus factum, quia nihil peſtilentius virtuti eſt & innocentiæ, quam illas fraudes in republica tolerare, & ad eas inſtituere iuuentutem.

§. IX.

Veram autem philoſophiam & iuris ſcientiam, ad vſum ciuitatis & reipublicæ comparatam, nec priſci Romani neglexerunt. Teſtes clariſſima nomina, a POMPONIO *lege II. de orig. iuris* laudata, *Aeliorum*, *Scæuolarum*, *Semproniorum*, aliorumque, quorum opus interpretatione erat ad forenſem eloquentiam ſtabiliendam. Quod enim Q. Mucius apud POMPONIVM *d. l.* dixit, *turpe eſt cauſſas oranti, ius, in quo verſatur, ignorare.* Nec minus philoſophia, præſertim illa, quæ de moribus & officio animique characteribus agit, ad eloquentiam excolendam opus erat. Eiusdem vſum in eloquentia, ipſius CICERONIS voce ex libro, quem *Oratorem* præſcripſit & M. *Bruto* dedicauit, *cap. III.* demonſtramus, *fateor*, inquit, *me oratorem, ſi modo ſim; aut etiam, quicunque ſim, non ex rhetorum officinis; ſed ex Academiæ ſpatiis exſtitiſſe.* Dicendum enim in republica eſt de bello, pace, fœderibus, & principum ciuiumque communi ſalute, de moribus & cupiditatibus hominum, & infinitis id genus aliis, quæ ſane non ieiuni rhetores explicabunt; ſed omnibus rebus inſtructi philoſophi ex penu ſua promunt & ſuppeditant. Non ergo veteres Roma-

mani ſine philoſophia fuerunt, quia non fuerunt ſine arte oratoria; neque tamen ita tum exculta, vt inde a Ciceronis temporibus, fuit. Ipſe *lib. IV. Tuſcul. quæſt. cap.* 3. *ſapientiæ*, inquit, *ſtudium vetus id quidem in noſtris; ſed tamen ante Lælii ætatem & Scipionis non reperio, quos appellare poſſim nominatim.* Et *lib. I. Tuſcul. cap.* 3. *philoſophia iacuit vsque ad hanc ætatem; nec vllum habuit lumen litterarum Latinarum.* q)

SECT. II.

DE ROMANORVM STVDIIS POST SVLLANA TEMPORA.

§. I.

HACTENVS de ſtudiis ante Ciceronis tempora, ſub quibus nitidiorem faciem omnia induerunt. An vero, quæ anteceſſit, ætas inter Pu-

q) de diſciplinis philoſophicis ac præcipue arte logica veterum Romanorum videndi ſunt: BARTHOL. KECKERMANNVS *tract. II. præcognitor. logicor. cap.* 2. §. 18. p. 13. ADAMVS BVRSIVS in raro libro, qui inſcribitur: *Ciceronis dialectica*: GER. IO. VOSSIVS *lib. IV. de natur. artium, cap.* 7. §. 21. *ſq. tom. III. operum*, p. 216. PAGANINVS GAVDENTIVS *tract. de philoſophiæ apud Romanos initio & progreſſu*: CHRIST. FALSTERVS *quæſtion. Rom.* p. 249. venerand. pater *hiſtor. logic. lib. II. part. I. ſect. I.* §. 18. p. 550. eius *parerg. academ.* IAC. BRVKERVS *hiſt. crit. philoſoph. period. I. part. I. lib.* 2. *cap.* 10. *tom. I.* p. 342. & *period. II. part. I. lib. I. tom. II.* p. 1. aliique.

Punica bella & Ciceronem, *ſemibarbara* dicenda ſit, quæris? Ait SAM. BOCHARTVS, vir clariſſimus, *epiſtola de Aeneæ nauigatione*, quod ita OLAVS BORRICHIVS, principio *analectorum*, negat, vt *aureum* contra & illa ætate ſæculum litterarum ac Latinitatis fuiſſe, exiſtimet. Nos viam mediam tenemus, & aurum quidem illis temporibus inueniri concedimus; at rude plerumque & impolitum, quod Ciceronis ætate poliri ſplendidius cœpit, & ab ipſo nitidiſſime expolitum eſt. Pretium ergo erit, ab ortu melioris ſæculi Romanorum ſtudia maiori cura & a pueris vſque perluſtrare, vt totus curſus eorum litterarius, quantum fieri poteſt, ac nobis nunc ſuppetit, & e re inſtituti noſtri eſt, ante oculos proponatur.

§. II.

Quæ fuerit ratio educationis & inſtitutionis apud Romanos, pulchre docet *auctor de cauſſis corruptæ eloquentiæ cap. XXVIII.* videlicet non in cella emtæ nutricis; ſed in gremio ac ſinu matris educatos filios fuiſſe; r) in partem curarum adhibitis, quorum probatis ſpectatisque moribus ſo-

r) elementa litterarum prima pueri & puellæ in contubernio matris hauriebant imo parentes ipſi, quibus filiorum educatio curæ cordique erat, in ſe docendi munus ſuſcipere: liberos ſuos ſumma induſtria erudire & ad maiora conficienda ſpatia præparare ſolebant, cuius rei CICERO *de clar. orat. cap. XXVII.* & *cap. LVIII. lib. VIII. ep. 4. ad Attic.* & *lib. II. ep. 14. ad Quint. fratr.* CORN. NEPOS *vit. Attic. cap. I.* & TACITVS *vit. Agricol. cap. IV.* §. 3. teſtes ſunt.

ſoboles familiæ committeretur, coram quibus nec dicere fas eſſet, quod turpe dictu, neque facere, quod inhoneſtum factu videretur. Quæ diſciplina ac ſeueritas eo pertinebat, vt ſincera puerorum natura, nullis detorta prauitatibus ex aliorum exemplo, toto ſtatim pectore in virtutem & honeſtas artes incumbendi, locum haberet. Sic plerumque domi, & in contubernio matris, elementa diſcebantur, s) quibus adreptis, extra limen

s) nec parentes ſolam informandæ pubis curam in ſe ſuſcipiebant; ſed & præceptoribus vtebantur, qui non ſolum priuatim; ſed & in multorum conuentu pueris prima litterarum fundamenta artem nimirum legendi, ſcribendi & numerandi tradebant, antequam illi extra limen ad ſcholas grammaticorum mittebantur, quemadmodum hoc ex LIVIO *lib. III. cap.* 44. *lib. V. cap.* 27. *lib. VI. cap.* 25. & DIONYSIO *Halicarnaſſeo* diſcimus. Vocantur hi præceptores *ludimagiſtri* ab ASCONIO aliisque: ab AVGVSTINO *primi magiſtri*: a VOPISCO *pædagogi litterarii*: a TACITO *magiſtri litterarii*: a IVL. CAPITOLINO *magiſtri ad prima elementa*: ab AMMIANO MARCELLINO *litteriones*, quemadmodum IO. WOWERIVS *de polym.* p. 55. & CONR. BVDDE *diſſ. de ſtud. liberal. apud vet. Rom.* p. 18. & 19. docent. Ab his ludi magiſtris grammatici erant diuerſi, ad quos ſe pueri conferebant poſt ludimagiſtrorum inſtitutionem. Ab vtrisque & ludimagiſtris & grammaticis differebant *pædagogi*, quibus correctio morum iuuenilium committebatur: coram quibus nihil aut facere; aut dicere fas erat, quod turpe atque inhoneſtum videbatur, quique pueros in ſcholam ducere debebant: vid. IAC. PERIZONIVM *not. ad Aelian. lib. III. var. hiſt. cap.* 21. p. 232. Quemadmodum pueri

men producti, vt grammaticum Græcum, & rhetorem Latinum audirent. Nam in ſcholis & multorum conuentu malebant ſuos; quam privatim & ſingulares inſtitui, vt æmulatione ingenium accenderetur, & certatim promouendo maiores progreſſus facerent. Quod enim vere PATERCVLVS dixit *lib. I. cap. 17. alit æmulatio ingenia, & nunc inuidia, nunc admiratio incitationem accendit:* ſine qua ſi relinquitur adoleſcens, torpet, marceſcit; aut peſtifero errore ſibi plus attribuit; quam didicerat, quod qui plura ſcirent, inter æquales nondum cognouit. Quæ morum integritati ex cœtu obiiciuntur, QVINTILIANVS *lib. I. cap.* 2. confutat, ad quem lectorem remittimus. Nobili exemplo eſt T. Pomponius Atticus, qui, NEPOTE teſte, *in pueritia nobilis inter æquales ferebatur, clariusque exſplendeſcebat, quam generoſi condiſcipuli animo æquo ferre poſſent. Itaque incitabat omnes ſtudio ſuo.* Hinc eſt, quod *cap. V.* eum cum M. Cicerone *a condiſcipulatu* coniunctiſſime vixiſſe, tradit. Pli-

eri a *pædagogis;* ſic puellæ a *nutricibus* ſuis duci ſolebant, vt LIVIVS *lib. III cap.* 44. teſtatur. Diſcrimen hoc ſatis THEON, *ſophiſta in exemplis ad progymn.* p. 121. ed. *Camerar.* monſtrat, cui inſcriptiones apud GRVTERVM p. DLXXXV. *num.* 7. & p. DCLII. *num.* 8. HORATIVS *lib. I. ſat.* 6. ac PLINIVS *lib. III. ep.* 3. adiungendi ſunt. Ii, qui pueros prima litterarum fundamenta docebant ac moribus eorum præerant, haud raro ſeruilis erant conditionis, vt fuſius LAVR. PIGNORIVS *de ſeruis* p. 116. ſq. docet.

Plinius quoque Corelliæ Hiſpullæ, nobili feminæ, conſulturus, cui filium præceptori tradat, a quo mores non minus; quam eloquentiam diſcat: *adhuc*, inquit, *lib. III. ep. 3. illum pueritiæ ratio intra contubernium tuum tenuit, præceptores domi habuit, - - - iam ſtudia eius extra limen proferenda ſunt, iam circumſpiciendus rhetor Latinus, cuius ſcholæ ſeueritas, pudor inprimis, caſtitas conſtet.*

§. III.

t) de ipſis ſcholis veterum Romanorum quædam addenda ſunt. Iſtæ erant vel *priuatæ;* vel *publicæ*, quarum *illæ* ſine publica auctoritate a quoque pro ſuo arbitrio inſtitui atque in ædibus priuatis, theatris, baſilicis, foris, diuitum aulis: immo templis & hortis haberi potuerunt, quemadmodum GVID. PANCIROLLVS *de ſcript. vrb. Rom. tom. III. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 334. FRANC. BERNARD. FERRARIVS *de adclam. & plauſ. lib. III. cap. 1. tom. VI. indicati theſ.* p. 90. GOTTFR. OLEARIVS *not. ad Philoſtrat.* p. 479. & 619. EZECH. SPANHEMIVS *tom. II. operum*, p. 1367. obſeruant. *Publicæ* ſcholæ publica conſtitutæ erant auctoritate, adſignatis iis, qui in illis docebant, magnificis ſtipendiis & ſalariis, vt ex IVL. *Capitolino vit. Ant. philoſoph. cap. XI.* EVMENIO *rhetore orat. pro reſtaur. ſcholar. cap. XI.* §. 2. PHILOSTRATO *de vit. ſophiſt. lib. II.* §. 2. p. 566. aliisque patet. Ipſæ publicæ ſcholæ erant *athenæum, capitolium ac pergulæ magiſtrales.* De athenæo, ab Adriano, ſummo litterarum amatore, conſtituto deque habitis in illo ſcholis publicis AVREL. VICTOR *de cæſar. cap. XIX.* DIO CASSIVS *lib. LXXIII.* LAMPRIDIVS *vit. Alex. Seueri cap. XXXV.* & CAPITOLINVS *vit. Pertin. cap. II.* teſtantur, quibus IAC. SIRMONDVM *ad Sidon. lib. II. epiſt.*

§. III.

Princeps Romanis ſtudium *eloquentiæ* erat, quam philoſophiæ & iurisprudentiæ anteferebant. Seruius itaque Sulpicius, quum videret, Ciceronem Hortenſiumque eloquentia vinci non poſſe, ad iuris ſcientiam, impenſius colendam, ſeſe contulit, vt CICERONI *de clar. orat. cap. XLI.* viſum fuerit, *in ſecunda arte primum eſſe maluiſſe; quam in prima ſecundum.* Quum itaque primas Romani eloquentiæ deferrent; neque aliter per ampliſſimi ſui imperii formam poſſent; ad illam omne ſtudium a pueris referebant. Pri-

epiſt. 9. ISAAC. CASAVBONVM *ad Capitol. indicatum locum* & IO. FRIDER. GRONOVIVM *diſſ. de muſeo Alexandrino* addas. De capitolio ac in illo a tribus oratoribus, decem grammaticis & quinque ſophiſtis tempore Theodoſii II. inſtitutis ſcholis HERM. CONRINGIVS *antiqu. academ diſſ. I.* p. 22. & *diſſ. de ſtudiis liberal. vrb. Rom.* p. 13. conſulendus eſt. Pergula erat pars domus exporrecta & propendens, in qua artifices ſe exercere & res venales exponere ſolebant, quumque in eiusmodi pergulis & magiſtri docerent, inde iſtæ *pergulæ magiſtrales* adpellatæ ſunt: vide SVETONIVM *de illuſtr. gramm. cap. XVIII.* VOPISCVM *vit. Saturn. cap.* X. & *leg III cod. Theodoſ. de ſtud. libert. vrb. Conſtant.* ex recentioribus autem CLAVD. SALMASIVM *not. ad Vopiſcum memorato loco:* ADR. TVRNEBVM *lib. VIII. aduerſ cap. I.* IAC. CVIACIVM *lib. XI. obſ.* 13. & SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium.* p. 363. In ſcholis docentes ſedebant; diſcentiumque erant diuerſi ordines cum pro ſcientiæ ac cognitionis modo; tum pro ætatis varietate. Conſulas LVDOV. CRESOLLIVM *theatr. rhetor. lib. IV. cap.* 10.

Prima autem cura litterarum Græcarum fuit, quæ non minus olim; aut magis etiam neceſſariæ erant; quam hodieque Latinæ ſunt, vt auſpicium fieret ab Homero, cuius præceptis atque exemplis puerile pectus ad virtutem praepararetur. PLINIVS *lib. II. epiſt. 14.* dixit, *pueros auſpicari ab Homero in ſcholis.* Huic Menander, Euripides, Sophocles adiungebantur: dein hiſtorici, Thucydides, Herodotus, Xenophon, Polybius. u) Hoc

u) ii, qui in ſcholis pueris ad intelligendos veteres ſcriptores tam hiſtoricos; quam poetas aditum patefaciebant eosque interpretabantur, *grammatici* vocabantur hique triplicis generis apud Romanos erant. Alii dicebantur grammatici *technici*, eorum ars τεχνικὴ; ſiue μεθοδικὴ, atque hi artis præcepta ita docebant, vt monſtrarent, quomodo recte legi & ſcribi debeat, quid nomen, quid verbum quid pronomen, aduerbium cet. in oratione ſit & quæ his ſunt ſimilia. Alii grammatici *hiſtorici*; ſiue *exegetici* dicebantur, qui ipſas res, ab auctoribus traditas ex hiſtoriarum atque antiquitatum fontibus illuſtrabant: alii denique *critici* fuerunt, quorum induſtria præſertim in emendandis corruptis locis: remouendis gloſſematibus ac ſecernendis germanis libris ab adulterinis poſita fuit: lege de hoc grammaticorum diſcrimine: PHIL. IAC. MVSSACVM *diſſ. crit. in Harpocrat. lex.* p. 381. GERARD. IO. VOSSIVM *lib. I. de arte grammat. cap. 6.* IO. WOWERIVM *de polymath. cap. VIII.* IO NIC. FVNCCIVM *de virili ætate lat lingu.* p. 34. & PETR. BVRMANNVM iuniorem *not. ad Henr. Valeſium de crit. lib. I. cap. I.* p. 144. Ad horum grammaticorum inſtitutionem Romani iuuenes ſtudioſe & diligenter veterum Græcorum monimenta legebant: ea, quæ notatu digna videbantur, obſeruabant & in primis eorum tam

Hoc decurſo ſtadio, ſe philoſopho dabant & rhetori, vt in illius ſchola diſſerendi artem; in huius declamandi exercerent, & vtramque Græce magis quam Latine, quod illa lingua omnium diſciplinarum præcepta tradebantur,& in illa qui artis peritus erat, facili labore ad patrium ſermonem eandem adplicaret; non autem viciſſim, qui Latine prius declamauerat, ad Græcam æque orationem adducebatur. CICERO de ſe *in Bruto cap. XC. commentabar declamitans, ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latine; ſed Græce ſæpius, quod Græca oratio, plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi adferebat.* Quid? quod idem ſummus orator *ad præturam vſque Græce declamauit*, vt SVETONIVS *de clar. rhetor. cap. 1.* oſtendit. Quum ergo nobis Latina lingua eodem vſu ſit, quo priſcis Romanis fuit Græca; non probamus illorum conſuetudinem, qui in ſcholis ſuos Teutonicis declamationibus exercent, antequam Latine ſcribere ſecundum artem, & declamare didicerint. Exemplis enim comprobatum fuit, illos raro

ſcribendi indolem; quam rerum tractandarum modum imitari ſolebant. Sic Cicero Demoſthenem: Terentius Menandrum: Salluſtius Thucydidem, Virgilius Heſiodum & Homerum, Tacitus & Liuius Polybium imitati ſunt. Idem & in Latinis ſcriptoribus tentabant, quemadmodum de Terentio, Silio Italico & Cornelio ſeuero conſtat, quorum hic Manilium, ille Virgilium, & iſte Plautum ad imitationem ſibi propoſuit.

raro (ne dicam, numquam) ad Latinitatis nitorem poſtea peruenire.

§. IV.

Sic, quum in patria pueritiam, quidam etiam in Græca ciuitate ob faciliorē Græcæ linguæ vſum, vt Maſſiliæ Agricola Foroiulienſis, cuius vitam Tacitus ſcripſit, exegiſſent; toga virili ſumta, in caſtra profecti ſtipendia merebant, etiam, quibus animus non eſſet ad faſtigium ducis aliasque militiæ dignitates enitendi, ne poſtea ſenatores; aut proconſules, ignari eſſent rerum bello gerendarum. Nec vero in caſtris intermiſſa ſtudia litterarum, quum nec ipſi ſummi duces ſibi temperarent, quin, ſi diurnis horis non liceret; noctis tamen partem quandam litteris vindicarent. De Octauiano Cæſare teſtis eſt iterum SVETONIVS dicto *de rhetoribus libro cap. 1;* de PLINIO ipſemet *lib. I. epiſt. 10. hunc*, inquit, Euphratem philoſophum, *ego, in Syria, quum adoleſcentulis militarem, penitus & domi inſpexi, amarique ab eo laboraui.* Et *lib. III. epiſt 11. Artemidorum*, alium celebri nomine philoſophum, *ipſum iam tum, quum in Syria tribunus militarem, arcta familiaritate complexus ſum, idque primum nonnullius indolis dedi ſpecimen, quod virum aut ſapientem; aut proximum ſimillimumque ſapienti, intelligere ſum viſus.* x) Omnibus in bellum proficiſcendum

x) Romanos in ipſis caſtris ludos litterarios inſtituiſſe, locuples teſtis eſt SVETONIVS *vit. Caligul. cap. XLV.* cui IAC. PERIZONIVM *not. ad Aelian. lib. III. var. hiſt. cap. 21. p. 233.* addas.

dum erat, etiam omnibus ſectanda litterarum ſtudia; nec in claris Romanis exemplum fuit, quin vtrumque ſtudium coniunxerit, præter C. Marium, facem illam ciuilis belli, cuius, ceteroqui Marte clari, vox barbara apud SALLVSTIVM *Iug. cap. LXXXV.* eſt: GRÆCAS LITTERAS NON DIDICI; quod etiam non iuranti credideris, quia nihil cultum moratumque in vita eius fuit; neque potuit ſine litteris eſſe: ſed ſæua, truculenta omnia, ideoque miſero exceſſu, quem Plutarchus deſcripſit, poſt tot honores opesque ſepties conſul, quod nemini ante ipſum contigerat, ſumma perturbatione animi & inter eiulationes, indignas viro, exſtinctus eſt. Quas vero ipſe ſpreuerat litterarum diſciplinas, quaſi ominatus infelicitatem ſuam, filium perdiſcere non recuſauit, qui inter Pomponii Attici æmulantes condiſcipulos, cum Torquato & Cicerone, a CORN. NEPOTE *in vita Attici cap. I.* numeratur.

§. V.

Qui non perpetuam militiam elegiſſent, ex bello poſt alterum tertiumue annum reuerſi, Latino ſe oratori dedederunt, quem aſſidue ſectarentur, & dicendi artificium & cauſſas agendi ex illo diſcerent, y) a quo etiam in forum producebantur

y) idem confirmat auctor *dialogi de cauſſis corruptæ eloquentiæ cap. XXXIV.* p. 841. *ergo,* inquit, *apud maiores noſtros iuuenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis, deducebatur a patre; vel a propinquis,* ad

bantur, PLINIVS *lib. II. ep. 14. num. 3.* vt periculum facerent eloquentiæ, adcuſando aliquem:

ad eum oratorem, qui principem locum in ciuitate tenebat. Hunc ſectari, hunc proſequi, huius omnibus dictionibus adſueſcebat, ita vt altercationes quoque excipere & iurgiis intereſſe, vtque ſic dixerim, pugnare in prælio diſceret, & paullo poſt: *igitur vera ſtatim & incorrupta eloquentia imbuebantur: & quamquam vnum ſequerentur; tamen omnes eiusdem ætatis patronos in plurimis & cauſſis & iudiciis cognoſcebant, habebantque ipſius populi diuerſiſſimarum aurium copiam, ex qua facile deprehendebatur, quid in quoque vel probaretur vel diſpliceret.* Vario modo ad id enitebantur, vt in dicendo & vim & facultatem ſibi compararent &, vti in eloquentiæ ſtudio diuerſa ratione ingenium exercebant; ita ſæpe perorarunt, in quibus orationibus vel ficta; vel vera tradebantur: ficta, *progymnaſmatibus* ac *declamationibus;* vera autem in *orationibus* proprie ſic dictis. Initium iuuenes a progymnaſmatibus facere ſolebant, quæ & alias *dicendi primordia* ac *dicendi elementa* vocantur &, poſtquam in iis facultatem ſibi adquiſiuerant, ad declamandum ſeſe accingebant. Ipſæ declamationes pro tribus cauſſarum ſpeciebus, triplicis erant generis: vel *panegyricæ;* vel *ſuaſoriæ;* vel *controuerſiæ*, quarum hæ in iudiciali genere; illæ in deliberatiuo; iſtæ vero in demonſtratiuo verſari ſolebant. Quemadmodum vero declamationes ſuaſoriæ a minus exercitatis ſuſcipiebantur; ita controuerſiæ ad matura pertinebant ingenia. Atque in eiusmodi dicendi exercitiis tamdiu verſabantur, donec ſibi facultatem comparauerant, in ipſis iudiciis ac foro publice periculum eloquentiæ faciendi &, adhibitis prudentis atque exercitati viri conſiliis, primam ſuſcipiendi cauſſam: conf. LVD. CRESSOLLIVM *theatr. rhetor. lib. III. & IV.* GER. IO. VOSSIVM

vel defendendo in cauſſa illuſtriori. Exemplum PLINIVS idem præbet *lib. VI. epiſt. 23.* Quo vero magis perficerent exornarentque, quæ bene cœpta erant, ſtudia, vel tum, poſt ingreſſum in forum; vel antea etiam; vel, quandocunque occaſio in bello, in prouinciis; vel alia ſe oſtendit, in Græcas litterarum ſedes profecti, vt inclutos viros audirent eorumque exemplo ac conſuetudine & ſe & ſuam doctrinam confirmarent. Athenæ præcipue, & Apollonia ad mare, & in citeriore Aſia Rhodus ac Mitylene erant aliæque in Aſia nobiles tum litterarum ſedes. Exempla ſint interpretamento. CICERO de ſe ipſe teſtis eſt ſub finem *libri de claris oratoribus*, quum eſſet biennium verſatus in cauſſis, & iam in foro celebratum eius nomen eſſet, Athenas profectum, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ philoſopho, fuiſſe, ſtudiumque philoſophiæ, numquam antea intermiſſum, hoc ſummo auctore renouaſſe. Eodem tempore Athenis apud Demetrium Syrum, nobilem dicendi magiſtrum, ſe ſtudioſe exerceri ſolitum. Poſt, Aſia tota peragrata, vbique inueniſſe, quibuscum exerceretur lubentibus, quod promtiſſimi adeſſent ei diſcendi cupido, Dionyſius Magnes, Aeſchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles, qui tum principes rhetorum in Aſia numerabantur; cum primis autem Menippum Stratonicenſem, tota Aſia illis

SIVM *de rhetoric. natur. & conſtitut. cap. XVI.* & venerand. patrem *diſſ. de variis modis litteras colendi apud vet. Rom.* p. 63. eius *parerg. academ.*

illis temporibus diſertiſſimum, admiratus fuit, de quo ita iudicauit: *ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt; hic orator in illis numerari recte poteſt.* Non contentus hiſce, in Rhodum nauigauit, & Moloni, quem Romæ audiuerat, ſe rurſus applicando, didicit egregio hoc magiſtro, iuuenilem orationis abundantiam intra ripam coercere. Romam inde regreſſus, Cottæ adhæſit & Hortenſio; ſed huic magis, ſummis tum in vrbe oratoribus, vt horum exemplo ſuam confirmaret eloquentiam. Iuris autem ciuilis cauſſa Q. Mucio Scæuolæ, P. F. multum operæ dedit, qui, quamquam nemini ſe ad docendum dabat; tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. z)

§. VI.

Hoc iter fuit Ciceronis litterarium, quam diverſum ab iis, qui vulgo peregrinantur, non diſcendi cauſſa; ſed voluptatis conquirendæ, qui, quod ruditatem ſuam, quoque eunt, circumferunt; nihil eos iuuat terrarum nouitas: nihil cognitio vrbium locorumque antea inuiſorum: nihil ædificia vidiſſe ſplendida, equorum ſtabula in aulis perluſtraſſe, diuerſicolori famulitio princi-

z) de peregrinationibus litterariis veterum Romanorum vide GEORG. NIC. KRIEGKIVM *diatr. de peregrinat. Rom. academ.* IO. IOACH. ZENTGRAVIVM *diſſ. de peregr. academ.* IO. NIC. FVNCCIVM *de viril. ætate lat. lingu. part.* I. *cap.* I. §. 23. & venerandum patrem *diſſert. memorata* p. 68.

pum ſuos oblectaſſe oculos. Virtus, eruditio in oculis: in animo ſint peregrinantium, vt vbique obſeruent, quod vtramque alat & augeat: & quouis loco recordentur, qui clari viri veſtigia ibi impreſſa reliquerint: quid actum honeſte, quod imitamento virtutis & augendæ eruditioni eſſet. Huc, niſi peregrinantis animus vertatur, in vtroque genere antea præparatus, vt diſcat, qui mores hominum, quæ virtutes, quæ ſcientiarum ornamenta ſint: fruſtra iter ingreſſus eſt, & vitiis cumulatior redit domum, quia virtutem peregrinorum neque cognouit; nec ſibi conciliauit.

§. VII.

Hæc ſtudia tum in vrbe erant: hæc vrbanorum in peregrinatione. Addo de bibliothecis, a) quæ publici iuris vt eſſent, ſero inſtitutæ ſunt; priuatæ autem pæne multæ & illuſtres inſtar publicarum, eruditorum vſui ſine inuidia patebant. Aemilius Paullus, victo Perſe, ingentem vim librorum e Macedonia Romam attulit; neque non e Ponto & Aſia L. Lucullus. De Paullo ISIDORVS *orig. lib. VII. cap. de bibliothecis:* de Lucullo PLVTARCHVS *in vita.* Huius vt magnifica omnia erant poſt victoriam; ita etiam bibliothe-

ca.

a) de bibliothecis ſcriptores collegerunt iunctimque ediderunt: IOACH. IO. MADERVS, Helmſtad. MDCLXVI. & poſt illum IO. ANDR. SCHMIDIVS quibus alii, a SAM. PITISCO *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 276. & IO. ALB. FABRICIO *bibliograph. antiqu. cap. XXI.* memorati, adiungi poſſunt.

ca. PLVTARCHVS p. 519. de illa bibliotheca: *ἥτε χρῆσις ἦν φιλοτιμοτέρα τῆς κτήσεως, ἀνειμένων πᾶσι τῶν βιβλιοθηκῶν, vſus, quam comparatio, liberalior erat, quod omnibus paterent eius bibliothecæ,* & vndecumque aduenißent eruditi, in eas earumque περιπάτους καὶ σχολαστήρια, i. e. *ambulationes* ſe conferebant, ὥσπερ εἰς μουσῶν τι καταγώγιον, *tamquam in Muſarum diuerſorium.* Pluratiuo numero βιβλιοθηκῶν dixit, quia non tantum in vrbe; ſed in villis etiam inſtruxerat. Præter vrbanas enim bibliothecas generoſiſſimus quisque Romanus in ſingulis villis ſuis bibliothecam conſtituerat, vt quoties in illas ſeceſſiſſent, b) liberius ibi, ab vrbis ſtrepitu & inter-

b) quando a ſtrepitu vrbano remoti atque a negotiis publicis ac curis paullulum vacui eſſe volebant Romani, ad ſuas villas ſe conferebant, quæ plurimam partem ad mare poſitæ & omnibus rebus, quæ magnificentiam, ſplendorem atque amœnitatem augent, inſtructæ erant. De hoc seceſſu teſtatur SVETONIVS *vit. Aug. cap. LXXII. vit. Caligul. cap. XLV.* STATIVS *lib. IV. ſilu.* 4. *v.* 12. Ibi non ſolum animi recreandi cauſſa modo talis modo aliis ludorum generibus tempus conſumebant, auctoribus SVETONIO *vit. Aug. cap. LXXXIII.* §. 2. & CICERONE *de orator. lib. II. cap.* 6. ſed etiam litteris ſe ſe conſecrabant: libros legebant ac cum eruditisſimis viris, inuitatis, diſputabant, quemadmodum ex variis PLINII locis, nominatim *lib. I. epiſt.* 13. *lib. III. ep.* 7. & *lib. VII. epiſt.* 25. & ex CICERONE *lib. III. de fin. cap.* 2. aliisque auctoribus diſcimus: vide præ multis aliis GEORG. GREENIVM *de ruſticatione veterum Romanor. tom. I. theſ. Sallengriani* p. 690. ſq. vbi

pellationibus vacui, operam optimis litteris darent. CICERO *de finib. lib. III. cap. 2. in Tuſculano quum eſſem, vellemque e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in eius villam, ut eos ipſe, ut ſolebam, inde promerem. Quo quum veniſſem, M. Catonem, quem ibi eſſe neſcieram, vidi in bibliotheca ſedentem multis circumfuſum Stoicorum libris.* Et PLINIUS *lib. III. epiſt.* 7. de Silio Italico: *plures villas poſſidebat; multum ubique librorum, multum ſtatuarum, multum imaginum.* Nam & hæc ornamenta in bibliothecis ponebantur. Idem *lib. IV. ep. 28. Herennius Seuerus magni æſtimat in bibliotheca ſua ponere imagines municipum tuorum, Cornelii Nepotis & Titi Caſſi.* MARTIALI *lib. VII. epigram.* 17. huius generis villatica eſt *ruris bibliotheca delicati.* c)

§. VIII.

vbi copioſe non ſolum de villis veterum Romanorum; ſed etiam de eorum in illas ſeceſſu diſputat.

c) bibliothecarum tam publicarum; quam priuatarum adparatus longe maiores efflagitabat ſumtus; quam noſtra ætate. Libri a librariis deſcribendi erant & quoniam plurimam partem iſti mendoſe ſcribebant, adcurate exarati libri maximi habebantur pretii. Plura de libris veterum eorumque ratione ac modo eos vel conuoluendi; vel compaginandi ſuppeditant: CLAVD. SALMASIVS *de modis vſurar. cap. X. exercit. Plin.* p. 278. & 706. & ad VOPISCVM *Firm. cap. III.* LEO ALLATIVS *prolegom. ad libr. de patria Homer.* p. 20. THOM. BARTHOLINVS *de legend. libr.* p. 20. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diſſertat. de ornamentis libror. veterum* & IO. NIC. FVNCCIVS *de ſcriptur. veterum*, vbi

§. VIII.

Sed hæc de priuatis bibliothecis. Publicæ, vt dixi, ſero conſtitutæ, nec ante Auguſti tempora. Eius

vbi erudite *cap. I. de prima ſcribendi origine: cap. II. de materia, in qua ſcripſerunt: cap. III. de graphio & calamo: cap. IV. de pictura & coloribus litterarum: cap. V. de litterarum formis: cap. VI. de libris: cap. VII. de librariis* & *cap. VIII. de bibliothecis veterum* diſſerit. Summam adhibebant veteres Romani induſtriam, vt libros, quos vel deſcribendos curauerant; vel deſcriptos coemerant, ad ſuum vſum rite conuerterent. Studioſe eos legebant, &, quæ memoria atque obſeruatione digna videbantur, adnotabant; vel excerpebant, vti ex PLINIO *lib. III. ep.* 5. & *lib. VI. ep.* 20. ex GELLIO *lib. IX. noct. Attic. cap.* 4. & SENECA *epiſt. CVIII.* patet. Vtebantur hanc in rem certis ſignis, quæ ad loca vel probanda & laudanda; vel culpanda adponebant, cuiusmodi ſigna apud grammaticos & criticos veterum Romanorum potiſſimum vſitata erant, quemadmodum de obelo ordinario, obelo *ἀνεστιγμένῳ*, metobelo, Aſteriſco, lemniſco, antiſigmate, antigrapho, litteris L. LL. X. XP. Θ. Φ. Υ. Α. aliisque multis conſtat, de quibus ex veteribus HEPHÆSTIO, PHILOXENVS, DIOGENES *Cyzicenus*, SVETONIVS, quorum libri omnes perierunt: item ORIGENES, EPIPHANIVS, ISIDORVS; ex recentioribus autem AEGID. MENAGIVS & ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Laertium* p. 161. & 203. IO. WOWERIVS *polymath. cap. XVII*, SCALIGER *not. ad lib. I. Varronis de re ruſt.* BERN. DE MONTFAVCON *palæograph. Græc.* p. 34. ANDR. CHRIST. ESCHENBACHIVS *diſſ. de veterum criticor. σημειώσεσι*, quæ in eius *diſſ. academ.* p. 215. & CREENII *ſynt. II. diſſ. phil.* p. 283. exſtat, videantur. Nec ſolum ipſi legebant libros ac ea, quæ ad vſum ſuum pertinere, arbi-

Eius rei laus prima manet Aſinium Pollionem, de quo PLINIVS ait *lib. XXXV. cap. II. primus, bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit.* Idem in animo habuerat Iulius Cæſar, *bibliothecas Græcas & Latinas, quas maximas poſſet, publicare,* quod SVETONIVS *cap. XLIV.* memorauit; ſed fato præuentus, nihil perfecit. Augu-

bitrabantur, obſeruabant; ſed etiam pueros adhibebant, quibus prouincia commiſſa erat, inter epulas; vel alio etiam tempore, ex libris domino prælegendi, ex quo munere & nomen acceperunt ſuum & *anagnoſtæ* ac *lectores* adpellati ſunt: vid. NEPOTEM *vit. Attici cap. XIII.* CICERONEM *lib. I. epiſt. 12. ad Atticum;* PLINIVM *lib. I. epiſt.* 15. & SVETONIVM *vit. Claudii cap. XXVIII.* ex recentioribus ANDR. TIRAQVELLVM *not. ad Alexandr. ab Alexandr. lib. II. genial. dier. cap.* 30. ERYCIVM PVTEANVM *reliqu. conuiu. priſc. tom. XII, theſ. ant. Rom. Græuii*, p. 258. LAVR. PIGNORIVM *de ſeruis* p. 108. *interpretes Plinii ad lib. VIII. epiſt.* 1. & NEPOTIS *loco memorat.* IO. FRID. GRONOVIVM *lib. I. obſ.* 22. & alios apud venerand. patrem *diſſ. de variis modis litteras colendi apud vet. Rom.* p. 29. & IO. ALB. FABRICIVM *bibliogr. antiquar.* p. 623. De ſingulari induſtria Romanorum eruditorum, quæ tanta fuit, vt & noctis partem litterarum ſtudiis conſecrarent, ſupra expoſui. Vt eo melius lectioni ac meditationi ſe tradere poſſent, habebant ſingulares *lecticulas;* ſeu *lecticulos lucubratorios;* qui vero ab aliis lectis haud multum differebant: vide PLINIVM *lib. V. ep.* 5. SVETONIVM *vit. Aug. cap. LXXVIII.* & OVIDIVM *lib. I. triſt. eleg.* 10. v. 37. ex recentioribus ISAAC. CASAVBONVM & SAM. PITISCVM *not. ad Suetonii indicatum locum* & IO. SCHEFFERVM *de re vehicul. lib. II. cap.* 5. p. 113.

guſtus autem Cæſar duas legitur conſtituiſſe publicas, *Octauiam* in Octauiæ porticu, in ſororis honorem nominatæ, & *Palatinam* iuxta ædes ſuas & Apollinis templum in monte Palatino. DIO CASSIVS *lib. XLIX. p. 417.* Ἐπειδὴ δὲ οἱ Δαλμάται παντελῶς ἐκεχείρωντο, τάς τε ϛοὰς ἀπὸ τῶν λαφύρων αὐτῶν καὶ τὰς ἀποθήκας τῶν βιβλίων τὰς Ὀκταουϊκὰς, ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ κληθείσας, κατεσκεύασεν, *deuictis Dalmatis, porticus e manubiis, & bibliothecas, a ſororis nomine Octauianas dictas, exſtruxit.* Et SVETONIVS *grammat. cap. XXI.* in Caio Meliſſo: *quo Auguſto, delegante curam ordinandarum bibliothecarum in Octauiæ porticu ſuſcepit.* Cur autem pluraliter *bibliothecarum?* quia Græcam a Latina diſtinguebant. M. CICERO *lib. III. epiſt. 4. ad Q. fratrem: de bibliotheca tua Græca ſupplenda, libris commutandis, Latinis comparandis, valde velim iſta confici, præſertim quum ad meum quoque vſum ſpectent.* Quod clarius ſupra SVETONIVS de cogitatis Iulii Cæſaris diſtinxit, & de altera Auguſti, in *vita* eius *cap. XXIX. templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus excitauit, quam fulmine ictam deſiderari a deo haruſpices pronuntiarant. Addidit porticus cum bibliotheca Latina Græcaque.* Hanc idem *de clar. grammat.* in C. Iulio Hygino *cap. XX. Palatinam* dixit. *Præfuit*, inquit, *Palatinæ bibliothecæ.* Vtraque Auguſti deflagrauit: Palatina, ἐμπρησμοῦ τὸ παλάτιον διαφθείραντος, *incendio palatium conſumente*, DIO CASSIVS *lib. LV. p. 556.* ſed breui poſt reparata. Hinc

SVE-

SVETONIVS *Tiber. cap. LXXIV. bibliothecam noui templi* dixit. Altera, Octauia, flagrauit ſub Tito. DIO p. 756. Ὀκταούϊα οἰκήματα καὶ μετὰ τῶν βιβλίων κατέκαυσεν, *Octauiana ædificia, vna cum libris, igne conſumta ſunt.* Reſtituit Domitianus. SVETONIVS *in vita* eius *cap. XX. liberalia ſtudia in initio imperii neglexit, quamquam bibliothecas, incendio abſumtas, impenſiſſime reparare curaſſet, exemplaribus vndique petitis, miſſisque Alexandriam, qui deſcriberent emendarentque.* Præter Romanas bibliothecas, etiam publicæ erant per Italiam in coloniis ac municipiis, qualem Plinius in patria ſua, Comenſi ciuitate, dedicauit, *lib. I. epiſt. 6.* Et TACITVS imperator *Cornelium Tacitum, ſcriptorem hiſtoriæ auguſtæ, in omnibus bibliothecis collocari iuſſit*, VOPISCO referente *cap. X.*

§. IX.

Hoc alimento opus erat præclaris ſtudiis, in altitudinem proferendis, quo etiam ſub Auguſto Cæſare, & ante paullo, educta feliciter fuerunt. Quantos enim oratores illa ætas vidit Ciceroni æquales; aut paullo iuniores? quis Hortenſios, Cæſares, Caluos, Cœlios, Brutos, Aſiniosque ignorat? Auctor *dialogi de oratoribus cap. XXV. ſtrictior Caluus, numeroſior Aſinius ſplendidior Cæſar, amarior Cælius, grauior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero; omnes tamen eandem ſanitatem eloquentiæ ferunt, vt ſi omnium pariter libros in manum ſumſeris, ſcias, quamuis in diuerſis ingeniis, eſſe quandam iudicii ac voluntatis*

tis ſimilitudinem & cognationem. Nec minores; nec pauciores poetæ, Auguſto fauente, adiuuante Mæcenate. Nota ſunt nomina, æternitati olim dedicata. Quid de philoſophia dicam? hæc Cicerone vel magiſtro; vel interprete Latine loqui cœpit, & inter Latinos conuerſari, quum antea Græcorum fuiſſet propria. Hiſtorici autem quam nobiles, quam diſerti illa ætate? Thucydidis æmulator Criſpus Salluſtius, Iulius Cæſar, Cornelius Nepos, Hirtius; vel Oppius, T. Liuius Patauinus, & quorum monimenta interierunt, Pomponius Atticus, Pollio Aſinius, L. Lucceius, Aelius Tubero, Trogus Pompeius aliique horum æquales.

§. X.

Ius quoque ciuile tum illuſtrius factum luce philoſophiæ & litterarum humanitatis, Seruii Sulpicii ingenio, induſtria, quæ tenebroſa erant antea, clariſſime illuſtrante. Hic facem prætulit: viam monſtrauit ad conſequendam iuris & æqui cognitionem ac ſcientiam. Non noſtris; ſed CICERONIS verbis rem nobiliſſimam explicabimus. Hic *de clar. orat. dialogo, cap. XLI.* ita tradit: *de Seruio dicam quod ſentio. Non enim facile quem dixerim plus ſtudii; quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe. Nam & in iisdem exercitationibus ineunte ætate fuimus, & poſtea vna Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet & doctior: &, inde vt rediit, videtur mihi in ſecunda arte,* Iuris prudentia, *primus eſſe maluiſſe, quam in prima,*

ma, eloquentia, *ſecundus. Atque haud ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet; ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omnium non eiusdem modo ætatis; ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps. Heic Brutus, aintu? inquit. etiamne Q. Scæuolæ Seruium noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, iuris ciuilis magnum vſum & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe; artem in hoc vno: quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret, rem vniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambigua primum videre; deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua vera & falſa iudicarentur, & quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quaſi lucem, ad ea, quæ confuſe ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis; ſed adiunxit etiam & litterarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime perſpici poteſt.* Hæc via ad iuriſprudentiam Romanis fuit: hac graſſati ad gloriam illam & excellentem ſcientiam, quam adhuc pleræque gentes in iuris Romani auctoribus admirantur. Nec otioſus homo fuit Seruius Sulpicius; aut in latebris abditus & ſpeculationibus intentus; ſed publicis rebus, ſi quis alius, exercitatus, prætor, conſul, præſes prouinciæ Achaiæ, & tandem ob rempublicam legatus

tus in bello Mutinenſi, cui immortuus legationi eſt, ob id ænea ſtatua in roſtris, aliisque honoribus poſt mortem ornatus. Plura de laudibus eius *Philippica* CICERONIS IX. traduntur, ex cuius *cap.* 5. hæc inſignia verba ſuperaddo: *omnes ex omni ætate qui hac in ciuitate intelligentiam iuris habuerunt, ſi vnum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non ſunt comparandi. Neque enim magis iuris conſultus; quam iuſtitiæ fuit.* d)

§. XI.

Hæc de variis generibus ſtudiorum. *Modus* diſcendi talis erat, vt certe improbari non poſſit, quia felicem fuiſſe innumeris exemplis, iisque illuſtriſſimis, probatur. Dixi ſupra de auſpiciis ſtudiorum: addo ex PLINII *lib. VII. epiſt. 9.* de ſtili exercitatione, cui quod varia rerum cognitione eſt opus, magna inde pars eruditionis humanæ pendet. Ait vtile in primis eſſe, *ex Græco in Latinum, & ex Latino vertere in Græcum.* Sic enim proprietatem ſplendoremque verborum, copiam figurarum, vim explicandi, præterea optimorum imitatione facultatem inueniendi ſimilia parari. Addit, quod inſtar magiſterii eſt, vt qui præceptore deſtituitur, ſibi ipſe poſſit conſulere: vi-

d) de fatis iurisprudentiæ Romanæ legantur: IAN. VINCENT. GRAVINA *de orig. & progreſſ. iur. ciuil.* GEORG. SCHVBARTVS *de fatis iurisprudent. Romanæ;* CONR. RITTERSHVSIVS *proleg. ad XII. leg. tab. cap. III.* SIMON LEVWIVS *de origine & progreſſu iuris Romani* aliique plures.

videlicet iubet, *quæ legeris hactenus, vt rem argumentumque teneas, quaſi æmulum ſcribere, lectisque conferre, ac ſedulo penſitare quid tu, quid ille commodius.* Legito totam epiſtolam velim; non pœnitebit. Quæ vero ibidem de ſtilo cenſentur, ad noſtram patriam & ætatem ita referemus, ſi pro Græcis Latina, pro Latinis Teutonica ſubſtituamus, quamuis nec Græca ad veram eruditionem adſpirantibus omittenda ſint. Non difficile erit, neque infructuoſum, quæ de ſtilo ibi dicuntur exercendo, ad alia quæuis ſtudiorum genera applicare. Erat etiam non incommodus modus, exercendi adoleſcentulos, quem ex AVGVSTINI *lib. I. Confeſſion. cap.* 17. cognoſcimus, nempe *aliquid dicere ſolutis verbis, quale poeta dixiſſet verſibus.* Hoc enim facit ad verborum rerumque copiam cum parandam; tum augendam, ideoque M. Tullius pro *Archia oratione* multum poetis legendis tribuit ad oratoriam facultatem conſequendam. Neque *mathematum* erant Romani negligentes, quibus ex Pythagorea diſciplina, quam GELLIVS *lib. I. cap. 9.* commendat, a pueris imbuebantur, tamquam vſui futuris non modo ad militarem ſcientiam, quod PLATO egregie demonſtrat *lib. VII. de republica* ed. Baſil. p. 419; verum ad ipſam etiam artem dicendi; ſiue oratoriam. Vnde eſt, quod *dialogo de orator. cap. XXXI.* dicitur, *& iuris ciuilis ſcientiam veteres oratores comprehendebant, & grammatica, muſica, & geometria imbuebantur,* quod pluribus explanauit QVINTILIANVS *lib. I. cap. 10.* Nec illud

illud tacendum, quod ibidem eſt traditum, mathematicis diſciplinis *acui ingenia*, & digeri: ſiue vt PLATO *d. l.* dixerat, βραδεῖς, *tardos ingenio* fieri eisdem ὀξυτέρους, *acutiores.*

§. XII.

Vna pars ſupereſt, quæ facile princeps in ſtudiis Romanorum erat, *recitatio* eorum, quæ ingenio elaborauerant. e) Hæc ad adultiores etiam & viros pertinebat, vt, ſi vel orationem; vel hiſtoriam; vel maius aliquod carmen compoſuiſſent, antequam edebant; aut publicabant, erudiſſimum quemque ad audiendum vocarent, quibus ſcriptum ab auctore in erudito conſeſſu ita prælegebatur, vt omnium fere ora vultusque obſeruaret, & ex ſignis illorum colligeret, placeretne; an aliquid improbarent, de quorum ſenten-

 tia,

e) oratoria ars inſignia habuit incrementa per *recitationes*, quum ipſi poetæ atque oratores ingenii ſui ſpecimina, antequam ea in lucem emitterent publicam, vel aliis ad perlegendum ac corrigendum traderent; vel conuocatis eruditis viris, recitarent ac prælegerent. Quæ laudanda conſuetudo antiquiſſimo iam æuo floruit, vt hoc Pacuuii exemplum apud GELLIVM *lib. XIII. noct. Attic. cap.* 2. teſtatur, quippe cui Accius a ſe elaborata carmina prælegit. Sæpe eiusmodi recitationes publice coram populo, & quidem in theatris, odeis, baſilicis, æde Apollinis Palatini cet. inſtituebantur atque ab his eæ diuerſæ erant, quæ, ſolum præſentibus amicis ac fautoribus, vel in ædibus priuatis, ſæpe ad id conductis; vel ſplendidis mæcenatum aulis fiebant. De his recitationibus ſcriptores memoraui *diſſ. de ortu & progreſſu art. criticæ apud vet. Rom.* §. *XIX.* p. 43.

tia, (qui ſæpe liberius admonebant, ad id quoque inuitati) emendabat poſtea, quæ melius vel mollius exprimi poſſe, cenſuerant. Mos ſane ſaluberrimus, quo factum fuit, vt nihil in publicum exiret; niſi cura limatum, & de conſilio eruditorum emendatum; qui ſi hodieque ſupereſſet, multæ ineptiæ, quæ quotidie vulgantur, prudenti huiusmodi conſilio ſupprimerentur. Innumera exempla apud PLINIVM ſunt in *epiſtolis*: ſuffecerint pauca noſtræ breuitati. *lib. I. epiſt.* 13. *magnum*, inquit, *prouentum poetarum hic annus attulit. Toto menſe aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis.* Vtilitatem rei demonſtrat *lib. V. epiſt.* 3. *has recitandi cauſſas ſequor: primum quod ipſe, qui recitat, aliquanto acrius ſcriptis, auditorum reuerentia, intendit: deinde, quod de quibus dubitat, quaſi ex conſilii ſententia ſtatuit. Multa etiam a multis admonetur, & , ſi non admoneatur, quod quisque ſentiat, perſpicit ex vultu, oculis, nutu manuum motu, murmure, ſilentio, quæ ſatis apertis notis iudicium ab humanitate diſcernunt.* Quibus locus non erat auditoribus capiendis, domum mutuabantur: ſubſellia conducebant, vt *dialogo de orat. cap. IX.* obſeruatur; nec Mæcenates deerant, & ſtudiorum fautores, qui ædes ſuas honeſtiſſimis exercitationibus præberent.

§. XIII.

Hæc de ſtudiis in vrbe: f) quæ nec languebant in

f) de fatis reliquorum ſtudiorum ac diſciplinarum apud ve-

in Italiæ coloniis ac municipiis. De Mediolano illuſtre exemplum habes apud PLINIVM *lib. IV. epiſt.* 13. vbi ita florebant ſtudia liberaliora, vt id municipium, vel pars eius, *nouarum Athenarum* nomen acceperit. Vetus inſcriptio apud GRVTERVM *p.* 177. *num.* 4. teſtimonio eſt: AQVÆ DVCTVM IN NOVIS ATHENIS COEPTVM &c. De Mediolano loquitur. Similem ſcholam Comi conſtitui PLINIVS *d. l.* accurauit. Quid de inferiore Italia dicam, quæ Magna Græcia appellabatur? Græcæ ibi diſciplinæ a multis ſæculis domicilium ſedemque habuerant. Quæ cauſſa fuit, vt Heracleenſes, Tarentini, Rhegini, Neapolitani Archiam poetam ciuitate ceterisque præmiis donauerint, quia ingenio eius delectabantur. Pro quo TVLLIVS *cap. III.* ait: *erat Italia tunc plena Græcarum artium ac diſciplinarum, ſtudiaque hæc in Latio vehementius colebantur.*

Hh 3 SECT.

veteres Romanos hic diſputare, nimis longum foret. De ſtatu medicinæ Romanorum videantur: SAL. CELLARIVS *in originibus & antiquitatibus medicinæ* & IO. HEINR. SCHVLZIVS *in hiſtoria medicinæ*, quæ, in breuem poſtea ſummam contracta, prodiit Halæ, MDCCXLI. Reliquorum, qui hiſtoriæ medicinæ deſcribendæ operam dederunt, haud mentionem facio. De ſtudio arithmetico, geometrico, aſtronomico aliisque diſciplinis, a Romanis cultis, vid. CONR. BVDDE *diſſ. de ſtudiis liberal. apud vet. Rom.* & præſertim IO. WOWERIVS ſupra laudato *tract. de polymathia.* De aſtronomia veterum ſingularem commentationem edidit COSTARDI, Londini MDCCXLV.

SECTIO III.

DE STVDIIS PROVINCIALIVM.

§. I.

NVNC tandem de prouinciarum ſtudiis vt aliquid dicamus, inſtituti noſtri ratione admonemur. Non autem eas nunc ciuitates inuademus, quæ ſtudiis Græcis, etiam ante Romanorum tempora; vel imperium, excultæ fuerunt, vt Athenæ Rhodus, Mitylene. Maſſilia erant, de quarum ſtudiis nunquam dubitatum fuit; neque ab Romanis illa habuerunt; ſed Romani ab illis ſua. De Athenis, matre artium & litterarum in Europa, ſuperſedeo dicere: de Aſiaticis illis ciuitatibus, quæ ſolatium propter eadem ſtudia, eruditorum exſulum erant, CICERONEM vide *lib. IV. epiſt. 7.* & *lib. VII. epiſt. 3.* SENECAM *ad Helv. cap. IX.* de Maſſilia Galliæ, Græca colonia, TACITVM *Agric. cap. IV. qui Græca comitate & prouinciali parſimonia miſtam ac bene compoſitam* laudat: ideoque malebant quidam eo liberos, vt ſedem ac magiſtram ſtudiorum haberent; quam Athenas mittere, quod minus heic corrumperentur tenelli animi; quam notiſſima Græcorum leuitate. Sed antiquas Græcorum ſtudiorum ſedes iam mittimus, Romanorum gloriæ intenti vnice. vt oſtendamus, in quibus barbaris regionibus cultum litterarum excitauerint, eoque feros hominum mores ad mitiorem vitam traduxerint & veram humanitatem.

§. II.

§. II.

Hiſpania, Gallia, Britannia, Africa hæ prouinciæ ſunt, in quas potiſſimum litterariæ Romanorum coloniæ deductæ ſunt. Sertorius, C. Marii miles, prudentior ſuo duce fuit, &, quum Hispaniæ imperium adfectaret, plurimasque eius ſibi regiones ſubieciſſet, vt conſtantius feliciusque imperaret, *Oſcæ*, quæ ampla ciuitas ſub Pyrenæis eſt, magiſtris conſtitutis, nobilium filios Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς μαθήμασι, *Græcis & Romanis*, vt PLVTARCHVS refert in illius *vita*, erudiri *litteris* curauit. Oppreſſo Sertorio, haud dubie & ſchola illius exſpirauit; nec vero nulla ſemina litterarum in Hiſpanis relicta fuerunt. Inde a Scipionum temporibus coloniæ in illam deductæ ſunt, & Romano more in vrbibus prouinciales, Romanis colonis permiſti, viuere cœperunt. Tarraconem intelligo, & Italicam, & Hiſpalim cum Corduba, & huius quoque inſtituti alias. Sub idem tempus, quum Q. Metellus Pius contra Sertorium bellum geſſiſſet, *poetas* Hiſpanos fuiſſe, *Cordubæ natos*, qui *pingue quiddam ſonarent atque peregrinum*, hoc eſt, aliquid ſolœci vel Græcis vel Latinis carminibus miſcerent, CICERO auctor eſt *pro Archia*, quod argumento ſit, non ſine ſcholis fuiſſe Bœticam; aut ſine cultu litterarum, licet, vt fieri ſolet in tam remotis locis a metropoli, non ſincere colerentur. Sed hæc facies antiqua erat: pulchrior ſub Auguſto, tot nouis coloniis in eam deductis, & veteribus in melius cultiusque reformatis, ex quo tempore

Corduba etiam ingeniorum mater facta, vt LVCANVS & vterque SENECA, ad omnem elegantiam eruditi alumni, teſtimonio ſunt luculento. Emeritenſes, Cæſarauguſtanos, Tarraconenſes, Italicenſes, e quibus Traianus fuit, Calagurritanos aliosque nunc miſſos facimus.

§. III.

In Galliam per Pyrenæos ſaltus tranſcendimus. Auſonius poeta in *profeſſoribus* ſuam patriam *Burdegalam* commendat, eiusque rhetoras & eximios grammaticos laudat nominatim. Idem *gratiarum actione ad Gratianum municipales ſcholas* collaudat, Lugdunenſem & Viſuntionenſem, tantumque in auguſto diſcipulo profecit, vt Antonio, prætorii per Gallias præfecto, ediceret, quo *per omnem diœceſim commiſſam magnificentiæ* eius *frequentiſſimis in ciuitatibus, quæ pollent & eminent, claritudine præceptorum optimi quique erudiendæ præſideant iuuentuti*, quos ipſe explicatius vocat *rhetores & grammaticos Atticæ Romanæque doctrinæ*, *lege XI. cod. Theod. de medicis & profeſſorib.* vnde etiam priora illa adducta verba ſunt. Maxime vero Aeduorum in litteras amor præ ceterorum ſtudio eſt dignus, qui laudetur. Horum in primaria vrbe, cui *Auguſtoduno* nomen eſt, tantus honor litteris fuit habitus, vt Mœniana ædificia, in ipſo ore ciuitatis ac tranſitu aduenientium inter auguſta deorum templa, ſacræ Muſæ poſſiderent, quæ, quum communi Galliarum malo, Bagaudica rebellione, euerſa fuiſſent; Eumenius, rhe-

rhetoricæ profeſſor a Conſtantio cæſare Conſtantini patre, conſtitutus, pro inſtaurandis illis ad perfectiſſimum virum, Lugdunenſis primæ præſidem, orationem luculentiſſimam habuit. Cuius argumentum vt magis eluceat, de ſucceſſu ſtudiorum in illa gente ipſam CONSTANTII ſacram ad Eumenium *epiſtolam*, quia digna eſt vt ab omnibus intelligatur, adſcribo: *merentur*, inquit, *& Galli noſtri, vt eorum liberis, quorum vita in Auguſtodunenſium oppido ingenuis artibus eruditur, & ipſi adoleſcentes, qui hilari conſenſu meum ſuſcepere comitatum, vt eorum indoli conſulere cupiamus. Proinde quod aliud præmium his, quam illud conferre debemus, quod nec dare poteſt, nec eripere fortuna? Vnde auditorio huic, quod videtur interitu præceptoris orbatum, te vel potiſſimum præficere debuimus, cuius eloquentiam & grauitatem morum, ex actus noſtri habemus adminiſtratione compertam. Saluo igitur priuilegio dignitatis tuæ hortamur, vt profeſſionem oratoriam repetas, atque in ſupra dicta ciuitate, quam non ignoras nos ad priſtinam gloriam reformare, ad vitæ melioris ſtudium adoleſcentium excolas mentes, nec putes hoc munere ante partis aliquid tuis honoribus derogari, quum honeſta profeſſio ornet potius omnem, quam deſtruat, dignitatem.*

§. IV.

Durocortori quoque Remorum (nunc *Reims*) prouentus litterarum fuit adeo, vt *Athenarum* nomen, perinde ac Mediolanum, acceperit.

CORNELIVS FRONTO, apud P. CONSENTIVM, vetuſtum grammaticum, *illæ*, inquit, *veſtræ Athenæ Durocortoro:* nam & *Durocortoronem* inflectebant. Ad harum exemplum, extremas Galliarum ciuitates, Auguſtam Treuerorum, Argentoratum, Nemetum Vangionumque vrbes, Magontiacum, Agrippinenſem Coloniam, inſtitutas fuiſſe, quis dubitabit, non ignarus conſuetudinis Romanæ? Idem cenſemus de Rhetorum colonia Auguſta. In Germania autem hæc ſeges ſerius ſuccreuit. Britanni feliciores fuerunt, eo ſenſim Romanorum conſuetudine adducti, vt, *qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam*, faſtigium doctrinæ, *concupiſcerent*, poſtquam præſidum cura inſtitutum fuerat, vt *principum filii liberalibus artibus erudirentur.* TACITVS *in Agricola cap. XXI.* auctor eſt.

§. V.

Sicilia antiquitus Græcas vrbes habebat, & Græca vtebatur dialecto. Romanis ſubiecta didicit etiam Latine, & Romanam exercuit eloquentiam. Valerius ibi Licinianus, vir prætorius, a Domitiano relegatus, rhetor de oratore, cum auſpicaretur profiteri, *Latine*, inquit, *declamaturus ſum.* PLINIVM vide *lib. IV. epiſt. 11.* In Aſiam quoque, quamlibet Græcis ſtudiis adfluentem, Latini rhetores acciti, vt Diocletiani iuſſu Lactantius Nicomediam, qui in principis ſede *oratorias litteras*, quod ipſe dicit *lib. V. cap. 2. doceret.* Nec Africa, Romanis ſubdita, expers litterarum erat.

Pu-

Punicæ ſuæ linguæ Latinam addidit, quam vsque ad eloquentiæ nitorem excolebat. Nec tantum Carthagine, proconſulis ſede, illæ litteræ docebantur; ſed Madauris etiam, & in vtroque Hippone, aliisque in coloniis. Teſtis Auguſtinus, ex Thebaſte in vicinam vrbem Madaura miſſus, *litteraturæ atque oratoriæ percipiendæ* cauſſa, quia Carthaginienſis peregrinatio longinquior erat a patria. Vide *lib. II. confeſſ. cap. 3.* O felicem terram, in qua ſtudia litterarum percoluntur! feliciorem, in qua illa non *obliuione moris antiqui*, ſed imitatione Romanorum exercentur.

LIB. VIII.

DE ROMA LVDIBVNDA.

SECT. I. DE LVDIS GENERATIM.

CAP. I. DE CAVSSA LVDORVM.

§. I.

Lvdis & certaminibus quam maxime Romani delectabantur; nec tantum voluptatis cauſſa illos celebrabant; verum etiam ad

ad placandos, vt putabant, deos. g) CICERO *orat. III. Catil. cap. 8. tunc & ludi decem per dies facti ſunt; neque res vlla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt*, & CENSORINVS *de natali die cap. X. ludi ſcenici placandorum deorum cauſſa inſtituti ſunt.* Adde VALERIVM *Maxim. lib. II. cap. 4. §. 1.*

§. II.

Originem oſtendit LIVIVS *lib. VII. cap. 2.* in peſtilentis anni deſcriptione: *ludi quoque*, in-

g) ludi variis ex cauſſis a Romanis inſtituti ſunt, quarum hæ potiſſimum fuerunt: 1) *ad placanda* videlicet *numina* atque ad auertendam eorum iram fauoremque ſibi conciliandum, vt TACITVS *lib. XIV. annal. cap.* 23. teſtatur: 2) *in honorem defunctorum hominum*, qua de re IAC. GVTHERIVS *de vet. iur. pontif. lib. III. cap.* 18. videndus eſt: 3) *ad gratiam beneuolentiamque populi adquirendam.* Noui enim magiſtratus ſub muneris ſui auſpiciis magnis ſumtibus ludos populo dare ſolebant, vt eius fauorem ſibi conciliarent. Supra iam obſeruaui, multos conſules, depoſitis faſcibus, ob hos editos ludos in paupertate ſumma viuere debuiſſe, quoniam ex priuatis ſumtibus a magiſtratibus inſtitui ſolebant. Auguſti tempore hoc ita in vſu fuit, vt nemo honeſtiorem in republica prouinciam adgrederetur, quin magnam opum ſuarum partem ſpectaculis conſecraret, ita, vt Auguſtus luxum hunc coercere eique obuiam ire, neceſſarium duxerit. Et, quoniam ex ambitione a magiſtratibus exhiberi ſolebant & alter alterum ludorum magnificentia ſuperare ſtudebat, ludi iſti *honorarii* dicti ſunt, vt recte locum SVETONII *vit. Aug. cap. LII.* ISAAC. CASAVBONVS interpretatur: adde EZECH. SPANHEMIVM *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 150.

inquit, *Scenici noua res bellicoſo populo inter alia cæleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.*

CAP. II.
DE DIVERSITATE LVDORVM.

§. I.

VARII generis erant ludi. h) Antiquiſſimi Romani ſub regibus etiam vſitati, de quibus ad EVTROPII *Romulum* diximus. Quos FLORVS *lib. I. cap. 1.* vocat *ludos equeſtres.* His proximi erant *circenſes* in circo maximo curru acti. De ſcenicorum origine modo diximus ex LIVIO.

§. II.

Fuerunt etiam *venationum* ludi in amphitheatro haberi ſoliti, vbi cum beluis, in Italia minus cognitis; ſed ex Africa & Aſia adductis, certatum fuit in populi oblectationem. Erat & *naumachia*, ſimulacrum naualis pugnæ.

§. III.

Omnium autem clariſſimi ludi & celebratiſſimi erant *gladiatorii*, ad quos ſæpiſſime etiam a CICERONE & ſcriptoribus aliis adluditur, ideoque curatius nobis; quam ceteri tractandi erunt.

§. IV.

h) ludi, ſi formam ſpectes, in *circenſes*, *gladiatorios* & *ſcenicos:* ſi tempus, in *ſtatos*, *votiuos* & *extraordinarios:* ſi vero modum, in *publicos* & *priuatos* diuidi poſſunt.

§. IV.

Ludi alii *publici* erant, qui maxima pompa pro ſalute ciuitatis; aut ad demerendam populi gratiam inſtituebantur: alii *priuati*, quibus privatim & inter amicos erant dediti.

§. V.

De publicis hoc loco agendum eſt, quorum varia fuerunt genera. Nos præcipua tantum & ea ſeligemus, quæ ad intelligendos ſcriptores, qui in iuuenum manibus ſunt, maxime facere videntur. Et tales quidem ſunt, quos proprie *ludos Romanos* vocabant & *circenſes:* porro ludi *ſcenici*, *gladiatorii*, *venationum* & *naumachiæ*.

SECT. II.
DE
LVDIS SPECIATIM.

Cap. I.
DE LVDIS CIRCENSIBVS.

§. I.

Romani ludi κατ' ἐξοχὴν ita dicti ſunt ipſi circenſes in circo maximo celebrati, quorum auctor fuit Tarquinius Priſcus, qui circum condidit. Vid. LIVIVM *lib. I. cap.* 35. & adde ASCONIVM *in proœm. Verrin. p.* 57. ſecundum quos ludi Romani & magni & circenſes iidem fuerunt. Habuit & Romulus ludos; ſed rudiores & ſine circo. i) Circus autem hic *maximus* intel-

i) ipſi tamen circenſes ludi a Romulo in honorem dei Conſi

telligitur, quod cognomen ſæpe additur, vt ab aliis circis Flaminio, Apollinari, diſtinguatur. k)

§. II.

Conſi inſtituti ſunt, per occaſionem, a Sabinorum vxoribus raptis datam. In Campo Martio primum celebrati eſſe, videntur. *Circenſium* nomen a Tarquinii Priſci tempore nacti ſunt, qui circum Romæ ædificauit. In eo enim poſtmodum ſemper inſtituti ſunt.

k) circus maximus, qui & *ſtadium* ac *vallis Murtia* dictus eſt, in XI. vrbis regione poſitus fuit & ſibi inter ſplendida veteris Romæ ædificia publica principem vindicauit locum. Eius forma circularis oblonga fuit, ita, vt longitudo ſecundum DIONYSIVM *Halicarnaſſeum lib. III.* p. 200. trium ſtadiorum cum dimidio; latitudo vero vnius ſtadii eſſet, qua in re PLINIVS *lib. XXXVI. cap.* 15. a Dionyſio diſſentit & tria tantum ſtadia longitudinem habuiſſe, prodit; ſine dubio autem interius tantum circi ſpatium ſine ædificiis definire atque exprimere voluit. Quot hominum millia ceperit circus, de eo itidem non conueniunt, quum PLINIVS millia ducenta & ſexaginta; VITRVVIVS vero trecenta & octoginta quinque millia in illo locum habuiſſe, adfirmant. Circum eius aream *ſedilia* fuerunt; ſiue gradus, quos ab initio quilibet ſibi exſtruebat; quum ante Romani ludos ſpectarent ſtantes in tabulatis, quæ furcis ſuſpendebantur. Poſtea ſub Tarquinio ſuperbo lignea & ſequenti tempore ab aliis lateritia ac denique marmorea ſedilia facta ſunt. Sedes has, quæ *fori* dicebantur, tectis inſtruxit Tarquinius ſuperbus, quum ante hunc ſub libero eſſent cælo. DIONYSIVS *Halicarnaſſ.* ſibi contradicere videtur, quando alio loco Tarquinio ſuperbo; alio vero Tarquinio Priſco hanc tectorum ſtructuram vindicat; probabile autem eſt, ſuperbum tecta ſolum perfeciſſe, quæ Priſcus inchoata reliquerat:

conſ

§. II.

Numerus dierum olim incertus, & vel vno die Romani ludi apud LIVIVM leguntur inſtaurati *lib.*

conf. IO. GEORG. GRÆVIVM *præf. ad tom. IX. theſ. ant. Rom.* Iulius Cæſar circum triplici porticuum ordine exornauit, vt veteres ſcriptores teſtantur. Præterea obſeruandum eſt, circum hunc pariter ac reliquos vias habuiſſe ac ſemitas, per quas ſpectatores in circum admitti ac dimitti potuerunt. Circus habebat quatuor vias latiores, a quatuor mundi cardinibus; ſed præter has, plurimæ anguſtiores in eo fuerunt, quæ in priſcis auctoribus *ſemitæ*, *viæ* ac *lineæ* dicuntur. Sedes in circo ſeparatas nec ſenatores ante Claudium; nec equites ante Neronem habuerunt. Immo ne principi quidem ante hos imperatores locus a ceteris diſtinctus conceſſus fuiſſe videtur. Quapropter Auguſtus, auctore SVETONIO *vit.* eius, *cap. XLV.* vt ſe a ceteris ſpectantibus diſtingueret & maieſtatem quamdam proderet, e puluinari ſpectauit, id eſt, ex ea circi parte, vbi deorum ſimulacra, quæ magna cum pompa circum metas portabantur, collocari ſolebant. Vbi vero & in qua circi parte is locus fuerit, de eo veteres nihil perhibent. Interdum idem princeps, vt inuidiam aliorum a ſe amoueret, e cœnaculis amicorum; aut libertorum ludos ſpectauit, narrante hoc itidem SVETONIO *loco excitato;* dubium vero eſt, de quibus cœnaculis auctor hic loquatur: num eorum quoddam genus in ipſo circo exſtiterit; an ea fuerint cœnacula, quæ in proximis circo ædibus ſuperiori tecti parti imponi ſolebant. Poſterius vel ideo probabile non videtur, quoniam vix commode ex illis ludi, in circo editi, videri potuerunt: vid. IS. CASAVBONVM *not. ad Sueton.* p. 202.

Altera circi extremitas hemicycli ſpeciem habebat; altera vero recta; nec curuata erat. In vtraque circi huius

lib. XXV. cap. 2. lib. XXX. cap. 26. Ciceronis ætate quatriduum his dabatur, *orat. Phil. II. cap. 43.*
neſcis,

ius parte ingens fuiſſe oſtium, referſt PANVINIVS atque addit, in vnoquoque latere illius oſtii, quod in extremitate circi rectilinea erat, itidem ſex minora exſtitiſſe oſtia, ex quibus equi emitterentur; ſed de illo oſtio, quod in illa circi parte, hemicycli formam habente, fuiſſe, perhibet & vbi vltimæ metæ erant, circa quas agitatores currum flectebant, omnes ſilent ſcriptores Portæ minores dicebantur *carceres*, quoniam in iis equi detinebantur, ne ante iuſtum tempus currere inciperent. Clauſæ erant obicibus ac, quamprimum ſignum dabatur, artificio ſingulari omnes aperiebantur. Ne aurigæ etiam ante tempus ſtatutum ſe in circum effunderent, *alba linea* ducta fuit; ſiue ſulcus transuerſus, ſolo impreſſus, creta; aut eius loco, calce repletus, &, ne ante iuſtum tempus aurigæ tranſilirent lineam, adſtabant *moratores;* ſiue ii, qui obſeruabant, ne lineam ſupergrederentur aurigæ. Eorum & in inſcriptionibus fit mentio, vt ex GRVTERO p. CCCXXXIX. *inſcript.* 3. & 5. patet. Ne feræ erumperent ac nocerent, area circi non ſolum clauſtris munita; ſed etiam *Euripo;* ſiue foſſa denum pedum altitudinis & latitudinis circumdata erat, in qua non ſolum crocodilli aliaque animalia occidi; ſed & pugnæ nauales edi ſolebant, quæ a certaminibus navalibus diſtingui debent. In medio circi murus fuit, XII. pedes latus, qui eum quaſi ſecabat ac diuidebat In muri huius vtroque latere erant tres columnæ; in medio vero obeliſcus, ab Auguſto poſitus & ex Aegypto Romam delatus, cui alius vltra dimidium fere minor adſtabat. Circa partem circi exteriorem porticus erat, in cuius inferiori parte tabernæ atque officinæ, mercibus exponendis aptæ: in ſuperiori cellæ erant, per quas aditus in circum patebat. Circus hic, in fatali illo Neroniano vr-

neſcis, heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? Te ipſum autem (Antonium) *ad populum tuliſſe, vt quintus præterea dies Cæſari tribueretur.* Plures poſtea videntur adiecti, quia PLINIVS *lib. IX. epiſt. 6. num. 1. omne hoc tempus* dicit, quo ſane plures dies ſignificantur. Cetera de his ludis habes in eleganti exemplo PLINII *lib. IX. ep. 6.* quæ certamina illa factionum, a coloribus panni ſumta, non quidem plene deſcribit; tamen attingit, quæ plenius explanat TERTVLLIANVS *de ſpectaculis cap. IX. ſqq.* qui & *cap. VIII.* idololatriam circi deſcripſit ideoque in *apologetico cap. XXXVIII. inſaniam circi* dixit: *nihil*, inquit, *eſt nobis cum inſania circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ.*

§. III.

Modus currendi ſepties circa metam, vt tamen non offenderent ad ipſam, vel ex HORATIO *lib. I. od. carm. 1.* intelligi poteſt, qui originis quidem cauſſa *olympicorum* meminit; magis tamen circenſes intelligit Romanos.

§. IV.

bis incendio conſumtus, aut a Domitiano; aut a Veſpaſiano reſtitutus eſt. De eo commentati ſunt præter eos, qui vrbem Romam eiusque ædificia deſcripſerunt, NARDINVM, BORRICHIVM MARLIANVM, FAVNVM & PANCIROLLVM, IVL. CÆS. BVLENGERVS *de circo*: CLAVD. SALMASIVS *exerc. Plinian.* p. 633. ſq. MARC. VELSERVS p. 402. *operum*, aliique, quos laudant SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. I.* p. 441. & IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiqu. cap. XXII.* p. 642. PHIL. RVBENIVS *lib. I. elector. cap.* 30. obſeruat, dextram circi partem ſiniſtra latiorem fuiſſe.

§. IV.

Locus in circo ſeptus, vnde currus emittebatur, dictus eſt *carcer;* ſiue plurali numero *carceres.* VIRGILIVS *georg. III.* v. 104.

- - - *ruuntque effuſi carcere currus.*

Et STATIVS *lib. VI. Thebaid.* v. 522.

ceu modo carceribus dimiſſus in arua ſolutis.

§. V.

Vanitatem circenſium ex indicata PLINII *epiſtola* cognoſces. *miror*, inquit, *tot millia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, inſiſtentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum; aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla: nunc fauent panno: pannum amant.* *Pannum* dicit tunicam, ex panno certi coloris factam, quo in quatuor factiones, qui circenſibus certabant, diuidebantur. Factiones a coloribus dictæ: *veneta*, *praſina*, *alba*, *ruſſata*, & ſecundum has etiam ſtudia populi diuidebantur, & ſæpe mordicus inter ſe de fauore factionum decertabant. l)

l) duæ tantum aurigarum ſocietates, veſtium coloribus diſtinctæ, fuerunt; quæ vero poſtea ad quatuor; a Domitiano vero ad ſex redactæ ſunt: vid. IAC. SPONIVM *miſcell. erudit. antiquit.* p. 65. ONVPHR. PANVINIVM *de ludis circenſ. lib. I. cap.* 10. 10. AVG. BVCHNERVM *not. ad Plin. lib. I. ep.* 10. Color praſinus; ſiue viridis terræ ac Cereri: color cæruleus aquæ & Neptuno: ruſſatus igni; albus vero aëri conſecratus erat atque inde quatuor illæ agitatorum principes factiones ortæ

Exempla circenſium ſunt apud SVETONIVM in *Iulio cap. XXXIX. Caligula cap. XVIII. & Nero-*

tæ ſunt. Sæpe factionum harum in inſcriptionibus facta eſt mentio, vti apud GRVTERVM p. CCCXXXVII. legitur: AGITATOR FACTIONIS RVSSATÆ & ibidem: AGITAVIT IN FACTIONE PRASINA, ac paullo inferius: EPAPHRODITVS FACTIONIS VENETÆ: p. CCCXXXVIII. *num.* 1. AGITATORI FACTIONIS PRASINÆ & *num.* 3. CL. AVRELIO POLYPHEMO DOMINO & AGITATORI FACTIONIS RVSSATÆ: p. CCCXXXIX. *num.* 1. MEDICVS FACTIONIS RVSSAT. vbi aliæ plures, huc pertinentes, inſcriptiones ſuppeditantur. Iſtæ factiones populum vniuerſum in varias trahebant partes, quum alter huic; alter alii factioni faueret, id quod multarum contentionum; immo & ſeditionum dedit occaſionem: conf. LEVINVM TORRENTIVM & PHIL. BEROALDVM *not. ad Sueton. vit. Neronis cap. V.* p. 572. aliosque, a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar.* p. 642. & SAM. PITISCO *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 128. laudatos. Quælibet harum factionum ſuum præfectum, qui *magiſter factionis* dicebatur, habuit, qua de re ONVPHR. PANVINIVS *de lud. circenſ. lib. I. cap.* 2. & IVL. CÆS. BVLENGERVS *de circo cap. XLIV.* legendi ſunt. Antea; quam quadrigæ committebantur, ſignum dari ſolebat per *mappam* a conſule: nonnumquam etiam a prætore ac dictatore, & poſtea ab imperatoribus, qui vel ipſi ſignum dabant; vel *liberto*, *mapparii* inde nomen habenti, hoc committebant. Antiquiſſimis iam temporibus vſitatum fuit, quadrigis ſignum currendi dare, quemadmodum in *anna-*

rone cap. XI. Factionum autem exempla apud eumdem in *Domitiano cap. VII. Vitellio cap. XIV.*

nalibus ENNIVS obſeruat apud CICERONEM *lib. I. de diuinat. c.* 48.

- - - at Romulus pulcer in alto
quærit Auentino ſeruans genus altiuolantum
certabant, vrbem Romam, Remamque vocarent.
Omnis cura viris, vter eſſet induperator,
exſpectant, veluti conſul, quum mittere ſignum
vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
qua mox emittat pictis ex faucibus currus.

Signum hoc antiquitus per accenſam facem exhibitum eſſe, ex SOLINO *cap. XLV.* colligitur. Errant, qui Neronem mappæ huius, in circenſibus ludis vſitatæ, primum inuentorem atque auctorem fuiſſe, ſtatuunt. Is, quemadmodum CASSIODORVS *lib. III. varior. epiſt.* 57. p. 223. refert, quum in prandio eſſet; populus vero ſignum ab ipſo dari, vrgeret, mappam, qua abluendis purgandisque manibus vtebatur, per feneſtram abiici iuſſit eaque ludorum incipiendorum ſignum dedit. Ex hoc facto ipſe CASSIODORVS colligit, conſuetudinem eſſe enatam, mappa quadrigis ſignum faciendi; id quod vero minime ſequitur. Nero enim mappam prandii emiſit; quum antea mappis, pictis & artificioſo figurarum ornamento inſtructis, vterentur Romani. Mappa hæc ex fornicatis cameris, quæ carceribus atque oſtiis impoſitæ erant, mittebatur; antea vero; quam id fiebat, aliud dabatur ſignum, cuius ope omnium ſpectatorum oculi ad mappam mittendam vertebantur. Eiusmodi mappa itidem vtebantur, vt per eius agitationem beſtias irritarent ac ferociores redderent. Victori, in

XIV. Caligula cap. LV. PLINIVM *lib. VII. cap.*

in præmii ſignum, ea donari ſolebat. Plura de hac mappa eiusque in ludis circenſibus vſu ſuppeditant: ONVPHRIVS PANVINIVS *de ludis circenſ. lib. I. cap.* 14. IO. ARGELIVS *not. ad eumdem:* IVL. CÆS. BVLENGERVS *de circ. cap. XVI.* CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plinian.* p. 516. SAM. PITISCVS *not. ad Sueton.* p. 769. Mappam hanc circenſem in nummis obſeruauit ANT. PAGIVS *critic. ad annal. Baron. ad ann CCCXCIV.* Veterem mappæ miſſæ iconem exhibet PHILIPPVS RVBENIVS *lib. I. elect. cap.* 30. Simulac per mappam ſignum datum ac catenula Hermulorum, ante currus extenſa, ſoluta fuit, currus ſumma alacritate, concitatis equis, ſe ſe in circum effundebant, a dextra parte circi circum metas arctiſſime ſiniſtram verſus &, qui primus curriculum ſepties abſoluerat, is voce præconis victor publice declarabatur præmiumque accipiebat. De metis; ſiue turriculis tribus in vna baſi deque ſeptem aliis turriculis cum ſphæris eorum IOH. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. IX. theſ. ant. Rom.* ita loquitur: *in parte circi extrema in hemicyclum deſinentis metæ tantum erant, ſeu turriculæ tres in vna baſi & præterea ſeptem aliæ turriculæ, quæ aut erant oualis formæ; aut ſphæras oualis formæ verticibus habebant impoſitas, quæ ad denotanda ſpatia, quod confecerant aurigæ, erigebantur, vt ſi bis emenſi eſſent circum, duæ conſpicerentur, ſi ter, tres. Quum ſeptimum ſpatium conficeretur & auriga primus circa metam currum egiſſet, ſeptem oua ſtabant conſtituta in omnium oculis, vt tam ſpectatoribus; quam quadrigariis innoteſceret, miſſum hunc eſſe peractum, quia ſeptem ſpatia emenſi erant aurigæ. Super iſta oua erant delphini, vt hoc tempore in turrium ſphæris adiectæ ſunt cruces, galli & aliorum animalium formæ. Inde*

co-

cap. 53. & *lib. VIII. cap.* 42. & in *multis inſcriptionibus.* m)

columnæ illæ, in quibus erant oua & delphines, dicebantur delphines. IVVEN. *ſat. VI.*

quæ nudis longum oſtendit ceruicibus aurum,
conſulit ante falas, delphinorumque columnas.

Falæ illæ & delphinorum columnæ ſunt illæ turriculæ; ſeu columnæ, quas DIO *lib. XIX. non longe a fine vocat* δελφῖνας καὶ ὠειδῆ δημιουργήματα, *delphinas & oualia opera poſita ab Agrippa, quæ ſic intelligenda puto, quum ouorum circenſium ante Agrippam meminerint Varro aliique, ab Agrippa delphines additos fuiſſe ſtructuris oualibus; ſiue fuerit earum forma oblonga inſtar oui; ſiue ſuper oua lignea columnarum faſtigiis inhærentia impoſiti præterea fuerint delphines, quod verius puto.* Nam *delphinorum nemo meminit ante Auguſti tempora.*

m) auctor noſter vnum tantum ludorum circenſium genus hic commemorauit; quoniam vero plura genera eorum erant, reliqua addenda ſunt. Etenim præter curſum, de quo verba fecimus, habuerunt in ludis circenſibus Romani:

I. *certamina gymnica;* ſiue *athletica*, quorum iterum variæ exſtiterunt ſpecies. Obſeruandæ ex illis ſunt: 1) *curſus certamen*, quo curſores ſe eadem ratione exercebant, quæ in curruum ac equorum curſu, iam explicato, vſitata erat: 2) *pugilatio*, vbi chirothecis, ex corio ac inſuto plumbo compoſitis, inter ſe dimicabant. Chirothecæ eiusmodi *cæſtus* nominabantur: 3) *lucta*, quum luctatores nudi, oleo vncti & puluere conſperſi ac ſe ſe brachiis complicantes alter alterum in terram proſternere, tentarent. Locus, vbi luctatores vires ſuas experiebantur, *palæſtra* dicitur. Nec hyeme id intermitte-

XIV. Caligula cap. LV. PLINIVM *lib. VII. cap.*

in præmii ſignum, ea donari ſolebat. Plura de hac mappa eiusque in ludis circenſibus vſu ſuppeditant: ONVPHRIVS PANVINIVS *de ludis circenſ. lib. I. cap.* 14. IO. ARGELIVS *not. ad eumdem:* IVL. CÆS. BVLENGERVS *de circ. cap. XVI.* CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plinian.* p. 516. SAM. PITISCVS *not. ad Sueton.* p. 769. Mappam hanc circenſem in numinis obſeruauit ANT. PAGIVS *critic. ad annal. Baron. ad ann CCCXCIV.* Veterem mappæ miſſæ iconem exhibet PHILIPPVS RVBENIVS *lib. I. elect. cap* 30. Simulac per mappam ſignum datum ac catenula Hermulorum, ante currus extenſa, ſoluta fuit, currus ſumma alacritate, concitatis equis, ſe ſe in circum effundebant, a dextra parte circi circum metas arctiſſime ſiniſtram verſus &, qui primus curriculum ſepties abſoluerat, is voce præconis victor publice declarabatur præmiumque accipiebat. De metis; ſiue turriculis tribus in vna baſi deque ſeptem aliis turriculis cum ſphæris eorum IOH. GEORG. GRÆVIVS *praf. ad tom. IX. theſ. ant. Rom.* ita loquitur: *in parte circi extrema in hemicyclum deſinentis metæ tantum erant, ſeu turriculæ tres in vna baſi & præterea ſeptem aliæ turriculæ, quæ aut erant oualis formæ; aut ſphæras oualis formæ verticibus habebant impoſitas, quæ ad denotanda ſpatia, quod confecerant aurigæ, erigebantur, vt ſi bis emenſi eſſent circum, duæ conſpicerentur, ſi ter, tres. Quum ſeptimum ſpatium conficeretur & auriga primus circa metam currum egiſſet, ſeptem oua ſtabant conſtituta in omnium oculis, vt tam ſpectatoribus; quam quadrigariis innoteſceret, miſſum hunc eſſe peractum, quia ſeptem ſpatia emenſi erant aurigæ. Super iſta oua erant delphini, vt hoc tempore in turrium ſphæris adiectæ ſunt cruces, galli & aliorum animalium formæ. Inde co-*

cap. 53. & *lib. VIII. cap. 42.* & in *multis inſcriptionibus.* m)

Ii 4 Cap.

columnæ illæ, in quibus erant oua & delphines, dicebantur delphines. IVVEN. *ſat. VI.*

quæ nudis longum oſtendit ceruicibus aurum,
conſulit ante falas, delphinorumque columnas.

Falæ illæ & delphinorum columnæ ſunt illæ turriculæ; ſeu columnæ, quas DIO *lib. XIX. non longe a fine vocat* δελφῖνας καὶ ὠοειδῆ δημιουργήματα, *delphinas & oualia opera poſita ab Agrippa, quæ ſic intelligenda puto, quum ouorum circenſium ante Agrippam meminerint Varro aliique, ab Agrippa delphines additos fuiſſe ſtructuris oualibus; ſiue fuerit earum forma oblonga inſtar oui; ſiue ſuper oua lignea columnarum faſtigiis inhærentia impoſiti præterea fuerint delphines, quod verius puto.* Nam *delphinorum nemo meminit ante Auguſti tempora.*

m) auctor noſter vnum tantum ludorum circenſium genus hic commemorauit; quoniam vero plura genera eorum erant, reliqua addenda ſunt. Etenim præter curſum, de quo verba fecimus, habuerunt in ludis circenſibus Romani:

I. *certamina gymnica;* ſiue *athletica*, quorum iterum variæ exſtiterunt ſpecies. Obſeruandæ ex illis ſunt: 1) *curſus certamen*, quo curſores ſe eadem ratione exercebant, quæ in curruum ac equorum curſu, iam explicato, vſitata erat: 2) *pugilatio*, vbi chirothecis, ex corio ac inſuto plumbo compoſitis, inter ſe dimicabant. Chirothecæ eiusmodi *cæſtus* nominabantur: 3) *lucta*, quum luctatores nudi, oleo vncti & puluere conſperſi ac ſe ſe brachiis complicantes alter alterum in terram proſternere, tentarent. Locus, vbi luctatores vires ſuas experiebantur, *palæſtra* dicitur. Nec hyeme id intermit-

Cap. II.
DE LVDIS SCENICIS.

§. I.

Hi ludi ſunt vel *comœdiæ;* vel *tragœdiæ.* A Græcis originem habebant, quorum noti ſunt comici tragicique poetæ. Apud Romanos au-

tebatur corporis exercitium & locus, vbi id fiebat, tectus erat, ac *xyſti* nomen habebat: 4) *ſaltus.* Vti enim curſu; ſic & ſaltu Romani ſe exercebant &, ſumto in manibus plumbo, ab vno loco, qui *limen* dicebatur, ad metam ſibi fixam, moto per aerem corpore, ſalire ſolebant. Plura de hoc argumento diſſerit IO. HENR. SCHVLZIVS *obſ. ad rem athletic. pertinent.* p. 13. ſq. 5) *diſci iactus.* Diſcus ipſe vel lapideus; vel ferreus; vel æneus fuit ac quatuor digitorum latitudinem ac vnius pedis longitudinem habuit. Hunc vel ex ſola manu; vel ope laquei, per medium eius foramen ducti, in altum proiiciebant, vt in iaculando ſibi facultatem adquirerent. Eiusmodi ludorum genera *athletica;* ſiue *gymnica* a veteribus dicta ſunt. Copioſius de iſtis expoſuerunt: ONVPHR. PANVINIVS *de ludis circenſ.* HIERON. MERCVRIALIS & PETR. FABER *libris de arte gymnaſtica:* PLATTNERVS *diſſ. de arte gymnaſtica veterum:* IAC. LYDIVS *in agoniſticis ſacris,* quibus ex antiquitatibus athleticis multa illuſtria tabularum ſacrarum loca illuſtrant: OCTAVIVS FALCONERIVS *in inſcriptionibus athleticis,* Romæ MDCLXVIII. editis & in *tomum VIII. theſ. ant. Græc. Gronouiani* p. 2290. translatis: IO. BIRCHERODIVS *exercit. de ludis gymnicis:* LAVR. IOVBERTVS *de gymnaſiis & generibus exercitation. tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* & IO. HENR. SCHVLZIVS *obſ. ad rem ath-*

autem eo anno recepti ſunt, quo primus conſul ex plebe creatus. LIVIVS *lib. VII. cap. 2.*

athletic. pertinent. Hal. MDCCXXXVII. Alios conſulto prætereo.

II. *ludus Troiæ.* Inſtitutus is eſt a pueris nobilibus, qui turmatim in equis diſcurrebant & adcurate deſcriptus a VIRGILIO *lib. V. Aeneid.* v. 561. Conf. HERM. HVGONEM *de militia equeſtr. lib. III. cap.* 1. ONVPHR. PANVINIVM *de ludis circenſ. lib. II. cap.* 9. p. 422. 10. VIGNOLIVM *diſſ. de columna Antonini Pii* Rom. MDCCV. edita, *cap. IX.* & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 75.

III. *venationes*, de quibus ipſe auctor noſter, quantum ad inſtitutum hoc pertinet, diſputauit ſequenti *cap. IV.* Prima ferarum pugna populo data eſt anno vrbis conditæ DII. L. Cæcilio Metello & C. Furio Pacilo conſulibus. Cæſar dictator, auctore PLINIO, CCCC. leonum pugnam exhibuit, qui & primus *Camelopardalim* Romæ eodem tempore in pugnam introduxit. Legas DIONEM CASSIVM *lib. XLIII.* p. 225.

IV. *pugna equeſtris & pedeſtris*, qua, caſtris in circo poſitis, imaginem ac ſpeciem veri belli exhibebant Romani. SVETONIVS *vit. Cæſ. cap. XXXIX.* §. 7. *venationes editæ per dies quinque, ac nouiſſime pugna diuiſa in duas acies: quingenis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus, hinc & inde commiſſis. Nam quo laxius dimicaretur, ſublatæ metæ, inque earum locum bina caſtra ex aduerſo conſtituta erant*, & *vit. Domitian. cap. IV.* §. 1. *ſpectacula aſſidue magnifica & ſumtuoſa edidit: non in amphitheatro modo; verum & in circo, vbi præter ſolemnes bigarum quadrigarumque curſus, prælium duplex etiam equeſtre ac pedeſtre commiſit.* De Cæſare hoc quoque DIO *lib. XLIII.* p. 225. Ita teſtatur: *viros alios Cæſar ſingularibus certaminibus,*

§. II.

Comœdia duplex erat, vetus & noua, ſic apud Græcos Romanosque diſtincta. CICERO *offic. lib.*

bus, vt Romæ erat conſuetudinis, commiſit: alios plures ſimul in circo, equites equitibus, peditibusque pedites, aliosque promiſcue æquali vtrimque numero: erant enim quadraginta viri, qui ab elephantis pugnarent. Iam ante imperatores hanc pugnam apud Romanos in vſu fuiſſe, ex his LIVII verbis cognoſcimus, *lib. XLIV. cap.* 9. *iuuenes quidam Romani, ludicro circenſi ad vſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inducta, beſtiis omnium gentium circum complendi, varia ſpectaculorum conquirere genera; nec ſemel quadrigis, ſed deſultore miſſo, vix vnius horæ tempus vtrumque circulum complebat. Inter cetera ſexageni ferme iuuenes, interdum plures, ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum vſum:*

V. *naumachia*, de qua ipſe auctor noſter cap. V. conſulendus eſt. Ei addenda ſunt, quæ de hoc certamine FRANC. MODIVS *de triumphis, ludis & ſpectaculis veterum lib. II. cap.* 19. *tom IX. theſ. ant. Rom. Græc. Gronouiani* p. 961. IO. SCHEIFERVS *de militia nauali lib. III. cap.* 2. GVID. PANCIROLLVS *de reb. deperd.* & *inuent.* p. 186. aliique exponunt. Cæſar pugnam naualem in Campo Martio, effoſſa terra & aqua immiſſa, dedit. Poſtea eiusmodi naumachiæ in circos immo & in amphitheatra translatæ ſunt, cum magno ac ſplendido adparatu ac eximiis ſumtibus. Videbantur ſæpe in illis pretioſæ tritonum, belluarum aquatilium, monſtrorum marinorum ac nympharum imagines. Magnarum nauium

lib. I. illam antiquam *Atticorum comœdiam* vocat. HORATIVS *lib. I. ſatir. 4. v. 2. priſcam.* Hæc licentior erat atque dicacior, vitia perſtringens acerbius; vt tamen parum modeſte; aut pudice illa deſcripſerit. Cuius generis apud Græcos fuit Ariſtophanes, apud Latinos Lucinius & ex parte Plautus.

§. III.

Nouæ comœdiæ auctor fuit Menander, apud Latinos Terentius, atque hæc modeſtior erat atque elegantior. Sæpe tamen aliquid ex antiqua admixtum fuit, quod vocabant *Atellanum exordium.* Vid. LIVIVM *lib. VII. cap. 2.* SVETONIVM *Tiberio cap. XLV.* & alio loco de Atellana comœdia, & Atellanis hiſtrionibus, qui dicaciores erant; nec non impudentiores. Vid. in *Caligula cap. XXVII.* in *Nerone cap. XXXIX.*

§. IV.

Locus erat theatrum, diſtinctum forma ab amphi-

vium copia in illa aquis repleta loca introducebatur, quæ inter ſe dimicarent, vt milites non ſolum in pugna nauali exercitatiores redderentur; ſed & populus, qui ſumma aderat frequentia, iucundum certaminis ſpectaculum haberet. Lacus prope Tiberim, vbi primum eiusmodi pugnæ nauales exhibebantur, ab initio ſine vllo fuit ornatu, poſtmodum & lateribus exſtrui: trabibus ligneis muniri ac ſedilibus in theatrorum morem exornari cœpit: vid. SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 1016. Naumachiæ veteris effigiem exhibet ONVPHR. PANVINIVS *de ludis circenſ. lib. II. cap. 11.*

phitheatro. n) Plura theatra ab auctoribus nominatim diſtincta, vt Pompeii, apud SVETONIVM

n) pauca de forma ac partibus theatrorum atque amphitheatrorum dicenda ſunt. Theatra ab amphitheatris ſecundum formam diſtincta fuerunt. Theatrum hemicycli fere figuram repræſentauit; ita tamen, vt amplius diametri quarta parte eſſet. Amphitheatra enim non circuli; ſed oui formam habuerunt; theatra vero dimidia quaſi amphitheatrorum pars erant, ideo & paullo longiora ac productiora latera iis dabantur, quæ vltra hemicycli formam protendebantur: conf. IVST. LIPSIVS *de amphitheatro cap. VIII.* p. 1011. Antiqua ætate Roma verum theatrorum vſum ignorauit; ſed ſteterunt ſpectatores, qui ad ludos videndos confluxerant. Poſtea lignea exſtruebantur theatra, ſubitario opere ita confecta, vt non in perpetuum adhiberentur vſum; ſed iterum disiicerentur, cenſorum potiſſimum auctoritate & iuſſu, qui probos mores ab eiusmodi fabricis corrumpi iisque damnum inferri, exiſtimarunt. Hanc ſententiam & alii de theatris tulerunt eaque improbarunt; nec filiis iſta frequentare, permiſerunt, quum omnis fere petulantia in theatris Romanorum ſedem ſuam ac domicilium ſibi conſtituiſſet: conf. ISAAC. CASAVBONVM *not. ad Sueton.* p. 202. Ex quo & ratio patet, cur iis liberis, quibus facultas, ludos ſpectandi, data erat, pædagogi comites dati fuerint, qui moribus illorum præeſſent & coram quibus nihil turpe dictu; aut factu fieri deberet. Poſtea, corruptis ciuitatis moribus, ipſi cenſores theatra ædificare, haud dubitarunt, quemadmodum anno vrbis DXCIX. a M. Valerio Meſſala & C. Caſſio cenſoribus factum eſt, teſtibus VALERIO MAXIMO *lib. II. cap.* 4. §. 2. & VELLEIO PATERCVLO, qui & obſeruat, iſtud ab his cenſoribus exſtructum theatrum a Scipione Naſica euerſum eſſe. Idem & epitomator

LI-

NIVM *Auguſto cap. XXXI.* Marcelli, qui Auguſti ſororis filius eſt, cap. XXIX. Scauri, apud PLI-

LIVII *lib. XLVIII.* teſtatur: *quum locatum a cenſoribus,* inquit, *theatrum exſtrueretur, P. Cornelio Naſica auctore, tamquam inutile & nociturum publicis moribus, & ſenatuſconſulto deſtructum eſt populusque aliquamdiu ſtans ludos ſpectauit.* Primus Pompeius fuit, qui Romæ perpetuum theatrum ex lapide quadrato exſtruebat ac in campo Floræ & quidem illo ſpatio, quod inter hunc campum & viam clauariam interiectum eſt, ponebat, vt expreſſe veſtigia nonnulla, quæ Romæ hodie viſuntur, ſignificant. Multa ornamenta hoc theatrum habuit: pictas imagines, effigies gentium aliaque, quæ ſplendorem eius maxime augebant. *Nero,* auctore PLINIO *lib. XXXIII. cap. 3. id operuit auro in vnum diem, quod Tyridati regi Armeniæ oſtenderet,* quod & XIPHILINVS *lib. LXXIII.* p. 718. his teſtatur verbis: *totum theatrum intus cum ſcena inaurauit Nero, auro etiam ornatis, quæ intromittebantur, extenſis ſupra, velis, quæ ſtellis aureis diſtinguebantur;* vtriusque autem ſcriptoris verba non de toto theatro; ſed de inſignioribus eius partibus ac præcipuis ornamentis laterum interpretanda eſſe, videntur. Sub Tiberio id exarſit; eius tamen inſtauratio ſub eodem incepta; ſub Caligula autem abſoluta eſt, vt SVETONIVM eius *vit. cap. XXI.* teſtem habemus. Idem & a Tito, Philippo ac Theodorico rege ſuſceptum eſt, poſtquam id variis vicibus igne conſumtum ac vetuſtate collapſum fuerat. Præter Pompeii theatrum multa alia ab imperatoribus condita Romæ fuerunt, vt theatra Balbi, Marcelli, Scauri, Statilii Tauri in palatio, Tiberii aliudque prope Suburram, de quorum nonnullis vſque ad hodiernum diem rudera oſtenduntur. Ipſa theatra primum ſine tecto fuerunt, quapropter, vt ab æſtu ſolis ſe defenderent, vte-

PLINIVM *lib. XXXVI. cap.* 15. Curionis *ep.* 2. COELII *ad Ciceronem lib. VIII.* Multa vanitas in

vtebantur Romani velis; lacernis vero ac pænulis contra aeris ac pluuiæ iniuriam. Nonnulla tamen & tectis inſtructa fuiſſe, innuunt PLINIVS *lib. XXXVI. cap.* 15. & STATIVS *lib. III. ſilu.* 5. v. 91. Sedilia in theatris eadem fere ratione, qua in amphitheatro, de quo mox plura dicam, comparata erant. Partes theatri fuerunt: 1) *ſcena;* ſiue locus, ab vno theatri cornu vſque ad alterum ſe extendens, in quem actores primum ſe transferebant ſeque conſpectui populi offerebant: 2) *proſcenium*, qui locus ſcena paullo depreſſior & hiſtrionum maxime proprius fuit: 3) *poſtſcenium*, locus poſt ſcenam, oculis ſpectatorum ſubductus, in quo ea dicebantur ac peragebantur, quæ publice fieri ac tradi, inhoneſta erant: 4) *pulpitum*, locus in proſcenio ſcena inferior; orcheſtra vero editior, in quo recitantes ſtabant: 5) *orcheſtra*, locus inferior, in quo ſaltari ſolebat & iuxta quem ſenatoribus ſedes adſignatæ erant. Ad amphitheatra quod ſpectat, illa quaſi ex duobus theatris compoſita erant &, quum huius latera, hemicyclo paullo longiora eſſent, oui figuram repræſentabant. In his ea pars, vbi ſpectatores conſidebant, *cauea* nuncupabatur, quæ in infimam, mediam ac ſummam diuiſa fuit. Infima ordini ſenatorio ac equeſtri, *media* ac *ſumma*, quæ & *popularium* nomen in antiquis ſcriptoribus habet, populo attributa fuit; ita tamen, vt pro varia conditione plebis ſedes aliæ honoratiores; aliæ viliores eſſent. Eodem nomine & receptacula ferarum, ex regulis ferreis contexta, inſigniebantur, quæ in medio amphitheatro poſita; a *cauis* vero; ſiue ſpeluncis ſubterraneis amphitheatri diſtincta erant, vt SALMASIVS *not. ad Vopiſcum vit. Prob. cap. XIX.* docet. Sternebatur amphitheatrum per ordinem arena, quoniam in pugna

in theatris fuit, vt CICERO etiam *lib. VII. ep.* 1. oſtendit, & Mario gratulatur, quod non ſpectauerit.

§. V.

gna ferarum magna ſanguinis vis profundebatur; vel etiam contuſo lapide albo ornatus gratia; interdum autem a principibus mino; aut chryſocolla. Quoniam in amphitheatris ſæpe venationes inſtituebantur, locus planus arboribus ornari ſolebat, vt viuæ ſiluæ imaginem referret. Præterea *caui;* ſiue *antra*, quæ ſub terra erant & feras includebant, ita apte ſtruebantur, vt ex improuiſo ſe ſe aperirent & magna beſtiarum copia ſummo impetu ſe in fictam ſiluam effunderet. Alium Romanis vſitatum morem nobis aperit DIO CASSIVS quando *lib. LXI.* p. 695. *& quoniam eam*, inquit, *cædem palam non audebant; nec venenis clam patrare facile id poſſent, nauim quampiam in theatro conſpicientes, ita factam, vt ſponte ſolueretur, & belluis quibusdam emiſſis, rurſus compingeretur & rediret in priorem ſtatum, viſum iis huic ſimilem ædificare*, & *lib. LXXVI.* p. 860. *receptaculum omnium ferarum in amphitheatro exſtructum erat, inſtar nauis, quæ capere poſſet & emittere ad feras quadringentas. Ea autem de ſubito occulte ſoluta, exſiliebant vrſi, leæ, pantheræ, leones, ſtruthiones, onagri, biſſontes, ita vt ſeptingentas feras; aut pecudes ſimul & currere liceret cernere, & occidi.* Exſtruebantur eiusmodi amphitheatra propter loci, quem occupabant, amplitudinem in Campo Martio & quidem primum lignea; deinde quoque lapidea, vt a Statilio Tauro anno vrbis conditæ DCCXXV. factum eſt. Conſecrata erant diis, quoniam ludi numquam ſine ſacris per ordinem peragebantur; potiſſimum vero Dianæ, venationi præfectæ; Marti, Ioui Latiari & Stygio ac Saturno. Vnde & ara in medio amphitheatri erat, vt in ea numini ſacrificaretur, in

§. V.

Magis deteſtatæ comœdiæ veteribus chriſtianis ſunt, e quibus paucos damus: TERTVLLIANVM

in cuius honorem ludi fierent. *Proiectura muri*, qui arenam proxime cingebat, *podium* dicebatur, cuius & in inſcriptionibus pariter ac reliquarum amphitheatri partium fit mentio, vt IVST. LIPSIVS *de amphitheatro cap. XI.* p. 1017. obſeruat. SVETONIVS *vit. Neron. cap. XII.* §. 7. *perraro*, inquit, *præſidere, ceterum accubans primum paruis foraminibus, deinde toto podio adaperto ſpectare conſueuerat.* Habuit id mœnianorum ſpeciem ac inſtar pergulæ proiectum prominuit atque ex eo principes magiſtratus in ſellis ſuis curulibus ac nobiliſſimi quique ſpectarunt, vt IVVENALIS *ſat. II.* v. 145. teſtatur. In eo & *ſuggeſtus*; ſiue *cubiculum principis*, cuius SVETONIVS *vit. Cæſ. cap. LXXVI.* meminit, erat: itemque *tribunal editoris* & *ſedes veſtalium* erant. Præterea contra beſtiarum inſultus ac impetum lignis quibusdam verſatilibus locus is munitus fuit, quibus retia valida ac nodoſa contexta circa podium adfixa: clathri ferrei ac foſſa, aquis repleta, accedebant. Sedilia ſenatorum puluillis ornata fuerunt, quum reliqui ſpectatores nudis inſiderent lapidibus. Aditus ad ſedilia *vomitoria*; viæ vero, per quas ad ſedilia ſpectatores adſcendebant, *ſcalaria*, ac ſpatia inter ſcalaria *cunei* dicebantur: vid. IVVENALEM *ſat. VI.* v. 61. & SVETONIVM *vit. Aug. cap. XLIV.* ad quem PITISCVS plura de cuneis obſeruat. Superior amphitheatri pars porticibus ac loco plano conſtabat, in quo feminæ potiſſimum ſpectabant. Infimi gradus *orcheſtra* dicebantur & ſenatorum & legatorum proprii erant. *Deſignatores* loca ſedendi vnicuique monſtrabant & eos, qui loca ſibi aliena vindicabant; aut alias excitabant turbas, ſedibus ſuis expellebant. De velorum vſu idem hic

NVM *de ſpectaculis cap.* X. dicentem: *theatrum proprie ſacrarium Veneris eſt:* CYPRIANVM *libr. ad*

hic monendum eſt, quod ſupra de theatris obſeruaui. Deſignatorum; ſiue, vt alias vocantur, *diſſignatorum* prouinciam ſequiori æuo *tribuni voluptatum* adminiſtrarunt, quorum in hac inſcriptione fit mentio:

FL. MAXIMO. VE-CON ---
CONCESSVM - LOCVM.
PE ---- ROMÆ. ET TRIB.
VOLVP ------- ET - CONIVGI - - -

Huc & pertinent *pegmata* gladiatorum; ſiue machinæ ligneæ artificioſe ita ſtructæ, vt attolli & deprimi, accreſcere & decreſcere potuerint. Vide de illis IVL CÆS. BVLENGERVM *de venatione cap. XXXIV.* LIPSIVM libro mox excitando, *cap. XXII.* & GER. IO. VOSSIVM *etymol.* voc. *pegma.* Varia eiusmodi amphitheatra Romæ fuerunt, vt: caſtrenſe in regione vrbis quinta, a Tiberio forſan ædificatum: amphitheatrum Claudii iuxta ſepta: amphitheatrum a Veſpaſiano cœptum, ac Tito imperatore abſolutum: amphitheatrum Statilii Tauri & quod in campo Martio poſitum fuit, Traiani. Extra Romam itidem theatra fuerunt, quemadmodum de Nemauſenſi, Polano, Veronenſi, Placentino aliisque conſtat. Omnia, quæ de theatris atque amphitheatris Romanorum breuiter dixi, fuſius illuſtrant ac teſtimoniis veterum ſcriptorum comprobant: IVST. LIPSIVS *libr de amphitheatro, tom. III. operum* p. 9[illegible]9. IVL. CÆS. BVLENGERVS *de theatro, tom. IX. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 825. ANT. THYSIVS *de amphitheatro:* BOINDINVS, cuius *diſcours ſur la forme & la conſtruction du theatre des anciens* recenſetur in *memoires de Trevoux* ann. MDCCXIX menſ. ian. p. 28. SCI-

ad Donatum de gratia dei p. 6. edit. Oxon. *adulterium diſcitur, dum videtur, & lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo, quæ pudica fortaſſe ad ſpectaculum matrona proceſſerat, de ſpectaculo reuertitur impudica.* MINVCIVM *Felicem cap. XXXVI. hiſtrio amorem dum fingit, infligit:* adde LACTANTIVM *lib. VII. cap. 20. §. 27. ſq.*

§. VI.

Officium comœdiæ, vt CICERO *pro Roſcio* cap. XVI. definit, erat, effictos noſtros mores in alienis perſonis, expreſſamque imaginem noſtræ vitæ quotidianæ notare & caſtigare. Sat bene, ſi modo ſatis pudice id fiat.

§. VII.

Tragœdiæ a comœdiis argumento & ſtilo diſtinguuntur. *Comœdiæ* perſonas habent vulgares: dicendi genus humile, quod conueniat plebe-

PIO MAFFEI, cuius *hiſtoria theatrorum veterum* cura ALEXANDRI *Gordini* anglice Londini prodiit, quo egregio opere argumentis, vndiquaque conquiſitis, demonſtrare ſibi ſumſit, rudera Nemauſenſia, Polana, Syracuſana cet de quibus modo egi, non antiquis temporibus amphitheatrorum, ſed theatrorum ſolummodo formam habuiſſe: ad poſteritatem tria tantum amphitheatra perueniſſe: primum Romanum a Veſpaſiano conditum & *coloſſæum* dictum: ſecundum Campanum; ſiue Capuanum; tertium vero Veronenſe, quod fere integrum fortuna poſteris ſeruauit. Amphitheatrorum veterum rudera *tom. III. muſei etruſci Goriani* collecta ſunt. His MARLIANVS, DONATVS, BORRICHIVS aliique, qui rudera ædificiorum Romanorum perueſtigarunt ac rimati ſunt, adiungi debent.

beiis. Soccis etiam vtebantur, vt agiliores eſſent. HORATIVS *de art. poet.* v. 80. Tragœdiarum autem argumentum triſte eſt: quia regum & principum caſus funeſtos proponunt; & quidem ſtilo grandi atque ſublimi, vt magnates loqui decet. Cothurnis etiam perſonæ agebant, vt maiores & quaſi ex heroum ſeculo adparerent. IVVENALIS *ſat. XV. v. 29.* nn)

nn) de mimis, qui facta & ſermones iocoſe & cum laſciuia imitabantur deque pantomimis, qui ſaltatione ac geſtu carmina, quæ a tragœdo canebantur, lepide exprimebant, videndi ſunt: OCTAVIVS FERRARIVS *diſſ. de pantomimis & mimis*, quam IO. FABRICIVS Guelpherbyti MDCCXIV. edidit & poſtea ALB. HENR. DE SALLENGRE in *tom. II. theſ. ant. Rom.* transtulit: M. CALLIACHVS *diſſ. de mimis & pantomimis* quæ ſeparatim a IAC. FACCIOLATO Patau. MDCCXIII. edita, itidem in memorato *theſ. ant. Rom* exſtat: GER. IO. VOSSIVS *lib. II. inſtitut. poetic. cap.* 33. CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plin.* p. 77. THOM. MILLESIVS *not. ad Cyrill. Hieroſolym.* p. 280. aliique plures. De funambulis veterum conſulantur: IVL. CÆS. BVLENGERVS *de theatr. lib. I. cap.* 4. CASP. BARTHIVS *lib. V. aduerſar. cap.* 62. LAVR. PIGNORIVS *de ſeruis* p. 174. ed. Patau. CLAVD. SALMASIVS *not. ad Vopiſc. tom. II ſcript. hiſt. Aug.* p. 877. IAC. SPONIVS *in recherches de l' antiquité* p. 407. & SAM. PITISCVS *not. ad Sueton.* p. 853.

Cap. III.
DE VENATIONIBVS.

§. I.

Venationes non ſilueſtres; ſed in vrbe datæ, etiam inter ludorum erant genera, de quibus ſæpe SVETONIVS *in Cæſare cap. X. & XXXIX. vbi venationes editæ per dies quinque.* Edebantur ſæpe in circo. SVETONIVS *in Auguſto cap. XLIII. in circo confectores ferarum produxit*, & *Nerone cap. IV. venationes & in circo & in omnibus regionibus vrbis dedit.*

§. II.

Vndique conquirebantur beluæ, quod etiam ex CICERONE *ad Cælium lib. II. epiſt. 11. num. 3.* & COELII *ad Ciceronem lib. VIII. ep. 2.* conſtat. Vide notas noſtras. Adde SVETONIVM *Caligula cap. XVIII.* vbi *Africanæ* vocantur. Hic ludus *beſtiarius* nominabatur. SENECA *epiſt. LXX.*

§. III.

In venationibus etiam illud genus erat, quo damnati cogebantur, cum beluis certare, quod etiam chriſtianorum martyres experti ſunt, vt ex TERTVLLIANI *apolog. cap. XL.* adparet, quæ verba ad MINVCIVM noſtrum ſunt adlegata p. 200. Sic Conſtantinus captiuos reges beſtiis obiecit: EVTROPIVS *lib. X. cap. 2.* quod vero inhumanum fuiſſe, notauimus ad *panegyricum VI. cap. 12. p. 153.* Hi dicti *beſtiarii* CICERONI *in Va-*

Vatin. cap. XVII. & SENECÆ *lib. II. de beneficiis cap. 19.* Improbauit hunc morem maxime SALVIANVS *lib. VI. de gubernatione dei, p. 196.*

CAP. IV.
DE NAVMACHIA.

NAVIGATIONES erant ludicræ, non in mari; ſed ad vrbem in effoſſo campo; vel lacu editæ. De talibus ſæpe SVETONIVS *in Cæſare* cap. XXXIX. & XLIV. *Auguſto* cap. XLIII. *Domitiano* cap. IV. vbi ait: *edidit nauales pugnas pæne iuſtarum claſſium, effoſſo & circumſtructo circa Tiberim* lacu. Vnde *naumachiæ horti* memorantur in *Tiberio cap. LXXII.* in quibus videlicet eiusmodi effoſſiones fuerunt.

CAP. V.
DE LVDIS GLADIATORIIS.

§. I.

ERAT nobiliſſimum ludorum genus, quo maxime populus Romanus capiebatur. De frequentia Spectatorum atque ſtudio CICERO *pro Sextio cap. LVIII.* legatur, & quæ *cap. LIX.* ſubiicit: *equidem exiſtimo, nullum tempus eſſe frequentioris populi; quam illud gladiatorium, neque concionis vllius; neque vllorum comitiorum.*

§. II.

Origo a Campanis, teſte LIVIO *lib. IX. cap. 40.* & quidem initio, vt idem ait, *ſpectaculum inter*

ter epulas, de quibus conuiuiis egregium locum habet SILIVS *Italicus lib. II. v. 51. ſqq.*

§. III.

Deinde in funeribus illuſtrium. o) LIVIVS *epit. lib. XVI. D. Iulius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Seruius ad lib. X. Aeneid. v. 519. placuit, gladiatores ante ſepulcra dimicare, qui a buſtis buſtuarii dicti ſunt.* SENECA *de breuitate vitæ* extremo vocat *ad rogum munera & ambitioſas exſequias.* Adde SVETONIVM *in Cæſare cap. XXVI.*

§. IV.

Tandem voluptatis cauſſa adhibiti in amphitheatro maxime. oo) FLORVS *lib. III. cap. 12. §. 10.*

o) ab ipſis funeribus origo horum ſpectaculorum repetenda eſt: conf. TERTVLLIANVS *de ſpectacul. cap. XII.* Etiam Romæ in foro boario anno vrbis conditæ DXC. Bruti ob patrem ſuum mortuum gladiatorium munus exhibuerunt, teſte VALERIO MAXIMO *lib. II. cap. 4. §. 7.* Ab initio ſolemnes iſti ludi in funeribus principum atque illuſtrium hominum vſitati erant; poſtea vero etiam priuati poſt mortem ſuam edi, in teſtamentis iuſſerunt: vid. SENECAM *de vit. beat. cap. XX.* Idem & in exſequiis feminarum factitatum eſſe, SVETONIVS *vit Cæſ. cap. XXVI.* teſtatur.

oo) dabantur 1) *apud rogum* in exſequiis, qui antiquiſſimus ludorum horum edendorum locus fuit, teſte SERVIO *ad Aeneid. lib. X. v. 519.* 2) *in foro*, apud ASCONIVM *in Ciceron.* p. 36. 3) *in ſeptis*, quod SVETONIVS *vit. Calig. cap. XVIII.* confirmat: 4) *in circo:* 5) *in regionibus vrbis:* 6) *in amphitheatris:* conf. IVST. LIPSIVM *ſaturnal. ſermon. lib. I. cap. 17. p. 916.*

Da-

§. 10. vnde gladiatorii aduerſus dominos ſuos exercitus, niſi ad conciliandum plebis fauorem, effuſa largitio, cum ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium artem facit.

§. V.

Inſtituebantur a *laniſta*, p) cuius meminit CICERO *pro Roſcio cap. VI.* circa finem p. 14. & PRV-

Dari ac populo exhiberi ſolebant ab ædilibus: *Sueton. vit. Caeſ. cap. X.* a prætoribus: PLVTARCH. *vit. Brut.* p. 988. a quæſtoribus, SVETON. *vit. Claud. cap. XXIV.* a pontificibus, teſte eodem ſcriptore, *vit. Auguſti cap. XLIV.* ab imperatoribus, qui die ſuo natali, quinquennalibus, decennalibus, viceſimalibus, in dedicatione publicorum operum aliaque occaſione ludos populo inſtituere ſolebant. Idem & in prouinciis præſides; in municipiis vero eorum magiſtratus fecerunt. Immo priuati nonnumquam, vt ſe populo commendarent, gladiatorios pararunt ludos. His alii ærarios adiungunt & ad LAMPRIDIVM *vit. Alex. Seueri cap. XLIII.* prouocant; decepti vero falſa lectione ſunt, quum ibi non *ærarios*; ſed *arcarios* legendum eſt: adde IVST. LIPSIVM *lib. I. ſaturnal. ſerm. cap.* p. 897.

p) ita is dicebatur, qui tirones in pugnandi arte docebat. Vocabulum a Thuſcis originem habet, *laniſtam* ſignificans, a quibus poſtea id pariter ac ipſos gladiatorum ludos Romani acceperunt. Sæpe laniſtæ in inſcriptionibus fit mentio, vt eſt apud GRVTERVM p. CCCXXXIII. *inſcript.* 1. & 2. & LIPSIVM *libro indicato* p. 911. Dicuntur etiam *magiſtri* & *doctores*, vt ex VALERIO MAXIMO, QVINCTILIANO, CICERONE aliiſque liquet; eorum vero inſtitutiones, teſtibus SVETONIO *vit. Caeſ. cap. XXVI* & TERTVLLIANO *ad martyr. cap. I. dictata*, quoniam præcepta ſua in chartam deferre ac

PRVDENTIVS *lib. II. in Symmachum* v. 1094. cui *frui laniſtis* eſt: *ſpectare ludos gladiatorios.* Locus, vbi erudiebantur, *ludus* q) vocabatur, atque hinc multum diſcrimen inter ludum gladiatorium & ludos gladiatorios. CICERO *Catil. II. cap.* 5. ineunt. *nemo eſt in ludo gladiatorio paullo ad facinus audacior*, vbi non ludi & ſpectacula; ſed ſchola illorum intelligenda. Cauea amphitheatri dicta *arena* r) fuit, quia arena conſtrata erat. Hinc formulæ: *in arenam deſcendere*, *in arenam prouocare.* Et PLINIVS eleganti metaphora *lib. VI. epiſt.* 12. centumuiralia iudicia vocat *arenam ſuam.*

§. VI.

Arma erant vel *luſoria*; vel *decretoria.* s) SENECA *ep. CXVII.* hanc diſtinctionem docuit: *re-*

ac diſcipulis dictare ſolebant, qua de re IVVENALEM *ſat. XI. v.* 8. conſulas. Tirones cum laniſta *rudibus batuebant*; ſiue gladiis ligneis, qui pro ratione armaturæ gladiatoriæ modo incurui: modo recti: modo dentati eſſe ſolebant; vt vero ipſi laniſtæ a diſcipulis dignoſcerentur, illi non rudem; ſed ferulam gerebant, quod luculenter DIO CASSIVS *lib. LXXII.* p. 826. confirmat: conf. ANTON. THYSIVM *de gladiator.* p. 235. ADR. TVRNEBVM *lib. XVI. aduerſ. cap. VIII.* & IVST. LIPSIVM *libr. I. ſaturnal. ſermon. cap.* 15. p. 911.

q) vid. interpretes ad SVETONIVM *vit. Caeſ. cap. XXVI.* & IAN. BROVCKHVSIVM *not. ad Tibullum lib. I. eleg.* 4. 4. v. 45.

r) de hac cauea eiusque arena iam ſupra egi.

s) arma *luſoria* erant haſtæ & rudes; ſiue gladii lignei, te-

remoue, inquit, *iſta luſoria arma: decretoriis opus eſt.* Qui etiam *ep. CII. decretoriam horam* metaphorice dixit, qua cum morte luctandum & vita excedendum eſt. Luſoria etiam *rudia* dicuntur abſolute. CICERO *de optimo genere oratorum cap. VI. Iſocratis quaſi rudibus eludit oratio* & LIVIVS *lib. XXVI. cap. vlt. tertio die rudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt.* Mane; aut circa meridiem luſoriis vtebantur; acre erat poſtmeridianum certamen. Hinc chriſtiani *1 Cor. IV, 9.* gladiatoribus comparantur, t) quum dicuntur ἔσχατοι καὶ ἐπιθανάτιοι: conſ. PLINIVM *lib. VIII. ep. 14. §. 21.*

teſtibus CICERONE *lib. II. de orator. cap.* 78. EVMENIO aliisque apud LIPSIVM *loco memorato* p. 968. *Pugnatoria;* ſiue decretoria arma ex ferro facta & maxime acuta erant.

t) die ipſo, pugnæ deſtinato, gladiatores ad arenam ſe conferebant ibique ſollemni pompa circumducebantur. Poſtea bini & bini collocari ſolebant, vbi in primis editores curarunt, vt pares cum paribus confligerent, id quod *componere*, *comparare*, *committere* dicebatur. Comparatione finita, arma & gladii, num ſatis acuti; an hebetes eſſent, explorabantur. Pugnam ipſam antecedebat *præluſio*, qua haſtas vibrare, clypeos in altum coniicere & decidendo artificioſe recipere & luſoriis armis congreſſionis initium facere ſolebant, vt teſtimonium præbent CICERO *lib. II. de orator. cap.* 78. & 80. QVINCTILIANVS *lib. X. inſt. orat. cap.* 7. & MARTIALIS *lib. IX. epigr.* 39. v. 1. Tum, abiectis armis luſoriis, vera & ferrea gladiatores amplectebantur, quod

OVI-

§. VII.

Diſtinguebantur in varia genera gladiatores: u) alius dictus *mirmillo;* x) alius *threx:*

ovidivs docet, quando *lib. III. de art. amat.* v. 515. ita canit:

ſic vbi proluſit, rudibus puer ille relictis
ſpicula de pharetra promit acuta ſua.

item seneca, qui *epiſt. CXVII. remoue*, inquit, *iſta luſoria arma, decretoriis opus eſt.* In ipſa pugna bini per ordinem dimicarunt, ita, vt alter *peteret;* alter vero *eluderet* ictus, quorum euitandorum cauſſa clypeis latus ſemper tectum ſeruabant. Læſi & vulnerati arma ſubmittebant digitumque erigebant ac per id, ſe victos eſſe, profitebantur: conf io. georg. grævivs *præf. ad tom. IX. theſ. ant. Rom.*

u) ii, qui cum aliis congrediebantur, vel ex propria; vel ex aliorum voluntate ad pugnam accedebant. Illi liberi erant homines; vel gloriæ cupiditate; vel pecunia ad id adducti. Hi ſerui fuerunt, qui ad ludos hos vel damnari; vel, poſtquam in ſeruitutem venerant, a laniſtis vendi; aut ab imperatoribus ad id dari & exhiberi ſolebant, qua de re tertvllianvs *de ſpectacul. cap. XII.* svetonivs *vit. Vitell. cap. XII.* & vopiscvs *vit. Probi cap. XIX.* conſuli poſſunt.

x) *myrmillones* a Gallis repetendi ſunt. Eos *crupellarios* vocat tacitvs *lib. III. annal. cap.* 43. quamuis alii hos ab illis diſtinguant. Eorum armatura ita ibi deſcribitur: *adduntur e ſeruitiis gladiaturæ deſtinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* Totum enim eorum corpus ferro fere obductum erat. ivvenalis de iis ita canit *ſat. VI. v.* 261.

adſpice, quo fremitu monſtratos perferat ictus
& quanto galea curuetur pondere, quanta

po-

threx; y) alius *retiarius;* z) aut *laquearius* & *hoplomachus*. Et hi fere a genere armorum ita diſtincti. Adde, quæ ad PRVDENTIVM *lib. II. contra Symmachum* v. 785. notauimus. Ratione ordinis; aut temporis; aut alius circumſtantiæ etiam diſtincti erant. Vid. SENECAM *ep. VII.* vbi *meridiani*, *ordinarii*, *poſtulatitii* a) memoran-

poplitibus ſedeat, quam denſo faſcia libro,
ex quo & patet, eos capitis tegumento, galea vſos fuiſſe. Committebantur cum Threcibus & pugna ita inſtituebatur, vt illi, genu flexo, fere ſubſidere & horum inſultantium ictus vitare debuerint. Pugnabant etiam cum retiariis, de quibus mox plura dicturus ſum.

y) *threces*, gladiatorum ſingulare genus, a Thracibus ortum ſuum habere videntur, quod ex reſtituto LIVII loco LIPSIVS *lib. II. ſaturn. cap.* 9. eruere videtur. Eorum arma fuerunt ſica; ſiue harpe atque parma, quæ Thracum propria erat: conf. SVETONIVM *vit. Calig. cap. XXXII.* & PLINIVM *lib. XXXIII. cap.* 9.

z) *retiarii* ſine galea pugnabant; ſed rete gerebant, quod, dextra manu ſuſpenſum, aduerſarii capiti iniicere tentabant. Loco gladii in pugna vtebantur tridenti; ſiue fuſcina; pectoris vero tegumentum ſola ſpongia fuit. Vide de his: ISIDORVM *lib. XVIII. orig. cap.* 54. SVETONIVM *vit Claud. cap. XXXIV.* & *vit. Calig. cap. XXX.* TERTVLLIANVM *de ſpectac. cap. XXV.* & IVVENALEM *ſat. VIII.* v. 199.

a) gladiatores *meridiani* circa meridiem producebantur, cum feris pugnaturi, vt populus, antequam ad prandium abiret, eorum ſanguine recrearetur, teſtibus SENECA *epiſt. CVII.* & SVETONIO *vit. Claud. cap. XXXIV.* §. 6. *Ordinarii* erant ii, qui artis gladiatoriæ peritiſſimi armisque rite inſtructi & ad id potiſſimum elc-

rantur. Erant etiam *ſubdititii;* ſeu *ſuppoſititii.* Vulneratus; aut cadens non ſtatim *miſſionem* impetrabat, ſed plerumque iubebatur interfici, ipſique morituro adclamari: *recipe ferrum*, quam formulam apud CICERONEM *pro Sextio cap. XXXVII.* habes & apud SENECAM *de tranquillitate cap. XI.* Tamen quibusdam dimiſſio impetrata fuit, petente populo. MARTIALIS *lib. XII. epigr. 29. nuper cum Myrio peteretur miſſio læſo.* Sine miſſione pugnare, id eſt, ſine ſpe liberationis, ſi vel maxime vnum; vel alterum viceris. Crudelius id viſum Auguſto, qui apud SVETONIVM prohibuit cap. XLV.

§. VIII.

electi erant, vt congreſſione ſecundum artis leges inſtituta, populo iucundum exhiberent ſpectaculum: *poſtulatitii*, qui præter ordinarios ac legitimos a principe populo, vbi poſtulabantur, dari ſolebant: *ſubdititii* & *ſuppoſititii*, qui in locum gladiatoris feſſi; aut victi ſubſtituebantur: *buſtuarii*, qui ad buſta dimicabant: *cubicularii*, qui in conuiuiis congrediebantur: *fiſcales*, qui ex fiſco principum alebantur atque inſtruebantur: *ſequutores*, quorum arma fuerunt galea clypeus & gladius; vel maſſa plumbea: *hoplomachi;* ſiue Samnites, qui ſcuta argento cælata, baltheum; aut ſpongiam ſuper pectus & galeam, criſtis ornatam, habuerunt: *cateruarii*, qui cateruatim & confuſe arma conferebant: *dimachæri*, qui duobus gladiis vtebantur: *pegmares*, qui in pegmata, ſupra deſcripta, ſe transferebant & ita pugnabant. Reliqua gladiatorum genera breuitatis cauſſa non commemoro. Ea ſingula rite perſequutus eſt IVST. LIPSIVS *loco excitato* ac SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 243. ſq.

§. VIII.

Circa hanc miſſionem notandæ formulæ: *pollicem premere*, b) quod gratiæ ſignum erat & liberationis, & *pollicem vertere*; ſeu *conuertere*, quod ſignum interficiendi erat. PLINIVS ita diſtinxit *lib. XXVIII. cap. 2.* Vide quæ ad PRVDENTIVM *lib. II. in Symmachum* v. 1098. notavimus.

§. IX.

Quamquam iniqui erant gladiatorii ludi; nec abſolui poterant crimine homicidii; tamen Romani decorum aliquod in iis notarunt, quod ad alios quoque actus humanæ vitæ adplicari poteſt. CICERO *lib. II. Tuſcul. cap. 17. Gladiatores*, inquit, *quas plagas perferunt? quomodo illi, qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt; quam turpiter vitare?* & mox: *quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vmquam? quis non modo ſtetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus, collum contraxit.* Idem *pro Milone cap. XXXIV. ſi in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & ſuppli-*

b) FRANC. BERNARD. FERRARIVS *lib. II. de vet. adclamat. & plauſ. cap 5 tom. VI. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 60. & *cap.* 13. p. 70 hanc pollicis vtriusque preſſionem ad theatra veterum transfert ac putat, in illis hunc, pollicem premendi, morem vſitatum fuiſſe, refragantibus priſcis ſcriptoribus, qui de amphitheatris id ſolummodo perhibent, vt in quibus ludi gladiatorii populo dabantur.

plices, &, vt viuere liceat, obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus, fortes & animoſos, & ſe acriter ipſos morti offerentes ſeruare cupimus, eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt; quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortiſſimis ciuibus facere debemus.

§. X.

Romani excuſabant quidem crudelitatem huius muneris, vt CICERO *Tuſculanar. quæſt. II. cap. 17. crudele*, inquit, *gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet, &, haud ſcio, an ita ſit, vt nunc ſit.* Quum vero ſontes ferro depugnabant, oculis nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina. Putarunt ergo, diſcere ex his ludis iuuenes dolorem, vulnera, mortem ferre, nec terreri ſanguinis & patentium vulnerum adſpectu, vt fortiores in bello fierent. Ciceroni autem, quod de ſontibus dixit, obiici illud PRVDENTII poteſt *lib. II. aduerſus Symmachum* extremo: *nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.* SENECA quoque, vt ſua ætate erant hi ludi, *ep. VII.* maxime improbat: *nihil*, inquit, *tam damnoſum moribus bonis; quam in ſpectaculis deſidere. Tunc enim per voluptatem vitia facilius ſurrepunt. Quid me exiſtimas dicere? auarior redeo, ambitioſior, luxurioſior? immo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui;* & paucis interiectis: *nunc omiſſis ludis, mera homicidia ſunt: nihil habent, quo tegantur: ad ictum totis corporibus expoſiti, numquam fruſtra manum mittunt.* Hæc SENE-

CA. Ideoque TERTVLLIANVS *apolog. cap. XXXVIII.* vere *atrocitatem arenæ* dixit: adde LACTANTIVM *lib. VI. cap. 20.*

§. XI.

Præmium gladiatorum, c) qui aliquot congreſſionibus bene pugnauerant, *rudis* erat; ſeu *vir-*

c) præmia gladiatorum erant 1) *palma:* teſtibus SVETONIO *vit. Calig. cap. XXXII.* §. 7. *mirmillionem e ludo rudibus ſecum batuentem & ſponte proſtratum confodit ferrea ſica ac more victorum cum palma diſcurrit:* CICERONE *pro Roſc. cap. VI. alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur,* & LAMPRIDIO *vit. Commod. cap. XII. tantum palmarum gladiatoriarum confeciſſe; vel victis retiariis; vel occiſis, vt mille contingeret:* 2) *pecunia,* id quod itidem SVETONIVS *vit. Claud. cap. XXI.* teſtatur: 3) *rudis,* vt fuſe IVST. LIPSIVS *lib. II. ſaturnal. ſermon. cap.* 13. probat. Rude donati *rudiarii* dicebantur, qui Herculi, proprio gladiatorum deo, arma ſua conſecrare ſolebant. Gladiatores, qui ſuccubuerant & occiſi fuerant, per portam Libitinenſem efferebantur, huicque oppoſita erat altera, per quam viui exibant, *Sanauiuaria*, vt IO. GEORG. GRÆVIVS *præf. ad tom. IX, theſ. ant. Rom.* ſuſpicatur, adpellata. Præterea de diſcrimine ludorum obſeruandum eſt, id vel a forma eorum; vel a tempore, quo dati ſunt, eſſe petendum. Si formam ſpectes, in *circenſes, gladiatorios* & *ſcenicos:* ſi tempus, in *ſtatos, votiuos* & *extraordinarios* diuidi poſſunt Ad *ſtatos* Megalenſes, Cereales, Florales, Martiales, Apollinares, Capitolini, plebeii, magni, conſuales, compitalitii, auguſtales, palatini & ſeculares ſpectant: ad *votiuos* ludi quinquennales, decennales; vicennales cet. referuntur: *extraordinarii* fuerunt iunebres, iuuenales, nata-

virgula, quæ ſignum liberationis erat ex ludo gladiatorio. Hinc dicebantur *rude donati* apud HORATIVM *lib. I. epiſt. 1. v. 2.* & OVIDIVM *lib. II. amorum, eleg. 9. v. 22.* Qualis autem illa & cuius arboris virgula fuerit, non ſatis expreſſum eſt. CICERO *pro Roſcio Amerino cap. VI.* palmæ facit mentionem. *Plurimarum*, inquit, *palmarum vetus ac nobilis gladiator.*

§. XII.

Mille ſunt translationes & loquendi formulæ apud Latinos, ex ludis petitæ gladiatoriis: vt ſunt;

talitii aliique, qui a magiſtratibus nouis exhibiti ſunt. Nomina ludis impoſita ſunt: 1) *ab ipſa re*, in cuius memoriam inſtituebantur, vt ludi Actiaci, Capitolini, Nemei, plebeii, funebres, natalitii, piſcatorii, taurii erant: 2) *a loco*, in quo facti ſunt, ſicuti agonales, caſtrenſes, compitales, Terentini cet. fuerunt: 3) *a numine;* vel diuo imperatore, in cuius honorem inſtituebantur, quo Apollinares, Auguſtales, Florales, Cereales, Martiales cet. pertinent: 4) *a tempore*, vti: decennales, quinquennales, nouemdiales, ſeculares: 5) *ab iis*, qui ludos fecerunt, quemadmodum certi ludi iuuenales, pontificiales, ſacerdotales, quæſtorii cet. dicuntur.

Poſſem & hic reliqua ludorum, maxime priuatorum, genera addere ac de ſaltandi arte apud Romanos; de maiuma, tabulis luſoriis, alea, cottabo, talorum, calculorum, teſſerarum & nucum luſu, pila, oſcillatione cet. exponere; niſi id nimis longum foret. Scriptores de diuerſis eiusmodi ludis percenſet IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar. cap. XXII.*

ſunt, *petitiones obiectas vitare*, *declinatione corporis effugere*, apud CICERONEM *Catil. I. cap. 6.* Vt autem *petere* gladiatorium verbum erat, ſic etiam *repetere*, hoc eſt, ictum geminare apud LACTANTIVM *lib. VI. cap. 20. num. 12.* Vnde in cæde Caligulæ ſignum erat & teſſera: *repete:* SVETONIVS *in Caligula cap. LVIII.* Adde CICERONEM *Tuſcul. quæſt. lib. II. cap. 17.* & *pro Sexto cap. XXXVII.* vbi occurrit *ferrum recipere.* Tales formulæ etiam erant: *hoc habet*; aut ſimpliciter, *habet:* item *loco motus eſt:* item *componere paria.* Vide quæ ad *Prudent. pſych.* v. LIII. notauimus & ad CICERONIS *lib. II. ep. 8. num. 1.*

§. XIII.

Tam inueteratus hic mos tam in vrbe; quam in prouinciis fuit, vt ægre a chriſtianis etiam imperatoribus tolli potuerit. Vide PRVDENTIVM *in Symmachum lib. II. v. 1113. ſeq.*

LIB. IX.
DE VESTIMENTIS ROMANORVM. d)

SECT. I.
DE VESTIBVS VIRORVM, IN VRBE VSITATIS.

Cap. I.
DE TOGA.

§. I.

In Romanorum veſtibus præcipua & propria erat illa exterior, quæ *toga* vocabatur, vnde Romani abſolute *togati* dicti apud LIVIVM *lib. III. cap.* 52. & PRVDENTIVM *cathem. II. v.* 39.

d) de veſtibus veterum Romanorum commentati ſunt: LAZARVS BAYFIVS *de re veſtiaria*, qui primus in hoc argumento poſt renatas litteras verſatus eſt, ideoque ſæpe errauit: OCTAVIVS FERRARIVS *lib. VII. de re veſtiaria*: ALBERTVS RVBENIVS *libris II. de re veſtiaria*, ex relictis doctiſſimi huius viri ſchedis & diſperſis plagulis a IOH. GEORG. GRÆVIO compoſitis: in hanc formam, vti nunc ii ſunt, redactis, & ſeparatim Antwerpiæ MDCLXV. & poſtea *tom. VI. theſ. ant. Rom.* editis. RVBENIO ſe ſe oppoſuit FERRARIVS in *analectis de re veſtiaria; ſiue exercitationibus ad* Ru-

v. 39. & *gens togata Aeneid. lib. III. v. 286.* Deſcriptionem præbet PERSII *ſcholiaſtes* vetus ad *ſatyr. V. v. 14. toga eſt purum pallium, forma rotunda & fuſiore, atque inundante ſinu: de ſubdextro veniens, ſuper humerum ſiniſtrum ponitur.* e)

Ll 2 §. II.

Rubenii commentar. de re veſtiar. & lato clauo, quippe qui, vt GRÆVII vtar verbis, *indignabatur, in hanc meſſem, quam omnem ſui iuris eſſe, ſibi perſuaſerat, alium immiſiſſe falcem, qui plus ſe videre poſtularet in hoc argumento, quod exhauſiſſe ſe, quum in eo tot annorum; aut potius vitæ ſpatium conſumſiſſet, in animum induxerat.* Quamuis autem non negandum ſit, Rubenium non in omnibus argumenti huius capitibus recte ſenſiſſe; fateri tamen omnes debent, Ferrarium erga Rubenii manes iuſto iniquiorem ſe geſſiſſe multaque ſine omni cauſſa ac ratione in Rubeniano opere reprehendiſſe. ISAAC. CASAVBONVS & CLAVD. SALMASIVS itidem de re veſtiaria veterum ſe commentaturos eſſe, profeſſi ſunt; ſed eorum, quæ moliti ſunt, opera lucem non viderunt.

e) eius veram formam deſcribit HIERONYMVS BOSSIVS *de toga Romana* Ticini MDCXIV. & Amſt. MDCLXXI. OCTAV. FERRARIVS *de modo geſtandi togam:* VALERIVS ANDREAS *de toga & ſago*, ALDVS MANVTIVS *diſſ. de toga Rom.* RVBENII FERRARII, LAVRENTII aliorumque haud mentionem facio. Erat toga rotunda & clauſa, ita vt ſimulac iniiciebatur, totum corpus inuolueret, quemadmodum ex nummis & ſtatua togata apud ALB. RVBENIVM *lib. I. elect. cap.* 17. & OCTAV. FERRARIVM *lib. I. de re veſtiar. cap.* 6. adparet. *Sinus* in toga vnus tantum fuit, ex plicis illis togæ compoſitus, quæ per dextrum hume-

§. II.

Varius togæ vſus ad varios habitus geſtusque. Brachium vtrumque tegebat; dextrum tamen exſerebatur ſæpius, quando opus fuit: viris maxime, non primo togæ anno, quo modeſtiæ cauſſa non licebat, dextrum brachium exſerere. CICERO *pro Cælio cap. V. nobis quidem olim annus erat vnus ad cobibendum brachium toga conſtitutus.* Et HORATIVS *lib. I. epiſt. 6. v. 51.* dicit illud:

- - - *trans pondera dextram*
porrigere.

§. III.

Sinum etiam faciebant ex toga a dextra, in ſiniſtram collecta. TIBVLLVS *lib. I. eleg. 7. v. 46.*

effluit effuſo cui toga laxa ſinu.

Laxa enim toga erat: ſed ex luxu laxior. CICERO *Catil. II. cap. 10.* luxum in veſtitu Catilinariis obiiciens, vocat *velis amictos, non togis.* Vſus etiam & inflexio varia huius veſtis ex cinctu Gabino con-

merum & latus ſub baltheo & vmbone recurrebant in ſiniſtrum. In hunc capita demittere poterant Romani, ſi aliis non videntibus ridere volebant. Condebantur etiam varia in iſto, vt poma, apophoreta aliaque: conf. IO. GEORG. GRÆVIVM *præf. ad tom. VI. theſ. ant. Rom.* & CLAVD. SALMASIVM *not. ad Tertullian. de pallio*, p. 379. FERRARIVS *de re veſtiar. part. I. lib. I. cap.* 6. errat, quando, duplicem ſinum togam habuiſſe, ſtatuit: alterum inferiorem; alterum vero ſuperiorem, falſa loci QVINCTILIANI interpretatione ad hanc ſententiam perductus. A diuitibus laxiores, a pauperibus & frugalioribus anguſtæ togæ geſtabantur.

conſtat. De quo VIRGILIVS ÆNEID. *lib. VII. v. 612.*

ipſe quirinali trabea cinctuque Gabino.

Vbi SERVIVM videas & quæ nos ex illo ad PRVDENTII *Romanum* v. 1015.

CAP. II.
DE MATERIA TOGÆ.

§. I.

MATERIA togæ lana erat, vt ex PLINIO *lib. VIII. cap.* 27. conſtat, quod etiam MARTIALIS variis locis indicat, *lib. II. ep. 43. lib. IV. ep. 28. lib. VIII. ep. 28.* vbi togam dicit *lotam Galeſo flumine*, ad quem præſtantiores erant oues & lana delicatior. Effluit ille in ſinum Tarentinum.

§. II.

Plebeiorum autem toga ex viliori lana erat. Color natiuus lanæ. f) Feſtis diebus toga re-

 cens

f) color togarum erat albus, quod nonnulli ea ex ratione negant, quoniam candidati dicantur albas geſſiſſe togas, vt eo habitu ſe ſe a reliquis diſtinguerent, & quoniam ſcriptores referant, in diebus feſtis ac ſollemnibus Romanos albatos inceſſiſſe, ex quo colligi poſſe, ſibi perſuadent, Romanorum togas quotidianas & ordinarias iſtum colorem non habuiſſe. Sed errant, vt facile oſtendi poteſt. Primum enim candidatorum veſtis *candida* dicitur, quoniam arte color is factus; nec naturalis erat; ideoque magis ſplendebat; quam reliquorum alba toga. Deinde Romani feriis albati ea de cauſſa inceſſiſſe dicuntur, quoniam iis diebus togas albas per diutur-

cens a fullone g) erat, ideoque candidior. Vnde HORATIVS *lib. II. ſatir. 2. v. 60.*

ille repotia, natalis, alioſue dierum
feſtos albatus celebret.

Cretata autem toga candidatorum erat, vt ſupra probatum fuit.

§. III.

Toga virilis veſtis Quiritium, ideo *virilis toga* dicta. PLINIVS *lib. I. ep. 9. num. 2. officio togæ vi-*

turnum vſum ſordibus adſperſas, purgare & dealbare ſolebant.

g) fullones veſtimenta ſordida lauare, polire ac dealbare ſolebant: vide LAVR. PIGNORIVM *de ſeruis* p. 176. & in primis CHRIST. SCHOETTGENIVM *in antiquitatibus fulloniæ*, quæ eius *antiquitatibus trituræ*, Trai. ad Rhen. MDCCXXVII. editis, additæ ſunt. Vti vero color albus lætitiæ; ſic niger triſtitiæ ſignum erat, quam & per veſtes in luctu ſignificabant Romani. Qui togas ſordidas gerebant, *pullati* a ſcriptoribus dicuntur & ſe ſe decipiunt, qui exiſtimant, pullatos eos ſolum dici, qui pulli coloris veſtibus vſi ſint. Ex hoc lucem accipit, SVETONIVS, quando de Auguſto eius *vit. cap. XL.* refert, eum ſtuduiſſe, habitum veſtitumque priſtinum reducere & indignatum eſſe, quum pro concione *pullatorum* animaduerterit turbam. Nam Auguſti æuo Romani a priſtino cultu & honeſto habitu recedere: in publicum cum ſolis tunicis prodire: penulam pro toga geſtare &, ſi togam retinerent, eam maxime ſordidam & obſoletam ducere incipiebant, quos prauos mores imperator corrigere tentabat eosque, qui ſordidis incedebant togis, *pullatos* dicebat: adde ISAAC. CASAVBONVM *not. ad hunc loc.* p. 192. vbi fuſius hæc probantur.

virilis interfui; & *lib. X. ep. 117. qui virilem togam ſumunt.* Carebant etiam toga pueri & adoleſcentuli, antequam a prætore togam acciperent virilem, quod vocabant *forum attingere*, item: *in forum deduci*, idque fiebat circa XVII. ætatis annum, eaque magna erat lætitia atque ſollemnitas. h) CICERO *lib. V. ep. 8. num. 6. vt primum forum attigerim*, ad quem locum legas, quæ ex SVETONIO adlegauimus, indeque intelliges, quid PLINIO ſit: *officio virilis togæ intereſſe.* Toga vtebantur Romani foras prodeuntes, atque ita quaſi forenſis veſtis erat. Nihilominus etiam in ſollemnioribus ac publicis conuiuiis vtebantur toga; ſed ſubmiſſa, vt loquitur SPARTIANVS in *vita Hadriani cap. XXII.* Alias in conuiuiis ſingulares veſtes habebant, quas *ſenatorias & ſyntheſes* vocabant, de quibus infra.

CAP. III.
DE TOGARVM DIFFERENTIA.

§. I.

RATIONE dignitatis perſonarum toga etiam fuit diſtincta varie. De vulgari iam diximus. Honoratiores habebant aliquod additum pro ornatu: etiam procerum filii. Hinc eſt, quod legimus de toga picta, i) palmata, purpurea, prætexta, puerili.

h) lege HENR. DODWELLVM *prælect. Cambd.* p. 375. ſq.

i) iam antiquiſſimis temporibus veſtes, quibus verſus ac titu-

§. II.

Picta toga & palmata & purpurea eadem erat, videlicet triumphantium; aut triumphali honore or-

tituli imagineſque variæ inſcriptæ fuerunt, in vſu exſtitiſſe, HOMERVS, HERODOTVS aliique docent. Etiam Romani morem hunc receperunt ac figuras quasdam veſtibus intexuerunt, quemadmodum hæc verba GRATIANI *ad Auſonium grat. act.* p. 245. teſtantur, quum trabeam mitteret: *palmatam tibi miſi, in qua Conſtantius parens noſter intextus eſt*, cui SIDONIVS *carm. XV.* v. 125. aliique adiungendi ſunt. Ad eiusmodi veſtimentorum genera & toga picta veterum Romanorum triumphantium pertinet, quæ a Tarquinio Priſco Romam delata fuit ac ex purpura primum conſtitit: deinde ei & aurum, quo purpura diſtingui ſolebat, eſt additum, quemadmodum ex FESTO, PLINIO *lib. IX. cap.* 36. PLVTARCHO *vit. Aemil.* p. 273. LIVIO *lib. XIV. cap.* 49. conſtat. De veſtibus eiusmodi pictis, textis ac varia litterarum figura ornatis videndi ſunt: FERRARIVS *analect. cap. XXIX.* NICOLAI *de ſigl. vet. cap. XXXVIII.* ALB. RVBENIVS *de re veſtiar. lib. I. cap.* 10. IO. CIAMPINVS *vet. moniment. part. I. cap.* 13. IO. HARDVINVS *not. ad Plinium lib. XIII. cap.* 11. IOS. MAR. SVARESIVS *libr.* ſingulari *de veſtibus litteratis:* PETR. ZORNIVS *bibliogr. antiqu. exeget.* p. 1108. IO. SAVBERTVS *de ſacrificiis cap. IX.* p. 176. aliique plures a FABRICIO, ZORNIO, PITISCO cet. memorati.

Præter hæc togarum genera notandæ ſunt: 1) *toga pulla*, quæ atri erat coloris & a lugentibus geſtari ſolebat: 2) *toga ſordida;* ſiue maculis & ſordibus obducta, quæ reorum habitus fuit: 3) *toga pexa*, quæ villoſa ac denſa & ad frigoris iniuriam, a corpore arcendam, facta fuit; 4) *toga pinguis*, ex craſſioribus filis

ornatorum. LIVIVS *lib. XXX. cap.* 15. regi Maſiniſſæ dicit inter alia munera a Scipione oblatam *togam pictam & tunicam palmatam*, & *lib. XXXI. cap.* 11. *toga purpurea & palmata tunica.* Quam ſuperiori loco *pictam* vocauerat, nunc dicit *purpuream.* Confirmat FESTVS in voce *picta: picta*, inquit, *toga, quæ nunc dicitur, purpurea ante vocitata eſt*, *eaque erat* ſine pictura. IVVENALIS *ſat. X. v.* 33.

- - - picta Sarrana ferentem
ex humeris aulæa togæ.

§. III.

Palmata autem dicebatur eadem, quia palmæ erant intextæ, vt ad AVSONII *panegyricum cap. V.* expoſuimus. Eiusmodi togæ meminit MARTIALIS *lib. VII. epigr.* 1. Prætexta toga erat magiſtratuum, conſulum, prætorum, cetera. LIVIVS *lib. XXXIV. cap.* 7. *purpura viri vtemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis.* De prætexta ſacerdotii auguratus CICERO *Phil. II. cap.* 43. *cur non ſumus prætextati.*

Ll 5 CAP.

lis compacta: 5) *toga pura*, cui nulla purpura prætexta erat: 6) *toga vitrea*, quæ inſtar vitri erat pellucida ex tenuiſſimis filis confecta: 7) *toga recta*, quæ ita dicta eſt vel, quoniam fila a ſumma ad infimam veſtis partem defluebant, nec tranſuerſa ducta erant; vel quoniam ea non cingebatur; ſed recta demittebatur. Infima pars togæ *lacinia* adpellabatur.

Cap. IV.
DE PRÆTEXTA PVERILI, k)

Denique prætexta erat puerilis, eademque *toga* dicta, quia formam & ornatum togæ habebat. LIVIVS *lib. XXXIV. cap. 7. liberi noſtri prætextis purpura togis vtentur.* GELLIVS *lib. XVIII. cap. 4.* confer, quæ notauimus ad *Catil. II. p. 181.* CICERO inde *Catilinaria II. cap. 2.* dicit: *in prætexta amare cœperat.* Et tales pueri ac adoleſcentuli dicebantur *prætextati.* Vid. PLINIVM *lib. IV. epiſt. 13. num. 3.*

Cap. V.
DE TRABEA.

Trabea quoque ſplendidior cultus erat, de quo VIRGILIVS *lib. VII. Aeneid. v. 612.*

ipſe quirinali trabea cinctuque Gabino
inſignis.

Fuit

k) prætexta toga fuit, cui limbus, circa extremam huius veſtis partem ductus, ex purpura additus fuit. Ea vtebantur ædiles, cenſores, conſules, dictatores, prætores, duumuiri, tribuni plebis, quamuis hoc alii ſine cauſſa negent: puellæ, donec matrimonium inibant: pueri ad annum ætatis fere ſeptimum &. decimum; ſacerdotum præcipui, vt pontifices, augures, quindecimuiri ſacris faciundis & ſalii: magiſtratus tam in municipiis; quam coloniis ac ſenatores diebus, quibus ludi edebantur. Conſulas LAZAR. BAYFIVM *de re veſtiar. cap. X.* ALB. RVBENIVM *de re veſt. lib. I. cap. 1.* & OCTAV. FERRARIVM *part. I. lib. II. cap. 1.*

Fuit inſtar prætextæ. SVETONIVS in deperdito libro apud *Seruium* ad dictum locum *Virgilii* tria trabearum genera ponit, primum *purpureum* diis ſacratum: deinde *regium*, quod erat purpureum immixto albo: tertium *augurale* de purpura & cocco. 1)

CAP. VI.
DE ABOLLA.

ABOLLA eſt FESTO militaris veſtis, aut NONIO potius, qui Varronis locum producit. *Abolla*, inquit, *veſtis militaris.* VARRO περὶ φθορᾶς κόσμου, *toga detracta eſt*, & *abolla data ad turbam, vbi ſera militia munera belli vt præſtarent.* MARTIALIS *lib. VIII. epigr. 48.*

neſcit, cui dederit Tyriam Criſpinus abollam,
dum mutat cultus induiturque togam.

Vnde vides, diuerſam a toga fuiſſe. Hanc volunt duplicatam fuiſſe & robuſtiorem, quod SERVIVS tradit ad *Aeneid. lib. V. v. 421.* vbi poeta duplicem amictum, ex humeris pendentem, memorat.

CAP.

1) trabea, togæ genus, & veſtimentum clauſum ac rotundum fuit, quod ſolo purpureo ornatu a toga communi pariter ac prætexta, differebat. Paludamentum & chlamys cum trabea non confundi debent. Hæc clauſa; illud vero veſtimenti genus apertum fuit: conf. RVBENIVM & FERRARIVM *libris indicatis*, & ALDVM MANVTIVM *de trabea tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani* p. 769.

Cap. VII.
DE LÆNA.

LÆNA, m) quæ per aphæreſin ſcribitur *chlæna.* Eſt enim veſtis peregrina; a Romanis tamen recepta. VIRGILIVS *Aeneid. lib. IV. v. 262.*

> \- - - *Tyrioque ardebat murice læna*
> *demiſſa ex humeris.*

In ſacris quoque adhibitam fuiſſe, teſtatur CICERO *de claris oratoribus cap. XIV. Marcus Popilius quum conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen carmentalis; plebis contra patres concitatione & ſeditione nuntiata, vt erat læna amictus; ita venit in concionem.*

Cap. VIII.
DE SYNTHESI.

SENATORIA veſtis, maxime in ſaturnalibus. n) MARTIALIS *lib. XIV.* ineunte, ſaturnalia deſcripturus:

> *ſyntheſibus dum gaudet equus, dominusque*
> *ſenatus.*

Item

m) veſtimenti hoc genus antiquiſſimum atque, vt HOMERVS docet, heroum proprium fuit. Iniiciebatur tunicæ eratque duplicis generis, quum alterum ex ſimplici; alterum ex duplici filo textum fuit, ad propellendum potiſſimum frigus. Erat læna quadratæ formæ; a pallio vero in eo differebat, quod hæc fibula in humeris conſtricta fuerit.

n) ſynth eſis veſtis conuiualis fuit, & pallii fere; vel potius lin-

Item veſtis quotidiana propter alios vſus varie mutata; vt tamen præcipuus fuerit in cœna. Idem MARTIALIS *lib. V. epigr. 79.*

vndecies vna ſurrexti, Zoile, cœna,
& mutata tibi eſt ſyntheſis vndecies.

CAP. IX.
DE LACERNA.

§. I.

LACERNA proprie erat veſtis militaris, quod ex OVIDIO *faſtor. lib. II. v. 745.* & PROPERTIO *eleg. III.* adparet. Ciceronis ætate nondum in vrbe geſtata: PHILIPP. *II. cap. 30.* Antonio obiicit, quod contra morem lacerna vſus fuerit in vrbe & municipiis. Vide *notas* noſtras ex GELLIO. o)

§. II.

linteæ ſindonis formam habuit, qua ſe Romani in conviuio, depoſitis veſtimentis, inuoluere ſolebant: conf. STVCKIVS *antiquitat. conuiual. lib. I. cap. 35.* & BVLENGERVS *de conuiuiis lib. I. cap. 35.* Plura de ſyntheſi GERARD. IO. VOSSIVS *etymol.* voc. *ſyntheſis*; OCTAV. FERRARIVS *de re veſtiar. part. I. lib. I. cap. 30.* & SAM. PITISCVS *not. ad Sueton. p.* 834. ſuppeditant.

o) adde VELLEIVM PATERCVLVM *lib. II. cap.* 70. §. 2. & *cap.* 80. §. 3. Per bella triumuirorum ciuilia, quum toga in deſuetudinem abire paullatim inciperet, in vrbem habitus hic receptus eſt. Ciceronis tamen temporibus adhuc veſtimenti iſtud genus in vrbe non admodum cognitum: immo probroſum fuiſſe, ex eius *orat. II. Philipp.*

§. II.

Poſt adſumta pluuiarum cauſſa PLINIVS *lib. XVIII. cap. 25.* Superiiciebatur pluuiæ cauſſa ipſi togæ, quod MARTIALIS indicat *lib. XIV. ep. 137.*

quum tegit algentes alba lacerna togas.

Intellige in ſpectaculis. Præter albas erant etiam purpureæ & rufæ lacernæ, ita fuſcæ & pullæ. MARTIALIS *lib. XIV. ep. 119.*

Roma magis fuſcis veſtitur, Gallia, rufis.

Et SVETONIVS *Auguſto cap. XL. viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans, en!*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Negotium ædilibus dedit, ne quem poſthac paterentur

lipp. cap. 30. intelligitur. Ex lana craſſiore lacernam confectam fuiſſe, MARTIALIS *lib. II. epigr.* 46. v. 2. & *lib. VI. epigr.* II. v. 7. docet. Quoniam lacerna ex caſtris in vrbem venit, ea chlamydis fere forma prædita fuiſſe, videtur; ita tamen, vt, quum vrbanus fieret habitus & togæ loco ſumeretur, latior ac longior chlamyde efficeretur, quæ veſtis per ordinem vix ad genua pertingebat. Sæpe togæ, pluuiæ; vel frigoris cauſſa, ſuperinduebatur. Lacernæ erant vel nigræ; vel coccineæ; vel alio colore tinctæ: conf. LAZAR. BAYFIVM *de re veſtiar. cap. XVI.* & OCTAV. FERRARIVM *part. I. lib. I. cap.* 1. ſq. SVETONIVS *vit. Claud. cap. VI.* §. 3. docet, Romanos lacernas ad honoris & reuerentiæ ſignum depoſuiſſe, aduenientibus principibus ac viris, ſumma dignitate præditis.

tur in foro Romano circoue; niſi poſitis lacernis, togatum conſiſtere.

§. III.

Materia erat lana; ſed craſſa & denſa in hibernum vſum: leuis & detrita in æſtiuum. Craſſæ plerumque erant villoſæ ac hircæ, ideoque *gauſapinæ* dictæ. Nam gauſape villoſa veſtis & intonſa, de qua MARTIALIS *lib. VI. epigr. 59.* & *lib. XIV. epigr. 29.* Lacernæ etiam adiectus *cucullus;* ſiue *cucullio*, capitis tegendi cauſſa. Acceſſit abvſus, vt nocte laterent, ne cognoſcerentur. HORATIVS *lib. II. ſat. 7. v. 55.*

- - - *odoratum caput, obſcurante lacerna.*

Et CAPITOLINVS in *Vero cap. IV.* Dicitur etiam *bardo-cucullus* compoſite & *birrus Gallicus.*

CAP. X.

DE PÆNVLA. p)

§. I.

ITINERARIVM erat veſtimentum. CICERO *pro Milone cap. X.* de Milonis itinere: *quum cum*

p) pænula erat tam ex corio, *ſcortea* dicta; quam ex lana atque ita facta, vt, perinde ac toga, clauſa quidem; ea vero anguſtior & breuior eſſet & vtroque brachio ſubduceretur. De ea pluribus commentantur: IO. BAPT. DONIVS *de vtraque pænula, tom. VI. theſ. ant. Rom. Grævii*, p. 1149. IAC. SPONIVS *miſcell. erud. antiquitatis* p. 313. CL. SALMASIVS *not. ad Tertull. de pallio* p. 80. & *not. ad Lampridium tom. I. ſcript. hiſt. Aug.* p. 774. & 925. ſq. BARTH. BARTHOLINVS *de pænula:* LAZAR. BAYFIVS *de re veſtiar. cap. XVI.* aliique plures.

cum vxore veheretur in rheda pænulatus, vulgi magno impedimento. Superius ergo veſtimentum erat niuibus, pluuiis, aliisque incommodis arcendis idoneum.

§. II.

Sero in vrbem inducta pænula, quod ex IVVENALIS *ſat. V. v.* 7. *&* 9. probari poteſt. Tempore Alexandri Seueri etiam publice id permiſſum. LAMPRIDIVS *in vita eius cap. XXVII.* tradit, ſenatoribus (alii *ſenibus* legunt) frigoris cauſſa pænulam permiſſam in vrbe, additque, *quum id veſtimentum ſemper itinerarium; aut pluuiæ eſſet.* Materia pænulæ diuerſa; pleraque autem lanea; aut gauſapina. Vide MARTIALEM *lib. XIV. epigr.* 145. Erat etiam ſcortea: ibidem *epigr.* 130.

CAP. XI.
DE TVNICA. q)

§. I.

TVNICA preſſa veſtis, & corpori adſtricta; græce χιτών. Non erat vnica; ſed multiplicari poterat, ideoque diſtincta inter interiorem & exteriorem. Interior vocabatur etiam ſub-

q) vide ALD. MANVTIVM *de tunica Romanor. tom. VI. theſ. ant. Rom.* p. 1203. CLAVD. SALMASIVM *not. ad Tertull. de pall.* p. 71. OCTAV. FERRARIVM *de re veſtiar. part. I. lib. 3. cap. 1.* RVBENIVM *lib. II. elect. cap.* 20. SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 335. aliosque.

ſubucula, r) item: *interula.* Exterior autem erat, cui toga ſuperiiciebatur. SVETONIVS *Auguſto cap. LXXXII. hieme quaternis cum pingui toga tunicis & ſubucula thorace laneo muniebatur.* De interiore tunica VALERIVS MAXIMVS *lib. VII. cap. 4. exempl. 5.* in Q. Metello conſulatur.

§. II.

r) ea reſpondebat noſtris *camiſiis.* Geſtabatur ſub tunica, quod HORATIVS *lib. I. epiſt. I. v. 95.* innuit:

ſi forte ſubucula pexæ
trita ſubeſt tunicæ.

Antiquo tempore vnica tantum tunica Romani vtebantur, vt ex VARRONE apud NONIVM conſtat; poſtea vero, quum molliorem & delicatam vitam gerere paullatim adſueſcerent, duplicare coeperunt hoc veſtimentum atque a priſtina ſimplicitate, quamvt moribus; ſic etiam habitu olim ſignificabant, recedere. Prudentiores tamen & frugaliores ſemper improbarunt hunc corruptum gentis ſuæ morem ac pro ſigno luxurioſi hominis reputarunt, ex quo verba ſeruatoris intelligere poſſumus, diſcipulos ſuos *Marc. VI. v. 9.* adhortantis: *μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας, ne induerentur binis tunicis,* quoniam duarum tunicarum vſus, ſignum intemperantis ac prodigi hominis eſſe, eo tempore credebatur: adde IO. AVG. GROEBELIVM *de duabus tunicis in miſcellan. Lipſ. tom. XII. p.* 137. vbi oſtenditur, quid per χιτῶνα ſit intelligendum & quæ eius forma apud veteres fuerit. In ſola tunica publice incedere, abiectum & inhoneſtum habebatur apud Romanos: conf. SVETONIVM *vit. Aug. cap. XXIV.* Fila & flocci dependentes, infimæ tunicarum parti adſutæ, *fimbriæ* nomen habebant eæque in diuitum veſtibus ſæpe aureæ erant.

§. II.

Longæ ac talares tunicæ virorum in opprobriis erant, quaſi mollitiem & effeminatum animum ſignificantes: dictæ HORATIO *lib. I. ſatir. 2. v. 25. tunicæ demiſſæ.* Pariter manicatæ tunicæ; ſiue manuleatæ improbantur, vt non tantum ex GELLIO *lib. VII. cap. 14.* conſtat; verum etiam ex CICERONE *Catilin. II. cap. 10.* vbi in delicatis & luxurioſis Catilinariis notat *manicatas & talares tunicas*, ad quem locum etiam GELLII verba adſcripſimus.

§. III.

Præſtantiorum hominum, id eſt, ſenatorum & equitum, tunica clauis purpureis erat diſtincta, pro ſenatoribus latis; pro equitibus anguſtis. Hinc tunica vel laticlauia; ſiue lati claui, qua ſenatores vtebantur; vel anguſticlauia; ſeu claui anguſti, quam geſtabant equites s) PLINIVS *lib. VIII. epiſt. 23. num. 2. latum clauum in domo mea*

s) ALB. RVBENIVS *in egregio ſuo de re veſtiaria* commentario primus nos veram clauorum in tunicis Romanis formam monſtrauit. Fuſe enim ibi probauit: clauum non rotundum ad capitis claui formam; ſed oblongum inſtar lineæ purpureæ fuiſſe, quæ per totam tunicam a ſumma ad imam oram extenderetur : tunicam ſenatoriam vno tantum lato clauo; equeſtrem vero duobus iisque anguſtis ornatam eſſe: ſenatoriam tunicam inde *claui* & *purpuræ;* equeſtrem vero *clauorum* & *purpurarum* in multitudinis numero habuiſſe nomen: in veſte palmata & purpurea clauum hunc aureum exſtitiſſe: mappas clauatas pari modo factas ac linea purpurea in ora præditas fuiſſe.

mea induerat, id eſt: tunicam lati claui ſenatoriam. Adde *lib. II. ep. 9. n. 2.* HORATIVS *lib. I. ſat. 6, v. 28.*

- - - *latum demiſit pectore clauum.*

SVETONIVS *Auguſto cap. XCIV. ſumenti virilem togam, tunica lati claui reſuta ex vtraque parte ad pedes decidit.* Hic vero puer extra ordinem ab auunculo maiore Iulio Cæſare ſenatoriam togam acceperat. Anguſticlauii (ab anguſti claui tunica ita adpellati) erant equites. VELLEIVS PATERCVLVS *lib. II. cap. 88.* de Mæcenate, qui noluit in ſenatum cooptari: *vixit anguſto clauo bene contentus, nec minora conſequi potuit; ſed non tam concupiuit.*

SECT. II. DE VESTIBVS MILITARIBVS.

§. I.

VESTES militares erant breuiores agilitatis cauſſa. Nec interiores militum veſtes a ceteris erant diſtinctæ; ſed tantummodo exterior, quam generali nomine adpellabant *ſagum*, t) & to-

t) ſagum apertum & fibula inſtructum toga breuius; tunica vero paullo longius fuit: conf. FERRARIVS *de re veſtiar. part. II. lib. 13. cap. 8. ſq.* Eo vtebantur non ſolum gregales & manipulares milites; ſed etiam ipſi ordinum duces, quemadmodum de centurionibus & tribunis ex SVETONIO *vit. Aug. cap. XXVI.* & LIVIO *lib.*

togæ opponebatur, vt hæc pacis; illud belli ſignum eſſet. NONIVS *ſagum, veſtimentum militare.* Dicitur etiam *ſagulum* frequenter diminutiui forma, quia breuius; quam toga erat. VIRGILIVS *Aeneid. lib. VIII. v. 660.*

virgatis lucent ſagulis.

& SVETONIVS *Auguſto cap. XXVI. centurio princeps legationis reiecto ſagulo oſtendens gladii capulum.* Hinc dicuntur *ſagati & ſagulati.* CICERO *Philipp. XIV. cap. I. cras ſagati prodeamus.* SVETONIVS *Vitellio cap. XI. ſagulatis comitibus.* Nec in bello tantum & caſtris ſagorum vſus erat; ſed belli etiam tempore grauioris periculoſiorisque in vrbe ciues omnes ſagati erant. Vid. *epit.* LIVII *lib. LXXII.* de Italico bello, quod etiam *Marſicum;* ſeu *ſociale* dicitur: *ſaga populus ſumſit;* & *epit. lib. LXXIII. ob eam victoriam Romæ ſaga poſita ſunt.* u)

§. II.

lib. VII. cap. 34. liquet. Veſtes eiusmodi apertæ, vt ſagum fuit, ne de humeris caderent, fibula nectebantur, de cuius figura OCTAVIVM FERRARIVM *de re veſtiar. part. II. lib. I. cap.* 16. adeas.

u) adde hæc VELLEII verba *lib. II. cap.* 16. §. 4. *tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, vt per biennium continuum duo Romani conſules, Rutilius ac deinde Cato Porcius, ab hoſtibus occiderentur, exercitus populi Romani multis i: locis funderentur vtque ad ſaga iretur, diuque in eo habitu maneretur.* Pro materia eamque præparandi ratione pretium ſagorum differebat: militum enim gregalium & manipularium ſaga craſſiora ac viliora iis fuerunt, quibus ordinum duces

vte-

§. II.

Paludamentum ducis erat; ſiue imperatoris veſtimentum exterius, qui inde *paludatus* dictus. PLINIVS *lib. XXII. cap. 2.* dixit *imperatoria paludamenta.* LIVIVS *lib. IX. cap. 5.* de conſulibus in furculis caudinis: *paludamenta detracta.* Origo oſtenditur a FLORO *lib. I. cap. 5.* qui & *lib. IV. cap. 2.* Iulii Cæſaris paludamentum memorat. CICERO *lib. XV. ep. 17.* *Panſa noſter paludatus profectus eſt.* Græci dicebant *chlamydem*, quæ eadem ac paludamentum, x) vt NONIVS MARCELLVS obſeruauit. Inde CICERO *pro Rabirio poſtum. cap. X. chlamydatum* Luc. Sullam imperatorem dixit. Raro autem Latini vtuntur voce *chlamydis.*

vtebantur. A ſago Romano, Gallicum, Germanicum & Hiſpanicum ſecundum formam paullulum differebat. Plura ediſſerit memoratus FERRARIVS *libro laudato.*

x) multi putant, ſagi & chlamydis nullam fuiſſe differentiam apud veteres. Sed diſcrimen ſatis patet ex TREBELLIO POLLIONE *vit. Claud. cap. XIV.* p. 385. vbi *ſago-chlamydis;* ſiue veſtis, cuius forma ex ſagi & chlamydis figura ſimul compoſita fuit, fit mentio, ad quem locum SALMASIVS obſeruat, ſagum quadratum; chlamydem vero rotundam fuiſſe. *Sagum* militum; *paludamentum* imperatorum proprium fuit; *chlamys* vero in antiquis ingenii monimentis & militibus & eorum ducibus adſcribitur, Satis hoc patet ex veterum teſtimoniis, quæ apud PITISCVM *lex. ant. Roman.* vocibus: *chlamys*, *paludamentum* & *ſagum* leguntur: adde LA-

ZA-

SECT. III.
DE VESTIBVS MVLIERVM.
§. I.

VESTIS mulierum præcipua & propria erat ſtola & palla. *Stola* ad talos vsque; ſiue plantas demittebatur, y) multis rugis ac plicis conſtricta. HO-

ZARVM BAYFIVM *de re veſtiar. cap. II. & XIV.* OCTAV. FERRARIVM *de re veſtiar. lib. II. cap.* 3. *ſq.* & IVST. LIPSIVM *de milit. Rom. lib. II. cap.* 12.

y) ſtola manicata & talaris fuit plerumque limbis purpureis atque aureis ornata: conf. PHIL. LVDOV. HANNEKENIVM *de cur. domeſt. Rom. diſſ. I. c.* 3. §. 9. p. 40. Matronæ purpureas ſtolas gerebant; in luctu vero albæ erant, quamuis id alii de atro colore ſibi perſuaderent. Stolam cingebat Zona, quapropter ea a MARTIALI *lib. XIV. epigr.* 131. ad muliebria refertur ornamenta. Stolæ loco in luctu *ricinium* ſumebant, de quo veſtimenti genere OCTAV. FERRARIVS *analect. de re veſtiar. cap. IX.* CONR. RITTERSHVSIVS *ad leg. XII. tab. claſſ. I. cap.* 4. & 10. KIRCHMANNVS *de funerib. Romanor. lib. II. cap.* 17. p. 236. ſq. legendi ſunt. Gerebant etiam *amiculum*, quæ veſtis fuit ſuperior, teſte LIVIO *lib. XXVII. cap.* 4. *lib. XXXIV. cap.* 7. *Mitra* muliebre capitis tegumentum erat: vid. CLAVD. SALMASIVM *exercit. Plinian.* p. 392. De *calantica*, etiam a mulieribus capiti impoſita, ANDR. TIRAQVELLVS *not. ad Alex. ab Alexandr. lib. V. cap.* 18. *de reticulis & vittis*, quibus feminæ comam cohibebant, GER. IO. VOSSIVS *etymolog.* voc. *reticulum* & LAZAR. BAYFIVS *de re veſtiar. cap. XX.* videndi ſunt. De *calceamentis* feminarum THOM. DEMPSTERVS *not. ad Roſin.* p. 946. aliique plures exponunt. De veſte mu-

HORATIVS *lib. I. ſat. 2. v. 99.* & MARTIALIS *lib. III. epigr. 93. v. 4.*

§. II.

Palla ſuperior mulierum veſtis dicebatur, ſtolæ ſuperaddita & itidem in talos dependens. Vnde etiam *longa* VIRGILIO vocatur *Aeneid. lib. XI.* v. 576. Vide ibidem SERVIVM. A palla differt *pallium*, quod virorum erat in Græcia & philoſophorum. z)

muliebri, quæ *cyclas* dicebatur, CLAVD. SALMASIVS *not. ad Vopiſcum. vit. Saturn. cap. IX.* & *ad Tertullianum de pallio* p. 110. conſulendus eſt. Horum veſtimentorum materia, ex qua iſta conſtabant, ornatus, color ac modus texturæ maxime differebant. Memorantur enim apud antiquos ſcriptores veſtes linteæ, ſericæ, hoſericæ, holoueræ, ſubſericæ, purpureæ, amethyſtinæ, auro pertextæ, conchyliatæ, floridæ, herbidæ, papaueratæ, pellucidæ, vitreæ, pexæ, plumeæ, plumatæ, pelliceæ, ſoriculatæ, virgatæ, vndulatæ cet.

z) merito reliqua veſtimentorum Romanorum genera, a noſtro auctore omiſſa, addi debent. Pertinent huc:

1) *caracalla*, quæ lucernæ fere formam habebat & ad talos vsque defluebat. Antoninus Caracalla veſtem hanc ex Gallia Romam traduxit & ex ea cognomen, quoque ſuum obtinuit. Conſule CLAVD. SALMASIVM *not. ad Spartianum vit.* eius *cap. IX.*

2) *cucullus*, quo tempore pluuiæ ac tempeſtatis caput & tergum obtegi ſolebat: vide OCTAV. FERRARIVM *de re veſtiar. part. II. libr. I. cap.* 22.

3) *colobium;* ſiue tunica, ſine manicis & lato clauo ornata. Differit de eo CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plin.* p. 751. & *not. in Tertull. de pallio* p. 85.

4) *gau-*

4) *gauſapa.* Veſtimentum fuit ex pingui ac denſa lana confectum & ex vna parte villoſum: conf. OCTAV. FERRARIVM *de re veſtiar. part. II. lib. I. cap.* 8.

5) *endromis.* Villoſa fuit veſtis, quam poſt curſum induebant veteres, ne frigus corpori, ex ſudore madido, officeret: conf. CL. SALMASIVS *not. ad Tertullian. de pall.* p. 310.

6) *amphimallum*, quod veſtis vtrimque villoſa & ad frigus depellendum facta erat; legas LVDOV. CAEL. RHODIGINVM *lib. XVI. lection. antiqu. cap. II.* Huius generis & *amphitapae* erant, quae dormientibus potiſſimum ſupponebantur:

7) *ſubarmale* fuit ſagulum craſſum, quod ſub armis ponebatur, ne eorum durities corpori incommodum adferret:

8) *pallium*, quod peregrina veſtis aperta fuit & quidem ita comparata, vt omnibus reliquis veſtimentis iniici & totum corpus inuolui potuerit: conf. OCTAV. FERRARIVM *de re veſtiar. part. II. lib. 4. cap.* 1 -- 18. vbi copioſe de hoc veſtis genere diſſerit, cui CLAVD. SALMASIVS *not. ad Tertullianum de pallio* adiungi poteſt:

9) *dalmatica*, quae tantum a chlamyde differebat, quantum tunica a pallio. Erat manicis & anguſto clauo ornata: conferas SALMASIVM memoratis in *Tertullianum de pallio obſeruationibus*, p. 85.

10) *birrhus*, qui poſt togarum vſum in conſuetudine Romae fuit, a chriſtianis quoque, iis potiſſimum, qui ſacro ordini adſcripti erant, retentus. Plura SALMASIVS *loco indicato* p. 88. dabit:

11) *thorax.* Fuit veſtimenti genus, quod ex aere, ferro; vel corio fiebat & pectus, ad ictus repellendos, muniebat. Eo Auguſtum eſſe vſum, SVETONIVS *vit.* eius *cap. LXXXII.* teſtatur:

12) *pileus.* Is per ordinem ex lana coacta componebatur. Forma pileorum Romanorum diuerſa erat.

Alii

Alii rotundi & ad galeæ formam effecti: alii pyramidis fere figura ornati: alii altiores: alii denique depreſſiores erant. Plerumque Romani nudo capite incedebant; nec pileis vtebantur; niſi in ſacris, ſaturnalibus, peregrinationibus ac militia. Præterea adſunt etiam exempla, ægros, ſenes ac nouos libertos in ſignum libertatis pileum geſſiſſe. De *pileo* commentatus eſt ſingulari *libro* ANSELMVS SOLERIVS, ſub quo ficto nomine THEOPHILVS RAYNAVDVS latet, Lugd. Bat. MDCLV. Amſtelod. MDCLXXI. *tom. VI. theſ. ant. Rom. Grævii* p. 1213. vbi & reliqua capitis tegumenta veterum Romanorum percenſentur:

13) *capillamentum.* Erat id capitis tegumentum, ex alienis capillis longioribus conſutum: conf. SVETONIVM *vit. Calig. cap. XI.* PETRONIVM *cap. LXX.* & TERTVLLIANVM *de cultu feminar. cap. VII.* ex recentioribus: ANSELMVM SOLERIVM *de pileo ſect. III.* WOWERIVM *not. ad Petronii memoratum locum*, ADR. IVNIVM *de coma cap. VII.* & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 527. Apud Romanos per ordinem pueri comati; viri vero tonſi erant, quamuis poſtea & iſti, quum in dies delicata ac mollis vita creſceret, comam alerent, calamiſtro intorquerent & in gradus formarent, quemadmodum ex SVETONIO *vit. Tiberii, cap. XLVIII.* & QVINCTILIANO *lib. I. inſtit. orator. cap.* 6. aliisque teſtimoniis, a CASAVBONO *not. ad* hunc *locum Suetonii* collectis, p. 174. videmus, cui IAC. GRASSENVS *in antiquit. Nemauſſenſ. tom. I. theſaur. Salengriani* p. 1078. adiungendus eſt, vbi de ratione veterum, comam criſtandi, diſſerit. Diuinus legatus Paullus 1. *epiſt. ad Corinth. cap. XI. v.* 14. ſine dubio verbis: ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ ἀτιμία αὐτῷ ἐστι, ad Græcorum opinionem reſpexit, qua viris, comam alere, turpe habebatur: vid. IAC. PERIZONIVM *not. ad Aelian. lib. IX. var. hiſtor. cap.* 4. In luctu comam depoſitam a veteribus fuiſſe, ſatis notum eſt.

Mm 5 Omnia

Omnia, quæ ad antiquitates de coma ſpectant, nemo diligentius perſequutus eſt CLAVD. SALMASIO *de cæſarie & coma*, cui ii addi poſſunt, quos IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar. cap. XVIII.* §. 6. p. 564. laudat. De barba veterum Romanorum & de variis, iſtam alendi ac deponendi, conſuetudinibus conſulendus eſt ANTONIVS HOTTOMANNVS *dial. de barba*, qui Antwerpiæ MDLXXXVI. prodiit & a SAM. PITISCO in *tom. I. lex. ant. Rom.* p. 252. translatus eſt.

14) *chirothecæ*. Iis Romanos nonnumquam ad arcendum frigus vſos eſſe, PLINIVS *lib. III. epiſt.* 5. docet. Differebant partim *forma*, quum aliæ digitos omnes exprimerent, inde *digitalia*; vel *digitabula* dictæ; aliæ vero ſine digitis eſſent: partim *materia*, quæ lana coacta, texta, ſericum cet. erat: conf. IO. NICOLAI *libro* ſingulari *de chirothecarum vſu & abuſu*, Gieſſæ, MDCCI.

15) *femoralia*, *tibialia* & *periſcelides*. Braccarum vſus a moribus Græcorum & Romanorum maxime alienus fuit; ſed earum loco faſciis, quibus pedes, crura & femora inuoluebant, vſi ſunt. Aegroti atque imbecilles primi eiusmodi faſcias adhibebant, a quibus poſtea & ad alios, mollem ac delicatam vitam amantes, tranſierunt, id quod Ciceronis potiſſimum æuo factum eſt. Errant, qui ſibi perſuadent, ſubligacula ad braccarum noſtrarum ſimilitudinem acceſſiſſe. Iſta enim nihil aliud; quam pannum fuerunt, quo luperci currentes, ſcenici, athletæ cet. pudenda velabant. Vſum ipſum braccarum poſtea Romani a Gallis braccatis, Germanis, Gothis aliisque populis ſeptentrionalibus didicerunt. Fuſe de eiusmodi femoralibus veterum Romanorum diſſerit ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Suet.* p. 260. ſq.

16) *calcei*, qui primum ex corio, deinde ex aluta; immo quoque ex linteo conficiebantur. Patriciorum calcei altiores erant & ad medium fere crus adſcendebant habebantque quatuor corrigias; ſiue ligulas. Varii

rii coloris eiusmodi erant calcei. *Mullei*, ſingulare calceorum genus, rubri, coccinei, purpurei & punicei coloris ac elegantibus figuris ornati plerumque reliquis calceis paullo altiores erant. Alii albi: alii praſini: alii viridis coloris fuerunt. Patriciorum calceis lurula adſuta erat; ſiue nota *numeri centenarii*, quoniam initio centum patricii fuerunt ſenatores. A calceo *ſolea* differt. Ille enim totum pedem; hæc plantam tantum tegebat ac ſuperior eius pars habenis ac loris vinciebatur. Græcorum *ſandalia* a Romanorum ſoleis initio haud diuerſa erant; ſuccedente autemte mpore Romani ſandaliis ſuperius quoddam integumentum addiderunt, idque in eo a calceo Romano diuerſum fuit, quod corium calcei longius eſſet & ad mediam extenderetur tibiam; ſandalium vero ſuperiorem tantum plantæ partem tegeret, quemadmodum BALDVINVS, mox excitandus, docet. Quando enim Romanorum ſandalia a ſoleis non diuerſa fuiſſent, quomodo veteres ſcriptores dicere poſſent, ea coloribus & auro ornata fuiſſe, quemadmodum ibidem BALDVINVS probat. De diſcrimine inter ſoleas & crepidas auctores diſſentiunt. Nonnulli nullum plane admittunt; alii vero ſoleas a crepidis ita diſtinguunt, vt illæ ſimpliciores ac leuiores; hæ vero craſſiores fuerint & alii denique differentiam in eo ponunt, quod ſoleæ iugum habuerint; ſiue corium ſupra digitos pedum; crepidæ vero eo caruerint. *Soccus* corium erat ſine ligno & ſubere, quod ſuperiorem & inferiorem pedis partem tegebat. De caliga & ocrea iam ſupra actum eſt. Calcei altiores, ex crudo corio conflati, *perones* dicebantur. Cothurni itidem calcei altiores erant, tragœdorum potiſſimum proprii, quorum ſtatura in illis longior & procerior videbatur. *Cambagus* genus caligarum fuit, ex barbaris gentibus Romam delatum. Conſtabat ex ſolea & loris ac corrigiis, quæ, inter ſe opere reticulato flexa, ad medium vſque crus pertingebant. *Tzanga*

gæ adpellabantur imperatorum poſterioris æui pretioſa calceamenta, quibus gemmæ & aureæ figuræ, inprimis aquilæ, intextæ erant. De *phæcaſiis*, *ſicyoniis* aliisque calceamentorum generibus, a barbaris Romam deductis, breuitatis cauſſa nihil commemoro. Plura de his calceamentorum generibus exhibent: BENEDICTVS BALDVINVS *de calceo antiquo & myſtico:* ALB. RVBENIVS *de re veſtiar. lib. II. cap.* 1. vbi *de calceo ſenatorio* exponit: SALMASIVS *in excerptis de calceo ex eius commentario ad Tertullianum de pallio*, quæ editioni paullo ante indicati libri Balduini a IOH. FRIDERICO NILANTIO Amſtelodam. MDCCXI. emiſſæ, vna cum NIGRONII libro *de caliga veterum* & laudata RVBENII *diatrib.* addita ſunt: OTTO SPERLINGIVS *de crepidis veterum*, *tom. IX. theſ. ant. Græcarum Gronouii*, p. 961. aliique apud. IO. ALB. FABRICIVM *bibliogr. antiquar. cap. XVIII.* §. 10. p. 574.

Huc & quodammodo *ſcabella*; ſiue *ſcabilla* referenda ſunt; de quibus vero eruditorum ſententiæ valde differunt. Fuerunt illa inſtrumentum muſicum, quod pedibus pulſabatur, quomodo autem id confectum fuerit, certe dici haud poteſt. Plurimi credunt, *ſcabella* hæc ſoleas ferreas; aut ligneas fuiſſe, parte anteriore ita fiſſa, vt, ſi pedibus adligata fuerunt, concuti poſſent, & ex concuſſione crepitus ac ſonitus excitaretur. Ab hac ſententia SALMASIVS *not. ad Vopiſcum vit. Carin. cap. XIX.* diſcedit ac putat, Scabellum illam partem inſtrumenti vocatum fuiſſe, quæ ſoleis ferreis ac ligneis, pedi adligatis, tacta fuerit. Figuram eiusmodi ſcabillorum exhibent ALB. RVBENIVS *de re veſtiar. lib. II. cap.* 17. & SAM. PITISCVS *not. ad Sueton.* p. 615. quibus IVL. CÆS. BVLENGERVS *de theatr. lib. II. cap.* 19. VAL. CHIMENTELLIVS *de honor. biſell. cap. XXIX.* DONIVS *diſſ. de ſcabillis:* IAC. SPONIVS *miſcell. erud. antiqu. ſect. I. tab.* 45. &

& FRID. ADOLPH. LAMPE *de cymbal. vet. lib. II. cap.* 21. addendi ſunt.

His & alia addi poſſunt, quæ ad caput hoc de veſtitu Romanorum referri debent. Pertinet huc:

1) *zona;* ſiue cingulum, quo veſtes diſcingere veteres ſolebant. Iis potiſſimum puellæ & virgines vtebantur: itemque milites, qui ex eiusmodi cingulis gladios ſuſpendebant:

2) *crumenæ;* ſiue ſacculi, a collo dependentes, in quos pecuniam, ex mercibus venditis acceptam, immittebant Romani: conf. ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Theophraſt.* p. 219.

3) infantibus quoque adpendebantur *amuleta* ad auertenda mala, de quibus MARTIN. LIPENIVS *de ſtrenis cap. III.* §. 11. videndus eſt: itemque infantibus expoſitis *crepundia:* conf. IO. SCHEFFERVS *de antiquor. torquib. cap.* 5.

4) memoranda quoque hic ſunt *periſcelia, inaures, armillæ, torques, annuli* aliaque ornamenta veterum pretioſa, de quibus ſcriptores ſuppeditat IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiqu. cap. XVIII.* §. 8.

LIB. X.

LIB. X.

DE

FVNERIBVS ROMANORVM. a)

SECT. I.

DE EXSEQVIIS.

§. I.

DEDVCTIO funeris ex funeſta domo ad locum ſepulturæ certis ritibus fiebat, quorum præcipuos CICERO indicat *pro Milone cap. XXXII.* & quos nunc breuibus explicare,

a) de hoc argumento commentati ſunt: CLAVD. GVICHARDVS *de funeribus apud Romanos, Græcos aliasque gentes*: FRANC. PERRVCCIVS *in pompis funeribr. omnium gentium*: IOSEPHVS LANZONVS *de luctu mortuali veterum, tom. III. theſ. ant. Rom. Sallengriani*, p. 782. LILIVS GREGOR. GYRALDVS *libr. de ſepulcris & vario ſepeliendi ritu*: IO. FAES *not. ad hunc Gyraldi librum*: IO. ANDR. QVENSTEDTIVS *de ſepultura veterum*: IO. MEVRSIVS *libr. de funere*: PETR. MORESTELLVS *in pompa ferali, tom. XII. theſ. ant. Rom. Græuii*, p. 1354. IAC. GVTHERIVS *de iure manium eod. tom. huius theſ.* p. 1077. IO. KIRCHMANNVS *de funerib. Romanor.* aliique plures. Veteres, & ſpeciatim Romani, ſummo ſtudio mortuorum ſuorum funera rite efferenda

&

re, animus eſt, ſi hoc prius præmonuerimus, non de quouis nobis; ſed ſollemniore exſequiarum ritu ſermonem eſſe.

§. II.

Igitur facta *conclamatione* b) & peractis reliquis, quæ in tali luctu iuſta exiſtimabantur, pro-

& vel cadauera; vel oſſa eorum ſepelienda curarunt, quoniam exiſtimabant, inſepultorum animas, ex corpore euolantes, ad quietas ſedes non admitti easque ad minimum per centum annorum ſpatium apud Stygiam paludem oberrare debere, quam in rem VIRGILIVS *lib. VI. Aeneid.* conſuli poteſt. Quapropter Romani in eo elaborarunt, vt, quum adhuc in vita eſſent, de ſepulcro ſibi proſpicerent, vt ex variis apud GRVTERVM *inſcriptionibus* ſatis patet.

b) ante ipſam conclamationem varii cum moribundis ritus peragebantur. Quum iam in eo eſſet, vt animam ægrotus efflaret, amici & propinqui eum amplecti morientemque oſculari ſolebant, eo potiſſimum fine, vt emigrantem animam exciperent, quippe quam ex ore, tamquam ex ianua, diſcedere & corpus ita derelinquere, exiſtimabant, quemadmodum ex CICERONE *orat. Verrin. V. cap.* 45. VIRGILIO *lib. IV. Aeneid.* v. 684. QVINCTILIANO *declam. VII.* & PEDONE ALBINOVANO *de morte Druſ.* v. 95. patet. Eumdem morem etiam obſeruabant, quando mortui in rogum deferebantur, vt ex PROPERTIO *lib. II. eleg.* 10. v. 29. & TIBVLLO *lib. I. eleg.* 1. v. 75. liquet: conf. IO. KIRCHMANNVM *de funerib. Rom. lib. I. cap.* 5. p. 38. IAC. GVTHERIVM *de iur. man. lib. I. cap.* 12. & IO. MEVRSIVM *de funere cap. III.* His peractis, mortuo oculos claudebant, teſtibus OVIDIO *lib. IV. triſt. eleg.* 3. v. 43. *heroid. ep. X.* v. 119. LVCANO *lib. III. pharſal.* v. 737.

procedebat funus ita, vt imagines maiorum præferrentur cantusque & neniæ præficarum audiren-

v. 737. & VALERIO MAXIMO *lib. II. cap.* 1. *Conclamatio* ritus erat, quo mortuum nomine ſuo tribus; aut quatuor repetitis vicibus vocabant, partim, vt exeuntem animam retardarent: partim, vt eam, in corpore adhuc commorantem, expergefacerent; lege PROPERTIVM *lib. IV. eleg.* 7. v. 25. & SERVIVM *not. ad Virgilium lib. VI. Aeneid.* v. 218. ex recentioribus autem IO. KIRCHMANNVM *de funer. Rom. lib. I. cap.* 13. p. 103. PETR. MORESTELLVM *in pompa feral. cap. IX.* & ARN. HENR. WESTERHOFIVM *not. ad Terent. eun. act. II. ſcen.* 3. v. 56. Poſt conclamationem iterum varii peracti ſunt ritus, ex quibus hi præcipui fuerunt:

I) ante domum, in qua mortuus erat, piceam & cupreſſum collocabant, quemadmodum ex PLINIO *lib. XVI. cap.* 10. & *cap.* 33. diſcimus. Cupreſſus enim Diti ſacra fuit, vt idem PLINIVS monet. SERVIVS *ad Virgilii lib. III. Aeneidos* v. 64. *moris Romani*, inquit, *fuerat, ramum cupreſſi ante domum funeſtam poni, ne quis pontifex per ignorantiam pollueretur ingreſſus;* quare vero cupreſſum elegerint, FESTVS ita docet: *cupreſſi mortuorum domibus ponebantur ideo, quia huius generis arbor exciſa non renaſcitur, ſicut ex mortuo nihil iam eſt ſperandum, quam ob cauſſam in tutela Ditis patris eſſe credebatur.* Non tamen Romæ conſuetudo hæc tam antiqua eſſe potuit, quoniam, vt notum eſt, cupreſſus peregrina arbor fuit, paullo ante Catonis ætatem ad vrbem delata. Eandem ob cauſſam ea haud vulgaris ac communis erat; ſed a diuitibus tantum ante ædes figi ſolebat, vt LVCANVS *lib. III. pharſ.* v. 442. docet:

II) *cor-*

rentur. Vide SERVIVM *ad Virgilii Aeneid. lib. VI. v.218.* PLINIVM *lib. XXXV. cap. 2.* HORATIVM

II) *corpus*, humi depoſitum, aqua calida abluebatur, quemadmodum ex ENNIO obſeruat SERVIVS *ad Virgilii lib. VI. Aeneid.* v. 219. eo fine, vt ſpiritus vitales, ſi forſitan eſſent ſopiti; nec plane exſtincti, iterum reuiuiſcerent: conf. IO. MEVRSIVM *de funerib. cap. IV.* & IAC. OVZELIVM *not. ad Minuc. Felic.* p. 108.

III) *membra*, ſi quæ in vltimis conuulſionibus detorta fuerant, *extendebantur* ac rite componebantur, vt PEDO ALBINOVANVS *de morte Druſi* v. 139. teſtatur:

IV) *corpus vngebatur*, putredinis auertendæ cauſſa, vt ex PLINIO, tam maiore, *lib. XIII. hiſt. nat. cap. I.* quam minore, *lib. V. epiſt.* 16. ex APVLEIO *apolog.* p. 416. aliisque patet. Vtebantur hac in re potiſſimum ſale, nitro, cedro, aſphalto, melle, cera, myrrha, balſamis, gypſo & calce, quemadmodum ex veterum ſcriptorum teſtimoniis KIRCHMANNVS *de funer. Rom. lib. I. cap.* 8. p. 62. oſtendit. Omnia hæc, quæ ad funus ſpectarunt, curanda in ſe ſuſcipiebant mulieres, *funeræ* dictæ, quæ, vt idem KIRCHMANNVS oſtendit, mortuos non ſolum lauabant; ſed etiam vngebant &, teſtibus SENECA *ad Heluid. cap.* II. & PLVTARCHO *Phoc.* p. 579. oſſa poſt concremationem in ſinum ſuum colligebant. Ditiorum ac nobiliorum funeribus non mulieres; ſed *libitinarii* adhibebantur, a Libitina dea, defunctorum præſide, ita dicti, qui non ſolum mortuorum per totum annum nomina in tabulas referebant; ſed etiam ad id conſtituti erant, vt funera curarent omniaque ea, quæ hic neceſſaria erant, rite diſponerent. Cum his propinqui contrahebant iisque pro certa promiſſa mercede, totum exſequiarum adparatum committebant. Legas IO. KIRCHMANNVM *de funerib. Rom.*

TIVM *epod. VIII. v. 11.* SVETONIVM *in Cæſare cap. LXXXIV. Auguſto cap. C.* LVCANVM *lib. VIII. v. 734.*

Rom. lib. I. cap. 9. PETR. MORESTELLVM *de pomp. funebr. lib. I. cap. 15.* & IO. FAES *not. ad Lil. Greg. Gyraldum de var. ſepel. rit. cap. I.* Hi libitinarii in Libitinæ templo ea coëmebant, quæ ad funus, rite efferendum, pertinebant: per pollinctores corpus vnguendum: per vſtores rogum parandum ac comburendum & per alios alia peragenda curabant, quæ in elatione funeris a Romanis obſeruabantur. De his pollinctoribus LAVR. PIGNORIVS *de ſeruis* p. 76. CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plinian. p. 745. not. ad Vopiſcum vit. Aurelian. cap. XIV.* & IO. FAES *not. ad Lil. Greg. Gyraldum de var. ſepel. ritu, cap. IX.* videndi ſunt.

V) *cadauer* lotum & vnctum *veſte ornabant* eaque honeſtiſſima, quam mortuus habuerat, dum inter viuos fuerat verſatus. Mortui de plebe per ordinem toga; magiſtratus vero & ſenatores prætexta ornati erant. Pro conditione enim defunctorum mox viliores: mox pretioſiores veſtes adhibebantur.

VI) his peractis, *cadauer floribus ac coronis ornabatur*, præſertim, ſi eſſent, quibus corona, vt victoriæ, ex ludis ablatæ, ſignum data fuerat, idque ex *lege XII. tabularum*, quæ a PLINIO *lib. XXI. cap.* 3. recitatur. Præterea non ſolum cadauera mortuorum; ſed etiam lecti ferales: vrnæ, in quibus oſſa & cineres ſeruabantur, ac ipſa ſepulcra iis illuſtrari ſolebant. Ipſæ coronæ componebantur ex roſis, myrto, liliis, amarantho aliisque floribus: conf CAROL. PASCHALIVS *de coronis lib. IV. cap. 6.* IO. KIRCHMANNVS *de funerib. Rom. lib. I. cap. II.* p. 87. & CONR. RITTERSHVSIVS *lib. VII. ſacrar. lection. cap. I.*

VII) tum *in os mortui obulum immittebant*, quem Charon, inferorum portitor, pro vectura acciperet. Is enim

v. 734. CICERONEM *de legibus lib. II. cap. 24.* & FESTVM *in præficis.*

§. III.

Tum laudatio funebris pro roſtris a proximo agnatorum; vel, ſi deeſſet, ex his, qui tale offi-

enim nauta erat, qui per Stygiam Acherontemque paludem animas mortuorum in naui traducebat: conf. CHRIST. EHRENFRID. SEIFFERTVM *diatr. de nummis in defunctorum ore repertis*, & CHRYSANDRVM *epiſt. ad Pertſchium de naulo Charontis*, Helmſt. MDCCXLV.

VIII) vt ab omnibus cerni poſſet *mortuus*, is ex interiori ædium loco *in veſtibulo collocabatur*, adpoſito cuſtode, ne ab inimicis; aut creditoribus ipſi iniuria fieret. Principum funeribus pueri adſtabant, vt muſcas amouerent. Ponebatur mortuus vel humi; vel in alto lecto, floribus ornato, ita vt facies ac pedes eius ad ianuam eſſent verſi. Rituum horum teſtimonia atque exempla adferunt: IO. KIRCHMANNVS *de funerib. Rom. lib. I. cap.* 12. p. 94. & CHR. FRID. ZEIBICHIVS *meletemat. de collocat. mortuorum in lecto ferali*, Witteb. MDCCXLV. Lecti funebris imaginem exhibet IO. SCHEFFERVS *lib. II. de re vehicular.* p. 89.

IX) nonnulli etiam ſolebant antea; quam mortuus efferebatur, ipſi *digitum abſcindere* ac domi adſeruare, vt apud iſtum, quoties luctum renouare ac defuncti memoriam celebrare volebant, iuſta fieri poſſent, ſecundum hæc FESTI verba: *membrum abſcindi mortuo dicebatur, quum digitus eius decidebatur, ad quod ſeruatum iuſta fierent, reliquo corpore combuſto;* alii vero loco digiti oſſa mortuorum collecta in domum ſuam transferebant; quæ tamen conſuetudo iam in legibus decemuiralibus vetita fuit: conf. IO. KIRCHMANNVS *lib. III. cap.* 7. p. 358.

cium præſtare defuncto poſſet, a clariſſimo aliquo ac doctiſſimo viro habebatur, eaque finita, promotum inde funus extra vrbem in eum deducebant locum, vbi vel humandum erat; vel igne comburendum. SVETONIVS *in Cæſare cap. VI. Tiberio cap. VI.* PLINIVS *lib. II. ep. 1. num. 6.* & CICERO *de legibus lib. II. cap. 23.*

SECT. II.
DE COMBVSTIONE. c)

§. I.

ROMANI vt plurimum cremabant mortuos. Paucæ enim gentes; aut familiæ erant, quibus concedebatur defoſſio integri corporis, vt gens

c) fiebat elatio funeris ac combuſtio cadaueris octauo plerumque die poſt mortem, quum per ſeptem, vt videtur, dies publice ad ſpectandum in veſtibulo domus poſitum fuiſſet, vt oſtendit IO. KIRCHMANNVS *de funer. Rom. lib. II. c. 1.* vbi tamen recte obſeruat, conſuetudinem hanc apud Romanos non vniuerſe ſuſceptam; ſed alios citius; alios tardius elatos fuiſſe. Antea, quam funus ad combuſtionem efferebatur, varii obſeruati ſunt ritus. Præco voce clara funus indicebat hisque circiter verbis: L. TITIO EXSEQVIAS IRE, QVIBVS COMMODVM EST, IAM TEMPVS EST, OLLVS EFFERTVR, ad exſequias populum conuocabat ac rogabat, vt magna frequentia adeſſet. Primis temporibus funera noctu efferebantur, vt ex DONATO ac SERVIO probat IO. KIRCHMANNVS *indicato loco* p. 111. hæc vero conſuetudo in nobiliorum exſequiis poſtea mutabatur ac viliores ſolum nocturno efferebantur tempore ce-

gens Cornelia, ex qua Sulla, ius talionis veritus, quod C. Marii cadauer eruerat, teſtamento con-

Nn 3 tra

cereorum tamen, facium ac candelarum vſus etiam, lucente ſole, eſt retentus; nec id ſolum in ipſo funere; ſed in annuis quoque parentalibus. In ipſa pompa ferali, quam deſignatores diſponebant, incedebant:

1) *ſiticines*, qui inſtrumentis ſingularibus lugubrem edebant ſonum. Ii dupliciserant generis. Nonnulli tibicines; alii tubicines erant: illi tibias: hi tubas canebant; vtraque vero inſtrumenta ceteris, per ordinem vſitatis, latiora ac laxiora & ita facta erant, vt lamentabilem ac triſtem efficerent cantum: conf. KIRCHMANNVM *de funer. Rom. lib. II. cap.* 4. & 5. BARTHOLINVM *de tibiis lib. II. cap.* 15. & OIZELIVM *not. ad A. Gellium lib. XX, cap.* 11. De hoc veterum ritu varia ſcriptorum teſtimonia excitat IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiqu.* p. 662.

2) *præficæ*, quæ ad tibiarum ac tubarum ſonum lugubre canebant carmen atque in iſto defuncti laudes ac virtutes mirum in modum extollebant: conf. PETR. MORESTELLVM *pomp. feral. lib. II. cap.* 29. IAC. GVTHERIVM *de iure man. lib. I. cap.* 14. IO. MEVRSIVM *de funer. cap. XVIII.* & IO. FAES. *not. ad Gyraldum libr. indicat. cap. XII.* Carmen, quod cantabatur, *næniarum* habuit nomen. Præficas in funeribus, indictiuis ſollemnioribus, nonnumquam ſcurras ac mimos ſequutos eſſe, oſtendit IO. KIRCHMANNVS *de funer. Rom. lib. II. cap.* 7. p. 155.

3) *ſerui pileati*, ſi qui eſſent, quos moribundus dominus per teſtamentum libertatis iuribus ornauerat. Pileus enim libertatis habitum eſt ſignum: lege IO. KIRCHMANNVM *indicato loco:*

4) *maiorum imagines*, quæ, ex cera factæ, in ædium atriis ornatus cauſſa ad parietes thecis ligneis imponi

&

tra conſuetudinem gentis cremari ſe, iuſſit. CICERO *de legibus lib. II. cap.* 22. & PLINIVS *lib. VII. cap.* 54.

§. II.

& exſequiarum tempore depromi ac funeribus illuſtrium virorum præferri ſolebant, vt LACTANTIVS *lib. II. de falſ. relig. cap. II.* PLINIVS *lib. XXXV. cap.* 11. & PROPERTIVS *lib. II. eleg.* 13. v. 19. aliique teſtantur. Imaginibus ſæpe in illuſtrium ac principum funeribus inſignia honorum, & quidem inuerſa: ſpolia hoſtium: ornamenta triumphalia cet. addita ſunt, vt ex PEDONE ALBINOVANO *de mort. Druſ.* v. 141. TACITO *lib. III. annal. cap.* 2. SVETONIO *vit. Cæſ. cap. LXXXIV.* aliisque liquet.

5) *lectuli.* Sæpe maioris oſtentationis cauſſa ante eum lectum, in quo mortuus poſitus erat, lectuli præferebantur, de quibus, præter alios, laudatus IO. KIRCHMANNVS *de funer. Rom. lib. II. cap.* 7. p. 159. conſulendus eſt.

6) *ipſe defunctus*, in lecto poſitus, qui, ſi illuſtris ac ſumma dignitate erat præditus, humeris efferebatur a magiſtratibus, quum pauperes in ſandapila *veſpillones* portarent. Legas SVETONIVM *vit. Cæſ. cap. LXXXIV. vit. Aug. cap.* C. HERODIANVM *lib. IV. cap. I.* aliosque. De ſandapila; ſiue feretro pauperiorum videas IO. MEVRSIVM *de funer. cap. XX.* CLAVD. SALMASIVM *exercit. Plinian.* p. 848. & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. vit. Domitian. cap. VII.* De *veſpillonibus;* ſiue iis, qui tenuioris ſortis homines in ſandapila efferebant., IAC. GVTHERIVS *de iur. man. lib.* I. *cap.* 14. & IO. FAES *not. ad Lil. Greg. Gyraldum de var. ſepel. rit. cap. X.* agunt. De lectis & lecticis, quibus defuncti imponebantur, præter ceteros, IO. KIRCHMANNVS *libro memorato* p. 173. conſuli poteſt. Sandapila, vt LIPSIVS *lib. I. elector. cap.* 19. ob-

ſer-

§. II.

Ritus combuſtionis erat, vt rogus exſtrueretur, cui defuncti corpus in lecto imponebant cum aro-

Nn 4 ma-

ſeruat, a quatuor; lectica vero, ditiorum propria, modo a ſex: modo a quatuor: modo a pluribus viris portabatur. Ipſi mortui in lecticis & ſandapalis vel tectis; vel apertis efferebantur apud Romanos, vt memoratus KIRCHMANNVS *loco excitato* oſtendit. Facies itidem vel aperta; vel veſtibus inuoluta; vel larua tecta erat, pro ipſa mortui conditione, prout videlicet facies poſt mortem vel pulcra; vel fœda fuit.

7) funus ſequebantur *propinqui* & amici mortuorum, habitu lugentium, veſtibus nimirum atris, paſſis crinibus & puluere adſperſis, ſine ornamentis & annulis, velato capite; vel, vbi filiæ erant, nudo, & habitu albo: immo & ſciſſis veſtibus, quæ in luctu conſuetudo Iudæorum propria quidem erat; ab illis tamen & ad alias gentes tranſiit. Omnes hi comites funerum flebilem præ ſe ferebant ſpeciem ac triſtes incedebant, cum profuſione lacrimarum, additis nonnumquam contra deos querelis, ob triſte hoc, quod permiſerant, familiæ pariter ac totius vrbis fatum. In funeribus eorum, qui de republica optime meriti fuerunt, non cognatorum ſolum & amicorum turba; ſed tota prope ciuitas mortuum ſequebatur eumque comitari ſolebat. Nec viri ſolum; ſed etiam feminæ exſequiis intererant. Patent hæc ex PLVTARCHO *quæſt. Rom. XIV.* p. 267. PROPERTIO *lib. IV. eleg.* 12. v. 97. LIVIO *lib. IX. cap.* 46. SENECA *de tranquillit. vitæ cap. XII.* PLINIO *lib. XXXV. cap. II.* OVIDIO *lib. I. de pont. eleg.* 10. IVVENALI *ſat. XIII.* aliiſque multis. Crines in luctu tonſos raſoſque defuncti vel pectori; vel tumulo imponebantur, vt IO. KIRCHMANNVS *de funer. Rom.* p. 218. ſq. probat. Omnia, quæ de pompa funebri iam obſeruaui, de illu-ſtrium

matum odoribus aliisque pretioſis, quæ defunćto cara fuerant. Tum poſt factam conclamationem poſtremam aliquis agnatorum face rogum accendebat. SERVIVS *ad Virgilii Aeneid. lib. VI. v. 218. ſeq.* SVETONIVS *in Cæſare cap. LXXXIV. ſeq.* & PLINIVS *lib. IV. ep. 2. num. 3.* & *lib. V. ep. 16. num.* 7. d)

SECT.

ſtrium ac diuitum exſequiis intelligenda ſunt. Per ſe enim apertum eſt, pauperiorum ac viliorum funerum adparatum non tam ſplendidum ac honorificum fuiſſe: 8) tum funus ad forum cum toto comitatu procedebat, vt ibi pro roſtris laudes mortui recitarentur. De his *laudationibus*, vide IO. MEVRSIVM *de funerib. Roman. cap. XXXIV.* IO. FAES *not. ad Lil. Greg. Gyraldum de var. ſepel. ritib. cap. VI.* IAC. GVTHERIVM *de iure manium lib. I. cap.* 25. & SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium vit. Caſ. cap. LXXXIV.* ad quem locum, vbi de Cæſaris funere eſt ſermo, plura de ritibus, in foro apud funera illuſtrium virorum obſeruatis, differit. Iam apud Aegyptios orationes eiusmodi funebres in vſu fuiſſe, MARSHAMVS *chronic.* p. 273. obſeruat, quamuis alii eas a Romanis primum inuentas fuiſſe, credant.

d) infantes, intra ſeptimum menſem mortui; itemque ſerui per ordinem non cremabantur, vt obſeruant IO. KIRCHMANNVS *de funerib. Romanor. lib. I. cap.* 3. & IAN. RVTGERSIVS *lection. Venuſin. cap. XVIII.* Non certe dici poteſt, quo tempore hæc, corpora defunctorum comburendi, conſuetudo inceperit & quando apud Romanos deſierit. A plurimis ſtatuitur, eam vſque ad extrema Antoninorum tempora duraſſe. Chriſtianæ enim profeſſionis homines, quemadmodum ex TERTVLLIANO aliisq; cognoſcitur, in eo elaborarunt, vt paganum hunc ritum abrogarent, & quo magis religio

SECT. III. DE SEPVLTVRA.

§. I.

COMBVSTIONE peracta, e) quæ reliqua erant, id eſt, cineres & oſſa, fictili vrnæ indita in ſepulcro; vel monumento condebantur.

Nn 5 SVE-

gio chriſtiana ſe ſe diffundebat, eo magis conſuetudo hæc euanuit.

e) combuſtio in *pyra*, quæ, vbi ardebat, *rogus* adpellabatur, facta eſt. Componebatur ea ex lignis, facile ignem concipientibus, ita, vt latera quatuor æqualia haberet. Ligna antiquo æuo rudia; poſtmodum vero polita & picta erant, circumfuſis cupreſſis, vt cadauerum fœtor extingueretur. Per ordinem ex quatuor tabulatis conſtabat eiusmodi pyra, vt ſuperiora, inſtar pyramidis, decreſcerent & minora eſſent. In inferiore tabulato ſtramina: in proximo flores: in tertio thura & aromata & in quarto veſtes pretioſæ aliaque dona, ab amicis congeſta, ponebantur. Altitudo pyræ pro defunctorum conditione differebat. Tenuiorum enim rogi depreſſiores; nobiliorum autem altiores exſtiterunt. Propinqui pyram pretioſis liquoribus & vnguentis conſperſam, auerſa facie accendebant & nihil magis in voto habebant; qum vt, ſuborto vento, conſumtio cadaueris accelararetur. De pyra hac exponunt: IO. KIRCHMANNVS *de funer. Rom. lib. III. cap.* I. IO. NICOLAI *de luctu Græcor. cap. XIII.* IO. MEVRSIVS *de funer. cap. XXV.* IO. FAES *not. ad Gyraldum de var. ſepel. rit. cap. XII.* aliique plures. Mortui, in rogo poſiti, oculi iterum aperiebantur: conf. PLINIVM *lib. XI. hiſt. natur. cap.* 37. & VIRGILIVM *lib. IV. Aeneid.* v. 244. & *lib. IX.* v. 37. Locus ipſe, vbi cadauera cremabantur, *vſtrina* & *vſtrinum*

SVETONIVS *in Auguſto cap. C.* DIO *lib. LXXVII. p. 868.* & EVTROPIVS *lib. VIII. cap. 2. num. 17.*

§. II.

pum dicebatur, qua de re IO. MEVRSIVM *de funer. cap. XXV.* & XLI. IO. KIRCHMANNVM *de funerib. Romanor.* p. 314. THOM. REINESIVM *inſcript.* p. 818. & IAC. SPONIVM *miſc. erudit. antiqu.* p. 290. adeas. Cadauere igne conſumto & fauilla vino; vel aqua conſperſa, ab amicis & propinquis, lotis manibus, oſſa & cineres, lacrimis, vino, lacte ac variis odoribus humidi, in vrnam colligebantur. Nec difficile erat, cineres mortui a fauilla diſtinguere, quoniam cadauer in igne non diſturbabatur omnesque partes per ignem ſolutæ, poſt concremationem fere vt integræ videbantur: conf. IO. ANDR. QVENSTEDTIVM *de ſepultura vet.* p. 171. IO. KIRCHMANNVM *de funerib. Romanor. lib. III. cap. 6.* & IAC. GVTHERIVM *de iur. man. lib. I. cap.* 26. qui hæc, a me dicta, veterum ſcriptorum teſtimoniis confirmant. Eiusmodi vrnæ etiam nunc haud raro in effoſſa reperiuntur terra. Earum figuram exhibent, præter multos alios, a IO. ALB. FABRICIO recitatos, MICH. AVG. CAVSSEVS DE LA CHAVSSE *dans le grand cabinet Romain, part. V. art. I.* PETR. SANCTIVS BARTOLIVS *monumentis veterum ſepulcral.* cum explicationibus IO. PETR. BELLORII *Rom. MDCXCI.* editis: PASSERI *diſſ. de vrnis ſepulcralib. & de tegulis ſepulcral.* quæ *tom. III. muſæi Goriani* exſtat. De ipſis veterum Romanorum ſepulcris, tam hereditariis; ſiue gentilitiis; quam familiarum propriis eorumque ſtructura, partibus ac variis, quibus ornata erant, picturis conferatur, præter ANT. BOSIVM & PAVL. ARINGHVM, PET. SANCTIVS BARTOLIVS, ſupra laudatus, *in ſepulcris veterum;* ſeu *mauſoleis Romanorum & Etruſcorum, cum obſeruationibus*

Ita-

§. II.

Sepulcra vt plurimum ad vias erant, vt viatores etiam titulum legerent memoriamque defuncti conſeruarent. Nam cippos erigebant; ſeu marmora, quibus nomen & honores defuncti cum nomine eius, qui poſuerat, inſcripſerant. Vide NEPOTEM *de Attico cap. XXII. num. 4.* qui iuxta viam Appiam ad quintum lapidem ſepultus fuit, & adde HORATIVM *lib. I. ſat. 8.* v. 12. Alia exem-

Italicis IO. PETR. BELLORII, ab ALEX. DVKERO in latin. linguam translatis, *tom. XII. theſ. ant. Graec. Gronouii.* Aliam eiusdem operis verſionem, additis nouis quibusdam obſeruationibus, iuris publici fecit LAVR. BEGERVS Berolin. MDCCII. Huic adiungendae ſunt eiusdem BARTOLII *lucernae ſepulcrales*, ex cauernis & ſpecubus ſubterraneis vrbis Romae collectae, a IO. PETR. BELLORIO obſeruationibus illuſtratae & in memoratum *tom. XII. antiquitatum Graec. Gronouii* translatae. Et *picturae antiquae ſepulcri Naſoniorum in via Flaminia, delineatae & aeri inciſae ab* eodem BARTOLIO, *tom. XII. theſ. ant. Rom. Graeuii*, p. 1021. Praeter hos, IVL. MINVTOLI *diſſ. de Romanor. ſepulcris*, *tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani*, p. 126. ſq. digna eſt, quae legatur, vbi etiam, praeter memoratos a FABRICIO *bibliogr. antiquar.* p. 663. plures de hoc argumento ſcriptores percenſentur. De arcis ſepulcralibus, ſarcophagis, cet. fuſe quoque diſſerit CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plinian.* p. 1203. ſq. de lucernis ſepulcralibus, flammam perennem ſeruantibus, euoluendi ſunt: FORTVNIVS LICETVS *de lucernis antiquor. reconditis*: OCTAV. FERRARIVS *diſſ. de lucernis reconditis veterum* & IOACH. FELLERVS *diatr. de lucernis antiquor. ſubterraneis*, Lipſiae MDCLXI.

exempla IOANNES KIRCHMANNVS, qui fuſe *de funeribus Romanorum* ſcripſit, *lib. II. cap.* 22. adfert: vt de via Aurelia, Flaminia, Lauicana, Laurentina, Oſtienſi, Præneſtina, Salaria, Tiburtina. ee)

§. III.

Aream quoque ſepulcrorum fuiſſe certa pedum menſura deſcriptam & conſecratam, ex CICERONE *Phil. IX. cap.* 7. diſcimus. *Coronas* etiam & *ſerta* iisdem adhibebant ornatus gratia, quod priſci chriſtiani auerſabantur; poſteriores autem admittebant. Vide MINVCIVM FELICEM *cap. XII. num.* 6. & quæ nos ibi ex PRVDENTIO *cath. hymno X. extremo* adnotauimus.

SECTIO IV.
DE RITIBVS QVIBVSDAM POST SEPVLTVRAM

§. I.

RITVS præcipui, ſepulturam ſubſequentes, fuerunt inferiæ, epulæ & ludi funebres. *Inferiæ*, vt FESTVS definit, erant ſacrificia, quæ diis manibus non tantum exſequiarum die inferebant; ſed anniuerſariis etiam ſacris ad ſepulcrum repetebant. De his iam ſupra egimus.

§. II.

ee) adde: IO. DOVGTÆVM *analect. ſacr. ad Luc. VII.* 20. & IO. IAC. CHIFFLETIVM *Gemin. matr. ſacror. tit. ſepulcral. explicat.* p. 25.

§. II.

Epulæ, populo Romano datæ, publice in memoriam & honorem defunctorum, & interdum carnes etiam diſtributæ, quæ *viſceratio* dicebatur. SVETONIVS *in Cæſare cap. XXVI.* & LIVIVS *lib. XXXIX. cap. 46.* f)

§. III.

Ludi funebres ob eamdem cauſſam editi: præſertim gladiatorii, de quibus ſupra expoſuimus. LIVIVS *epit. lib. XVI.* VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap. 4. num. 1.* & quæ nos ad CICERONIS *lib. II. ep. 3. num. 1.* notauimus.

SECT. V.
DE CONSECRATIONE PRINCIPVM. g)

§. I.

ROMANI imperatores, bene de republica meriti, poſt mortem in numerum deorum certis ritibus relati atque *diui* adpellati ſunt. Exem-

f) de epulis feralibus, tam *ſiliceraiis;* quam *cœna funebri*, amicis data, commentantur: IAC. GVTHERIVS *de iur. man. lib. I. cap. 25.* PETR. MORESTELLVS *pomp. funebr. lib. VIII. cap. 16.* GVIL. STVCKIVS *lib. I. antiqu. conuiual. cap. 26.* IAN. GVLIELMIVS *lib. III. veriſimil. cap. VIII.* GABR. MARQVARTVS & WOLFG. CASP. TROPPANEGERVS *diſſertationibus de epulis gentilium ſepulcralibus*, aliique plures.

g) de ritu hoc conſecrationis videantur præter IO. KIRCH-

Exempla paſſim apud hiſtoricos latinos occurrunt. Sic EVTROPIVS *lib. VII. cap. 5. num. 15.* de Auguſto: *moriens*, inquit, *diuus adpellatus eſt:* & *cap. VIII. num. 6.* de Claudio: *poſt mortem conſecratus eſt diuusque adpellatus*, & *cap. XIII. num. 9.* de Veſpaſiano: *cap. XIV. num. 11.* de filio: *lib. VIII. cap. 1. num. 4.* de Nerua & *cap. II. num. 17.* de Traiano: *inter diuos relatus eſt.* Idcirco templa eis exſtructa flaminesque conſtituti, quorum paſſim mentio in *inſcriptionibus.*

§. II.

Non vero ſemper id ex vera deuotione factum; ſed aliis de cauſſis politicis, quas detexit PLINIVS *panegyr. cap. XI. num. 1. & 2.* Neruæ conſecrationem, a Traiano factam, inde ſeparans: *quem tu,*

KIRCHMANNVM, ONVPHR. PANVINIVM, IAC. GVTHERIVM aliosque plures, IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar.* p. 268. laudatos: IO. MENCKENIVS *de auguſtorum auguſtarumque conſecratione ex nummis illuſtrata* p. 1. eius *diſſert. academic.* CONSTANT. LANDVS *explicat. in D. Antonin. conſecrationem & Claud. Neronis Caeſ. decurſion. Caſtorisque & Pollucis numiſm.* PAVLL. ALEX. MAFFEI *part. III. gemmar. vet. illuſtrat.* p. 208. CLAVD. GVICHARDVS *de funerib. apud Roman. Græc. & alias gentes lib. I. cap.* 13. p. 164. PHILIPP. BVONAROTTI *de Romuli apotheoſi in vet. diptycho* expreſſa, *tom. XXVIII. giornal. de' letter. d'ital.* p. 9. BERN. DE MONTFAVCON *dans l'antiquit. expliquée tom. V. part. I. lib. IV. cap.* 9. p. 151. IO. DAN. SCHOEPFLINVS *comment. hiſtoric. de apotheoſi ſeu conſecratione imperator. Rom.* p. 1. eiusdem *commentationum hiſtoric. & critic.*

tu, inquit, *lacrimis primum, ita vt filium decuit, mox templis honeſtaſti: non imitatus illos, qui hoc idem; ſed alia mente fecerunt. Dicauit cælo Tiberius Auguſtum; ſed vt irrideret: Veſpaſianum Titus, Domitianus Titum; ſed ille, vt dei filius; hic, vt frater videretur. Tu ſideribus patrem intuliſti, non ad metum ciuium, non in contumeliam numinum, non in honorem tuum; ſed quia deum credis.*

§. III.

Ritum conſecrandi adcurate HERODIANVS deſcripſit *lib. IV. cap. 2. num. 2. ceream imaginem conſecrandi principis in veſtibulo palatii lecto eburno ac veſtibus aureis inſtrato impoſitam, quaſi ægrotaret, per ſeptem dies omnium conſpectui patuiſſe. Deinde vbi iam viſus diem obiiſſe: lectum nobiliſſimos viros tuliſſe in forum, hymnos cantantibus pueris & feminis nobiliſſimis. Quibus peractis, tuliſſe lectum extra vrbem in campum martium & rogo impoſuiſſe ſingulari ratione conſtructo, factisque circa illum ludis equeſtribus, facem illatam eſſe a ſucceſſore principe. Mox ex cellula rogi* (nam in partes diſtinctus erat) *aquilam emiſſam eſſe, quæ vulgo crederetur animam principis in cælum deferre. Ex eo tempore defunctum pro deo habitum, cultumque fuiſſe templis, puluinaribus, flaminibus.*

§. IV.

Nec tantum ipſi imperatores ſic honorati fuerunt; verum etiam auguſtæ feminæ, vxores, matres, ſorores principum. Cuius rei exempla mul-

multa in nummis antiquis proſtant cum inſcriptione: CONSECRATIO, & appellatione DIVI vel DIVÆ: adpoſita eſt templi figura; aut aquilæ: aut, in feminarum conſecratione, pauonis.

§. V.

Conſuetudo hæc ita inualuit, vt vix ſub imperatoribus chriſtianis primis abrogari poſſet, quamvis illi maxime abhorrerent. Putabatur enim pars maieſtatis eſſe & honoris, qui principibus deberetur. h) EVTROPIVS *lib. X. cap. 9.* de Conſtantino, *inter diuos*, inquit, *meruit referri*, quod PÆANIVS *metaphraſtes* interpretatus eſt ita, vt non meritis; ſed ipſo facto & opere talem crediderit, συνηριθμήθη, aiens, τοῖς θεοῖς. Nec aliter EVTROPIVS Conſtantii, Conſtantini filii, & Ioviani ſuprema deſcripſit, de illo referens, vt de patre: *meruit inter diuos referri*; de hoc: *benignitate principum, qui ei ſucceſſerunt, inter diuos relatus eſt.* Huius autem rei nihil habet AVRELIVS VICTOR; ſiue veterem illum conſulas, & olim vulgatum; ſiue quem ANDREAS SCHOTTVS primum in lucem protraxit. De Valentiniano tamen AMMIANVS MARCELLINVS

h) quæ hic de conſecratione principum chriſtianorum ſequuntur, depromta ſunt ex *programmatibus* auctoris noſtri Lipſ. MDCLXXXIX. editis, p. 244. cuius hac de re verba eo minus hic deſcribere dubitaui, quo adcuratius argumentum hoc ibi traditur & quo maiorem lectoribus iucunditatem breuis hæc commentatio adfert.

NVS *lib. XXX.* extremo: *poſt conclamata imperatoris ſuprema corpusque curatum ad ſepulturam, vt miſſum Conſtantinopolim inter diuorum reliquias humaretur.* Ex huius, vt EVTROPII verbis, non inepte quis coniiceret, paganum illum ritum non abolitum fuiſſe, quum respublica ad chriſtianos principes perueniſſet. Quod ipſum de Conſtantino videtur numiſma probare, ab EVSEBIO *lib. IV. cap. 73. de vita Conſtantini* laudatum, ſiquidem hunc *μακάριον*, *beatum* principem referebat ἐγκεκαλυμμένον τὴν κεφαλὴν σχήματι, *capite obuoluto*: ex altera parte eundem repræſentabat ἐφ' ἅρματι τεθρίππῳ ἡνιόχου τρόπον ὑπὸ δεξιᾶς ἄνωθεν ἐκτεινομένης αὐτῷ χειρὸς ἀναλαμβανόμενον, *quadrigis inſtar aurigæ inſidentem, & manu cælitus demiſſa exceptum.* Sane non vno tempore ſublata fuerunt, quæ aduerſa erant chriſtianorum legibus; ſed multa diu longeque tolerata, vel ex diuturna conſuetudine, quæ vim legis habere videtur; vel rebellionis metu, quod ita plebs ſuperſtitionibus addicta erat, vt auocari inde non poſſet; niſi mora temporis, quod corrigit pedetentim, quæ non poſſunt impetu & violentia emendari. Etenim Conſtantinus iam per nouennium chriſtianus legem ſanxit, qua haruſpices conſulendi, & nominatim de fulguris tactu, poteſtatem tum ſenatui; tum priuatis dedit. Adi *legem* I. *codicis Theodoſiani de pag. ſacrif. & templ.* vt & *legem* I & II. *de maleficis*, & harum interpretem eruditiſſimum IACOBVM GOTHOFREDVM. Vt nulla calumnia ſit, quod ZOSI-

MVS *lib. II. cap. 29.* ſcripſit: ἐχρῆτο ἔτι τοῖς πατρίοις ἱεροῖς οὐ τιμῆς ἕνεκα μᾶλλον, ἢ χρείας, *patriis adhuc ſacris vtebatur, non tam religionis; quam neceſſitatis cauſſa.* Ipſe quoque EVSEBIVS *libr. X. hiſtoriæ eccleſ. cap. 5.* inter βασιλικῶν διατάξεων ἀντίγραφα etiam hoc refert, ἑκάστῳ ἐξουσία δοθείη τοῦ διδόναι ἑαυτῷ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ θρησκείᾳ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἁρμόζειν νομίζει, *vt integrum cuique eſſet, religionem ſequi, quam ſibi conſentaneam eſſe exiſtimaret.* Quod ipſum etiam ſuo tempore Valentinianus obſeruauit, quem AMMIANVS *loco citato* tradit *inter religionis diuerſitates medium ſtetiſſe; nec quemquam inquietaſſe; neque, vt hoc coleretur, imperaſſe; aut illud,* quod ipſe de ſe quoque fatetur *lege IX. codicis Theodoſiani de maleficis.* Proinde dubium nequaquam eſt, quin tolerarint aliquid pii & chriſtiani principes, quod a fide ipſorum atque moribus alienum eſſet, ſicut Saluiani æuo, vt *lib. VI. de gubernatione dei* conqueritur, conſulibus adhuc pulli, gentilium ſacrilegiorum more, paſcuntur, & volantis pennæ auguria quæruntur. An vero ἀποθέωσις etiam gentilis relicta fuerit, incertior res eſt. EVTROPII ſtilus videtur id referre, quod vulgus, deorum cultui adſuetus, fieri credebat in exſequiarum pompa; aut vt fieret, dignum iuſtumque propter principis defuncti virtutes exiſtimabat. Nummus Euſebii chriſtianus potius; quam gentilis eſt, cuius figuram exhibet clariſſimus OISELIVS *tabula CIV. numiſmatum theſauri,* in quo minime ſollemnis inſcriptio:

CON-

CONSECRATIO; aut ÆTERNITAS; neque aquilæ deportantis; aut aræ figura conſpicitur; ſed præter id, quod EVSEBIVS recenſuit, quatuor litteræ, S. N. N. I. reperiuntur. *Diuorum* nomen, quod MARCELLINVS chriſtianis attribuit, ita inualuerat, vt pars maieſtatis imperatoriæ crederetur, perinde ac *pontificis maximi* titulus ſeruatus quoque a principibus chriſtianis fuit. Recte; an irreligioſe hoc factum fuerit, diſputat GEORGIVS CASSANDER, qui *diui* vocabulum a chriſtianorum nominibus abigendum eſſe, ſummopere contendit, quod a nemine in primitiua eccleſia cælites & beati *diui* adpellati ſint; ſed ethnicus mos noſtro demum ſeculo reuixerit, vt *diuus Paullus*, *diuus Nicolaus* & ſic alii dicantur, quos veteres *ſanctos*, *beatos*, *beatiſſimos* laudauerint. Quid multa? ne veſtigium quidem eius ritus, quem DIO CASSIVS *in Auguſto*, HERODIANVS in *Seuero* deſcribunt, *in hiſtoria auguſta* adparet, quum exſequiæ meritiſſimorum principum, Conſtantini, Conſtantii, Iouiani, Valentiniani, Theodoſii enarrantur, quod argumento eſt, licet nomen huius rei cum aliis reliquiis paganiſmi ſeruatum aliquamdiu fuerit; rem ipſam tamen longius abſuiſſe ab animo ſanctorum hominum.

LIB. XI.

DE INSCRIPTIONIBVS ET RE NVMMARIA ROMANORVM.

SECTIO I. DE INSCRIPTIONIBVS. i)

§. I.

INSCRIPTIONES veterum eumdem vſum habent, quem numiſmata antiqua. Seruiunt hiſtoriæ, geographiæ, genealogiæ, variorumque rituum cognitioni; immo ipſi litteraturæ, id eſt,

i) inter eos, qui veteris Romæ inſcriptiones collegerunt, primum ſibi vindicat locum CYRIACVS ANCONITANVS, quem IO. MARCANOVA, ANDR. MANTINEAS: IO. IVCVNDVS VERONENSIS: PETR. SABINVS: FRANC. PHILIPP. PEDEMONTIVS: SEBASTIAN MACCIVS: IO. ZARATINVS CASTELLINIVS aliique ſequuti ſunt; quorum autem collectiones vel nunquam adhuc viderunt lucem; vel inceptæ quidem; ſed non abſolutæ & ad finem perductæ ſunt. Primus qui typis inſcriptiones exprimendas curauit, IO. MAZOCHIVS, academiæ Romanæ bibliopola, fuit & anno MDXXI. *vrbis Romæ epigrammata* edidit. Hunc exceperunt BARTHOLOMÆVS AMANTIVS: LANDSPERGIANVS BOIVS & PETR. APIANVS, qui

eſt, orthographiæ, grammaticæ & vocabulorum ſcientiæ, quia multa ex lapidibus diſcuntur, quæ in libris etiam antiquis fruſtra quæſiueris.

qui ſuppeditatas a doctis viris inſcriptiones MDXXXIV. in lucem emiſerunt: IANVS DOVZA, in cuius manus collectæ a Martino Smetio per totam Italiam inſcriptiones inciderunt, quæ iuſſu ordinum Hollandiæ a IVST. LIPSIO MDLXXXVIII. Lugd. Bat. editæ ſunt. Smetianum hunc theſaurum poſtea locupletatum edendum in ſe ſuſcepit IOS. SCALIGER, vocato in ſubſidium IANO GRVTERO, atque ex horum duumuirum indefeſſo labore eximium illud *Gruterianum inſcriptionum corpus* enatum eſt, cuius editio ſplendidiſſima & maxime ex Gudianis potiſſimum ſchedis aucta & ornata, cura IO. GEORG. GRÆVII, EDVARDI HOLTHERI Amſtelod. MDCCVII. duobus voluminibus prodiit. SCALIGERVM & GRVTERVM poſtea ſequuti ſunt THOMAS REINESIVS, qui *ſyntagma inſcription. antiquar.* edidit: eruditi *Angli*, qui *marmora Arundelliana* & *Seldeniana* atque ex his conflata *Oxonienſia* litteris deſcribenda curarunt: IAC. SPONIVS *miſcellaneis eruditæ antiquitatis:* RAPHAEL FABRETTVS *explicat. antiquar. inſcriptionum:* IAC. PHIL. THOMASINVS *inſcriptionibus Patauinis:* SERTORIVS VRSATVS *in monumentis Patauinis:* PHILIPPVS A TVRRE *monument. vet. Antii.* Plures eiusmodi inſcriptionum collectores ſilentio tranſeo, recenſitos a THOM. REINESIO *præf. ad ſyntagma* eius *inſcriptionum:* PETR. BVRMANNO *præf. ad Gruteri inſcriptiones* & ANT. FRANC. GORIO *præf. ad partem tertiam inſcript. antiqu. quæ in Etruriæ vrbibus exſtant.* Noſtra ætate de horum ſtudiorum genere optime meruerunt: LVD. ANT. MVRATORIVS et iam laudatus ANT. FRANC. GORIVS, ille per egregium *theſaurum vet.*

ter.

LIB. XI.

DE INSCRIPTIONIBVS ET RE NVMMARIA ROMANORVM.

SECTIO I. DE INSCRIPTIONIBVS. i)

§. I.

Inscriptiones veterum eumdem vſum habent, quem numiſmata antiqua. Seruiunt hiſtoriæ, geographiæ, genealogiæ, variorumque rituum cognitioni; immo ipſi litteraturæ, id eſt,

i) inter eos, qui veteris Romæ inſcriptiones collegerunt, primum ſibi vindicat locum CYRIACVS ANCONITANVS, quem IO. MARCANOVA, ANDR. MANTINEAS: IO. IVCVNDVS VERONENSIS: PETR. SABINVS: FRANC. PHILIPP. PEDEMONTIVS: SEBASTIAN MACCIVS: IO. ZARATINVS CASTELLINIVS aliique ſequuti ſunt; quorum autem collectiones vel nunquam adhuc viderunt lucem; vel inceptæ quidem; ſed non abſolutæ & ad finem perductæ ſunt. Primus qui typis inſcriptiones exprimendas curauit, IO. MAZOCHIVS, academiæ Romanæ bibliopola, fuit & anno MDXXI. *vrbis Romæ epigrammata* edidit. Hunc exceperunt BARTHOLOMÆVS AMANTIVS: LANDSPERGIANVS BOIVS & PETR. APIANVS, qui

eſt, orthographiæ, grammaticæ & vocabulorum ſcientiæ, quia multa ex lapidibus diſcuntur, quæ in libris etiam antiquis fruſtra quæſiueris.

qui ſuppeditatas a doctis viris inſcriptiones MDXXXIV. in lucem emiſerunt: IANVS DOVZA, in cuius manus collectæ a Martino Smetio per totam Italiam inſcriptiones inciderunt, quæ iuſſu ordinum Hollandiæ a IVST. LIPSIO MDLXXXVIII. Lugd. Bat. editæ ſunt. Smetianum hunc theſaurum poſtea locupletatum edendum in ſe ſuſcepit IOS. SCALIGER, vocato in ſubſidium IANO GRVTERO, atque ex horum duumuirum indefeſſo labore eximium illud *Gruterianum inſcriptionum corpus* enatum eſt, cuius editio ſplendidiſſima & maxime ex Gudianis potiſſimum ſchedis aucta & ornata, cura IO. GEORG. GRÆVII, EDVARDI HOLTHERI Amſtelod. MDCCVII. duobus voluminibus prodiit. SCALIGERVM & GRVTERVM poſtea ſequuti ſunt THOMAS REINESIVS, qui *ſyntagma inſcription. antiquar.* edidit: eruditi *Angli*, qui *marmora Arundelliana* & *Seldeniana* atque ex his conflata *Oxonienſia* litteris deſcribenda curarunt: IAC. SPONIVS *miſcellaneis eruditæ antiquitatis:* RAPHAEL FABRETTVS *explicat. antiquar. inſcriptionum:* IAC. PHIL. THOMASINVS *inſcriptionibus Patauinis:* SERTORIVS VRSATVS *in monumentis Patauinis:* PHILIPPVS A TVRRE *monument. vet. Antii.* Plures eiusmodi inſcriptionum collectores ſilentio tranſeo, recenſitos a THOM. REINESIO *præf. ad ſyntagma* eius *inſcriptionum:* PETR. BVRMANNO *præf. ad Gruteri inſcriptiones* & ANT. FRANC. GORIO *præf. ad partem tertiam inſcript. antiqu. quæ in Etruriæ vrbibus exſtant.* Noſtra ætate de horum ſtudiorum genere optime meruerunt: LVD. ANT. MVRATORIVS et iam laudatus ANT. FRANC. GORIVS, ille per egregium *theſaurum veter.*

§. II.

Tales inſcriptiones ediderunt vaſto opere IANVS GRVTERVS, Francofurti MDCI. 4. & MDCXVI. folio: alias, a Grutero prætermiſſas, THOMAS REINESIVS *in ſyntagmate inſcriptionum Romæ veteris*, Lipſiæ MDCLXXXII. folio; IACOBVS SPONIVS *in miſcellaneis eruditæ antiquitatis*, Lugduni MDCLXXXV. folio, & recentiſſimus RAPHAEL FABRETTVS Romæ MDCLXXXXIX. folio. Singuli hi magna volumina inſcriptionum collegerunt.

§. III.

Plures ſunt, qui ſingulares inſcriptiones expoſuerunt: vt idem SPONIVS in *itineribus* ſuis *per Dalmatiam, Graciam, Aſiam;* etiam in gallico tractatu, quem vocat *recherches curieuſes d' antiquité*, Lion MDCLXXXIII. 4. LIPSIVS in *monumento Ancyrano;* PATINVS in *commentario in tres Smyrnenſes inſcriptiones*, Patauii MDCLXXXV. 4. ANTONIVS VAN DALE de

ter. inſcriptionum in præcipuis earumdem collectionibus hactenus prætermiſſarum, Mediolani editum; hic vero non ſolum per *muſeum Etruſcum, exhibens inſignia veterum Etruſcorum monumenta æneis tabulis C. edita & eiusdem obſeruationibus illuſtrata;* ſed etiam per *inſcriptiones antiquas Græcas & Romanas, quæ in Etruriæ vrbibus exſtant.* Vtrumque opus, quorum hoc tribus conſtat voluminibus, Florentiæ editum eſt. Reliquos, qui ſingularibus commentationibus quasdam inſcriptiones, vel nondum editas; vel ex memoratis his collectionibus depromtas illuſtrarunt, prætereo.

de *antiquitatibus & marmoribus*, Amſtelodami MDCCII. 4.

§. IV.

In Græcis inſcriptionibus vt antiquiſſima; ita vtiliſſima etiam in antiqua hiſtoria ſunt *marmora Arundelliana*: quæ, aliis aucta, nunc *Oxonienſia* a loco adſeruationis & editionis dicuntur. Prodierunt Oxonii cum variorum notis cura HVMPHRIDI PRIDEAVX MDCLXXVII. fol.

§. V.

Sunt etiam mixta opera gemmarum & numiſmatum, in quorum editione, tamquam integrorum antiquitatis cimeliorum, laudem promeruit LAVRENTIVS BEGERVS, primum *theſauro Palatino*, Heidelbergæ MDCLXXXV. fol. publici iuris facto: deinde *Borruſſo-Brandenburgico*, quem tribus voluminibus nuperrime vulgauit Coloniæ March. MDCXCVI. MDCC. MDCCI. fol. Qui *ſolas gemmas* expoſuerunt, in iis præcipuus eſt LEONH. AVGVSTINVS, Lugd. Bat. MDCLXXXV. 4.

§. VI.

In lapidibus figuratis & nummis certis ac inſcriptionibus multis PHILIPPVS A TVRRE ſe eruditis probauit, quum Romæ MDCCIV. 4. edidit *monumenta Antiana*, quibus nihil eſt eruditius.

SECT. II.
DE NVMMIS k)

Cap. I.

DE VARIIS NVMMORVM GENERIBVS.

§. I.

Radix nummariæ rei eſt cognitio assis, exiguæ monetæ, quæ vix integros tres nummos, *Pfennige*, vt nos vocamus, valebat, & in duodecim partes; ſiue vncias tam in nummis; quam ponderibus diuidebatur. l)

§. II.

k) de re nummaria & pecuniaria veterum Romanorum monetarumque valore ac pretio generatim expoſuerunt: ivst. lipsivs *de pecunia vet. Rom. tom. I. operum* p. 1466. ioach. camerarivs *de moneta. vet. Græc.* & *Latinor.* eryc. pvteanvs *libr. de pecuniæ Romanæ ratione,* qui Louanii MDCXX. *Antwerp.* MDCXXVIII. prodiit & in chiffletii *opuſc. de numiſm. antiquo* relatus quoque eſt: andr. schottvs *tabul. rei nummariæ Rom. Græcorumque:* io. seldenvs *libr. de nummis, in quo antiqua pecunia Romana & Græca menſuratur:* io. frid. gronovivs *de pecun. vetere:* lvd. savotvs *diſſ. de nummis tom. XI. theſ. ant. Rom. Græuii*, p. 1832. marqvard. frehervs *lib. II. de re monetar. vet. Romanor.* io. chr. wagenseilivs *de re monetali vet. Romanor.* ac multi reliqui, quorum breuitatis cauſſa non mentionem facio.

l) præter balbvm, glareanvm, mæcianvm & hei-

§. II.

Ex aſſe compoſitus eſt *Seſtertius*: quaſi ſesquitertius, id eſt, aſſes duo & dimidius. *Seſtertium* autem neutro genere erant mille ſeſtertii. Atque his maximas ſummas per tonnas & milliones numerandas deſcribunt, maxime, ſi aduerbialiter loquuntur. Nam alia ratio eſt, ſi per nomina numeralia id efferunt. Seſtertios etiam *nummos* ſæpe vocant abſolute. m)

§. III.

Quatuor ſeſtertii faciunt *denarium*, id eſt, denos aſſes, qui, ſi argenteus eſt, *drachmam* pondere valet. n) Sæpe denarii mentio eſt, etiam in

 ſa-

HEINISCHIVM in primis commendandus eſt GVIL. BVDÆVS *libro de aſſe & partibus eius*, qui Pariſiis, Venetiis, Coloniæ, Lugduni aliisque locis ſæpe impreſſus eſt.

m) conf. ALDVM MANVTIVM *de ſeſtertiis*, *tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengriani*, p. 833. IO. FRID. GRONOVIVM *de pecun. vet. lib. I. cap.* 3. IOACH. CAMERARIVM *hiſtor. rei nummar. tom. X. theſ. ant. Græc. Gronouii*, p. 1429. & p. 1566. aliosque, quos memorat FRANC. ERN. BRVCKMANNVS *biblioth. numiſmat.* p. 109. & III.

n) de denario videndus eſt præ ceteris multis, a SAM. PITISCO *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 24. laudatis: IOANNES GREAVES *in diſcuorſe of the Romane ſfoot; aut denarius*, Londin. MDCXLVII. CLAVD. SALMASIVS *reſponſ. ad Milton.* p. 269. recte obſeruat, nummum hunc Romanum, cuius & in ſacris tabulis *Matth. XVIII,* 28. *XX,* 2. *XXII,* 19. *Marc. VI,* 37. *XIV,* 3. *Luc. VII,* 41. *Io. VI,* 7. *XII,* 5. *Apoc. VI,* 6. fit mentio, a di-

ſacris, vbi dicitur diurna merces fuiſſe operarii. Nonnumquam denarii plus; quam decem aſſes valuerunt, quod non obſcure colligitur ex TACITO *annal. lib. I. cap. 17.* vbi milites §. 4. queruntur, quod ſinguli *denis in diem aſſibus animam & corpus aſtiment;* poſtea §. 6. addit: *vt ſingulis diebus denarium impetrarent.*

§. IV.

Solidus eſt noua moneta, poſteriori ſæculo in vſu, ita dictus, quod ex ſolo auro conſtaret, intus nihil haberet vilioris metalli. Non enim argenteus dabatur ſolidus; ſed aureus fuit tantummodo, vt copioſe GRONOVIVS probauit *de ſeſtertiis.* In legibus Romanis eius mentio crebra; ſed poſterioribus. VLPIANVS *leg. 1. §. hoc autem digeſt. de fugitiuis: multa,* inquit, *centum ſolidorum ſtatuta in magiſtratus.* Et MACER de *Seuero & Antonino Caracalla l. c. 34. digeſt. de iure*

a didrachmis *Matth. XXVII,* 24. probe diſtingendum eſſe: adde HARDVINVM *oper. ſelect.* p. 629. qui refert, Tiberium eiusmodi denarios cum vultu ſuo cudendos curaſſe, vt a Iudæis in ſingula capita vnus horum ſolueretur. Eiusmodi nummos exſtare apud EZECH. SPANHEMIVM *de vſu & præſt. numiſm. tom. II.* p. 326. memorat PETR. ZORNIVS *opuſc. ſacr.* p. 37. cui CLAVD. SALMASIVM *de modo vſurar. cap. II. VI.* & *VII.* & IO. FRID. GRONOVIVM *de pecun. vet. lib. I. cap. 4. lib. II. cap. 6. &* 7. & IOACH. CAMERARIVM *tom. IX. theſ. ant. Græc. Gronouiani* p. 1421. adiungere potes.

iure fiſci: quingentos ſolidos fiſco inferre iuſſus eſ. o)

§. V.

De valore ſolidi non vna eſt ſententia; nec ferri facile vna poteſt pro diuerſitate temporum. Aliquando & plerumque ſolidus & aureus idem erant, vt BRISSONIVS *de verborum ſignificatione* probauit: aliquando & differentia interceſſit, vt ſolidus maior eſſet; quam aureus. Nec *aureus*, quod nomen antiquius eſt; quam ſolidi, ſemper idem valuit; ſed pro arbitrio imperantium comparatio inter aurum & argentum, nunc hoc; vel illo modo, conſtituta fuit. Olim, vt GRONOVIVS *p. 365.* probat, XVII denarii faciebant aureum; ſed vnius drachmæ pondus habentem, vt docet *p. 364.* DIO CASSIVS *lib. LV. p. 555.* XXV. denarios requirit ad aureum. Tempore Arcadii & Honorii, vt eſt *l. un. cod. de collatione æris*, conſtitutum eſt, vt pro viginti libris æris vnus auri ſolidus reddatur. CASAVBONVS *not. ad Lampridii Alexandrum cap. XXXIX.* dicit, ſolidum pondere duas drachmas æquaſſe, & ibidem ſatis

o) *ſemiſſis* erat dimidia; *tremiſſis* vero quarta pars ſolidi. De nummo hoc omnium copioſiſſime diſputat IO. FRID. GRONOVIVS *de pecun. vet. lib. III. cap.* 6. & *lib. IV. cap.* 13. & 14. cui ROB. CENALIS *de vera menſurarum ponderumque rat. tom. XI. theſ. ant. Rom. Græuii*, p. 1547. OTTO SPERLINGIVS *de nummis non cuſis cap. VI.* CLAVD. CHIFFLETIVS *de ant. numiſm. lib. I. cap.* 10. aliique plures addendi ſunt.

ſatis luculenter probat. Quod ſi eſt, duplo maior erit ſolidus; quam illo tempore, de quo GRONOVIVS loquebatur.

§. VI.

Quod poſteriores vero per *ſolidos* numerabant, veteres fecerunt per *ſeſtertios;* aut *ſeſtertia*, iisque maximas etiam ſummas exprimebant. Id vero diuerſo modo fiebat, in numerali voce obſeruato. Si enim numerale forma nominis dicendum erat, ſi millia addebantur, genitiuo *ſeſtertium;* aut, quod vſitatius erat, *nummum.* Nummus enim & ſeſtertius ſæpe idem ſunt. Hinc PLINIVS *lib. XXXIII. cap.* 2. ad equeſtrem dignitatem requirit cenſum *ſeſtertia quadringenta*, id eſt, 10000 thaleros graues, quales hoc tempore ſunt cruce ſignati (*) & ſimiles, decem denariis Romanis (**) cenſendi. Iunior autem PLINIVS *lib. I. epiſt.* 19. *cap.* 2. municipi & condiſcipulo, decurioni comenſi & propter id officium non minus; quam *centum millia* poſſidenti, offert ad implendas equeſtres facultates *trecenta millia nummum*, hoc eſt, trecenta ſeſtertia.

(*) *Creutzthaler.*

(**) *Dreyſſig gute; oder Meiſsniſche Groſchen, ſo daß* 10000 *Creutzthaler* 12500 *oder* numero rotundo hodiernum valorem magis exæquante 12000 *ausmachen.* Vide infra *appendicem priorem.*

§. VII.

Alia ratio eſt, numerandi per aduerbia numeralia: *quinquies*, *decies*, *vicies*, *quadragies*, cete-

tera. Tum enim, ſi ſeſtertia in neutro vſurpantur cum aduerbio, centenarius nummus ſubaudiendus eſt, ita, vt *decies ſeſtertium*, recto & nominatiuo caſu ſingularique numero, ſint 25000 thaleri graues; *quadragies ſeſtertium*, tonna auri, vt vocant; *ſexagies ſeſtertium*, tonna cum dimidia; *centies ſeſtertium*, duæ tonnæ cum dimidia: *quadringenties ſeſtertium*, decem tonnæ; ſiue millio: *millies ſeſtertium*, 25 tonnæ; ſiue milliones duæ & dimidia.

§. VIII.

Libræ nomen etiam occurrit & *pondo*. p) *Pondo* & *libra* idem; ſi vero iunguntur; aut pon-

p) apud Romanos libra potiſſimum in ponderibus vſitata fuit, quæ pariter atque as in duodecim partes diuidebatur. In quas enim partes aſſem, in eaſdem & libram veteres Romani diſtinguere ſolebant, vt ex hac tabula cognoſci poteſt:

as	$\frac{12}{12}$	valebat	vncias		XII.
deunx	$\frac{11}{12}$	-	-	-	XI.
dextans	$\frac{9}{6}$	-	-	-	X.
dodrans	$\frac{3}{4}$	-	-	-	IX.
bes	$\frac{2}{3}$	-	-	-	VIII.
ſeptunx	$\frac{7}{12}$	-	-	-	VII.
ſemis	$\frac{1}{2}$	-	-	-	VI.
quincunx	$\frac{5}{12}$	-	-	-	V.
triens	$\frac{1}{3}$	-	-	-	IV.
quadrans	$\frac{1}{4}$	-	-	-	III.

ſex-

pondo alii monetæ adiicitur, tum vertenda vox *am Werth vnd Gewicht.* De quibus plura tradit GRO-

ſextans	$\frac{1}{6}$	II.
ſeſcuncia	$\frac{1}{2}$	$I\frac{1}{2}$.
vncia	$\frac{1}{12}$	I.

vnciæ partes:

ſemuncia erat pars vnciæ $\frac{1}{2}$ &, pars aſſis $\frac{1}{24}$

duella	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{36}$
ſicilicus	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{48}$
ſextula	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{72}$
ſcripulum	$\frac{1}{24}$	$\frac{1}{288}$

Ad menſuras quod attinet, fuerunt illæ triplicis generis:

I. *menſuræ liquidorum*, vt 1) *culeus*, qui continebat XX. amphoras: 2) *amphora*, vigeſima pars culei, capiebat II vrnas; ſiue VIII. congios, qui XLVIII. ſextarios comprehendunt: 3) *vrna.* Dimidia erat pars amphoræ, hacque ratione culeus ex XL. vrnis conſtabat, quarum quælibet quatuor congios complectebatur: 4) *congius* erat centeſima & ſexageſima culei pars, octaua pars amphoræ; quarta vero vrnæ: 5) *ſextarius* erat quarta & quadrageſima pars amphoræ & quarta & vigeſima pars vrnæ & duas heminas capiebat: 6) *hemina*, vt modo indicaui, dimidia pars ſextarii fuit & duodecimam congii partem continuit: 7) *quartarius* dimidia heminæ erat pars; ſiue quarta ſextarii: 8) *acetabulum* quarta heminæ & ſecunda quartarii pars fuit: 9) *cyathus* ſextarii duodecima; heminæ vero ſexta & quartarii tertia pars fuit: 10) *ligula* pars ſexta acetabuli; cyathi vero quarta erat.

II. *men-*

GRONOVIVS *d. l. Libra* autem *argenti* eodem interprete ſunt centum denarii; ſeu quadringenti ſeſtertii. *Libra* autem *æris* fere eſt ſeſtertius.

§. IX.

II. *menſuræ aridorum.* Eadem fere ratio harum menſurarum fuit, quam illarum, quibus fluida Romani metiri ſolebant: 1) *modius*, qui tertiam amphoræ complectebatur partem: 2) *ſextarius* ſextam & decimam modii continebat partem: 3) *hemina* ſecunda pars ſextarii & trigeſima ſecunda modii erat: 4) *quartarius* ſecunda: 5) *acetabulum* vero quarta heminæ; ſiue ſecunda pars quartarii fuit: 6) *cyathus* quartarii tertia & 7) *ligula* duodecima huius pars exſtitit.

III. *menſura interuallorum.* Octo ſtadia referebantur ad vnum *milliare. Stadium* continebat CXXV. paſſus, hinc ad vnum milliare M. paſſus requirebantur. Cubiti tres, addita tertia parte quarti cubiti, *paſſum* conſtituebant. Quarta pars paſſus *palmipes* dicebatur. Pes vnus cum dimidio *cubitum* faciebat. *Palmus* quarta pars pedis fuit; quum vero tres vnciæ ad palmum pertinerent, ſequitur inde, duodecim vncias pedem vnum complexum eſſe. Palmus quatuor habebat *digitos*; hinc vero conficitur, ad pedem vnum XVI. digitos relatos eſſe. *Sicilicus* quarta pars vnciæ fuit quumque vncia quatuor & viginti ſcripulos contineret, patet inde *ſcripulum* ſextam partem ſicilici fuiſſe.

De ponderibus & menſuris veterum Romanorum commentati ſunt, præter multos alios, in LABBEI *bibliotheca nummaria*: FABRICII *bibliogr. antiquar.* & PITISCI *lexic. antiqu. Rom.* recitatos, MICH. NEANDER *libr. de ponderibus, menſuris & nummis*: IO. BAPT. VILLALPANDVS *comm. in Ezech. tom. III.* p. 433. vbi copioſe de ponderibus ac menſuris Iudæorum, Græcorum & Romanorum diſputat: BAR-

THO-

§. IX.

Peregrini nummi Romanis ſcriptoribus etiam, quando de rebus Græcorum agunt, nominati, ſunt potiſſimum *drachma* & *talentum*. *Drachmam* diximus octauam partem thaleri eſſe; ſeu denarium, *(ein Quentchen)* hinc fit *didrachmum*, id eſt, duæ drachmæ, quadrans thaleri, cuius in ſacris etiam habetur mentio apud *Matthæum XVII*, 24. *Talentum* autem diuerſum erat; quod autem potiſſimum in auctoribus reſpicitur, eſt *talentum atticum*, quod conſtabat ſexaginta libris argenti; ſiue 750. thaleris, (*) vt vocantur, *imperialibus*. Vide; quæ *ad* CVRTII *lib. VII. cap.* 5. §. 27. notauimus.

(*) *Reichsthaler von 24 guten Groſchen.*

§. X.

Hactenus de valore numiſmatum & variis nominibus, etiam de ſupputandi ratione: ſequuntur nunc ipſi antiqui nummi variæ ætatis, ſecundum materiam, formam, figuram, inſcriptiones & alia ſigna conſiderandi.

§. XI.

THOLOM. BEKERINVS *ſynt. de ponderibus & menſuris*, quod primum in Italia, deinde Lipſiæ MDCCXIII. cura venerandi patris prodiit: ROB. CENALIS *de vera menſurarum ponderumque ratione, tom. XI. theſ. ant. Rom. Græuii* p. 1436. in quo & LVCÆ PÆTI *lib. V. de menſuris & ponderibus Romanis & Græcis* exſtant. His addendi ſunt: EDVARD. BERNARDVS *lib. III. de menſuris & ponderibus antiquis*, Oxon. MDCLXXXVIII. & IO. CASP. EISENSCHMIDIVS *diſquiſit. de ponderibus & menſuris veterum Romanorum, Græcorum & Ebræorum*, Argent. MDCCXXXVII.

§. XI.

PECVNIAM dicunt, a *pecude* nomen habere, quod olim fuerunt boues, oues, porci et ſimilia animalia impreſſa. q) Quædam gentes etiam poſtea ſuis nummis figuram animalium inſcripſerunt: equum, hircum, ouem, vt de auibus taceamus. r)

q) vetuſtiſſimi Romani antiquis temporibus nullam habuerunt pecuniam; ſed ſolum merces inter ſe commutarunt. Poſtea rerum pretium ex ſolo rudis metalli pondere æſtimare, & tum demum, æs ſignare edocti, pecuniæ vſum introducere incipiebant, & quidem ſolius æneæ. Pyrrho deinde deuicto, argenteæ ac denique aureæ: conf. PHIL. LVD. HANNEKENIVS de *cura domeſtica Romanor*, p. 147. Aeris rudis vſus vsque ad Seruii Tullii tempora durauit. Hic enim, vt videtur, primus Romæ metallo certas quasdam imprimendas curauit notas, quamuis alii alias hac in re tueantur ſententias. Eiusmodi metallum; ſiue æs rude, *æris grauis* nomen habebat, vt oſtendit IAC. PERIZONIVS *diſſ. de ære graui*, Lugd. Bat. MDCCXIII, contra LVDOLPH KVSTERVM, qui contendit, omnes aſſes æreos dictos fuiſſe *æs graue*, ad differentiam nummorum argenteorum & aureorum, qui ipſi *æris* habuerint nomen.

r) Sic IO. PETR. BELLORIVS *notas* exarauit in *numismata tum Epheſia, tum aliarum vrbium, apibus inſignita, quæ tom. VII. theſ. ant. Rom. Græuii*, p. 401. exſtant; Huic LAVR. BEGERVS adiungendus eſt, qui edidit: *diſquiſitionem* de *nummis Cretenſium ſerpentiferis*, Colon. MDCCII. De his animalibus, in nummis expreſſis, præter multos alios, diſſerit IOBERTVS in *notitia rei nummariæ* gallice edita, p. 102. edit. German. quæ Lipſiæ MDCCXVIII. prodiit.

§. XII.

Materia nummorum veterum vel *aurum*, eſt; vel *argentum*; vel *mixtum* quoddam *metallum*. *Aurei* nummi rariores ſunt, nec etiam tanti; niſi quod materia pretioſa ſit, æſtimantur; quam ceteri, quia id genus facile falſari poteſt, & alienum arte et fraude ſupponi. *Argenteorum* magna ſupereſt copia; ſed & hic ſæpe falſi pro veris ſupponuntur. *Aenei* nummi, propter æris ſingularem mixturam, etiam, quod plurimis addita *ferniſatio*, vt vocant, quam itidem imitari non poſſumus ad antiquum modum, plurimi ſunt veri & genuini. s)

§. XIII.

Forma diuiditur in *tres modulos: maximum, medium* & *minimum*. Nec vero tam adcurate id vbique ſeruatur; nec ſemper eiusdem magnitudinis modulus vnus eſt, & ipſa maximi moduli numiſmata inter ſe differunt magnitudine, quod ad oculum demonſtrari poteſt IOSEPHI MONTERCHII *libello de maximi moduli numiſmatibus* Amſt. MDCLXXXV, 12. Sic etiam eſt in ceteris modulis, qui itidem inter ſe differunt & variant ratione magnitudinis & paruitatis. t)

§. XIV.

Ratione *temporis* diuiduntur in *conſulares* nummos, hoc eſt, in libera republica ſub conſulibus cuſos, & in nummos *factos ſub Cæſaribus*; ſiue *Cæſareos*.

§. XV.

s) Vid. IOBERTVM *libro indicato* p. 23. ſq.
t) Lege eundem p. 44. ſq.

§. XV.

A figura impreſſa etiam varie denominati ſunt, præſertim conſulares, vt *victoriati*, *bigati*, *quadrigati*, *ratiti*, a ſigno victoriæ, quod continebant; vel bigarum, quadrigarum, ratis; ſiue nauis.

§. XVI.

Ratione *loci* etiam numiſmata diſtincta fuerunt, quia plurima cuſa fuerunt in prouinciis a ciuitatibus, quibus id conceſſum fuerat a Romanis, quemadmodum integri libri de talibus nummis proſtant, vt HARDVINI *de nummis populorum & vrbium;* VAILLANTII *de nummis coloniarum ſecundum Caeſarum ſeriem.* u)

u) plures ſcriptores, qui de nummis populorum, vrbium ac ciuitatum commentati ſunt, recenſentur apud ANSELMVM BANDVRIVM *biblioth. nummar.* p. 236. ed. FABRICII. Huc & pertinet: HVB. GOLTZII *Sicilia & Magna Graecia, ſiue hiſtoriae vrbium & populorum Graeciae ex antiquis numiſmatibus reſtitutae liber primus*, Brugis Flandr. MDCLXXVI. & Antuerp. MDCXVIII. cura IACOBI BIAEI. Similem operam GOLTZIVS & reliquis Græciæ populis, ex numiſmatum antiquitate illuſtrandis, conſecrare totumque opus per IV libros rite digerere, ſecum conſtituerat; morte vero præuentus inceptam telam pertexere minime potuit. Ipſa numiſmata, quæ reliquis libris reſeruauerat, poſt mortem eius, qui anno MDLXXX contigit, laudatus BIAEVS curauit, vt LVDOVICI NONNII *commentario* Antuerp. MDCXX. pro-

Cap. II.
DE COGNITIONIS NVMMARIAE VSV.

§. I.

Vsvs veterum numiſmatum eſt in hiſtoria ſupplenda: in chronologia corrigenda: in orthographia ad certas rationes reuocanda: in antiquitatibus variis, ſacrificiorum, triumphorum, conſecrationis, ſtructuræ templorum, formæ nauium, veſtimentorum & ſimilium rerum, quod demonſtratum eſt vberrime ab illuſtri viro ezechiele spanhemio ſingulari libro *de vſu & præſtantia numiſmatum.* x)

§. II.

Vtilitati addenda etiam eſt iucunditas, ſi ſelectos nummos perluſtramus, & inde oculis ſub-

prodirent; qui tamen non vbiuis partibus boni atque adcurati nummorum veterum interpretis ſatisfecit, vt ez. spanhemivs de *vſu & præſt. numiſm. diſſ.* II. *tom.* I. p. 109. & tristanvs *commentar. tom.* I. p. 26. & 77. recte iudicant.

x) De vſu & præſtantia numiſmatum legi quoque merentur antonii avgvstini *dialogi*, Italice Romæ & Venetiis aliquoties editi, & poſtea in linguam latinam tranſlati; quibus lvd. debielii *vtilitas rei nummariæ* Viennæ, MDCCXXXVII. emiſſa, adiungenda eſt. De vtilitate, quam rei nummariæ cognitio ſacrarum litterarum interpreti adfert, commentatur aegidivs lacarry in *adpendice poſteriore*, eiusdem *Rom. hiſtor. per numiſmata & marmora teſtata & illuſtrata, addita.*

ſubiicimus varias res, quas animus ex hiſtoria; vel deſcriptione non ſatis poterat capere.

§. III.

Neque vero Latini tantum nummi cognoſcendi ſunt; ſed Græci etiam ſub Romano imperio in Aſia cuſi; aut aliis locis, vbi Græca lingua obtinebat, etiam a regibus Græcæ originis, antequam gentes illæ in Romanorum poteſtatem venirent, vt ſunt nummi Seleucidarum in Syria y): Ptolemæorum in Aegypto z): Arſacidarum in Parthia a): Achæmenidarum in Ponto, Bosporo, Thracia & Bithynia, quos hiſtorica ſerie deſcripſit iam laudatus VAILLANTIVS.

y) reges Syriæ ex nummis illuſtrarunt: IO. HARDVINVS in *operibus ſelectis*, Amſt. MDCCIX. AEGID. LACARRY in *adpendice priori eius hiſtoriæ memoratæ*, IO. FOYVAILLANTIVS in *Seleucidarum imperio ſiue hiſtoria regum Syriæ ad fidem numiſmatum adcommodata*, Lutetiæ MDCLXXXI. SPANHEMII aliorumque haud mentionem facio.

z) videatur præter BEGERVM & SPANHEMIVM IO. FOY VAILLANTIVS *hiſtor. Ptolemæor. Ægypti regum, ad fidem numiſmat. adcommodata*, Amſt. MDCCI. cui CAR. CÆS. BANDELOTIVS in *hiſtoire* de *Ptolemée Auletes* adnumerandus eſt, quæ Paris MDCXCVIII. prodiit.

a) hiſtoriam eorum itidem IO. FOY VAILLANTIVS ſingulari opere perſequutus eſt; quod vero demum poſt mortem eius in lucem emiſſum fuit. Reliqui ſcriptores, qui hiſtoriam regum ac regnorum fata Bithyniæ, Cappadociæ, Macedoniæ, Siciliæ, Thraciæ cet. illuſtrarunt, recenſiti leguntur apud ſupra memoratum ANSELM. BANDVRIVM p. 236.

§. IV.

Nummi autem veteres, vt noſtri etiam, duas facies habent: quarum prior *recta* eſt, & vt plurimum caput; ſeu imaginem continet: poſterior dicitur *auerſa*, quæ plerumque aliquod ſignum continet cum aliqua inſcriptione.

Cap. III.
DE REI NVMMARIAE SCRIPTORIBVS.

§. I.

In nummis demonſtrandis vtendum eſt libris, qui nummos accuràte delineatos habent cum eruditorum hominum explicatione. Pro ipſa introductione generali b) poſſunt vſui eſſe ieſuitæ IOBER-

b) Ii, qui ſingularibus libris aditum ad cognitionem rei nummariæ patefecerunt, duplicis ſunt generis; alii ipſos ſcriptores ſcientiæ huius, eosque, qui nummos veteres illuſtrarunt, recenſuerunt, ac diiudicarunt; alii vero introductiones ad ſtudium hoc exararunt, ac præcepta, iis obſeruanda, exhibuerunt, qui operam ſuam litteris his conſecrare ſtudent. Ad priorem claſſem varii pertinent, qui itidem pro diuerſo, rem tradendi, modo inter ſe diuerſi ſunt. Nonnullis in recenſione ſcriptorum rei nummariæ ordo, quem *alphabeticum* dicimus, placuit, quo RVDOLPH. CAPELLVS in *nummophylacio Luederiano antiquo & recentiori*: PHILIP. LABBEVS *bibliotheca nummaria* & FRANC. ERNEST. BRVCKMANNVS in *bibliotheca numismatica* pertinent: alii claſſes certas obſeruatunt in per-

IOBERTI *notitia rei nummariæ*, Lipſiæ expreſſa latine MDCXLV. 12, & CAROLI PATINI *introductio ad hiſtoriam numiſmatum* Amſtel. MDCCXXXIII. 12: præcipue autem EZECHIELIS SPANHEMII ſupra laudatus *liber de vſu & præſtantia numiſmatum* Lond. MDCCVI. f.

§. II.

Plurimi, qui curam veterum nummorum habent, cogitant ſolum de imperatorum nummis c)

percenſendis ſcriptoribus, vt BVRC. GOTTH. STRVVIVS in *bibliotheca numiſmatum antiquiorum*: alii denique temporis rationem habuerunt & ſcriptores pro chronologico enarrarunt ordine, quam viam præter reliquos, ANSELMVS BANDVRIVS potiſſimum ingreſſus eſt in *bibliotheca nummaria*, a IO. ALB. FABRICIO Hamburgi. MDCCXIX. iterum edita. Ad poſteriorem claſſem pertinent: LVDOV. SAVOTVS in *diſcours ſur les medailles antiques*: CLAVD. CHIFFLETIVS *libro* poſthumo de *numiſmate antiquo*: CAROL. PATINVS dans *l' introduction à la connoiſſance des medailles*: IOS. MARIA SVCRESIVS *diſſ. de numiſmat. & nummis antiquis*: IO. EVELYNVS in libro anglico, ita inſcripto: *numiſmata, a diſcourſe of medals ancient and modern*: LVD. IOBERTVS dans *la ſcience des medailles antiques & modernes*, qui liber a CHRIST. IVNCKERO in germanicam linguam translatus & cura FRID. BENED. CARPZOVII Lipſiæ aliquoties editus eſt.

c) inter eos, qui numiſmata imperatorum Romanorum collegerunt, ac ex iſtis Romanæ hiſtoriæ lumen accenderunt, ſibi vindicant locum: LAVR. BEGERVS, ANT. AVGVSTINVS, ANSELMVS BANDVRIVS, IO. PET. BELLORIVS, SEB. ERIZZO, HVBERT. GOLTZIVS, IO. HARDVINVS, LÆVINVS

parum ſolliciti de conſularibus, vrbium per varias prouincias numiſmatibus; quum tamen ex illis plus ſæpe; quam imperatoriis, pro hiſtoria, geographia, chronologia & antiquis ritibus cognoſci poſſit. Nihilo minus cæſareorum in-

NVS HVLSIVS, ADOLPH. OCCO, CAROL. PATINVS, PAVLLVS PEDRVSI, OCTAVIVS DE STRADA, IO. TRISTANVS, IOANNES FOYVAILLANTIVS aliique plures, quorum ANSELM BANDVRIVS *libro* ſupra laudato, mentionem fecit. Vti vero hi generatim omnium imperatorum nummos perſequuti ſunt, eosque pro regiminis ordine exhibuerunt; ita alii ſcriptores ſpeciales memorandi ſunt, qui ſingularium imperatorum vitas resque geſtas ex antiquis numiſmatibus illuſtrarunt. In hanc claſſem cadunt: LVD. NONNII *commentarius in numiſmata Imp. Iulii Auguſti & Tiberii:* IOANN. SEOBALD. FABRICII IVLIVS CÆSAR *numiſmaticus* STEPHANVS SOVCIET ad *nummum* C. *Iul. Cæſaris* in *memoriis Treuoltinis* menſ. decembr. ann. MDCCXIII. p. 2145. auctor *diſquiſitionis de numiſmatibus quibusdam abſtruſis Neronis imperatoris per epiſtolas Patini & Eggelingii*, Brem. MDCLXXXI. VLRIC. OBRECHTVS, *diſſ. de Domtiani nummo Iſiaco:* GRAVERALLIVS *de nummo Græco imperatoris Traiani:* NICOL. TOINARDVS *diſſertationibus de nummis quibusdam Galbæ, Traiani, Caracallæ & Commodi:* CLAVD. NICASIVS de *nummo Pantheo Adriani imperator.* MEDIO BARBVS & IO. CHRIST. OLEARIVS *epiſtolis de duobus nummis Seueri:* LVDOV. IOBERTVS, LVD. DE VALLEMONT & TVRNEMINE *commentationibus de nummis Gallieni:* HENR. NORISIVS de *nummis Diocletiani & Licinii*, aliique plures, quorum commentationes partim ſeparatim prodierunt, partim in *memoriis Treuoltinis* typis deſcriptæ ſunt.

inſpectio ſuum vſum habet ſingularem, vbinis explicatum ab eruditis. Commendari ex his in primis meretur CAROLVS PATINVS magno opere & folio Argentorati MDCLXXI. impreſſo, quia explicationes addit ſingulis nummis & imperatoribus eruditiſſimas. Huic adiungi poteſt IEAN VAILLANT, qui *Cæſarum* etiam *nummos* duobus tomis edidit: priore æneos, poſteriore argenteos, vtrobique ſecundum ſeriem imperatorum, Pariſ. MDCLXXXI. fol.

§. III.

Qui exotica amat, FRANCISCI ANGELONII *hiſtoriam auguſtam* italica lingua Romæ MDCXLI & MDCLXXXIV. f. editam, adeat, qui ſelectiſſimos imperatorum nummos interpretatur. Ex gallicis libris opera IO. TRISTANI commendanda ſunt, quæ itidem ſecundum ſeriem imperatorum ſermone gallico rariſſimos nummos & elegantiſſimos explicant & interpretantur, Pariſ. MDCXXXV. MDCXLIV. MDCXLVII. fol.

§. IV.

Nec vero prætermittendus eſt HVBERTVS GOLZIVS, qui vaſto opere vel omnem rem nummariam exhauſiſſe videtur, Antwerp. MDCXLIV. f. Quod vero nummos ſæpe adfert adhuc inuiſos, de fide eius a multis viris eruditis dubitatum eſt. Et ADOLPHI OCCONIS imperatorum numismata, a MEDIOBARBO BIRAGO copioſius Mediolani MDCLXXXIII, f. edita ſunt; qui vero ſolas inſcriptiones refert; figuras non exhibet; ſed tantum deſcribit.

§. V.

Conſulares nummi d) & denarii deſcripti ſunt a FVLVIO VRSINO, auctius editi a CAROLO PATINO adiunctis nummis ANT. AVGVSTINI, ex quibus gentes & familiæ Romanorum optime condiſci poſſunt. Auxit iterum copioſiſſime IEAN VAILLANT tribus tomis Amſtel. MDCCIII. fol. expreſſis.

§. VI.

Nummos, ad geographiam pertinentes illuſtrarunt IO. HARDVINVS egregio tractatu *de nummis populorum & vrbium*, Pariſ. MDCXLVIII. 4. & modo laudatus VAILLANT opere, quod inſcripſit: *numiſmata ærea imperatorum in coloniis, municipiis & vrbibus iure latio donatis, ex omni modulo percuſſa*, Pariſ. MDCLXXXI. f.

§. VII.

Elegantiſſimi autem ſunt libri, qui ſelecta numiſmata exhibent cum explicatione, cuius generis ſunt CONSTANTII LANDI *ſelectiorum numiſmatum expoſitiones* Lugduni MDLIX, 4. edi-

tæ

d) hunc ſpectant quoque IO. HVTTICHII *iconia conſulum*, eiusdem *imperatorum & cæſarum vitis* addita: ABR. GORLÆI *theſaurus numiſmat. aureor. argenteor. æreor. ad famil. eius vrbis ſpectant:* IOANNES SMETIVS in *antiquit. Neomagenſibus:* IAC. PERIZONIVS *reſponſ. ad epiſtolas Andr. Morelli de variis conſular. famil. Rom. numiſ.* EZ. SPANHEMIVS *diſſ.* X. de *vſu & præſtant. numiſm.* FRANC. CAMELI, SEB. ERIZZO, PETR. SEGVINI aliorumque haud mentionem facio.

tæ & MDCXCV. Lugduni Batauorum recuſæ, & *Petri Seguini ſelecta numiſmata antiqua*, Pariſ. MDCLXV. 4. Et ex recentioribus IACOBI WILDII *ſelecta numiſmata*, Amſtel. MDCXCII. 4. & ANDREÆ MORELLII *ſpecimen vniuerſæ rei nummariæ antiquæ*, Pariſ. MDCLXXXIII. 8. quod maxime peregrinos nummos, non ſolos romanos, continet. Nam ad illos etiam reſpiciendum eſt: quemadmodum idem (*) VAILLANT *Syromacedonum hiſtoriam* Pariſ. MDCLXXXI. 4. & filius *hiſtoriam Ptolemæorum ex nummis* edidit Amſtel. MDCCI. f. e)

§. VIII.

(*) Prodiit etiam ex eiusdem VAILLANTII opere poſtumo *hiſtoria Arſacidarum & Achamenidarum*, Pariſ. MDCCXXV. 4.

e) ex magna ſcriptorum horum copia memoraſſe ſufficiat: IAC. OISELIVM *theſ. ſelector. numiſm. antiqu.* CAROL. HEIDANVM *theſ. elegantiſſ. veter. numiſmatum:* GISBERT. CVPERVM tam *libr.* IV. *obſeruationum;* quam *monimentis antiquis ineditis:* LAVRENTIVM BEGERVM *obſeruat. & coniect. in numiſmat. quædam antiqua:* PAVLLVM ALEXAND. MAFFEI libro ita inſcripto: *le gemme antiche figurate:* CHRIST. WOLTERECKIVM *electis rei nummariæ:* BAVDELOTIVM, CAMELVM, CHAMILARTVM EVELYNVM VEYRELIVM, MENESTRIERIVM aliosque tacitus prætereo. Alii religionem veterum Romanorum ex nummis illuſtrarunt. Notæ ſunt: BALTHAS. BEBELII *diſſertationes de theologia gentili ex antiquis nummis eruta*, cui GVIL. DECHOVL dans le *diſcours de la religion des anciens Romains, illuſtrée des medailles* aliique adiungendi ſunt. Deorum dearumque capita ex nummis exhibent ABR. ORTELIVS, IAC.

§. VIII.

Taceamus ſpecialiſſimos nummos, cum explicatione editos ſingulariter. Sæpe vnus tantum; aut perpauci exhibentur, cuius generis eſt diſſertatio OCTAVII FALCONERII *de nummo Apamenſi, deucalionæi diluuii typum exhibente*, Romæ MDCLXVIII, 8.

§. IX.

Conſtantinopolitanum imperium etiam ſuos nummos habuit deſcriptos a CAROLO DV FRESNE *in hiſtoria Byzantina illuſtrata*, Pariſ. MDCLXXX. fol.

IAC. DE WILDE & PETR. SEGVINVS. Alii ſpeciatim de quibusdam diis expoſuerunt, eorumque cultum ex nummis demonſtrarunt. Hoc modo de Ioue PETR. BVRMANNVS: de bono Euentu MOREAV DE MOVTOVR: de Iano & de deo Termino GROSEVS DE BOSE: de Marte cum ſcalis IO. CHRIST. OLEARIVS: de dea moneta DAN. HOFFMANNVS: de veſta EZECH. SPANHEMIVS: de diana Epheſia CLAVD. MENETRIVS: de dea Salute GVIL. MVSGRAVE & laudatus DE BOSE: de Hilaritate, Lætitia, Pace, Munificentia, Securitate, Annona, Aequitate, alii commentati ſunt. Reliquos conſulto prætereo.

ADPEN-

ADPENDIX PRIMA.
DE ASSE ROMANORVM.
§. I.

As nummi ærei genus erat, qui libralis primum cudebatur & graue æs (*vollwichtig*) perſæpe a ſcriptoribus dicitur: LIVIVS *libr.* IV. *cap.* 60. Poſt, quum Romanus populus ære alieno premeretur, ex ſingulis aſſibus libralibus ſextantarii, deinde vnciales, & tandem lege papiria ſemunciales facti ſunt: PLINIVS *libr.* XXXIII. *cap.* 3.

§. 2. Differentiam hanc cum variatis nummorum argenteorum pretiis & reliqua computandi ratione tabulis quibusdam & ſic vno quaſi conſpectu hic exhibebimus, vt pateat, quantum lucrata ſit hac aſſis diminutione res publica, & tirones quoque eo facilius intelligant, quæ clariſſimus auctor noſter hac de re ſuperius *cap.* 14. §. 1. ſeq. tradidit. Poſſent quidem deterrere animum ab eiusmodi conatu tam diuerſæ eruditorum in determinandis his pretiis ſententiæ; ſed ſtatuendum tamen aliquid videtur, ne prorſus fluctuent iuueniles mentes, quum præſertim neque iniurii in alios velimus eſſe; neque accuratiſſimos ipſi calculos polliceamur. Quod ſi vero, quæ multorum ſententia eſt, denarium romanum, ſedecim aſſibus ſemuncialibus conſtantem, tribus groſſis miſnicis comparamus, in multis videbimur habere, in quo ſi non plane immoti; at tutiores tamen conſiſtamus. Sit igitur.

TABVLA I.
DE ASSIVM VARIE DIMINVTORVM DIFFERENTIA.

	gr.	pf.
As libralis ad noſtram pecuniam exactus exæquat fere	4	6
As ſextantarius	-	9
As vncialis	-	$4\frac{1}{2}$
As ſemuncialis	-	$2\frac{1}{4}$

TABV-

TABVLA II.

DE ASSE LIBRALI SEV AERE GRAVI.

	thlr.	*gr.*	*pf.*
As libralis ad noſtram exactius monetam exæquat	-	4	6
Semiſſis	-	2	3
Triens	-	1	6
Quadrans	-	-	1½
Sextans	-	-	9
Vncia	-	-	4½
Semuncia	-	-	2¼
Sextula	-	-	¾
Dupondius	-	9	-
Seſtertius	-	11	3
Quadruſſis	-	18	-
Quini æris	-	22	6
Deni æris	1	21	-
Centeni æris	18	18	-
Mille æris	187	12	-
Dena millia æris	1875	-	-
Centena millia æris	18750	-	-
Decies centena millia æris	187500	-	-

TABVLA III.

DE PRETIIS NVMMORVM ARGENTEORVM ILLO AEVO CVSORVM QVO AS LIBRALIS ERAT.

Nummi argentei		*thlr.*	*gr.*	*pf.*
Denarius æſtimatus aſſibus exæquat	10	1	21	-
Quinarius	5	-	22	6
Seſtertius	2½	-	11	3
Libella - aſſe	1	-	4	6
Sembella - ſemiſſe, id eſt, aſſe	½	2	2	4
Teruncius - quadrante, id eſt, aſſe	¼	-	1	1½

TABV-

TABVLA IV. DE ASSE SEMVNCIALI.

	thlr.	gr.	pf.
As ſemuncialis exæquat	-	-	$2\frac{1}{4}$
Dupondius	-	-	$4\frac{1}{2}$
Seſtertius quatuor aſſibus conſtans	-	-	9
Quini æris	-	-	$11\frac{1}{4}$
Deni æris	-	1	$10\frac{1}{2}$
Centeni æris	-	18	9
Mille æris	7	19	6
Dena millia æris	78	3	-
Centena millia æris	781	6	-
Decies centena millia æris	7812	12	-

Nota. Quatuor aſſibus hoc tempore æſtimari ſeſtertius cœpit, quemadmodum denarius ſedecim; ſed hic minus proprie vterque dicitur. Quodſi vero tamen placet more antiquo diuidere ſeſtertium ita, vt duobus integris & dimidio conſtituatur:

	pf.
as vnus ſeu integrum vnum æquabit	$3\frac{3}{5}$
dupondius	$7\frac{1}{5}$
ſemiſſis	$1\frac{4}{5}$

vt ſeſtertii ex dupondio & ſemiſſe conſtantis ſumma ſit 9 *pf.*

TABVLA V. DE PRETIIS NVMMORVM ARGENTEORVM ILLO TEMPORE CVSORVM, QVO AS SEMVNCIALIS FVIT.

Nummi argentei.		gr.	pf.
Denarius æſtimatus aſſibus 16 exæquat		3	-
Quinarius	8	1	6
Seſtertius	4	-	9
Libella - aſſe	1	-	$2\frac{1}{4}$
Sembella-ſemiſſe, id eſt, aſſe	$\frac{1}{2}$	-	$1\frac{1}{8}$
Teruncius-quadrante, i.e. aſſe	$\frac{1}{4}$	-	$1\frac{9}{6}$

TABVLA VI.

DE SESTERTIIS EORVMQVE COMPVTANDORVM RATIONE.

Seſtertii exæquant HS.	*thlr.*	*gr.*	*pf.*	vel numero rotundiore ſecundum aliorum computum	
1	-	-	-	9 thaleros ſiue nummos	
4	-	-	3	- imperiales cruce ſignatos	
33	-	1	-	-	
100	-	3	3	- *Reichsthl*	*Creutzthlr.*
1000, i. e. ſeſtertium	31	6	-	*von* 24 *gr.*	*von* 30 *gr.*
Seſtertia					
1	- 31	6	-	30	25
10	- 312	12	-	300	250
20	- 625	-	-	600	500
32	- 1000	-	-	960	800
40	- 1250	-	-	1200	1000
100	- 3125	-	-	3000	2500
1000 ſiue decies ſeſtertium	31250	-	-	30000	25000
Seſtertium ſiue *HS.*					
Decies	31250			30000	25000
Duodecies	37500			36000	30000
Quindecies	46875			45000	37500
Vicies	62500			60000	50000
Tricies	93750			90000	75000
Quadragies	125000			120000	100000
Quinquagies	156250			150000	125000
Sexagies	187500			180000	150000
Centies	312500			300000	250000
Ducenties	625000			600000	500000
Quadringenties	1250000			1200000	1000000
Millies	3125000			3000000	2500000
Bis millies	6250000			6000000	5000000
Decies millies	31250000			30000000	25000000

ADPEN-

ADPENDIX SECVNDA

DE

NOMINIBVS ROMANORVM EX CAROLO SIGONIO ET ONVPHRIO PANVINIO.

§. I.

Romanos homines duobus primum, poſt etiam tribus nominibus vſos eſſe reperimus; quorum vnum præcipue *nomen*, alterum *prænomen*, tertium *cognomen;* aut *agnomen* appellauerunt. Quod vt eo melius intelligatur, exemplo PVBLII CORNELII SCIPIONIS AFRICANI declarabimus.

§. II.

Nimirum *nomen* originem gentis indicabat, vnde etiam gentilicium vocari ſolet, vt CORNELIVS.

§. III.

Prænomen differentiæ cauſſa nomini gentilicio præponebatur, vt ſcilicet a ſe invicem diſtinguerentur, qui eiusdem gentis erant, quale eſt in exemplo noſtro PVBLIVS. Atque hæc diſcernendorum filiorum & nepotum cauſſa inuenta eſſe, VARRO auctor eſt.

§. IV.

Cognomen gentilicio nomini ſubiungebatur, vt SCIPIO. Et hanc quidem adpellandi rationem primum videntur excogitaſſe, vt eos, qui idem

prænomen ac nomen ferebant, internoſcerent; poſt autem, quum cognominum vſus increbuiſſet, etiam ſine eiusmodi cauſſa ſeruaſſe. Poteſt hoc in gente Cornelia perſpici, quæ cognominum varietate in multas familias eſt diffuſa, vt Maluginenſes, Coſſos, Scipiones, Lentulos, Merulas, Cinnas, Sullas, Dolabellas, & ſic porro, quum noua ſubdiuiſione opus eſſet, vt in Scipionibus, qui vel Africani; vel Aſiatici; vel Naſicæ dicebantur.

§. V.

A cognomine diſtinguunt nonnulli *agnomen*, tamquam extrinſecus addi ſolitum & ex ratione aliqua; aut euentu quæſitum: vt AFRICANVS. Sed contradicunt CAROLVS SIGONIVS & ONVPHRIVS PANVINIVS, locupletiſſimorum ſcriptorum teſtimoniis comprobantes, omnia deinceps cognomina dici, quæ poſt nomen gentilicium collocantur. Atque ſic non tantum in huius P. Cornelii cognominibus cenſeri debet, quum vocatur SCIPIO AFRICANVS; ſed idem in nepote etiam, L. Aemilii Paulli filio, valet, qui adoptatus a Publio, Africani maioris filio, dicitur P. Cornelius Scipio Africanus ÆMILIANVS. Sed raro tria vſurparunt cognomina; rariſſime autem quatuor, vt Q. Fabius MAXIMVS VERRVCOSSVS OVICVLA CVNCTATOR.

§. VI.

Ex *prænominibus* alia a Romanis; alia a finitimis populis frequentius vſurpata ſunt. *Romana* ſex & quadraginta numerat ONVPHRIVS PAN-

PANVINIVS: quæ ſunt Agrippa, Ancus, Appius, Arruns, Aulus, Cæſo, Caius, Cnæus, Coſſus, Decimus, Denter, Druſius, Egerius, Fauſtus, Hoſtius, Iulus, Lar, Lucius, Mamercus, Mamurius, Manius, Marcus, Nero, Numa, Numerius, Opiter, Paullus, Poſtumus, Potitus, Proculus, Publius, Quintus, Remus, Romulus, Sertor, Seruius, Sextus, Spurius, Statius, Tiberius, Titus, Tullus, Vibus, Volero, Voluſus, Vopiſcus. Erant autem ex his alia frequentiore in vſu: alia contra minus vſitata. Ex minus vſitatis quædam, quum ante cognomina eſſent, poſt longum temporis interuallum prænominis officio functa ſunt, vt Coſſus, Druſus, Iulus, Nero, Paullus, Potitus & Voluſus; quædam autem, quum ab initio eſſent prænomina, pro cognominibus aliquando ſunt vſurpata, vt Agrippa, Denter, Fauſtus, Poſtumus, Proculus & Tullus. *Peregrina* ſunt Aimilius, Allius, Attius, Auentinus, Faunus, Fauſtulus, Herennius, Latinus, Lucumo, Metius, Numitor, Octauius, Ouius, Petro, Picus, Pompo, Septimius, Tallus, Turnus, Tutor & ſimilia.

§. VII.

De romanis prænominibus hoc etiam obſeruare vtiliter tirones poſſunt: alia eorum per compendium ſingulis tantum; alia binis; alia ternis litteris ſcribi ſolita fuiſſe. *A.* enim Aulus erat, *C.* Caius, *K.* Cæſo, *D.* Decimus, *L.* Lucius, *M.* Manius, *M.* Marcus, *N.* Numerius, *P.* Publius, *Q.* Quintus, *T.* Titus: *Ap.* Appius, *Cn.*

Cnæus, *Op.* Opiter, *Sp.* Spurius, *Ti.* Tiberius: *Mam.* Mamercus, *Ser.* Seruius, *Sex.* Sextus, *Tul.* Tullus.

§. VIII.

Gentilicia nomina pæne innumera ſunt, & fere omnia deſinunt in *ius*, vt gentis origo deriuatione eiusmodi ſignificetur. Sic *iulia* gens ab Iulo dicitur, Aeneæ filio; *aimilia*, ab Aimilo, Iuli filio; *nautia*, a Naute; *antonia*, ab Antone, quoniam hi earum gentium auctores erant. Pauca tantum excepta ſunt, quæ in *us* terminantur, vt Peducæus, Poppæus & Norbanus. Nam quod Cæcina, Perperna & alia quædam non in *ius* deſinunt, potius eorum neſciri nomina exiſtimandum videtur; quam nomina gentilicia fuiſſe, quæ omnino cognomina fuerunt.

§. IX.

Commemorandum autem hoc loco eſt, quid *gens* ſit, a qua gentilicia nomina dicuntur, & qua ratione a *familia* differat. Nimirum illud inter vtramque intereſt, quod gens ad nomen, familia ad cognomen refertur. Quare illa quaſi totum videtur continere, hæc quodam modo partem. Exempli gratia Cornelii omnes vnius eſſe gentis dicuntur, quia vno nomine continentur omnes. At vero partes huius gentis ſunt plures, quæ ex cognominum varietate diſtinctæ ſunt & familiæ vocantur: vt Maluginenſes, Coſſi, Scipiones, Lentuli, Merulæ, Cinnæ, Sullæ, Dolabellæ. Hinc

Hinc recte Feſtus gentem definit eam, quæ ex multis familiis conficiatur. Quæ autem ratio eſt inter gentem & familiam, eadem etiam eſt inter genus & ſtirpem, eademque porro inter gentiles & agnatos. Quemadmodum enim familia; aut ſtirps nos propius attingit; quam gens; aut genus; ſic agnati propiores; quam gentiles. Agnati enim ſunt eiusdem familiæ: gentiles eiusdem gentis; vel, vt CICERO tradit, eodem inter ſe nomine.

§. X.

De *cognominibus* iam ante quædam dicta ſunt. Alia cognominandi ratio ſupereſt: a patris (interdum etiam abaui; vel proaui) prænomine: item a tribu, curia; aut cenſu deſumta. Sic apud CICERONEM *lib. VIII. ep. 8. num. 12.* legimus: *ſcribendo adſuerunt L. Domitius* Cn. filius *Ahenobarbus*, *Q. Cæcilius* Q. F. *Metellus Pius* Scipio, *L. Villius* L. F. Pomt. *Annalis*, *C. Septimius* T. F. Quirina, *C. Lucceius* C. F. Pup. *Hirrus*, *C. Scribonius* C. F. Pop. *Curio*, *L. Atteius* L. F. An. *Capito*, *M. Oppius* M. F. Terentina. Vbi *Pomtina*, *Quirina*, *Pupinia*, *Popilia*, *Anienſis*, *Terentina*, tribuum nomina ſunt, ſexto caſu poſita.

ADPENDIX TERTIA
DE
RITV CONVIVIORVM APVD ROMANOS EX IVSTO LIPSIO. a)

§. I.

Conuiuandi mos apud Romanos vt illuſtretur, tria ſunt dicenda, *tempus*, *locus*, *modus*. Ad *tempus* pertinet, quoties ſumſerint cibum, & quando. Antiqui, ſi FESTO credimus, ter ſumſiſſe cibum in die videntur, vnde *ientaculum*; ſiue prandiculum, cibus, qui mane: *prandium*; ſiue merenda, qui medio die: *cœna*; ſiue veſperna, qui ſub veſperam capiebatur. Si NONIO MARCELLO, quater, qui merendam a prandio diſtinguit, & poſt meridiem collocat. Sed equidem nomina potius iſta vſitata Romanis crediderim, præſertim comœdiis palliatis; quam rem ipſam. Bis enim tantum ſumſiſſe cibum videntur, prandio videlicet & cœna. Excipio pueros, &, ſi qui erant diſſoluti, luxus: quamquam & prandia ipſa modica erant, & ſemper ſolitaria, ſine conuiuis. SALLVSTIVS ad C. Cæſarem de *republica ordinanda*, oratione, id eſt, aſperis verbis, notat eos, quibus *bis die*, inquit, *ventrem onerare*, *nullam noctem ſine ſcorto quieſcere*, *mos erat*. Et SVETONIVS in *Vitellio*, *cap.*

a) *tom. III. operum*, *p.* 1476.

cap. LIII. tamquam rem ſummæ luxuriæ obſervat, quod epulas trifariam ſemper, interdum quadrifariam diſpartiebat, in *ientacula*, *prandia &* *cœnas*, *comeſſationesque*. Sed ne CELSVS *lib. I. cap. 3.* quidem prandium vt ordinarium agnoſcit & tenue id fuiſſe, indicat his verbis: *hieme*, inquit, *ſi quis prandet*, *vtilius eſt exiguum aliquid*, *& ſiccum ſine carne; ſiue potione ſumere; æſtate vero & potione & cibo corpus ſæpius eget. Ideo prandere quoque commodum eſt.* Cœna igitur præcipua conuiuii pars, cuius hora eadem fere, quæ moribus noſtris merendæ, ſcilicet hora nona. CICERO *ep. vlt. lib. IV. ad familiares*: *accubueram*, inquit, *hora nona quum ad te exemplum harum litterarum*, cet. MARTIALIS:

Imperat exſtructos frangere nona thoros.

A qua hora cœnæ dictam putant Grammatici *annonam*, res edules adcommodatas ad horam nonam. Quamquam homines frugales ſæpe exſpectabant occaſum ſolis; contra homines voluptuarii, horam nonam præcipiebant, vt illa apud IVVENALEM: *exſul ab octaua Marius bibit.* Quæ conuiuia feſtinata, ni fallor, antiqui *tempeſtiua* dixerunt, tamquam nimium tempori inita, & in vitio ponebant, vt CICERO *pro Murana*: *pro Archia: lib. IV. ad Atticum*, & SENECA *lib. II. de tranquillitate cap. XXVIII.* ſicut intempeſtiua illa, quæ protrahebantur in multam noctem; aut vsque ad diem; vel lucem. Hæc de tempore.

§. II.

Locus, in quo conuiuabant, *triclinium* dictus, ſcilicet a numero lectorum, qui circa menſam vulgo ſternebantur, etiam *biclinium*, apud PLAVTVM eſt & ἑξακλίνιον in ATHENÆO & MARTIALI legimus: *& teſtitudineum menſus quater ἑξακλίνιον, ingemuit citro non ſatis eſſe ſuo.* Vbi tale ἑξακλίνιον pro menſis ipſis poſitum videtur, vt triclinia apud PLINIVM *lib. XXXIV. cap. 2. & 3.* Pro triclinio poſterior ætas coepit vſurpare *ſigma*, cuius forma videtur fuiſſe ἐμικύκλου, aut lunatæ teſtudinis, MARTIALIS:

Accipe lunata ſcriptum teſtudine ſigma,

& alibi:

ſeptem ſigma capit, ſex ſumus, adde lupum.

LAMPRIDIVS *in Heliogabalo: ſigma de croco ſtrauit cum ſummos viros inuitaſſet ad prandium.* SIDONIVS:

mos erat his dominis hibernum ſigma locare.

Errat BRODÆVS *lib. III. miſcellaneorum cap. 4.* qui menſam ipſam eo nomine dictam cenſet. Sed & locus, in quo cœnabant, *diata* dictus eſt, διαιτάομαι, id eſt, *viuo;* ſiue *verſor;* vel, vt VARRO vult: *quod in ea per diem edatur.* SVETONIVS *in Claudio cap. X.* & iurisconſulti ſæpe, vt *lib. XLIII. de legatis, libr. penult. de donationibus inter virum & vxorem:* PLINIVS *in epiſtolis:* LAMPRIDIVS *zetam;* vel *zeteculam* adpellant, pro *diata*, more Græco ſcilicet, apud quos Do-

res

res ζ pro δι vſurpant, vt ζαβάλλω pro διαβάλλω.

§. III.

Nec plura de loco. Transeo ad *modum*. Romani initio ſedebant ad menſam. SERVIUS ad illud VIRGILII:

perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

maiores, inquit, *noſtri ſedentes epulabantur*, *quem modum habuerunt a Laconibus & Cretenſibus*, *vt* VARRO *in libro de vita populi romani* docet, & ſimilia ISIDORUS *libr. XX. cap.* 2. qui idem apud Græcos antiquitus fuiſſe, ex variis HOMERI locis adparet, & ATHENÆO *lib. VIII. cap.* 13. Sed paullatim creſcentibus deliciis exoleuit ſeſſio; & in eius locum ſucceſſit accubitus, non ſolum apud Græcos & Romanos; ſed etiam Afros & barbaros, diſcimus ex LIVIO *lib. XX.* de Scipione & Aſdrubale, cœnantibus apud Sypacem.

§. IV.

Porro *forma* accumbendi repræſentari ſic poteſt. In cœnaculo menſa collocabatur rotunda, magnitudine circiter quatuor pedum, raro amplior. Ex PLINIO *lib. XIII. cap.* 15. circa eam tres lecti, aulæis, purpura; aut alia veſte ſtragula intecti, pro opibus cuiusque. In eos conuiuæ recumbebant; ſed prius poſitis calceis, ne lectum conſpurcarent, quos iterum ſumebant abituri. Hinc illa apud PLINIUM *in epiſtolis: quam multi, quum lector; aut comœdus introductus eſt*,

calceos poſcunt, vt non minori tædio cubant? MARTIALIS:

> *depoſitis ſoleis, adfertur protinus ingens*
> *inter lactucas, oxygarumque liber.*

In vno autem lecto terni; aut quaterni iacebant: HORATIVS:

> *ſæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.*

Si plures, ſordidum id habebatur & plebeium. CICERO *in Piſonem: nihil apud hunc lautum, nihil elegans.* Græci quini in lectulis ſtipati. Ita fiebat, vt ex vna communi menſa raro plures, quam XI. veſcerentur, vnde illa ζωδεκάτεος coena apud SVETONIVM *in Auguſto cap. LXX.* Immo viri principes; aut honeſtiores, in vno lecto ſoli; aut bini adcumbebant. Et notat in Traianum quaſi nouum XIPHILINVS, quod ſæpe quartus diſcumberet, id eſt, cum tribus aliis in vno lecto. Quod ſi plures, quam XII conuiuæ vocarentur, plures menſas & triclinia ſterni, moris erat, vt adparet ex MACROBIO *lib. III. ſatur. cap. 13.* & ex PLVTARCHO *in Cæſare*, qui ait: *populum Romanum ab eo tricliniorum viginti duobus millibus exceptum.*

§. V.

Modus accubitus hic erat: iacebant reclinata ſuperiore parte corporis in cubitum ſiniſtrum, inferiori in longum porrecta & iacente, capite leuiter erecto, dorſo puluillis modice ſuffulto. Et primus quidem diſcumbebat ad caput lecti, cuius pedes porrigebantur iuxta dorſum ſecundi. Secun-

cundus puluillo interiecto, decumbebat ad vmbilicum primi, pedes extendebantur ad dorſum tertii, & ſic deinceps. Ex hoc decubitu manauit ſummus locus, medius & imus, quorum frequens mentio apud hiſtoricos & poëtas. Dignitatem ſi quærimus, digniſſimus inter lectos medius, & in eodem lecto, loco, item medius. Inde VIRGILIVS *Aeneid. lib. I.*

- - aulæis iam ſe regina ſuperbis
aurea compoſuit ſponda, mediamque locauit.

SENECA *lib. II. de tranquillitate vitæ cap. 10.* eleganter: *ſermonem meum irriſit; aut palam auerſatus eſt, & non in medio me loco: ſed imo locauit.* Et aliæ huiusmodi notæ. Poſt hunc honoratiſſimus locus ſummus: viliſſimus, imus.

§. VI.

Et hæc quidem accumbendi ratio vulgata inter omnes fuit. Excipio pueros & ſeruos. Pueri enim ad fulcra lectorum ſedentes, veſcebantur. TACITVS de more Britannorum *lib. XIII. annalium:* SVETONIVS *in Claudio cap. XXXII. & in Auguſto cap. LXIV.* Serui in ſubſelliis iuxta lectum: PLAVTVS *Sticho, potius in ſubſelliis ciuium accipiemur; quam in lecto,* & in *Perſa: ſcis tu, me eſſe imi ſubſellii virum?* DONATVS *in vita Terentii: iuſſus,* inquit, *Cæcilio recitare, ad cœnandum quum veniſſet, quod erat contemtiore veſtitu, ſubſellio iuxta lectulum reſidens legiſſe, dicitur. Poſt paucos vero verſus, inuitatus,*

tus, vt adcumberet, cœnaſſe vna. SENECA *lib. II. de tranquillitate vitæ cap. 15.* Sed & feminæ antiquitus vetabantur adcumbere. VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap. 1. feminæ*, inquit, *cum viris cubantibus ſedentes conuiuabant. Quæ conſuetudo ex hominum conuictu ad deos penetrauit.* ISIDORVS *lib. XX. cap. 1.* Qui tamen mos iam ante *Ciceronis* tempora exoleuit, vt adparet ex *lib. V. ad Atticum ep. 20.* ex OVIDIO, PROPERTIO & poetis. Poſtremo etiam, viri in luctu; aut militia abſtinebant adcumbere. PLVTARCHVS *in Catone Vticenſi* obſeruat, illum poſt bellum ciuile, numquam; niſi ſedentem, cœnaſſe. Et SPARTIANVS *in Hadriano* auctor eſt, illum triclinia omnia abſtuliſſe e caſtris. Etiam CÆSAR *lib. III. de bello ciuili* luxuriæ notam interpretatur, quod in caſtris Pompeii triclinia ſtrata reperiſſet.

§. VII.

Hæc de adcubitu Romanorum. Addo corollarii loco, eumdem adcumbendi morem in Iudæa fuiſſe Chriſti temporibus. Adparet clare ex IOANNE *cap. XIII.* ſcribente, *recubuiſſe ſe in ſinu Ieſu* & LVCÆ *cap. VII.* de muliere peccatrice, quæ ſtans a tergo lauit pedes Chriſti, & eiusdem *cap. XXII. 18. cœnaculum ſtratum* nominatur, quod de lectis capiendum. Docent & verba ipſa, quibus in re conuiuali perpetuo vtuntur euangeliſtæ, τὸ ἀνακεῖσθαι, καὶ τὸ ἀνακλίναι.

ADPEN-

ADPENDIX QVARTA DE

NVPTIIS, SVSCEPTIONE, EDVCATIONE LIBERORVM ATQVE ADOPTIONIBVS.

§. I.

Qvamvis multi apud Romanos eſſent, qui vitam cœlibem omnium iucundiſſimam ac viro graui maxime dignam eſſe, exiſtimarent; plurimi tamen rite cognouerunt, eam ſtatui ciuili maxime noxiam eſſe, atque effecerunt, vt, ſingularibus hanc in rem ſancitis legibus, haud ſpernenda iis proponerentur præmia, qui multos procrearent liberos, eo potiſſimum fine, vt orbitas plane ex Romanorum exterminaretur finibus, quemadmodum huius rei leges iulia & papia poppæa, ab heineccio egregie illuſtratæ, inſigne præbent documentum: conf. phil. lvdovic. hannekenivm *de cura domeſtic. Roman. p. 91.* Inde honorificum exiſtimabatur, maritum eſſe, & multis liberis augeri, matrimoniumque contrahere, vt ex cicerone *de fin. lib. V cap. 28.* & *lib. III. de leg. cap. 3.* ſatis patet. Ante ipſas nuptias *ſponſalia* celebrabantur, quæ erant mutua conuentio inter futurum maritum atque eum, in cuius poteſtate ſponſa adhuc fuerat, qua de re barnab. brissonivm de

de vet. rit. connubior. ANT. HOTTOMANNVM *de vet. nuptiar. ritu* & FRANC. HOTTOMANNVM *de ſponſal. & ritu nuptiar.* conſulas.

§. II.

In ipſo matrimonio contrahendo ratio habebatur nationis, conditionis, gentis & ſanguinis. Supra enim iam obſeruatum eſt, ciuem Romanum cum ſponſa, ciuitatis romanæ experte: ingenuum cum libertina, patricium cum plebeia: matrimonium inire non potuiſſe, quod & verſa vice mulieribus non permittebatur, ſi ciuitate Romana præditæ, ingenuæ & patriciæ; mariti vero libertini, plebeii & ciuitatis iuribus deſtituti erant. conf. CAROL. SIGONIVS *de antiqu. iur. ciu. Rom. p.* 119. PHIL. LVD. HANNEKENIVS *de cur. domeſt. Rom. p.* 7. & HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iuriſpr. illuſtr. p.* 154. De gradibus cognationis apud Romanos prohibitis exponit THOMASIVS *de vſu pract. inſt. de nupt. p.* 48. 49. In ſponſalibus ſponſæ a ſponſo arrhæ dabantur, & inprimis annulus pronubus, de quo IO. KIRCHMANNVS *de annulis cap. XVIII. p.* 181. conſulendus eſt. Præterea dos certa ſponſæ addicebatur, & in codicillis matrimonialibus obſignabatur, qua de re HENR. LINDENBROGIVS ad *leg. antiqu. p.* 1391. videatur, vbi obſeruat, dotem a ſponſo; non autem a ſponſa datam fuiſſe: adde CLAVD. SALMASIVM *de mod. vſurar. cap. IV. p.* 138. PERIZONIVM *triad. diſſ. p.* 113. & THOM. DEMPSTERVM *not. ad Roſin. lib. V. cap.* 37. Sponſalibus rite peractis, diem certum nu-

nuptiis celebrandis conſtituebant, qua in re haud leuem prodiderunt ſuperſtitionem. Certi enim dies apud ipſos mala omnia nubentibus inferre credebantur, quemadmodum omnes calendæ, nonæ, Idus, menſis maius, parentalia & ſaliorum feſtum fuerunt.

§. III.

Matrimonium ipſum apud Romanos triplici contrahebatur modo: 1) *confarreatione*, quum certis adhibitis verbis, teſtibusque decem præſentibus ſollemnique ſacrificio mulier in manum viri conueniebat: 2) *coemtione*, cuius ritum deſcribit NONIVS *de propriet. ſermon. XII. 50.* quamuis non deſint, qui confarreationem & coemtionem pro vno eodemque ritu habeant. 3) vſu, quando maritus ſine confarreationis & coemtionis ritu vxorem per integrum anni ſpatium vſucapiebat. Exponit hoc argumentum copioſe HEINECCIVS *libro indicato p. 143. ſq.* cui HOTTOMANNVS *de vet. rit. nuptiar. cap. XX.* CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 9.* IVST. LIPSIVS *not. ad Tacit. lib. V. annal. cap. 16.* ac plures alii adiungendi ſunt.

§. IV.

Ex confarreationis & coemtionis ritu oriebatur: 1) *ſacrorum communio.* In ipſis enim veterum ædibus penates, cuiuscumque familiæ proprii, colebantur, atque per id efficiebatur, vt vxor & maritus communibus fruerentur ſacris: 2) *ſuſceptio liberorum patrimorum & matrimorum*, quorum magnum erat in ſacris priuilegium: 3) *libe-*

3) *liberatio a patria poteſtate.* Vxor enim per confarreationem fiebat materfamilias: ex patris poteſtate in mariti poteſtatem tranſibat & filiæ loco habebatur adeoque & eius heres erat: 4) *poſſeſſio bonorum.* Maritus enim bona omnia vxoris nomine dotis accipiebat: 5) *arctiſſimum coniugii vinculum.* Connubium enim tale, per confarreationem factum, non niſi diffarreatione, id eſt, per ſacrificia, adhibitis procul dubio pontificibus, diſſolui potuit. Tempore tamen imperatorum, ob certa incommoda, quæ inde emergebant, confarreatio hæc obſoleuit: conf. HOTOMANNVS *de vet. ritu nuptiarum cap. XX.* CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 9.* LAVR. BEGERVS *contemplat. gemmarum quarumd. dactylioth. Gorlæi p. 28.* IO. GOTTL. HEINECCIVM *libr. laudato p. 144.*

§. V.

Die ipſo nuptiarum, captis rite auſpiciis, ſponſæ coma cuſpide dirimi; ipſa vero laneo cingulo, a ſponſo in nuptiali lecto ſoluendo, corona tunicaque recta ornari & flammeo obtegi ſolebat. Tum e gremio matris; vel proximæ cognatæ, in memoriam raptarum virginum Sabinarum, abripiebatur, atque miſſis ad deum Domiducum precibus, in mariti domum, lauro obſitam & floribus ornatam, a tribus paranymphis ducebatur, quorum primus facem præferebat; quamuis alii plures prælatas fuiſſe, ſtatuant, quum ſub ineuntem noctem per ordinem Romanorum nuptiæ celebrarentur; reliqui autem duo ad latus eius ibant, ancil-

cillis comitibus, quæ cum colo, fuſo & ſtamine ſponſam ſequebantur. Pompam hanc amici & cognati cum donis ornare ſolebant. Videantur: PLVTARCHVS *vit. Romul. p. 26.* OVIDIVS *lib. II. faſtor. v. 560.* CATVLLVS *carm. 61. & 62.* APVLEIVS *metam. lib. IV. p. 154.* LVCANVS *lib. II. pharſal. v. 359.* IVVENALIS *ſat. VI. v. 224.* AVGVSTINVS *de ciuit. dei lib. XII. cap. 13. lib. XIV. cap. 18.* PLINIVS *hiſt. natural. lib. VIII. cap. 48. &* CLAVDIANVS *de nupt. honor. & Mar. v. 286.* quibus BVRMANNVM *ad Petron. p. 87.* addas. De coronis nuptialibus ſingularem ſcripſit librum MADERVS, cui RITTERSHVSIVS *lib. II. ſacrar. lection. cap. 9.* adiungendus eſt. De Paranymphis HVGO GROTIVS *not. ad Matth. IX, 15.* euoluatur. Plura de his memoratis ritibus ſuppeditat HANNEKENIVS *libro memorato, p. 19. ſeq.*

§. VI.

Sponſa, ad mariti ſui domum perducta, non ipſa eam ingrediebatur; ſed a paranymphis ſuper limen ferebatur, poſtquam prius ædium poſtes laneis vittis ornauerat & adipe lupino; vel ſuillo vnxerat. Lege PLVTARCHVM *vit. Romul. p. 26. quæſt. Rom. XXIX.* LVCANVM *lib. II. v. 352.* PLINIVM *lib. XXVIII. hiſt. natur. c. 9.* & SERVIVM *not. ad Virgil. lib. IV. Aeneid. v. 458.* & HANNEKENIVM *de cura domeſtic. p. 23.*

§. VII.

His peractis, nouæ ſponſæ claues tradebantur, ſimulque ei cura domeſtica committebatur. Ad-

portari quoque ſolebat aqua & ignis, ad ſignificandum, omnia ex humore & calore gigni. Lotis nubentium pedibus, cœna nuptialis parabatur, atque amici & cognati conuiuio excipiebantur, præſentibus quoque tibicinibus ac pueris, illis, vt tibiis canerent; his vero, vt carmina quædam obſcœna, *feſcennina* dicta, recitarent. Conuiuæ *Talaſium*, qui Græcorum Hymenæus eſt, inuocabant; nubentes vero nuces inter pueros ſpargebant. Teſtes habemus CICERONEM *orat. Philipp. II. cap. 28.* OVIDIVM *faſtor. lib. IV. v. 792.* LIVIVM *lib. I. cap. 9.* CATVLLVM *carm. LXII.* SERVIVM *ad Virgil. lib. I. v. 655.* & *lib. IV. v. 167.* IVVENALEM *ſat. VI. v. 209.* aliosque; ex recentioribus autem IANVM GVLIELMIVM *lib. II. veriſimil. cap. 19.* BARN. BRISSONIVM *de formul. lib. VIII. p. 719.* STVCKIVM *lib. I. antiquit. conuiual. cap. 24.* GABR. MARQVARDVM *diſſ. de cœna nuptiali* & IO. CHRIST. BVSMANNVM *diatrib. de carminib. nuptialib.* Helmſt. MDCCX.

§. VIII.

Finito conuiuio, nupta a pronuba in lecto geniali, floribus ornato, collocabatur. Amici abeuntes *apophoreta;* ſiue munuſcula accipiebant. *Repotia;* ſiue epulæ poſtridie apud nouum maritum inſtituebantur, quibus amici conuiuium; viliores vero & pauperes *ſportulam* nanciſcebantur. Noua nupta tum a cognatis munera accipiebat; ipſa vero poſtea curam domeſticam in ſe ſuſcipere & ſub eius auſpiciis in domo viri ſacra fa-

facere ſolebat. Conſulas IVVENALEM *ſat. VI. v. 203.* HORATIVM *lib. II. ſerm. II. v. 60.* & MACROBIVM *lib. I. ſaturn. cap. 15.*

§. IX.

Sponſalia *repudio;* matrimonia vero *diuortio* diſſoluebantur. Lege Romuli diuortium viris tantum; non autem mulieribus permiſſum fuit, quando nimirum vxor veneficium circa prolem adhibuerat: liberos alienos ſuppoſuerat: adulterium commiſerat, &, viro inſcio, vino vſa fuerat. Dos in hoc diuortio, ſi vxor cauſſa ipſius erat divortii, marito reddebatur: tabulæ ſponſalitiæ frangebantur vxorique claues adimebantur: lege HANNEKENIVM *de cura domeſtic. Rom. p. 33.* HOTOMANNVM *de ritu nuptiar. cap. I.* HENR. BROWERVM *de iure connubior. lib. II. cap. 31.* & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. vit. Caeſ. cap. I.* Neminem ante DXX. vrbis annum diuortium Romæ feciſſe, auctor eſt DIONYSIVS *Halicarnaſſeus lib. II. p. 96.* cui CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 9.* addendus eſt. Poſtea Romanos crebrius vxores ſuas dimiſiſſe, teſtes ſunt IVVENALIS *ſat. VI. v. 20.* & MARTIALIS *lib. VI. epigr. 7.* Formulas diuortii apud Romanos tradit BARN. BRISSONIVS *lib. VIII. de formul. p. 722.* De ſecundis nuptiis quid ſtatuerint veteres Romani pariter ac Græci, exponunt: IO. GERHARDVS *locis theolog. tom. VII. p. 204.* MATT. BERNEGGERVS *quæſtion. CX. ad Tacitum.* CAMPEG. VITRINGA *de ſyna-*

gog. veter. lib. III. part. I. cap. 4. p. 662. HVGO GROTIVS *tom. II. operum theolog. p. 354.* IO. BEVEROVICIVS *quæſtion. epiſtol. p. 14.* & HANNEKENIVS *loc. indicat. p. 34.* Polygamia apud veteres Romanos prohibita fuit & Antonius primus ex Romanis exſtitit, qui duas duceret vxores. Quamuis poſtea Valentinianus iunior lege ſanxiſſet, vt liceret cuiuis viro, duas vxores ducere; ea tamen apud poſteros haud valuit: conf. HEINECCIVS *libr. memorato p. 155.*

§. X.

De nuptiis veterum Romanorum fuſius ediſſeruerunt: BARN. BRISSONIVS *de vet. rit. nuptiarum tom. VIII. theſ. ant. Rom. Græuii p. 1907.* ANT. HOTOMANNVS *de veteri nuptiarum ritu:* FRANC. HOTOMANNVS *de ſponſalibus & ritu nuptiarum & matrimoniorum:* IO. BAPT. CASALIVS *de ritu nuptiarum ac de iure connubiali veterum:* PHIL. LVD. HANNEKENIVS *de cura domeſtic. Romanor. diſſ. I. cap. 1. & 2.* aliique plures.

§. XI.

Antiquitates puerperii THOM. BARTHOLINVS perſequutus eſt, cuius *antiquitates puerperii veterum* commentario ornauit CASP. BARTHOLINVS, THOMAE filius, & IO. MEVRSIVS *ſyntagm. de puerperio veterum, tom. VIII. theſ. ant. Græc. Gronouii, p. 1417.* Liberi ipſi, a parentibus procreati, vbi ex iuſtis nuptiis geniti erant, *legitimi* dicebantur; reliqui vero omnes *illegitimi* ad-

adpellati ſunt, quorum quatuor diuerſa exſtiterunt genera. Alii erant *naturales*, ex concubina; vel vidua; aut virgine ſtuprata nati: alii *ſpurii*, ex meretrice: alii *adulterini*, ex adultera: alii denique *inceſtuoſi*, ex inceſtuoſis amplexibus geniti. Omnes iſti non infames quidem habebantur; a vulgo tamen ipſis quædam leuis notæ macula impoſita eſt, præſertim adulterinis atque inceſtuoſis: conf. IO. GOTTL. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iuriſpr. illuſtr. p.* 157.

§. XII.

Romani antiquiſſimis temporibus immanes nonnumquam fuerunt & recens natos liberos ſuos expoſuerunt, vt ab aliis ſuſciperentur, quæ mala conſuetudo & apud Græcos recepta fuit, exceptis Thebanis, apud quos ea legibus vetita fuerat. A Græcis ad Romanos inhumana hæc agendi ratio tranſiit, qui ſtatim, ac in lucem editus erat infans, & in terra collocatus, eum vel de iſta leuabant; vel extra ædes portandum curabant, vt ad ripam; aut litus in vaſculo, de papyro facto, & bitumine illinito, deferretur. Quamuis hæc conſuetudo, quo manſuetiores in dies reddebantur Romani, magis magisque coerceretur; ea tamen haud penitus & ſub primis imperatoribus exſtirpari potuit. Inter eos, qui expoſitionem hanc publice abrogarunt, Valentinianus, Valens & Gratianus fuerunt. Vide *leg. II. cod. de infant. expoſit.* & adde: GER. NOODTIVM *in* IVLIO PAVLLO *cap. I. ſeq.* BAR-

THOLINVM *de puerperio, p. 85.* IAC. OIZELIVM *not. ad Minuc. Felic. p. 306.* & CORNEL. BYNCKERSHOECKIVM *de iure occidendi, vendendi & exponendi liberos.* Eumdem fere morem veteres in expoſitione ægrotorum obſeruarunt, de qua præter ceteros expoſuit CAROL. FRID. HVNDERTMARKIVS *diſſert. de incrementis artis medicæ per ægrotorum apud veteres in vias publicas & templa expoſitionem,* Lipſiæ MDCCXXXVIII.

§. XIII.

Expoſitio infantum quemadmodum a pauperibus ac iis fiebat, qui omnem humanitatem ac naturalem erga liberos amorem depoſuerant; ita cultiores ſummam curam ad id adhibuerunt, vt liberos ſuos ſumma cura educarent; nec ſolum præceptoribus, qui prima litterarum elementa, nimirum artem ſcribendi, legendi & calculandi, ipſis tradebant; ſed etiam pædagogis committerent, antequam extra limen ad ludos litterarios ac ſcholas publicas mittebantur, de quo argumento iam ſupra commentatus ſum. Præter litterarum ſtudia, etiam varia corporis exercitia habuerunt, de quibus HANNEKENIVS *de cura domeſtic. Rom. p. 113.* exponit. De patria in liberos poteſtate iam ſupra dixi.

§. XIV.

Quoniam quælibet Romana familia ſingularia ac priuata habuit ſacra; ea vero ſine relictis liberis interibant, ii, qui haud ex iuſtis vxoribus liberos haud

haud nacti fuerant, extraneos adoptarunt, idque eo magis, quum iis, qui liberis præditi erant, varia eximia præmia conſtituta eſſent. Adoptiones duplicis erant generis; *adoptiones* videlicet, ſtrictiori ſententia ſic adpellatæ, & *adrogationes*. Per *adrogationes* homines proprii ſui iuris; per *adoptiones* vero liberi alieni in alterius poteſtatem, gentem, nomen & ſacra tranſibant. Adrogationes in comitiis curiatis pontificum auctoritate fiebant, cuius rei cauſſas HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iurispr. illuſtr. p. 165.* aperit. Pontifices diſpiciebant, quamnam ætatem adoptans & adoptatus habeat: quæ cauſſa ſit adoptionis, numque adoptio; vel adrogatio in ſalutem adoptati fieret; nec ne? Poſtquam vterque, & adrogatus; & adrogans, mutuum ſuum conſenſum declarauerat, ſollemnis rogatio in comitiis curiatis ſequebatur, cuius formulam A. GELLIVS *lib. V. noct. Attic. cap. 19.* exhibet.

§. XV.

Ipſi adoptati eodem loco habebantur, ac ſi proprii adoptantis eſſent filii, hincque adoptionem hereditas nominis, pecuniæ ac ſacrorum ſequebatur. Immo patricii, a plebeio adoptati, ad ordinem plebeium; plebeii vero, a patricio adoptati, ad patricium tranſibant ordinem: conf. IOH. GOTTL. HEINECCIVS *comm. ad leg. pap. p. 113.* De adrogatione obſeruandum præterea eſt: ſolos ciues Romanos, vt comitiorum participes, adrogaſſe: eam non ad cælibes; ſed ſolum ad orbos ſpectaſſe, ac quidem tales orbos, qui non

 am-

amplius prolem exſpectare poterant: inde ſenibus tantum ſexaginta ad minimum annorum adrogationem conceſſam fuiſſe: nec mutos & ſurdos; nec feminas, & pupillos, quoniam comitiorum iure deſtituebantur, adrogari potuiſſe: pupillos non adrogatos eſſe, quum ipſi auctores non fieri poſſent omnemque adrogationem propter comitia curiata Romæ fieri debuiſſe: conf. HEINECCIVS *ſynt. ant. Rom. iuriſprud. illuſtr. p.* 171.

§. XVI.

A primo hoc adoptationis genere, quod *adrogatio* dicebatur, alterum differebat, ſtrictiori ſenſu *adoptio* vocatum, quo liberi in ſacris paternis conſtituti, cuiuscumque ſexus & ætatis, in aliam familiam tranſibant. Adoptandi hic ritus conſiſtebat in trina venditione, adhibito ære & libra, præſentibus coram magiſtratu patre naturali, filio adoptando & patre adoptante, libripende, anteſtato & teſtibus, ita, vt pater filium ſuum adoptanti manciparet: is filium adprehenderet: æs teneret: libram eo percuteret: id patri naturali pretii loco exhiberet hancque mancipationem tribus vicibus repeteret. Species adoptionis quoque fuit, quando Romani heredes ſibi adſciſcebant, non in bona tantum; ſed etiam in nomen ſuum; quoniam vero per hoc adoptionis genus alia familiæ iura haud ſequebantur; ſæpe fiebat, vt adoptionem, per teſtamentum factam, repeterent, ac per æs & libram iſtam renouandam curarent: conf. BARNAB. BRISSONIVS *de formul.*

mul. lib. VII. p. 601. & HEINECCIVS *loco indicato p. 176.* De adrogationibus quoque ſciendum eſt, eam poſt liberam rempublicam, comitiis ceſſantibus, per reſcripta principum conceſſam ac confirmatam fuiſſe.

§. XVII.

De adoptione hac plura ediſſerunt, præter BRISSONIVM & HEINECCIVM: PAVLLVS MANVTIVS *de legibus cap. XIV.* IAC. PERIZONIVS *triad. diſſert. p. 83.* HENR. DODWELLVS *prælect. Cambd. p. 506. 551.* THOMASIVS *diſſ. de vſu pract. tit. inſtit. de adoptionibus*: & PHIL. LVD. HANNEKENIVS *de cur. domeſtic. Romanor. p. 100.*

ADPENDIX QVINTA

DE

ÆDIFICIIS AC SVPELLECTILI VETERVM ROMANORVM

§. I.

ÆDIFICIA vrbis Romæ vel publica; vel priuata fuerunt. Publica vel ſacris; vel ciuilibus negotiis erant deſtinata. Vti ad illorum claſſem varia ædium ſacrarum genera, templa, delubra, ſacella cet. pertinent; ita ad hæc curiæ, baſilicæ, porticus, theatra, amphitheatra, thermæ,

odea, circi, cloacæ, aliaque ædificia referebantur: De his nihil hoc loco addimus, quum ſpeciatim de priuatarum ædium ſtructura quædam adpendicis loco dicere conſtituimus. De ædificiis publicis, qui plura deſiderat, adeat ſcriptores de vrbe Roma, eiusque topographia, inter quos ALEX. DONATVS, BARTHOL. MARLIANVS, ONVPHR. PANVINIVS, GEORG. FABRICIVS, GVIDO PANCIROLLVS, IVL. MINVTOLVS aliique principem ſibi vindicant locum. His IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar. cap. VI.* adiungi poteſt, vbi ii recenſentur, qui de origine vrbis Romæ, de eius incrementis, quatuordecim regionibus, viis publicis, Capitolio, ſplendidis vrbis ædificiis, ornamentis, ruderibus ac reliquiis Romæ commentati ſunt.

§. II.

In Romanorum ædificiis primum de muris eorumque tam materia; quam forma quærendum eſt. Varia ædificandi genera apud ipſos vſitata fuerunt. Latera ædificiorum antiquiſſimo tempore ex tophis ſtructa fuiſſe, videntur; tecta vero ex paleis ac viminibus. Parietes quoque ea ætate ex ligneis cratibus; aut cannis contortis & calce obductis efficiebantur. Poſtea Romani, ab Etruſcis, Samis Gabiisque fabris meliora edocti, lateribus ac lapidibus vtebantur. Lateres ex terra cretoſa, additis paleis minutis, ad leuitatem ipſis conciliandam, atque ex marmoris puluere fiebant. Non tamen lapides hos priſco æuo coxiſſe; ſed ſolum ad ſolem exſiccaſſe videntur.

Erant

Erant triplicis magnitudinis apud Græcos pariter; quam apud Romanos. *Didoron* enim vno pede latum & ſeſquipede longum erat: *tetradoron* ex quatuor; *pentadoron* autem ex quinque palmis quaqua verſum conſtabat. Loco laterum etiam lapides cæſi ſumebantur atque ex iis muri exſtruebantur; qui tamen iterum inter ſe diuerſi erant. Antiquiſſimum ſtruendi muri lapidei genus a VITRVVIO *incertum* dicitur, quod ex lapidibus, magnitudine & figura inter ſe inæqualibus, componebatur; ita tamen, vt omnia, quoad latera atque angulos adcurate ſibi reſponderent. Poſtea in vſum veniebant ſtructiones ex lapide quadrato; quas tamen iam regum tempore Romanis haud inuſitatas fuiſſe, alii probarunt. *Reticulatum* opus Vitruuii ætate maxime commune erat, vt ipſe fatetur, ita comparatum, vt non latera; ſed anguli lapidum inter ſe connecterentur, & alter angulus cum altero proximi lapidis angulo cohæreret. Structiones cæmentitiæ ex lapide rudi quidem a veteribus componebantur; eæ tamen concinne factæ ac tam arcte lapides coniuncti erant, vt nullæ plane commiſſuræ obſeruarentur; ſed totus murus ex vno lapide conſtare videretur. De parietibus veterum formaceis PLINIVS *lib. XXXV. cap.14.* & ISIDORVS *lib. XV. cap. 9.* exponunt. Adde IVL. MINVTOLI *de domibus tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengrian. p. 71.* vbi ea, quæ hic breuiter dixi, fuſius exhibentur. De operibus veterum muſiuis, teſſelatis, vermiculatis aliisque murorum exſtruendorum lapidum-

dumque ponendorum modis, de ratione, eos cædendi cet. videndus in primis eſt IO. CIAMPINI *tom. I. vet. monument. c. 8. 10. 11. & 12. ſeq.* cui LEO BAPT. ALBERTVS *lib. VII. architect. cap. 2.* & IAC. SPONIVS *miſcell. erud. antiquit.* aliique adiungendi ſunt.

§. III.

Ab vrbe condita vsque ad Gallicum incendium Romanorum domus maxime ſimplices & ſine omni ornatu ac cultura; ſed rudes caſæ & tuguria ruſticana, maximam partem ex canna, ſtraminibus & tabulis ligneis; vel etiam lapidibus conflata erant, & ex ſola fere area conſtabant, quemadmodum VITRVVIVS id quoque innuit *lib. II. cap. 8.* Poſt captam incenſamque a Gallis vrbem ea politior quidem euaſit; vici autem non rite diſpoſiti; ſed flexi, ipſæque ædes non ad rectam lineam collocatæ erant. Caruerunt quoque domus omnibus pretioſis ornamentis, marmoribus magnificis ac ſpatioſis cœnationibus, cubiculis, cellis cet. ſed omnia anguſta & parua erant. Et ſi quoque nonnulli, vt Q. Cæcilius Metellus apud VELLEIVM *lib. I. cap. 9.* & Scipio Naſica apud eumdem *lib. II. cap. 10.* exſtarent, qui magnificas domus ædificare ſuſciperent; luxuriæ tamen atque intemperantiæ notam apud frugalem eo tempore populum haud effugere potuerunt.

§. IV.

Poſt Sullam magnificentia ac ſplendor ædificiorum Romanorum in dies creuit. Adhibebantur pre-

pretioſiſſimi marmorei Numidici lapides: domus columnis marmoreis ornabantur: tabulæ fiebant ex ebore: parietes marmore; tecta vero auro obducebantur: atria ſtatuis magnificis inſtruebantur: ipſis domibus non ſolum maius ſpatium dabatur; ſed ipſæ altitudine priſtinas mirum in modum ſuperabant; ita vt ad ipſam templorum formam hac ex parte fere accederent & imperatores de coercenda hac conſuetudine cogitarent, & certam menſuram præſcriberent, vt ex VALERIO MAXIMO *lib. IV. cap. 4. §. 7.* APVLEIO *de deo Socrat. p. 699. Seneca ep. XCIX. & CV.* PLINIO *lib. XXXVI. cap. 7.* LVCANO *lib. X. pharſ. v. 114.* ſatis patet, quibus ex recentioribus IVST. LIPSIVS *lib. III. de magnitud. Rom. c. 4. & 14.* THYSIVS *de magnitud. Rom. p. 308.* STANISLAVS KOBIERZYKVS *de luxu Rom. lib. II. cap. 8.* aliique addendi ſunt. Auguſti tempore luxus hic in ædificiis ad ſummum adſcendit gradum, quippe qui, teſte SVETONIO *vit. Aug. c. XXIX.* populum ad vrbem per magnifica ædificia adornandam excitauit, id quod & ſequentes non ſolum fecerunt imperatores; ſed etiam ipſi multam operam multasque impenſas ad id contulerunt, vt ædificia publica ſplendidiora redderent, vrbique maius decus conciliarent. Id ſolum fere auguſtæ huic vrbi deeſſe eo tempore videbatur, quod viæ anguſtæ atque valde inflexæ, paucis exceptis; domus vero ipſæ non æquales collocatæ; nec ad iuſtam & rectam lineam poſitæ eſſent, cui malo fatale illud Neronianum incendium medebatur,

quod

quod TACITVS *lib. XV. annal. cap.* 43. §. 1. his confirmat verbis: *ceterum vrbis, quæ domus ſupererant, non vt poſt Gallica incendia, nulla diſtinctione; nec paſſim erectæ; ſed dimenſis vicorum ordinibus & latis viarum ſpatiis, cohibita ædificiorum altitudine ac patefactis areis additisque porticibus, quæ frontem inſularum protegerent.* Poſt Neronem ſub Tito & Veſpaſiano itidem incendia quum ſuborirentur, tum haud ſegniores ſe geſſerunt Romani, vt non ſolum factam iacturam repararent; ſed & magis magisque ea perficerent, in quibus maiores eorum artis elegantiæ regulas haud obſeruauerunt. Splendorem ac magnificentiam vrbs vſque ad Traiani tempora rite tueri potuit; poſt tempora vero illius paullatim auguſtum vrbis decus defloreſcebat, donec per Gothorum inuaſiones omne fere exſpiraret: conf. IVL. MINVTOLI *libro indicato p.* 79.

§. V.

Quod ſi domus ipſas ſpectamus, variæ earum partes hic memorandæ ſunt: I) *veſtibulum*, quod fuit area inter domum & viam; ſiue locus ante ianuam domus vacuus, per quem a via aditus acceſſusque ad ædes erat, vt ex GELLIO *lib. XVI. noct. Attic. cap.* 5. & PLAVTO *moſtell. act. III. ſcen.* 2. *v.* 130. patet: II) *ianuæ*, quæ vel ex communi; vel pretioſo ligno, vt cedrus, cupreſſus, vlmus, citrus, quercus erat, immo quoque ex ære & ferro ebore componi; aut auro obduci, introrſum flecti; antepagmentis, cælaturis, picturis, ar-

armis & ſpoliis flecti, ſtatuis, coronis, frondibus ac inſcriptionibus ornari: ſeris, obicibus, repagulis & clauſtris firmari: clauibus, quarum loco antiquiſſimo æuo funes habebant, aperiri: canibus oſtiariis cuſtodiri: velis intus obtegi atque a ianitoribus; aut ianitricibus, ſi intrantes vel malleo; vel tintinnabulo, nonnunquam foribus adpenſo, aduentum ſuum ſignificauerant, aperiri ſolebant. Ianuæ partes erant poſtes, cardines, quibus Carna dea præerat: limina, tam ſuperiora; quam inferiora. & Veſtæ ſacra: clauſtra eorumque diuerſæ ſpecies: ſeræ, obices, repagula, vectes & peſſuli: conf. CLAVD. SALMASIVM *exercit. Plinian. p. 649. ſeq.* ANTON. BORREMANSIVM *var. lection. cap. IX.* & in primis CASP. SAGITTARIVM *de ianuis veterum, tom. VI. theſ. ant. Rom. p. 417.* III) *atrium*, quod ſpatium inter ædem ipſam atque oſtium fuit, quodque per ianuam introeuntibus primum patebat, vt ex PLINIO *lib. II. ep. 17.* GELLIO *lib. XVI. cap. 5.* & NEPOTE *præfat. §. 6.* liquet, qui id *primum ædium locum* adpellat. IV) *tablinum*, quod nonnulli locum fuiſſe, credunt, vbi tabulæ rationum & acta publica ſeruata fuerint, vt FRANC. POLLETVS *foro Rom. lib. I. c. 6.* ſtatuit. Alii vero, vt IVL. MINVTOLI *loco indicato p. 82.* contendunt, tablinum locum ædium fuiſſe apertum, cum atrio arcte coniunctum, amœnum ac lucidum, in quo variæ picturæ, ſtatuæ aliaqne ornamenta expoſita fuerint. Vtrumque conſtare poteſt, ſi diſcamus, in ipſo tablino armaria & ſcri-

nia

nia eſſe potuiſſe, in quo eiusmodi tabulæ rationum repoſitæ fuerint. De eiusmodi ſtatuis ac picturis, in ædibus veterum collocatis, videndi ſunt ſcriptores de ſtatuis veterum Romanorum, quos IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiqu. p. 650.* recenſet. V) *cauædium.* Ex tablino aditus ad cauædium patebat, qui locus cauus fuit, circa quem conclauia conſpiciebantur. Quod ſi is locus amplus & columnis cinctus erat, *periſtylium*, ſique apertus, ita vt in illum plueret, *impluuium* dicebatur, quod quomodo a compluuio diuerſum fuerit, VARRO *de lat. lingu. lib. IV. cap. 33.* docet. In ædibus nobilium ſæpe tria hæc loca, cauædium, periſtylium & impluuium diſtincta erant. Cauædium inde ſecundum eius formam ac ornamenta VITRVVIVS *lib. VI. cap. 3.* in Thuſcanicum, Corinthium, tetraſtylum, impluuium & teſtudinatum diuidit, vbi vocem *cauædii* late ſumit, & quemcumque locum cauum, vbi conclauia erant, intelligit: adde HENR. DODWELLVM *prælect. Cambden. p. 675.* VI) *conclavia.* Hæc varii erant generis: 1) *cellæ*, quarum diuerſæ itidem exſtabant ſpecies, vt cellæ vinariæ, oleariæ, carnariæ, lignariæ, penuariæ, ciſternæ, horrea cet. 2) *equilia*, quæ ſilice potiſſimum; aut glarea ſtrata & verſus meridiem poſita & teſtudine concamerata erant: 3) *culinæ*, quas alii in ipſo atrio; alii vero, quod probabilius eſt, non admodum procul a triclinio collocant: conf. STVCKIVS *antiquit. conuiual. lib. II. cap. 13.* VRSINVS *adpend. ad Ciaccon. de triclin. p. 349.*

IVL.

IVL. MINVTOLI *diſſ. de domib. p. 86.* 4) *triclinia;* ſiue loca conuiualia, alias *cœnationes* dicta, vt aperte ex CICERONE *lib. XIII. ep. 50. ad Atticum* patet. Erant iſta in inferiore parte ædium, quamuis diuites alia hiberna: alia æſtiua haberent, vt ex VARRONE *de lat. lingu. lib. VII. cap. 14.* PLVTARCHO *vit. Lucull. p. 518.* conſtat. Immo luxuria Romanorum tanta erat, vt tempore æſtiuo non triclinia ſolum; ſed & totam ſupellectilem, & ea quoque, quæ ex auro argentoque conflata erant, mutarent, vt CASAVBONVS *not. ad Sueton. p. 248.* docet. Nonnumquam cœnationes hæ, vt SVETONIVS *vit. Neron. cap. XXXI.* tradit, erant *verſatiles;* id eſt, ita coagmentata, vt machinis quibusdam verterentur & ſubinde alia facies atque alia ſuccederet, quemadmodum SENECA *ep. XC.* docet, cui STVCKIVS *ant. conuiual. lib. II. cap. 14.* STANISL. KOBIERZYKVS *de luxu Rom. lib. II. cap. 7.* VRSINVS *adpend. ad Ciaccon. de triclin. p. 219.* PITISCVS *not. ad hunc locum p. 790.* aliique addendi ſunt. Cœnationibus his nomina deorum nonnumquam attribuebant, vt de Luculli cœna PLVTARCHVS *vit.* eius *p. 519.* teſtatur, vbi obiter hic obſeruari velim, ipſas domos pariter ac vicos ſæpe ſingularia apud Romanos accepiſſe nomina. Sic domus, in qua Domitianus natus eſt, *domus ad malum punicum* vocabatur, referente SVETONIO eius *vit. cap. I.* quem locum PITISCVS aliique interpretes male de vico, vbi Domitiani natale fuit ſolum, intelligunt, quod hæc eius verba abunde decla-

rant: *domo, quam poſtea in templum gentis Flaviæ conuertit*, cuiusmodi exemplum etiam in *vita* GALBÆ *cap. I.* legitur. De tricliniis commentatur PETR. CIACCONIVS *de triclin.* & FVLVIVS VRSINVS *adpend. ad Ciaccon.* IOH. BAPT. CASALIVS *de triclin. conuiu. hoſpitalit. & teſſer.* aliique plures. Ab his tricliniis, de quibus hic expoſui, *lecti diſcubitorii*, eodem *tricliniorum* nomine inſigniti, diſtinguendi ſunt, & in quibus veteres, quum cœnarent, diſcumbebant, de quo accumbendi more legas: IVST. LIPSIVM *lib. VII. lect. ant. cap. 1. p. 371.* STVCKIVM *lib. II. antiqu. conuiual. cap. XXXIV.* & IVL. CÆS. BVLENGERVM *de conuiu. lib. I. cap. 32.* aliosque plures: 5) *cubicula;* ſiue dormitoria conclauia, quorum alia hiberna: alia æſtiua fuerunt: illa ampliora; hæc vero anguſtiora erant. Dormitoria feminarum plerumq; in interiori domus parte; ſeruorum vero prope domus oſtium exſtiterunt, vt IVL. MINVTOLI *loco indicato p. 68.* obſeruat, cui ſupra memoratus ALBERTVS *lib. V. architect. cap. 17.* adiungendus eſt: 6) *exedra*, quæ in nobilium præſertim domibus deprehendebantur, & loca ſpatioſa multis columnis, ornamentis ac ſedilibus inſtructa & ad id facta erant, vt ibi dominus cum amicis conuenire, colloqui, diſputare ac meridiano potiſſimum tempore ſeſe oblectare poſſet: 7) *balnea*, quæ in ipſis domibus ſæpe erant, & quidem, vt videtur, prope exedras. Scriptores de balneis veterum ſuppeditat IO. ALB. FABRICIVS *bibliogr. antiquar. p. 649.*

8) *valetudinaria*, quæ a cubiculis ordinariis diverſa fuiſſe videntur: conf. SENECAM *ep. XXVII. & lib. I. de ira cap. 16.* ex recentioribus vero IVST. LIPSIVM aliosque interpretes ad hæc *Senecæ loca*: 9) *viridaria*, quæ loca arboribus conſita & quidem iuxta exedras erant. Principes enim exedræ per ordinem in inferiori parte ædium collocatæ ſunt: lege SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. p. 486.* 10) *cœnaculum*. Ita vocabatur pars domus ſuperior, ad quam ſcalis adſcendebatur & quæ per ordinem inquilinis & quidem pauperioribus locari ſolebat, vt ex VARRONE *de lat. lingu. lib. IV. cap. 33.* PLAVTO *amphitr. act. III. ſcen. 1. v. 3.* MACROBIO *lib. I. ſaturn. cap. 6.* LIVIO *lib. XXXIX. cap. 14.* MARTIALI *lib. I. epigr. 118. v. 7.* & IVVENALI *ſat. X. v. 17.* patet. In ſuperioribus his domus partibus itidem conclauia, cubicula, exedræ cet. fuerunt: 11) *tecta*, quæ ita erant conformata, vt in ea adſcendere potuerint veteres. De tectis planis, pectinatis, laquearibus atque aliis vid. CLAVD. SALMASIVM *not. ad Spartian. Peſcennin. cap. XII. exercit. Plinian. p. 855.* 12) *ſpecularia;* ſiue feneſtræ. Antiquiſſimo tempore in ædibus ſola aperta erant foramina, poſtea in vſu erant vela ad arcendum frigus & cohibendam pluuiam, ac deinde lapides ſpeculares, noſtris feneſtris vitreis parum diſſimiles, de quorum ratione CLAVD. SALMASIVS *exercit. Plinian. p. 183. & 771.* OCTAV. FERRARIVS *electis p. 42.* & IVST. LIPSIVS *centur. III. epiſt. 76. ad Belg. tom. II. oper. p. 1041.* videantur. Probabile quo-

que eſt, Romanos ex carbaſo; aut Aegyptio papyro feneſtras habuiſſe: a) 13) *camini*. Veteres tales fornaces, quales nos adhibemus, non habebant; ſed in cubiculum potius inferenda curabant fornaculas cum carbonibus ignitis, quæ conſuetudo antiquo tempore potiſſimum vſitata fuit. Poſtea imperatorum præcipue æuo alius modus inuentus eſt, vt videlicet camino ſub ipſo domicilio ſtructo, per tubas & canales, qui circum parietes in orbem ducebantur, calorem in domicilium ipſum deducerent ac deriuarent. b) Camini-

a) de feneſtris veterum ita diſſerit IVL. MINVTOLI *laudata de domib. diſſ. p. 92. opus templi Fortunæ Præneſtinæ mihi humaniſſime demonſtrauit, vbi creberrimus viſitur feneſtrarum numerus; templum autem illud Sullæ temporibus exſtructum teſtatur Plinius. Ex quorum ſedula lectione inſpectioneque illud colligi poſſe videtur, feneſtras nempe primum luciferas tantum fuiſſe; ſeu ad ſolum lumen, in conclauia admittendum, adeoque in eminentiori parietum ſitu; poſtmodum vero etiam perſpectiuas inque commodiori ad proſpectum loco, ſicut ex Eraſmo Encipaur laudatus Pacichellius ſubſcribit. Feneſtrarum figura multiplex fuit, quadrata, rotunda & oblonga, quarum poſtrema hæc frequentior, vt apud Baptiſtam Albertum videre eſt, licet Daniel Barbarus in laudatum Vitruuii locum quadratam figuram antiquis probatam dicat.*

b) quodſi quæritur: num eiusmodi camini etiam fumariis; ſiue tubis, per quos fumus emittitur, inſtructi fuerint, an non? obſeruandum eſt, eruditorum ſententias hac in re maxime inter ſe differre. DAN. BARBARVS aliique exiſtimant, in ſuperioribus tantum ædium partibus eius-

mini eiusmodi in cœnationibus potiſſimum erant; in reliquis autem conclauibus antiquum morem,

Ss 3 for-

eiusmodi fumaria collocata fuiſſe; inferiora vero conclauia iis caruiſſe. Alii, vt IVL. MINVTOLI *diſſ memorat.* p. 89. IVST. LIPSIVS *cent. III. epiſt.* 76. PETR. BVRMANNVS *not. ad Petron.* p. 646. eiusmodi gulas, per quas fumus exit, veteribus plane abiudicant, ac in primis id vrgent, quod nulla & ne minima quidem in antiquis ædificiorum reliquiis huius rei exſtent veſtigia; nec loca ſcriptorum vlla deprehendantur, ex quibus probari; aut confici poſſit, quod fumariorum vſum Romani haud ignorauerint. His opponit ſe OCTAV. FERRARIVS *lib. I. elect. cap.* 9. nec ſolum ex variis rationibus, quas adfert; ſed etiam ex teſtimoniis veterum ſcriptorum euincere nititur, fumariis non plane caruiſſe veteres, quam in rem ad hæc VIRGILII verba *eclog. I.* v. 83. prouocat;

Et iam ſumma procul villarum culmina fumant,

itemque ad PLAVTVM, quando *aul. act. II. ſcen.* 4. v. 20. canit:

quin diuum atque hominum clamat continuo fidem,
ſuam rem periiſſe, ſeque eradicarier;
de ſuo tigillo fumus ſi qua exit foras.

cui non ſolum effatum ATHENÆI *lib. VI.* p. 236. ſed & alia loca ex SENECA *epiſt. LXIV.* APPIANO *de bell. ciuil. lib. IV.* p. 596. atque aliis addit. Quæ, vbi conſiderantur, non negari quidem poteſt, culinas veterum habuiſſe quædam foramina ac breues gulas, per quas emittebatur fumus & quæ per murum, foco in culinis proximum, exiiſſe videntur; ſed inde non conficitur, caminos veterum quoque tubos illos oblongos, per quos fumus in aerem tranſit, habuiſſe. Ex veteribus auctoribus non probari poterit, priſcis Romanis fornaces cum fu-

ſornaculas cum carbonibus inferendi, retinebant. De hoc argumento plura diſputant, præter IVST. LIPSIVM, OCTAVIVM FERRARIVM, IVL. MINVTOLI, & PETR. BVRMANNVM, MANVTIVS *not. ad Cicer. lib. VII. ep. 10. ad famil.* IAC. SIRMONDVS *ad Sidon. p. 258.* GER. IO. VOSSIVS *etymol.* voce: *caminus*: ANDR. BACCIVS *lib. VII. de therm. cap. 16.* FRANC. MARIA GRAPALDVS *de part. dom. cap. IV.* aliique. De viuariis, piſcinis, oſtreariis diuitum Romanorum vid. STVCKIVM *lib. II. ant. conuiual. cap. II. p. 169.* De priſtinis APVLEIVM *lib. VIII. metam. p. 277. ſq.* ex recentioribus SALVAGNIVM BOESSIVM *not. ad Ouid. ib. p. 113.* LAVR. PIGNORIVM *de ſeru. p. 19.* & VRSINVM *adpend. ad Ciaccon. de triclin. p. 318.*

Hoc loco quædam de vtenſilibus ac ſupellectili veterum Romanorum addenda ſunt. Varia eiusmodi vaſa, ampullæ, lagunculæ in *tom. vlt. theſ. Brandenb. Begeriani* viſuntur, cui *interpretes Martialis apophoret.* ſiue *lib. XIV. epigrammat.* CAROL. ERRARDVS *in vaſis antiquis aliisque ve-*

fumariis fuiſſe, hæcque, quod FERRARIVS tamen contendit, ab inferiori parte ædium per omnes contignationes ducta eſſe ac in tecto eminuiſſe. Virgilii adductus locus id non probat. Nam quando culinæ in vno alteroue domus pariete talia foramina, per quæ fumus emittitur, habuerunt; præterea vero fumus per feneſtras & alia aperta loca penetrat & tecta, quum adſcendere ſolet, poeta quoque canere potuit:

= = = *villarum culmina fumant.*

veterum rebus aeri inciſis & LAZAR. BAYFIVS *libr. de vaſculis tom. IX. theſ. ant. Graec. Gronouii p. 564.* addendi ſunt. De poculis vet. Rom. GVID. PANCIROLLVS *lib. I. var. lect. cap. 58.* exponit. De vaſis murrinis, praeter ceteros videndus eſt IO. FRID. CHRISTIVS *diſſ. de murrinis veterum*, Lipſ. MDCCXLIII. de clauibus autem IOH. KIRCHMANNVS *de annulis p. 19.* CLAVD. SALMASIVS *exerc. Plinian. p. 654.* & in primis CASP. SAGITTARIVS *de ianuis vet. cap. XV.* conſulantur. De menſis veterum, ex ceſpite & ligno communi factis, de acernis, citreis, eburneis, auro obductis, deque earum pedibus flexis & incuruis, de forma, tam quadrata; quam rotunda aliisque huc ſpectantibus legantur: CASALIVS *de conuiu. vet. cap. I.* STANISL. KOBIERZYKVS *de lux. Rom. lib. II. cap. 10.* OCTAV. FERRARIVS *lib. II. elect. cap. 9. & 17.* MEVRSIVS *de luxu Rom. cap. IX.* VRSINVS *adpend. ad Ciaccon. de triclin. p. 279.* THOM. DEMPSTERVS *not. ad Roſin. p. 358.* aliique plures ap. SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II. p. 551.* De ſellis veterum, in quibus per vrbem & in itineribus potiſſimum a ſeruis vehi ſolebant ac aliis ſedilibus IO. SCHEFFERVS *lib. II. de re vehicul. cap. 4.* IVST. LIPSIVS *lib. I. elect. cap. 19.* & VAL. CHIMENTELLIVS *de honor. biſell.* videndi ſunt. De lectis veterum IO. ALSTORPHIVS ſcripſit, Amſt. MDCCIV. Abacos veterum perſequitur PETR. CIACCONIVS *de triclin. p. 30.* & VRSINVS *adpend. p. 298.* cui PHIL. RVBENIVS *lib. I. elect. c. 34.* adiungendus eſt. De ſpe-

culis veterum conſulas: EZ. SPANHEMIVM *not. ad Callim. p. 544.* IAC. ELSNERVM *obſ. ſacr. ad 2 Cor. III. v. 18. tom. II. p. 147.* & *tom. III. muſei Etruſci Goriani*, vbi de ſpeculo plumbeo agitur. De candelabris Romanorum ligneis Corinthiis &, quæ ſigillis exornabantur, STEPH. KOBIERZYKVM *de lux. Rom. lib. II. cap. 10.* & CLAVD. SALMASIVM *exerc. Plinian. p. 266.* videas. Horologiorum veterum quæ ratio fuerit, monſtrat *memorato loco* CLAVD. SALMASIVS *p. 449.* & IVST. RYCQVIVS *de Capitol. cap. XXXIX.* Horologium, ante aliquot tempus in Italia effoſſum, ſingulari commentario illuſtrandum, promiſit IO. LVC. LVZZERI. Denique de vita Romanorum ruſtica, de villis earumque ſtructura, de prætoriis, quæ in illis erant, commentatus eſt GEORG. GREENIVS *comment. de ruſticat. Romanor. & de villarum antiquar. apud eos ſtructura, tom. I. theſ. ant. Rom. Sallengrian. p. 681.* De agricultura aliisque rebus, quæ ad ruſticas Romanorum antiquitates ſpectant, PHIL. LVD. HANNEKENIVS *de cur. domeſt. Rom. diſſ. IV. cap. 1. §. 8. ſq. pag. 134.* CHRIST. SCHOETTGENIVS *de tritura veterum*: ſcriptores rei agrariæ GOESII: ſcriptores rei venaticæ KEMPFERI: ruſticæ GESNERI & *interpretes Columellæ*, Londini ante aliquot annos editi, videndi ſunt.

INDEX

INDEX RERVM NOTABILIORVM.

A.

A abſolutionis nota 356. littera in ferendis legibus vſitata 380
Abolla, veſtis 539
Abrogare legem 383
Accenſi 230
Accubitus ad menſam apud Romanos, eius forma 617. modus 618. etiam in Iudæa 620
Accuſatores, in vna cauſſa plures 360
Actionem edere 361
Actiones, certis formulis conſignatæ 364
Adclamatio in triumphis 310
Adminiſtratio prouinciarum 341
Adoptiones apud Romanos 631. 632
Adrogationes 631
Adſeſſores prætorum 193. 352
Adſeſſura 353
Aduocati 365. 368
Aduocationes 366
Aedes ſacræ 165
Aedificia Romæ publica 633. priuata 634. initio ſimplicia 636. poſtea magnifica 636
Aediles 198. plebeii 198 ſq. *curules* 199. horum origo 199. officium & ornamenta 200. *cereales* 202
Aeditui 107
Aerarium, quid? 237 ſq. eius adminiſtratio 238. differentia ab *fiſco* 239
Aeſculapius 54
Aeſtimatio litis 367
Aetas conſulatui præſtituta 183
Aggeres 296
Agnomen 610
Agonalia 147
Ἀγορανόμοι 199
Albæ victimæ 150
Alcides 52

Aluei tiberini curatores 241
Ambaruales hoſtiæ 89
Ambarualia 119
Ambitus crimen 409
Amburbium 119
Amphimallum, veſtis 552
Amphitheatra 508. 510. varia Romæ fuerunt 513
Amtruare, quid? 85
Amuleta, infantibus adpenſa 557
Anagnoſtæ 476
Ancilia 84
Ancus Martius 170
Angeronalia 147
Anguſtus clauus, inſigne equitum 424. 426. 546
Annæ Perennæ ſacra 148
Annales ſ. *annariæ leges* 182
Anni, Romæ a conſulibus nominati 184
Annulus aureus, ſenatorum & equitum ſignum 425. *ferreus* plebis 425
Anteſignani 268
Anteſtatio 361
Ἀπογραφὴ 216. prima Auguſti 216 ſq.
Apollo 39. Delius & Cynthius vnde dictus 40. tripus ipſi adſignatus ibid. medicinæ habitus auctor ibid. eius cognomina 41 ſq. *Grannus* & *Belenus* etiam adpellatus 41
Apophoreta 626
Ἀποθέωσις 58
Aquila, ſignum militare 291
Ara ceſpititia 162
Arena 520
Aries, machina bellica 295. 296
Arma Romanorum, generatim 282. in ludis gladiatoriis 520
Armiluſtria 148
Aruales fratres 89
Aruſpices 103
As Romanorum, exigua moneta 584. 605. eius valor 589. differentia 605. *libralis* 606. *ſemuncialis* 607
Aſia citerior, huius prouinciæ diuiſio 346
Aſtoreth 44
Athenæ, nobilis olim litterarum ſedes 470
Athenæum 463
Auerrunci dii 10
Augures 69. eorum munus ib. ſacerdotes quoque dicti 71. ſcriptores de illis 73
Auguſtus, cur tribuniciam poteſtatem adſumſerit 207. cenſus ab eo inſtitutus 216 ſq. prouincias nouo modo diuiſit 348. bibliothecas conſtituit 477

Au-

Auſpicalis lapis 164
Auſpicia, quomodo petebantur? 70. quoad loca erant triplicis generis 71 ſq.
Axamenta 85

B.

Bacchæ 105
Bacchanalia 129
Bacchus 49. vocatur & *Liber pater* 50
Balliſta 299
Balnea 642
Barba veterum Romanorum 554
Baſilica Iulia 359. fuit in foro ibid.
Bellona 33. Ἐνυὼ dicta 34
Bellonarii 106
Bellum ſociale 331
Bibliothecæ Romanorum 472. ſumtuoſiores 474. priuatæ bene multæ 472. publicæ ſero inſtitutæ 475
Bidental 104
Birrhus, veſtimenti genus 552
Bona dea 51. eius ſacrum 143
Brachium, valli genus 296
Buccina 294

C.

C condemnationis nota 356
Cabiri, Vulcani ſocii 35
Cæſtus 503
Calandica 550
Cala a comitia 405
Calcei Romanorum 554 ſq.
Calendæ, Iunoni ſacratæ 133. *martiæ* Marti ſacræ ibid.
Caliga 286
Camilli & *camillæ* 107
Camini 642
Campus Martius 406 ſq.
Cancellaria 250
Candidati 407
Cantabrum 293
Canthus 299
Capi dicebantur virgines Veſtales 96
Capillamentum 553
Capita, vnde Minerua ſic dicta 21
Capite cenſi. 315. 325
Capitolinus, Iouis cognomen 14 ſq.
Capitolium, ſcholæ in eo inſtitutæ 464
Caracalla, veſtimenti genus 551
Carceres, tres eorum partes 375. locus in circo 499
Carmentalia 148
Caſtor 50
Catapulta 299
Catomidiari, quid? 87 ſq.
Cauædium 640
Cauſſidici 364
Celeres 175. tribunus celerum ibid.

Cenſere, de ſenatoribus dictum 420
Cenſores 214. eorum officium 217. poteſtas 218. vltimi 220
Cenſus, a Seruio Tullio inſtitutus 214. pro eo ciues in ſex claſſes diſtincti 214 ſq. ius illius 321
Cenſus Auguſti 216 ſq.
Cenſus ſenatorius 415
Centumuirale iudicium 357 ſqq.
Centuriata comitia 403
Centuriones 279. eorum inſigne 280
Cerealia 132
Cerei, dono miſſi 127
Ceremoniæ ſacræ 150. ante ipſum cultum diuinum 150. in ipſo cultu 151
Cereris ſacerdos græca 105
Ceres 28. frugum inuentrix ibid. eius epitheta 30 ſq.
Certamina gymnica, eorum variæ ſpecies 503
Cerui, inuentum bellicum 296
Ceſpititia ara 162
Chariſtia 148
Charon 48
Chiliarchæ 276
Chirothecæ 554
Chlamys 549
Cicero, eius iter litterarium 470 ſq.
Circenſes ludi 493. numerus dierum 496. modus currendi 498. locus 499. factiones ibid. ſq. genera plura 503
Circumuallatio 303
Circus maximus 495 ſq.
Ciues ingenui 316
Ciues Romani, pro cenſus modo in ſex claſſes diſtincti 214. eorum iura ac priuilegia 318
Ciuitas, pro iure ciuitatis ſumta 318. quando amiſſa fuerit 323. 324. communicatio eius in prouinciis 337
Ciuitates fœderatæ 337
Ciuitatis Romanæ ius 314. eius ortus & progreſſus ibid. ſq. ſub regibus etiam peregrinis conceſſum 316. adimi non poterat 322. in municipiis 331
Claſſes ſex ciuium Roman. 214 ſq. 397
Claſſes maris, duæ perpetuæ 246
Claſſiarii, milites nauales 305
Claſſici 397
Claſſicum 294
Claui figendi, peſtis tempore 122
Claui in tunicis, eorum forma 546

Clepſydra, cur in iudicio adhibita 363
Clibanarii milites 290
Cœnaculum 643
Cœnationes 641
Cognomen 609. 613
Cohors 263
Colobium, tunica 551
Collegia ſacra 58
Coloniæ 332. diuerſi generis 333. ciuium Romanorum ibid. latinæ 334. italici iuris ibid. prouinciales ibid.
Coloniam deducere 334
Coloniarum ius 332
Color albus, lætitiæ ſignum 534
Coma, in luctu depoſita 553
Combuſtio mortuorum apud Romanos 564
Comes palatii 254
Comes rerum priuatarum 253
Comes ſacrarum largitionum 253
Comitia 392. varia eorum genera 399. quisnam ea habuerit? 400. *curiata* 401. *tributa* 403. *centuriata* 403. *calata* 405. eorum locus 405
Comitium, pars fori Romani 405
Commentarienſes 209. 230
Communicatio ciuitatis in prouinciis 337
Comœdia 504. duplicis generis 506. locus 507. veteribus Chriſtianis deteſtatæ 512
Compitalia 148
Conclamatio 559
Connubiorum ius apud ciues Romanos 320
Conſecratio principum 58. 573. etiam chriſtianorum 576
Conſecrationes 154
Conſentes, dii maiorum gentium 4. 7. numero duodecim 5. vnde dicti 5. eorum dies feſti 146
Conſtantinopolitanum imperium in nummis 604
Conſualia 132
Conſulares, conſulatu functi 190
Conſulares nummi 602
Conſularia comitia 186
Conſules Romani, eorum nomen 177. numerus ibid. poteſtas & inſignia 180. in illis ratio habita gentis 181. eorum ætas 181 ſqq. electio 186. officium 188. *ordinarii* 183. *ſuffecti* 185. *deſignati* 187. *honorarii* ſub imperatoribus 188
Conſus, quis? 36
Conuiuia Romanorum, eorum ritus 614. tempus ibid.

ibid. locus 616. modus 617
Corniculum 285
Corona, in capiendis vrbibus 303
Corona, præmium militare 305. *ciuica* 306. *obſidionalis* 307. *muralis* 307. *caſtrenſis* 307. *naualis* 307
Corona aurea regum 174
Coronæ in ſacrificiis 157
Correctores Italiæ prouinciarum 251
Crates 295
Crates Mallotes, inſignis Criticus & Grammaticus 450
Crematio 375
Crinibus verrendi fana ritus 163
Criſta 291
Crumenæ 557
Crupellarii 522
Crurifragium 375
Crux, ſeruorum ſupplicium 373
Cubicula 642
Cucullus 551
Culeus, genus ſupplicii 375
Cunei 512
Curatores 107
Curatores aluei tiberini 241
- - *viarum* 240
Curia, locus ſenatus habendi 420
Curia Hoſtilia 240
Curiæ populi Romani 396. 398
Curiata comitia 401. omnium antiquiſſima 402
Curiones 105
Currus falcatus, eius forma 298 ſqq.
- - *triumphalis* 309
Curules ædiles 199. 202
Cuſtodia, quatuor eius genera 375. in carcere ibid. militaris 377. apud magiſtratus ibid. apud fideiuſſores ibid.
Cuſtodia ſempiterna 370
Cybele, mater deum 140. eius ſimulacrum quotannis lotum ibid.
Cyclas 551

D.

Dalmatica, veſtimenti genus 552
Damnatio ad furcam 375
Damnum, pœnæ genus 369
Decanus 281
Decemuiri 190 ſq. eorum munus 74
Declamationes, teutonicæ in ſcholis improbantur 466. apud Romanos triplicis generis 469
Dedicatio templorum 164
Dediticii 434. 437

De-

Delatio nominis 366
Delubra 165
Denarius 585
Deportatus, a relegato differt 323
Depoſitio lauri in gremio Iouis 313
Derogare legem 383
Deſignatores 107
Deuotiones 155
Diana 37. eadem quæ luna ibid. venationibus præerat 38
Dictator 221. a *dicendo* adpellatus 222. eius ſynonyma 223. poteſtas magna ibid. ſq. in prouinciis 225
Dictator perpetuus Sulla factus 225
Dies, quibus ſenatus haberi poterat 421
Dies feſti 108 ſqq.
Differentia ærarii & fiſci 239. inter iudicia publica & priuata 349 ſqq.
Dii, eorum ordo & diuiſio 1 ſqq. vanitas a ſapientioribus agnita 3. ſcriptores de illis 4. tria eorum genera 7 ſq. interpretationes phyſicæ 10 ſq. infima eorum ſors 56. eorum nomina in precibus adloquebantur Romani 152
Dii litterarum & artium 10
- - *maiorum gentium*, in *conſentes* & *ſelectos* diſtincti 4. 7.
- - *minorum gentium* 5. 6. 7. in eorum cenſu erant dii *ruſtici* & *plebeii* 6. 8. item *domeſtici* 7. aliæ eorum claſſes 8. *marini* & *aquatiles* ibid. *inferi* 9
- - *peregrini* 8. 10
- - *ruſtici* 56
Dioſcuri 50
Diſci iactus 504
Diſtributio populi Romani 392. eius vſus in ſuffragiis ferendis 394
Diuinationum ſex genera 70 ſqq.
Diuiſio prouinciarum 342
Diuortium 627
Diuus 57. 579
Do, *dico*, *addico*, formula prætoris 194
Dominium apud Romanos, quiritarium & legitimum 321. bonitarium & naturale ibid.
Domus apud Romanos, variæ earum partes 638
Drachma 585. 592
Duces exercitus 270. tabula ordinis illorum 271

Ductores equitum 281
Duumuiri capitales 225 ſeq.
- - *nauales* 226
- - *ſacri* 106

E.

Edicta praetorum 196. 391. generalia 196. ſpecialia 197
Edictum perpetuum 197. 392
- - *tralaticium* 392
Eloquentia, princeps Romanorum ſtudium 464. quomodo eam ſibi comparauerint Romani? 469
Endromis, veſtis villoſa 552
Ennius 450
'Ενυὼ, Bellona dicta 34
Ephesia Diana 39
'Επιτροποὶ 245
Epulae, ſacrificales 158. ferales 573
Equeſtris ordo 423
Equi, eorum vſus rarior in Italia 424
Equinia 146
Equites, eorum origo 423. inſignia 424. diuiſi in *vrbanos* et *ruſticanos* 428. eorum ſtudia 429. annua tranſuectio 429. cenſus ibid.
Equites militiae 264. varia eorum genera 265. 281
Equitum ductores 281
Ergaſtula Romae 376. 441 ſq. in Italia 442
'Ερμῆς, Mercurius dictus 42
Euocationes 156
Exedrae 642
Expiationes 154
Expoſitio infantum apud Romanos 629
Exſecrationes 154. publicae & priuatae 155
Exſequiae Romanorum 558
Exſilium, a relegatione differt 372

F.

Fabius Pictor, primus hiſtoricus Rom. 453
Factiones, circenſibus certantes 499
Fana 166
Faſces, conſulibus praelati 180. cur de illis ſecures ſublati 180
Faſti conſulares 184 ſq.
Faunalia 138
Feciales 91. eorum officium 91
Femoralia 554
Feneſtrae veterum 644
Feralia 147
Feretrius dicitur Iupiter 14
Feriae 108. ſcriptores de illis 109. erant vel *publicae* vel *priuatae* 109. publicae erant ſtatiuae, conceptiuae et imperatiuae 109

Feriæ latinæ 122 ſqq.
Feſti dies 108. eorum diuiſio in *ſtatos* ac *generales* 108 ſq. generales 110 ſqq. ſpecialiores 122 ſqq. deorum conſentium 146. ſelectorum 147. indigetum ibid. virtutum ibid. ruſticorum 147. impeſatorum 148. *priuati* 148
Fideiuſſor 362. cuſtodia apud illum 377
Fiſcus, differt ab ærario 239
Flamen carmentalis 80
Flamen dialis 80
Flamines 78. ſacerdotes erant 78. a Numa inſtituti 79
Flaminicæ, vxores Flaminum 79
Flaminii et *Flaminiæ* 107
Floralia 142
Fœdera, eorum ſpecies diverſæ 315
Fœderatæ ciuitates 337
Fontinalia 148
Fordicidia 137
Forma ſ. *Formula* prouinciæ 339
Formulæ precum ſollemnes 152
Fornacalia 147
Fornaces 644
Forum, locus iudiciorum 357. et legum ferendarum 381
Fratres aruales 89
Fugalia 148
Fullones 534
Fumaria 644 ſq.
Funera Romanorum 558. ſcriptores de illis ibid.
Funera, mulieres 561
Funerum dies 149
Furiæ 9
Furinalia 147

G.

Galea 285
Galli, ſacerdotes matris deum 105
Gallia ciſalpina, vnde *togata* dicta? 338. transalpina *comata* vocata 344. eius diuiſio 344 ſq. literatura 488
Gauſapa, veſtimentum 552
Genii 47
Gens, qua ratione a familia differat 612
Gentilitatis ius apud ciues Romanos 319
Gentilitia ſacra 148
Gladiatores, eorum varia genera 522. præmia 527
Gladiatorii ludi 493. eorum origo 517. arma 520
Gladius Hiſpanienſis 287
Gradiuus, poetis Mars dictus 32
Græcæ litteræ, ab iis Romani auſpicabantur in ſcholis 465
Græcia, quomodo olim diſtributa? 345
Grammatici, triplicis generis 465

H.

Habet, form. gladiatoria 529

Haſta pura, præmium minorum ducum 306
Haſtati milites 263. 268
Helepolis, genus militare 301
Hercules 52. vocatur et *Alcides* 52. plures traduntur Hercules 54. eum Sabini *Sancum* adpellarunt 53
Hermathenæ, ſtatuæ Mineruæ 24
Hilaria 148
Hiſpania citerior et vlterior 343. Tarraconenſis, Bætica et Luſitania 344. litteraturæ ratio in illa 487
Hiſtoria legum 386 ſqq.
Hiſtorici Romani veteres 453 ſq. 479
Hoplomachus 523
Hoſtiæ 157. earum genera diuerſa 158
Hygæa, cur ſic adpellata ſit Minerua 25
Hymni, precibus ab ethnicis additi 153

I.

Iacula, duo eorum genera 298
Ianus 45. bifrons ibid. templum Romæ conditum 45 ſq.
Ieiunia 121
Ignis perpetuus, cur Veſtæ conſecratus 98
Ignominia, pœna 371
Imperator, titulus Iouis 15
Imperatores, in numerum deorum relati 57. pontificatum maximum ſibi reſeruarunt 67. an plures ſimul hunc honorem geſſerint? 68. feriæ illis decretæ 148. tribunicia eorum poteſtas 207. poſt mortem *diui* adpellati 573. eorum numiſmata collecta 599
Imperatores, duces ſummi in exercitu 272. eorum inſigne 273
Imperium Romanum, omnia magnitudine anteiuit 446 ſq. cauſſa huius rei 447 ſq.
Incubatio, in Apollinis æde peracta 121
Indigetes dii 5. 6. *ſemones* dicti 53. ad eos quinam pertinuerint? 55 ſq. eorum dies feſti 147
Inferi dii 9
Inferiarum ritus 166. 572
Ingenui 433
Inſcriptiones veterum 580. earum collectores 580 ſq.
Inſignia regum Rom. 172 ſq.
Inſtitutio filiorum apud Romanos 460
Intercedere, quid? 207
Interregnum 175
Interrex 175
Interula 545
Inuſtio litterarum in fronte, pœna ſeruilis 443. a Conſtantino abrogata 444

Ire in ſententiam alicuius 417
Italicum ius 328
Iudæa, prouincia Romana 346 ſq.
Iudex quæſtionis 366
Iudices Romanorum 349 ſq. eorum magnus numerus 353. ſedebant 354. non erant perpetui 354. ex diverſis ordinibus lecti 355. eorum ſententiæ in tabella ſcriptæ 356
Iudicia, publica 192. 350. extraordinaria 192. populi 192. 350. priuata 193. 349. 365. quinam de iudiciis Romanorum ſcripſerint 349. varia eorum genera 349 ſq. locus 357
Iudicium centumuirale 357
Iuno 17. illius epitheta varia 18 ſq. 20 ſq.
Iupiter 12. eius epitheta et cognomina 12 ſqq. 16
Iurisdictio et imperium, quomodo differant? 351
Iurisprudentia Romana fata 481
Ius, aliud priuatum, aliud publicum 192. 326. honorarium 197. ciuile illuſtrauit Seruius Sulpicius 479
Ius ciuium Romanorum 314. illius varia genera 318
Ius coloniarum 332
- *Italicum* 328
- *Latii* 326
- *municipiorum* 330
- *præfecturarum* 335
- *Quiritium* 325
- *trium liberorum* 336
Iusiurandum 160. conſulum 188. militum 260. iudicum 354
Iuſtitium 110

K.

Kalatores 107
Καταποντισμός, pœna apud Græcos vſitata 374

L.

Labarum 293
Lacerna, veſtis militaris 541
Lacinia, Iuno dicta 19. infima pars togæ 537
Læna, veſtimenti genus 540
Laniſta 519
Lararia 148. 166
Lares 47
Latiaris ſeu *Latialis*, Iupiter ſic dictus 16
Latii ius 325. 326
Latomiæ 376
Latum clauum accipere 415
Lauatio matris deum 140. cauſſæ ritus huius 141
Laudatio funebris 563
Laudatores 369
Lecticuli lucubratorii 476
Lectiſternium 110. ad præcipua

tipua feſta ſollemnia pertinet 111
Legati conſulares 242. 275
- - *ducum* ſeu *præſidum* 274. eorum munus 275
- - *legionis* 243
- - *prætorii* 275
Legatus principis 348
Leges Romanorum 376. generatim 376. diſtinctio inter illas 379. ratio earum ferendarum 380. locus, quo latæ ſunt 381. hiſtoria legum 386 ſqq. catalogus eorum, quæ ab *auctore* nomen habent 388. ſq quæ in pandectis memorantur 390. quæ a *materia* denominantur 390
Leges, victo populo præſcriptæ 340
Leges decemuirales 191. 387
Leges Valeriæ 178
Legio 263. eius diuiſio 266. cognomina 266. eiusdem diuiſio reſpectu armorum et ætatum 268
Lemuralia 148
Lemures 47
Lex, vocabulum amplæ ſignificationis 376
Lex theatralis, pro equitibus 427
Libellenſes 250
Liber pater 50
Liberalia 129
Liberi, legitimi 628. illegitimi ibid. horum quatuor genera 629
Liberi, eorum ſtatus 433
Libertatis ius apud ciues Romanos 318
Liberti 433
Libertini 435
Libitinarii 561
Libra 589
Libri veterum 474. eorum vſus 475
Libri Sibyllini 74
Liburnæ naues 504
Lictor conſularis 189
Lictores, eorum officium 174
Litatio 157
Litteræ, fronti fugitiuorum inuſtæ 443
Lituus 294
Liuius Andronicus, primus fabulam Romæ docuit 449
Locus iudiciorum apud Romanos 357. comitiorum 405
Lorica 289. plumata 290
Lucaria 148
Luci, cultui numinum conſecrati 163
Lucina, Iuno dicta 19. item Diana 37
Lucta 503
Lucubratio matutina 135
Ludi 491. publici & priuati 117. 494. placando numini facti 117. eorum cauſſa 491. 492. diuerſitas 493. 527. circenſes 494

494. ſcenici 504. gladiatorii 517. funebres 573
Ludi ſeculares 143. auctores, qui de illis expoſuerunt 143 ſq.
Ludus Troiæ 505
Luna 48
Lupercal 88
Lupercalia 138
Luperci 87
Luſtrationes 155
Luſtrum conditum 215

M.

Machinæ bellicæ 295
Magiſter admiſſionum 254
- - *diſpoſitionum* 251
- - *epiſtolarum* 250
- - *equitum* 226
- - *libellorum* 250
- - *memoriæ* 250
- - *populi* 222
- - *ſcriniorum* 249
- - *ſocietatis* 218
Magiſtratus Romanor. 168. quinam de illis commentati ſint 169. eorum quatuor iura 351. illis data eſt poteſtas comitia edicendi 400. *antiqui* 168 ſqq. *noui* ſub Cæſaribus 232. duo in prouincias miſſi 242. *poſterioris æui* 249
Magiſtratus prouinciarum 340
Magiſtratuum ac ſacerdotiorum ius apud ciues Romanos 322
Magiſtri curiarum 227
- - *militum* 254
- - *officiorum* 253
Maia, uxor Vulcani 35
Manilia lex 378
Manipulus legionis 267
Manumiſſio, variis modis facta 434. per cenſum ibid. per vindictam ibid. ſeq. per teſtamentum 436. per epiſtolam 436. per amicos ibid. per conuiuia ibid.
Marius, græcarum litterarum expers 468
Mars 31. poetis dictus *Mauors* ibid. item *Gradiuus* 32. variis epithetis inſignitus 32 ſq.
Mater deum 140
Mathematum negligentes non erant Romani 482
Matralia 147
Matrimonium apud Romanos, triplici contrahebatur modo 623
Medicinæ ſtatus apud Romanos 485
Menſuræ 590. liquidorum 590. aridorum 591. interuallorum 591
Mercurius 42. Ἑρμῆς dictus 42
Meridiani gladiatores 523
Merſio in flumen, genus mortis 374

Metalli coercitio 375
Militares veſtes 547
Milites Romanorum 256. eorum delectus 258. diſcrimen ibid. diſciplina 258. conditio honeſta 259. ſtatura 260
Militia Romana 256. auctor Romulus ibid. ſcriptores de illa ibid. ſq. illius præmia 305
- - *naualis* 303
Militiæ ius apud ciues Romanos 322
Mimi 515
Minerua 21. eius partus 21 ſq. *Pallas* dicta 22. multorum artificiorum inuentrix habita 23 ſq. medicinæ præſes 25
Minerualia 131
Miniſtri magiſtratuum 229 ſqq.
Mirmillones 522
Mithra, ſol dictus 47
Miſſio e ludis gladiatoriis 524
Moneta, Iuno dicta 19
Mulcta 369
Mulcta cenſoria 218
Mulierum veſtes 550
Mullei, calceorum genus 555
Municipes 316. 330
Municipiorum ius 330
Muſculus, machina bellica 302

N.

N. L. (*Non liquet*) nota ampliationis 356
Naeuius, poeta 450
Natales dies, eorum feſtiuitas ſumma 149
Naualis militia 303. ſcriptores de illa 305 ſq.
Naues, apud veteres minores 304. bellicæ & onerariæ ibid.
Nauis prætoria 305
Naumachia 506. 517
Nemeſis 33
Neptunus 36
Nigræ victimæ 150
Nobiliſſimatus 253
Nomina Romanorum 609
Nouemdiale ſacrum 114
Nouenſiles 5
Nudipedalia 121
Numa 170
Nummi veterum Romanorum 584. eorum varia genera 584. materia 594. forma ibid. figura 595. diuiſio ratione temporis 594. & loci 595. vſus & præſtantia 596. latini & græci cognoſcendi 597. veteres duas facies habent 598. ſcriptores duplicis generis 598 ſq.
Nuptiæ apud Romanos 621. *ſecundæ* 627
Nymphæ, varii generis 9

O.

Obſecrationes, 154
Ocrea 285
Officia militaria 280
Opalia 147
Opiconſiua 147
Optimus maximus, epitheton ſolius Iouis 12 ſq.
Optiones 231. 280
Oratores 365. primi Romani 454. 478
Orcheſtra 510. 512
Orcus 48
Ordines ducum 270
- - *militum* 256
Orgiophantæ 105
Ordines Romanorum 410. ordo *ſenatorius* 410. *equeſtris* 423. *plebeius* 430
Oſcilla 105
Ouatio 311. differentia a triumpho 312

P.

Pænula, veſtimentum itinerarium 543
Palæſtra 503
Palilia 137
Palla, ſuperior veſtis mulierum 551
Palladium, quid? 99
Pallas 22. armata cur fingatur 22 ſq.
Pallium 552
Palmata toga 535. 537
Paludamentum, inſigne imperatoris 273. 549
Pan, deus ruſticus 56
Panathenæa 130
Pantomimi 515
Parcæ 9
Πάρεδροι dii 5
Parilia 136
Parma 284
Pater patratus 91
Patres conſcripti 410. 411
Patriæ poteſtatis ius apud ciues Rom. 320
Patricii 319. 411
Patroni cauſſarum 364
Patulcia, Iuno cognominata 20
Paullus apoſtolus, ad ius ciuitatis prouocans 314
Pecunia, vnde dicta 593
Pedarii ſenatores 418
Pedites militiæ 263
Penates 47
Peregrinationes litterariæ Romanorum 471
Peregrini dii 8. 10
Pergulæ magiſtrales 464
Periſcelides 554
Peruigilia 120
Petere, gladiatorium verbum 529
Petitio honorum 407
Phari, eorum vſus 248
Philoſophia, priſcis Romanis haud neglecta 458
Phœbus, Apollo dictus 39
Piacularia ſacra 154
Pilani 269
Pilatus, procurator Iudææ 245

Pileus apud Romanos 552. eius forma 553
Pilum 288
Pinarii 106
Plautus 451
Plebeii 319
Plebeius ordo 430. eius iura 431 ſq.
Plebiſcitum 384. 432
Plebs, & *populus* quomodo differant? 430
Plinius iunior, mitis in ſervos 442
- - *maior*, præfectus claſſis 247
Plumæ 290
Pluto 48
Pœnæ, octo earum genera 369
Pœnæ militum 259
Poetæ latini 451. 453
Πολιοῦχος, Minerua dicta 22
Pollicem premere 525. vertere ibid.
Pollinctores 562
Pollux 50
Πολυλογία in precibus, a Chriſto reprehenſa 152
Pompeius, perpetuum theatrum Romæ exſtruxit 509
Pondera veterum Romanorum 591
P. n.lo 589
Pontes, eorum varia in bello genera 297
Pontifex maximus 64. eius officia ac munera 65. iura & priuilegia 66. honorem hunc imperatores auguſti ſibi vindicarunt 67. an poteſtate comitia habendi præditus fuerit? 400 ſq.
Pontifices, quatuor eorum collegia 60. numerus illorum a Sulla auctus 61. maiores & minores 62. & *ſacerdotes* dicti 62. eorum cura & inſpectio 63
Popæ, quinam? 62 ſq.
Populifugia 148
Populiſcitum 384. 385
Populus Romanus, varie diſtributus fuit 392. pars eius fuit *plebs* 430
Portoria 341
Poſtſcenium 510
Poſtulationes 154
Poſtulatitii gladiatores 523. 524
Poſtuliones 154
Potitii 106
Præceptores apud Romanos 461
Præciæ & *Præclamitores* 107
Præcipitatio de ſaxo Tarpeio 373. de robore 374
Prætones 229
Præfecturæ, oppida 335. earum ius 335 ſq.

Præfectus ærarii 237
- - *annonæ* 228
- - *claſſis vtriusque* 246
- - *prætorio* 233. 251. eius poteſtas 234. vicarius 252
- - *vrbi* 228. 235. eius munus 235
Præfectura ærarii militaris 236
Præficæ 107. 565
Præmia militiæ Romanæ 305. gladiatorum 527
Prænomen 609. 610 ſq.
Præpoſitus cubiculi 254
Præs, ſponſor 363
Prætexta puerilis 538
Prætor peregrinus 193. 351. vrbanus 195. 351
Prætor edicit, vox in iure frequens 392
Prætor maximus, dictator dictus 223
Prætores 191. 351. quas ob cauſſas inſtituti 192. eorum iurisdictio 192 ſq. adſeſſores 193. 352. munus reliquum 195. edicta atque inſignia 196 ſq. late dicti, exercituum rectores 198. 270
Prætoria cohors 198. 270
Prætorium 198
Precationes 153
Preces, pars cultus deorum 151. *communes* ibid. *ſollemnes* ac publicæ 153
Priapus 56
Primicerii, varia eorum genera 255
Primipilus, primus centurio 279
Principes milites 263. 269
Principum conſecratio 573 ſqq.
Priuilegia 378
Priuilegia ciuis Romani 318
Procurationes 154
Procuratores Cæſaris 244. 348. in prouincias miſſi 245
Prodere, ſollemne verbum in creandis interregibus 176
Prodictator 228
Profeſſio cenſualis, in prouinciis vſitata 216
Proletarii 215. 325
Promagiſtri 218
Proprætores 197
Proſcenium 510
Proſerpina 48
Prouinciæ, vnde dictæ 339. ciuitate Romana donatæ 337. eorum ius 339. leges 340. magiſtratus 340. adminiſtratio 341. diuiſio 342. ab imperatoribus imperio Rom. adiectæ 347
- - *cæſaris* 243. 348
- - *populi* 243
Prouincialium ſtudia 486
Puerperium 628
Pugilatio 503

Pugna equeſtris & pedeſtris 505
Pullati 534
Pulpitum 510
Puteal 104
Pyra 569

Q.

Quæſtiones ſeruorum 367
Quæſtiones perpetuæ 195. 365 ſq. publicæ 196
Quæſtores 209. triplicis generis 210. *vrbani* ib. 212. *prouinciales* 212. 213. *capitales* 210. nullam habebant iurisdictionem 211
Quæſtores principis ſiue *cæſaris* 246
Quæſtura, primus honorum gradus 209
Quatuoruiri viarum reparandarum 240
Quindecimuiri ſacrorum, eorum munus 74
Quinquatrus ſ. *Quinquatria* 130. erant duplices ibid. maiores 130. minores 131
Quinqueuiri menſarii 228
- - *muris & turribus reficiendis* 228
- - *vigilum* 228
Quirinus, ad deos indigetes pertinet 55
Quiritium ius 325. differentia a iure Latii 325

R.

Ῥαβδοῦχοι, lictores 175
Rationales 245
Recitationes, apud Romanos vſitatæ 483. mos ſaluberrimus 484
Reges Romani 168. eorum nomina 170. creatio 171. poteſtas ibid. inſignia 172. vrbe pulſi 173. nomen Romanis exoſum 176. leges illorum 386
Relegatio, ab *exſilio* diſtinguenda 372
Reſecrationes 155
Reſpublica Romana, ſcriptores de forma eius 168
Retiarii 523
Reus, plures defenſores adhibere poterat 360. laudatores quærebat 369. habitu ſqualido adparebat 370. 374 ſq.
Rex ſacrificulus 93. 174. vxor *regina* dicta 94. domus regia 94
Rhetores latini, vrbe pulſi 456 ſq.
Ricinium 550
Ritus ſacri 150. cum moribundis ante & poſt conclamationem 559 ſq. poſt ſepulturam 572
Robigalia 147
Robur, præcipitatio de illo 374. pars Tulliani 376

Re-

Rogationes 379. ſæpe pro legibus ponuntur 385. ordo in illis adhibitus 416
Roma, eius dies natalis 136. *vrbs* ſimpliciter dicta 330
Roma litterata 446 ſqq. ludibunda 491 ſqq.
Romani, cur Venerem ſancte coluerint? 44
Romulus 170. quomodo populum Romanum diuiſerit 393
Roſtra nauium 303
Rudis, præmium gladiatorum 527

S.

Sacellum 166
Sacerdos dei ſolis inuicti Mithræ 105
Sacerdotes, ius eos eligendi 58. duæ eorum claſſes 59. ſcriptores de illis 60. ſic et pontifices et augures dicti 62
Sacra Romanorum, auctores de illis commentati 1 ſq.
Sacramentum, ſenſu chriſtiano 262
Sacramentum militare 260
Sacraria 166
Sacrificia, quomodo peracta 157 ſq.
Sacrificulus rex 93
Sacrorum ius apud Romanos 322
Sacrum bonæ deæ 143
Sacrum nouemdiale 114
Sagum, veſtimentum militare 547
Salii 83. quis primus eos inſtituerit, incertum 85. a ſaltatu dicti 86. an Paullus *Rom. XIII*, 12. ad eorum ſollemnia reſpexerit? 86
Saltus 504
Sambucæ, ſcalarum genus 296
Sanauiuaria 527
Sancus, quis? 53
Saturnalia 125. quinque abſoluta diebus 125
Saturnus 46
Scabella ſ. *Scabilla*, quid fuerint? 556
Scalæ murales 295
Scena 510
Sceptrum eburneum, inſigne regium 173
Scholæ veterum Romanorum 463. priuatæ ibid. publicæ 463
Scorpiones, tormentum militare 298
Scriba naualis 229
Scribæ 229
Scribæ pontificum 107
Scrinia cæſarum quatuor 249
Scutum 284
Seceſſio plebeiorum ad montem ſacrum 431

Seceſſus Romanorum in villas 473
Seculares ludi 143
Securis 373
Secures, cur de faſcibus ſublati 180
Sedere in quatuordecim 427
Selecti dii, quinam? 5. eorum feſti dies 147
Sella curulis regum 173
Semidei 5
Semones 53
Senacula 420
Senatores, centum a Romulo creati 169. 172. 411. deinde aucti 412. ratio in illis legendis 414
Senatores pedarii 418
Senatorius ordo 410
Senatus 410, legitimus 420. indictus 421
Senatus auctoritas 418
Senatus conſultum 380. duplex modus id faciendi 381. vim legis non habuit 419.
Sententiæ iudicum, in tabella ſcriptæ 356
Sententias dicere 415
Septa campi Martii 406
Septemuiri epulonum 81
Sepulcra veterum Romanorum 570. vtplurimum ad vias erant 571
Sepultura 569. ritus eam ſubſequentes 572
Serui, vnde dicti 439. eorum varia conditio ib. diſtinctio in *vrbanos* et *ruſticanos*. 439. officia 440. *litterati* per iocum 444. in ſumma neceſſitate milites lecti 260. eorum manumiſſio 434
Seruitus ciuium 372
Seruius Sulpicius, iuris conſultiſſimus 479
Seruius Tullius 170. populum Romanum varie diſtribuit 392. 397
Seſtertium 585
Seſtertius 585. computandi ratio 608
Seuiri Auguſtales 104
Sexus in diuinis numinibus 17
Sibyllini libri, quinam? 74. 75. ad eos prouocarunt Chriſtiani 77 ſq.
Sigillaria 127
Signa militaria 291 ſqq.
Silicernium 147
Siluanus 57
Societas, eius ineundæ triplex ratio apud Romanos 315
Sociorum militia 282
Sodales Titii 104
Sol, deus 47. in primis a Perſis cultus 48
Solidus, moneta 586. eius valor 587
Solitaurilia 120
Specularia, feneſtræ 643
Sponſa apud Romanos 624
Sponſalia apud Romanos 621

Squama 290
Stadium 591
Stator, cognomen Iouis 13
Statores 230
Status hominum diuerſus apud Romanos 433
Stili caci 296
Stili exercitatio apud Romanos 481
Stipendium militare 259
Stola, veſtis muliebris 550
Strangulatio 374
Στρατηγὸς 257
Studia Romanorum ante Sullam 446. poſt Sullana tempora 459. modus ea diſcendi 481. prouincialium 486
Subarmale 552
Subucula 545
Succenturiones 280
Suffragatores, conſules ſuffecti dicti 185
Suffragia ferre in comitiis 415
Suffragiorum ius apud ciues Romanos 319. 322
Suouetaurilia 120
Supellex veterum Romanorum 646
Supplicationes 114. 156. *triſtes* et *lætæ* ibid. triplicis erant generis 115. *vniuerſales* et *particulares* 115. per plures dies protractæ 117
Supplicia capitalia, varia eorum genera 373
Suſpendium 373
Syntheſis, veſtis 540
Syria, prouincia Romana 346

T.

Tabellæ 367. tres in ſententiis ferendis 356
Tablinum 639
Talentum 592
Talionis pœna 370
Tarpeia rupes 373
Tarquinius Priſcus 170. ex plebeiis centum ad patricios retulit 418
Tarquinius Superbus 171
Tecta domus 643
Τελῶναι 218
Templa, eorum forma 164. inauguratio ibid. dedicatio ibid. numerus Romæ 165. tres partes 165. *curiæ* nonnumquam dicta 423
Templum Iani, Romæ conditum 45. raro clauſum 46
Terebra, arietis genus 297
Terentius 452
Terminalia 139
Terminus deus 57. veneratio 139
Teſtamenti ius apud ciues Romanos 321
Teſtudo, machina bellica 302
Theatrum, eius forma ac partes 508. 510
Thorax 290. 552

Threces, gladiatorum genus 523
Thus, ad ſacrificia adhibitum 153
Tibialia 554
Tirones, noui milites 269
Tituli magiſtratuum poſterioris æui 253. 255
Toga 530. eius vera forma 531. vſus 532. materia 533. color 533. differentia 535
Toga purpurea, inſigne regium 178
Toga virilis 534
Togati 530
Tollenon, inſtrumentum bellicum 300
Tonans, epitheton Iouis 13
Trabea, togæ genus 538
Tragœdiæ 504. a comœdiis diſtinctæ 514
Transuectio annua equitum 429
Triarii 263. 270
Tribuni ærarii 209
- - *caſtrorum* 278
- - *cohortium* 277
- - *militum* 276. diſcrimen inter *laticlauios* & *anguſticlauios* 277. ornamenta 278
- - *militum conſulari poteſtate* 190. 278
- - *plebis* 202. 431. eorum origo 202. numerus 203. creatio 204. poteſtas ampliſſima 203. 205. magiſtratus proprie non fuerunt 206
Tribunicia poteſtas, a cæſaribus adſumta 207
Tribunus celerum 175
Tribus, in certas agrum Romanorum deſcripſit Servius 395. 397. vrbanæ & ruſticæ 395. 398
Tributarii 341
Tributa comitia 403
Tributorum & vectigalium ius apud Romanos 322
Triclinium 616. 641. 642
Triptolemus, ei frugum ſatio adſignata 29
Tripudium ſoliſtimum 70
Tripus, Apollini adſignatus 40
Trium liberorum ius 336
Triumphus 307. eius pompa 308. auctores de illo agentes 311. in monte Albano 312 ſq.
Triumuiri agrarii 226
- - *locorum publicorum reficiendorum* 226
- - *menſarii* 227
- - *monetales* 226
- - *nocturni* 226
- - *ſacri* 106
Tuba 294
Tullianum, locus carceris 375 ſq.
Tullus Hoſtilius, rex Rom. 170
Tunica 544. interior & exterior 544 ſq.

Tu-

Tunica anguſticlauia, inſigne equitum 426. 546. *laticlauia*, ſenatorum 415. 546
Tunica moleſta 375
Turmæ equitum 267
Turres, machinæ bellicæ 297
Turris rotata 301

V.

V. R. (i. e. *Vti rogas*) in legum ſuffragiis 381
Valeriæ leges 178. ad eas prouocat Paullus 179
Valerius Publicola pauper 413
Vas in iudiciis 363
Vectigales 341
Vectigalia, a cenſoribus locata 218
Velites 263. 268
Venationes 505. ludorum genus 516
Venus 43. eius cognomina 44
Verbera, pœnæ genus 370
Ver ſacrum 144. 160
Verrendi crinibus fana ritus 163
Vertumnus 55
Veſpillones 107
Veſta 24. 26. eius ſimulacrum 26 ſq. quare ei ignem perpetuum conſecrauerint veteres? 98
Veſtales virgines 94
Veſtes veterum Romanorum 530. virorum in vrbe 530. militares 547. mulierum 530
Veto, formula ſollemnis trib. pleb. 203
Vexillum 293
Viarum curatores 240
Vicomagiſtri 227
Victima fugiens, 162
Victimæ albæ & nigræ 150 ſq.
Vincula, loco pœnæ adhibita 369 ſq. varii generis in cuſtodia 378
Vindex 362
Vinalia 146
Vinea, machina bellica 302
Viocuri 227
Virgines Veſtales, in eas imperium habebat pontifex maximus 64. quænam fuerint? 94. earum numerus 95. electio & ætas 96. munus 97. privilegia ac iura 100. ſenior inter illas *maxima* vocata 101. exempla defoſſarum 101 ſq.
Virtutes, pro numinibus habitæ 8. a Romanis diuino cultu adfectæ 56. earum feriæ 147
Vittæ, earum vſus in ſacris 161
Vncia 590. eius partes ibid.
Vocatio in ius 360

Volturnalia 147
Vota 159. publica & priuata ibid. quinquennalia 160
Vrna 570
Vſtrina ſ. *Vſtrinum* 569
Vſucapionis ius apud ciues Romanos 321
Vtenſilia veterum Romanorum 646
Vulcanalia 135
Vulcanus 34. claudicaſſe traditur 35
Vxores militum 260

Z.

Ζεὺς ὀρθώσιος 14
Zona, cingulum 557

ed by Google

005656594

Digitized by Google

Google